

DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

*Ediție îngrijită,
prefață, note,
glosar de
MIHAI GAFIȚA*

1

ROMANUL COMĂNKȘTENILOR

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINRRVA
București, 1970

NOTĂ ASUPRA VOLUMULUI *U-ROMANUL COMĂNEȘTENILOR*

Volumul do față, al doilea din SfHa *Operele* lui Duiliu Zamfirescu, adună pentru prima oară laolaltă cele cinci romane ale ciclului Comăneștenilor: *Viata la iară. Tănase Scatiu, în război, îndreptări și Anna*; mtrucît, după ce) dinții război mondial, autorul a intențional să scrie un nou roman, în continuarea ciclului — Iară însă a kbuti să aștearnă pe hîrtie decit un singur capitol — se include și acest Început, pină acum inedit; de asemenea, finind seama că unele din edițiile romanelor au fost precedate de prefete ale autorului, fele se reproduc pentru valoarea lor documentară, pentru problemele abordate și, mai ales, pentru că, într-o hună parte a lor, sînt pagini de literatură autentică.

Soarta editorială a romanelor din ciclul Comăneștenilor a fost vitregă ani de-a rîndul. Toate au apărut în volum la mari distanțe după publicarea lor în revistă; cea mai mare a fost la *Tănase Scatiu* — nu mai puțin de doisprezece ani; pentru celelalte, spațiul respectiv a fost mai mic: *îndreptări* — șase ani; *în război și Anna* — cîte patru ani; *Viata la țîră* -- trei ani.

Cu excepția primei ediții di» *în război*, publicată înl-o „edițiuno populară” de Tipografia „Clementa” (1902), și a celei din *Anna*, scoasă de editura C. Sretea în 1911, toate celelalte ediții ale ciclului, între 1898 — cînd apare *Viata la țară* — și 1922 — cînd moare scriitorul — au fost de tip „Biblioteca pentru toți”. Prima ediție de nivel superior acestora, proiectată de Duiliu Zamfirescu însuși și pregătită întrucîtva de el, a început să se publice la „Cultura națională”, curînd după moartea sa, dar s-a oprit la al doilea roman din ciclu. Abia în 1934, Editura „Scrisul românesc”, Craiova, a întreprins publicarea exhaustivă a operelor scriitorului, sub îngrijirea Marianeî Zamfirescu-Harincescu, scoțînd cu acest prilej și «fio cinci romane, în cinci volume separate, intitulate generic *Romanul Comăneștenilor*, după denumirea dată de scriitor în unele ftxf ale sale și menționată ca atare și pe coperta interioară a ediției din „Cultura naționala”.

Capacitatea de difuzare a colecției „Biblioteca pentru toți” era relativ mare, comparativ cu [tirajele obișnuite ale romanului în

epocă, dar înfățișarea grafică și acuratețea textului erau de nivel scăzut. Din această cauză, numeroasele deosebiri de text din aceste ediții, față de manuscrisele originale și față de primele publicări în reviste, nu pot fi considerate în mod serios ca fiind datorite intervențiilor autorului; există numeroase dovezi că ele sînt, în mare majoritate, erori tipografice. De altfel, *Viața la țară și în război* au apărut în primă ediție în timp ce autorul era la Roma, deci nu supravegheșe el însuși apariția, nu efectuase corectură șpalturilor, operația fiind considerată în acea vreme cu prea puțină exigență. Cînd a putut-o face, la întoarcerea în țară, n-a simțit, probabil, atracție pentru o atare întreprindere și și-a revăzut cu destulă ușurință textele, chiar atunci cînd declară că le-a citit în vederea unor intervenții. „Pentru a revizui textul a trebuit să-l recitesc”, afirmă el în prefața ediției a patra din *Viața la țară*. Revizuirea promisă nu pare să fi avut loc, căci deosebirile față de ediția anterioară sînt minime, iar cele mai multe erori se perpetuează, sau apar altele. Lucrul s-a petrecut desigur la fel și cu celelalte romane, și nu alta va fi fost în esență situația cu *Viata la țară*, ediția 1922, și *Tănase Scatiu*, 1923, de la „Cultura națională”, considerate drept ultima expresie a dorinței autorului și despre care s-a afirmat că le-a controlat el însuși cu atenție, înainte de moarte. A arătat acest lucru Marin Simionescu-Rîmniceanu, îngrijitorul colecției la această editură și rudă apropiată cu scriitorul (mama sa, Elena S.R., un viitor model al Sașei, era vară cu Duiliu Zamfirescu). Edițiile respective ale acestor două romane au fost luate cu consecvență drept texte de bază în toate reeditările de pînă acum. Ediția prezentă pornește și ea de la textele din „Cultura națională”, realizînd pentru prima oară, la *Tănase Scatiu*, și confruntarea cu manuscrisul original, despre care s-a crezut că trebuie considerat pierdut; el se păstrează, cu un mic număr de pagini lipsă (filele 67—89).

Cu puțin înainte de moartea sa, Marin Simionescu-Rîmniceanu ne-a arătat însă că lectura lui Duiliu Zamfirescu, în vederea reeditării definitive a celor două romane, a fost fugară și așa-zisele modernizări ale expresiei, pe care le-ar fi intenționat scriitorul, sînt de fapt inexistente. Lucrul e explicabil, dacă ne gîndim la multiplele ocupații ale lui Duiliu Zamfirescu în anul 1922: călătoriile în străinătate, marile supărări pe care le avusese (moartea fiului mai mic, adversitățile în viața publică etc). Poate exista chiar îndoiala dacă acele puține modificări față de ediția 1914 le-a efectuat scriitorul însuși sau nu cumva editorul său. Oricum ar fi, edițiile din „Cultura națională” au stat probabil și sub ochii scriitorului și trebuie să le socotim drept acelea de bază, cu toate că și ele perpetuează mai multe erori, foarte evidente. În ediția prezentă, câteva astfel de erori au fost corectate, după *Convorbiri literare*, în cazul *Vieții la țară* (versiune, oricum, mai apropiată de manuscrisul inițial) și după manuscris în cazul lui *Tănase Scatiu*.

În ce privește însă *în război*, aici avem mărturia scrisă a autorului că, cel puțin în cazul unuia comunicat, el n-a fost de acord cu întoarcerea lui de la publicarea în *Convorbiri literare*, așa cum îi ceruse Titu Maiorescu. Scrisoarea sa este categorică în această privință: „Admit cîteva propuneri și anume: reducerea poeziei, înlocuirea cuvîntului *reintegrare* (nu a frazei întregi), *frigurile infective* și alte

cit.iva miji (itilii... Intrucît privește ordinele de zi, admit și aici rr'duc^iva celui dinții, așa cum îi cereți. Dați-mi voie să nu admit pe al doil-a” (scrisoare din '30 oct./II nov. 1897). Titu Maiorescu a operat el însuși, cu mina lui (cu creion roșu), unele reduceri: cîteva strofe-la poeziile patriotice ale lui Milescu, cîteva enumerări de morți în război sau relatări despre mersul operațiunilor pe fronturi, caracterizate de critic pe marginea romanului, cu creion roșu, drept: „Prea mult detai milităresc”. Iată cîteva din acestea: „La 29 august se ține un alt consiliu de război între domnitorul românilor, marele duce Nicolae și comandantii de corpuri”; — „Căpitanul Carcaliu cade, căpitanul Panu cade. Cad iocotenenții Teleman și Slăvescu; sublocotenenții Brnciner,... (nume indescifrabil) Iloria, Ulescu, Iarca, Marcovici, Paciurea, Merișescu, care uciși, care răniți”; — „Și scoși din luptă căpitanii Văleanu, Manoiescu, Sișman. Cu dînșii 1200 de soldați, omoriți or răniți”; — „Frigurile infective, caracteristice răniților”. Dar, cu toată opoziția autorului, foarte argumentată, Titu Maiorescu a înlăturat, la publicarea în *Convorbiri literare*, nu numai cea mai mare parte a primului ordin de zi — a cărui reducere fusese acceptată de scriitor — ci și pe cel de-al doilea în întregime, precum și un paragraf privind teatrul de operațiuni. Aceasta a făcut pe Duiliu Zamfirescu să noteze următoarele, pe o pagină de manuscris, unde se află textul ordinului de zi în cauză, tăiat (cu creion negru dft astă dat.aj: „Pagiriele a:etțja nu au fost culese: concesione făcută de mine d-lui Maiorescu. Nu împărtășesc nici astăzi părerea d-lui M., deși am cedat: în acest ordin de zi se cuprind lămuriri naive, de cea mai intensă dramaticital.-; pe care un roman trebuie mai cu seama să le d.a. Nimic nu-î interesant ca realitatea!...

Dacă vreodată romanul se va retipări, după moartea mea, doresc să se pună și paginile acestea. Roma, 1898.” Iar pe pagina de gardă a manuscrisului, legat cu mare îngrijire, în piele galbenă, se află notată, alături de indicarea locului unde a fost scris romanul, următoarea precizare: „Micele semne cu cerneală roșie sunt puse de d-l Maiorescu”. E o formă de a comunica editorilor viitori dezacordul față de amputarea textului, efectuată de Maiorescu, și, implicit, sugestia de a lua de bază nu vreunui din textele publicate, ci manuscrisul original. Iată un prim argument pentru care ediția de față pornește, în cazul romanului *în război*, de la manuscrisul lui Duiliu Zamfirescu, revăzut de el în anul 1898, după publicarea în *Convorbiri literare*, cu care prilej a întărit, el însuși o parte din tăieturi, acele operale de Maiorescu, sau și de altcineva la indicația acestuia.

Tocmai de aceea pasajele „reduse”, cu aprobarea scriitorului încă în scrisoarea lui din 30 oct./II nov. 1897, nu au putut fi introduse în text, în ediția prezentă, deoarece, peste liniile cu creion roșu ale lui Maiorescu, peste cele cu creion negru ale altcuiva din redacție — poate Mihail Dragomirescu, dtiia cum se deduce dintr-o semnătură pe manuscris — însă desigur la indicația criticului, scriitorul a șlers apăsător, pe manuscris, cu Luș negru, pasajele lipsă din *Convorbiri literare*. Însă, în afara acestora, textul din *Convorbiri literare* mai prezintă un număr de diferențe față de manuscris — sînt cîteva mici modificări și tăieturi de text, făcute la publicare de vreun redactor sau corector, însemnate de acesta pe paginile autografe ale lui Duiliu

Zamfirescu, dar neînsușite de scriitor la revizia textului din 1898. În consecință, ele figurează în ediția de față în forma inițială, dată de autorul romanului, nu în cea ulterioară, din *Convorbiri literare*, care a fost luată drept text de bază în majoritatea edițiilor de până acum.

Ediția de față ia, deci, drept text de bază pentru romanul *În război*, manuscrisul original, cu modificările operate în *tuș negru*, de către Duiliu Zamfirescu, nu și cu ștersăturile sau adăsurile în creion negru sau roșu, acestea aparținând, cum s-a spus, redacției *Convorbirilor* și nefiind acceptate de scriitor.

Pentru îndreptări, de asemenea, textul de bază este manuscrisul lui Duiliu Zamfirescu. Cu prilejul apariției acestui roman în *Literatură și artă română*, scriitorul recomanda lui N. Petrașcu să urmărească el însuși tipărirea, pentru a păstra câteva pronunții specifice transilvănene: „Te rog să revezi tu însuși corecturile ca să nu se tipărească greșit cuvintele notarului cînd zice parale, latin etc.” N. Petrașcu a urmat, în parte, recomandarea autorului și a păstrat în revistă mai toate pronunțiile specifice menționate. Dar în ediția „Biblioteca pentru toți” și în cea ulterioară, „Scrisul românesc”, vorbirea notarului și a transilvănenilor și-a mai pierdut din cele câteva particularități — cum s-a petrecut, de altfel, cu pronunțiile sau grafiile mai deosebite și în celelalte romane și, adesea, cu cuvinte întregi. Prima ediție în volum a acestui roman nu poate duce, probabil, textul din *Literatură și artă română*, dar se vede că ea n-a fost supravegheată de autor, cu toate că se afla în țară la apariția ei, astfel că pronunțiile notarului, despre care îi vorbise lui N. Petrașcu, nu s-au păstrat cu consecvență. Fiindcă un argument pentru a conchide că Duiliu Zamfirescu însuși a ocupat el însuși, cum ne-am putea închipui astăzi, de apariția volumelor, de unde obligația pentru editor de a merge, acolo unde e cu putință, la manuscrisele sale, nu la publicații ulterioare.

Cum din manuscrisul *Anna* se păstrează doar primele 63 de pagini — cele apărute în *Convorbiri literare* în 1906 — acestea au fost adoptate drept text de bază pentru ediție, iar pentru rest s-a urmat textul din revistă, fiind în orice caz mai apropiat de original decât reproducerile ulterioare. (În cap. *Note și variante* se menționează și diferențele din revistă față de paginile de manuscris existente).

Întrebarea firească pe care și-o vor pune, deopotrivă, cititorul și cercetătorul, este dacă, adoptînd pentru ediția de față drept text de bază cînd o ediție din 1922—1923, cînd manuscrise din perioada 1895 și 1901, cînd un text apărut în revistă, în 1910, nu cumva criteriile de editare se amestecă, și se alătură unele de altele forme ale lucrărilor despărțite între ele prin spații de timp mergînd pînă la un sfert de veac.

În primul rînd nu e vorba de trei criterii diferite în stabilirea textului, la cele cinci romane, ci de preocuparea — unică — de a respecta cît mai apropiat formulările scriitorului. Se presupune, așadar, cu un anumit temel, că primele două romane ale ciclului au fost revăzute de scriitor pentru o ediție definitivă, și această formă a fost adoptată drept text de bază; pentru ultimele trei s-a mers direct la manuscrisul inițial sau, în lipsa lui, la prima publicare

Această procedură nu are drept rezultat o discontinuitate sensibilă între romanele cu text de bază în ediția 1922—1923 și între cele care pornesc de la manuscrisele din 1895—1900, nu reprezintă o anacronică revîiere a unui stadiu lingvistic depășit în activitatea lui Duiliu Zamfirescu, întrucît „modernizările” despre care s-a vorbit în legătură cu ediția din „Cultura națională” sînt minime, ele privind doar cîteva forme de grafie și cîteva expresii, mai fidele pronunțării moldovenești. Cum s-a amintit mai sus, sînt însă îndreptățite chiar îndoielile, dacă atari diferențe față de edițiile anterioare îi aparțin lui Duiliu Zamfirescu sau editorului său Marin Simionescu-Rîmniceanu. O comparație minuțioasă a manuscriselor scriitorului din perioada 1895—1900 cu acelea din ultimii săi ani (din care există, deopotrivă, un număr apreciabil) este cel puțin de concludentă și pe de-a-ntregul în sprijinul folosirii, drept texte de bază pentru ediție, a formelor inițiale ale ultimelor trei romane: expresia literară a scriitorului s-a perfecționat, mai ales sub raportul topicii, al compoziției savante a frazei, a distilării elegante și dozării rafinate a vocabularului, dar menținînd cu consecvență caracteristicile grafice inițiale, ca și pronunțiile moldovenești ale unor cuvinte.

Dar nici reeditări succesive, nici evoluția ortografiei, nu alterează pînă într-atît topica, structura frazei, vocabularul, încît să denatureze cu totul un text; și în scrierile lui Duiliu Zamfirescu au fost cel mai puțin afectate. Restabilirea textului privește, ca atare, mai ales întoarcerea la nuanțele sale originale, de felul celor menționate — pronunții specifice, moldovenești, ardelenice — prin apelul la manuscrisele scriitorului, acolo unde acest lucru este cu putință. Operația devenea o datorie, ele fiind păstrate de Duiliu Zamfirescu cu consecvență de-a lungul întregii sale activități literare.

VIATA LA TARĂ

PREFAȚA*

Romanul de față s-a publicat pentru întâia dată în revista Convorbiri literare din anul 1894; în 95 s-a publicat tot acolo Tănase Scatiu; acum se publică, tot în Convorbiri, al treilea și cel din urmă din această serie: În război.

Cine a urmărit încercarea mea, în cttetrei romanele, și-a dat seama, probabil, de scopul ce aveam în vedere.

Cine însă citește acum, pentru prima oară, Viața Ia țară, are poate nevoie de o mică lămurire.

Cel mai însemnat eveniment din veacul al 19-lea, pentru români, este războiul din 1877. Toate clasele sociale au contribuit cu câte ceva la pregătirea și aducerea la îndeplinire a acestui mare fapt. Mai mult însă decit toți, au contribuit, fie cu singele, fie cu averile lor, acei ce erau legați de pământ.

Sub forma sub care i-am văzut eu: buni și răi; boieri, arendașiși țărani — am încercat a da o icoană a vremurilor lor.

De aceea se și simt unele lipsuri și cea mai mare din toate, pentru un roman, invențiunea.

Voind a pune în lumină clasa românilor, iubitori de pământ, cum sunt Comărșienii din Viața Ia țară, iau a da tipuri de arendași, ca Tănase Scatiu, sau de țărani ca baciul Micu; voind a personifica în Mileseu și Mikail Comăneșteanu rasa c.itorva familii pămîntene, care s-au strecurat prin negura fanariotă și au adus în război toată vigoarea boierimei de pe vremea marilor noștri Domni, voind cu alte cuvinte să Insem-

* La ediția întâia (n. ed.).

nez, sufletește, punctul de la care începe o nouă epocă în istoria țării — am lăsat la o parte intriga.

*De altfel, mai târziu, când se va publica în volum și cel **de-al** treilea roman, în război, voi încerca să arăt cum înțeleg eu literatura noastră. Deocamdată mă mulțumesc a spune că intriga propriu-zisă, adică o țesătură de fapte îndelung pregătită de minți rafinate și decadente, nici nu e cu puțință într-o lume ca a noastră.*

*Românii, chiar cei ce pretind că sînt foarte adinei în tilai-**rile** lor, sunt șireți numai la suprafață, ascund, sub o ironie **de** cuvinte și de formule, adeseori neroade, o naivitate încintătoare, de care se leagă totdeauna speranța. Acesta și este marele **semn** al viitorului.*

*De aci decurg multe. De aci urmează, firește, că un teatru național, cu drame românești, alcătuite pe calapodul dramelor străine, nu e cu puțință în stadiul de astăzi; și dovada e că românii, la teatru de drame, rid, sau nu se duc; **că** tipuri de degenerați, precum: egoiști absoluți, zgîrciți absoluți, asasini, sanguinari, cum se întâlneau în marile literaturi străine, na există la noi. De aceea, d-l Caragiali, unul din **bunii** noștri scriitori, când a voit să dea, în Făclia de Paște, un tip **de** degenerat, a cărui sensibilitate e exacerbată pînă la nebunie, a fost silit să ia un jidan; tot asemeni, scriitori mai vechi, ca Alecsandriși Millo, când adaptau piese străine, **tipurile** de intriganți care în textul original erau francezi se transformau **la** autorii noștri în greci sau evrei, nu dintr-un **sentiment** de patriotism rău înțeles, ci printr-o firească **trebuință** psihologică de substiluțiune a raselor. **Și** atît de mare e trebuința incit — păstrînd distanțele — Shakespeare însuși, în tipurile cele mai complete, de geloși, de zgîrciți, de pesimiști, de înamorați, alege: pe Othello, dintre căpitani mauri; pe Shylock, dintre jidani cămătari de pe Ponte di Rialto; pe Hamlet, dintr-o casă domnitoare de degenerați incestuoși; pe Romeo și Julieta din rasa italienilor din Verona Scalingeri-**hr***, când șire tenia, vigoarea, fantazia condottierilor Renașterii nu **avea** seamăn pe lume. Niciodată un tip psihologic la Shakespeare nu e pus în altă **lume** decît a raselor degenerate sau a principilor dărăpănați trupește și sufletește. Pare curios că în **tot** teatrul lui .Shakespeare nu e un singur personagiu luat din țărani munteni ai Scoției; și cu toate astea e foarte natural.*

De aceea și cred eu, revenind la d-l Caragiali, că Năpastasae/aZ-să — după cum cred că sunt fundamental falși unii din eroii lui Ibsen. Pînă acum, noi am fost bintiiiși de o literatură țărănească grozavă, care își închipuia că, prin dulțegării sentimentale, prin haiducime și doine, a dat tot fondul sufletesc al acestei foarte interesante clase românești. D-l Caragiali, o duce în extrema cealaltă, și vrea să facă din țărani noștri ceea ce a vroit să facă Tolstoi dm țărani ruși cu lucrarea sa La puissance des tenebres.

Dar atunci, dacă n-avem teatru și drame, n-avem romane cu intrigă, n-avem artă plastică — unde e faimoasa civilizație a Belgiei orientului?

Mă întreb și eu.

A'un?ai, întrebîndu-mă, cred că termenii comparațiunii nu pot sta împreună. Din fericire, România nu se aseamănă cu Belgia, cum nu se aseamănă cu Franța și cu nici o altă țară, decît numai în pulberea de idei ce o aruncă internaționalismul modern peste toată Europa.

Nn e nicidecum nevoie de a avea drame franceze, romane franceze, artă străină, spre a părea civilizați. Desigur, Suedia și Norvegia nu au nimic francez în fondul sufletesc al poporului, după cum nu au în literatură și în artele plastice — și, cu toate astea, dacă numărul oamenilor din popor care știu carte însemnează ceva, Suedia poate țara cea mai civilizată din Europa, deoarece analfabeți aproape nu există acolo. Suedia a început a produce talente, dar acelea rămîn în caracterul național.

Tot așa cred că se va întîmpla cu România.

Renașterea noastră datează de la război. De aci încolo începem să socotim ce avem și ce n-avem. E o fericire pentru noi că intrăm în lumea modernă cu capul sus, și că găsim această lume înfierbere. Fermentul străinătății va pătrunde și la noi și va determina evoluțiunea României viitoare către țelul său, după legi noi; dar această evoluțiune se va face cu consimțământul nostru, va fi conștientă și, mai cu seama, va fi națională.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A PATRA

Un lucru nou și absolut extraordinar — <W puțin pentru mine — se petrece în literatura românească: s-au tipărit și s-au vândut 37.000 de exemplare din Viața ia țară, iar fericitul d-l Alcalay vrea să tipărească alte 7 mii.

Pentru a revizui textul, a trebuit să-l recitesc.

Mi-am adus aminte de atâtea lucruri!... de oameni dispăruți, de orașul în care trăiam cind l-am scris, de ații dc multe evenimente petrecute în răstimp de 20 de ani!...

Mă întorsesem de la Atena, unde mă trimisese guvernul generalului Florescu, ca un fel de pedeapsă pentru că văzusem prea de aproape „diurna de la Veneția?”, atunci cind regina Elisabeta, bolnavă, se refugiase pe laguna lui San Marco; trăisem în cea mai delicioasă prietenie cu incintătorul Dimitrie OUânescu și cu soția sa; rămăsesem singur, în capitala Greciei, după plecarea acestuia în concediu, așleptînd din ceas în ceas ruperea relațiilor cu guvernul elen: cunoscusem și apreciasem pe d-l Tricupis, un bărbat de stat. care a'ca capul caracteristic al d-lui Carp și mîngîierea acestuia de a fi mai mare decît timpul în care trăia; cunoscusem și păstrasem o sinceră afecțiune pentru părintele Gherasim Safirim, care atunci locuia pe muntele Likabet și învăța teologia, fără să bănuiască că va juca, mai tîrziu, ca episcop de Roman, marele rol de „depurativ” al bisericii noastre; plecasem din Atena, rechemat de ministrul Al. Lahovary, care rupsesse relațiile diplomatice cu guvernul grec, iar la întoarcere era să fiu atacat, într-o gară de pe golful de Lepanto*, de niște evzoni din Pcloponcz, beți, cari aflaseră cine sînt și puseseră mina pe cuțite.*

Cind mă gindesc la Bruxelles, orașul în care am scris romanul Viața la țară — cită lume dispărută, ce evenimente îngrozitoare!... în timpul meu, regele Leopold era încă în toată puterea, cu tot geniul său politic și cu toată vigoarea sa fizică.*

îmi aduc aminte de o scenă ce se petrecea regulat la recepțiile de la curte. Ministru al Austro-Ungariei era faimosul Khewenhuller-Metch, mort ambasador la Paris, care trecea drept cel mai frumos om de pe glob. Gurile rele povesteau că acesta se bucura de favorurile unei doamne, căreia majestatea-sa îi făcea onoarea de a-i acorda pe ale sale. Pentru aceste cuvinte, regele detesta pe contele Khewenhuller, pe care însă îl proteja regina, arhiducesă austriacă, care, fiind atît de copios înșelată de augustul său soț, își răzbuna cum putea. La recepțiunile de la curte, corpul diplomatic făcea cerc, fiecare misiune diplomatică luînd loc după vechime și așteptînd să vină regele s-o salute. Regele, suferind de oușoară clodieațiune, potrivea pasul în așa chip, incit ajungea în fața lui Khewenliufler pe piciorul cel scurf, și-l sărea ca pe un obstacol.

Contele de Flandra, fratele regelui, era pe atît de surd pe cit era de înalt. Drept aceea, ofițerii săi de ordonanță erau foarte greu de recrutat, fiindcă trebuiau să fie nobili și înalți, ca să-i vorbească la ureche, fără a-l sili să se plece. Cind ieșea să se plimbe pe Avenue des Arts. era o groază generală: toate femeile fugeau, deoarece prințul vorbea ca într-o moară:

— Oui est celle dame qui m'a salue?

Ofițerul îi striga la ureche:

— Cest la Comtesse du Parc.

— Quelle viciile horreur!

El credea că vorbește în gînd.

La palatul său, românii găseau totdeauna sprijin și bună primire, fiindcă acolo stăpinea contesa de Flandra, sora regelui nostru adorat, C'arol I, și mama regelui erou' al Belgiei de astăzi.

Ministrul Afacerilor Străine era un tînr cu un nume mare cit pămîntul, contele de Merode de Westerho", care prezenta această particularitate, că, pînă la moartea tatălui său, se numea le Prince de Rupanpre, titlul întîlnit în Balzac și prin urmare foarte simpatic. Dar simpatic era omul și după ce-și schimbase numele. Din întîmplare, cunoscusem cu cîțiva ani înainte, la Roma, într-un cerc catolic, pe d-l Rubanpre,*

și în momentul când dădai cu ochii de el, la Bruxelles, ministru de Externe al Belgiei și conte de Merode, mi se părea că visez. El zimbiși explică, cu o modestie încântătoare, că împrejurările politice ale partidului catolic îl făcuseră ministru, iar moartea tatălui său, șef al familiei, prin urmare Merode în loc de Bubanpre. Acestea le spunea soției sale, o adorabilă creatură, chip femeiesc din acele ce par alcătuite din suflet și linii armonice, așa cum visam eu de mult pe Sașa Comăneșcanu.

Secretarul general era Baronul Lambermont, care de -50 de ani conducea Ministerul Afacerilor Străine. Pe acesta îl vedeam foarte des, fiindcă era nelipsit de la toate prinzurile, recepțiile, balurile, praznicele, cununile și Inmormintările, și, cu toată vârsta sa înaintată, îl găseam adesea la stingă unei femei frumoase^ spunându-i în ureche madrigaluri. O regretabilă asemănare cu răposatul nostru Exarhu'...

În toate zilele, la club, întâlneam aceleași figuri, eu aceleași ticuri și aproape aceleași cuvinte, încît, la depărtare de 20 de ani, mi le amintesc, parcă s-ar fi petrecut ieri. Un mexican, d-l Zenil, om blajin și prost jucător de whizt, pe care-l necinsteau partenerii, fiindcă era totdeauna distrat. Particularitatea acestuia era că-și vâpsea mustățile și nu putea să rostească litera B, ca toți spaniolii:

— Zenil, vous jouez comme un pied.

— Mon cher Varon...

— Je ne suis pas Varon', je suis le baron Limbourg-Stirum-

Al doilea personaj era un englez, M-r Alix, stabilit la Bruxelles de multă vreme, bogat, solemn și plictisit. Era așa de înalt și de slab, încît se desfășura în spațiu în mod vertical, iar nu orizontal, ca ceilalți muritori. Seara purta întotdeauna frac și cravată neagră; cravata era răsucită de trei ori, în jurul unui guler atît de deșuchiat, încît omul acesta, grav și plicticos, devenea bucuria partenerilor săi.

Juca prost și avea răul obicei de a zvîrli cartea departe, în loc de a o pune în mijlocul mesei. Bătrînul Limbourg-Stirum se supăra:

— M-r Alix, vous p... loin; ca n'est plus de votre âge.

Al treilea personaj, era acest domn, de Limbourg-Stirum, un bătrîn voinic, cu părul alb ca varul, care, la fiecare vorbă, scutura din cap, parcă ar fi ieșit atunci din fundul oceanului.

În fine, regele mesei era prințul Charles de Ligne, arbitru jocului, care mîngiia pe partenerii bani cu niște țigări de havana extraordinare, înfășate în 14 rinduri de scutece și închise în tuburi de cristal.

Ei bine. toți aceștia, sau mai toți, au murit. A murit regele Belgiei, contele și contesa de Flandra, Khe^cnhiuller, Lambermont, Zenil, Mister Alix, toată lumea, chiar și tînărul, pe atunci, conte de Merode!... A murit amicul meu Ollănescu', an murit și alte ființe, scumpe mie. Eu tu am întors în țară, unde am găsit o nouă generație, substituită tinereții noastre de atunci. Cam nedomirrit, cam trist, mă întreb dacă, în adevăr, sînt de ajuns 20 de ani ca să se prăpădească o lume întreagă.'...

În mijlocul acestei lumi foarte interesante, dar care n-avea nimic comun cu sufletul și literatura românească, am scris Viața în țară. Asta ar dovedi că nu e nevoie, cum pretind unii critici, să se raporteze opera de artă la viața autorului.

În gîndul meu se statornicise de mult holărlrea de a îngheba crava trainic, care să fie icoana vieții noastre românești. De la războiul din 1870, pînă la cel din 1914, adică în timpul domniei marelui rege Carol I, am scris rinei romane, și anume: Viața la țară, Tănase Scatiu, în război, îndreptări și Anna, care se pot ceti fiecare aparte, dar cari coboară, unele din altele, ca rudele aceluiasi neam.

Firul conducător al acestor cinci lucrări apare astăzi destul de limpede: voiam să întorc dragostea românilor către pămîntul lor din valea Dunării, și, cu ei, să iau Ardealul. Cine a cetit îndreptări și Anna a înțeles că pregăteam pe tînărul Comăneșcanu pentru acest sfîrșit. Trebuia să scriu al 6-lea și cel din urmă volum...

Poporul român pare că vrea să scrie el însuși această pagina. Ca patriot, mie nu-mi rămîne decît să mă închin lui și să-i dăruiesc cei doi băieți ce mi i-a dat Dumnezeu.

Ca moralist, aș mai avea cîte ceva de spus. Dar oamenii sfătoși sunt ostentivi, și în literatură, mai cuseamă, plictiseala este vina cea mai mare a unui autor.

Ilucunști, 1914 d ren/vrie

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A CINCEA

Cel ce scrie aceste rînduri este un om căruia Dumnezeu i-a dat dureri și bucurii personale ca la toți muritorii, dar care a avut marele noroc de a fi trăit o viață întreagă hrănind un dor, și de a se apropia de sfîrșitul vieții cu dorul împlinit.

Timp de 40 de ani am suspinat după Transilvania; timp de 15 ani am trăit la Roma, adorînd pe Traian; timp de doi ani am făcut parte din parlamentul României Mari, în care am lucrat alături de frații noștri din Ardeal și Banali...], la consolidarea frumosului nostru stat, „Dacia Traiană”.

F'ie ca tinerii scriitori să priceapă cit de mare este farmecul ce stă ascuns în simțimîntul „patriei” și cîte emoțiuni artistice, de o rară puritate, pot încolți în sufletele celor ce își iubesc țara.

De la ultima prefață, adică din decembrie 1914, pînă astăzi, au trecut 7 ani. Ce desfășurare de groaznice evenimente!... cîte dureri!... ce neînchipuită plămădire de atrocități!... cît sînge vărsat!... cită umilință și cită disperare!... Și, deodată, soarele biruinței!

Se poate epopee mai vrednică de a fi transmisă urmașilor?!

Pentru aceasta însă, trebuie să înceteze literatura subloctenenților de pe front, iar din marele suflet anonim al neamului nostru întregit, să se nască talentul creator a timpurilor noi.*

Fără să mă întind prea mult, aș vrea să spun cîteva cuvinte asupra necesității unei literaturi naționale — subiectiv și obiectiv națională.

Spencer, în lucrarea sa Introducere la științele sociale pune patriotismul printre prejudecăți. Este o greșeală. Patriotismul nu este nici „judecată” nici „prejudecată”, ci pur și simplu „sentiment”.

Este imposibil și este absurd a voi să formezi oameni cari să se dezgădineze din complexul acțiunilor și simțirilor lor, spre a deveni mașini gînditoare.

De altminteri, este și zadarnic.

„Științele sociale” nu sunt „știință” decît numai pe o lătura. Toți oamenii se nasc, cresc, se reproduc și mor. Asta este știință. Dar ce se întîmplă de la naștere pînă la moarte, cu fiecare om? Se întîmplă o înfinitate de lucruri, datorite individualității fiecăruia, sau datorite seriilor de individualități.*

Un om se naște în palat sau în bordei; dacă e creștin, e botezat prin aspersiune sau prin imersiune; dacă nu e creștin, e supus la alte operațiuni; de îndată ce începe să gungureze, rostește primele cuvinte în limba părinților săi, se joacă la umbra unui copac din grădina lor, care grădină este așezată pe marginea unei ape, sau pe o colină, unde iama ninge și vara cresc trandafiri, și așa mai departe. Cînd, dar, ajunge la vîrsta în care individualitatea se accentuează, cînd începe să aibă o înrîurire asupra lumii dinafară, el este deja „fasonat”, a luat deprinderile palatului sau ale bordeiului, a fost la biserică în care s-a botezat, vorbește „fără trudă” limba părinților săi, îi este dragă umbra copacului, floarea trandafirului etc, ele. Iată, dar, deprinderile de castă, de religie, de limbă, venite în mod firesc și necesar, care, toate, se topesc într-o simțire generică, cu caracter topic: iubirea de pămîntul nașterii. Așadar, patriotismul este un raport afectiv între om și natura împrejmuitoare, pe care nimic, în lume nu-l poate înlocui.

Prin urmare, a gîndi și a simți românește este, pentru un român, o disciplină estetică, și orice năzuință contrară este nefirească și, deci, antiestetică.

Cea dinții podoabă, pentru un scriitor, este limba, iar limba e o necesitate „subiectiv și obiectiv națională”. Este subiectiv națională prin aceea că ea pune pecetea sa pe obiectul gîndirii în acest înțeles că o bună traducere a Iliadei este o operă esențial românească, deși este ieșită din capul lui Omer, și cîntă furia lui Achile contra lui Agamemnon; și este obiectiv națională prin aceea că, oricum ar lucra mintea unui scriitor*

roman, ea i se impune, cu locuțiunile sale, cu farmecul său cu structura sa aparte, care se raportează la grupul de limbi neolatine, - ceea ce constituie o dovadă mai mult de naționalitate.

Toate grozăviile simboliste și futuriste alcătuiesc un fel de cancer al limbii, de care Bălcescu și Odobescu n-aveau nici o idee.

Bucurști, 2921 dec.mvrie

- Cum ridici priponii Ciulniței', in pragul dealului, dai de casele boierului Dinu Murguleț, case Mtrineati și sănătoase, cum nu se mai înfîlnesc astăzi pe la moșiile boierești. De sus, de pe culme, ele văd roată Împrejur
- 5 pînă cine știe unde, la dreapta, spre valea lalomiței, la stînga, pe desîșul p'ădării de Aramă, iar in față pe cotiturile ulițelor strimbe ale satului.
- Toată curtea boierească trăiește liniștită și bogată, cu cirduri întregi de gîste, de curci și de claponi; cu
- 10 bibilici țiuitori>; cu căruțe dejugate; cu argații ce umblă a treabă de colo pînă colo — și seara, cînd vine cireada de la cinip, cumpăna puțului, scirțîind neunsă între furci, ține isonul berzelor de pe coșare, ale căror ciocuri, răsturnate pe spate, toacă de-ți iau auzul.
- 15 Fără a fi risipă și zarvă, curtea boierească pare populată și bogată.
- într-o zi de vară, pe la vremea odihnei, conu Dinu fu sculat din somn de sunetul clopotelor unor poștalioni ce intrau in curte cu strigăte și saltanat. Atît
- 20 el cit și nevastă-sa Sofița săriră din paturile lor de cit, și se uitară pe fereastră.
- Iii!... e greu de noi! Tănase Scatiu cu mă-sa !... exclamă boier Dinu.
- Da' nu-i mai zice așa, omule, că te-a auzi a
- 25 față... Ia-ți mai bine surtucl și ieși-le înainte.
- Coana Sofița trecu repede într-o odaie de alături să se mai directice la cap, iar boier Dinu își trase din

fugă cizmele (stringind din ochi și blestemind), își lua haina în spinare și ieși să-și intimpine musafirii.

— Salutare, nene Dinule, zise noul venit, scuturitul pe bătrîn do mînă. Tacătă, am venit cu **mama**.

5 — Sărut mina, coană Prohiro; bre, anul ăsta lac griu mult, zise Murguleț, sărutindu-i mina cam din fugă.

— Sărut ochii, mamă; da' ce se potrivește, ești lodu], coane Dinule! Uite, zău, maică, zise ea lui

10 fiu-său, parcă văd pe căminarul Tasacho Murgu; uite, Icit-poleit cum e **eonii** Dinu: nalt, uscățiv la chip, așa smead ca dumnealui și fodul... Lasăj zău, coane Dinule, că sunteți fodui...' Auzi, de atîția mari de ani vecini cu moșiile și să nu lovești dumneata o

15 dată pe la mine!...

— Uite, zău, coană Prohiro, ai dreptate; da' nu știu cum s-a făcut...

Vorbînd astfel, bătrîna îngălbenea, începea să

20 înghită iu sec, se foia fără rost, pînă ce căzu pe o bancă din cerdac.

— Aoleo, coane Dinule, zise **ea** repede, făcîndu-și vînt cu mîna, îmi vine rău...

— Puțin „coneac”, strigă fiu-său, ori apă de Vals*, repede să **ne** dea ceva...

25 Murguleț se repezi fuga la cămară și se întoarce numaidecît cu o sticlă de cogneac, pe care o vărsă mai toată în capul coanei Profira, pe cînd fiu-său o muncea pe la tîmple să-și vie în fire.

în vremea asta se arată și Sofița Murguleț.

30 Ea dete pe bărbați la o parte, sărută mina bătrînei, o mai strînse de un deget, o mai meremetisi, ce-i făcu, că Își veni baba în simțiri.

— Doamne, coană Profirițo, cum stai dumneata afară, soro!... Ia să intrăm înăuntru, că pe năbușala

35 asta te bolnăvești chiar din senin, zău.

Și, țînînd pe babă de subsuori, trecură într-o odaie răcoroasă, mare, în care bătrîna păru a se inzdreveni ca prin farmec.

Sofia Murguleț se îngrijea de babă cu un interes

40 nespus. O puse să-și istorisească patima de la descălicătoare, îi dete cafea cu lămiie, pică oțet pe un căr-

bune sub nasul ei — iar pe de altă parte porunci să aducă tînărului dulceată, cafea, tutun, cu tot dichisul cuvenit.

— Ia spune-ne, coană Profirițo, cum îți vine?...
5 Aci, începu bătrîna o lungă șiretenie de vorbă:
— Uite, maică, îmi vine așa un „imis” pe la stoniah, și parcă nurna ia așa mă zgîlție de chiept, și să te ții numa goană la cap, și apoi parră-îni bate două zbanluri în tîmple, de mă prăpădesc, maică!...

10 — Si nu iai nimic dumneata pentru asta?
— Da' cîte n-am făcut! N-a cheltuit ghetu băiat o grămadă de bani!... Ba palianuri, ba consulturi, ba doftoru Draci', ba acu cîcă să iau apă de Vacs...

— De Vals, mamă, o îndreptă fiu-său.
15 Pe cînd ei vorbeau astfel, ușa se deschise de la un iatac din fund, și de sub perdelele albe de țară se ivi un chip rotund de fată, care, dînd de obrazurile nouă ale musafirilor, se făcu stacojiu.

— Mămucă dragă... avu ea aerul de a începe.
20 Dar în mijlocul odăii, se opri în loc, făcu o plecăciune după toate regulele ceremonialului de la pension, și dete năvală să iasă pe cealaltă ușa. Goana Sofița o opri.

— Tîncu! Da' nu saluți lumea? Unde te duci?
25 Fata se opri din nou, nehotărîtă. Obrazul maine-si luase expresia obișnuită de nemulțumire și descurajare, cînd i se întîmplă cîteodată să se supere, iar conu Dinu se rușinase cu desăvîrșire de stingăcia ei.

— Sărută mîna coanei Profirițe, zise mamă-sa.
30 Un moment, cit mai trecu pînă să se hotărască fata, coana Profira își înfipse privirile în ochii ei, cu toată răutatea lor bătrînească. Fata auzise vorbindu-se în casă de neamul îmbogățit al Scatieștilor ca de niște mojici renumiți, ieșiți dintr-un vechi vâtaf al tatălui

35 lui conu Dinu Murguleț, și a-i vedea în casa lor i se părea o adevărată enormitate. Dar, în cele din urmă, se duse să sărute mîna coanei Profire. Bătrîna o sărută pe obraz, uitîndu-**Re** la ea lung și sculurîndu-și valurile de carne de pe trup, de pofta risului.

40 — Ptiu, să nu fie de deochi! că frumoasă mai ești!

Fata se duse după aceea la fiul bătrânei și-i întinse mina cu aceeași reverență; el răspunse tare și sigur de sine:

— Salut!

5 Apoi, fericită că-și isprăvisese complimentele, se retrase în dosul scaunului lui tată-său, și, după un minut, o șterse.

Coana Profira începu iarăși a râde:

10 —Cresc, bată-le norocul, ca din apă... Acuma numai bărbat îi lipsește...

Conu Dinu Murguleț își ciugulea unghiile de la o mină, neîndrăznind să privească în fața bătrânei. În fond îl supăra vorba coanei Profire, fiindcă înțelegea unde vrea s-o aducă. Dar nevastă-sa, cu sensul practic

15 al femeilor, da din cap cu înțeleșuri.

— Răul e, zise ea, că nu facem grîu destul.

— Ia lasă, coană Sofița, răspunse bătrina, conu Dinu să trăiască! De atîția mari de ani, de cînd are moșia de la Eforie' pe nimic, ben;moșiadumisalepărintească, mărita pînă acuma șapte fete.

28 Pe conu Dinu nimic nu-l supăra mai rău decît să-i fi zis eă are moșia de la Eforie pe nimic. Își mușcă din unghii mai adine și tăcu.

— Așa e, înglnă coana Sofița, dar avem greutăți: fata la pension, nepotu-meu în străinătate...

25 — Aracan de mine, maică, da' tot învață? Ce-a mai ieșit și moda asta cu învățătura pînă la adinei bătrînețe!... Uite, eu pe Tănase al meu l-am pus la treabă de mic copil, și, slavă lui Dumnezeu, băiatul a ieșit bun, treaba treabă, plimbarea plimbare. Acu sa-i găsesc nevastă cumsecade și m-am liniștit. Anu

30 ăsta trebuie să-l însor, că mi-e c-oi închide ochii fără să apuc să-mi văd nepoții... Ce zici, coane Dinule?...

35 Conu Dinu dete din cap, parcă ar fi zis că așa e, dar că asta nu-i treaba lui.
După ce-și isprăviră cafeaua, Tănase Scatiu scoase o pană de gîscă din buzunar, mătură o enormă țigaretă de chihlimbar cu care fuma, puse pana murdară pe farfuriuță, iar țigareta în toc, și se sculară să plece.

Coana Profira dori să vază pe Tinca Ia plecare, dar fata nu se găsi nicăierea. Cam înfiptă, bătrina sărută pe conu Dinu pe frunte, zicîndu-i:

5 — Așa sunt fetele, marfă scumpă. Ce zici vecine, ne-ncuscrim?

— Drum bun, coană Profiro. Ia să ridice coșul de la trăsură. Vătașe Tafta, pune mîna, să nu se dea vizitiul jos.

în sfîrșit, plecară.

10 în urma lor, coana Sofița umbla domol în jurul lui bărbatu-său, și, cu sfioasă supunere, căuta să-i ghicească gindurile. Dînsul își răsuci o țigară, fără a zice nimic, și intră s-o aprindă. Fumul din salon Si luă de cap.

15 — Ah! Zi, te rog, să deschidă geamurile.

Nevastă-sa stete un moment la îndoială.

— Au să intre toate muștele, omule.

Murguleț se îndreptă spre masă să găsească chibriturile, și' dete cu ochii de pana de gîscă lăsată de

20 tînrul Scatiu.
— Deschideți ușile, să iasă mirosul de mitocanii Ia poftim de vezi, zise el, făcînd explozie, cu brațele încrucișate înaintea penei, cine-mi cere fata. Eu să-mi dau fata la asemenea mojici?... doar dacă mi-o lua

25 Dumnezeu mințile! Bă-dă-rani!...
Coana Sofița încerca să fie serioasă, deși îi venea să moară de ris. Bărbatu-său se întoarse din nou către dînsa.

30 — Am moșie de la Eforie pe nimica, ha? De ce nu poștește fiu-său să mă urce la mezat, să-l învăț eu minte!

— Nu, zise nevastă-sa, zîmbind, fiindcă speră să-i dăm fata.

35 — Să-mi dau eu fata unui asemenea mojic!...
Ți-am spus: dacă mi-o lua Dumnezeu mințile, poate.

Apoi urmă a face pași mari prin casă și a trage adine din țigară, ca și cum maximum acesta de fum ar fi putut reduce firea sa la un minimum de supărare. Coana Sofița trecu pe nesimțite într-o odaie vecină,

40 lăsîndu-l să-și potolească singur furia.

Conu Dinu, rămas singur, prinse a înnoda firul vremilor de azi cu lungul șir al celor trecute, și a se întreba, cu disperarea oamenilor bătrini, cum era cu puțință ca nepotul vătafului Scatiu (pe care vălaf îl văzuse el însuși în spinarea unui țigan și bătut de un alt țigan cu opritorile de la cai. după porunca lui tată-său, căminarul) să ajungă a cere mina fetei lui? Și imaginile trecute îi reveneau în minte, slăbite, cu câte o răsăritură de observație copilărească curo le

10 făcuse: bunăoară că pe atunci ploua mai des și mai la vreme. Șezu jos și fumă mai departe din țigara stinsă, sărind ru mintea la nepotu-său Damian, care nu mai venea din străinătate, la soră-sa Diamandula, mama lui Damian, care trăia numai prin puterea imaginii

15 fiului său, la una și la alia, pină ce un pisic, care se strecurase sub scaun, îi atrase luarea-aminte prin îndemînarea cu care se juca cu pana țigaretii lui Tănase Scatiu.

II

Era tocmai să se supere din nou, pe pisic și pe

20 Tănase, cînd bătu cineva la ușe.

— Poftim! zise el cu glasul trăgănat al boierilor bătrini.

Ușa se deschise și o femeie tînăra intră, înghi-

25 zînd-o repede, ca să nu [ase muștele înăuntru.

— Sărut mina, coane Dinule, zise ea, sărutîndu-i mina cu adevărat.

— Bună ziua, tetișo, îi răspunse el, dîndu-i mina să i-o sărute. Vino-ncoa să te pup pe obraz.

Și după ce o sărută, se uită la dînsa de aproape, ca

30 și cum o cerceta să o cumpere.

— Ce păcat că nu ești băiat, Sașo.

Ea începu a rîde, mirată.

— De ce, coane Dinule?

— Ți-aș da pe Tincuța.

— Și eu as lua-o numaidecît. Numai aș fi cam copt

35 pentru dînsa.

Bătrînul se uită la ea lung, ținîndu-i mina în-

tr-ale lui.

— Uite, Sașo, poți să te superi, dar eu lot n-o să te las in pace: de ce nu vrei să te măriți, fato?

— Coane Dinule I...

— Bine, bine, nu mai zic nimic, dar să-ți spun drept, nu te pricep.

— Și cu toate astea e așa de ușor! Ti-am apus de atitea ori: eu am o familie, fără să mă mărit; dacă m-aș mărita, as avea două, și aș fi, desigur, mamă

15 rea, ori pentru unii, ori pentru alții. Dar, coane Dinule, mi-ai făgăduit să nu mai vorbim despre asta... Acuma am și îmbătrînit, adăugă, parcă nu i-ar fi displăcut, pe cit zicea, să vorbească despTe „asta”. Eu am venit să-ți spun că te poștește coana Diaman-

dula.

Bătrînul se sculă greoi de pe scaun și porni să iasă, cu aceea pe care voia cu orice preț s-o mărite, cînd,

20 ajuns la ușe, o opri din nou.

— A, Sașo, nu știi o comedie?... Ghicește... Nici nu-ți trăsnește prin cap: avem un ginere pentru Tin-

cuța.

— Serios?

— Da... un ginere fain: pe amicul meu, domnul

25 Tănase Scatiu.

— Ce?! zise cealaltă încremenită locului.

— Da, junele Scatiu, alegător la colegiul întii, mare proprietar, miine poimîine deputat...

— Biata Tincuța!

— Da, și coana Sofița sî fi gata să io dea. Dar

30 pină n-oi închide eu ochii, Scatiu nu ia pp fata mea, adause, bătîndu-se cu mîna în piept.

Apoi, ducînd un deget la gurii. în seirn de tăcere, intrară la coana Diamandula.

în fundul unui pat de nuc, cu perne la perete, ședea ghemuită o umbră de femeie, iar pe scaune, împrejurul ei, rude și prieteni. Legată la cap cu o bocceluță de mătase neagră, după moda veche, coana

40 Diamandula își trăgea din cînd în cînd ochelarii de pe frunte, legați la spate cu ață, ca să privească pentru a o suta oară o scrisoare a fiului său. Bătrîna, bolnavă,

surdă, ea trăia, spre minunea tuturor, numai prin puterea unei dorințe: aceea de a mai vedea, înainte de a muri, pe unicul ei copil. Tot ce vorbea, tot ce dorea era pentru el, se ducea către el. Cu trupul istovit

5 de puteri, părea a-și hrăni viața din dor. Cîte o rară scrisoare ce venea de la el era citită, recită, învățată pe dinafară de o mie de ori; plicul descusut și pe o parte și pe alta; marca de pe plic studiată pînă în firele mustăților regelui Humbert — căci scrisorile

10 veneau din Italia. Cînd bătrina era singură cu cîte cineva al casei, întreba cu glasul stins:

— Și unde e Neapoli ăsta?

Răspunsul nu-l auzea niciodată, dar înțelegea că trebuie să fie departe, după mișcarea minei și a ochilor celui ce-i vorbea.

15 Cînd intră conu Dinu, ea părea ațipită, cu capul rezemat pe piept. El se apropie de dînsa cu sfială și respect, pe cînd ceilalți se sculară în picioare.

— Ce dorești, lelță? zise conu Dinu, care-i era

20 frate mai mic.

— Matei nu mai vine... Eu mă duc, Dinule.

— Doamne, cura vorbești dumneata!...

— Mă duc... Dacă mai întîrziază două zile, nu mă mai vede. I-ai telegrafisit? întrebă ea, uitîndu-se în

25 ochii lui.

— I-am telegrafisit.

— I-ai spus să nu întîrzieze?

— I-am spus.

— •Și ce crezi, c-o să vie?

30 — Cum, Doamne, să nu vie?

Bătrna începu a plînge, încet, cu suspine înecate. Lui conu Dinu îi deteră lacrămile.

— Mă rog la Dumnezeu să mă mai ție cu zile, pînă l-oi vedea... zise ea cu greu și gîfînd, dar să nu

35 întîrzieze, Dinule.

După aceea ațipi iarăși. Sașa și cu Tincuța îi ridicară pernele la spate, și ea păru că doarme. Atunci, unul cîte unul, ieșiră binișor și trecură în odaia de alături, unde subprefectul, Mihai, fratele Sașei — un

40 băiețandru de vro 20 de ani — coana Sofița, soră-sa

Elena, de la o moșie vecină, cu copiii ei, stau grămădiți deasupra unui atlas, căutînd care este drumul cel mîi scurt de la Neapoli la Ciulnița.

— Zău, nenea Matei ăla, zise Tincuța supărată, fi parcă nu-mi mai e drag.

Subprefectul, un vechi prieten al cosei, se uită la ea rizînd:*

— Lasă, c-am să te spui cînd o veni.

— Da' poți să mă spui, zise fata roșindu-se: pentru

10 ce nu mai vine?

— Ba vine. N-a telegrafiat că pleacă?

— Sunt trei zile de cînd a telegrafiat; pînă acuma venea și de la Han Tătar.

— Așa faci?

15 — Așa, răspunse Tincuța răstit; dumneata nu vezi că tușa nu mai poate?

Mihai desprinsse o oglindă din cui, fără a fi băgat de seamă, și o aduse înaintea Tincuței. Aceasta, roșie deja, se făcu stacojie, pe cînd toți cei de față rideau.

20 Fata se-neercă să rida și ea, dar o podidi plînsul, și, repede, ieși și se ascunse la dînsa în odaie. Sașa se uită lung la frate-său, nemulțumită de gluma lui.

— Mihai, astea sunt glume nesărate. Te rog să nu mai faci asemenea lucruri.

25 — Da' ce-am făcut, marnan dragă? Am glumit, zise el, nenorocit că fusese pricina unei asemenea scene.

Sașa ieși și se duse după Tincuța. Cînd se-ntoarse, îi găsi pe toți tăcînd, parcă cine știe ce se-ntîmplase: atîta înfrîurire au lacrămile asupra oamenilor. Numai

30 subprefectul, holtei bătrîn, călit în ale istericalelor femeiești, cum zicea el, încerca să mai glumească. Sașa luă pe băiat și-l duse, cam vrînd-nevrînd, la Tincuța, să-i ceară iertare.

— Bine, marnan, ce-am făcut, ca să cer iertare?

35 zicea băiatul, mergînd cam cu sila.

El ți cu toți frații chemau pe Sașa „marnan”.

— Aî supărat pe Tincuța. Eu nu vreau să am copii rău crescuți.

*Această precizare nu figurează în nici una din ediții. Textul se restabilește după *Convorbiri literare* (n. cd.l).

Băiatul se uită lung la soră-sa și se opri în loc.
— Maman, nu mă umili. Viu eu singur să cer iertare.

5 Soră-sa se gândi o clipă și, parcă mișcată de vorba băiatului, îi îndreptă legătura la git și porni singură înaintea. După câteva minute, el intră în urma ei la Tincuța, și, foarte firesc, îi luă mina și o rugă să-1 ierte. Fata se uita în jos, fără a zice o vorbă.

10 — U ierți, Tincuțo dragă, nu-i așa? o întrebă Sașa.

Tincuța își ridică ochii spre el, bufnind încet, de râs sau de pline, nu se știa bine.

Astfel se împăcară lucrurile.

15 Către seară veni o depeșă de la Predeal. În sfârșit, Matei sosea...

Mare gălăgie și bucurie pe toți. Mihai și Tincuța și copiii Elenei voiau să meargă a doua zi la gară⁵. Care mai de care sărea mai sus, țipa mai tare, după eum îl iertau puterile. Vestea fu împărtășită coanei Diamandule de către frate-său. Bătrina, cu lacrimile înnoate în barbă, se puse să descoase telegrama, literă cu literă, parcă ar fi fost cine știe ce document. Se hotărî ca a doua zi toată suflarea să se reverse la gară. Se făcu socoteala trăsurilor și se văzu că nu era loc

20 pentru toți. Mihai voia să se ducă pe jos; Tincuța călare. Subprefectul le puse trăsura la dispoziție. Sașa pe a sa; dar tot era prea multă lume. Elena se gândi să-și lase copiii acasă, dar o protestație universală se ridică din piepturile gălăgioase ale „țincăriei”, care nu vrea s-audă de o asemenea poznă. Conu Dinu îi împacă pe toți, făgăduindu-le să puie caii la o cloșcărie de brașoveanca, în care intra toată corabia lui Noe-

30 Era vorba acum să se știe cine rămîne cu coana Diamandula. Elena, fire veselă, se lepădă, rîzind pe sub ascuns ca să n-o vadă cumnatu-său; coana Sofița trebuia să meargă; Tincuța ținea să meargă; conu Dinu se cuvenea să meargă. Subprefectul propuse Elenei să rămînă el, și făcură mare haz amindoi, spre părerea de rău a celorlalți, cari voiau să știe de ce rid, ca să rîdă și ei.

40 — De ce rideți? Întrebă ceana Sofița.

34

Subprefectul o luă la o parte cu mare taină și-i zise la ureche în gura mare: „arde lașul”, ceea ce provocă o ilaritate generală și făcu pe coana Sofița să cărăbănească subprefectului o însemnată cantitate de pumni.

5 Toată lumea adormi în seara aceea fericită. Pentru cei bătrini revenea un om iubit; pentru tineri, nenea Matei, pe care-l așteptau tot așa de vesel și caraghios precum pleese; pentru copii, un necunoscut, care însă nu mai puțin era nenea Matei, vorbă plină de farmec și noutate.

Iii

Se legăna ciocîrlia în răcoarea dimineții, însoțind de-a lungul Ialomiței trăsurile ce mergeau la gară. Copiii, grămădiți cîte trei pe capră, se bucurau, tăcuți, de priveliștea cailor. Mihai mina poștalionul de la trăsura lor, curată, lustruită, în care trebuia să se întoarcă Matei. Pe chipurile tuturor se zugrăvea sănătatea și fericirea.

20 Întinderea cîmpului se desfășura într-o nespusă liniște de vară. De o parte, un lan de porumb își mișca virful foilor nervoase, dînd văzduhului un reflex de culoare verde, ce părea că îngrașe aerul; de partea cealaltă, Ialomița curgea domoală între două maluri joase, lăsînd să se vadă o margine de Bărăgan, cu pîrloagele sale nestrăbătute, cu suhaturi roase de vite, cu o turmă de oi ce se zărea în fund ca o pată albă, și, mai presus de toate, cu orizontul său înșelător, a cărui dungă închipuită juca în arșița soarelui ca oglinda unei ape. Din prundul gîrlei, cîreada se urca pe un

30 vad și se îndruma cu greu la pășune. Cîte un bou singuratec sta înfipt în marginea apei, eu capul întins înaintea, neclintit, întrupînd în nemișcarea lui pustietatea locului.⁸

35 Cînd trăsurile ajunseră la capătul porumbului, trebuiră să se oprească. Jitarul sări din colibă, cu căciula în mină, și deschise poarta de nuiele ce tăia

drumul. Un ciine slăbănog se repezi la picioarele cailor, lătrind din toale puterile și gata parcă să-t înghită.

Toți trecură dincolo, iar jitarul închise poarta și rămase singur ca mai-nainte, în mijlocul cimpuhii.

5 După un sfert de ceas ajungeau la gara.

Tot norodul acesta se revărsă în unica săliță de așteptare ce se găsea, rîzind și sărind, spre marea mirare a țăranilor cărauși. Mihai cu surorile lui mai mici și cu Tincuța; Elena cu patru copii împrejur;

10 coana Sofița, conu Dinu și subprefectul; Berlă. jidanul de la han; Tănase Scatii, care venise calare. Numai Sașa lipsea: ea rămăsese la Ciulniței, să ție de urit coanei Diamandule. Toată lumea se uita la ceasornic cu neastîmpăr: mai sunt zece minute, mai sunt

15 șapte minute. Copiii, neavind voie să iasă pe peron, pînă la sosirea trenului, țipau în sala de așteptare ca într-o menajerie. Mai sunt trei minute. Clopotul sună. În fundul zării se vede locomotiva devenind din ce în ce mai mare, pînă se arată întreagă. „Dați-vă la o

20 parte, domnilor!” strigă lampistul gării.

Trenul sosește cu repeziciune și se oprește deodată locului, ca un cal dresat. Toate inimile bat cu putere. Copiii, cu mina dusă la gură, se retrag cu vin pas, speriați de zgomot. Toți întreabă: „Unde-i, unde-i?”

75 La o fereastră a trenului un chip nerăbdător cheamă pe conductor din toate puterile. Pînă să vie acesta, cei de pe peron au recunoscut pe Matei al lor și s-au grămădit la ușa vagonului.

— Matei! nene! conductor! vin de deschide, domnule! Ioane, ia bagajele...

30 în încurcătura și-n larma asta, călătorul sare din tren în brațele celor ce-l așteptau, sărutind și îmbrățișînd în dreapta și în stîngă; „Nene, Matei, dragă”, s-aude din toate părțile. Mihai se repede în vagon și apucă geamantanele altor domni, cari protestează.

35 Tafta, vătaful, ridică el singur două cufere, pe care le așează cu îngrijire într-o căruță cu boi. Matei urmează a îmbrățișa pojdicul, oprindu-se la fiecare și întrebînd „dar tu cine ești, bre?” în hohotele de rîs ale respectivelor marne. În cele din urmă se duce cu brațele întinse către un biet creștin, avînd aerul de a voi să-l

>

.

[

|

\

i

i

sărute, spre marea mirare a acestuia și spre desăvirșita topenie de rîs a celorlalți.

— Mai sunt, frate? întrebă el, gata să îmbrățișeze toată suflarea.

O tăcere de câteva minute înlesni bătrînului să-și înghită nodul de emoțiune, ce-l îneca, și să urmeze:

— Tu ești singurul băiat din familia noastră. Să rămii aici, pe pămîntul ăsta, să nu te miști și să nu-1 dai nimănui să ți-1 îngrijească, să nu-1 arendezi, că arendașii sunt molii — m-ai înțeles?

— Da, nene.

— Și ai să fii fericit, pe răspunderea mea. N-o să ai cafenelele voastre de Ia Paris și „mazagranurile” lor, nici neramzi ca la „bella Italia”, dar o să fii om întreg, n-o să-ți cînte nimeni cu flașeta la ureche, nici n-o s-ajungi să calci pe tureată... M-ai înțeles? întrebă din nou zîbind și ridicînd glasul.

— Ei, acum ia uită-te ce frumusețe de porumb.

— Da.

În adevăr, ajungeau la poarta jitarului, în marginea de porumb. Soarele se ridicase pe cer, și zăpușeala începea să învâluie cîmpul în adierele sale fierbinți. O culoare egală, de un cenușiu trist, vopsea iarba, pămîntul, semănăturile și numai cîte o garofiță sălbatică răsărea, sprintară, din dungile de nisip pe cari le lăsasera inundațiile Ialomiței. Damian se simți deodată reîntors cu zece ani în urma. Întinderea uniformă a cîmpiei, cu gîrla placidă alături, i se păru de un farmec nespus; nimic din ce văzuse pînă aci nu se putea asemăna cu ele. Jitarul deschise poarta în tăcere, urîndu-i din fugă un „bine-ai venit, cucoane”, și rămase în picioare cu căciula în mină, pînă ce trecură toate trăsurile. Damian își întoarse capul după el.

— Mă rog, nu-i Toader Croitoru?

— Ba-i el, zise conu Dinu mulțumit, ți-1 mai aduci aminte?

— Cum să nu mi-1 aduc aminte: nu s-a schimbat de loc. Tot jitar e?

— Da' ce-ai vrea să fie? întrebă unchiu-său zîbind.

— Așa e... Cariera de jitar e cam ingrătă: nu se prea înaintează repede într-însa.

Bătrînul rîdea.

— Fii liniștit, băiete. E mai fericit decît tine. Are tot ce-i trebuie și nici o grije.

— Se vede că-i trebuie prea puțin lucru ca să fie fericit.

— Asta-i filozofia cea mare, răspuse bătrînul, parcă i-ar fi zis „aicea vream să te-aduc”.

— Ba zău, ia spune, cit îi plătești?

— Are zece galbeni pe an simbrie; două păpuși de tutun pe săptămînă; o pereche de ȋtari; o glugă și o căciulă, și de mîncare.

— Pește și brinză, zise Damian, aducîndu-și aminte.

— Da' ce vrei să-i dau? baclavale?

— Ba nu...

— La el acasă mănîncă mămăligă goală... cînd o are.

Matei se uită la unchiu-său cu părere de rău.

— Am uitat să-ți spun: și opinci cîte pofteste.

— Da' de ce luxul ăsta de opinci? întrebă tînărul cu oarecare răutate ironică.

— Fiindcă trebuie s-alerge pe jos. Țsta ii este meșteșugul.

Apoi, văzînd că nepotu-său nu prea părea încredințat de fericirea regimului jitarilor, adause:

— Fii pe pace, el este adevăratul om fericit, nu tu, nici eu. De altfel te vei încredința prin tine însuși.

Nu te grăbi să judeci luerurile, că altfel se vād de departe și altfel sunt. Avem fel de fel de vagabonzi, care vin să le umple capul cu nerozii; dar pînă acuma, la mine, nimeni nu-i ascultă.

— Socialiști?

— Păi dar cum.

Damian începu să rîdă.

— Ia-nchipuiește-ți!... Dacă-aș prinde pe unul odată, ce mai probă de bătaie i-aș da!

Damian rîdea din ce în ce mai tare, mulțumit de a vedea pe bătrîn verde ca mai înainte.

— Bătaie?!

— Bătaie la scară, și să poftescă să reclame.

Tînărul urma a rîde și a da din cap cu neîncredere.

— Pre legea mea: bătaie. Tu rîzi, da' eu ȋți spun lucrurile cum sunt. Lasă c-o să vezi. Ai partea ta de

părnînt de la maică-ta: de ți-o plăcea să te ții de el, o să ai ocazia să lc vezi toate astea.

Pe cînd vorbeau, un călăreț trecu pe lângă trăsură, ca o săgeată. Era Tănase Scatiu, care făcea curte
5 Tincuței prin talentul calului său, al cărui „umblet” era o adevărată minune. Cu bordul pălăriei răsfrînt pe ochi, cu o batistă filfiindu-i la git, el se ținea pe cal cu mare îndemînare, călărind pe o rină, în mod ștregăresc. Era cam ridicul, fiindcă era înalt din

10 oale-afară și prea copt pentru berbanticurile astea.

— Bravo, Tănase, zise Damian zîmbind.

— Îți mai aduci aminte de mitocanul ăsta? întrebă conu Dinu.

15 — Da' cum să nu-mi aduc aminte: eram buni prieteni. Nu-i prost.

— Nu-i prost, dar e un țărănoi îmbogățit, șiret cît poștești. Ar vrea să-i dau pe Tincuța.

Damian se uita la unchiul său nedumerit. Nu vrea să rănească pe bătrîn și de aceea se mulțumi a zice:

20 — E cam bătrînior pentru Tincuța; e mai mare decît mine.

— E bătrîn și bătăran, adăugă conu Dinu, uitindu-se cu anevoință peste apă. Tu vezi mai bine: zărești ceva, colo în fund?

25 — Da, cred că sunt oi.

— Nu, zise bătrînul mulțumit: uite-te bine, vezi?

— Da... colo la stînga...

— Așa. Ce sunt? oi?

— Așa îmi pare.

36 — Nu; sunt dropii.

Era mulțumit conu Dinu că putea dezvălui comorile moșiei sale. În adevăr, în fund, pe o vîlcică singuratică, o turmă de dropii sta tîbărîtă, parcă-ar fi fost o turmă de oi. Dragostea de singurătate, atît de
35 nețărîmîrită la mai toți vinătorii, umplea pieptul tinărului de un nespus sentiment de libertate, de recunoaștere de sine, sentiment care în lumea populară se pierde sau se prefăce în egoism. El tăcu, rătăcindu-și mintea în dungile străvezii ale orizontului. Unchiu-său de
40 asemenea.

Nu se auzea pe tot lungul drumului decît roatele trăsăuiei tocind și copitele cailor lovind pămîntul, O pace desăvirșită se coborîse din înălțimile albastre ale cerului. Natura, fecundată de razele soarelui,
5 părea că se odihnește. Frunzele porumbului, vii și tremurătoare ca niște lame de oțel, în zori, acum se muiau și începeau să se răsucescă. Ialomița curgea, încropită și înceată.

Cînd ajunseră în vadul Ciulniței, pe care nu mai era nici un strop de apă, Damian văzu satul aninat pe vîrfurile dealului, pe sub care se scurgea pîrîful și mergea de se vărsa în Ialomița, cînd putea, deoarece de cele mai multe ori nu se vărsa nicăieri, fiind sec; văzu curtea boierească cum o știa, așezată pe deal,
15 fără gard dinspre gîrlă, și toate slugile, toți argații ieșiți să-1 vadă venind; în dreapta și în stînga, curți țărănești, unde mai peste tot doi sau trei cai, legați de cîte un otgon, se-nvîrtean pe un vraf de grîu, bătînd din cap și din coadă; în vadul girlei, copii în scutece,

20 lăsați în paza altora ce de-abia umblau în picioare.
— Suntem pe vremea treierișului, nu-i așa? întrebă Damian.

— Da. Vii cu belșug.

— Ai făcut grîu mult?

25 — Tot am făcut, dar nu cît trăgeam nădejde. Țărănii au făcut mult, orz mai cu seamă: îi vede Dumnezeu anul ăsta.

La urcușul priporului, toată lumea se coborî din trăsuri și urcă dealul pe jos.

IV

30 Cînd ajunseră acasă, toți deteră năvală la coana Diamandula. Bătrina îi aștepta, stînd grecește în fundul patului, cu ochelarii ridicați pe vițele rare de păr și cu o pereche de mătănii în mină. Alături, Sașa lucra la o horbotă.

35 Cînd trecură prin coridor, pe dinaintea ferestrelor bătrînei, statura puternică a lui Damian luă toată

lumina geamurilor. Sașa zise încet, **stringindu-și** lucrul:

— Au sosit.

10 Înșă bătrîna, pe jumătate oarbă, ghici **numaidecît** că cel ce venea întîi era fiu-său, fiindcă **nimeni** din ai casei nu trecea cu capul mai sus de fereastră. **Începu a** tremura fără putere și a plinge. Damian se **duse drept** la ea și-i apucă amindouă mîinile, pe cari **i le sărută** cu toată căldura sufletului, mișcat de a o **revedea și** mai ales de a o revedea într-o asemenea **stare: î fle** părea că scăzuse, se redusese la jumătate din **ceea ce** era cînd o lăsase. Lacrămile-i veneau în ochi **fără să** și le poată opri și se plecă din nou pe mîinile **bătrînei**. Ea se uită la el, dînd încet din cap și de-abia **vorbînd:**

15 — Bine-ai venit mamă... Ești ostenit?

— Nu sunt ostenit.

— Dacă ești ostenit, du-te de te culcă.

— Sărut mîna, mamă, nu sunt ostenit.

20 — Acuma, că te știu aici, mă simt bine. Poți să te odihnești dacă vrei...

— Mai pe urmă. Acum iasă-mă să stau **lingă d-ta**.

Ea îl sărută din nou și-l lipi de sufletul ei **călător**, parcă ar fi vrut să-și anine cugetul de **corpul puternic** al fiului său spre a nu se mai despărți **niciodată de el**. Se uita la dînsul lung și-l mîngîia pe păr și **pe umeri**, într-o nedumerire de fericire fără înțeles **pentru alții**, în care regăsea icoana bărbatului ei, mort de **demult**, icoana lui Matei copil și pe aceea a tinărului **plecat** în străinătate de ani întregi. Nimic nu i se **părea** mai frumos, mai nobil, mai dulce, decît chipul **acelui** om, idealizat prin 7 ani de depărtare. Cînd el se **scula**, ochii ei îl urmăreau prin casă; cînd îl vedea **rtînd**, ridea și ea, fără să stie de ce; cînd ieșea cîte un **moment** să mai respire, întrebă încet și cu sfială „unde e **Matei?** dacă vrea să fumeze, să fumeze aici, că nu **mă supără**”, deși în realitate fumul de țigară o îneca. Conu **Dinu** veni la dînsa, **vesel**, și o întrebă tare, ca **să-l audă:**

— Ești mulțumită?

- Tare mulțumită, mamă.

40 — Ei, atunci fă-te bine și scoală-te, **să ieși la** plimbare cu el.

Ea dete din cap:

— Eu bine nu mă mai fac... dar sunt fericită. Măcar cîteva zile dacă aș mai trăi să-l mai văd...

5 Matei strînse mîna, în tăcere, Sașei, care se dase într-o parte. Vorbînd amîndoi încet, el vroi să facă o țigară, ca apoi să iasă s-o fumeze; însă, negăsînd tutunul în buzunar, rugă pe unul din copii să **i-l** educă dînr-o haină ramară afară.

— Nu te-ai schimbat de loc, zise el Sașei.

10 — Am mai îmbătrînit ceva, răspunse ea, rizînd; dar dumneata cu adevăiat nu te-ai schimbat de loc.

— Am cam albit, dar altfel cred că r.u m-em schimbat.

15 — Dacă e vorba de asta, eu ar trebui să em *10* de ani.

El se uilă la dînsa zîmbînd, gata să zică o răutate. Sașa înțelese și, roșindu-se, începu a rîde:

— Știu ce vrei să zici, dar 50 de ani încă nu fm. Subprefectul se amestecă în vorbă.

20 — Da, zise el, foarte serios, mata erai abia născută cînd conu Costică Comăneșteanu a fugit la Constanlinopole.

— în 48? întrebă Sașa indignată.

— Apoi ce: să tot fie 40—50 de ani de aiunci.

25 — Tata nici nu se însurase la 48.

— Nu-i așa, coane Dinule? întrebă subprefectul clipînd dintr-un ochi.

— Ce? zise conu Dinu.

30 — Domnul Dumitrestu spune prostii, întrerupse Sașa.

Conu Dinu se apropie de ei.

— Nu vă legați de fata mea, zise el, bătînd-o pe umeri. Asta e ir ger, nu femeie.

35 — Vai de noi!... adaogă subprefectul, clătînînd din cap.

Sașa rîdea cu vioșie.

— Vezi cum ești, d-le Dumitrescu... Să știi că nu-ți mai fac halva.

-io — Vai de mine, cuconiță, zise el, sărînd de unde se afla și venînd să sărute mîna Sașei, matale ești un înger, doi, trei îngeri. Vorbă e!...

Ea îi dete binișor peste obraz.
— Când veniți să mincați la mine? întrebă ea pe toți.
— Când poruncești, se grăb ia răspunde subprefectul.
5 Sașa, cum sta jos, se uită în ochii lui conu Dinu și a lui Matei. Copilul care se dusese să caute tutunul venea cu un vraf de hîrtii în mîna, pe care le găsise la un loc cu tabacherea.
— Zilele astea mincăm cu toții la noi, zise conu
10 Dinu.
Matei răsfoia hirtiile aduse de copil să vadă ce erau. Printre ele se afla un mic carnet de buzunar, pe care îl deschise și, cetind, începu a ride. Sașa se uita la dinsul, curioasă.
15 — Ce vrea să zică străinătatea!... Mă temeam să nu mor în vreun colț de pămînt, necunoscut de nimeni, mai ales la Neapoli și la Capri, unde se ivise holera din nou...
în același timp întinse carnetul, pe a cărui primă
20 filă sta scris în franțuzește: „Mă numesc Matei Damian, sunt român, familia mea e în România, districtul Ialomița, gara Ciulniței”.
Subprefectul, care, sub aparența lui caraghioasă, era o fire sentimentală, se uita lung la Matei.
25 — I-auzi domnule! Apoi să n-o dai dracului, străinătatea, zise el, cu glasul strîns de emoțiune.
— Bine, mă băiete, tu n-aveai pe nimeni, vreun prieten, vrîm franțuz de-ai tăi?... întrebă conu Dinu.
— Or vreo franțuzoaică, îi zise subprefectul la
30 ureche.
— Ba aveam, dar fiecare își vedea de ale sale, și numai seara ne întruneam cu toții. De altfel, eu nici nu aș fi putut să umblu veșnic cu dlșii, fiindcă ei își aveau treburile lor: unul era arhitect și altul numis-
35 mat. Se înfundau la Pompei' oria Poestum*, și nu-i mai scoteai de acolo. Eu voiam să mă bucur de toate cite firea și oamenii au grămădit în golful Neapoli. Rămîneam sdesea singur, și, de frică să nu mor necunoscut de nimeni, mi-am dat signalmentele.
40 El rîse încet, privind înaintea ochilor, preocupat. Ceilalți se uitau la el, fără a zice o vorbă. În cîteva

I

"

•

5

10

15

†

25

\

J

J

i

35

40

minute trecu peste capetele acelor naturi statornice vedenia străinătății, cu toate grozăviile ei închipuite, și carnetul, adus în vorbă de întimplare, avu darul de a cobori pe fiecare în sine. Sașa părea mai cu seamă înrjurită de fila din catastif.

— Când mă gîndesc, zise ea, că trebuie să trimit pe Mihai în străinătate, m-apucă groaza.

— EL., ce exagerație! Zilele dinții sunt grele, dar un tînăr Je biruiește și pe acelea. În urmă se deprinde atît de bine că nu-i vine să se mai despartă de străinătate.

— Se poate, zise Sașa repede, dar eu nu înțeleg lucrurile astfel: Mihai trebuie să vie în toți anii acasă, aci unde s-a născut, unde suntem noi.

15 Matei nu mai zise nimic, ci plecă ochii în pămînt. Sașa simți că vorba ei avea un înțeles pentru el, se opri deodată, mișeindu-se pe scaun fără voie-i. Ochii ei se făcură mititei, blinzi, și ea adaogă:

20 — O să mă ajuți, nu-i așa, să caut ceva pentru Mihai. Aș vrea să nu-l trimit la Paris... Ce crezi?

— De ce nu?... Cui nu-i aminte de treabă, găsește mijloace de a petrece oriunde.

Ea rămase locului, îngrijată parcă chiar de pe acum de soarta băiatului, și, fără să se gîndească, 25 văzînd că Matei caută chibriturile, i le dete de pe masă. El ieși să fumeze.

Cînd se întoarse, mai toată lumea se retrăsese din, odaie. Numai Sașa rămase lingă patul cocoanei Dia-
mandule. Bătrina adormise din nou, ghemuită în
30 perne, cu capul pe piept.

Matei se apropie binișor de Sașa și îi zise încet:

— Nu ești ostenită?

— Nu, de loc.

— A adormit din nou...

35 — Da.

El se uita la chipul mame-sei, căuțînd bine să-și aducă aminte de dînsa, cum era cînd o lăsase, și parcă nu-i venea să creadă că obrazul acela slab, zbîrcit, înfundat în colțurile unui guler de pînză descheiat, să fie al ei.

Și cu toate astea așa era. Orbitale mari, deasupra
cărora se-ntindeau acum firele rare ale sprincenelor,
rămăseseră tot astfel, iar globul ochiului, mai plin
ca oricînd, părea că se desprinde din forma lui. Vinele,
5 umflate peste măsură, brăzdau pielea întunecată, pe
care, în loc de a hrăni cu singele ce purtau, păreau a
o arde. Era oarecum o lipsă de interes al organelor
unele pentru altele, ceea ce aducea o sleire de vita-
litate aproape completă. Mai vedea cite ceva, cînd
10 trebuia să vadă; mai scotea cite un sunet, cînd tre-
buia să vorbească; chiar auzea pe ici pe colo — dar nu
mai avea vibrarea multiplă și completă a senzațiilor.

Sașa ieșise pe nesimțite. El, rămas în fața bătrînei
adormite, i se păru că-nțelege, în toată adîncimea sa,
15 puterea de statornicie a acelor naturi simple, vesele,
ce trăiau numai din devotament, lipite de pămîntul
ce le văzuse născîndu-se. O suavitate nespusă se răs-
pîndea în odaie din niște crăci de sulfină, aruncate
în firida sobei. L'n aer bătrînesc, dar primitor și pri-
20 tenos, se desprindea din mobilele vechi de nuc. Ace-
leași calendare ale lui Nichipercea', pe cari le apucase
de cînd lumea, stau teanc pe un colț al scrinului;
aceiași ingerași de porțelan, sub sticle; același papuc
bătut în perete, cu ceasornicul smălțat; aceleași co-
30 voare pe jos — nimic nu se schimbă. Numai mamă-M
se ducea. Mișcat pînă la larrămi, luă binișor mina
bătrînei și își lipi obrazul de dînsa. I se părea că atinge
un lucru sfînt. O dureroasă și dulce amintire îi răsări
în minte, de cînd mamă-sa îl mîngîia pe obraz, copil,
și o revăzu, ca atunci, plecată pe marginea patului
lui, privindu-l în tăcere. Bătrina deschise ochii cu
greutate, se uită la dînsul lung și iar îi închise.

— Dorești ceva, mamă?

Ea nu răspunse. După mișcarea capului, căzut pe
?j piept, se vedea că respiră încă.

Tincuța intră pe ușe binișor, cu un șorț pe dinainte,
roșie la față ca un măr plrguit. Ea venea veselă să-t
poftescă la masă, dar, văzîndu-l atît de turburat, Be
opri lingă el, uitîndu-se de aproape la bătrîna.

40 —Ce face? întrebă ea încet.

—îmi pare că doarme.

4G

— Doarme. Vrei să vii la masă?

— Cu cine o lăsăm?

— Vine numaidecît Safta.

5 Matei se scula, ștergîndu-și o lacrimă furișe. După
aceea luă pe față de mijloc și ieșiră. În sală, Tincuța îi
aruncă brațele de git, de-abia ajungînd pînă la el,
iar Matei o strinse la piept, săriutndu-i părul nebuna-
tec. Se înțelegeau ca doi frați asupra durerii amîr.do-
rora.

18 Cu fondul de seriozitate ce se întilnește la mai toate
fetele de seama sa, ea înțelesese într-o clipă cit de
puternică trebuie să fi fost simțirea ce făcea pe Matei
să-și ascundă lacrămile, și, într-un avînt de genero-
zitate, îi veni și ei să plîngă.

15 El se duse să-și schimbe îmbrăcămîntea, și f.foi
șezură la masă.

v

Sașa cu Mihai și cele două surori mai mici, Victoria
și Mary, se-ntorceau acasă.

20 Moșia lor, Comăneștii, era la o jumătate de ceas
de Ciulniței. De-abia ajunși, grija lui Mihai fu să
întrebe de dejun. Mama Mands, fosta lui dokă, iar
acum vătășița casei, îi pofti numaidecît la masă.
Dar abia coborită din trăsura, Sașa fu întîmpinetă
de vătaful de la arman, care venea să întrebe dacă
25 noua șiră de grîu trebuia s-o facă tot în stînga
mașinei sau în dreapta.

—Ți-am spus, Ioane, s-o faci în stînga, ca să vie
bine oamenilor de aruncat snopii.

30 —Dară, cuconiță, da' ne temeam de vînt, că duce
scînteile tot 5n partea aia.

— N-ai decît să fii cu băgare de seamă... Tot așa
aruncă schiței mașina?

—Să-1 bată Dumnezeu de neamț, că ne-a stricat-o
de ispravă... De cînd am apucat-o, tot bine a mers.
35 Acu, păcătosul ăsta i-a venit de hac: tot focu iese pe
coș.

—Ce-i de făcut?

T

- Păi eu știu...
- El sta lângă ușa, cu pălăria mototol în mină. Sașa rămase și ea locului, gîndindu-se.
- 5 — N-avem ce face, Ioane: trebuie să răbdăm, că suntem în toiul trebei. Dacă-l dăm afară, unde găsim altul?
- Păi chiar așa...
- Dumneata fă șira în stînga, și lasă. că mă gîndesc eu.
- 10 Ion ieși, blestemînd pe nemți și pe toate liftele străine. După părerea lui, era mai bun Stoica fochistm, un țigan din sat, pe care și-l luase neamțul de ajutor.
- După ce ieși Ion, Sașa se gătea să intre la dînsa spre a-și scoate pălăria, cînd un țaran, care o așteptase rezemat pe vine de peretele casei, intră în sală, cu o puică în mină.
- 15 — Bună vremea, cuconiță.
Sașa se întoarse spre el.
— Ce-i povestea, bade Lungule?
- 20 — Ce să fie...
- Sașa își scoase acul din pălărie și pălăria însăși, fără să se mai uite în oglindă.
- Ei, ce-i?
- Păi, ce să fie... uite am adus puica asta.
- 25 — Dă-o la Manda și spune ce-i pricina.
— Venisem după vorba noastră...
— Ei...
— Păi, cum ăi zice șt matale.
— Eu, ce să zic? Ți-am dat-o pînă acuma de nu mai știu cîte ori. 'Acu să plătești stricăciunile și ți-o dau; altfel, nu. Eu n-am semănat pentru vitele dumitale, bade Lungule.
- 30 — Păi, adevărat, cuconiță. Da' ghită nu-i? N-am priponit-o!... n-am legat-o cu cornu de un chicior!... se duce după talanul de buhai, și n-ai ce-i face.
- 35 Sașa se-ndreptă spre sofragerie, de unde venea un miros de pîine proaspătă, foarte plăcut. Mihai cu fetele erau deja la masă. Sașa se așeză la locul ei.
- Maman, ne lași să mîncăm mămăliguță?
- 40 — Eu vă las, dar ce zice miss Sharp?
- Miss Sharp nu-i aici.

- Dar cînd o veni...
- Parcă noi o sâ-i spunem ce-am mîncat.
- Mama Manda n-aștepta altceva. După cîteva minute o minunată talie de mămăliguță, ca aurul, aburea în mijlocul mesei. Mary înghițea cu nespusă plăcere, rîzînd de art. 8 din cele „zece porunci” ce le lăsase miss Sharp plecînd, și care suna foarte limpede: „Not eat mamligutz”.
- 5 În vremea asta, capul lui badea Lungu se prelinse pe lîngă ușori și el se ivi întreg, cu gâtna la subțioară.
- 10 — Masă bună.
- Sașa se supără și-și plecă ochii în farfurie. Mihai și fetele se uitară unii la alții, zîmbind, mai ales de creasta găinei, care atîrna pe o ureche, ca un fes.
- 15 — Ești neagă rea, bade Lungule.
— Moare de foame la obor, cuconiță.
- Sașa se sculă de la masă și se duse să-i dea un bilet de liberare de gloabă. Dar pe cînd badea Lungu ieșea, intra Hermann mașinistul, murdar și uns de untdelemn pînă și pe urechi. Era ca de obicei beat.
- 20 — Ce vrei, domnule Hermann?
— Mă rog de iertare, eu nu poți să slujești pe d-voastră.
- De ce nu poți să slujești?
- 25 — Nu dai să manunci, nu dai se bei, tot sa lucrăm, sa lucrăm.
— Du-te, du-te, că are să-ți dea de toate.
— Mo rog de iertare, nu poți sa mai slujești.
— Foarte bine, du-te de te odihnește și vino mai pe urmă să vorbim.
- 30 Și astfel îl lăsă bolborosind și se-ntoarse la masă. Neamțul se duse înapoi la arman, unde adormi în paie, pe cînd Stoica țiganul făcea să meargă mașina. După ce se trezi, nu se mai gîndi să plece.
- 35 Astfel se petrecea ziua ei, cu preocupările cele mai deosebite între ele, ce alcătuiesc viața unui proprietar de moșie.
- Tată-său murise de vreo trei ani, iar mamă-sa cu mult înainte, lăsînd-o cu trei frați mai mici. Părinții ei trăiseră la țară, ea era născută acolo, crescută pe lîngă tată-său în idei statornice de iubire a pămîntului

T

strămoșesc. Comăneștenii jucaseră un rol însemnat în toate mișcărilor naționale. Conu Costică, tată-său,, fusese exilat la 48. Doi frați ai lui mai mari, Iancu și Neculai, trăiseră mult timp în surghiun. Astfel că,

- 5 printr-o înlănțuire firească a lucrurilor, Sașa, orfană,, devenise mama fraților ei orfani și păzitoarea numelui* și averii ce-i rămăseseră de la părinți. Numai câteodată, iarna, se ducea la București, unde casa lor se păstra cum fusese pe vremea când trăiau bătrînii..
- 10 Starea ei socială de fată mare ar fi fost foarte grea. de ținut, de nu ar fi urmat în mod natural din nenorocirile ce o loviseră și devotamentul cu care își crescuseră frații mai mici. Numai conu Dinu Murguleț, vechi prieten al lui tată-său, îndrăznea câteodată s-o întrebe de ce nu se mărită.

- 15 După masă, vara, se odihneauți câte puțin. După odihnă, Victoria și Mary cîntau la piano, iar Sașa. cînta și ea sau citea. Miss Sharp, englezoaica ce aveau în casă, era dusă pentru citiva timp în străinătate, și fetele răsufiau mai liher.
- 20 într-o odaie țărănească, acoperită toată cu lungi, fîșii brodate de pinză de casă, Sașa, singură, se uita la un cadru din perele, pe care cu toate astea îl cunoștea așa de bine. Ea părea a căuta în perspectiva lui un orizont nețărîmurit, către care se duceau gîndurile-nehotărîte. Era mai întotdeauna așa de ocupată de lucruri reale imediate, încît rar mai avea vreme să^ viseze. Dar, oricît de rar, o prindea și pe ea dorul de r> lume caldă, senină, în care inima i se revărsa în comori.

- 25 de tinerețe. Nimic nu aștepta, nimic nu cerea de la soartă; setea de ideal, în formele ei cele mai neînțelese, se da pe față prin trebuința de singurătate. Așa cum sta, singură, uitîndu-se în fundul cadrului de perețe, îi veni Bă cînte, și, de-abia deschizînd gura,,
- 30 mai mult în gînd, zise o strofă. Apoi,, trecînd la piano,, și deschise:

La izvor ședea copilul...
El cunune împletea
Și privea la floricele-
Cum izvorul le ducea-

- 40
50

Astfel curg a mele zile
Ca și apa de ușor.
Tinerețea mea se stinge
Ga cununa din izvor".

- 5 Însoțite de muzică, vorbele lui Schiller căpătau un farmec adine. înțelesul lor se mărea poetizîndu-se. „Tinerețea mea se stinge" lua o expresie de durere sfișietoare, care, pornită din sufletul ei, se răsfrîngea asupra-i, mîșcînd-o pînă la lacrimi.
- u> Pe cînd ea cînta, fetele cu Mihai se apropiaseră binișor de ușa să asculte. Cînd încetă din cîntec, ei izbucniră în aplauze, și, rîzînd, deteră năvală înăuntru. Sașa se uită la ei cu ochi buni. Mihai o rugă să mai cînte. Ea mai făcu cîteva acorduri, apoi, aculîndu-se, as veni să șează pe sofa ca mai înainte cu brațele îaerucișate pe genunchi". Copiii nu mai îndrăzniră să zică nimic.

vi

- La Ciulniței, bătrîna mergea din ce în ce mai rău. Istoveala puterilor devenea pe fiecare zi mai mare.
- 20 Matei nu se dezlipea de la capul ei. El însuși era într-o stare de plîns; pe de o parte osteneala, pe de alta durerea de-a pierde pe mamă-sa îl doborău. Coana Diamandula numai cînd și cînd deschidea ochii spre a se uita lung la el, și iar îi închidea. Cîteodată întindea mina cu anevoință pînă la marginea patului, parcă l-ar fi căutat, și dacă el nu era acolo, s-o întrebe ce dorește, ea îl chema încet: „Matei, Matei!"
- 35 Cîteva zile după sosirea lui, pe cînd el sta cu toți ai casei, cu Sașa, Mihai și ceilalți, fumînd — mătuse-3a, -coana Sofița, care rămăsese să-1 înlocuiască lîngă bătrîna, veni repede și cam speriată la el, spunîndu-i că-l cheamă mamă-sa. Toți se sculară în picioare, tăcuți.
- 20 Bătrîna sta cu anevoință pe un cot, așteptîndu-1.
- "J5 După ce Matei se așeză lîngă pat, ea spuse coanei Sofița că dorește să rămîna singură cu el.

Cind ceilalți se retraseră, ea își rezemă capul din nou pe perne și luă binișor mîna tînăruhii într-alc ei. Pe cînd el credea că doarme, dînsa deschise ochii, se uită lung la eJ, apoi în podele, și oiță adine.

5 — Dorești ceva, mamă?

Ea făcu semn că da. Apoi, cu fața udată de lacrimi, se întoarse spre el și zise:

— Aș dori să nu mor așa repede. Nici nu te-am văzut bine...

10 — Doamne, mamă, ce vorbești! Ai să te îndreptezi și-o să trăim amîndoi...

Ea făcu o ușoară mișcare din cap, iar pe gura ei pungită reveni pentru o clipă un zimbet fin de neîncredere, din care Matei recunosc pe mamă-sa de demult, mai bine decît din tot restul persoanei ei de astăzi.

15 — Mă duc, dragii mamei... Deseară, miine, cînd mi-o suna ceasul... Voiam să te rog să nu mă uiți de tot, să-ți aduci aminte de mama-ta, că tare mi-a) fost drag... Aș fi vrut să mai trăiesc două-trei zile... Nu se poate să mai chemi vreun doctor?

20 El era înecat de plîns. îi zise, cum putu, că se duce să telegrafieze la București pentru doctori. Ea însă îl opri.

25 — îmi vine dor de viață, așa, copilărește... Aș vrea să te mai văd, dar nu se poate... De-acuma, numai pe ceea lume... în voia Domnului...

Păru iar că adoarme. După diva timp, deschise ochii din nou și se uită iar lung la el.

— Matei!...

30 — Ce dorești, mamă?

— Aș vrea să te însori după moartea mea. M-am gîndit în toate felurile pentru tine, și socot că tot mai bine e să fii însurat. Am cîteva dorințe, pe care te rog să le împlinești. Iacătă cheia asta de la lada de fier, de acasă, eare-i dată în seama lui Neculai: tntr-însa sunt toate hirtiile și banii rămași de la tată-tău. Eu n-am putut să-ți agonisesc nimic, ba cu boala mea, ba cu nevoile, ba cu... multe de toate.

După ce se odihni puțin, urmă:

40 — Ai bonurile de la împrumut neatînse, ba și cupoanele lor de vreo doi ani... Tu ești bărbat... îți

rămîne moșia de la mine, pe care să dea Dumnezeu s-o stăpînești ani mulți cu bine. Dinu e cam încurcat, cu moșia de la Eforie. A avut ani răi... Trebuie să-ți spun că adesea Dinu ți-a trimis bani, fiindcă eu de cînd sunt bolnavă nu mai pot ține socoteli. Neculai știe rostul trebii... Te-aș ruga să ajuți pe Dinu...

5

— Da, mamă, tot ce-i dori.

— Tincuța se face mare. Am auzit c-o cere Scatiu... Ajută pe Dinu s-o mărite. Tincuța e pentru tine ca o soră... Nu-i așa?

10

— Da, mamă.

Ea se întoarse cu capul spre partea cealaltă, strinse din ochi cu o vădită durere și, tot ținîndu-i mîna, fără a-l vedea, urmă.

15

— S-o înzestreză... cu cît vei vrea și vei putea.

Apoi tăcu. El aștepta, cu capul plecat spre dînsa. După cîteva minute o văzu întinzînd degetele de la mîna rămasă liberă, către perna de la perete și culegînd un mic fulg, pe care îl suflă în aer. în mîntea amîndorora treceau lucruri ciudate, străine de solemnitatea tristă a momentului. Gîndul bătrînei, liberat deocamdată de durerea fizică ce o stăpînea, rămînea plutitor în aer și se anina de fulgul de pe pernă; gîndul lui, încremenit de apropierea morții, se destindea prin curiozitate și urmărirea pe acela al mamei-sei, ocupat de un fulg.

20

25

— Așa este: nici atît nu facem.

El o asculta, nedumirit.

Ce zici, mamă?

30

— Nimic. îmi făgăduiești?

— Tot, mamă dragă. Te simți mai bine?

Ea își întoarse chipul din nou către el, cu o nespusă expresie de blîndețe și de milă.

— Tare îmi pare rău că mor.

35

Un val de durere se urca din piept în gîtul lui, și-veni să plîngă cu hohot. Ea îl privea lung și limpede, parcă ar fi redobîndit într-o clipă vederea tîneției.

— Doresc să rămîli aici, pe pămîntul ăsta... să nu te duci departe de mine. Ce-ai învățat să-ți fie de sprijin sufletesc, iar viața să ți-o petreci pe locurile astea.

40

Apucă-te de moșie. Îngroapă-mă lângă tată-tău... și; apoi insoară-te.

El, neputînd vorbi, făcu un semn cu mina, ca și, cum ar fi zis că nu se gîndește la asta. Dînsa stăruie..

5 — Nu, băiete. Trebuie să te însori. Așa e șartul, vieții... Cîntă împrejurul tău fericirea. Aș dori să mă ascuți.

— Da, mamă.

— Insoară-te cu cine vrei, numai insoară-te.

10 Apoi, parcă ar fi vrut să spuie ceva mai de-aproape, se lăsă cu capul jos pe pernă.

— Aș vrea să le rog să faci o încercare; caută de-cunoaște bine pe Sașa. Ce drag mi-ar fi fost s-o am noră!... Nu-ți zic numaidecît s-o iei. Tu ai poate sim-patiile tale... Ești bărbat și trebuie să fii liber s-alegi..

15 Dar gîndește-te la vorba mea. Îmi făgăduiești?

— Da.

— Acuma Dumnezeu să te binecuvinteze...

Și încet, prelung, ochii i se închiseră. Pînă seara nu mai dete semne de viață. Noaptea trecu, lungă cît-nn veac pentru toți. Matei'nu «e putea dezlipi de lîngă pat, fiindcă bătrina, care nu mai înțelegea nimic, părea că avea o vedere sufletească pentru fiul său și îl simțea cînd era lîngă dînsa sau cînd se depărta.

20 Despre zori, o mișcare neobișnuită se produse. Păru a se întinde sub așternut, își răsturnă capul pe spate și oftă adine. Matei se sculă de lîngă pat și deșteptă pe unchiu-său, care dormea într-un colt de canapea.

25 — Ce-i?

— Nene Dinule, ia vino...

30 Bătrînul se apropie cu grabă de patul surore-sei, și văzînd-o țeapănă, cu gura pe jumătate deschisă, înțelese. El se întoarse către Matei, domol, și Si zise:.

— A luat-o Dumnezeu.

35 Apoi li destinse brațele și i le așeză de-a lungul trupului. După aceea se plecă cu greutate pe una din. ralinele moartei și o sărută, gilgînd de înecăciunea plînsului.

— Surioară, surioară, te-ai dus și d-ta!

40 Și cu mina la gură, încovoiat de durere, rămase- in picioare lîngă pat, clătînd din cap.

'Matei căzuse în genunchi lîngă căpătiul moartei, și nu se mișcă de acolo plnă ce unchiu-său nu-1 ridică de jos, ducîndu-1 într-o odaie de alături. Bătrînul, in vremea aBta, desprinsese o iconiță din perete și o pusese pe pieptul soră-sei. Lumina candeliei se îngina cu lumina zorilor. Pe fereastră se vedea cum se ridică dîn pămînt aburul vioriu al dimineții. Din dunga ori-zontului năvăleau raze roșiatice, ca niște suliițe de foc, umplînd cerul de căldură. Revenea viața, se redeștepta firea indiferentă, pentru a împlini menirea legilor sale.

VII

A treia zi un lung șir de lume se ducea tăcută după moartă, la groapă. Tot satul era de față, fiind „sora boierului" un suflet blagoslovit.

95 Deși de dimineață, era cald. Cei patru flăcăi ce duceau năeîlnia se schimbau cu alți patru, și, fiindcă urcau la deal, cu alții și iar cu alții. Astfel, mai toți bărbații ajutară la urcuș. După ce-și făceau rîndul, treceau în urma convoiului, ștergîndu-se pe frunte de nădușeală, cu mîneca albă a cămășii. Unii tăceau, mergînd lăturalnic, alții vorbeau între ei de lucruri serioase și fără nici o legătură cu împrejurarea de față. Femeile, cu marama albe pe cap, acoperite pînă la gură, își arătau pe Matei cu degetul.

:25 — A venit, fă?

— Dară, a venit. Tu nu-1 vezi colo?

— Care, ăla naltu?

— Păi cum: ăla de merge lîngă boier.

— A apucat barem s-o vază pe mî-sa?

^S0 — A apucat-o. A venit s-o îngroape și iar își ia tîlpășița. Cică are muier și copehii ia țara lui-

— Tacă-ți fleanca, fă Paraschivo, zise un bărbat dinaintea ei.

Păi cum, că mi-o fi frică de dumneata, nea

•35 Pîrvule.

— Mitica-jți-ar coțofenele gura, că numa pămîntul o să ți-o astupe.

— Ia vezi-ți de treabă, mă nea Pîrviile.

Omul o înjură între dinți și-și caută de drum.

5 Matei, cu conu Dinu, coana Sofița, Sașa, subpre-
fectul, Tănase Scatiu și mai mulți alți vecini de prin-
prejur, mergeau în urma năsilniei, pe jos, cu gulerul
cămășii în negru, cu capul gol la soare. Când și când
se auzea glasul popei, ori al diaconului, bombănind.
10 Prapurii străluceau la lumină, cu marginile lor aurite.
Două lumînărele, aprinse în niște felinare prăfuite,
tremurau din flăcările lor palide. Colacii umpleau o
masă întreagă. Coliva, cu zahărul vopsit, iare încerca
să dea chipul răposatei, se topea.

15 Cu greu și zăpușală se ajunsese în culmea dealului,
unde era țintirimul. De când legile nu mai iertau să
se îngroape în curtea bisericii, murise dintre ei numai
tatăl lui Matei și mai în urmă Comăneștecanu. Un zăplaz
înalt înconjură țintirimul de toate părțile și se-ncheia
într-o poartă acoperită cu șite, peste care era o cruce
de lemn.

20 Când intrară înăuntru, o instinctivă neliniște
cuprinse pe cei mai mulți. Drumul, cu uniformitatea
lui, lăsase timp minților să se desprindă și să alerge
după alte lucruri, fără raport cu împrejurarea de față.
25 Aci însă, mărturia zădărniceii chema pe fiecare întru
sine. Pe întinderea pământului, nenumărate cruci de
lemn, acoperite de două stîngii, arătau locul de odihnă
al țăranilor. Morminte vechi, acoperite de iarbă; mor-
minte noi, peste care țarina uscată se albise; bălării
luate din fugă cu coasa și căzute alături, pe drumuri.

30 Peste tot, aer de singurătate și de sărăcie. Cîteva flori:
stînjenei. busuioc ori nemțoiuțe, răsădite pe mor-
minte de copii, se răsuceau neudate, și cădeau. Mor-
mîntul lui Comăneșteanu era înconjurat cu zăbrele de
fier și acoperit cu o lespede albă; al Țni Damian de
35 asemenea. O mină milostivă le acoperise cu trandafiri.

Groapa bătrînei era alături de a bărbatului său.
Slujba se urmă domoală.

40 Mirosul de tămiiie, lacrămile celor de față, vorbele
psalmului „la loc de odihnă, la loc de verdeață”, căl-
dura, măreau atît de mult teroarea morții că Matei
crezu de mai multe ori că n-o să mai poată sta Sn

5 picioare. Cînd puseră mina pe sicriu, ca să-l coboare
în groapă, chipul mame-spi, acoperii cu ramuri de
rozmarin pînă peste gură, ji apăru pentru cea din
urmă oară. Voiră să îl ia de acolo. El însă se rugă să-l
5 lase pînă la urmă. Dar cînd văzu coșciugul în fundul
groapei și auzi cea dintîi mină de pămînt căzînd peste
seinduri, își acoperi ochii și izbucni în plîns, căci
atîta mai rămîne firei noastre calde și suferitoare, față
cu mareața cruzime a legilor naturei.

10 După ce totul se sfîrși, porniră înapoi la vale, spre
casă. O țarancă tinăra, care își îngropase copilul de
cîteva zile, sta în genunchi pe marginea mormintului,
îndreptînd niște tufe de busuioc și jelindu-se cu glas
mare, lung și tărăgănat.

15 Astfel se despărți el de mamă-sa, pentru totdeauna.

VIII

După o săptămînă petrecută în liniște la unchiul
său, Matei se mută în casele părintești.

20 Moșia Ciulniței rămăsese de la bătrîni celor doi
frați, conu Dinu și coana Diamandula. La mărirea
acesteia, părinții îi zidiseră o casă în marginea cea-
laltă a satului și-s daseră zestre o parte din moșie.
Aci trăia ea cu bărbatul ei; aci se născuse și crescuse
Matei, copil. însă în vremurile din urmă, coana Dia-
25 mandula, bătrîna și tot bolnavă, se mutase lafrate-său,
unde am găsit-o, iar în casa ei venise să locuiască o
rudă a coanei Sorite, Nae Eftimiu, care era însărcinată
să îngrijească și de pămînt.

30 Matei găsi casa ținută bine, curată, lustruită, de
ți-ar fi fost drag să stai în ea, chiar nefiînd a ta. Odaia
mame-sei se păstra neatinsă. El se așeză într-o alta,
vecină, fără a strîmtora pe Eftimiu și pe femeia lui.
Aceasta era o persoană politicoasă, îngrijită în îmbră-
căminte, cochetă chiar, cu unghii lungi, cu pieptă-
nătura la modă, umblînd toată ziua cu cite un roman
35 la subsioara. Era oarecare nepotriveală între starea lor
de familie scăpătată, ajunsă a îngriji de averea altuia,
și pretențiunile doamnei Eftimiu; dar lucrul se putea

explica prin aceea că nu aveau copii și că erau rude de aproape cu coana Sofița.

5 Nae Eftimiu părea omul cel mai smerit din lume. Nu sta niciodată jos înaintea lui Matei, nu fuma față cu el, nu-l chemape nume, — dar în schimb ținea toate socotelile moșiei într-un hal de încurcătură de nu le mai da nimeni de capăt. Cu o frunte mare, pe jumătate albă, iar jumătate neagră de soare, cu niște ochi spălăciți, cu o barbă roșcovană, îmbâcsită de praf și de

10 fum de tutun, el era numai cu numele capul familiei, fiindcă de fapt nevastă-sa, Aglaia, ducea toată treaba-

Era însă trist halul în care se găseau celelalte acareturi ale moșiei. Hambarul de la arman, de zid puternic, se dărăpăna; leșile se povîrniseră într-o parte;

15 finăria era vrașițe, așa că toate vitele din sat se hrăneau iarna din clăile lor, cari, roase la rădăcină, rămăseseră ca niște imense ciuperci; numai lăptăria era mai cu îngrijire ținută, fiindcă văcărită Floarea și baciul Micu, amîndoi de pe locurile Făgărașului, se

20 aveau bine împreună. Bărbatul Floarei, Stingă, era herghelegiu și, așa, petrecea toată viața pe cal, pe cînd baciul se înfrupta din bunurile lui. Își aduse aminte că baciul era încurcat cu Floarea încă de cînd plecase el în străinătate, și că răposata coana Dia-

25 mandula vrea chiar să-l dea afară, dar că el, Matei, se rugase să-l lase în pace, fiindcă îi era drag baciul, voinic, frumos, cu plete lungi sub căciulă, șt mai cu seamă fiindcă știa să cînte din caval și să spuie niște minunate de povești, de I-ai fi ascultat toată vremea.

30 Dar ai aci, leșurile de la țarcul oilor erau înlocuite cu nuiele necojite; casa lăptăriei era lipită cu îngrijire, dar nevâruiță; stuful de pe coșare înlocuit cu rogoz. Părea că un arendaș lacom lăsase totul în părăginire, numai să se îmbogățească.

35 încetul cu încetul, Matei se puse să îndrepteze lucrurile. La început vorbi lui unchiu-său, dar înțelese repede că din partea ceea nu era nimic de sperat. Conu Dinu înălță din umeri, ca și cum ar fi zis „n-am ce să-ți fac, din pricina mătuși-tei”.

40 — Am avut tot ani răi, adaugă el cu glas tare, parcă s-ar fi temut să nu fi zis prea mult cu umerii.

Apoi, după un minut de tăcere, se plecă spre eh — Acuma ești stăpin: fă ce vrei.

El se gîndi să se ducă la proprietarii vecini să vadă cum merg lucrurile.

5 In adevăr, după vreo cîteva zile ieși pe jos să meargă la Sașa. Se lasă drumului, așa cum îl știa odinioară, și ajunse pe culmea dealului. Dincolo, pe vâlcea, se vedea satul Comăneștii, a cărui biserică, acoperită cu tinichea, strălucea la soare.

io Cu umbrela în mină, el mergea domol, trecînd cu capul plecat pe lingă cimitir, unde mamă-sa odihnea pentru vecie. Ce lucru neînțeles mai e și viața asta! Pînă ieri dus de virtutul lumii pe țarmuri depărtate, vesel, fericit și nedorind alta decît a se întoarce la vatra părintească. Acum, aci, la casa lui, dar rămas singur, cu umbrele sălciilor în cale, cu întinderea miriștelor de grîu, pe cari stau la linie clăile de snopi necărate, întrebîndu-se ce avea de făcut ca să-și împlinească rolul pe pămînt și făgăduința dată răposatei

15 mamă-sei. Cîmpul ars de soare, locuințele sărace ale țărănilor, starea lucrurilor de pe moșia lui nu-l puteau lumina asupra modului cum se poate cineva Îmbogăți din agricultură și, mai cu seamă, cum poate trăi o viață întregă în asemenea lungă și tristă uniformitate. Astfel gîndind, își aduse aminte de vorba mamei

20 sei de a lua pe Sașa, și, instinctiv, se opri locului, ca și cum mergerea lui la dînsa ar fi putut fi socotită ca un început de punere în lucrare a acestei idei. Înainte de ce-i zisese bătrina, nici prin minte nu-i trecea de însurătoare. Și chiar acum se simțea foarte departe de un asemenea proiect. Dorea să trăiască liber, să alcătuiască averea la loc, să ajute pe țărani

25 a ieși din mizerie, se gîndea să le facă școală și să-i vadă înflorind; apoi, iarna, ar fi mers s-o petreacă în străinătate. Însă Sașa era simpatică, o cunoștea de atîta vreme, și ar fi fost păcat să rupă o relație atît de plăcută. Merse prin urmare mai departe.

30 Un perete întreg de iederă ee înfățișa ochiului, pierzindu-se într-un șir de plopi, cari întindeau linia de verdeață pe tot lungul gradinei. O curte imensă, înconjurată de garduri vii, se încheia în două porți

- de lemn, cu niște tumurugi de stejar cât buțile. O îndoită alee de tei ducea de la poartă la scară. 'Aci se vedea numaidecît că un stăpîn harnic cheltuise bani cu gust. Matei cunoștea casa Comăneștenilor, dar acum se părea a avea un aer mai tinăr, mat elegant; găsea brazde de flori, iar printre brazde pietriș, toate ținute cu îngrijire și udate.
- Cînd intră înăuntru, un om îi ieși înainte zîmbindu-i cu bunătate:
10. — Sărut mîna, coane Matei.
— Mulțumim dumitale, Turică.
— Tot mă cunoaște boieru.
— Cum să nu te cunosc. Ești în slujbă la coniața?
— Dară, conașule.
15. — Da' acasă-i dumneaei?
— Acasă, poftiți.
Turică fusese fecior la ei mulți ani. Matei se opri în cerdac ta umbră.
— Ce-ți face femeia? Știi că mi-a fost doică?
20. — A murit, sărmana. Da' pînă a închis ochii v-a tot pomenit.
— Sărmana!... Dar copiii?
— Unul l-am așezat la Călărași, ciubotar, că așa s-a tras el la „manifacura” asta; Ili'e e vizitiu la domnu prefect, iar Paseu l-a luat la „lecmtație”... Da' să mă duc să chem pe duduca.
25. ^ Pe cînd el vrea să plece, Sașa venea să vadă cu cine stă Turică de vorbă. Cînd dete cu ochii de Matei, rămase un moment nedumirită, apoi veni către el repede cu mîna întinsă.
— Ce plăcută surpriză ! Nu mă așteptam de loc... Am ieșit să văd cu cine vorbește Turică, fiindcă trebuia să vie morarul, căruia aveam să-i dau o gură bună. Era s-o primești dumneata.
35. Pe cînd vorbea, își strîngea părul la tîmple, rîzînd.
— Vrei să intrăm iuăuntru? ori stai mai bucuros afară? Fetele s-au dus să se scalde, cu Tincuța, iar Mihai e pe moșie.
— Să stăm mai bine afară, dacă se poate.
40. — Cum nu. Vi u numaidecît. Vrei să chem pe Turică să-ți mai spuie radicale?

- După cîteva minute se întoaise cu o cutie de „table” la subsioara și cu un borcânel de tutun. Se vedea că trecuse în fugă pe la oglindă, spre a-și strînge șuvițele de pe frunte.
5. — Joci tablele?
— Îmi pare rău, dar n-am nici idee.
— Trebuie să le înveți. Fără table, viața la țară duce la suicid. Vrei să-ți arăt cum se joacă?
— Cu plăcere. Dar mai întîi trebuie să-ți spun scopul vizitei mele.
10. Ea mișcă ușor din cap, parcă ar fi zis „aștept”. Obrajii ei, cari se coloraseră mai mult ca de obicei, reluau încetul cu încetul seninătatea lor obișnuită.
— Aș vrea să mă înveți cum să caut de moșie, fiindcă de la d-l Nae slabă nădejde...
15. — Bietul om ! e cam simplu, dar cucoana dumnealui e foarte isteată.
— Prea...
— Și vrei serios să-ți cauți de moșie singur? zise ea, ridicînd spre el ochii ei limpezi.
20. — Foarte serios. Vreau să m-așez la țară, să trăiesc în pace... îmi pare c-ar fi mult de făcut.
— E mult de făcut, în adevăr. însă crezi c-o să ai curajul, dumneata, deprins în lume, să te îngropi la țară?
25. — De ce nu?
— Eu nu știu: întreb numai. Viața de agricultor are părți frumoase, dar are și atîtca urîte!... Afară de asta, cum o să te ocupi de interesele dumitale de doctor în pustietatea asta?
30. — O ! doctoria o las la o parte. Dacă voi putea să fiu de vreun folos cuiva pe aici, bine; dacă nu, nu-i nici o pagubă. Vreau să trăiesc la țară. Am făgăduit să nu mă mai duc de pe locurile astea.
35. Sașa se uită în jos, înțelegînd cui făgăduise. Ridică încet ochii din pămînt:
— Bine, zise ea. Nu crezi însă că ai promis mai mult decît poți ține?
— Nu; și chiar dacă îmi va veni greu, trebuie să-mi împlinesc vorba... De altfel, omul se deprinde cu toate.
- 40.

O scurtă tăcere păru a îneca pornirea fiecăruia către destăinuire.

— Bine, zise Sașa din nou; eu nu știu multe lucruri; din puținul ce știu cu dragă inimă îți spun.

5 Cu ce să începem?

— Cu ce vrei.

— Să începem deocamdată cu dulceața.

Turică își pusese o pereche de mănuși albe și aducea tava cu dulceața și cafea.

10 — Foarte bine, pînă aici înțeleg minunat, și sunt cu totul de părerea dumitale.

Ea, servindu-l, părea a se ghidi la ceea ce vrea să-i spuie.

— Ar trebui să începi prin a lua socotelile moșiei.

15 — Mersi. La așa muncă nu mă vir.

— Cu toate astea, așa ar fi regulat.

El își aprinse o țigară, uitindu-se la chibritul ce se stingea.

20 — 'Așa ar fi regulat, dar cred că e mai bine să nu cercetez lucrurile prea de aproape.

— Pentru ce?

— Așa.

— Al... Atunci ce să-ți spun?

25 — Să lăsăm trecutul; ce-a fost s-adus. Cît a trăit mama, l-a lăsat să facă ce a vrut. Unchiu-meu de asemenea, fiindcă e rudă cu mătușe-mea. De acum încolo ce-i de făcut...

— Eu nu știu care sunt intențiile dumitale în privința lui Eftimiu; fiindcă, altfel, ar trebui să începi prin a-1 da afară.

30

— Așa este. Dar la ideea asta iar trebuie să nu ne oprim — cel puțin deocamdată.

— Atunci să-i iei administrația din mină.

— Da.

35 — Ai să vezi însă că o să fii silit să te ocupi și de socotelile lui, fiindcă ai să găsești contracte făcute, bani dați pe muncă, datorii la țărani.

— O să închid ochii.

to — Dacă e așa, cel mai cuminte lucru e să chemi pe oameni într-o duminică la dumneata, să le spui că te-ai hotărît să-ți îngrijești singur de treburi; că,

după dorința răposatei, ierți toate datoriile, rupi toate contractele, dezlegi toate învoielile; că ai flă faci contracte noi (și să le faci în regulă, fiindcă azi nu mai merge ca în trecut); că oricine ar avea ceva de cerut sau de spus te găsește gata de vorbă. Apoi să le dai de băut și, dacă vrei, să le pui și lăutari...

5

— Cam greu, acuma.

— Și după toate astea să nu te aștepti la lucru mare. Țăranul are să-ți bea vinul, să joace la horă, să nu-ți plătească datoria, și cînd îl vei ehe la munca, să nu vie.

10

— Pentru ce?

— Pentru că așa sunt încă lucrurile la noi. Cauzele sunt foarte multe. Mai întii modul cum a fost tratat țăranul pînă acuma: toți din toate părțile l-au mîncat și l-au înșelat cit au putut. Arendașul, fie grec, fie bulgar, fie român, e același peste tot: el nu caută decît să se îmbogățească; dovadă Scatiu și cîți cael. Așa că boierul este socotit de țăran ca dușmanul lui firesc. Mai pune opoziția naturală a intereselor: cînd se coace griul nostru, se coace și al lui, și, cu toate că a primit bani ca să vie la seceră la cea dinții chemare, el se duce la griul lui. În fine, disproporția dintre sol și populație: noi n-avem decît 40 de indivizi pe kilometru pătrat, pe cînd raportul firesc e de 70...

20

— A!... zise el, zimbînd.

— De ce rîzi? întrebă ea.

— Vorbești ca o carte.

Sașa își întoarse încet privirile către miinile ei.

30 Apoi cu greutate, adăugă:

— *Ai dreptate: e prost și pedant ceea ce spun; dar cum să explic asemenea lucruri fără să întrebunțezi vorba de „kilometru pătrat” și alte expresii tehnice, care ar unge la inimă pe Turică dacă ar putea să le rostească? Căci, în realitate, așa e: plugăria se întinde pe fiecare zi mai mult, iar populația nu crește, așa că același număr de brațe trebuie să producă îndoit.

35

— Dar mașinile?

— Tocmai asta vream să spui, dacă mi rîzide mine.

40

Vream să spun că, pentru a nu se expune cineva bS piarză prea mult și spre a nu jefui pe țăran, uu-i

rămîne decît: pe de o parte să se poarte bine cu el, iar pe de alta să aibe la inderuină mașini, și să știe să lucreze cu ele, la vreme de nevoie. Am isprăvit. Iară dacă te-ai plictisit, e vina dumitale că m-ai pus să vorbesc.

5 Ea se sculă de pe scaun, zîmbind, cit bustul drept, încheiat în linii armonice, plin la piept și în umeri, iar la briu subțire, legat într-o largă panglică de mătase. Era așa de sigură de sine, atît de firește vorbea și se mișca, încît inrîurea pe toată lumea dimprejurul ei.

— Vrei să-ți mai dau ceva? întrebă ea.

— Nu, mulțumesc, îmi ajunge.

— Lasă să-ți dau ceva... dulce, dulce.

15 El se uită la ea lung, zîmbind.

Sașa surise ușor, mișcînd din cap ca un copil alintat.

— De la flori și albine.

— Miere?

20 — Da, miere. Am niște faguri cum e aurul.

— Foarte bine.

Ea se duse înăuntru și după un minut se întoarse cu o farfurie de faguri așa de frumoși că păreau zugrăviți. La subsioara avea un teanc de jurnale și de reviste, pe care le puse dinaintea lui Matei.

25 — Iată, să nu crezi că sunt așa de spăimoasă în învățături de agricultură. Astea toate sunt reviste speciale, de cele mai multe ori plicticoase, dar bune de trecut vremea la țară. Dacă vrei să le duci Aglaieil... zise ea rizînd.

30 — Taman!... Romanuri, *Cimpoiul*", da. E curios cite fleacuri se traduc astăzi. Și creștina asta le citește pe toate cu sfințenie.

35 — Dar la mine în sat să vezi pe „domnișoara", pe dascăl, pe o soră a lui; toate calendarele, toate comediile do novele și de romanuri cu ilustrații teribile sunt în mîinile lor. Și ce e mai rău e faptul că nu sunt traduceri, ci produceri originale. S-a născut o întreagă literatură do bîlciuri. Revizorul școlar de aici spunea că sunt la București editori și tipografi speciali pentru asemenea lucruri.

64

— Ar fi un semn bun dacă literatura aceea n-ar fi primejdioasă; s-ar dezvolta gustul de a ceti.

5 — În fine, ia revistele mele și nu le da Aglaiei dacă nu vrei; eu le am de la tata, care era abonat la toate; am urmat și eu abonamentele mai departe, pentru Mihai mai mult, care tocmai îmi pare că vine.

În adevăr, se vedea, dincolo de gardul viu, capul băiatului călare.

io — Mă rog, vream să te întreb ceva, zise Matei, mai cîntî?

— Cîteodată.

— Mi-aduc aminte că aveai un **giaB** așa de plăcut.

15 — Da? Îți aduci aminte?... Cînd mi se urăște de tot, sau sunt prea singură, mai deschid gura, ca să-mi treacă de dorul lumii.

În vremea asta trăsura cu fetele și Mihai călare intrau pe poartă.

20 Soarele se pleca spre apus, într-o limpeziciune de aer așa de transparentă că parcă vedeai lumina cum se cerne din înaltul cerului. La umbra caselor, zorele începeau să-și ridice florile catifelate, ce se aețau ștregărește pînă și de ulucii streșinelor. Cite o barză grăbită zbura pe jos, întoreîndu-se devreme la cuib.

25 Mihai sări de pe cal, sprinten, și alergă să ajute fetelor să se coboare din trăsura. Matei se uita la el cu plăcere, cit era de indeterminate cu femeile, cum se mișcă elegant și firesc. D-abia îi mija mustața deasupra gurei, mică, ce semăna atît de mult cu a Sașei. Ea părea că ghicește gîndul lui Matei, fiindcă se uita la băiat cu mulțumire. Băiatul dete mina Tincuței, cînd se coborî din trăsura, iar ea i-o întinse pe a ei, tremurînd. O ușoară roșeață se urcă în obrajii fetei. Ele veniră cîteșitrele la Matei, rîzîndu-i, vesele ca niște lăstuni, și scuturară de mină și fugiră înăuntru să-și usuce cele din urmă vițe de păr udate de apă. Mihai șezu lingă dînsul.

— De ce vii așa de rar, zău, nene?

— N-am putut, dragă, pînă acuma.

10 — Așa e... zise Mihai, cuprins de respect la ideea morții coanei Diamandula. Dar de acuma o să vii mai des, nu-i așa? Eu ani atît de puțin de stat aici!...

— Sper, dacă... sora d-tale îmi dă voie...
 — Auzi colo! cum să nu-ți dau voie.
 El se sculă să plece.
 — Dar, mă rog, adăugă el, ținind pe Sașa de mină,
 5 cum să-ți zic eu dumitale?
 Ea își retrase mîna binișor dintr-ale lui.
 — Cum îmi ziceai înainte?
 — A! înainte eram doi copii, dumneata mai cu
 seamă. Îți ziceam Sașa, penume. Acum ne-am făcut
 10 două persoane respectabile...
 — Vrei să zici bătrîne... mulțumesc de compliment.
 — Pentru mine aș putea să zic chiar bătrîne.
 Ea rîmă la locului, nedomirită, pîrînd a se gîndi.
 — În adevăr, vremea trece; dar cred că tot poți
 15 să-mi zici Sașa, ca-nainte.
 — Foarte bine. La revedere.
 — La **revedere**: tablele!...

rx

Pornind de la Sașa, Matei se gîndi să se ducă acasă,
 drept Ja arie, unde se treiera încă.
 20 De departe se auzea zgomotul mașinei, care, nehră-
 nită de snopi, se învîrtea cu o repeziciune strașnică,
 huind în gol. El știa încă de mult că cu chipul acesta și
 locomotiva și treierătoarea se strică. Grăbi pasul și
 25 ajunse aproape alergînd. Se duse drept la mașinist și
 începu a striga la el. Acesta, spoit pe ochi de cărbuni
 și plictisit de căldură, înțelese că domnul acela trebuie
 să aibă vreun drept, de vreme ce porunca cu atîta
 autoritate, și, fără vorbă, apucă minerul regulatorului
 30 și micșoră puterea locomotivei. Fetele de la paie stau
 rezemate în furcă sau își scuturau testemelele; oamenii
 erau răzlețiți, unii punîndii-și cărbuni în lulele, alții
 stînd pe vine la umbra mașinei; trei perechi de boi,
 înjugați la tinjele, se uitau liniștiți în amurgul serei;
 numai o „tragă” lucra, ducînd cotoarele snopilor către
 35 șira de paie, ce parte se-nălța în amfiteatru, iar parte
 erau împrăștiată pe arie. Nici o regulă, nici o autori-
 tate, fiecare umbla de capul lui, cărucioarele ce duceau

griul de la treierătoare la hambar erau sparte și lăsau
 dîră pe urmă.

Matei, furios, puse mîna în pieptul flăcăului care
 risipea griul.

S — Măi creștine, nu-i păcat de Dumnezeu să arunci
 plinea pe drum? Nu vezi că mă sărăcești?

Omul își întoarse capul domol către dîra de griu:

— Păi de, cucoane, așa ni le-a dat de la curte.

— Da' tu n-ai ochi să vezi? N-ai gură să spui?

10 — Ba avem.

— Atunci pentru ce nu vorbești? Unde-t domnul
 Nae?

Flăcăul înțelese că acesta trebuie să fie „cel cu
 punga” și alergă să cheme pe Eftimiu, care fuma liniștit
 la umbra hambarului.

15 — Bine, domnule, ce este asta?

Eftimiu venise în fugă și gîfîia.

— Păi... mai aveau puțin și isprăveau. Treaba
 merge bine...

20 — Ce fel de bine! Nu vezi cum se risipește grîul?
 Asta chemi dumneata bine? Paiele astea așa trebuie
 să stea, împrăștiate pe cîmp? Mașina huiue goală de
 un ceas, iar oamenii beau tutun?

Eftimiu se depărta, alergînd, și se duse la flăcăii
 25 cari aruncau snopii;

— Ia dă, măi vere, dă, eă ne-apucă noaptea.

Vestea se răspîndi numaidecît printre oameni că a
 venit boierul și fiecare se puse să-și vadă de treabă.

30 Matei păru a-și aduce aminte de obiceiurile din
 trecut, cînd venea în vacanții acasă. Teoreticește i se
 părea că nu știe nimic, dar cînd dete cu ochii de arie,
 recunoscînd o mulțime de lucruri. Astfel, puse pe mași-
 nist să fluiere încetarea și lăsă doi oameni să scuture
 treierătoarea, iar pe ceilalți îi duse la paie. Ei se așe-
 35 zară unul lingă altul, pe toată întinderea șirei, pînă-n
 virt, și hircile începură a urca firul auriu și a-l așeza
 la locul lui. Alți cîțiva strîngeau cu mătura boabele
 de grîu căzute în urma cărucioarelor, iar alții, cu
 40 lopețile, aruncau gozul de la mașină pe vîrfurile unui vraf.
 Amurgul se coborise bine cînd se opriră din lucru.
 Neamțul tot ținnea pe nările mașinei și sfîrși prin a

fluiera încet și a mișca roata locomotivei. Treierătoarea începu și ea a dudu, și un nor de praf se desprinsese din toate încheieturile ei. Muncitorii își băteau mâinile unele de altele sau se duceau la căruța în care era

5 buriul cu apă și se spălau; alții luau apă în gură din bote și, făcând gura ciucinr, se clăteau pe mini.

La căsoaia de la arie, masa era pusă.

Pe trei scinduri de lepșe, așezate cap la cap, stau - vreo 15 străchini cu fasole, cu linguri de lemn în dreapta și în stînga, așteptind pe muncitori. Femeia care făcea de mîncare se așinea cu un băț împotriva a doi cotei ce dau tircoale mesei. Cu picioarele goale, cu catrința sumeasă în brîu, iar pe cap un ștergar alb, ale cărui colțuri erau aruncate pe **spate**, ea făcea pași mărunței,

15 îndoită de mijloc, și tot bombănea mereu, ocărind pe un om ce-și cocea un știulete de porumb în spuză.

— Arză-te-ar focul de ticălos, e-așa te-am apucat ș-așa o să te las... To, cotei! dare-ar boala-n voi... Așa o să te las: tot de rlsul lumii. Că de unde pui mina pe

20 para, la grec... Băutura o să-ți știe de eap, vai de tine. Omul răscolea cenușa cu un gătej, mormăind printre dinți:

Cine bate ia fereastra,
Nevastă, nevastă...

25 Ea părea că turbează la auzul cintecului și se repezea la el:

— Unde-s banii de pe cărat, mă, bețivule?

— Am plătit ghiru.

30 — Bată-ți Dumnezeu ghiru!... Da' n-a venit să-ți vîndă vaca din bătătură, mă, stricatulule.

— Dacă-i „priciptorul bagabont.”

— Dare-**ar** Dumnezeu să ți se usuce gîtul!...

— Pușchia pe limbă-ți.

Oamenii veneau unul cite unul și se așezau jos pe pămînt. Femeia le aducea bucăți mari de mămăligă rece, pe care ei o îmbucau cu poftă. Nu se auzi, în vreme de mai multe minute, nici un **alt** zgomot decît al sorbiturilor. O rădăcină cioturoasă pîlpîia pe foc sub ceaun. Noaptea venea de-a binele.

M Matei și Eftimiu mergeau spre casă tăcuți. Eftimiu credea că Matei era supărat și **aBtfel** nu deschise gura.

>

Tincuța rămăsese la Comănești, ca de obicei, pînă după masă. Pe la zece ceasuri, fetele și Mihai porniră s-o însoțească. Ele stau cîteșitrele în fundul trăsorei, indesîndu-se una într-alta și rîzînd. Mihai luase locul vizitiului, pe cînd acesta sta lingă el pe capră.

5 Drumul era scurt, de vro jumătate ceas, dar plin de hopuri și de șanțuri, fiind croit de amindouă familiile prin marginea arătorei ca să fie mai de-a dreptul. De iudată ce. ieșiră din sat, trăsura începu să umble

10 ca o corabie. Fetele, aruncate cînd într-un colț, cînd într-altul, se prăpădeau de rîs, și numai cîteodată, cînd hopul era mai nemilostiv, se auzea cîte un glas plîngător:

— Mihai! lasă mai încet.

15 — Lăsați încet conașule, că se rup harcurile, zise vizitiul.

Băiatul mai ținea caii cîte puțin, dar fiindcă atunci fetele nu mai țipau, el iar le da limbă. Trăsura parc-ar fi fost beată, începea iar să se legene. Așa merseră cîteva minute, pînă ce deteră într-un șanț, săpat întra-dins de oamenii de la plug, ca să nu încalce lumea prea mult pe arătură. Arcurile se izbiră de osie și plesniră. Vizitiul sări numaidecît, scoase un felinar de la capră și se puse să lege foile ce mai rămăseseră întregi.

25 El declară că nimeni nu se mai putea urca în trăsură. Fetele rîdeau, dar numai cu gura pe jumătate. Victoria, cea mai blinda, dar și cea mai fricoasă, se supără.

— Doamne, Mihai, că zău, numai de prostii de ții; ți-am zis să te astîmperi. Vezi? acuma ce spunem noi, acasă la maman?

30 — Eu nu sunt de vină. Drumul e rău, trăsura veche. Nu vezi ce hlrtoape?

— Acuma ce ne facem?

35 Se sfătuiră cu toții și, după părerea vizitiului, hotărîră să meargă înainte pe jos, cu trăsura goală după dinșii, iar la Ciulniței să lase pe cea stricată și să ia alta, bună, pînă a doua zi. Așa și făcură. Mihai luă unul din felinarele trăsorei, spre a lumina drumul și dîndu-și brațul unul-altuia, lanț, porniră. După cîteva

pași, Victoria, care era la una din laturi, se desprinsese și veni lângă Mihai, zicînd că-i efrica. Tincuța sestrînsese și ea mai mult de brațul băiatului. Mary de asemenea. El le împacă, rugîndu-le să se schimbe, cu deplîră.

5 Încredere că lângă el toate primejdiile încetau.

— Intindeți pasul, fetelor. Mary, nu ții regula; stingu], stîngu].

Mary sări de cîteva ori în loc, pînă prinse pasul cumsecade. Merseră astfel, tăcuți, o bucată bună. Fiecare căuta să străbată cu vederea întunericul dar lumina felinarului descria o roată galbenă, dincolo de care nu se putea vedea nimic. Trăsura toca în urma lor, împiedicîndu-i de a auzi ce se petrecea împrejur.

10 Deodată se ivi în roata de lumină un cap de cal, caie îi încremeni de frică. Nimeni nu zise nimic, deși inima le bătea cu putere la toți. Era brișcă unui cîrciumar de la un sat vecin.

— Un biet creștin ce vine de la tîrg, zise Mihai, voind să pară nepăsător.

20 — Tare mi-a fost frică, zise Tincuța.

El își întoarse capul spre ea, cu un zîmbet de milă, dar fata nu-l văzu.

După cîtva timp ajungeau pe deal, în fața țintirului. Un fior prelung trecu prin aer și-i făcu să vi-breze pe toți pînă la rădăcina părului.

25 — Acuma ne iese-n cale strigoiul, zise Victoria.

Mihai se făcu că n-aude.

— Fetelor, hai să cîntăm!... Să cîntăm *Ostile stau față-n față*.

3e Deschiseră gura cîteșipatru și începură a răcni. Ochii însă le erau țintiți fără voie pe zăplazul cimitirului, parcă primejdia de acolo trebuia să vie. Un cîine trecu de-a curmezișul drumului, cu coada-ntr-o picioare. Mihai se puse să strige la el, ho! ho! dar propriul lui glas îl înfiora mai mult decît clinele.

35 În sfîrșit, intrară în sat la Ciulniței. Cîteva minute nu mai ziseră nimic. Parcă trecuseră peste un mare pericol și aveau acum dreptul să se odihnească. La circiuma grecului, taraba era înăe întinsă, iar dinăuntru se strecura, printre ciucurii de hîrtie creată, lumina unei lămpi. Se crezură astfel mai siguri, și parcă fie-

4»

«are reveni cu bine în propria sa fire. Mihai simți din nou brațul Tincuței sub al său; Tincuța păru a-și aduce aminte că se lipise prea mult de băiat și se dete puțin în lături. El însă se întoarse spre ea, și cu glas dulce îi zise:

5 — Te-am supărat?... uite că ajungem acasă. Da?...

Ea făcu semn că nu e supărată și se apropie din nou de el, lăsîndu-și mina în mîna lui.

După o jumătate de ceas, Mihai și fetele se întorceau la Comănești, cu o trăsură de-a lui conu Dinu, și pe alt drum, ceva mai lung, dar mai bun. Băiatul se uita spre cer la un luceafăr strălucitor, și se gîndea la Tincuța. Poate și dînsa se uita tot la aceeași stea... Ce dulce îi se părea Tincuța! Cînd îi ținea mîna în mîna lui, îi venea s-o mîngie și s-o sărute ca pe un lucru sfînt. Ce fericit ar fi fost să se poată duce cu ea într-o lume rătăcită pe ocean, ori undeva în aer, într-o stea, unde nu se aude nimic de jos de pe pămînt...

Victoria și Mary căseau de somn și se rugau de vizi-tiu să mîne mai iute ca să ajungă mai repede acasă.

20 — Ce proaste eram adineaora, zise Victoria, de ne era frică.

— Mihai, oare să fi existind strigoi?

— Ce întrebare!...

— De ce?... Ție nu-ți era frică pe la cimitir?

25 — Mie?... frică!...

— Da, da, ție. Nu te mai lăuda.

— Dacă așa crezi tu, bine.

Și astfel, tăcuți, ajunseră acasă.

XI

39 Căldura era nesuferită. Noaptea erau mai greu de trecut decît zilele, fiindcă nu se putea dormi. Cu toată grija ce punea Aglaia în ținerea casei, zăpușeala era nesuferită.

35 Matei, deprins acum cu mersul trebilor, luase mai tot din mîna lui Eftimiu. Baciul Micu redobîndise Încrederea de mai-nainte, și în toate serile venea la curte de lua ordinele stăpînului său. Din cauza asta, Eftimiu și mai eu seamă nevastă-sa nu-l puteau suferi.

El spunea lucrurile cum erau, pe cînd d-l Nae le spunea cum îi venea la socoteală. Astfel, ceasurile de muncă, la arie, nu începeau niciodată ca Ja lumea cealaltă. Zadarnic istorisea baciul:

— Soarele era sus, coane, cînd s-au luat de treabă. D-l Nae vine la arie tîrziu, neamțu așijderea, iar lumea stă și bea titiun, că dacă nu umblă damfu...

Matei hotărî să se culce într-o noapte la arman.

După ce prinzi, își luă o pernă și o manta de drum și se duse de se culcă pe virful șirei de paie, cu fata către cer și cu baciul Micu la picioare.

— Ce făceau oile, Micule?

— Ce să facă, coane, dormeau.

— Dar Floarea?

— Da' cine-o vede!... Ia, doar cînd îmi spală cîte-o cămașe.

— Te spală cam des, Micule, după vorba cucoanei Aglae.

— Unde se pomenește, coane! Dacă te-i potrive matale la gura coanei Aglae, e vai de noi.

— Vorbește lumea. Ai să-ți găsești beleaua cu Stingă.

— D-apoi nea Stingă, știe el.

— Bine... Eu atla-ți spui: să-ți cauți de treabă. Cine-a rămas la oi?

— A rămas Ion și cu Panțu.

— Cine-i Panțu ăsta?

— E dintr-un sat cu mine, coane. Om bun e el, da' cam bea cînd are cu ce.

— Rea treabă. Atunci oilerămîn în plata lui Dumnezeu.

— Nu coane, că eu sunt acilea. Te servesc pe matale de unsprece ani; pînă acum n-am dat greș, și cu voia lui Dumnezeu m-oi purta bine și de-acu-ncolo. Numai cîinii să-mi trăiască.

— Ce cîini mai ai?

— Apoi am unu, coane, de plătește cît toți ciobanii.

— Cum îl cheamă?

— Corcoduș.

— Voinic?

•i

— Piil... Voinic nevoie mare! Omoară lupu cu chieptaru.

— Cu ce?

— Cu chieptaru, coane. I-am bătut niște cuie într-o curea și i-am căptușit-o c-o țir' de lînă, și numai i-am prins-o de gît, ca o gură de ham, că de se repede-n lup, îl doboară cu cuile.

5

— Să mi-l arăți și mie.

— Bine, cucoane.

— Acuma, noapte bună.

— Noapte bună.

10

Liniștea singurătății cuprinsese din temei toate oelea. Întunericul se coborise din fundul depărtărilor, parcă s-ar fi deschis zăgazurile vremilor trecute,, și haosul ar fi inundat lumea. Rar, cite un zgomot, din sat venea să turbure pașnica tăcere a eimpului-
15 Un ciine lătra în somn, înăbușit, or un buhai mugea' cu glas adînc; cucovele de baltă țipau cîteodată în marginea trestiiilor, or rîncezatul vreunui minz. venea ascuțit despre pădure. Tirîitul bălăriiilor păreai a face parte el însuși din tăcere.

20

În farmecul încîntător al ceasului acela, în loc: de a adormi, mintea se simțea și mai înult, și, ca « rază de lumină, năzuia să curgă în spațiu. Unde? În lina întindere a dorurilor propriului suflet, ce atît de bine se unește cu aceea a cerului. Cine ești tu, cînd atîtea pămînturi umplu veșnicia deasupra?

25

O blîndă descurajare păru că învăluie sufletul lui Matei, care, cu trupul rămas pe paiele uscate,, plutea în văzduh cu întreaga sa ființă nematerială.

30

Ca la toți oamenii echilibrați, dar cu fantazia caldă', nimicnicia făpturei noastre față cu natura uriașe,, era o cauză statornică de melancolie, iar pe de altă parte, seînteia ce arde în noi, facultățile noastre-sufletești, un continuu îndemn de a trăi. A-pricepe

35

că nu poți pricepe și că nu ești în stare de-a împiedica împlinirea legilor firei, este deja interesant; dar a. pricepe pentru ce nu poți pricepe, e minunat, fiindcă dacă ai putea înlătura pricina pentru care nu poți pricepe și care e parte în tine, parte afară, din tine_

40

ai pricepe totul! Viața e plină de -durere'și de farmao: Ce somn adine doarme spațiul dintie stele! Intre-

fiecare stropitură de lumină din Calea Lactee sunt milioane de poște de singurătate. Și unde ne ducem noi, după moarte? noi, partea aceasta ce se desprinde din tiparul de acum? Nicăirj. Murim In noi Înșine, cum mor făpturile unui vis, în vis'*. Un car trecea pe drum, iar căruțașul cînta din fluier, singur. închide ochii și dormi sub straja stelelor. Sașa e-naltă. Ca ce? Ca nimic...

Cind deschise ochii din nou, cerul scinteia din luceferii săi ca din diamante.

— Micule, dormi?

— Nu, cucoane.

— Tirziu să fie oare?

— Păi... cam pe la miezul nopții.

El se gândi întru sine de ce oare nu doarme baciul. Cine știe ce-1 muncește și pe el. Poate vorba cu Floarea.

— De unde știi tu că e miezul nopții?

— Da' cum, Doamne, să nu știi ! că doar am pe trecut o tinerețe întregă la munte.

— Ei, după ce cunoști?

— După cer, coane. Că ajungi de citești in zodie mai ghine ca-n carte.

— Taci bre !... Ia spune cum citești.

— Păi ce dorești matală să știi?

— In ce zodie suntem acum?

— Păi suntem în luna lui cuptor — în zodia Leului.

— Poți să mi-o arăți pe cer?

Baciul își adinea ochii în stele și tăcu.

— O să fie cam greu, coane, că mergem spre sfîrșitul lunei. Luna și zodia: a trecut una, trece și alta. Eu acum văd zodia Fecioarei, a Cumpenei, a Scorpiei, a Arcașului și a Capricornului. Toate sunt de față. Dar a Leului a apus, bat-o vina ei... A ha, ha, uite-o coane !

— Unde-i, Micule? întrebă Matei, ridicindu-se cu grabă pe un cot, parc-ar fi fost vorba de cine știe ce minune trecătoare.

— Păi cum aă-ți spun eu matală... Uite colea, lamina mea stingă, luceafărul ăla de scapără scinteii...

— Da, il văd, ăla de merge în prelungirea oiștei carului.

— Fă-te mai la stingă, jos spre marginea cerului, și ai să dai de altă stea, care strălucește parcă și mai și. O vezi, coane? E gata să apuie și ea.

— Da.

5 — Primăvara e ea minunată. In luna lui mai, gindești, Doamne, că se sfărîmă in sufletul ei fecioresc de tare ce arde.

— O văd.

10 — Acea e steaua holdelor cind dau în schic, iar cu cele dimprejurul ei alcătuiesc zodia Fecioarei. Acu de te lași matală și mai Ia vale, dai de patru stele de parcă nici nu se mai văd.

— Așa este.

13 — Acolo e zodia Leului. Cea mai mîndră, pe care ciobanii o cheamă „inima Leului", nu se vede de loc. Halal de cine se naște sub steaua aceea!

— De ce, Micule?

— Ajunge împărat.

— Da?... O fi „Regulus"...

20 — O fi. Cine se naște in zodia asta e plin de noroc.

Matei se gîndi, fără voie, la steaua și la zodia lui si-i veni pînă-n gură să-ntrebe pe baciul ce știe. Inșă o temere ascunsă să nu-1 audă vorbind rău de ele, 11 făcu să tacă. Era cerul de o frumusețe nespūsă; ceasul era tîrziu; vorbele baciului aveau o gravitate profetică. Dar biruind înrîurirea aceasta, se hotărî să întrebe.

— Cu mine ce-i, Micule?

— In ce lună ești născut matală?

—< In septembrie.

30 — Sărăcan de mine !

— Ce este? întrebă Matei mișcat.

— Părinții matală s-au cununat in postul Crăciunului !

Matei începu a rîde:

35 — Fii liniștit, omule, s-au cununat in cîșlegi, dar eu m-am grăbit să viu in lume.

— Păi matală ești născut in zodia Cumpenei... Și așa este, coane, cu zodia nu te poți pune: îți este-scris să hii om drept.

40 — Iar bine, zise Matei rizind. Dar acum să-mi spui cum cunoști ceasul.

. — Apoi lesne. Uite matale deasupra capului nostru, spre crivăț. Vezi un ghiduș de luceafăr, de tremură subțirătec și nu se mișcă niciodată de la locul lui?

- Da.

- 5 — Acu, pe stingă lui, vine Caru, iar pe dreapta Chirostriile. Amlndouă ae învîrtesc toată noaptea Împrejurul luceafărului din mijloc, din mina stingă spre mina dreaptă. Și dacă am zice, așa de-o prubă, că bunăoară iarna nu mai este, vară nu mai este, cum cică ar hi pentru corăghieri pe ape, tot poate omul să știe dacă-i postul Crăciunului, or al Sîntei-Mării că de-i in postul Crăciunului, Carul răsare dedesubtul luceafărului și e cu tînjala-n jos, și apune deasupra, cu tînjala-n sus; iar de-i in postul Sîntei-
10 Mării, răsare din stingă cu tînjala in sus, și apune la dreapta, cu tînjala in jos. Și Chirostriile tot așa se invîrtesc și ele, pe partea cealaltă. Acu, de vrei matale să știi ceasurile, iar la Car te uiți, că de-i vară, el răsare tot in mîna mea Btîngă, cu tînjala drept in sus; la
20 miezul nopței e.cn tînjala de-a curmezișul, iar despre zori se întoaree-n jos. Iarna ne mai luăm și după Cloșca cu pui.

- 45 Matei se uită rătăcit pe bolta senină. O adevărată ploaie de stele căzind venea din cer. Calea robilor sticlea ca o pirtie de zăpadă. Constelația Lebedei și a Acvilei păreau a se deschide și a lăsa ochiului drumul liber spre regjuni mai inalte. Aceeași taină fermecătoare peste tot! Un gînd rătăcitor despre mamă-sa ii adie prin minte și parcă îi fu milă de stelutele
30 ce alunecau în haos. Despre ziuă, un aer rece îl făcu să se ghemuiască în manta și să-și strîngă împrejur o mină de paie mai mult, ca să nu-l pătrundă umezeala. Și astfel adormi.

- Cînd deschise ochii a doua zi, soarele era sus.
35 Un senin incintător ae desfășura privireî, pină in slava cerului. Singur, străveziu, un nou raș ca de bum-bac plutea prin aer. Oamenii erau deja in arie; mașina treiera, iar duba, încărcată prea mult cu snopi, huia ca o vijelie. Din cînd in cînd se auzea vocea lui Nae:
40 „încet, măă ! că rup i mașina !” Se făcuse de o hărnicie

nespusă d. Nae, fiindcă, precum ziceau țaranii, bîja era pe vîrful șirei.

- 5 Cam rușinat că-1 apucase soarele dormind, Matei se dete jos si se amestecă printre muncitori, cari, foarte firesc, se făceau că nu-1 văd, și lucrau nevoie mare.

XII

- Dumineca viitoare se sculă de dimineată și ee duse in deal la cimitir. Nu era nimeni Înăuntru. Cîteva vrăbii zglobii se coborau din sălciile singurate și se scaldau in țarina de pe morminte. Liniștea
io verei părea că Înconjură locul acela de odihnă, ca respectu datorit morților. Pe mormintele lui Matei se vedeau: pe unul, florile vii, sădite de Sașa; pe cel proaspăt un mănunchi de nemuritoare de cîmp, flori albastre, ce mingăiau pămîntul, aruncate cu
15 prisos peste tot. Trebuie să fi fost tot ea, prietena tî-nără, care nu uita pe cei ce nu mai sunt. El rămase în picioare cu mîna dusă la gură, între tatăl său și mamă-sa, și, neputînd gîndi nici hotărî nimic, își șterse ochii și se depărta.

- 20 ' Din poarta cimitirului se vedea dincolo, pe vale, satul Comănești. îi veni dor de Sașa. Porni într-acolo, să-i mulțumească. Dar oaie nu eia prea de dimineată? Ba da, dar întrebarea lui rămase fără răspuns. Mergînd, se gindea la fondul de statornicie
25 ce trebuie să fie într-o fire ca a Sașei. Mamă-sa o cunoștea bine, se vede, deoarece atîta îi vorbise de ea. Ce păcat că era hotărît să nu se insoarel...

Cînd ajunsese la Comănești, dete de un argat care uda florile.

- so — Doarme cuconița, mîi flăcăule?
— Da' cum o să doarmă pe vremea asta !.-.
— Dar cuconașu Mihai?
— A ieșit. Dumneaei e la biserică, iară cuconașu... e pe semne la cîmp.

- 35 Omul îi arătă drumul către biserică, unde ajunsese după cîteva minute. De departe se vedea strălucind acoperișul de tinichea, iar în clopotnițe lemnăria

schelelor și clopotele înșile. În curte se jucau copii în iminei și cu cămășuța albă trasă peste ȋtari, iar la brlu cu bete. La ușe, săraci încovoiați pe cîte un băț; babe ghemuite pe pardoseala de cărămidă; copii miei ce se jucau cu Gîte un: măr. Biserica era de zid, încăpătoare, zugrăvită cam de mult, dar încă cuviincioasă. Gatapeteazma, înnegrită de fum, era garnisită, la icoanele mari, cu perdelețe albe; iconostasul era îmbrăcat cu fir; pe măsuța din mijloc se vedeau farfurioare cu colivă, străchini cu mere și prune, ce propteau la rădăcină o lumînărică; prescuri, gărafi de vin, mănunchi de gălbioare și indrișaim. În strana din stînga, cînta un dascăl, iar cea din dreapta era goală, fiindcă acolo șezuse Gomăneșteanu, tatăl Sașei.

5 În dreapta altarului sta în picioare un hagi, îmbrăcat în antieriu, cu lanțul ceasornicului după gît, cu un inel strașnic în deget, făcînd cruci peste cruci, cu mîna roată prin aer, iar capul veșnic în mișcare. El izbucnea din cînd în cînd în rugăciuni: „binecuvintează stăpîne”, ori „Doamne miluiește, 'oamne miluiește, 'mne miluiește!...”, ori pufnea pe nas, spre a ține isonul, cîte un „imn !.,.” ce zbirniia minute întregi. El ducea cădelnița de la o ușe la alta a altarului; el zicea *Tatăl nostru*; el era, în sflrșit, stîlpul bisericei. Și toate astea, gratis, doar numai fiindcă tată-său fusese la Ierusalim.

10 Lumea în biserică sta împărțită în două: femeile, singure, deoparte, în coadă, de la ușe pînă la jumătate locului, iar bărbații, singuri, în frunte. Femeile măritate, cu pieptănătura cu conei roșu și peste cap cu năframă albă, stau mai toate în genunchi; fetele mari cu flori de țîrg la cap, cu obrazii dați cu roșu, cu fuste de stambă cu pucheței, ce le veneau pînă la glezne, stau mai mult în picioare, cînd veneau. Bărbații cu căciulele mițoase trintite jos, cei mai mulți cu plete lungi pe spate, unii rași pe frunte, stau drepti, ascultînd slujba cu smerenie. Ei se dau la o parte cu respect din mijlocul bisericei, făcînd roată împrejurul Sașei și al fetelor.

15 Matei rămase lîngă ușe. În primele momente mirosul de tămîie îi aduse aminte de înmormîntarea

mame-sei și parcă i se urcă la cap, făcîndu-l să sufere. Puțin cîte puțin, însă, se deprinse cu el și sflrși prin a asculta cu plăcere toată liturghia.

După biserică, Sașa se înclină ușorcătre oameni:

5 — Bună dimineața.
— Sărutăm minele.

Apoi se opri să mai întrebe pe una de un copil bolnav, pe alta dacă a melițat cînepa, pe o a treia s-o cheme la curte, pînă ce, spre ușe, dete cu ochii de Matei:

10 — Tienșt c'est vous?
— C'est moi.

Acest fel de a vorbi în gura ei era nefirese, și se vedea bine că ascundea o stîngăcie. Fetele îl scuturară de mină, cu cotul în sus, după cum scria la pravila guvernantei miss Sharp. Ieșiră cu toții din curtea bisericei, cu lumea după ei, și se îndreptară spre casă. Sașa se făcuse roșie, rîdea, se-ntrepuia în vorbă, plecîndu-se spre Matei, care era de partea cealaltă.

15 — Stai să dejunezi cu noi, nu-i așa?
— Nu se poate.
— Da' de ce nu se poate?
— Fiindcă n-am lăsat vorbă acasă.
— Ce-i mai lesne, trimit eu un om să spuie...
20 dulcei Aglaie că nu vii.
— Nu... azi e duminică, nu șade bine să-i las singuri.
— Vine și prefectul.
•— Un cuvînt mai mult ca să nu rămîi.
30 — De ce?
— Așa. Pe mine mă așteaptă dulcea Aglaie, la dumneata vine dulcele prefect...
Sașa bufni în rîs:
— Zău așa, vecine: n-ai nici un haz.
35 — Ba nicidecum, zise Matei, pe jumătate glumind și pe jumătate serios.
— Ba nu, zău, nu vrei să rămîi?
— Nu pot astăzi. Poftește-mă altă dată, și viu cu plăcere. Bineînțeleș, fără prefecti.
40 — Nici vorbă, zise Sașa, trecînd în spre partea lui și luîndu-l de braț. Da' cafeaua stai s-o iei cu noi?

— Amluat-odeja, lnsăstau. Osăm-apucesoarele...
 — Nu-i nimic: te trimitem cu trăsura.
 In cerdac, Ia umbră, Turică aduse cafeaua, zîm-
 bind bucuros lui Matei,
 s — Pofțiți cafea, cuconașule?
 — Nu, mulțumesc.
 — Că doar e făcută de cuconița noastră „în pri-
 soană”.
 — Știe cuconașu, zise Sașa iritată; lasă tava pe
 10 masă și du-te de-ți caută de treabă.
 Turică zimbi cu supunere și se retrase.
 — E supărător cu prostiile lui; toată ziua îndrugă
 la radicale. Alaltăieri era furios pe bucătăreasă că
 nu știe să facă „ardevruri” tocate. De unde i-o fi
 15 intrat In cap că pătlăgelile tocate sunt hors-d'oeuvre.
 Apoi întorcîndu-se spre Matei, cu grația, ei se-
 nină:
 — Zău, nu vrei să iei nimic?
 — Bine, să iau ceva, ca să-ți fac plăcere, dar ce?
 20 — Orice. vrei.
 — Dar poate miere, zise el.
 Rldeau amîndoi aducîndu-și aminte de data tre-
 cută. Matei, se uită la ea incîntat de îndemlnarea cu
 care se mișca. Ea purta o rochie de fular alb cu o
 25 cingătoare de panglică, ce-i cădea pe o parte, în două
 lungi capete. Cînd trecea pe lîngă dînsul, stofa il
 atîngea peste genunchi, cu mlădieri parfumate. I
 se părea că nu văzuse nici o rochie mai bine croită
 și mai simpatică. Ar fi vrut să puie mîna pe căpătui
 30 panglicii și s-o mîngîie. Sașa se așeză jos în fața lui.
 — Mary, adu tablele, te rog.
 Fetele se repeziră amîndouă' s-aducă cutia cu
 tablele.
 — Nu știi cît semeni cu o floare!..., zise Matei
 35 deodată.
 — Vai, vecine, ce compliment!
 -- Adevărat; ar fi fost mai bine să tac, însă mi-a
 venit așa de firesc! Semeni în adevăr cu o floare.
 Hainele par astăzi că au crescut pe dumneata, cum
 40 cresc foile crinului din el însuși.

80

Ea se făcuse roșie de plăcere și se opri din pregă-
 tirea cafelei, împingînd ușor ceașca departe, de dînsa.
 Apoi se plecă în jos și se uită la rochie.

— Iți place? E simplă, nu așa?...
 5 — Minunată!
 Fetele se întoarseră cu cutia cu table și se puseră
 să-și bea cafeaua în liniște.
 Sașa întinse tablele pe masă și-i arătă eum se
 așeză pietrele, cum se aruncă zarul, cum umblă
 10 jocul, cu înlesnirea unui adevărat stllp de cafea.
 Dar ochii ei adînci aveau o privire atît de preocupată,
 încît se vedea, din genele lor, ce se mișcau gînditoare,
 că mîntea e în altă parte. Gura zîmbea, umedă de
 15 fericire. Mîna stîngă, cu care arunca zarul, tremura.
 Cuburile săltau afară din cutie, iar Matei se pleca
 să le adune. Ea le trecea în mîna dreaptă, dar nici
 cu aceasta nu izbutea mai mult.
 — Pardon!..., Nu știu să mai arunc...
 După un minut iar sări zarul, căzînd pe scînduri.
 20 — Da' ce. faci, maman? zise Mary, uitîndu.-se la
 ea cu mirare.
 Ea, disperată, își duse mîinele la ochi, roșie și
 respirînd cu greutate. Părea că rîde, însă batista-i
 se udase de lacrimi. Fetele se uitau una la alta, neli-
 25 niștite, iar Matei zîmbea, fără să priceapă ce e. Sașa
 se sculă de pe scaun și, grăbită, intră înăuntru. Su-
 rorile ei se luară după dînsa. Ea intră în odaia ei,
 unde căzu pe o sofa, eu batista tot la ochij plîngînd.
 — Maman dragă, oe ai? VictQrio, adu flaconul
 30 de pe masa mea. Maman, ți-epoate prea cald?...ce ai?...
 ' . Binișor, ea își luă mîinele de la ochi și respiră
 din plin.
 — N-am nimic, dragă... Am amețit. Poate că-mi e
 prea cald. Du-te, te rog, de stai cu Matei. Victoria
 35 o să mă ajute să mă schimb. ••
 — Să chem pe Manda?
 — Nu, fetiço.
 Mary ieși, nesigură, și veni în cerdac, la Matei.
 In urma ei, Victoria intră repede la Sașa, gîfiind și
 40 gata să plîngă și ea. Sașa sta tot jos, uitîndu-se drept
 înaintea ochilor.

81

—Ți-a trecut, maman dragă?

Glasul fetei era atât de mișcat, încît soră-sa păru a reveni la cele dimprejur.

—Mi-a trecut fetișo. Vino-ncoace.

5 Victoria se așeză în genunchi lîngă sofa, iar Sașa îi luă capul în mâini și i-l sărută cu c- adevărată frenezie. O putere nețărmurită de simpatie, de iubire de lumea întregă îi răsări Sn suflet, și parcă, stringînd în brațe capul fetei, mulțumea o nevoie fizică de a

10 mîngîia pe cineva. După cîteva momente se sculă veselă rîzînd:

—Mi-a trecut, haidem.

In fugă, își netezi părul la timple, muie o batistă în apă și-și răcori obrazul, apoi ieși. Se duse, zîmbînd, drept la locul ei de mai-nainte. Matei se uită la ea, mirat și oarecum nedomirît de ceea ce se întîmplase. Ea nu îndrăznea să-și ridice ochii spre el.

—Sper că nu eu sunt cauza...

—Nu, nu, nu: mi-a venit un fel de amețeală...
20 de care nici eu nu-mi dau seamă. Poate fumul din biserică... căldura... In sfîrșit, a trecut.

Pe cînd ea vorbea, un docar cu doi cai frumoși intră pe poartă.

—Haiti! Prefectul, zise Damian, sculîndu-se și
25 voind să fugă.

Sașa se întoarse cu privirea către poartă.

—Nu te speria, nu-i prefectul, zise ea rîzînd. Fetelor, ștergeți-o!... cît mai e vreme.

Fetele înțeleseră și se făcură nevăzute.

30 —Tănase Scatiu, cu caii luați de la Otopeanu. Trăsura se opri inaintea Bcării și, în adevăr, Tănase Scatiu se coborî, dînd hățurile în mîna vizitiului. Caii erau minunați: cu picioarele dinainte înfipite departe in nisip; cu capul sus, mușcînd din zăbale; cu hamurile de argint, Înhămați la o trăsură elegantă:
35 erau de un stil desăvîrșit. în coada trăsurii însă, sta un țărănoi, încălțat cu ciubote, in spinare cu un palton de-a stăpinu-său, ros și ieșit de soare, iar in cap cu o pălărie înaltă, ce-i venea pină peste urechi, soioasă și zdruncinată ca o veche brașoveancă. Aceasta da de
40 gol totul: se vedea că trăsura și caii trebuiau să fie

cumpărați la mezat, or luați amanet, de la vreun om cumsecade — altfel n-ar fi fost așa de corecți la un stăpin care avea o asemenea probă de vizitiu.

5 Scatiu era îmbrăcat cu un soi de halat de dril, care, in gîndul lui, era făcut ca să-l apere de praf și totodată să răpuie lumea de ghidușie. Matei înțelese dintr-o aruncătură de ochi pentru ee unchiu-său il găsea mitocan.

io Tănase se așeză pe un scaun, picior peste picior, și începu a se freca pe frunte cu batista.

—Ptiu!... da' cald e, nenișorule!... Că i-am zis lui Iorgulescu: nuteduce, Gută... ce să ne ostenim noi caii pentru o rablă ca Panaitopulo l Dar e deun antetman, domnule!...

15 — Ei, l-ați ales? întrebă Sașa.

—L-am alesă ră.

—Bine-ați făcut.

—Eu unul nu eram de idee. Panaitopulo, dipotat! Un prost, un ăla ! Să mai lase locul și Ia alții, că acuma e vremea tinerilor. Uite, d-nul Matei, bunăoară; eu, un altul ca mine...

20 —O să-ți vie vremea și dumitale, zise Sașa, zîmbînd. Da' frumoși cai ai.

—Vă place?

25 —îmi plac mult.

—O mie cinci sute de franci. Numai hamurile fac mai mult, zise el, ingimfat de mulțumire.

—Adevărat.

30 —Ei, așa-i cu boierimea noastră: ia bani cu dobindă ca să petreacă la străinătate, și cînd la plată, tufă. Noi stăm coala și ne roadem (lin unghii, ca să le plătim arenzile, iar creditorii dumnealor le vînd averile Ia mezat.

35 —Ia lasă, d-le Tănase, că tot dumneavoastră sunteți creditorii.

—Coană Sașo, să mă bată Dumnezeu dacă aveam să iau un ban. Cit am ținut moșia lui, da... nu mă dau la o parte. Aveam un samsar Ia București, care, numa ce-mi da o depeșă: „Tănase Sotirescu, Vlădeni. în curînd apa la moară". Emediat mă porneam la gară, și numai așa, ca din întîmplare, treceam pe Ia

FiaJcowsky, unde Costică Otopeanu șopâia prin toate colțurile cu cămătarii. Cum mă vedea, Îmi sărea de git. „Ce noroci cită plăcere l" Eu mă făceam niznai. Numa ce mă scotea afară, mă urca în muscal și haide!

5 N-avea lescaie în buzunar, dar muscalul, muscal. Și numa începea vorba: „că, nene Tănase, să-mi dai cinci mii de franci". „N-am, coane Costică î", „De, găsești dumneata la un bancher, și să ți-i oprești din câșt..." „Doar așa". Și numa rămînea la Bolivard" iar eu,

10 nentule, vira prin Lipscaii cu trăsura boierului, cumpăram mamei cele de trebuință, și peste o jumat' de ceas mă-ntorceam. „Ei, ai găsit?" — „Chipurile am găsit, dar mi-e și rușine să vă spun cu cât". — „Cu cit o fi". — „Un afurisit de jidan din Hanul

15 cu Tei: cere 17 la sută și zice că la un boier ca d-voastră nu dă mai puțin de zece mii de lei..." în sfîrșit, ce să mai incurc vorba, cînd ii eram arendaș, îl ciupeam; dar de astă dată, nimic.

20 După aceea tăcu și păru a se gîndi. Matei și Sașa se uitau la el.

— îmi pare rău.

— De ce? il întrebă Sașa.

— Trebuia să-l lucrez mai bine.*

— Nu ești mulțumit?

25 — Bine, coană Sașo, nu vezi că l-au mîncat alții... Nu era mai bine să-l pui eu în pungă, că mi-am trecut o viață întreagă muncind pe pămîntul lui?

— Tocmai de 3cea, eu credeam că ar trebui să ai milă de el, tocmai fiindcă ai făcut stare pe moșia lui.

30 Tănase Scatiu plesni din degete și șuieră ca un șarpe:

— Boierii, boierii, cum se apără l... E he! B-au dus vremurile alea. Acuma chimiru l Ai bani? ești boier; n-ai bani? poți să fii coborit cu hîrzobul din cer, tot degeaba. Este?

35 Matei, căruia era adresată întrebarea, dete din cap, parc-ar fi zis „mai încape vorbă".

— Eu, neaca să-mi trăiască, urmă Scatiu, că de

* Dinlr-o vădită greșeala de tipar replica lipsește din ediția 1922. Deoarece ea există în *Conv. Uz.* și ed. 1897, 1914, textul a fost restabilit (n.e.).

lume puțin îmi pasă. Moșia mea, caii mei. Cînd îmi vine gust de lume, pune, Costeo, caii la trăsură și la gară, băiete. Este?

— Este.

5 — Ba Brăila vrei? iote-o Brăila; ba Drăgaica Buzăului vrei? iacăt-o colea; ba București aă zicem că vrei? du-te, băiete, la București. Parale să ai, că distracții se găsesc ele. Este?

10 Matei pufni de rîs, dar se încercă să pară firesc, neascunzîndu-se de Scatiu.

— Eu nu-i spui dumneai tot așa?

Sașa se uită la el cu mirare, gata s-o umfle riawi si pe ea.

— îmi spuneai mie?!..

15 — Se-nțelege. Brăila vrei? uite Brăila; București sâ zicem că vrei? poftim la București. Ce atîta jale fiindcă Otopeanu și-a vîndut trăsura la mezat! Cel puțin acuma a intrat în mîna unui om care știe ce vrea să zică trăsură și cai.

20 — Este? întrebă Tănase mulțumit.

Sașa rîdea, cu mîna la gură, parcă se temea să nu supere pe Scatiu. Acesta, încintat de succesul ce avea, vroi să urmez*:

— Ba poate o să mă-ntrebi de ce i-am cumpărat.

25 — Da' nu te-ntreb, irate, zise Matei foarte serios. Scatiu rămase un moment cam nedumerit. Apoi, înțelegînd că celălalt vrea să rida de dînsul, se făcu roșu.

— Adică cum vine vorba asta? mirii el.

— Ei, hai aă zicem că te-ntreb.

30 — Am înțeles. Adică dumneata vrei să m-aduci peripizon... parcă eu sunt prost și nu-nțeleg.

Matei se prăpădea de rîs.

— Să te-aduc... ce?

— Lasă că știu eu.

35 Apoi vroi s-o întorcă și el pe glumă:

— Poftim de vezi ce-nvață dumnealor in străinătate. Diploma, domnule, să-ți văd diploma!... Ce-mi umbli dumneata cu fanfleuri de astea.

40 Matei rîdea din ce in ce mai tare, iar Scatiu de asemeni, pârînd că are și el drept la ris. Sașa își mușcă buzele, ca să nu aibă aerul că ține parte lui Matei.

— Domnule Tănase, vrei să iei ceva?
 — O dulceață, cuconiță, cu plăcere.
 Își luă dulceața și voi să plece. Matei îl rugă să-J ducă și pe el acasă, ceea ce Scatiu primi bucuros, fiindcă putea astfel să-i arate caii.
 Cînd își luă adio de la Sașa, aceasta îi zise încet:
 — Mihai nici nu te-a văzut... Puteam să te trimitem cu trăsura noastră...
 — E prea cald, și-ți ostenesc caii degeaba.
 — Cînd mai vii pe la noi?
 — Cînd vrei; dacă nu e prea curînd, și diseară pot veni.
 — Foarte bine, te așteptăm diseară.

XIII

Cînd Tănase Scatiu ajunsese acasă, trase cu trăsura drept la grajd și propti caii în fața unui morman de gunoi. El însuși stete față ladeshămarea „harmăearilor”.
 Într-o curte mare, se întindeau șireaguri de case de nuiete lipite cu lut; șandramale de scinduri; cotinețe de găini; hambare; două puțuri cu furcile strîmbe și cu jgheaburile sparte, așa că noroiul era de-a pururi în ființă; o bucătărie povîrnită pe o rină; grajdul cailor, de nuiete nelipite, acoperit cu stuf; o porumbărie într-un picior — în fine, tot felul de acarete, făcute în pripă și pe ieftin.
 În mijlocul curții, două perechi de boi stau cap la cap; la umbra hambarului un buhai bătrîn rumega; pe vîrful gunoiului rîciia o turmă de găini, cu un cocoș moțat; în noroiul de la puțuri se tăvăleau trei porci; la ușa bucătăriei, o țărancă da de mincare la curci. Argații umblau a lene, de-abia trăgîndu-și ciubotele după ei. Căldura și un ciocan, două de rachiu mai mult îi moleșea cu desăvîrșire.
 Tănase intră în casă. Un miros de crișmă îl luă de la ușa. În adevăr, într-o cămăruță lipită cu lut pe jos, mamă-sa „boteza” rachiu. Un argat scotea spirt dintr-un poloboc și-1 vărba într-o curatoare, amestecîndu-1 cu două părți apă. Coana Prohira, cu un tis-

timel dezbrobodit pe creștetul capului, cu o rochie de stambă murdară, sta pe un scăunel de lemn, ca nu cumva argatul să guste vreo picătură de băutură, Dumneaei însă se credea obligată „a-și face o idee”
 5 de fiecare hîrdău de rachiu. La fiecare gustăreală” strîmbe din nas și scutura din umeri.
 — Măă!... că tare mai ecătrănit, bată-1 Dumnezeu l
 — Să mai punem oleacă de apă, coană.
 — Păi vorbă-i: pune apă; că le face rău dacă o fi
 10 prea tare.
 Țăranul mustăcea și vărsa mereu la apă.
 — Eu zic, coană, să le dăm mai ghine apă proaspătă, că-i mai sănătoasă.
 Coana Prohira rîdea:
 15 — Bată-te Dumnezeu de bețiv, că tot catran ai vrea să bei...
 — Păi cine-i ăla să lase lucru bun. Măcar și matale, cînd te apucă betșugul, tot la lucru tare te tragi.
 — Ba vezi că m-oi lăsa să mă doboare boala.
 20 — D-apoi boala matale aș vrea s-o am eu...
 — Pedepsi-te-ar Dumnezeu, dacă-i așa...
 — Ba că chiar așa, numa leacurile să mi le dea.
 — Da' ce, mă, vrei să beau drăcoveniile ce aduce
 25 procopsitu de fii-meu?... Apă de vacs, apă de Buda¹⁵, apă de naiba, tot apă și iar apă.
 — Ba ca să zici!
 — Eu imi știu leacul: buruienile mele... Să nu-ți uiți vorba, ia du-te de mi le adu... Știi unde sunt: sub pat, la perete. Sunt două sticlușoare, una mai mare
 30 și una mai mică. Pe'cea mai mică s-o aduci.
 Argatul ieși.
 — Mă, mă!
 Omul Își întoarse capul spre ea.
 — Să nu te Împingă aghiuță să-ți vîri pliscul
 35 în sticlă.
 — Păzească sfîntu!
 — Eu atita îți spui.
 Dinsul se duse drept la clondir, și, cum ședea în genunchi lingă pat, cu fața spre perete, puse sticla
 40 la gură și supae cit ce putu. Apoi își șterse mustățile

cu dosul **miinei**, **puse** dopul de cocean- de porumb la loc și se întoarse.

Goana Profira se uită în zare la sticlă și apoi la **argat**.

5 — O să te **fure** sfinții, Eremio,

El se făcea că n-aude. Dînsa duse sticla la gură și dete ochii **peBte** cap.

— Parcă-mi. merge la inimă, maică.

— O bi pelin, coană?

10 — Ce pelin! Rachiu de drojdii curat, cu o leacă de **izmă**, de-ți ia durerea de la lingurică cu mina.

Omul nu mai zise nimic, deoarece opinia lui era deja formată, și așteptă să ducă **Bticla** la loc, cu nădejde de a se **întări și** mai mult în opinia de mai sus.

15 Aceasta era starea lucrurilor în cămară, cînd intră Scatiu. El se rezemă cu miinile de ușorii chilerului și se uită înăuntru.

— Da' ce faci, mamă, azi, duminica? de ce nu te odihnești?

30 — Apoi da, să mă odihnesc... Da' de m-oi odihni eu, cine o să muncească? bagabonții aștia? că dumneata acuma de politică te **ții**, pentru Btricatul de Panaio-topulo...

25 — E, e, destul. Vezi mai bine că te dă de gol sticla aia.

— Care sticlă, ce sticlă?... Bticla cu doctoriile?

— la mai slăbește-o cu doctoriile, că te-ai buhăvit.

— M-am buhăvit eu?... Nu **ți-e** rușine obrazului, potca lumei, să-mi vorbești mie așa **1** Da' de aia te-arc

30 făcut și te-am crescut eu, mă?

— Da' eu îți zic pentru binele d-tale.

— Să te ia dracu, că mai bine te făceam mort, păcătosome.

35 O ploaie de ocări triviale se prăbuși din gura ei asupra lui. El înălță din umeri și intră la el în odaie.

— Iar s-a îmbătat.

Dînsa ieși în curte și începu *ea* strige-împotriva lui, că a pue mina pe averea de la dumnealui-, că o ține ca pe o **Blugă**, că ea se duce în lume, și. eitd de toate.

40 Cîțiva băieți **Be** uitau la ea de la poartă, și rîdeau. Ea scuipa spre ei. . . . ni ...

• D u p ă ce batjocori pe toată lumea, intră în casă, mătăhăind, și se culcă.

Scatiu se dezbrăcase și el și se aruncase pe pat.

5 În odaia lui, cu ferestre mititele și cu perdeluțe de stambă roșie, atirneau de cuie: frtie, căpestre și biciuri de tot felul, o jiletcă cu mineci, aninată de un colț, vreo două pistoale, o pușcă și o geantă; pe jos o pereche de cizme de vinătoare, niște pantofi cusuți în canava — și-ncolo, lutul udat, ce ținea răcoare.

10 întins pe pat, Scatiu se gîndea la Tincuța. Tinerețea și frăgezimea fetei aprindea mintea flăcăului bătrîn. Ce n-ar fi dat so poată lua de nevastă l Conu Dinu Murguleț ii datora 30 de mii de lei și părea a nu se grăbi să-i înapoieze. La ideea banului, entuziasmul

15 lui pentru fată părea a mai scădea. Lucrul de căpetenie era: **Bă** pună mîna pe bani și pe fată. O tuse seacă îl făcu să se ridice pe un cot și să înjure. Răsuci o țigare, vorbind singur, și luă o pană după sfeșnic și-și frecă țigaretă; apoi se răsturnă din nou în pat, sorbind fumul cu lăcomie.

20 Afară, pe prispă, se auzeau glasurile mai multor țărani, ce vorbeau tărăgănat.

25 — Că nu-i, măi, bine Petreo; de la hotărnicia vechie, a lui Mavru. El se scoală cu pritențele după hotărnicia cea nouă.

— A'nginerului județului, naș Gheorghe?

— Păi cum.

— Da' ăla nici nu știe să măsoare.

— Pfii cică aia-i măsurătoare dreaptă.

30 — O hi, mă, că dracu-i meșter.

Tănase Scatiu îi auzea din pat și turba de mînie. I-ar fi împușcat ca pe niște clini, dacă nu i-ar fi fost frică de jurați. Se sculă binișor și se duse să se uite la ei de pe fereastră. Erau cei mai dîrji din sat. El își îmbracă laibărul de dril și ieși la ei. Clocotea de mînie, dar se stăpnea.

35 Țăranii se sculară cu toți în picioare, cu căcînă în mîna.

— Bună vremea, oameni buni.

40 — Sărutăm miinile, boierule.

— D-apoi, ce doriți de v-ați sculat pe vremea asta să veniți la mine?
— Apoi ce să dorim, coane? sănătate dorim.
— Sănătate să dea Dumnezeu. Alta?
5 — Păi ia, hirtia asta...
Unul din ei scoase din sinul cămășii un mototol de basma, și, desfășurându-l cu miinile lui crâpăcioase, dete de o citație.
Tănase se făcu roșu.
to — E o „cetație” zise el. Nu știți dumneavoastră că așa am vorbit: să ne căutăm fiecare dreptatea la judecată.
— Păighine, coane, așa ne-a fost vorba?... zise cel mai bătrîn dintre țărani. Noi ți-am spus că la judecată nu mergem. Mai ghine-ți facem vo povară...
15 — Păi ce povară să-mi faceți, oameni buni?... că dumneavoastră nu le împliniți nici pe cele vechi.
— He! păcatele noastre, d-apoi cine-ți muncește pământul, coane?...
20 — Banii mei, bade.
— f-auzi, mă, zise unul, eu pină azi n-am pomenit ban de la el.
— Tacă-ți gura, mă, Leftere, ziseră cu toții.
Scatiu se uita la el pe sub sprinceană. Îndoi hirtia
25 și vru s-o dea înapoi țaranului de la eare o luase.
— In sfîrșit, luați-vă „cetația”, și mai bine așa: la judecată nici eu nu vă-nșel, nici dumneavoastră nu mă înșelați.
Țăranul nu vru să-și ia citația înapoi.
30 — D-apoi parcă n-o să ne judece tot boierii.
— Corb la corb nu-și scoate ochii, adaugă Lefter.
— Ci tacă-ți gura, mă nea Leftere.
— A băut un păhăruț la grec.
— Ba n-am băut nici de fel, da' ce umblă să ne ia
35 pământul!...
— Așa este, ziseră mai multe glasuri.
Cei din frunte, mai bătrîni, căutau s-o ia mai pe domol.
— Noi, de la hotărnicia vechie n-am fost supărați
40 de nimeni, strigă Lefter, in mijlocul țaranilor; ce vine el acuma să ne ia pământul!

— Mă, da' iute te-ai lăcut, bade Leftere, zise Scatiu, roșu de mînie, dar tot căutînd să se stăplnească.
— iute m-am făcut, că umbli eă ne furi pămîntul, tilharule!
5 Vreo cițiva țărani îl luară de spate și-ldeteră la o parte.
— Să nu-ți calce chiciorul pe ogorul meu, că te zburătuiesc! strigă Lefter.
— E băut, coane, să nu-ți fie cu supărare.
10 — Lasă c-o să-l învăț eu minte!... Ei, ce mai vreți de la mine?
— Apoi să nu ne iai pămînturile, sărac de maica noastră, că ne lași coprbiile pe drumuri, coane.
— Ce-o să vă fac eu, moș Stoico! Pe planurile mele de hotărnicie așa stă, că grindul de la Cucuieți pînă la beleșteu este al statului; eu sunt dator să apăr averea statului, că altfel o plătesc din buzunarul meu.
— D-apoi statul de ce nu s-a mai sculat pină acușica?... el nu ia de la noi, el ne dă, că de aia-i stat.
20 — O fi... Cine v-a mai băgat în cap si asta?
— Apoi cică o să vie poruncă de la guvern să ne împartă toate alea.
— S-o aștepți, moș Stoico.
— Păi noi nu știm, coane: omul fără carte e ca vai
25 de el; da' așa s-a zvonit, a venit cică de la Bosia poruncă să ne împartă pămînturi.
— Să vă împartă pămînturi!... Grele vremuri am ajuns, să-ți spui drept! Da' dumneata ai primi, moș Stoico, să-ți împartă pămîntul? ai primi să-ți ia fata și muierea; să-ți împartă așternutul; să-ți ia oala de la foc; să-ți împartă boii de la jug, că dumneata ai patru iar bețivul ăla care mă-njură n-are nici unul, fiindcă i-a băut.
— Da, or am băut banii tăi, mă caliciile, zise Lefter de la o parte.
35 — Să-ți tacă gura, hoțule, că te Împușc ! răcni Tănase la el.
— Ia mai ține-ți gura, mă Leftere, ziseră mai mulți.
Lefter tăcu. Scatiu, simțîndu-se ascultat, urmă:
40 — Ți-ai împărți boii cu el, ha?... Dă-i și lui doi boi, că el n-are și „mneata” ai patru, ha?

Scatiu se uita la el și cu coada ochiului la cei de primprejur, mulțumit de efectul ce făcea. Stoica își trecea cu dosul palmei pe cotoarele de mustăți:

— Păi dacă e să-i dăm doi lui Lefter, coane, eu nu

5 am decît patru, iar matale ai o cireada întreagă: dă-i și lui, săracul.

Bătrînul Stoica mustăci, pe cînd ceilalți se foiau între ei, neîndrăznind să rîdă.

— Eu, lui Lefter, boi?... șoricioaică, zise Tănase,

10 avînd aerul de a glumi. Mergeți eu Dumnezeu, oameni buni, și la ziua înfățișării veniți la judecată, că-i numai de formă, ca să **nu ni**-apuce statul.

— Mai rămîneți sănătoși, coane, da' noi la judecată nu venim, și nici judecata aă nu calce pe la noi,

15 că nu e bine.

Tănase intră înăuntru, cu citația înmîină, iar ei se depărtară, vorbind și dlnd din miini.

— Ai dracului, mi-au lăsat „cetația"... Bre la ajuns țăranul mai șiret ca boierul, zise el, ca morală.

20 Șezu pe marginea patului și se gîndi fumînd. După cîtva timp intră mamă-sa, spăsită și necăjită, și merse de se așeză pe un colț de scaun, fără a zice nimic. El se uită la ea mișcat. Cît putea bădărănia lui să îngăduie sentimente înalte, ele erau pentru babă. Ii ierta

25 toate celea, pînă și beția, fiindcă, de, „o mamă are omul".

— Ei, ce ai de te-ai supărat așa?

Ea da din cap și-și frîngea miinile, zblrcind din gură ca un copil ce stă să plîngă.

30 — L-am auzit... pe Lefter... nu l-ar mai răbda pămîntul...

— Ei!... și de asta te-ai necăjit atita?

— Cum să nu mă necăjesc, maică!... Auzi dumneata, țăran obraznic!

35 — Era beat.

— Beat, ha?

— Apoi beția o să puie capăt la multă lume, zise el cu înțelesuri.

— Așa zău, beția. Beau, bată-i mama lui Dum-

4q **aezeu**, de sting pămîntul.

După aceea se sculă in picioare și se apropie de el cu mare taină.

— Tănase!...

— Ei, ce-i?

5 — Oare să nu-și vire coada și „fodulul"? Aceasta era porecla lui conu Dinu.

— Ia tacă-ți gura, maică.

— Iaca tac, zise ea repede, ducîndu-se din nou pe colțul scaunului.

10 — „Fodulu" dacă ar putea și-ar plăti datoria.

— La sfîntu așteaptă. Te-a găsit pe dumneata prost și-și joaca calul cum îi place.

— Ce face?

15 — Chiar așa. Te ține cu vorba eă-ți dea fata. Parcă cine știe ce mai sculă. Fete pentru dumneata cîte poftești...

-- Oleo !... Să nu mă facă, că-i vind și cenușa din vatră.

— Să i-0 vinzi, procopsitului, că-i cu coada in sus ca o capră rîioasă... Acu a mai venit și lingoarea de nepotu-său și nu mai Încapi de ei.

— Doftorul cel mare!

— Doftor, ăla?... Nici pe Cotei din curte nu i l-aș da în seamă. Eu zic Bă-i pui „sifestm".

25 — Ba vezi că nu.

— Să-i pui „sifestru", și să-l văd eu venind coala, la mine. și tiparindu-mi miinile și pe o parte și pe al La, și eu să-i spui: „Nu putem, nu putem". Cioclovina dracului i Că d-aia mi-ara ros eu palmele, muncind cu răposatu tată-tău, ca Bă strîngem bani, sâ le dăm lor, și ei să ne facă mutre... Acuși să te duci și să-i pui „ezecuție."

— Ei, încet, încet.

— Ba nici un încet.

35 — Zi să-mi dea de Bpălat.

— Bate-i-ar Dumnezeu de calici înfumurați.

După cîteva minute, intră jupineasa Lița, o dudănă de muieră cît un munte. Ea aducea un lighean de aramă, cu ibricu de apă in mijloc, o cutie de tini-

chea ca o coajă de săpun, și, pe umăr, un ștergar de țară. După ce așează totul pe un scaun, li aduse dinaintea lui Scatiu și-i turnă să se spele.

XIV

Matei se ducea la Comănești mai **in** toate zilele.

G Se obișnuise așa de mult cu drumul acesta, încît, cînd își mai aducea aminte de vorbele mame-sei și încerca să mai puie friu plăcerei de a vedea pe Sașa, i se părea că-i lipsește ceva. Dar atunci își zicea că e dator să se ducă, tocmai ca s-o cunoască mai bine.

10 Intr-uaa din aceste zile de eumințenie, pe cînd rătăcea singur, călare, pe marginea moșiei, se opri la bostănăria unui lipovean.

Așezată în mijlocul cîrnpului, pe malul unui iaz de moară, coliba străjuia un drum mare, întinzîndu-și umbrarul deasupra grămezilor de pepeni. Lipoveanul cu femeia și cu două îete încărcau un car cu fin. În-
15 dată **ce-l** văzură, veniră la el. Omul, cu capul gol și cu cămașa roșie peste pantaloni, se apropie de el și-i sărută mîna; femeile de asemenea. Apoi una din ele
20 alergă înăuntrul colibei și veni cu un fund curat și un ștergar, pe cînd lipoveanul scotea dintr-o groapă un pepene enorm, pe care-l tăie pe fund. Pepenele era minunat. Cu custura înfiptă în miez, lipoveanul i-l așează dinainte, și apoi se dete la o parte.

25 El rămase singur, uitîndu-se pe cîmp. Soarele apunea **in** dosul colibei, luminînd pieziș miriștele roase. Cit vedea cu ochii, nu intîlnea decît pete gălbui de oarze secerate, ori sunaturi bătături, pe care ici și
30 colo rămăseseră în picioare ournuți zgribuliți și tufe de tirtoni. Departe, pe drum, un vălătuc de praf părea că vine spre colibă, cu cine știe ce cărauși în mijloc.

Un sentiment de pace nețărnută, de oarbă su-
35 punere vremii ce trece st îngălbenește pustiurile, da priveliștea locului. Parcă așa trebuia să fie. Deprins acum cu firea țaranilor, înțelegea mai lesne natura după oameni, decît pe oameni după natură. Fluierul

drumețului ce noaptea tîrziu se întoarce acasă, și în
cîteva note chinuite spune înduioșarea omului, era
harfa pustietate! aceleia; chipurile liniștite ale cosa-
șilor răsfringeau lumina oarecum tîrzie a soarelui a-
5 punînd. Și se simți el însuși cuprins de descurajare,
uitîndu-se înainte. „O fi”, această vorba atît de româ-
nească **îi** veni în minte. Și de la vorbă îl prinse gîndul
soartei țaranilor; ce buni erau că o primeau așa cum
era !... își aduse aminte de hotărîrea de a le face școală,
io pe care era departe de a o aduce la îndeplinire. Înfișe
cuțitul într-o felie de pepene și se puse a scoate semin-
țele din alveolele lor imbruroate de zahăr; ia, așa te
ia viața, cum ia o apă adîncă un pai **și-l** poartă domol
de la un cot al malului la un alt cot; apa curge, în-
15 ceată, și tu curgi cu ea, fără să poți face ceva.

Vălătucul de praf se apropia, iar el se uita liniștit
la drum. Era o trăsură cu doi cai. Cînd ajunse în drep-
tul colibei, i se păru că recunoaște trăsura Sașei, și,
fără să se mai gîndească, **Bări** de unde se afla și făcu
20 semn vizitiului să oprească. Sn același timp, de sub
coșul trăsorei se ivi capu) Sașei, care nu-J vedea și,
mirată, părea că vrea să cunoască cauza pentru care
se oprea. Cînd însă recunoscu pe Matei, se dete jos
repede și veni la el cu mîna întinsă.

25 — Ce te faci pe aicea, omule?
El dete din cap, neștiind ce să răspundă.
— Uite, mîncam un pepene.
— Ce hună idee! Mi-e așa de sete...

30 Și **fără** să mai aștepte altă pcfire, se așează pe bancă,
își ridică ptnă pe virfu) nasului vălul des cu care era
acoperită, și se puse să taie bucăți mici de pepene
și să mănînce. Era încîntătoare. Ochii, privind spre
el, rideau de fericire. Mîna, ftrinsă în mînușe, apăsa
ușor **și** elegant pe minerul bieteii **cuRlure**.

35 — Cum ai ajuns pe locurile astea?
— Uite așa. Da' vezi ce bun pepene? nu mai mă-
nînci?
— Mulțumesc, am luat numai ca să-mi ti eacă de
sete... Da, ia spune, cum te găsești pe aici?
40 — Apoi, cum să mă gădesc... imi era urit și am ie-
șit să mă mai plimb.

— Așa?... Va să zică la noi nu vii, fiindcă ești ocupat, și pe altă parte umbli singur pe câmp, să-ți treacă de urît.

— Umblu să-mi treacă de urît și să-mi cunosc bine moșia.

5 — Da?

— Da. Apoi, „să-mi treacă de urit” e o vorbă. Eu, ca mulți oameni, fug de urît, dar în același timp am nevoie câteodată de singurătate.

10 Ea se uită la el, clipind des și părînd că vrea să pătrundă înțelesul vorbei.

— Asta e adevărat, zise ea, după un moment de tăcere.

— Nu-i așa?

15 — Da. Dar tot ar trebui să vii la noi mai des.

— O să-vio. Îți spun drept că aș veni și mai des, însă mă tem să nu fiu supărător cu vizitele mele.

— Matei [

20 El ridică repede ochii spre dînsa, surprins de a o auzi chemîndu-l pe nume. Sașa se-nroșise și se uita în pămînt.

— Mihai o să plece în curînd, și dorește mult să te vadă, adăugă ea cu anevoință.

— Pleacă?... O să-l însoțești și dumneata?

25 — Păi ce să'iac?...

El rămase cu mîinile încrucișate pe genunchi, gîndindu-se. Sașa plecă!... Era pentru el o vorbă nouă și aproape fără înțeles. Se uita la dînsa lung. Ea, cu vîrfurile umbreluței, mișca un pai, jos, pe pămînt.

30 — Nu iei niște pepeni să-i duci acasă? tot ești cu trăsura.

— Ba da.

Lipoveanul alege ce avea mai bun în groapă. Matei îi așeză cu grije la picioarele trăsorei, apoi se duse să-și dezlege calul.

35 — Vin după dumneata.

— Cum! vii cu mine, sper.

El stete un moment la îndoială.

— Vin, dacă vrei, dar aș fi aprins o țigară.

40 — Aprinde; mie-mi face plăcere. Leagă-ți calul lîngă ai mei și hai să mergem, că apune soarele.

Matei voia să urmeze povețele ei, dar nu izbutea cu nici un preț să dezlege căpăstrul de la gîtul calului. Sașa se uita la el cum făcea lucruri pe care nu le învățase și o bufni risul.

5 — De ce rîzi?

— Tare mai ești stîngaci!.-.

Lipoveanul se repezi de unde era, și într-o clipă desfăcu căpăstrul și legă calul lingă ceilalți.

10 El, cu mîinile în vînt, a treabă, se urcă în trăsura rîzind.

— Dacă n-am făcut niciodată meșteșugul ăsta!...

— Știu... de aia ra-ara mirat și mă mir de hotărîrea dumitale de a rămîne la țară... Dar, în sfîrșit, bine faci, zise ea, așezîndu-se comod în colțul trăsurei.

15 De la o bucată de vreme drumul mare fu lăsat, și roatele tocară mai departe pe pămîntul țelinos al cimpului. îmbrăcase umbra toată zarea, pregătind calea amurgului. Departe, în marginea orizontului, soarele dispăruse, aruncîndu-se într-un ocean de purpură. Raze ca de opal se ridicau pe fundul liliachiu al cerului, pîrînd niște slropituri enorme. Se simțea cum vine noaptea. Ogeanăvînătăde lumină se închidea prelung spre apua. Dunga dealului, pe care era satul, se îneca încetul cu încetul în clarul obscur al amurgului.

25 — Ce moment încîntător!... zise el. Vezi? te miri de ce am rămas la țară... Iată de ce.

Ea tăcea, pierdută cu ochii în plnza orizontului.

— Ce frumos el... Nu-i așa?

30 — Da, răspunse ea cu glasul tremurător.

— E așa de frumos că te răsplătește de toate ostenele zilei. Nimeni nu poate prinde ceasul trecător. Numai soarele, în răsărit și-n apus, pare a-i însemna pe cer.

35 — Mai cu seamă în apus.

El tăcu un moment. După aceea, înțelegînd ce gîndea ea, o întrebă:

— De ce?

110 — Așa. în răsărit e veselie, se amestecă o idee vagă de speranță. Și în fericire nu se numără ceasurile. Pe cită vreme în apus, sufletul întrevede un sfîrșit, cli-

pele cele din urmă ale unui Coc ce se stinge... Nu-i așa?

— Da... în sfârșit, astăzi mi se întâmplă un lucru ce rar se împlinște în viață.

5 — Care?

— Acela de a vedea schimbându-se o dorință puternică, în realitate, și de a Ei lot așa de încântat de realitate cât eram de dorință.

10 — Adică, vorbind în proză?

— Nu-i destul de limpede?

— Ba da... dar ce vrei să zici?

— Vreau să zic că, în general, nimic nu trece din lumea ideală în cea fenomenală fără să nu piardă din farmec. Astăzi mi se-ntâmplă contrariul, pentru întâiași dată.

15 Ea începu să rîdă.

— Din ce în ce mai limpede. Încipuieste-ți că sunt foarte proastă... De ce nu vrei să spui lucrurile în bună și curată limbă românească?

20 — Ba le spui. Vream să zic că de multă vreme visam la scena asta la țară, la cîmpul întins; de mult vream să mă întorc aici, să trăiesc în pămîntul nostru, să răsflu din plin și să mă arză soarele... Mi s-a împlinit dorința, și sunt tot așa de fericit acum, precum eram înainte de împlinirea ei.

25 — Îmi pare că e natural să fie așa.

— E o părere. Noi nu suntem deplin fericiți decât numai în iluzia fericirii noastre.

Ea tăcu un moment. După aceea adause timid și încet:

30 — Cu toate astea mie îmi pare că sunt fericită în realitate.

— Da, se poate. Dar mă prind că dumneata ești persoana cea mai visătoare...

35 — Eu?!...

— Da, dumneata. Nu visătoare în înțelesul vulgar, ci meditativă, răsfrîntă înlăuntru, trăind prin propriile forțe ale sufletului dumitale și cerînd foarte puțin de la lumea din afară.

— Eu nu știu; știu atîta, că viața îmi pare interesantă, lumea în general bună și, cu un ideal în suflet, aș trăi un veac fără să mă plîng.

5 — A!... va să zică ai un ideal?

— Negreșit... Cine nu are un ideal?

— Cine nu are... Foarte multă lume. Ea dete din cap și nu mai răspunse.

10 Începea să se cam întunece. Se auzea ropăitul cailor pe întinderea cîmpului, și nu se vedea decât linia dealului ce se apropia.

— Aș putea oare să te întreb ce ideal ai?

Ea mișcă ușor din vîrful unui picior, zimbînd.

10 — Mă așteptam să mă întreb.

— De ce?

15 — Așa.

— Atunci răspunde-mi.

— Nu pot să-ți răspund.-

Acum îi veni rîndul lui să tacă.

20 — Ai dreptate, adaugă după un moment, nu aș fi îndrăznit să te întreb, dacă te-aș vedea bine.

Ea începu să rîdă.

— De ce rizi?... îmi pare rău că rîzi.

Dar ea rîdea și mai tare. El tăcu cu totul. După cîtva timp tăcu și ea, și iarăși nu se mai auzi decât mersul trăsorei.

25 — Iartă-mă, zise dînsa, atingîndu-l ușor cu mîna.

— De ce să te iert? Nu mi-ai făcut nimic.

— Da, dar am rîs prosteste... Mă ierți?

— Cum să nu te iert.

30 El îi luă binișor mîna într-ale lui și nu mai zise nimic. Erau atît de fericiți amîndoi, în amurgul vremii, încît ar fi dorit să se ducă trăsura mai departe și tot mai departe fără țel.

— Eram pe drumul arzător al confidențelor, zise el încet și parcă s-ar fi gîndit la lumea din mintea lui.

35 Alături de dorul meu de țară, sta dorul de cineva, iubit, dar necunoscut. Îmi părea că trebuie să te întîlnesc. M-ai însoțit întotdeauna și peste tot și, ou toate astea, nu știam cine ești.

40 Ea se lipse de umărul lui, tăcută și tremurătoare.

— Și acum, cunoscindu-te, imi pare că ești aceea pe care o doream, întocmai, aievea, mai dulce și mai bună decît cum o visam...

5 O lungă tăcere urmă vorbelor acestora. Pînă acasă nu mai ziseră nimic. Plecată cu capul pe umărul jui, Sașa închidea ochii pe jumătate și vedea linia dealului, întunecată, pierdută, parcă ar fi fost o dungă pe cer. In ultima tremurare a luminei apuse înota o stea. Ea părea că iese din adîncul timpului și vine, vine spre orizonturile noastre, purtătoare de vești bune.

10 Trăsura se opri la poarta lui Matei. El se dete jos, încet.

— Ce rău îmi pare!...

Sașa îl strînse ușor de mîină.

15 — Vii mîine?

— Da.

— Vrei să-mi spui, cînd vei veni, ce stea e aceea?...

Ea îi arătă cu mîina spre cer.

— Ea speranței și a fericirii.

20 — Știu... pentru noi.

— Pentru noi.

— Da, pentru noi. Dar pentru lumea cealaltă?

— În apusul soarelui, în august, îmi pare că se ivește constelația Fecioarei. Îți spun mîine cum se

25 cheamă... Noapte bună.

— Noapte bună.

XV

El intră acasă, senin, fericit, cu o puternică notă de idealitate, ce răsuna pînă în straturile cele mai depărtate ale sufletului.

30 Sașa se dete jos din trăsura ca o păsărică. Fetele și Mihai, care o așteptau, stau în balcon cam plouați, fiindcă era tîrziu și le era foame.

— Da' ce ți s-a întîmplat, maman? o întrebă Mihai.

35 — Nu mai puteți de foame, nu-i așa? Am plecat tîrziu de la Vlădeni, și pe drum am întîlnit pe Damian, la coliba unui lipovean, de unde v-aduc și pepeni. Hai să mincăm.

Ei se duseră la masă și Sașa intră un moment la ea să se scuture, și după cinci minute veni în sofragerie cîntînd.

5 — Maman, nu știi un lucru?... mîine ne vine sfînta de la Agapia.

— Da?

— A trecut subprefectul pe aici și ne-a spus că mîine, la zece, să-i ieșim înainte cu tot satul.

10 Turică, feciorul, cu obicinuita lui înlesnire de a se amesteca în vorbă, zise:

— D-apoi că „premarele” este chiar afară cu popa Buză-tăiată.

— Așa?... Zi-i să vină înăuntru.

15 Nu trecu mult și un țaran voinic intră pe ușă bi-nișor, călcînd pe vîrfurile degetelor. Era un om zdravăn, care, după îmbrăcăminte, se vedea a fi chiabur.

— Sărut miinile, cuconiță.

— Mulțumim dumatiale, primarule. Ce aud, că ne vine sfînta?

20 — Apoi, cică vine... Că încă a trecut d-l subprefect pe la primărie și a lăsat poruncă să scoatem lumea înaintea sfîntei, cu mic cu mare, doar s-o îndura Dumnezeu cu nițică ploaie, că s-a răsucit porumbul de toată isprava.

25 Sașa păru că se gîndește un moment.

— Ia ascultă, Vilsane, da' oare trebuie ploaie cu adevărat?

— Trebuie, cuconiță, la porumb.

30 — Știu. Da' ce face lumea care a rămas cu vrafurile în arie?

— Păi, ce să facă? Că și Dumnezeu nu ne poate mulțumi pe toți.

— Cei ce n-au cai au rămas în urmă.

35 — Cei ce n-au cai or mai treiera cu chicioarele, ziaec primarul.

— Da' dacă vine ploaia?

— Păi măcar de-ar da Dumnezeu... Da' știi; pînă se mai pregătește, pînă una alta, și-a sfîrșit rumânul țira de orz.

40 — Bine, Vilsane. O să trebuiască vreo masă...

—Păi chiar de aia venisem, să mă rog să ne dai cele de trebuință.

Pe cînd el vorbea, se ivi în spatele lui potcapiul popei.

- 5 Popa Vasile Buză-tăiată era cunoscut la o poștă împrejur. Cu pulpana antereului prinsă în briu, cu ciobotele scilciate și cu burta înainte, era tipul preotului de moda veche. Glumeț, lacom la mîncare, scurt la slujbă, se ținea de popie prin obicei și fiindcă „dacă
- 10 nu curge, tot pică”, dar altfel era arendaș și el: lua o sfoară de pămînt de la unul, cumpăra lina de la altul, mai da cite un ban, doi, cu camătă, și astfel își ridica spuza de copii ce avea. Sașa nu-l putea suferi, și-l îngăduia numai fiindcă rămăsese moștenire de la tată-său; dar adusese un al doilea preot, om cumsecade, care ducea tot greul bisericeii.

— Masă bună, taică.

— Mulțumim, părinte. D-apoi, ne vine sfînta, hai?

- 20 Popa nu răspunse nimic deocamdată, ci, unindu-și degetele de în mîna dreaptă, boscorodi citeva cuvinte deasupra mesei, aruncînd ochii lacomi la niște pătlăgele împănate; după aceea luă un scaun și șezu, cu ochii țintă la pătlăgele.

- 25 — Hm!... zise el, astea pe turcește se cheamă „Imam baildi”... Știi, coană Alexandrino?... cică un preot de âta de-ai lor a mincat într-o zi pînă a crăpat... și de aia s-a chemat așa: „Imam baildi”, adicătelea „a crăpat Imamul”.

Mihai și fetele rîdeau să se lopeaseă.

- 30 — Nu poftești, părinte? zise băiatul, întinzîndu-i o farfurie.

Sașa se uită la el, încruntînd din sprîncene.

— Maman, je t'en prie.

- 35 Pînă să răspundă ea, popa își trăsese pe taler două pătlăgele, și se uita curmeziș spre fecior, parcă ar fi vrut să-i ceară ceva.

— Ce dorești, părinte? îl întrebă Sașa.

- 40 — M-aș ruga de un păhărel de rachiu... să le fac o leacă de drum, că, precum zice sfînta scriptură: „frunză verde de dai n-ai, iar mielu blind sugă la două oi”.

Turică îi aduse un păhăruț de rachiu, pe care popa îl azvirli pe gît, de era cît p-aci să-l înghită cu pahar cu tot. Primarul se uita la el și zîmbea.

— Dumneata nu vrei ceva, Vilsane?

- 5 — Sărutăm mîinile, cuconiță.

Turică îi dote numaidecît rachiu, dar omul, foarte cuviincios, nu vru să primească. Sașa se uita la el cit era de întreg și de cuminte, și vru să-și urmeze cu dînsul vorba mai departe.

- 10 — Va să zică ce crezi că trebuie?

— Apoi să vedem ce zice părintele.

Popa înghițea dumaticaturile cît pumnul, și n-avea vreme să vorbească.

— Ce zici, părinte? îl întrebă Sașa.

- 15 — O masă, o față de masă, luminări și tămii.

— Bine. Alta nu mai trebuie?

Popa ridică din sprîncene că nu.

— Să dăm gazdă la preot și la maici, zise Vilsan, și să vedem de cai, că poate vine sfînta cu droșca.

- 20 — Bine, taică, să-i dați, mormăi popa, că cine dă cu mîinile, aleargă cu picioarele, iar cel ce plînge pe sârae să-i poarte traista.

Primarul rîdea, dar vîzînd pe popă că-și dezleagă sacul cu proverbele, îi făcu semn să se scoale.

- 25 — Hai părinte, că te așteaptă coana preoteasă.

— Să mergem, taică.

Mai dote dușcă un pahar cu vin și se sculă.

- 30 După ce plecară, Mihai se puse să facă și el ca popa Vasile, zicînd proverbele pe virful degetelor: „Frunză verde de dai n-ai”.

— Maman, îmi dai voi să-mi rup un dinte, ca să seamăn mai bine cu el?

— Ia nu mai vorbi prostii, zise Sașa rîzînd.

— Zău așa, maman.

- 35 — Rupeți-l, dacă vrei.

Ei urmară hazul mai departe, după masă, pe cînd Sașa se duse la ea să scrie.

Cînd se așeză jos și luă condeiul, singură, scena din trăsură îi reveni în minte cu atîta putere, încît se rezimă de spatele fotoliului și privi drept înainte. Oare

era adevărat? Ea fusese? sau o dulce închipuire de sine o făcea să urmeze, deșteaptă, un vis fericit?

Scrise două rînduri lui Matei, rugîndu-l să vină a doua zi și să vestească și pe conu Dinu de sosirea sfintei.

Pe la nouă ceasuri dimineața tot satul era la cîmp, pe marginea drumului mare. Tăbăriți pe șanțul șoselei, țărani vorbeau liniștiți, ștergîndu-și sudoarea cu dosul palmei, iar nevestele și fetele, cu rochiile de stămbi întinse roată împrejur ca să nu le păteze, își istoriseau păsurile lor zilnice, parcă nici vorbă n-ar fi fost de venirea sfintei.

La Comănești, Mihai și fetele așteptau nerăbdători pe Șașa, care nu se mai isprăvea de gătit. Victoria îi bătuse în geam.

— Maman, se-ntîrziază prea mult.

— Dacă sunteți așa de nerăbdători, luați trăsura și duceți-vă.

— Să ți-o trimetem înapoi?

— Negreșit.

Ei plecară. În urma lor, Șașa se găti repede și ieși în balcon, așteptînd pe conu Dinu și Matei. La ideea de a-l revedea, simțea inima bătîndu-i-se cu putere și un val de căldură urcîndu-i-se în obraji. Intră înăuntru cu neastîmpăr; își așeză pălăria mai pe frunte; își scoase o mînușă, ca iar s-o puie după un minut.

Un zgomot de trăsură, în curte, o făcu să se repeadă la fereastră. Dar era numai subprefectul. Cu toate că-i era simpatic, de astă dată Șașa îl găsi venit lanevreme, și nu ieși. Un argat, care văzuse trăsura ei plecînd, spuse subprefectului că toată lumea era la cîmp, și-l făcu astfel să se ducă. După puțin timp veni și Matei. Șașa îl văzu de pe fereastră, și se repezi la ușă să-i iasă înainte, însă inima îi bătea așa de tare, încît fu silită să se oprească un moment pe scaun. Argatul care vorbise cu subprefectul era gata să-l trimeată și pe el după ceilalți, cînd Șașa ieși repede, tocmai pe cînd trăsura lui Matei întorcea, și-l strigă.

Cu capul plecat în pămînt, din pricina soarelui, el urcă treptele, și cînd dete cu ochii de dînsa, rămase

locului. Ea se făcuse și mai roșie de cît era, și, rîzînd, îl întrebă pe jumătate supărată:

— Ce-i?

— Nu te supăra, zise el. Ești astăzi o minune încîntătoare!

— Da?... Sunt bine?...

— Grozav de bine.

Ea făcu un pas înapoi, simțînd parcă nevoie de a se depărta de complimente.

Apoi se invîrti împrejurul ei însăși.

— Îți zic bună dimineața după ce mi-oi scoate mînușa.

Rămăseseră astfel locului, uitîndu-se unul la altul zîmbînd.

— Acuma, bună dimineața.

— Bonjour.

— Mergem? e tîrziu, știi?

— A cui e vina?

— A mea, fiindcă n-am venit la vreme, și a dumitale fiindcă te-ai gătit prea mult.

Ea își punea mînușa la loc, uitîndu-se sub gene.

— Vream să te aștept, zise ea incet. Să mergem.

Se urcară amîndoi în trăsură și porniră la cîmp.

O dată cu ei ajunse și sfînta.

Într-o birjă cu patru cai osteniți, veneau, în mijlocul unui vâlătuc de praf, patru persoane: doi popi în fund, care țineau icoana, și două călugărițe dinainte. Popii se deteră jos, sprijinînd icoana cu o mîină dedesubt și cu alta de deasupra, și începură a rosti rugăciuni. Poporul îngenunchease, pe cînd călugărițele ștergeau chipul sfintei de praf. Preoții voiau să treacă șanțul șoselei, ca să intre pe cîmp, dar tocmai în partea aceea el era curățit de curînd și deci cam adine.

— Pe unde trecem, părinte Opreo? zise unul din ei, incet.

— Da' eu știu, părinte Ioane?

— Dă-i sfinția ta din *Ohtoik*, că eu nu mai am glas nici cît un pui de curcă.

Se duseră astfel în sus, se lăsară în jos și iar se întoarseră în sus, nădăjduind să găsească un loc mai lesne de trecut. În cele din urmă se coborîră în șanț, cum

dete Dumnezeu, dar cînd fu la ridicat, pace... Unul se încurcă în antieriu, altul în patrafir, și dacă nu venea lumea să-i ajute, ar fi rămas acolo, fiindcă, după regulile lor, nu puteau să lase icoana pe mîini străine.

5 In vremea asta, popa Buză-tăiată își pusese odăjdiile și venea înaintea icoanei, legîndu-se ca o corabie. Preoții cari însoțeau sfînta încrunțată din sprîncene, cînd văzură că aveau de împărțit plata cu alți doi confrăți. De aceea, primiră destul de rău pe fratele lor.

10 —Așteaptă, așteaptă părinte, să punem sfînta pe masă.

— Iaca taică, aștept.

— Nu-i treaba sfîntiei-tale să te amesteci aici.

13 — Păi vorbă-i!

— Ba chiar așa. Dă-te la o parte.

Popa Buză-tăiată se dete la o parte, mormăind:

— Mă !... moldovenii dracului.

20 Apoi își ceru iertăciune de la Dumnezeu că pomeni pe dracul:

— Ptiu, Doamne iartă-mă...

Celalt preot de la Comănești, care nu îndrăznise pînă aci să se amestece, văzînd icoana pe masă, își puse și el patrafirul, dar fu primit cu aceeași lipsă de ceremonie de cei doi popi străini. Atunci, conu Dinu, care îi privea de un sfert de ceas cum își dau arama pe față, pofti pe citeșipatru preoți să înceapă slujba, că șade rușine, fiecăruia fiindu-i păstrată plata ce i se cuvine. Hagiul era deja înființat, cu cădelnița gata și isonul la îndemîină, așteptînd fericitul moment cînd să-i dea drumul.

30 Cîmpul se întindea crăpăcios și ros de vite, pînă departe în pînza orizontului. Deși acum era pe la sfîrșitul lui august, zăpușeala părea mai nesuferită ca în iulie.

3g Cu capetele goale în soare, citeșipatru la linie, preoții se rugau, îngenunchindu-se și sculîndu-se neconținut. Țăranii făceau cruci mari, zicînd din cînd în cînd „dă Doamne ploaie”; femeile stau plecate la pămînt. Lăcustele subțiratece săltau în pulpanele răsfîrînteale popilor. pecîndrîndunelele întîrziate treceau

ca săgeata printre rîndurile oamenilor. Era semn de vreme bună și sisenină. Osaca deapă de la curte era înconjurată de flăcăi și băieți, care își treceau cofa de la gură la gură.

5 Sașa, fetele, conu Dinu și toți ceilalți stau în genunchi; Matei, cu capul gol, sta și el respectuos, dar în picioare. Sașa îi făcu semn să îngenunche. El se supuse și șezu lîngă dînsa.

— Trebuie să dai exemple bune, zise ea zîmbînd.

10 Pe la sfîrșitul slujbei, cînd apa fu sfințită, preotul stropi, cu mănunchiul său de busuioc, în patru părți, rugînd pe Dumnezeu să păzească locurile acelea de cutremure, de glndaci, de secetă etc. Stropitma ajunse pînă la Sașa, muindu-i rochia pe umeri. Apa făcu să i se lipească stofa subțire de piele. Ea încercă să se șteargă, dar nu se putea ajunge singură. Matei îi luă batista din mîna și căută picătura s-o usuce.

15 — Ce loc bun și-a ales, zise el încet, rîzînd.

Ea sta cu capul în pămînt și părea cufundată în smerenie, dar îi răspunse, fără a se uita la el și rîzînd:

20 — Nu mai spune prostii și stai binișor.

— Zău așa...

După ce se isprăvi slujba, Sașa se apropie de preoți și de călugărițe, să-i poftască la masă. Intrară în vorbă mai lungă: „Cînd ați plecat de la Agapia”, „Cine-i dumnealui, dar dumneaei”, pînă veni rîndul lui Matei.

25 — Dumnealui e boierul matale? întrebă unul din preoți pe Sașa, arătînd pe Matei.

Ea nu pricepu deocamdată. Conu Dinu rîdea de înțelesul moldovenesc al frazei și spuse preotului cine era unul și cine era altul. Sașa se făcuse roșie și se uita la vîrfurile mînușelor, pe cînd preotul, încurcat, zîmbea cu bunătate, înțelegînd parcă ce se petrecea în mințile tuturor.

XVI

35 Preoții și călugărițele se duseră la Comănești, iar ceilalți pe la casele lor. Conu Dinu spusese în trecăt lui Matei că avea ceva de vorbit cu el, și-l rugă să-l aștepte spre seară.

Ajuns acasă, Damian prinse a se gândi la cele petrecute la cirap. Întrebarea preotului, pe care el o înțelesese foarte bine, da pe față o stare de lucruri firească dar nelămurită. Sașa nu mai era o copilă,

5 pe are un tinăr o poate „compromite”, cum se zice, dar era totuși o fată tânără. Starea lui sufletească față dedinsa nu avea limpezicunea pasiunilor mari. Nici vârsta lui, nici vârsta ei, precum nici temperamentul omului nu erau de natură a înflăcăra dulcea admirare

10 ce avea pentru Sașa, pînă la mărimea unei hotărîtoare pasiuni. Cînd îi zicea că e „îneîntătoare”, spunea un adevăr față de ea și mai cu seamă față de el însuși. Firea liniștită, cumpănită întru toate, cu trebuința vădită de a se devota, a Sașei, răspundea minunat la

15 aspirațiunea ideală, ce se găsește la mai toți oamenii meditativi, către o asemenea femeie. Dacă la această stare, pornită din cauze personale, se mai adăuga dorința răposatei, se poate lesne ajunge la botărîrea calmă la care ajunsese Matei, de a vorbi lui unchiu-său, conu Dinu, despre gindurile lui de a lua pe Sașa. Inșă lipsa de entuziasm făcea să nu fie hotărîrea cu totul desfăcută de orice părere de rău. Cînd un om a trăit atîta vreme singur, cu greu își schimbă viața. Trecuse așa de puțin timp de cînd se întorsese acasă

25 și, cu toate astea, atîtea întimplări însemnate se desfășuraseră! Dar tocmai inele se găsea urmarea logică a noii lui vieți. Trebuia să se lege o dată mai mult de pămînt, și să se lege pentru totdeauna.

Conu Dinu veni, precum zisese, către scară. Matei

30 îl aștepta, cu o vagă neliniște în suflet. Simțea că se petrece ceva neobișnuit, că unchiu-său avea nemulțumiri. Această neliniște a lui, pe care conu Dinu o băgă de seamă, făcu pe bătrîn să înceapă stingaci:

— Ce mai faci, băiete? Cum îți merge casa și

35 Aglaia?...

— Bine, nene — mai cu seamă Aglaia.

— Lucru subțire, bre!... Bietu Nae, îl legi la gard. Tot cu Caramzulea trăiește?

— Cine?

— Iote frate; știu că n-o să trăiască Nae cu Caramzulea; îți vorbesc de dînsa. E o frișca de muiere de n-are peicche. Să te păști...

— Nu-i nici o primejdie.

— Mai bine.

După aceea își scoase o tabachere în care intia o boccea de tutun, și-și făcu o țigară. Matei îi dete chibriturile. Bătrînul își aprinse țigara, și se duse la geam.

10 — N-are gînd de ploaie.

— Nu prea.

— Și sfînta ce-o să-ți facă? Trebuie s-o chemi la vreme, zise el, uitîndu-se cu înțeles la nepotu-său. Matei rîdea făcîndu-și și el o țigară.

15 — Anume cînd barometrul se coboară?

— Ei!

— Aș vrea să știu de ce n-a venit Scatiu, întrebă Matei.

— E o halima înteregă. N-a venit din mai multe cuvinte: întîi, fiindcă e mitocan; apoi, fiindcă zice că pe el nu l-a întreat nimeni cînd s-a hotărîit aduce-rea sfîntei, fiindcă s-ar fiopus: are toată piinea pe cîmp.

20 — De ce?

— Trăiește rău cu țărani, li jupoaie cu dobinzile și procesele. Înțelegi tu că dacă ar începe ploile, îi putrezește griul pe cîmp.

— În fond, nici eu nu știu cine a adus sfînta.

— A adus-o lumea dmprejur, și țărani de la Comănești au cerut Sașei să otreacă și pe la dinșii.

30 — Atunci ce încape supărare?

— Se înțelege. Da' ce-i faci prostului? Apoi i-a intrat în cap că, de cînd ai venit tu, toată lumea rîde de el, fiindcă-l iei pestepicior fată de Sasa.

— Eu?

35 — Da, a venit la mine să se jeluiască.

— Ce e drept, eu am rîs într-o zi cu Sașa — dar el era de față. E bun băiat, dar cam ridicul.

— E ridicul, dar nu e bun. Are gură rea și să te păzești, și tu și Sașa, că e om primejdios.

40 Matei se uită îngrijat la bătrîn, parc-ar fi vrut să-l întrebe lămurit despre ce e vorba.

— A venit ieri pe la mine, urmă conu Dinu; a fost de o îndrăzneală rară, și eu, Dinu Murguleț, care am văzut pe tată-său slugă la noi, bătut cu opriiorile la scară, n-am putut nici cel puțin să-l dau afară!

5 Matei îl ascultă posomorit.
— Trebuia să-l dai I
— Trebuia !... Cui o spui? Eu știu bine ce trebuie să fac, dar cind te strîng curelele, o lași mai domol.
Tînărul se uita la unchiu-său nedumerit.

10 — Tu poate nu mă-nțelegi.
Matei mișcă din umeri. Bătrînul păru a se gîndi un moment.
— E mai bine să-ți spui. Eu sunt bătrîn și poate mline mor. Tu rămîi părintele fetei mele. Eu am luat bani cu dobîndă de la Scatiu, li sunt dator trei mii de galbeni, pe care nu i-am putut plăti la timp. Te miri, si ai dreptul să te miri...

— Nu...

20 — Ba da. E de mirare, cum un om ca mine să nu poată plăti treizeci de mii de franci la termen. Dar cînd vei cunoaște mai bine lucrurile, cînd vei vedea ce produce o moșie unui proprietar, ce se cheltuiește în casă la mine, cum se trăiește la București — poate vei înțelege mai ușor. Nu zic că nu aș fi putut să găsesc

25 bani numaidect; dar nu i-am căutat, fiindcă ți-u să las moșia fetei fără ipoteci. în sfîrșit, ca să nu mai lungesc vorba, sunt dator lui Scatiu bani și mojicul crede că pentru asta îmi poate porunci. Asta e una.

30 A doua: ți-am spus, îmi pare, că tot acest bătăran și-a pus în gînd să ia pe Tincuța. Mătușă-ta ar fi gata să i-o dea. Dar e cap de femeie, care nu vede dincolo de vîrfurile nasului. EI vrea să ia fata ca să pună mîna pe moșie. Tot pentru asta nu primește niciodată dobîndă la bani, ci o adaugă la capete, și-mi face niște socoteli

35 cu dobîndă la dobîndă, de te sperii. Unde și-a virît coada, nici praful de pe tobă nu s-a ales, și dacă nu m-oi scăpa de el, îmi mîncîncă moșia.

Bătrînul se sculase în picioare și se plimba neliniștit prin casă. Nepotu-său se uita la el, părînd el

40 însuși preocupat.
— Nene Dinule, cît ești dator în tot?

— Da' cine mai știe!
Matei zîmbi fără voie.
— Cu chipul ăsta ajungi departe.
— Știu, dar așa e: mi-am ținut totdeauna rău socotelile; însă, cum am făcut, cum am dres, nu eram dator nimănu un ban. A venit un șir de ani răi, și m-am încurcat. Trebuie să fie peste patruzeci de mii de lei.
— în cîți ani?
— într-un an și jumătate.

10 — Atunci îți ia mai mult de zece la sută.
— Se-nțelege.
— E un mișel; trebuie să ne scăpăm de dînsul.
— Știu, — dar cum?
— Eu am niște bani rămași de la mama și ți-i dau, zise el, zîmbindu-i cu bunătațe.

15 Bătrînul se oprise în fața lui și se uita la el țintă. Apoi, încet, zise:
— Eu știu, băiete, că ai bani și ce bani ai, fiindcă soră-mea îi ținea la mine. Dar nu pentru asta îți vorbesc de nevoile mele. Aceia sunt bani rămași de la lată-tău, în bonuri, și nu poți să-i atingi.
— Da' de ce nu pot să-i ating?
— Fiindcă asemenea hîrtii sunt mai bune ca o moșie.

25 — Le depun undeva și iau bani.
— Poți s-o faci, dar nu pentru mine.
— De ce, nene?
— îmi parc rău că ți-am vorbit, zise bătrînul trist. Dacă m-aș fi gîndit la una ca asta, puteam să iau bani

30 de la biata mamă-ta, fără să mai umblu prin străini; însă aceea e averea rămasă de la tată-tău.
— Bine, dar astăzi e averea mea.
— Așa e...

— Nene Dinule, zise Matei domol, te rog să primești. Eu știu ce ai făcut pentru mine. Acești bani erau meniți să meargă în zestrea Tincuței. Asta a fost doriința mamei înainte de a muri.

Bătrînul se rezemase cu un cot de masă și se uita trist înaintea ochilor.

40 — Nu ainiiciun drept să primești sau să nu primești. Așa a vrut mama, și eu voi face așa.

— Sărmana soră-mea!-. zise bătrînul încet, cu lacrămile în ochi.

Matei îl privea, mișcat, simțind toată curățenia de suflet cu care nu voia să primească banii, și fiindcă unchiu-său părea descurajat și fără nici o voință, el îl atinse binișor peste mină, încercînd să glumească, dar în realitate foarte emoționat:

— Și fiindcă vorbim de voințele din urmă ale mamei, mai am să-ți împărtășesc una, mai veselă.

10 Conu Dinu Be ștergea la ochi, așteptînd.

— Dumneaei mi-a zis, înainte de a muri, să mă înșor. Vreau să-i împlinesc dorința și o să te rog să m-ajuti.

Conu Dinu se uită la el serios, dar cam mirat.

15 — Te-aș ruga să vorbești Sașei despre asta.

— Da' pe cine vrei să iei?

— Pe Sașa.

Bătrînul urmă a-1 privi din ce în ce mai mirat.

— Va să zică era adevărat?...

20 — Da, Întări Matei. Apoi se grăbi să adauge: Eu îți răspund „da” fără să știu re mă întreb.

— Scatui a scos de mult vorba prin lume că vrei s-o iei: înnimereste și prostul citeodată.

Tinărul se uita în pămînt, jenat.

25 — Mă mir cum a putut să vorbească de un asemenea lucru. Eu nu am făcut nimic care să îndreptățească pe Scatui să vorbească astfel, și nici el, nici nimeni nu știa ce s-a petrecut între mine și mama.

30 — Ba eu știam, căasta era de mult dorința bieteii maică-ta. Și faci bine: Sașa e un înger. Pentru mine nu e nici o deosebire între Tincuța și Sașa...

Conu Dinu se uita lung la Matei, părînd că vrea să pătrundă în sufletul lui.

35 — Ești bine încredințat că nu urmezi numai dorințarăposatei, și inima ta te îndeamnă să faci pasul acesta?... Fiindcă trebuie să-ți spun cum sunt lucrurile și cum de altminteri le vezi și tu: Sașa și-a legat viața de creșterea fraților ei. Știu că pină acum nu vrea să se mărite; dacă și-o fi schimbat părerea pentru tine, eu o să fiu încîntat, dar tu o să devii deodată cum-

40

natul, tatăl a trei copii, dintre care două fete de măritat.

— Știu.

5 — Încă o dată, Sașa o cea mai bună, cea mai dulce făptură — atît do hună, încît, dacă ar fi fost un bărbat, i-aș fi dat pe Tincuța. Asta însă nu împiedică adevărul celorlalte lucruri. Viața ta se schimbă cu totul. Ai fost deprins să trăiești singur în lume multă; aici viața noastră e restrînsă. Ai pentru tine avere destulă și poți face ce vrei... După aceea, trebuie să nu uiți că Sașa e aproape de vlrsLa ta, ceea ce pentru un tînărj merge, dar pentru o fată... nu prea.

Tăcură un minut amîndoi. Conu Dinu se sculă și-i întinse mina:

15 — Ți-am spus toate părțile îndoioase, mai negre decît sunt. Acuma închei, zicîndu-ți, cădacăeșlihotărit s-o iei și dacă dînsa te ia, ai să fii un om fericit. Numai să cauți să fie și ea fericită...Vino să te sărut.

20 Bătrînul 11 îmbrățișe și ieși. Pe pragul ușei se opri:

— Bagă de seamă, eu mîine mă duc să-i vorbesc... Ești bine hotărît?

— Da, da.

— Foarte bine. Adio.

XVII

25 Preocupat și nerăbdător, conu Dinu nu lăsă lucrurile pentru a doua zi, ci se duse drept la Comănești. Sașa era la dînsa în odaie, și-1 făcu să aștepte. Bătrînul se plimba în lung și-n larg prin casă, deschizînd din cînd în cînd ușa și întrebînd dacă vine. Se puse să-și răsucească o țigare, dînd din cap și zîmbînd.

30 Sașa intră ca o vijelie, strîngînd în mînă o batistă ce o scosese în fugă din cutie:

— Ce e, coane Dinule? ce s-a întîmplat? întrebă ea cu temere.

35 El, cam teatral, făcu un pas spre dînsa și o luă de mină, dueînd-o spre fereastră. Aci se vîri în sufletul

ei, privind-o cu niște ochi teribili, de o comicitate nespasă.

— Da' ce-ți este, coane Dinule? întrebă ea, din ce în ce mai mirată și începînd să se roșească.

5 — Vino încoace, vinovate Șezi ici lîngă mine.
— Iacă șed.
Ea se așază lîngă dînsul, pe o canapea. Bătrînul se uită din nou în ochii ei, dlnd din cap.

— Așa te porți?

10 — Da' zău, nu mă mai chinui și spune-mi ce este?...
— Este... Este... Să-ți spui?
— Te rog.
— Nu-i nimic.
— Ei asta-i!

15 — Dă-mi întîi o dulceață, tratează-mă bine, că viu împețit.
Sașa, care se sculase să poruncească dulceața, se opri.
— Dacă vii pentru asta, nu-ți dau nimic.

20 Conu Dinu urma a se uita la dînsa:
— Ce șireată ești!...
— Eu, șireată? zise ea tare, dar roșindu-se.
— Ei, de ce te roșești? Ia șezi, Iasă dulceața.
Ea veni din nou lîngă dînsul.

25 — Ascultă, Sașo: viu de-a binele împețit.
— Se poate, coane Dinule, dar o să te duci cum ai venit. îmi pare că ne înțelesesem asupra pețiturilor, zise ea, redobîndindu-și tot singele rece.
Bătrînul urma a o privi, zîmbind cu bunătate.

30 — De ce mă privești? întrebă ea.
— Fiindcă aș vrea să pătrund bine în inima ta, și să știu tot ce se petrece acolo.
— Ei, vrei cam mult, zise Sașa, rîzînd.
El tăcu un moment, uitîndu-se în jos și gîndindu-se.

35 Sașa îl privea, la rîndul ei, vroind parcă să înțeleagă jocul ascuns al bătrînului. El își ridică ochii din nou către dînsa.
— Ascultă, Sașo: mă gîndesc cum e mai bine să-ți vorbesc. Eu știu că tu nu vrei să te măriți și ții sa nu te supăr cu vorbele mele, fiindcă te iubesc ca pe copilul meu, ca pe Tincuța; pe de altă parte, persoana

care mă trimete îmi este tot așa de dragă ca și tine. Socot prin urmare că e mai bine să-ți spun lucrurile cum sunt. Tînărul care te cere este nepotul meu, Matei, zise bătrînul, ridieîndu-și încet ochii spre dînsa.

5 în timpul cît rosti el cuvintele acestea, obrajii Sașei se înroșiră ca purpura și lacrămile i se urca-seră în ochi. Printr-o puternică încordare a voinței, ea căută să rămînă liniștită, cel puțin în aparență, și răspunse:

10 — Asta e altă vorbă.
Conu Dinu sări în sus, parcă întinerise cu patruzeci de ani, și strigă pocnind din degete.
— A, ștregărițo l de-asteami-ai fost dumneata! Apoi îi luă capul în mîini și i-l sărută cu o adevărată dragoste părintească.

15 — Ah, cîtă bucurie îmi faci, Sașo !
Dînsa rîdea printre lacrimi, sărutînd mîna bătrînului. El se uita la ea, neștiind ce să admire mai mult: ochii adinei cu genele scîldate de lacrimi, sau puterea de caracter cu care știuse să tacă o viață întregă.

— Ei, cum te-ai hotărît tu, așa, deodată?...
— Deodată?...

25 — Va să zică e afacere veche...
— Nu-i nici veche, nici nouă: e de totdeauna.
— Cum așa?... Ia spune-mi, zău.
Și fiindcă văzu că Sașa își plecaseră capul pe o parte și se uita în pămînt, cum avea de obicei să facă ori de cite ori era încurcată de ceva, dînsul o mingîie pe umeri:

30 — Spune-mi, fetițo, aibi încredere în mine: vreau să te văd fericită.
— Ce să-ți spun, coane Dinule? întrebă ea cu voce dulce.

35 — Spune-mi, de unde înțelegerea asta așa de desăvîrșită între voi?
— Nu e nici o înțelegere. Din partea mea e o veche și copilărească credință că noi eram meniți de părinții noștri să... ne luăm. Cel puțin asta era dorința cea mare a bieteii răposate.

40 — A soră-mi?

— Da.
— De unde știi? Ți-a spus-o?
— Nu mi-a spus-o niciodată, dar om înțeles-o așa de bine...

5 — Ai dreptate: asta se vedea cât de colo... Și prin urmare tu ai așteptat pe Matei, cu credință și statornicie, totdeauna? Erai sigură de el?
— Eu?... Niciodată nu am vorbit serios de asemenea lucruri. De altminteri sunt șapte ani de cind mi-ar fi fost cu neputință să-i vorbesc.

10 — Dar înainte?
— Nici înainte. Cât eram copii, ne jucam: cind ne-am mai mărit, ne certam, și astfel ne-am despărțit.
— Și pe asta te întemeiai tu?

15 Dînsa își ridică ochii spre bătrîn, ca cineva care nu știe cum să spună un lucru tainic.
— Eu nu mă întemeiam pe nimic, zise rar, eu îl iubeam.

20 Bătrînul se uita la dînsa, întinerit parcă el însuși de suavitatea acelor vorbe și, ținîndu-i o mîină, da din cap, gînditor:
— Dar dacă el teuita?... Știi: străinătatea și depărtarea sunt dușmanii jurămintelor de dragoste.
Sașa înălță din umeri și închise din ochi, cu su-

25 punere către soartă:
— Nu sta în puterile mele să fie altfel. Fiecare își are steaua sa, și ce-i e scris i se împlinește.
— Dar el?
— El?... văd că dumneata știi mai mult decît mine.

30 — Așa este... Adică eu știu atît, că m-a însărcinat să viu să-ți cer mîna. Mai mult, nimic. Mi-a zis că împlinește o dorință a răposatei maică-si...
Bătrînul se opri parcă într-adins, căutînd să prindă efectul acestor cuvinte pe chipul fetei. Ea își privea

35 vîrfurile degetelor în tăcere.
— Ce-i răspund?... că primești, da?
Dînsa zîmbea cu frică.
— Da, zise ea sfioasă. Dar dacă face pasul ăsta numai din pieate către coana Diamandula?

40 — Și eu m-am gîndit la asta, și i-am zis. El m-a încredințat că nu.

— Dumneata ce crezi, coane Dinule?
— Îmi faci o întrebare grea, fetiço. Eu cred că și da și nu. Ce ciudat lucru! de unde mă temeam că tu n-o să primești, iată-ne acum temîndu-ne de el.

5 Se opri bătrînul și se gîndi. Sașa se uita la el cu frică, parcă soarta i-ar fi atîrnat de vorbele lui.
— Eu cred că ei este sincer, că te iubește, dar că vorba răposatei îl înrîurește de asemenea foarte mult.
— Atunci ce-i de făcut? întrebă ea, descurajată.

10 — Un lucru foarte simplu: să vă luați. Dar nu îndată. Tu trebuia să te duci cu Mihai la Paris, nu-i așa?
— Da.
— Eu socot că e bine să pleci numai decît și să spun

15 lui Matei că răspunsul i-1 vei da cînd te vei întoarce.
— Da?... Dar dacă se supără?
— O să se supere și-o să-i treacă. Cu mijlocul ăsta însă o să poată vedea mai limpede și mai adînc în inima lui. Înțeleg foarte bine îndoiala ta și împartă-

20 șese sentimentul de la care pornești. Îmi făgăduiești că ai să urmezi astfel și că n-ai să dai semn de viață pînă la întoarcere?
— Îți făgăduiesc.
— Da?

25 — Da.
— Atunci să pleci cit mai curînd. Cu restul mă însărcinez eu.
Bătrînul porni de la dînsa grozav de mulțumit. I se părea că a pus la cale fericirea a doi inși, care erau amîndoi neștiutori de sentimentele lor unul pentru altul.

30 A doua zi dimineața se duse la nepotu-său. Frecîndu-și mîinile, îi istorisi cum stau lucrurile; că Sașa primește, dar setemesănu fie mai tîrziu o sarcină pentru el; că e bine să nu se grăbească; că poate el e înrîurit numai de vorbele mame-sei; că o despărțire de cîtăva vreme le va fi folositoare la amîndoi; în sfîrșit, că Sașa, trebuind să Însoțească pe Mihai în străinătate, erahotărltă să plece cît de curînd, și, dacă la întoarcere

40 dînsul ar fi stăruit în ideile de astăzi, să se facă lucrul. Matei îl asculta liniștit.

— Asta e dorința Sașei? întrebă el.
— Da. Ba ceva mai mult: le roagă ca pînă în plecare să nu mai încerci a o vedea.
Matei se uită lung la unchiu-său, pîrîndu-i greu a-l înțelege. Se făcuse palid.
— Nene Dinule, să-mi dai voie să nu te cred.
— Faci rău că nu mă crezi; e așa, cu toate astea.
— Cum! zise el cu putere. Sașa dorește să n-o mai vad pînă la plecare l... Atunci viața și sentimentele nu mai au logică.
— Nu știu ce vrei să zici, — știu atîta numai, că asta e dorința fetei.
— Vreau să zic că astea sunt lucruri de pus în romane, în viața reală, cînd cineva îți este drag, te duci să-l vezi, dacă poți. Și mie Sașa mi-e dragă.
— Dar dacă nu poți?
— Atunci răatorni pămîntul, te bați cu lumea, cumperi, Vinzi, faci tot ce-ți stă prin putință ca s-ajungi pînă la ea.
Bătrînul îl privea cu o ușoară nuență de ironie.
— Ce aprindere! parc-ai fi de 20 de ani.
— Nu sunt de 20 de ani, dar nu sunt nici de o sută.
Tonul acru cu care fură zise vorbele din urmă îi miră pe amîndoi, pe conu Dinu mai cu seamă, care nu avea în gînd decît fericirea lor. Dar egoismul omenesc e așa de orb în toate apucăturile lui, încît bătrînul, care în realitate lucra spre împlinirea mai sigură, după cum credea el, a dorințelor lui Matei, nu viu să priceapă că, din momentul ce sentimentele lui se dau pe față cu atîta putere, nu mai era nevoie a-l supune la probe. Planul lui, de a-idespărți pentru cîtăva vreme, i se părea tot cel mai bun.
— Bine, fătul meu, zise el zîmbind, încearcă și du-te de-o vezi.
Zise vorbele acestea ieșind. Matei rămase singur, lovit parcă de o desăvîrșită paralizie a voinței. Conu Dinu se ducea spre casă, trist și el și mirat de întorsătura ce o luau lucrurile. Îi părea rău că se arătase așa de crud față de nepotu-său, care fusese așa de bun cu el, dar, cu toate astea, nu se putea împiedica de a găsi că el avea dreptate.

îndoiala bătrînului se strecurase în sufletul Vinarului. Rămase pe scaun cu o nehotărîtă idee de a se supune dorinței lui unchiu-său. De pe fereastră se vedea un șir de caretrecînd pe drum încărcate din greu.
5 O impresie fugară de urît îi răsări în suflet. Dar uitîndu-se lung spre care și gîndindu-se, imaginea lor îi dispăru din conștiință, unghiul vizual scurtăși, în loc de a străbate prin geamuri, se opri în ele, și, ca într-o oglindă, el se privi pe sine și lucrurile din casă.
10 Atunci îi răsări în minte Sașa, punîndu-și o mînuse. Chipul ei, chemat astfel de împrejurări, avu darul de a-l reînsufleți. Era oare cu putință ca dînsa să plece fără să vrea să-l vadă? Pentru ce această încercare la care voiau să-l supună? Oare nu era el o firedestul de statornică?
15 Îmbărbătindu-se astfel singur, ajuns la hotărîrea firească de a da ochi cu dînsa și zise să-i puie caii.
Cînd fu la Comănești, Turică feciorul îi spuse că toți ai casei erau la Ciulniței.
20 — Cuconașul nostru pleacă în străinătate, zise Turică.
— Da?
— Cu cuconița.
— Cînd pleacă?
25 — Apoi cit de curînd.
Matei rămase locului gîndindu-se.
— Ia ascultă, Turică: aș vrea să scriu două rînduri cuconiței, pentru o afacere — poți să-mi dai un petec de hîrtie?
30 — Vai de mine, cuconașule, cum să nu se poată! poftiți sus în „berău”.
Matei se puse să scrie Sașei, ai-ătîndu-i mirarea sa de cele ce se petreceau și rugînd-o să nu plece înainte de a-l vedea. Era atît de adîncit în cele ce îi spunea, încît făcea mișcări cu mîinile prin aer, întorcea pagina neuscată, exclama singur cite un cuvînt incoherent, parcă cine știe ce luptă uriașe se petrecea în fantazia lui. Pe cînd scria, o ușe din spatele lui se deschise binișor și Sașa înainta în vîrfurile degetelor, încetinel,
40 pînă' ce se apropie la un pas. Dînsul nu simțea nimic, absorbit în scrisoare. Ea mai făcu un pas și-l atinse

ușor peste umăr. El se întoarse repede, și, văzînd-o, nu putu zice decît un „Aaa”. Apoi se sculă de la biourou și veni la ea, luîndu-i mîinile și uitîndu-se lung la dînsa.

5 — Va să zică nu te-ai dus la Ciulniței cu ceilalți?
Ea ridică ochii spre el, zîmbînd:
— Vezi bine că nu, deoarece sunt aici.
— Așa este, dar mă așteptam atît de puțin să te văd, încît nu sunt încă sigur de ești dumneata sau altcineva.

10 Sașa rîdea:
— Da, da, sunt eu.
— Ce fericit mă simt de a te vedea aici, aproape, lingă minei

SJ — Da?... zise ea, ridicînd capul spre el, cu ochii luminați de bucurie.
— Da, sunt fericit, sunt omul cel mai fericit, nu simți că sunt fericit?
— Ba da, zise ea.

20 Și purtată ca de o forță străină, își retrase mîinile din ale lui și-i aruncă brațele de gît, lipindu-se cu capul de pieptul lui. Dînsul o strînse în brațe, sărutîndu-i părul și respirînd lung parfumul șuvițelor moi și bogate, ce sfîrșeau, împletindu-se, într-o cunună de bucle.

25 Nici el, nici ea nu se gîndeau cum de ajunseseră așa de repede unul în brațele altuia: saturația sufletească era atît de desăvirșită, încît simplu! fapt de a se găsi față în față trebuia să-i aducă aici.

30 — Tare mi-ești dragă!... dragă, ca sufletul!... Stii!...
— Da...
— Cît se poate de mult și de tare!...
— Da...

35 — Și ești de acum a mea... toată, întregă, cu păr, cu ochi, cu suflet și cu tot.
— Cu tot.
— Și nu mai pleci.
Ea își ridică privirile spre el:

— Dacă vrei, nu mai plec*.
Dar era ceva în ochii ei, atît de adine, atîta mîngiere se revărsase pe chipul ei întreg, încît ideea plecării era cu neputință să încolțească într-un suflet așa de fericit.

5 — Acuma că ești Sașa mea pentru totdeauna, șezi colo, să vorbim. Dă-mi mîna și spune-mi pentru ce voiai să pleci? și mai cu seamă fără ca eu să te mai văd?...

10 Ea șezu lingă dînsul și tăcu, uitîndu-se în pămînt.
— Iți făcusem ceva?...
— Nu mi-ai făcut niciodată nimic... decit bine.
— Pot zice numai atit, că nu ți-am făcut rău,
— atunci de ce voiai să pleci?

15 Ea tăcu din nou.
— Ai ceva care te supără?
— N-am nimic... Voiam să plec, ea să duc pe Mihai la Paris.
— Nenea Dinu a fost pe la dumneata?

20 — Da...
— Și ce ți-a spus?
— Numai lucruri bune și drepte.
— Da?... Și nu se poate să le știu și eu?
Ea zîmbea, neîndrăznînd parcă să ridice ochii spre

25 el.
— Eu mă prind că ideea de a pleca, fără să mă mai vezi, vine de la dumnealui...
— Da, răspunse ea, rizînd și arătîndu-și dinții albi, ideea vine de la dumnealui...

30 — Vezi!... și găsești că ți-a spus numai lucruri bune și drepte?
— Nu în înțelesul ăsta, zise ea cam jenată. Conu Dinu știa că eu trebuie să plec, fiindcă Mihai nu poate să meargă pentru intîiași dată singur în străinătate;

35 dumnealui m-a povățuit numai să plec cît mai curînd și... fără să te mai văd.
— Pentru ce?

•Replica lipsește din ed.1922. Testul se restabilește după *Convorbiri literare* și edițiile anterioare (n. ed.)

- Ea tăcu. Dinsul se uită la o rază de soare ce se oglindea în luciul părului ei, și-i veni s-o mîngîie pe cap, cu un sentiment aproape părintesc — atîta sfială era în ținuta ei.
- 5 — Si ai fi plecat?
— Da.
— Fără să te mai văd?
— Fără... dacă nu veneai.
— Da' de unde știai că am să viu?
- 10 — Eram sigură... și ca dovadă iată că te-am așteptat.
El urma a se uita la dînsa în tăcere și parcă pentru înfiași dată pătrunse în conștiința lui convingerea adincă de statornicia și toată frumusețea sufletului acelei femei. A o întreba și a o descoase mai mult i se păru crud, și, emoționat de însăși simțirile sale, îi iuă o mîină și i-o sărută cu lacrămile în'ochi.
- 15 După un moment de tăcere, tot el reîncepu:
— Cînd pleci?
20 — Cit de curînd... poimiine poate.
— Și ai să-mi scrii?
— Da, în toate zilele... dar fără să știe conu Dinu, adăugă ea zîmbînd.
— Înțeleg.
- 25 — Nu-i așa? dăm satisfacere politicei sale (fiindcă asta era politica cu care conu Dinu vrea să ajungă acolo unde noi am ajuns singuri) și totodată ne și scrim, da?
— Foarte bine.
- 30 Ea se sculase în picioare, veselă, și se uita la el, plecată în jos și parcă așteptînd ceva. El îi întinse miinile, și, sculîndu-se el însuși de unde ședea, îi trecu un braț sub brațul ei, și făcură astfel cițiva pași prin odaie, vorbind de viitor, fericiți, înclinați unul spre altul, ca doi copaci deasupra unui izvor.
- 35

XVIII]

La Ciulniței, de cînd plecarea lui Mihai era hotărîtă, lumea de primprejur se aduna regulat în toate

zilele. Victoria și Mary își aduceau, unul cîte unul, toate lucrurile de dormit, fiindcă, pe cît timp Sașa avea să lipsească, ele trebuiau să stea în casă la conu Dinu.

- 5 Cu cît vremea plecării se apropia mai mult, cu atît Mihai devenea mai tăcut. De dimineața pînă seara umbla la vînat, pe lac, mincind în luntre sau pe iarba imbrumată a pămîntului.
- 10 Primele zile ale lui septembrie erau minunate. După ce soarele risipea cele dinții negure ale dimineții, valea lacului se ivea în limpeziciunea cerului de toamnă, singură, locuită numai de păsări de apă, cu căpițe de fin pe margini și cu cîte un bou rătăcit, ce păștea pe miriște. De la Comănești pînă la Giulniței „balta” (cum o numeau sătenii) ținea o poștă. Heleșteul de la Comănești, plin de pește, se înfunda într-o perdea de verdeață, unde apa părea că încetează. În realitate însă, ea urma mai departe, ascunsă de stuf, de foi de nufăr și de trestii. Aici se pierdea Mihai, care, de mic copil, învățase toate cotiturile, toate cărările, și acum se strecura cu luntrea lui peste tot, bătînd coturile, oprindu-se la limpezișuri, de unde zburau, speriate, cîrduri de rațe sălbatice, lișțe-șirete, găinuși de baltă, cuoove, gîște și citeodată chiar lebede, ce veneau de prin bălțile Dunării.
- 25 De-abia împrăștiase soarele negura, cînd Mihai își așeza în ziua aceea pușca și geanta în fundul luntrei. Apucînd lopețile cu putere, se îndepărtă de la mal într-o clipă și trase cu siguranță drept la cărăriua din stuf, în care intră, pierzîndu-se. Dar, în loc de a înainta cu grijă, ca totdeauna, oprindu-se în marginea limpezișurilor sau făcînd ocolul ochiurilor, de astă dată merse tot mai departe, fără a se preocupa de trestiiile ce se rupeau cu zgomot sub luntre, ori de lopețile ce loveau apa. Cîrduri întregi de păsări se sculau în drumul lui, umplînd văzduhul cu răpăiala aripelorșifulgii albicecădeau domol în aer. El nicimi se uita la ele. Dus de o putere nouă, mîina tot înainte, lăsînd citeodată lopata, spre a se șterge pe frunte.
- 40 După două ceasuri de muncă, ajunsese într-un limpeziș, unde nu mai creșteau trestii. Lacul părea a

se înfunda aci, fiindcă împrejurul lui valea se închidea de toate părțile, ca un amfiteatru. Ieșise de mult din pământurile lui și intrase pe moșia lui conu Dinu.

5 Oprit în marginea stufului, băiatul se sculase în picioare și se uita pe maluri, parcă ar fi așteptat pe cineva. În advăr, o batistă albă filfiia în aer, chemându-l. Apucă Iopețile în grabă și visli cu putere în partea aceea.

10 Când ajunse la izvor, Tincuța (fiindcă ea era) sta în picioare cu mâinile întinse.

— Vino mai curînd ea nu mai pot de frică. Ce singurătate e pe valea asta!

15 Mihai o ajută să se urce în luntre, și, apucînd din noii Iopețile, își făcu vînt înapoi, spre stuf. Fata se uita în apă, roșie, mulțumită că se găsește alături de o altă ființă vie, Îmbătată de viața soarelui, de viața ei, de legănatul luntrei. Ajunseră astfel în stufiș, unde Mihai intră de astă dată cu mare băgare de seamă. Tincuța se uita la trestii înalte cu frică, 20 tupilindu-se pe lîngă cele ce se mișcau prea tare, sau apărîndu-se cu cotul ridicat în dreptul ochilor. Trecură repede prin două ghioluri și se opriră în cel de al treilea.

— Știi că am văzut un iepure? zise Tincuța.

25 — Siit!... șezi jos, dacă vrei... am pus o scoarță într-adîns pentru dumneata.

. Fata se așeză în fundul luntrei, ascultătoare ca un copil, cu ochii sticlind de frică și de emoțiune. Mihai luă pușca și rămase cu privirile ațintite spre 30 limpeaiș. Cîteva rînduri de trestii îi ascundea de minune. Se făcu o tăcere adîneă. Fata îi trase de pulpana hainei, arătîndu-i cu degetul în aer: un bîtlan trecea pe deasupra, cu zborul lui greoi, mișcîndu-și ciocul ca o cirmă de corabie, în același timp, un roi de 35 grauri tăbări pe vîrfurile înspicat al trestiiilor, făcîndu-le să se legene în toate părțile. Iar tăcere. Tincuța văzu un pește sîrînd din apă, și făcu o mișcare către el. Tot într-un timp se ivi dinlăuntru stufișului un cird de răuște, inișcînd din cap, parc-ar fi fost trase de

40 o sfoară, urmate de o lișiță vîlnă. Fala își duse un deget la gură, căutînd să întindă mina cealaltă către

Mihai, dar rămînînd cu ea în aer. Băiatul le văzuse și-i făcu semn că nu trage în ele.

— Sunt lișițe, zise el, plecîndu-se spre dînsa, mi-bune la mîncare.

5 Un sunet ușor, ca de aripă ce-ți trece pe la ureche, se auzi în aer, și *lot* atunci apa din ghiolul dm față fu bătută de piepturile mai multor păsări. Tincuța văzu pe Mihai ridicînd pușca. Încremenită, ea se tupilase cu totul în fundul luntrei. O nespusă mulțumire 10 se putea citi pe chipul băiatului: plăcerea de a o simți alături de el, dorința de a-i arăta iudeu)înarea lui de vîntor, emoțiunea ei, toate erau de natură a-1 îmbărbăta și mai mult. Vroi aă întinză pușca, dar o trestie ruptă îi sta de-a curmezișul. Nerăbdător, el vru să frîngă cu totul trestia, și, în mișcarea lui, făcu zgomot. Cele trei rațe ridicară capul în sus. Mihai încremenise în poziția în care se afla, fără măcar să îndrăznească a-și strînge brațul. Speriate, rațele bătură apa 15 cu aripele și o porniră în zbor. Tincuța, cu ochii mari, palidă, cu suflul la gură, se ridică pe un genunchi, parcă ar fi vrut să zboare și ea după păsări — cînd o detunătură de pușcă o făcu să tresară- Pentru un moment nu se văzu nimic, din cauza fumului, dar, după o clipă, Mihai o auzi strigînd:

25 —A căzut, a căzut, uite-o colo!...

în adevăr o rață căzuse. Băiatul scoase luntrea dintre trestii și se duseră să ia rața. El o aruncă cu nepăsare într-un colț al luntrei și căută să se întoarcă cît mai curînd în ascunzătoarea de trestii. Tincuța 30 mîngii* penele păsării, nelndrîznind parcă să-și arate mai pe față toată dragostea și mila ei pentru biata rață, de teamă să nu pară prea copilăroasă unui vîntor așa de extraordinar. Mihai se așeză și el în fundul luntrei, cu pușca pe brațul sting, și se puse din nou să aștepte, uitîndu-se în sus, spre cer.

35 Nu se mai auzea nici o mișcare. Un sunet răgușit de talangă răsuna a spart la gîtul unui bou, pe care-l gonea departe, pe deal, un vîcar, stîngînd cît se putea: „Nea, haram, mînca-te-ar lupehii!” O îneîntătoare 40 tăcere se întindea peste întreaga vale. Aerulera străveziu. Cerul se vedea pînă în straturile sale albastre

cele mai depărtate. Fire albe pluteau prin cer și cădeau pe virfurile roșite ale trestiilor.

— **Cine** știe când mai văd eu toate astea, zise băiatul, uitându-se fără scop înainte.

5 Tincuța plecase ochii în jos, răsucind între degete un fir de papură.

— Poate chiar te găsesc măritată când moi întoarce...

iu Ea dete din cap că nu.

După câteva minute de noua tăcere, el oftă din adine.

— Așa e viața ! zise cu **ud** accent de nespuse durere, parcă ar fi trăit o sulă de ani și ar fi cunoscut toate amărăciunile ei. În același timp ochii lui înotau în

15 lacrimi, pe cind de pe obrazii fetei cădeau picături mari pe firul de papură.

El tuși într-aiuri, adueîndu-și aminte de demnitatea lui de vinător și căutînd să-și stăpînească nodul de emoțiune ce i se urca în piept.

20 — Uite un fir alb și se lasă pe frunte.

Fata ridică mina domol, netezindu-și părul. Capătul firului se opri de pălăria lui.

— A ajuns și la dumneata, zise ea încet.

25 Mihai își luă pălăria și se uită la firul ce se aninase de ea.

— Ce subțire și inoale e: parcă-i de mătase.

Apoi, desprinzînd-l cu mîna de pe pălărie, și-l lipi de frunte, zîmbind și uitîndu-se la Tincuța.

30 Ea prinse a suride, uitîndu-se la el pe sub genele plînse.

După aceea căută să înnoade firul ce se rupsese și se apropie de el așa de mult încît barca era gata să se răstoarne. El se mișcă de unde era și rezemat de bancă, în lungul luntrei, se lăsă să-i acarmene tot

35 părul, ca să înnoade firul.

— Șezi ici lîngă mine, zise el, cuprinzînd-o cu brațul de mijloc.

Ea șezu Ungă dînsul, lipindu-și capul de umărul lui.

40 — De ce nu vii și dumneata la Paris, zău așa?

— Ba viu, dacă m-o lăsa de acasă.

— Ce bine am petrece!.-. Ne-am vedea în toate duminicile.

— Da' Victoria și Mary vin?

— La anul viitor... Eu aș fi corespondentul d-tale...

5 Am ieși împreună să ne plimbăm.

Ea găsi foarte firesc ca un om care ia pasărea din zbor să-i fie corespondent. Se uita înainte fără scop, și parcă se vedea !a plimbare în mijlocul Parisului, rezemată de brațul lui, cum sta acuma. Și cum se uita, pierdută pe gînduri, văzu ieșind dintre trestii o găinușă de baltă, neagră la pene, cu niște picioare arămii, subțiri, raișcîndu-se așa de elegant că părea o femeie cochetă. În partea aceea nămolul se ridica

10 pină în fața apei. Tincuța îl atinse ușor pe mină, ca să-i atragă luarea-aminte. Ei o văzuse, dar părea că nu vrea să tragă în biata pasăre. Se apropie de urechea fetei și-i zise încet •

— E păcat s-o omor... mat bine să ne uităm la dînsa.

20 Apoi rămase cu obrazul lipit de obrazul ei, și, șiret din instinct, urmă a-i vorbi de găinușă, ca să nu prindă de veste că o sărutase:

— Vezi ce frumos se mișcă?... Parcă eștidumneata citeodată...

25 Fata începu a rîde cu hohot. El îi astupă gura cu mina, rizînd și el:

— S»t!... Na.' ai gonit găinușă cu rîsul d-tale.

— Cum să nu rid dacă zici că seamănă cu mine.

30 În același timp se desfăcu ușor din brațul lui și vru să se dea mai la o parte: dar soarele ajungea tocmai acolo. El întinse umbreleța ei și o rugă să vină din nou lîngă dînsul.

— Vino lîngă mine, că cine știe cind te mai văd.

Ea îl privi lung, și după aceea veni iar.

35 — Dacă n-o să mă uiți, îi zise, mîngîindu-l pe mina ce ținea umbrela, eu am să-ți dau ceva.

— Da?

— Ceva de la mine... Da' să nu te desparți de el...

40 Și pe cind vorbea astfel, scoase dir. sin o bucățică de hirtie indoită, în care era o șuviță de păr, legat cu o panglicuță roșie.

— Vai, ce bună ești!... zise el, sărutînd părul cu înduioșare.

— Vezi?... Da' n-o să te desparti de el, nu-i așa?... întrebă ea treniurind.

— Niciodată'... am să-l port cu mine cit oi trăi, oriunde oi fi și n-am să mă despart de el niciodată!...

Și astfel vorbind, o stringea la piept mîngund-o cu mîna pe obraz și tînguindu-se că pleacă.

— Ce trist am să fiu, Tincuțol... N-ara să mă împrietenesc cu nimeni. Am să trăiesc cu gîndul numai la dumneata... și am să mă silesc să învăț, ca să sfîrșesc mai curînd... și cînd oi fi sfîrșit, o să ne luăm... Da' o să m-aștepti?...
Ea da din cap că „da”.

— N-ai să te măriți, pină m-oi întoarce eu?

Fata răspunse încet:

— Nu.

— îmi juri?

— Da...

— Și eu îți jur...

Umbreluța îi căzuse din mină și soarele de toamnă ardea puternic deasupra lor. El îi făgădui să-i trimeată cărți și jurnale, ca să stie și ea ce face și cum trăiește el.

— Și să-mi scrii, zise fata, ridicînd ochii spre el.

— O să-ți scriu... dar cum?

— în vacanța Crăciunului să-mi scrii de-a binele, acasă la noi, că tata irai dă scrisorile...

— Da' pînă atunci?...

— Nu știu: o să-ți scriu numai eu, și dumneata să-mi răspunzi prin Victoria că ai primit și ești sănătos... Are să-mi pară vremea așa de lungă! De ce nu se poate să fac aripi și să zbor către locurile depărtate unde te duci?

După aceea, uitîndu-se la pușcă, adause zîmbind tristă:

— Ai trage în mine?...

El dete din cap supărat:

— Ce idee ciudată îți trece prin minte!

— Nu, nu, snune-mi, ai trage în mine?

— Cum vrei să-ți spui?

— Să-mi spui curat, dacă ai avea curajul să tragi în mine...

Băiatul înțelese, cu intuițiunea lui bărbătească, că era o ciudățenie de femeie, la care îi trebuia găsit un răspuns.

— Depinde.

— Ce fel: depinde...

— Da... dacă ai fi o rață sau... o gîscă sălbatecă, aș trage.

10 — Merci, răspunse ea, supărată, desfăcîndu-se de el: adineaora eram găinușă; acum sunt rață... ba gîscă!...

Mihai se uita la ea, serios, cu o ușoară mișcare a sprîncenei, care arăta sentimentul lui de părere de rău, față cu o copilărie așa de nepotrivită. În substratul firei ei, fata suferea: o trebuință de a plînge, sau de a-l face pe el să sufere, sau de a-l săruta se încheiase în această ciudată întrebare.

20 — Eu mă duc, zise ea, strîngindu-și pălăria și umbrela.*

El se uita mereu la dînsa, trist și nedumerit:

— Și de astă dată trebuie să ne despărțim așa?

— Te rog să mă duci la mal...

25 El nu mai zise nimic, ci își puse pușca binișor jos și luă lopețile. Merseră în tăcere pînă ce ajunseră în dreptul izvorului.

— Te rog să-mi dai șuvița de păr îna|fi...

30 — Ți-o dau, răspunse el, scoțindu-și batista și ștergîndu-se pe frunte: cu de-a sila nu se poate păstra un așa frumos lucru.

— Dacă nu ții s-o păstrezi, mai bine să mi-o dai înapoi.

— Eu nu țiiu s-o păstrez!...

— Se vede.

35 Băiatul înălță din umeri și rămase pe bancă, lingă lopeți, cu batista pe genunchi. Ea se uita cu coada ochiului la el. Se vedea că era ostenit și supărat.

* Replica lipsește din toate edițiile. Textul se restabilește după *Convorbiri literare*, deoarece cuprinde ideea despărțirii din testul ce urmează (n. ed.).

—Ești ostentit?

—Cam ostentit. Dar n-ar fi nimic dacă n-aș avea încă două ceasuri de-aeum încolo.

—Da? E așa departe?

— Da.

Tincuța înduioșată de vorbele lui și gândindu-se la drumul ce făcuse ca să vie s-o vadă, se apropie din nou de el.

—Ești supărat pe mine?

—Eu? Nu. Văd că dumneata ești supărată. Dacă ți-am greșit cu ceva, te rog să mă ierți...

Ea se uită la dînsul, zîmbind, și, într-un avînt de generozitate, îl luă de git și-l sărută.

—Nu mai ești supărat pe mine, nu-i așa?...

—N-ara fost niciodată.

—Acum mă duc.

—**Mai stai puțin.**

—Nu, că-i tîrziu. Adio.

—Dacă nu vrei să mai &(ai, adio.

Ea îi întinse mîna, pe care el o sîrînse într-ale lui. După aceea, dînsa sări pe uscat, și, după ce-i trimise o sărutare pe virful degetelor, porni la deal. El apucă Iopețile și se depărta de mal, ca s-o vadă mai bine. Se uită după dînsa lung, pînă cepieri dincolo de culme, făcîndu-i semne cu batista.

Rămas singur, în mijlocul Iacului, băiatul se simți cuprînd din ce în ce mai mult de ideea unei atotputerice deșertăciuni, ce înfășură deopotrivă lucrurile materiale ca și pe cele nemateriale, lacul, cîmpia, amorul, și, cu o nespasă jale în suflet, li veni să plîngă. Iși rezemă miinile pe genunchi și se uită lung pe culmea dealului, iar de acolo mai sus, pe cer... Nu era nici o nădejde, nicăieri. Atunci își reluă Iopețile și se întoarse înapoi, în stuf, unde se opri din nou, la pîndă. Se întinse în luntre, ostentit, și ^e p.ise să privească virful trestiiilor. Păsăruici mititele sfîrîiau din aripi, gonind cîte un ghiidăe zburător, ori albine răzlețe își indoiau trupul pe spicul de papură. Un clrd de rațe îi trecu peste cap și se lăsă în lirapezișul de alături inspumînd apa cu aripile. El se sculă repede și-și pregăti pușca. Le vedea foarte bine, dar nu putea trage,

fiindcă se coborlseră pieziș într-un colț. Aștepta să se miște și să vină în bătaia pusteii. Privindu-le, se gîndi la vorba ciudată a Tincuței... Socotind bine, erau mai fericite rațele. Dar ele tocmai veneau spre el. întinse

5 pușca, cu eterna emoțiune a vîntătorului; dar pe cînd ochea îi trecu prin gînd ideea că și rațele se pot socoti nenorocite, de vreme ce omul le aținea drumul să le omoare. Pentru un moment își dezlipi capul de patul puștii și se uită la ele, să vadă ce mină fac în fața morței.

10 Ele se mișcau liniștite,venind mereu spre el. Atunci își alese un grup, în mijlocul căruia boierea un rățoi smălțat cu albastru, și trase... Luă rățoiul din apă și după aceea se puse să gonească o rață ce era numai rînită, și s-o lovească cu lopata, ca s-o poată prinde.

15 Apoi, mulțumit, își scoase din geantă strugurii și cașcavalul ce avea cu el, și se așeză să mînce. Tincuța era departe... Toată melancolia lui dispăruse. Tinerețea și natura dimprejur dărfirau necazurile clădite de iubirea lor copilărească.

XIX

20 După plecarea Sașei, Matei își întoarse privirile din nou către treburile moșiei, pe care le părăsise de cîltva timp. Pe de o parte culesul porumbului, pe de alta arăturile de toamnă, apoi pregătirile la baltă pentru pescuit, în vederea ereșterei apelor, erau lucruri aproape noi pentru el.

25 Baciul4 Micu era tot mîna dreaptă, cu toate că Aglaia îl ura mai mult ca oricînd. Gîndindu-se la dușmănia ei contra baciului, își zicea adesea că era ciudat ca el, stăplnul, să sufere o asemenea stare de lucruri. Cu toate acestea nu se putea hotărî să se despartă de Eftimiu și de nevastă-sa.

30 Raporturile lui cu țaranii erau bune, deși începuse să se zvonească prin sat de jelburi către guvern, spre a li se da pămînt, și de răscoale. Unchiu-său, conu
35 Dinu, era mai furios ca oricînd contra socialiștilor, și, în aceasta, se înțelegea de minune cu Tănase Scatiu; dar numai în aceasta. încolo, nu putea să-1 vadă.

Mulțumită lui Matei, bătrînul se liberă de datoria ce o avea către vecinul lui, și de atunci se uita la el de sus. Tocmai pentru asta Scatiu ținea mai mult să ia pe Tincuța. Goana Sofița îl ajuta pe sub mină, din socote-

5 Iile ei femeiești: fiindcă era bogat și pentru că, luîndu-l, Tincuța ar fi rămas lîngă dînsa:

— Ei, nu-l iubește; da' parcă ce, numai din iubire se **iau** oamenii! zicea ea lui Matei, pe care voia să-l **atragă** de partea ei.

10 Matei, e drept, nu s-ar fi opus din răspuțeri, dacă ar fi fost întreat. Scatiu era incult și cam bătăran, dar era harnic, deștept la treabă, și, mai **cu** seamă, pentru el, avea o mare calitate, de a nu fi om de oraș. Ca toți tinerii cari **au** trăit **mult** în mijlocul lumii

15 de studenți sterpi, de funcționari, de lume neproducătoare, fără aspirații, Matei prefera un om de țară, simplu, celui mai șiret avocat.

Mai nedorairită era coana Sofița de opoziția ce o făcea Aglaia. Ea n-o mai slăbea cu „familia”:

20 — Auzi dumneata, să între în familia noastră feciorul unui vătaf!... Să dai dumneata, tacă, bunătate de fată, avută, **cu** educație, unui asemenea om

Coana Sofița nu mai putea de ciudă.

— Ei, păi să nu-ți vie să mori: ei **n-au** după ce

25 bea apă, și tot cu **nasul** pe sus.

Luarea-aminte a lui Matei fu mai cu seamă atrasă asupra Aglaiei, din zîua în care dînsa îi vorbi cu ponturi despre Tincuța și Mihai.

— Așa partidă zic și eu.

30 — Ce partidă? întrebă Matei.

— Mihai.

— Dumneata glumești, Mihai este un copil.

— Ei, copil, dar nu prea...

— Cura: nu prea?

35 — Se înțelege... Dacă-i pe aia, Tincuța nu-i o copilă? Da' așa copii cum sunt, ei se aveau bine.

— Ce **Bpui**, cucoană AgJaio?

— Zău, domnule. înainte de a pleca, s-au întîlnit la lac, s-au îmbrățișat și s-au sărutat ca doi porumbei.

40 întrebați și pe baciul Micu, dacă vreți, că ia văzut un văcar din sat...

Mate' se uita la dînsa, ca încremenit. Apoi se porni pe un rîs strașnic.

— Dumneavoastră rîdeți, zise Aglaia, roșindu-se, dar e așa.

5 — Și chiar dacă ar fi așa, ce-ți pasă dumitale?

— Mie? ce să-mi pese?... Facă despre mine borș dacă-or vrea.

Și astfel zicînd, ieși, închizînd ușa cu zgomot. Matei se uită în urma ei, din ce în ce mai mirat de îndrăzneala Aglaiei. Dar își zise că trebuie să fie ceva la mijloc, ca să ajungă ea, atît de șireată de regulă, să facă ceea ce se numește o scenă. Hotărî să vorbească baciului.

15 Trimise chiar în seara aceea să-l cheme. Matei era în odaia pe care țărani o numesc canțalaria boierului. Micu intră, lăsîndu-și căciula în sală și rămase în picioare lîngă ușa.

— Am trimis să te cheme, fiindcă am de vorbit cu tine.

20 — Porunciți, coane.

— Ia vezi cine riciie la ușa.

Baciul deschise de-abia ușa, vrînd să se strecoare afară, dar în același timp un dulău de cîine, cît un urs, dete năvală înăuntru. După pieptarul cu cuie,

25 Matei recunoscu pe Corcoduș.

— Țsta e ciinele despre care îmi vorbeai?

— Țsta. Se ține de mine ca scaiul, bată-l vina lui.

— Frumos e, baciule!...

30 — Ar hi el cura ar hi, dacă nu i-ar hi aruncat apă hiartă în cap.

— Cine?

— D-apoi... cine, coane? ia, aici la curte...

Matei se uită lung la el, fără a-i răspunde. Se putea lesne pricepe că era treabă de-a lui Eftimiu.

35 — Baciule, ce-ai auzit vorbindu-se despre cuconița Tincuța?

Micu se uită la el cam mirat.

— N-am auzit nimic, coane.

— Nimic, nimic?

io — Nimic, zău așa. D-apoi ce s-auzi, că e numai o copchilă. S-a zvonit cică ar hi vrînd s-o ia alde Scatiu;

da' dor nu și-o face vreun păcat boierii ăl bătrîn să i-o dea...

— Da' altceva n-ai mai auzit, cu Mihai?

— Nu, coane.

5 — Gă s-ar fi primblat pe lac amîndoi...

— Ba despre asta am auzit. Da' ce minune e că s-au primblat amîndoi?... Conu Mihai toată ziua era pe baltă.

10 După aceea el tăcu și se uită șiret pe sub sprîncene la Matei. Parcă amîndoi simțeau că voiau să vorbească despre altceva.

— Măi... a dracului muiereșă!... zise baciul, parcă ar fi fost singur. Da' cine ți-a spus matala de coana Tincuța, coane?

15 — Goana Aglaia.

Baciul dete din cap, mișcîndu-și pletele voinicește.

— I-e frică să nu scape chilip'ru din mină.

— Ce chilipir?

20 — Da' parcă matala nu știi, coane?

— Nu știu.

— Atunci să punem că a fost o vorbă degeaba.

— Ba nicidecum: să faci bunătate să-mi spui tot: ce chilipir?

25 — Scatiu, coane.

— Ce e cu Scatiu?

— Apoi nu ae are ghine coana Aglaia cu el?... Matei se uită țintă la el. Li venea să rîză, dar se stăpîni și-și luă un aer grozav.

30 — Baciule, bagă de seamă la ce spui... Știi, că și de tine zicea lumea că te ții cu Floarea lui Stînga.

Foarte stîngaci și cu ochit în pămînt el tăcu un moment. Apoi ridică fruntea senină iu sus.

— Gura lumii cine o poate înțeleni, coane?...
 35 Fu de-oi hi fost vinovat, ra-am pocăit; da'eu n-am birfit pe nimeni... Dumneaei vine acuma să se lege de-o copchiliță... E păcat de Dumnezeu.

Matei tăcea; își scoase tabacherea să-și facă o țigară, dar nu mai avea tutun. Se sculă să se ducă în odaie la el, spre a-și lua tutun din cutie.

40

— Da' parcă auîsoia că trăia cu Caramzulea...

— Păi dar cum: trăia cu amîndoi.

— De unde știi tu?

— Da' cum, Doamne iartă-mă, să nu știu. Cit
 5 ai fost matala dus, ei veneau cu schimbu, ca Ia „concintrație.”

— Da' prostul ăla de Nae ce făcea?

— Domnul Nae tot pe la Brăila... Ii făcea cucoana vînt.

10 Matei nu mai zise nimic. Aprinse o luminare și rămase cu ea în mînă, gîndindu-se.

— Așteaptă-mă: mă duc să iau niște tutun.

Pe cînd el intra, ușa de Ia odaia lui, ce da în sală, se închidea cu grabă. Dar oricît de cu grabă se închise,
 15 Matei recunosc pe Aglaia. Nu *mai* încăpea îndoială că ascultase la ușa...

Fără a rosti un cuvînt, el se întoarse înapoi și se puse să-și facă o țigară. O aprinse și se uită în ochii baciului.

-0 — Și cine crezi că a aruncat cu apă fiartă în ciine?

— Bucătărița, coane.

— De ce?

— Cine știe?... Ca să-mi facă rău: eu fără clinele ăsta nu sunt om.

-ă Simpatia lui pentru baciul își avea izvorul în vechile lor raporturi de băiețandri, dar mai cu seamă în fondul de poezie ce cuprindea în sine natura caldă a ciobanului. Cîinele era în adevăr pentru el ca un frate.

30 Matei se uită la baciul, parcă ar fi vrut să-i spună vorbe bune, ca să-1 mîngîie de nenorocirea întîmplată lui Corcoduș.

— Și va să zică te-ai lăsat de Floarea.

Micu dete cu mina în vînt, parcă ar ti zis: „Cine se mai gîndește la ea!”

35 — Dacă te vei lăsa de Floarea, am să te căpătuesc. Să-ți găsești o fată bună și să te însori. Îți port eu grija: te cunun, Îți dau loc de casă și toate înlesnirile putincioase.

— Sărut miinile, coane... Gă ro-am săturat de
 40 burlăcie.

— Atunci e lucru Înțeles. Mergi cu Dumnezeu, și să vii mâine seară- loniță a plecat la baltă?

— Dară.

— Omul de la Călărași s-a întors, ori nu?

5 — Trebuie să sosească acu, că-i dus de azi dimineața...

Rămas singur, Matei se plimbă în lung și în larg prin odaie, gândindu-se la cele ce avea de făcut. Aglaia trebuia cu orice preț înlăturată din casa lui. Dar în
10 ce chip? Sa vorbească lui unchiu-său nu se putea, fiindcă ar fi trebuit să-i istorisească dragostea lui Scatiu cu dinsa și astfel să îndrjească pe bătrîn și mai mult împotriva lui Tănase. Pe de altă parte coana Sofița era rudă cu ea... Dar își aduse aminte de necazul mătusei în contra Aglaiei, cînd aceasta se împotriva la
15 căsătoria lui Scatiu cu Tîncuța, în numele „familiei”, și-și zise că poate să găsească un prieten de luptă împotriva Aglaiei tocmai în protecția ei firească. Dar cu cîinele ciobanului ce avea?... Nimic alta decît
10 că era clinele baciului, omul lui de Încredere.

Astfel gândindu-se, se revolta din ce în ce mai mult împotriva ei, și într-un moment de supărare, sună și zise unei femei să cheme pe Aglaia. Femeia aduse răspuns că vine numaidecît. În adevăr, peste vreo zece
25 minute, se auzi bătînd la ușă. El îi zise să intre, dar cu vocea pe jumătate, și simțindu-se mișcat, parcă ar fi fost el vinovatul. Aglaia intră foarte încet. Era galbenă de emoțiune și aproape nu putea să vorbească, în sfîrșit, izbuti să articuleze trei cuvinte:

30 — M-ați chemat?

El se găsi foarte încurcat, față mai cu seamă cu umilința cu care se prezenta ea.

— Da... aș fi vrut să mai vorbim cite ceva — da' ia, te rog, șezi. Vreau să sun să ne dea cite un ceai.

35 — Mă duc eu să vi-l fac.

— Nu, nu, nu primesc.

— Ba, vă rog, să mă lăsați să vi-l fac eu.

— Nu se poate.

40 Și, cum se primbla prin casă, se așeză în dreptul ușii. Ea voia să iasă; el o împiedică. În această luptă de amabilitate falsă, Aglaia vru să apuce ivorul de la

136

ușă, pe care îl apucase mai dinainte Matei, și astfel 11 luă de mîna rugîndu-se s-o lase să iasă.

— Va rog, zise ea încet, nimeni nu știe cit ceai trebuie, ce rom să vă dea... Viu numaidecît.

5 Trebui să o lase. Cînd rămase singur, își simți pe mina pe care i-o atinsese ea, o impresie așa de ciudată, plăcută și neliniștitoare, parcă o suflare caldă îi trecuse pe deasupra. Mai făcu cîțiva pași și se opri în fața lămpii, gîndindu-se: iată cum se explicau izbinzile ei, care nu era nici frumoasă și nici nu mai era
10 destul de tînără, ca să întoarcă mințile la flăcăi tomnatici ca Scatiu și alții.

Peste cîteva minute Aglaia reveni însoțită de femeia cu ceaiul. Matei băgă de seamă că dinsa simțise
15 impresia ce o produsese asupra lui, și se întorcea altfel de cum ieșise. Obrajii ei, albi de emoțiune cînd intrase la început, acuma se coloraseră de singe, și un zîmbet provocator îi rătăcea pe gură-Servi ceaiul cu îndemînare, raișcîndu-se în sus și în jos, ca o fată mare. Sinurile
20 pline păreau că vor să facă explozie, atît erau de strînse în rochie- După ce îi dete ceaiul, se opri în mijlocul odăii și duse la ochi șorțul de mătase cu care era întotdeauna încinsă. Matei se uita la dînsa nedumerit.

— Ce ai?

25 Ea își luă mîinile binișor de la ochi, se uită la el în lung, cu capul plecat pe umăr, și zise încet:

— Nu știu nici eu...

În aceste patru vorbe era atît-a alinlătuiă șireată, iar în modul cum își mușca buzele atîta senzualitate falsă, încît Matei, care trecuse o clipă printr-o ispită
30 primejdioasă, își reveni în sine.

— la sezî, îi zise el, zîmbînd. Ce se mai face d-l Nae?

— Tot după treabă, răspunse ea, spășită.

35 — Pină la ceasul ăsta?...

— Da' unde se pomenește să între el vreodată înainte de seeel...

Matei dete din cap plin de admirare, deși știa că Eftimiu își trecea vremea jucînd table cu învățătorul.

40 — Și cînd mîincă?

— Cînd poate.

137

— Ce fel de vorbă!.-, nu-l aștepti cu masa?
 Ea ae întoarse cu capul într-o parte, părint foarte scandalizată de o asemenea bănuială.
 — Eu să-l aștept cu masa Da' se poate să fac eu
 5 o asemenea risipă!... Să ții focul și slugile pină !a ceasul ăsta!...

Vorba de slugă ii păru de minune și seacăță de dinsa.
 — A propos de slugi, coană Aglaio; sunt foarte nemulțumit de ele — mai cu seamă de bucătăreasă:
 10 are bunul obicei de a asculta pe la uși...

Ea clipi din ochi, des, parcă ar fi stat sâ-i dea lacrămile. Dar avu puterea să se stăpînească și să zică:
 — Auzi dumneata!...

— Da, te rog să-i dai drumul chiar mîine; uu vreau să am In casă persoane cari mă spionează. Eu sunt «tăpin la mine și țiiu sâ facă cum vreau eu, nu cum voiesc alții.
 15 — Așa e și drept.
 — Așa.

El sorbi din ceai și făcu o mișcare din cap plină de convingere, parcă ar fi vrut să întărească și mai mult hotărîrea luată.
 După citeva minute de tăcere, ea ae sculă.
 — Nu mai aveți nimic cu mine?
 20 — Nu... Dar ia-ți ceaiul.
 — Vă mulțumesc, eu seara nu iau nimic.
 Astfel ieși. După foarte puțin timp, Matei o auzi bătînd din nou la ușă. Aducea un pachet de jurnale și scrisori, pe cari i le dase vătășelul ce se-ntorcea de la Călărași. Avea un aer cu totul natural, parcă nimic nu se întîmplase.
 30 — Vă rog să-mi dați voie să mă duc mîine la oraș, ca să caut altă bucătăreasă.

El se uita la scrisori preocupat, căutînd pe cea de la Sașa. O auzi cam tîrziu. La ghidul Sașei, toate nimicurile astea se retrăseseră departe, la conștiință, și-i răspunse fără nici un interes, parcă scena de mai sus s-ar fi petrecut cu un an Înainte:
 35 — Mai încape vorbă...

După aceea Aglaia ieși, iar el rămase să-și citească corespondența.

XX

Trecuseră mai multe săpiâmini de cind plecase Sașa și mai multe zile de cînd Matei primise scrisoarea din urmă. Lucrurile luau o întorsătură ciudată, care îl împiedica să urmeze mai departe planul de a se scăpa de Aglaia.
 5 în adevăr, ultima scrisoare a Sașei cuprindea o destăinuire din cele mai mișcătoare; ea surprinse amorul băiatului pentru Tincuța, și, In loc de a-l privi ca pe un sentiment copilăresc și trecător, dînsa, cu fîrea ei caldă, îl socotea trainic și primejdios. Zicea scrisoarea:
 10 „AID DJuns la Paris, după o călătorie destul de osle- nitoare- Mihai era tot Irisi. -Se lupta cît putea sâ biruie jalea ce-l cuprinsese chiar de laplecare, dar nu izbutea. Eu îl observam pe tăcute și îmi venea sâ plîng de mila lui: n-a închis ochii un minut. Credeam că despărțirea de țară și de surori îl enervase prea mult, dar speram că, o dată ajuns in mijlocul lumii dintr-un oraș mare, o să-și redoblndească veselia naturală a vîrstei lui. Ne-am oprit la Viena două zile. Părea că se interesează de toate, dar mai mult decit orice se interesa do mine. A-ți spune îngrijirea fină și delicată cu care mă in- conjura, expresia cu care ruă privea, iubirea cu care îmi lua mîinile într-ale lui și mă chema «maman dragă», îmi e cu neputință. Începusem să cred că știe ceva despre proiectele noastre... și-mi era rușine. Se uita la mine cu atita înțelegere, încît mă făcea să ro- șese. Vedeam că are pe buze o întrebare, că se luptă s-o rostească și că nu îndrăznește. De multe ori aducea vorba despre d-ta, dar totdeauna cu temere, parcă i-ar fi fost frică să nu mă supere. în sfîrșit, mă întrebă... Am crezut că se cufundă pămîntul cu mioe. îmi bătea inima de nu mai puteam să icspir. Ori de cîte ori niă gîndesc la momentul acela, simt că mă roșesc... Dar să-ți spun cum ra-a întreat. Treceam prinț r-o dropie lungă, între CoŃonia și Straauburg; el se uita pe yeam, preocupat. — «Maman, îmi zise din nou, înainte de a

ajunge la Paris, aş vrea să te întreb ceva». — «ntrea-bă-mă», îi răspunsei eu, cu glasul jumătate. Simţeam că mor. — «Aş vrea să te întreb ceva, dacă mi-ai fâgădui mai întli că nu te superi». — «Nu mă supăr»... El mişcă din cap cu nehotărire. — «Maman, adevărat că nenea Matei are pentru dumneata o admiraţie așa de mare?... eă te iubeşte?» — «Ce prostii spui, Mihai!» îi răspunsei, încercînd să zirabesc. El nu rîdea de loc. — (dartă-mă, maman dragă, că îndrăznesc să te întreb un asemenea lucru ; dar, dacă ar fi adevărat, eu aş fi așa de fericit!... Mi s-ar părea ca te las mai puțin singură...)» Ce era de răspuns la o întrebare care arăta atîta bunătate sufletească? Nu ştiu ce i-am răspuns. Cred că îmi venea să-I sărut ca pe copilul meu. De multe ori m-am gîndit la soarta ce aşteaptă pe Mihai: tremur de frică să nu fie nenorocit...

De-abia ajunşi la Paris, I-am rugat să se culce. El nu prea vrea, zicînd că ține să m-ajute să deschid cuferele. Dar osteneala îl biruia. Și, cum eram Sn cameră la mine, îl văd că se întinde pe pat, de-a curmezişul, și răroîne rezemat pe un cot, fără a mai zice un ouvlnt... După cîteva minute îl aud vorbind: «Tare îmi ești draga». — «Știu că îți sunt dragă, fiindcă ești un copil bun». — Atunci îl văd că se ridică: «Ce-am zis, maman?» — «Ai zis că-ți sunt dragă...» Era aprins ta față cum e focul. — «Maman, sunt foarte ostenit»; și, fără ca eu să-l mai rog, trecu în camera lui și se culcă. Din acel minut a început să aiureze- Două zile și două nopți eu n-am închis ochii. Am chemat numaidecît un doctor care a stat lingă dînsul o jumătate de oră fără să se rostească. Temperatura era la 40 de grade; delirul nu se mai oprea. După o jumătate de oră doctorul îmi zise că nu poate diagnostica cu siguranță; era sau tifos, sau friguri efemere, ce se nasc de prea multă osteneală și în care temperatura se ridică foarte repede. Dacă delirul continua era semn rău, dacă, dimpotrivă, înceta, era speranță că bolnavul să adoarmă, și după o bună odihnă să se scoate sănătos. Din fericire, delirul încetă, somnul veni, iar Mihai al meu dormi 30 de ceasuri fără întrerupere. Doctorul era încintat, eu fericită. Se părea că cel mai nenorocit dintre noi era

tocmai Mihai. Și, aici vine explicarea acestei lungi scrisori, precum și a cauzei pentru care mă ocup atîta de fratele meu: în delir venea adesea un nume pe care la început nu puteam să-l înțeleg, dar pe care apoi îl ghicii: numele Tincuței. Mihai o iubește. Eu, proasta, nu m-am gîndit niciodată la puțința unui sentiment între Mihai și Tincuța. Ei erau pentru mine doi copii, deși Tincuța are astăzi pețitori. E o nenorocire că sunt prea apropiați cu vîrsta și Mihai e prea tînăr. Tincuța are să se mărite, iar el are să sufere. Are să sufere, fiindcă noi suntem o familie atînsă de o infirmitate ciudată, aceea a statorniciei sentimentale: ceea ce o dată a intrat în sufletele noastre, răraîne acolo. Dar unde și cum a început iubirea lor?... Nu ştiu. Probabil peste tot și nicăieri. Ochii mei egoiști vedeau numai pentru mine. întîmplările din zilele din urmă îmi umpleau Închipuirea de un singur lucru: fericirea mea. Eram atlt de fericită, sunt încă atît de fericită, incit îmi pare cș, dacă aş putea vorbi lui Mihai, i-aș încălzi și inima lui...

Acum e bine. Începe să se intereseze de noua lut viață. I-am găsit o familie unde să-l așez deocamdată, un librar, la a căreimamă șezuse și tată-meu în pensiune. Cred că are să fie îngrijit bine. Iubirea lui o să-i răm Sie în suflet neștersă. Are să fie pentru dînsul o cauză de tristeță zilnică, dar poate și un refugiu de partea urită a **accăiui** oraș. El a Înțeles foarte bine că en am surprins secretul lui, dar nu tni-a zis niciodată nimic. Ba, dimpotrivă, aducînd eu vorba de Tincuța, dîndu-i o foaie ce căzuse din portofelul lui, și pe care era o poezie, el a plecat ochii în pămînt si a luat foaia, zicînd încet: «prostii, maman». Eu însă l-am rugat să-mi dea foaia, și țî-o trimît aci:

S-aud piraiete cum curg
In pacea palidei lumine;
Se umple valea de amurg,
Iar ni mă duc, gîndind la tine.

S-aude clopotul la schit,
Merg pustnicii să se închine;
Luceafirui a răsărit,
Iar eu mS duc, gîndind la tine.

S-aude buciumul in munți
Infiiorind cu lungi suspine
Tăcerea codrilor cărunți:
Eu mă lot duc, gândind la tine..."

5 Astfel urma mai departe aerisoarea.
Mișcat și singur, fără să poată cere povețe de la
nimeni, Matei rămase pe gânduri. Mihai, care întot-
deauna îi fusese simpatic, îi deveni deodată drag, atit
10 pentru amorul lui, cit și mai cu seamă pentru vorbele
bune ce zisese Sașei.
Dar starea lucrurilor cu Aglaia se complica. El nu
mai putea vorbi mătușe-sei despre relațiunile Aglaiei
cu Scatiu, fără să dea naștere la tot felul de explicații
și mai cu seamă fără să amestece pe Tincuța în intri-
15 gile lor. Se hotărî să aștepte.
Era într-o duminică de octomvrie. Timpul se
schimbase: ploua și noroiul umplea drumurile de la
un capăt la altul. Matei avea la dînsul pe Scatiu, cu
care era în vorbă să-i cumpere caii și cabrioleta de la
20 Otopeanu — cînd, uitîndu-se pe fereastră, i se păru
că vede pe Micu, legînîndu-se beat mort. Nu zise
nimic către Scatiu, care ședea în fotoliul lui de la biu-
rou, luîndu-și cafeaua, ci se uită la omul de pe drum ca
să se încredințeze de era în adevăr baciul ori nu. El
25 era. Matei își mușcă buzele de ciudă și așteptă să
plece Scatiu ca să poată da ochii cu Micu: îi venea
să-l bată. Auzi! să se îmbete, el, omul în care își pusese
toată încrederea!...
De îndată ce Scatiu plecă, își trase operechede
30 cizme lungi, își luă căciulită și desprinsе din cui un
haramnic, cu care tată-său, în tinerețe, bătea caii
nărăviți. Astfel, se duse la arman, drept la lăptărie.
Aci, nimeni: ușa era închisă cu lieăt. Trecu alături,
la casa văcăriței. Și aci părea că nu-i nimeni, dar ușa
35 nu era închisă. Se uită pe fereastră și văzu pe Floarea,
care se pieptăna. Ea, îndată ce-l văzu, se acoperi pe
cap cu un ștergar și-i ieși înainte.
— Da' nu-i nimeni la lăptărie?
— Sărutăm mîinile, cuconașule, nu-i nimeni, că
40 flăcăii sunt la oi.

— Unde-i baciul?
— Da' cine-l vede, vai de minei
Matei era încredințat că Micu era înăuntru.
— Cine-l vede! L-am văzut eu, beat mort. Am să-l
5 dau afară, și pe el și pe tine, să sparg gașca asia de
țititori și de țititoare!
— Sâ nu-ți faci păcatul ăsta, cuconașule, că dacă
o hi băut o țîră mai mult e din supărare, că i-au otră-
vit clinele, nu i-ar răbda Dumnezeu!
10 — Care cîine?
— Gîinele ăl mare, cuconașule.
— Pe Corcoduș?
— Păi dar cum.
Și Floarea își duse mîna la gură, dînd din cap și
15 cîinîndu-se.
Matei, care venise furios împotriva baciului, se
întoarse acasă tăcut, întrebîndu-se de nu cumva era și
aci mîna Aglaiei. Acasă îl aștepta alte isprăvi de-ale
baciului. Rezemați de stîlpul porții, doi țigani riciiau
20 cu bățul în noroi. Dumitrache Brabovete, fierarul, și
cu fiul său Stoica, ieșit proaspăt din armată, venea
să se plîngă că-i bătuse Micu la circiumă. Țiganii indru-
gau o istorie fără de sfîrșit, dîndu-se la o parte unul
pe altul și zicîndu-și: „taci tu, să spui eu". Matei îi
25 trimise acasă, făgăduindu le că are să le iacă dreptate.
Era nerăbdător să afle cum se petrecuseră lucrurile,
și chemă numaidecit pe grecul de la han.
Grecu istorisi că Micu venise de dimineață la cir-
ciumă, vaitîndu-se că i-au omorit cîinele hoții. Era
30 bun teafăr, dar plîngea ca o muiere și striga în gura
mare că de-acuma moare și el. După aceea se puse să
bea rachiu, și bău pină se îmbată turtă. În vremea
asta se afla la circiumă și Dumitrache țiganul. Cum și
ce fel, nu se știe, Micu dete o palmă țiganului de-
35 ameți.
• Așa faci, mă, nea Micule?... zise țiganul ieșind.
Lumea rîdea de bietul țigan, care, furios, se duse la
fiu-său, să se tinguiască. Fiu-său, Stoica, se întorsese
numai de puțină vreme de la oaste, și era fodul de
40 nu-l mai încăpea pămîntul. Cînd auzi el că s-a găsit un
„rumân" care să îndrăznească să dea în tatăl lui, al lui,

soldat întors tocmai atunci de la regiment, se făcu foc. Luă pe bătrîn de mîneacă și-l aduse din nou cu el la circiumă.

— Care-i ăla, mă, care a dat în lata?

5 ^ Oamenii rideau și făcură eu ochii la baci. Stoica veni la el.

— Mă nea... ăsta, tu ai dat în tata, mă?

— Păi

— Ia mai dă una, mă ! zise elrinjind, ca și cum ar fi

10 vrut să vadă dacă îndrăznește uh așa lucru în fața lui. Micu se sculă în picioare cît era de lung, și cînd aduse din nou o palmă lui Dumitrache, văzu țiganul stele verzi. Stoica se dase la o parte, încruntat.

— Ia mai dă una, mă !

15 Micu era gata: cîrpi din nou pe Dumitrache. Atunci Stoica, supărat, luă pe tată-său de mînică și-l scoase afară, zicîndu-i:

— Haide, tată, acasă; nu vezi că-i beat mort?

In urma lor era un hohot în tot hanul. Huiduielile

20 și cîrtieturile însoțiră pe bieții țigani pînă pieriră din ochii lumii.

„Și-așa a muneatu trei scatolți în locu de una", zise grecul, ca morală.

Matei făcu haz de istorisirea grecului, pe care o

25 auzise de prin snoave". Dar asta nu explica pentru ce baciul, care nu bea niciodată, se îmbătase, și, mai cu seamă, cine-i omorîse clinele. Așteptă cu nerăbdare pînă a doua zi, să dea ochii cu el.

In adevăr, a doua zi, prima persoană pe care o

30 văzu, ridicînd perdeaua, fu Micu. El aștepta în curte, rezemat de scară. Matei îi bătu în geam și-I chemă sus la el. După cîteva minute, ușa se deschise și baciul intră înăuntru.

— Cu multă plecăciune, bade Mieule. Te-ai trezit?

35 El plecă ochii în pămînt, lipit de ușă, și nu răspunse nimic.

— Frumoase lucruri faci dumneata l te imbeți ca cel din urmă ticălos, și te pui să bați oamenii, ha!?

Micu tăcea.

40 — Bine mi-am ales eu în cine să-mi pui încrederea!... Da' n-ai gură să răspunzi?

— Ce să răspund, coane?

— Să răspunzi pentru ce te-ai îmbătat.

El tăcu din nou. Matei, supărat, îl dete afară:

— Hai, lipsești din ochii mei.

5 Baciul se întoarse încet și puse mîna pe ivor să iasă. Dar, pe cînd ieșea, zise încet, parcă-i era frică:

— M-aș hi rugat la matala de o vorbă.

— De ce vorbă? întrebă Matei răstit.

— Păi, eu m-aș hi rugat să-mi dai drumul, coane.

10 — Te-ai supărat dumneata?

— Dară! să mă supăr, zise baciul domol: eu știu că sunt vinovat.

— Atunci ce vrei de la mine?

— Nu mai pot sluji, mi-au omorît cîinele, s-a is-

15 prăvit și cu mine.

Era un accent de așa adîncă descurajare în vorbele acele, încît Matei se uită lung la el.

— tnehide ușa, îi zise. Cine ți-a omorît cîinele?

— Nu pot să știu.

20 — Pe cine bănuiești?

— Nu bănuiesc pe nimeni: nu pot să-mi vir sufletul în păcate.

— Unde l-au omorît?

— L-am găsit mort la ușă, coane. A venit de la

25 tîrlă pînă la lăptărie, ca să mă eaute, săracu de el și a murit la ușa mea...

Aici Micu își înghiți nodul de supărare ce i se urca în gît și-și trecu mineca sumanului peste ochi. Matei se uita la el, mișcat.

30 — Și unde-i cîinele? Aș vrea să-l văd și eu.

— D-apoi l-am îngropat, coane... L-am îngropat la capătul tirlei, că măcar că nu-i suflet de creștin, da-i făptura lui Dumnezeu și el.

— Era împușcat ori lovit cu ceva?

35 — Nu, coane, eu zic că era otrăvit, că se umflase săracu cît niște foaie...

Și tot chipul lui, de om cu mintea întreagă, era parcă întors pe dos, demită și durere. Matei se împlînzi de tot.

— E foarte cu putință să fi fost otrăvit: o să cercețăm cine a putut să-l omoare și-ți făgăduiesc să răzbun pe bietul Corcoduș.

Micu da din cap, tăcut. Părea sceptic, cum sunt toți țărani, cind e vorba de dreptatea boierului.

— Ce fel, n-ai încredere în vorba mea?

— Ba am, coane — da' de-acumapentru mine tot-una este.

— De ce?

10 — Așa; mi-a murit cîinele, mor și eu.

Matei **Be** uită lung în ochii lui: era treaz și tocmai de aceea expresia de durere și descurajare ce se citea în ei îl atinse mai mult.

15 — Micule, vino-ți în simțiri. Ce are a face moartea unui cline cu viața ta?

— Coane, are a face, că eu îl crescusem de mititel. Mi-l adusese bietul boier, Dumnezeu să-l ierte, de la niște mocani din Bărăgan, de cînd n-avea nici ochi... Și eu m-am trudit cu el, l-am hrănit cu lingura ca pe un copil, l-am tîmăduit de cîte alea toate, și-l făcusem hiară sălbatecă, nu ciine. Cind l-am dat la lup, alergam cu ol în urma balticului, ca să-l deprind, pînă cine știe unde, de era să ne mîninee într-o iarnă, și pe mine și pe el. Apoi, cînd i-am pus cheptarul, piii... omora lupul din fugă, coane; cade se izgheacu cheptarul în el, îl da la pămînt și îl umplea de singe cu cuiele... Mare lucru am cherdut, coane, mare lucru!... încalcă despre mine, ce să mai zic?... Că eu mă duceam cu el și-n gură de șearpe, și cînd era Corcoduș la oi, nu mai aveam grije de nimic. Că de m-aș hi culcat în mijlocul pădurii, ori cu ușa vraisește, eu habar n-aveam,, că el, crișu, făcea de patraulă.

30 — își ridicase fruntea în sus, ca un om care istorisește izbinzile unui erou. Cînd se opri, giflia de oste-neală și de inimă rea:

35 — Acu, tar' de ciine, ce mă fac eu?...
— Crești un altul.

— Dară!... să mai găsesc eu un ciine ca el!...
Și vorba „ca el” părea că se raportă la un căpitan

40 mare sau Ia un frate iubit.

— Da' cum să nu găsești! îți port eu de grijă: o să mă duc la Irimia Mocanu, la Șindrilita; și ți-aduc unul, c-am auzit că are o prăsilă de clini, de s-a dus vestea.

Baciu da din cap, nemîngiat.

— Grede-mă, Micule. Să vii cu mine să ți-l alegi tu singur.

— S-a sfîrșit cu mine, coane: mi-a omorit clinele, mă duc și eu.

io — Ideea asta fixă nu i-o scotea nimeni din cap. El părea că se supune unei fatalități oarbe, care legase soarta lui de viața cîinelui.

15 — Bine, baciule, da' începi să fii copil: glndește-te că chiar de ar fi îmbătrinit la ușa ta, tot el era să moară înainte și tu peurmă, căașa e lăsat de Dumnezeu, ca omul să trăiască mai mult și cîinele mai puțin.

20 Micu nu mai zise nimic, ci rămase tăcut lîngă ușa, ca mai-nainte. Matei se gîndea în ce chip să-i vorbească mai bine ca să-l convingă că nu are dreptate. Se uită la el mai lung, dar trebui să se încredințeze că nu era de scos la cale cu baciul.

— Și ce vrei de la mine, Micule?

25 ~ Apoi m-aș ruga de matala să-mi dai drumul, coane.

— De ce, măi băiete?

El își mototolea o pulpană a sucmanului, parcă i-ar fi venit mai greu decît orice să se despartă de stăpînul lui.

30 — Eu știu c-o să mor în curînd, coane, și aș vrea să-nchid ochii la bîrlogul nostru.

Matei se foi pe scaun, nemulțumit, și după aceea se sculă în picioare și Începu să se primhle prin casă. Apoi s-apropie de el și-l atinse cu degetul de braț.

— Ia ascultă, Micule: eu poate m-oi fi iuțit vreo-dată la vorbă și te-am supărat fără să vreau. Dar socot că tu mă cunoști bine, și de acum și de altă dată. Suntem tovarăși vechi, bre, și mi-ar veni greu samă despart de tine... Mai gîndește-te pînă mîine. De ți-o li de ducă cu holărire, vino de mă vezi și-om pune lucrurile la cale cum e bine.

După ce baciul ieși, Matei se gândi să se ducă la Irimia Mocanul și să aducă un cățel lui Micu, ca să-l îmbuneze. Așa și făcu. Zise să-i puie caii și, cu tot noroiul ce era, porni la Șindrilita. Pe drum se gîdea la vorbele baciului; ce înrîurire aveau chiar asupra lui!... Oare ce să fi fost la mijloc? O simplă rătăcire a unui suflet plin de credințe greșite, sau intuițiunea unui fapt posibil, a cărui împlinire se lega de oarecare împrejurări din viața reală?... Oare să nu fi fost vreo temere ascunsă de Stingă, bărbatul Floarei, sau de niscaiva ciobani, sau de Eftimiu?... Atîtea Întrebări ce rămîneau fără răspuns. Poate din toate era cite ceva adevărat. Moartea cîinelui părea că apropie împlinirea unei nenorociri inevitabile.

Dar timpul trecea fără ca bănuielile baciului să se îplinească. Tăcut și tot cu inima rea, Micu se înduplecase să rămîie la Matei; dar parcă nu mai era omul de mai-nainte: petrecea serile de iarnă în tinda lăptăriei, la un foc de vreascuri și tizic, rezemat de perete și cîntînd alene din fluier. Cățelul adus de Matei, pe care negreșit că-l chema tot Corcoduș, dormea pe omină de fin, lîngă el. Începea să-i fie drag, ce-i drept, dar nici nu se încerca să-l apropie în minte de celălalt: „departe-i griva de iepure”, zicea molcom, celui ce l-ar fi întreat. Copilăria lui Corcoduș, răposatul, era plină de legende extraordinare: Corcoduș nr. 1 mușcase de deget pe un cioban încă de cînd năvea dinți; Corcoduș nr. 2 era un cățel liniștit, cam tontolog, cu labe late, care nu se zdruncina cu firea decît cînd vedea strachina cu lapte. În toate zilele îi deschidea botul, ca să vadă dacă are negru sub cerul gurei; avea negru, dar ce folos, că nu era rău de loc...

Cu Floarea, lucrurile mergeau mai greu: i se făcuse silă de ea, și nu-i mai vorbea decît cînd avea cîte ceva de cusut ori de dres. Ea ofta, cînd mai avea vreme și

* În ediția 1922 numerotarea capitolului a fost omisă, dintr-o eroare tipografică; capitolele următoare sînt însă numerotate corect (n.ed.).

smîntînea putineele cîntînd eu viersul ei pițigăiat: „las' să vie, domnul știe, calea-n trandafiri să-i fie”, și oprindu-se în mijlocul vorbei ca să dea într-un ciine: „to, cotei, 'ză-te focu!”

- 5 în împrejurările astea trimise Matei pe baciul la Călărași să eumpere niște lețuri, ca să facă din nou perdeaua oilor.
- Baciul plecase cu carul cu patru boi, de cu noaptea, ca să aibă vreme să se întoarcă chiar în seara aceea.
- 10 Matei, ca să nu-l trimită singur, poruncise ca unul din argații din curte să-l însoțească.
- Pînă a doua zi dimineața, carul nu se întorsese. Neliniștit, Matei întrebă de numele argatului care era la drum cu Micu, dar nu-l putu afla.
- 15 Tocmai atunci îi aduseră o scrisoare de la Sașa, prin care dînsa se ruga de el să nu se supere că întîrziează atîta: Mihai se deprindea greu cu Parisul și ea nu putea să-l lase singur așa de repede. Și în această scrisoare, ca în toate, îi vorbea de fericirea ei, deplină, desăvîrșită, de planurile ei, cum avea să schimbe casa; 11
- 20 întreba, glumind, de dulcea Aglaia, de conu Dinu, de surori, și, mai cu seamă, de Tincuța; ce zicea Tincuța? cum trăia Tincuța? era tristă?... Matei își mărturisise că nu prea seglîndisela asta, și își făgădui
- 25 să observe pe fată mai de aproape. Se puse să răspundă Sașei, și astfel veni vremea namiezului, fără să se mai ocupe de baciul și de carul cu lețuri. Dar, cu toate că mintea lui era prinsă de imaginea Sașei și de viața lor viitoare, pe al doilea plan al conștiinței
- 30 trenura grija de ceea ce se putuse întimpla lui Micu. Cînd se uită la ceasornic și văzu că era aproape unu, sări de pe scaun și se duse singur să întreb de sosise baciul. Aglaia părea și ea foarte mirată de această întîrziere, pe care nu și-o putea explica.
- 35 — Să fi băut undeva, la vreo circiumă... parcă nu-mi vine să cred, zise dînsa.
- Da' de unde! baciul nu bea, răspunse Matei preocupat.
- Dînsa îl privi pe sub sprincene, zîmbind ironic.
- 40 El pricepu înțelesul rîsului ei, dar îi fu silă să mai

lungească vorba. Chemă pe un vătaf și îi zise să încalce numaidecât și să plece spre Călărași, înaintea baciului. Omul plecă pe loc, iar el, neliniștit, ieși pe jos și se duse la arman.

Printr-o pornire firească se gândi la Floarea. O găsi trebăluind prin casă, îmbrăcată cu un cojoc fără mîneci, sprintenă și parcă chiar cam înghimpată. De îndată ce-l văzu se spăși și-i ieși înainte.

— Floareo, s-a întors baciul?

10 — Da' gîndesc că s-a întors, coane, că-i plecat de ieri de dimineață. Nu-i la curte?

— Nu-i.

— D-apoi o veni el.

— Trebuia să se-ntoarcă de aseară.

15 — I-auzi, bată-l crucea; i-a abătut de dîrdora însurătorii...

Vorbele astea fură zise într-un chip așa de ciudat, încît dezvăluiră în mintea lui Matei o întregă stare de lucruri: cura baciul prinsese vorba lui de a-l însura în nume de bine, cum, sătul de Floarea, îi zisese se vede să-l lase în pace, cum femeia îl cicălisc și îi spusese că boierul vrea să-l însoare, și așa mai departe, o mulțime de secrete sufletești se dau pe față printr-o vorbă. Matei se uită la dînsa, cum se rezemase

25 de un stîlp al prispei și privea într-aiuri pe cîmp.

— Ei, și dacă s-o-nsura, ce-ți pasă ție...?

— Da' însoară-se, dare-ar dracu-n el, că doar nu i-oi mai coase zdrențele...

30 — Vezi bine, tu ai bărbatul tău și nu se cade să coși zdrențele la alții.

— Da' gîndeam să-i fac un pustiu de bine.

— Prea mult bine nici lui Dumnezeu nu-i place, Floareo.

— Păi, adevărat, coane.

35 Tocmai atunci trecea pe drum un cioban străin, călare pe un măgăruș atît de mic, încît omul lovea cu picioarele de pămînt. El se opri în dreptul porții și făcu seron cu bita să vie cineva spre dînsul. Floarea alergă la poartă. Matei, nerăbdător, se luă după

40 dînsa. Ciobanul istorisea că a întilnit pe drumul Călărașilor o căruță cu lețuri, dejugată, ce sta acolo

din zori de ziuă, cînd trecuse el de la stăpinu-său, și pînă acum, cînd se întorcea. Il întrebă dacă n-a văzut și pe baciul Micu, pe care trebuia să-l cunoască. Ciobanul răspunse că n-a văzut pe nimeni. Și își căuta

5

de drum.

Matei se duse în grabă acasă și zise să-i puie caii. Sări în trăsură chiar de la grajd și porni pe drumul Călărașilor. Deși caii se duceau în goană, lui i se părea că nu se mișcă. Fel de fel de gînduri îi veneau în minte:

T

10

ba că l-au omorît hoții; ba că s-a întilnit cu Stingă, bărbatul Floarei, care-i purta de mult sîmbetele; ba că prepusurile lui asupra Aglaiei și a lui Nae se împlineau tocmai acum... În sfîrșit, după vreo trei sferturi de ceas, ajunse la căruță. Aci toate lucrurile erau în șartul lor; Jețurile legate cu două Irînghii, aduse pînă la inima carului, erau la loc, fără să lipsească unul; boii, dejugați, avuseseră cîte o mină de fin; nu lipsea nimic, nu se vedea nici o urmă de luptă... Atunci, ce se întîrpluse? Toți înălțau din umeri. Vătaful, care venise călare, căina bieții boi, că nu fuseseră adăpați de o zi și jumătate, și îi înjugă să pornească înainte: de om

15

nici un interes.

— A fugit, bată-l Dumnezeu...

25

Părerea asta o împărtăși și vizitiul și în curînd toată luraea din curte nu mai vorbea decît de asta. Unii istoriseau că a furat bani de la boier, alții că se apucase de beție, iar alții că înnebunise:

— Vezi dumneata, ceasul rău: de nu-i murea cîinele, el nu-si lua lumea în cap, zicea o țarancă din bucătărie.

30

Matei era cel mai impresionat dintre toți. El știa bine că nici bani nu-i furase baciul, nici nebun nu era, ci că sufletul lui, înzestrat de natură cu o putere de simțire ce trecea peste starea lui umilă de slugă, fusese

35

zdruncinat din temelii prin moartea cîinelui. Firea lui meditativă, fatalistă, ca a tuturor ciobanilor ce au copilarit cu oile pe virful munților, văzuse, în moartea celui mai bun al lui prieten, un semn rău, și, ca să scape de urmărirea gîndurilor triste, plecase în lume.

40

El era sigur că, dacă nu murea undeva, erasă să se întoarcă.

După câteva zile de așteptare și de căutare, fără vreun spor, se puse să scrie toate acestea Sașei, istorisindu-i de demult, cum venise baciul Ia dinșii; cura trăiseră ei, băiețandri, împreună; cite amintiri îi

5 legau; cât era de cinstit; ce suflet de mare poet pusese natura în forma aceea umilă. Și, scriind, îi curgeau lacrămile șiroaie, și trebuia să-și ție batista deasupra scrisorii ca să nu o umple de picături. După moartea mame-sei, aceasta era a doua mare durere a lui. Chipul

10 cum plecase Micu, fără o vorbă, fără un semn de părere de rău, îl indigna ca pe un copil; dar tot el singur se îmbuna, zicindu-și că poate nu avusese curaj să-i vorbească despre asta. Și cu cât se gindeamăi mult, cu atât mai dragă îi era firea baciului, modestă, blinda,

15 cu aplecare către tot ce era tainic și depărtat în natură. Iși aduse aminte de noaptea ce petrecuse cu dînsul, pe vârful șirei de paie, precum și de vorbele lor rostite cu fața la cerul stelat, și rămase cu condeiul în mână, prins de iluzia depărtării luceafărului, pe care baciul i-l

20 arăta înecat în fundul spațiului. Apoi își aminti de muștrarea ce i-o făcuse din pricina legăturii lui cu Floarea, și îi veni un dor ciudat de a vedea pe văcărită, încheie scrisoarea rugind pe Sașa să se întoarcă mai curînd, fiindcă el se simțea singur, din cale afară trist.

25 După aceea ieși și se duse să vadă pe Floarea.
Cînd ajunse la arman, ea tocmai punea lacătul la lăptărie.
— Ce faci, Floareo?
— Sărutăm mîinile, coane, ia, cu treabă.

30 — Ai zor mare?
— Ba n-am nici un zor.
— Ia deschide, te rog.
Ea deschise din nou și intră cu el înăuntru. Matei știa foarte bine ce rămăsese pe urma baciului, dar, ca să mai vorbească de el, și ca să vorbească cu ea, se uită cu de-amînuntul la toate. În tinda în cap și teie stau de-a lungul pereților puliniciu brînză și teancuri de cașcavaluri, peste care erau aruncate scurgători, șervete de pînză groasă, un căuș, niște teascuri...

40 — Floareo, da' asta nu îngheață iarna aici?
— Ba or îngheța, coane...

— Unde le ținea Micu?
— Apoi, știi matale, cînd îi om viu în casă, mai dezgheață pereții; dar într-o casă pustie, ce-i faci?... El le mai ținea și în gîrliciul beciului.

5 — Să le punem și noi tot acolo.
— Cum îi porunci matale.
Matei se mai invîrți prin tindă și apoi rămase locului, încrucișîndu-și brațele, dînd din cap:
— Cura m-a lăsat el pe mine!

10 Floarea își găsise de treabă și se puse să răsucescă o puțină, ca s-o ducă la loc.
— Tu n-ai auzit nimic de el?
Ea, cu ochii în fundul putinei, răspunse:
— Sâ-l ia dracu!...

15 Dînsul, mirat de vorbele ei, o întrebă din nou:
— Da' parcă voi erați dintr-un sat — de ce vorbești așa de el?
— Dintr-un sat suntem noi, d-apăi...
— D-apăi, ce?

20 — Ia, îi abătuse de înșurătoare, coane, se îmbui-base de ghine, și s-a dus să-și vire capul la stăpîn. Las' c-o vedea el pe dracul...
— Și-a luat lucrurile ce le avea la mine?
— D-apăi parcă ce avea! Două, trei zdrențe și

25 ȝării de pe el.
— Da' ce făcea cu banii?
— Banii, mult puțin ce avea, li trimetea la alde niaică-sa, să-i plătească dările pămîntului și să trăiască și ea.

30 — Are pămînt?
— Avea o corhană stearpă și vreo cinci iede, d-apăi cine știe ce s-o hi ales de ele.
Toate acestea erau zise cu căutătura în pămînt și cu un aer serios și trist. Matei ar fi vrut s-o vază mai sentimentală, mai aprinsă, cum citise el în cărțile ce se ocupă de țărani noștri.

35 — Bine, ție nu-ți pare rău c-a plecat?
— Și de-mi pare și de nu-mi pare, tot atîta-i. Și mai mult nu fu cu putință să scoată de la dînsa.

„Ce ființe ciudate și totuși interesantei gîndi el, și cît sunt de departe de felul cum le-au zugrăvit nuveliștii noștri i”*...

5 Se întoarse de la Floarea înapoi cu un sentiment de descurajare sufletească, de gol, pe care vremea de-afară, cu pomii desfrunziți și cerul împodobit de nori, îl mărea și mai mult. Intră acasă. În odaia lui, focul se stinsese. Se așază într-un fotoliu, și rămase astfel cu miinile duse la gură. Frigul îi șerpuia
10 prin vine, dar parcă nu se simțea în stare să se scoale și să cheme. Își aduse aminte de o cameră rece dintr-un otel de la Pisași i se păru că vede apa turburată a Arnului curgîndu-i pe dinainte. Cum trece timpul!... Ce-o fi făcînd Sașa!... începea să se întunece... O muscă blzîi greoaie prin aer și se izbi cu capul de oglindă. El văzu, ca prin vis, un punct negru căzînd, dar dincolo de fața oglinzii, și tot acolo, spațiul din odaie, reprodus în slaba lumină a zilei. Ce departe i se părea un cadru de perete văzut în oglindă ! Albul și negru] din el alcătuiau un cap de călugăriță. Dacă
20 închidea ochii mai mult, călugărița se prefăcea într-o biserică gotică; cînd îi deschidea, biserica redevenea călugăriță. Și așa, un freamăt de memorie li cînta în minte rugăciunea celor patru popi, în mijlocul cimpului, cînd cu venirea sfintei. Dar picătura de aghiazmă de pe gtlul Sașei!... Ce Incintătoare era Sașa în ziua aceea, așteptîndu-I. în clarulobscur al odăii, i se păru că o vede, gingașe și surizătoare cum era atunci; vedenia aceea lua forme hotărîte, venea spre dînsul,
30 i se așeza pe brațe și își lipea capul pe umărul lui. Ce fericit se simțea!...

O femeie intră cu o lampă aprinsă și cu o depeșă. Sașa se întorcea.

XXII

35 De la plecarea țăranilor din bătătura lui Tănase Scatiu, cînd eu citația, se urmaseră mai multe înfățișări la tribunal, în care obștea sătenilor se apăra cu dispereare împotriva pretențiilor arendașului. Dar judecata

procesului se amina mereu. Tribunalul hotărîse „o descindere la fața locului” ; ea fusese fixată, la-nceput, mai pe vară, dar fusese aminată din cauza morții unui judecător. Acum, în fine, venise vremea să se îplinească „descinderea”.

5 Tănase Scatiu trecuse prin multe judecăți: el știa rostul proceselor pe dinafară. Nu-i dase Dumnezeu „gură”, zicea el, că altfel nu-i mai trebuia lui advocați. Dar, ca oamenii cari nu au încredere în doclori cînd
10 sunt sănătoși, iar cînd îi doare un deget cheamă patru, Scatiu aștepta pe judecători cu avocatul lîrgă el.
— Nu doar că el știe mai mult decit mine, da' ia așa, de-o parigorie.

15 Advocatul lui venise de cu seară și trăsese în gazdă la el, adueîndu-i în același timp și o trăsură încărcată cu mezeluri, icre negre, salamuri, șunci, limbi, țuică, făină, un vin... mă rog, un vin de Golul Drincei, și s-a isprăvit. Advocatul, cam mirat, aduse toată băcănia asta, dar îi spunea că nu crede că judecătorii să
20 tragă în gazdă la e] și mai cu seamă să întindă masă mare, în Împrejurările în care veneau. Tănase îl privi spanchiu, ca cineva care ar zice: „Cîți am păscut eu ca d-ta!”, apoi trimise de chemă pe primar.

25 Advocatul iu foarte mirat cînd văzu hurii:d un fel de omușor păros, scund, pițigăiat, cu o barbă neagră tăiată roată împrejur, îmbrăcat nemțește, cu tocuri duble la încălțăminte, ca să pară mai înalt, și vorbăreț, și isteț...

— Bună seara, d-le Aronovici.

30 — Bună seara, d-le Tănase.

— Ce mai e nou?

— Apăi... tot alea și iar alea: noroi, ploaie, — mizerie goală.

— Ce se mai petrece prin Europa?...

35 Scatiu, care trata pe Aronovici cam peste picior, făcu din ochi către avocat.

— Ce sâ se petreacă?... Burghezimea se ingrașe pe spinarea săracilor. Am citit că irlandezii vor să Înzestreze pe Parnell” al lor; așa martir m-aș face și eu.

40 — Vrei o dulceață?

— Vă mulțumesc, cu plăcere.

—Știi că d-l primar este socialist, zise Scatiu către avocat, când nu se poate duce la Brăila să-și facă chefurile. Ia șezi. Mă duc să zic să-ți aducă o dulceață.

5 ^ El își puse pălăria în virful unui baston strimb și o rezemă de un scaun. Apoi scoase tabacherea de tinichea și făcu o țigară.

— Așa mă supără d-l Tănase. D-nulesteun „aucat” în procesul cu obștea?

10 - Da.

— Îmi pare bine... A ajuns țăranul să ți se urce în cap. Mă rog, acu eu, că trăiesc cu ei de atîta vreme, pot să-ți spun, că ți se urcă în cap. Ți se urcă în cap, d-le!...

15 Scatiu intră repede, strîngînd din umeri.

— Ia ascultă, primarule, știi că mîine te calcă judecata?

— Apoi atîta „ni” mai lipsește... „Ni-” aspus „vătau”!

20 D-l Aronovici nu prea se avea bine cu unele cuvinte românești; mai cu seamă trăia rău cu litera „v” între două vocale.

Domnia-sa se sculă de unde se afla și veni spre Scatiu înălțînd din umeri.

— N-am sfaț!...

25 — Asta n-ar fi nimic, că ți-aș da eu: dar socotesc eă e prea mare „deranj” să întinzi masă mare pentru cheful tribunalului.

— Ba de ce? Numai să am ce le da, că altfel...

30 El auzise pe Scatiu că i-ar da el parale, și nu știa cum s-o dreagă, ca să ciupească ceva.

— Ia ascultă, zise Scatiu, pareă era vorba să te duci la Brăila.

— Cu ce dracu să te duci?...

— Ce-ți pasă, numai să pleci mîine în zori.

35 — Plec chiar acu.

Și se sculă, cu un gest comic, parcă ar fi fost gata sase urce în vapor chiar atunci. Scatiu îl chemă într-o odaie alături să-i dea ceva parole, și pe drum îi zise:

40 — Spune și ajutorului dumitale să nu găzduiască pe tribunal, că nu-i dator... Tribunalul să-și aducă merinde, dacă ii trebuie.

După ce Aronovici plecă, Scatiu se întoarse în odaie la avocat, se apropie de el, închizînd din ochiul sting și zicîndu-i:

— Înțelegi dumneata!... Țasta-i primarul ales de mine. Ce-a băut și ce-a mîncat!...

Apoi începu să istorisească toată pătărania lui Aronovici: cum fusese sergent în armată, cum se încurcase c-o femeie măritată și o despărțise de bărbat, cum venise la un peticei de moșie ce-l avea acolo, cum era veșnic fără lescaie etc.

— Mi l-am ales primar... Mă ține vreo mie de franci pe an, dar halal!... Ehe Dumneavoastră glndiți că numai așa se face agricultura!... Trebuie muncă domnule! Să știi să chibzuiești toate, că țăranul în ziua de azi e mai șiret decît boierul...

Advocatul păru a zice întru sine că e greu, mai ales cu asemenea probă de boier — dar se mulțumi a zîmbi și a nu răspunde.

20 După cîteva minute intră și cîrciumarul, un japlan de om pină la podele.

— Bună seara, Chirule.

— Sărutăm mîinile, nasule.

25 — Te chemasem la socoteli, dar vād că astă-seară n-avem vreme. Mai ai din ale băcăniei?... ori s-a dus tot?... că parcă primiseși puțin lucru.

Tănase Si vorbea întors spre el cu spatele, dar finu-său, Chiru, care fusese hoț de cai (și se bănuia că și acum se mai ocupă cu astfel de afaceri), îl plănua după întrebări și pricepu unde vrea s-o aducă „alde nașu-său”.

30 — Apăi, ce să mai am nasule, că o litră două de pastrama, cît am adus, s-a mîncat în casă.

Tănase începu a ride și a clipi din ochi avocatului.

35 — Ad-o mai domol, Chirule, eă nu te-ai fi făcut papistaș să mănînci carne în postul Crăciunului.

Chiru mustăci și se foi în zăbun.

— Da'bate-i-ar Dumnezeu de băcani, că dacă ai căuta ghine, niei nu dai de carne în pastrama lor, așa-i de uscată și de slabă.

40 Scatiu se prăpădea de rîs.

— Zi: **paBtramă** de post?
 — Apăi, ce mi-e caraeateța, ce mi-e pastrama lor...
 — Zi, **ru)** mai ai...
 — Nici o creștătură.
 5 — Da* de-ale mîncării, altminterea?
 — N-am fir de nimic.
 — Zi, de-o veni tribunalul, tufă?
 Chiru **înălță** din umeri a gol. Tănase păru a-și lua
 aerul grav **și** a se gîndi:
 io — Apoi bine, Chirule. Rămînem înțeleși așa:
 dumneata n-ai nici de unele... Tribunalul să-și caute
 de mîncare în altă parte.
 Pe cînd deschidea ușa să iasă, Chiru zise:
 — Aș avea o vorbă cu matale.
 15 Scatiu se sculă numaidecît și se luă după el în sală.
 — Cum te duci numai decît și se luă după el în sală.
 încet și misterios circiumarul.
 — Da' de ce?
 — Apăi... eu aș zice: matale să nu te dai jos de pe
 20 cal.
 — Da' ce este?
 — Nu-i nimic... da-i mai **bine** așa.
 Scatiu, care **știa** ce vrea să zică o vorbă de-a lui
 Chiru, îi făgădui să nu se dea jos.
 25 — Și mai mă rugam de niște belerturi, zise Chiru.
 — Da' ce-i? întrebă Scatiu, a mai căzut ceva?
 Chiru se scarpină în cap.
 — Apăi tot mai chică cite o gloabă. Au venit niște
 flăcăi despre Rîmnic cu juncani.
 30 — Du-te la primar, pînă nu pleacă, și spune-i că
 vii de la mine, **să-ți** dea trei bilete. Haide !...
 Circiumarul ieși, iar Tănase se întoarse în casă.
 Șiretenia biletelor era următoarea: de cînd Chiru
 se lăsase de a mai fura vite, în urma unei strașnice
 35 bătăi ce mîncase de la țărani, se îndeletnicea cu vîn-
 zarea vitelor furate de alții, de prin alte județe. Pentru
 aceasta însă îi trebuia bilete de la primărie, cu care
 să poată duce pe la „bîlciuri" caii furați. Aronovici își
 avea partea lui de zeciuală, iar Scatiu, care multă
 40 vreme luase și el de-a dreptul parte la cîștig, se mulțu-
 mea acuma numai cu cite un cal ori un bou, pe care îl

plătea un galben ori doi, îl Iniiera cu fierul lui și-l
 trimitea la suhat ori la heighelie.

Astfel se puseră lucrurile la cale pentru a doua
 zi.

5 Pe la vreo 11 ceasuri dimineața, sosi, în adevăr,
 a doua zi, o birjă cu patru cai, în care președintele
 și supleantul tribunalului, însoțiți de ajutorul de
 grefier, se transportau la fața locului. Birja se opri
 10 în fața primăriei, unde erau deja adunați mulți locui-
 tori, cari, cu căciulile în mină, stau pe prispă în picioare.
 Magistrații se deteră jos, zgribuliți de frig, plecti-
 siți de drum și morți de foame. Ajutorul de primar
 veni în fugă să deschidă „cașelaria", dar oamenilor
 15 legei nu le ardea de formalități. Ei întrebă de
 „ceva de mîncare". De mîncare, tnfă. Preșe-
 dintele era bărbat în vîrstă, însurat, cu tabieturi, fiu
 de oameni de rînd, ajuns prin munca lui. Supleantul
 era tînăr, fost prin străinătate, de familie bună, dar
 20 îmbrăcat cam pîrpiriu. Pe cînd d-l președinte de-abia
 se foia într-o șubă de-a lui socru-său, moșier din Călă-
 rași — junele supleant strîngea din spete în paltonașul
 său de bonjurist, și tot întindea o tabachere de argint
 ajutorului de grefă, care apuca țigara cu vîrfurile unghi-
 25 ilor sale de copist de carieră, sprijinindu-și manșetele
 în degetele resfîrate. După o scurtă chihzuire, preșe-
 dintele spuse țăranilor să plece la cîmp, iar el se sui
 în trăsură, împreună cu supleantul și ajutorul, și se
 duseră la circiumă să îmbrace ceva. Căii birjarului
 de-abia mai mișcau trăsura prin noroiul din sat.
 30 Birjarul spera să tragă la arendaș, ca de obicei, unde
 găsea orz degeaba pentru cai, mîncare și vin bun
 pentru el; de aceea bombănea pe capră, înjurînd.
 La circiumă, Chiru primi pe domniile magistrați foarte
 cu supunere, dar fără fir de mîncare, „căștii matale,
 35 în post, noi trăim cu fasole, cu una, cu alta, cum dă
 Dumnezeu", dar pofți pe boieri să tragă la curte.
 Magistrații iar se chibzuiră. Președintele, cu mai
 multă experiență, n-ar fi vrut să se ducă la arendaș,
 deoarece era „parte interesată", dar supleantul, mort
 40 de foame, se îndreptă repede spre trăsura:

— Ia Iasă, mon crier; ce, o să-mi vtnd eu conștiința pentru un dejun? Hai să mîncăm la el, și dacă n-o avea dreptate, îl radem.

Această argumentare a unei conștiinți curate (și a unui stomac gol) birui frageda rezistență a președintelui. Birjarul se îndreptă spre curtea arendașului (și de astă dată caii dau mai bine în ham) și astfel mezelurile aduse de avocatul lui Scatiu își găsiră fireasca lor întrebuintare.

10 Magistrații mîncară eu măsură și destul de repede, dar mîncară la Tănase, parte împricinată; ieșiră la clmp fără el, dar în trăsura lui și cu avocatul lui. Cît despre Scatiu, el venea în urma trăsurii, călare pe bidiviul cu care făcea curte Tincuței, încălțat cu
15 niște botfori ce-i treceau de genunchi, și pe cap cu o căciulită de pielicică de oaie, foarte tîlhărească. Era radios și din cînd în cînd făcea eu ochiul avocatului. Acesta, om de omenie, întorcea capul, fiindcă simțea că judecătorii erau jenați.

20 Pe drum întilniră mai multe pilcuri de țărani, care nu se prea dau la o parte. Vizitiul lui Scatiu mina bine, dar era noroi și zgomotul trăsurei nu împiedeca glasurile țaranilor de-a ajunge pînă la președinte. Ei, după cum spusese de eu vară, nu voiau să calce
25 judecata pe pămînturile lor. Astfel, între grupuri de săteni nemulțumiți, trăsura ajunse la o viroagă, plină de apă, peste care era un podeț. Aci, la capătul podului, vreo zece oameni stau înaintea cailor. Vizitiul strigă la ei să se dea la o parte.

30 — Nu se poate, domnilor!... ziceau ei. N-are ce căuta judecata pe locurile noastre.

Președintele se sculase în picioare și căuta să le vorbească; dar, pe cînd parlamenta din trăsură, Scatiu trecu ca fulgerul pe lingă ei, repezind calul asupra țaranilor cu atîta furie, încît rupse rîndurileși trecu, iar vizitiul dete bici cailor. În urma lor, locuitorii strigau și amenințau, alergînd cit ce puteau. Gluma se îngroșea.

40 Cînd ajunseră la movilă, unde era locul în contestație, îi aștepta jumătate satul. Cei ce alergaseră în urma trăsurei soseau și ei gifînd. Președintele se dete

jos și se duse în mijlocul țaranilor cu pasul sigur și cu capul sus.

— Bună vreme, oameni buni.

Lumea se dete la o parte, dar nimeni nu răspunse. Președintele se Invîrti împrejur, ca un actor, și se uita spre cei sosiți.

— Ce estef întrebă el; ori credeți că am venit cu execuție la dumneavoastră?... Liniștiți-vă: noi venim numai ca să vedem de partea cui este dreptatea.

10 — Dreptatea o să hie de partea ciocoilor, zise Lefter, cel cu ura împotriva lui Scatiu.

— Păi aia-i știută, adăugară mai multe glasuri deodată.

15 — Să nu-i calce chiciorul pe locurile noastre! strigă Lefter.

— Să plece de-aici hoțul! întăriră alții.

Președintele voi să mai vorbească, însă fu repede înconjurat de toate părțile.

— Domnule judecător, să poftiți în trăsură.

20 În același timp, mai multe brațe îl luară pe sus.

— Să nu puneți mîna pe mine, strigă președintele. Atunci Scatiu, care sta la o parte, repezi din nou calul în țărani, dar Lefter dete cu bățul în eapul calului, de-l făcu să sară în două picioare. Lumea se dete la o parte, iar președintele putu să se urce în trăsură singur. Scatiu răspunse la lovitura lui Lefter pocnindu-l cu sfircul biciului peste ochi, de-i luă vîzul. Lefter aruncă cu ciomagul în el, înjurînd, dar Scatiu se tupilă și bățul îi trecu peste cap. Calul se
30 mișca cu o nespusă indemlnare: se retrăgea cu cițiva pași, sărea într-o parte și într-alta, se învirtea printre oameni așa de repede încît nimeni nu putea să puie mîna pe el. Iar biciul plesnea în dreapta și în stînga și pe cine-l ajungea îi crăpa pielea. Scatiu sta ghemuit, cu căciula îndesată pe ochi, cu dîrlogii strînși în mîna stingă, înfipt în șea ca un drac. Lefter, cu mina la cap, se ținea după el și, cînd îi veni bine, îl lovi o dată cu bîta peste țîrloi de-l secă la inimă.

Toate astea se petrecură într-o clipă. Carta devenea revoltă pe față. Președintele striga din răsputeri lui Scatiu să s-astîmpere. Cînd lumea se mai dezme-

teci, puse mina pe pietre, pe bulgări Înghetați, si începu să arunce în Tănase. O piatră îl ajunsese în obraz și-l umplu de sânge. Numai atunci se hotărî să rupă la fugă. Întoarse calul împrejur și-i dete drumul pe câmp... Săreau bulgării de pământ din copile de parcă la fiecare pas cădeau bombe ca din senin. Un „huideo” prelung îl urmări pînă se făcu nevăzut.

În vremea asta domnii din trăsura o vîrîseră pe mîneacă. Vizitiul voise să dea bici cailor și să ștergă și el, dar președintele se împotrivi. Atunci, vizitiul, profitînd de un moment de învîlmășeală, sări de pe capră și o rupse la fugă. Cînd se deșteptară ceilalți, el se făcuse nevăzut.

După ce Scatiu dispăru, lumea se întoarse către judecători, amenințătoare.

—Acuma, domnule judecător, să vă mai judecăm și noi o dată! zise unul dintre țărani; ați mîncat și ați băut la ciocoi, ha !...

Președintele Încercă să le mai vorbească:

10 —Fraților !... Oameni buni!... noi nu suntem vinovați...

—Jos ! Ia-I, mă !

Un țaran se ridică pe la spatele trăsorei și puse mina în pîrul avocatului. Acesta începu a plînge și a se tingui că are nevastă și copii, să le fie milă...

De pe movilă se auzi un glas:

—Stați, măi creștini, ce faceți?

Era bătrînul Stoica, cel ce venise pe vară cu citația la Scatiu.

30 —Ce vă legați de oameni!... Ce v-a făcut dumnealor?

—Nu, că de ce au mîncat la hoțu !

—Fraților, zise președintele, ce era să facem? n-am găsit de mîncare nicăieri...

35 —Dă-te jos, tilhamle, care vrei să ne sărăcești, zise Lefter avocatului.

—Mă, Leftere, pesemne ți s-a iăcut de pușcărie, mai zise Stoica.

40 Gălăgia se ridica pînă în slava cerului. Nimeni nu băgă de seamă că pe drum venea un șir de vreo trei trăsuri, ce mergeau spre gară, care era la vreo jumătate

de oră depărtare. Cum era firesc, cea dinții trăsura se opri, iar celelalte se opriră după dinsa. Era Matei cu fetele, Tincuța și coana Sofița. Ei mergeau înaintea Sașei, care tocmai venea din străinătate. Matei, care era în trăsura de la Otopeanu, cumpărată de la Scatiu, lăsă hățurile vizitiului și se dete jos. Lumea se mai liniștise. Cîțiva țărani îl cunoșteau, fiindcă, de cînd trăiau rău cu Scatiu, munceau adesea pe moșia lui.

—Da' ce este, oameni buni? întrebă el, mirat.

10 Unii își scoaseră căciulile, alții sedeteră la o parte.

Matei își aruncă ochii către nenorociții din trăsura.

—Cine sunt dumnealor?

—Ia, judecătorii sunt, de au venit să ne despoaie, zise unul mai hărăgos.

15 Matei nu știa ce să creadă. Toți erau încremeniți —țărani cam rușinați, judecătorii moleșiți de frică.

Avocatul își îndreptă părul în cap și-și ștergea ochii. Lui Matei i se făcu milă.

—Oameni buni, dacă înțeleg bine, dumnealor au venit la vreo constatare.

20 —Au venit cu „izicuție”, îl întrerupse unul din cei mai răi.

—Nu este adevărat, am venit în „descindere la fața locului”, zise președintele.

25 —Ei, și cu ce drept vă legați dumneavoastră de niște judecători, cari vin să-și împlinescă o datorie?...

—Păi așa spui și eu, coane, zise bătrînul Stoica, ce-s vinovați dumnealor. Boierul nostru e ciinos. da' dumnealor...

30 —Cine-i boierul dumneavoastră?

—Alde Scatiu.

La numele lui Tănase, Matei rămase un moment pe gînduri, fiindcă i se păru că trebuie să fie vreo pehlivănie la mijloc.

35 —Căutați-vă de treabă, oameni buni, și lăsați pe dumnealor să meargă cu Dumnezeu.

—Parcă asta nu-i tot ciocoi, zise unul care nu cunoștea pe Matei.

El se întoarse încet, și se uită la țărani liniștit.

— Eu nu sunt ciocoi, bade, dar văd că dumneata ești obraznic. Nu ți-e rușine să te legi de oameni nevinovați...

— Haidem, mă, zise Stoica.

5 Cei mai mulți se luară după bătrîn, și se-ndrumară spre sat. Dar Lefter și cu alții mai colțați stau pe Joc.

— Ia ascultă, bade, zise Matei către Lefter, eu te povățuiesc prietenește să-ți cauți de treaba că altfel ai să putrezești în pușcărie. Dumnealor sunt judecă-
10 lori, și fiindcă dumneata te-ai sculat cu putere in contra judecătii, ai să vezi mine cum o să te lege călărașii cot la cot...

— Apoi, tot atita e de mine.

15 Românul era încăpăținat. Atunci Matei se duse drept ia el. Era cu un cap mai inait decii Lefter.

— Și ce poștești?

Țăranul se muie.

— Apoi să se ducă de pe locurile noastre.

20 — Aicea aveți dreptate: să se ducă... dar lăsați-J să plece.

— Nouă nu ne trebuie judecată, că la judecăți tot ciocoi ciștigă.

— Așa este: duceți-vă la treaba dumneavoastră, iar dumnealor să se întoarcă de unde au venit.

25 — Păi așa, cucoane. Iacă, noi ne ducem, da' să nu le mai calce chiciorul pe pământurile noastre, că se Intimplă lucru mare...

Și astfel, și acești din urmă porniră după ceilalți.

30 Fetele din trăsură se uitau mirate spre grupul în care era Matei, fără să priceapă ce se petrecea acolo. Judecătorii plecau capetele unul pe după altul, să vadă cumse sfârșea „revolta”. Începuseră să mai prindă curaj, de cînd văzuseră trăsurile pe drum. Ajutorul de grefă ținea hățurile. Cit despre avocat, mina țara-

35 nului ce i se plimbase prin păr îi paralizase orice voință: singura lui aspirație, pentru moment, era de a rămîne pe loc, viu.

40 Situația, din primejdioasă, devenea comică. Judecătorii nu voiau să se întoarcă acasă la Scatiu, ca să nu mai treacă prin mijlocul sătenilor. Și cu toate

astea trebuiau să se întoarcă, fiindcă birja lor era acolo. Avocatul se ruga de Matei să nu-i lase.

5 Nehotăr-ît, Matei stete un moment la gînduri: îi părea rău să nu se ducă înaintea Sașei, dar pe de altă parte nu putea să părăsească în voia întîmplărilor pe niște nenorociți. Se duse la mătuși-sa și îi spuse cum stau lucrurile, rugînd-o să meargă cu fetele la gară, că el trebuia să se întoarcă înapoi. Puse pe președinte și pe supleant în trăsura lui, iar el se urcă
10 pe capră, în trăsura lui Scatiu, in care era avocatul și ajutorul de grefă, și astfel porniră înapoi, dar nu la Scatiu, ci acasă la Matei.

15 Pe cînd aceștia veneau la Ciulniței, Tanase ajungea la tactul subprefecturei, unde starea lui producea cea mai mare impresie. Fără a sta mult la îndoială, subprefectul telegrafie la prefectură că țaranii din comuna Balta se puseseră in revoltă în contra autorității judecătorești; el făgăduia că se duce la fața locului.

20 Știrea provocă în capitala județului o vie indignare. La tribunal, mai cu seamă, era fierbere mare, fiindcă se știa că președintele era dus în cercetare, în persoană. Depeși peste depeși se urmară, între prefect și procuror pe de o parte și subprefect pe de
25 alta, asupra soartei magistraților. La început, subprefectul răspundea că nu știa ce s-au făcut. Toate inimile erau pline de groază. Procurorul și judecătorul de instrucție hotărîră să plece numaidecit la fața locului, însoțiți de polițai și de vreo 30 de călărași.

30 In vremea asta, judecătorii și avocatul se încălzeau la Matei, stînd tăcuți la gura sobei. Supleantul încerca să mai istorisească cîte un caraghioslîc, dar nimenea nu-i răspundea. Avocatul mai cu seamă era plouat de tot. El se uita melancolic la cărbunii aprinși, urmărind crimpeie de gînduri. Cînd femeia
35 îi dete dulceață, bău paharul de apă rece cu o nespună voluptate, parcă s-ar fi simțit fericit de a fi încă viu, de a putea gusta un lucru bun, de a putea înghiți. Fusese așa de aproape de moarte, sau cel puțin i se părea că fusese aproape, încît cele mai neînsemnate
40 lucruri din viață căpătau importanță.

Ei prinziră și trecură noaptea la Matei, iar a doua zi porniră la Călărași cu aceeași birje cu care veniseră, chemată la Ciulniței de un vătaf.

5 In urma **Jor**, Matei aștepta cu nerăbdare ea se poată duce la Sașa. În vremea asta văzu trăsura lui unchiu-său intrând în curte. Conu Dinu ieși din șubă cu oarecare anevoință, ajutat de Aglaia, și urcă scările în grabă.

10 — Ce s-a întâmplat, frate? Ce-i? întrebă el, pe eînd Matei îi ieșea înainte.

— Nu-i nimic...

— Cum nu-i nimic? Unde-s judecătorii?

— Au plecat pe la casele lor.

— Știi bine?

15 — Cum aă nu știu !... dacă i-am pus eu în trăsura...

— Atunci nu-i adevărat că i-au bătut țărani de i-au omorit.

Matei explică bătrînului cum se petrecuseră lucrurile cu o zi înainte. Conu Dinu îl ascultă pe gînduri, 20 dînd din cap cu înțeleșuri. Cînd nepotu-său isprăvi de istorisit, el rămase cu mîna la gură, neștiind parcă ce să facă.

— Tot tilharu ăla de Scatiu e pricina răutăților! La mine de ce nu se mai răscoală nimeni, măi fră- 25 țioare?

Matei îl rugă să intre înăuntru să se mai încălzească. El nu primi.

~ Ia ascultă-mă, hai cu mine Ia Balta.

Tînărul stele un moment la îndoială.

30 — Aș fi vrut să văd pe Sașa...

— Ai dreptate... și eu vreau să mă duc s-o văd... Rămaseră față în față, uitîndu-se amîndoi în pămînt.

35 — Știi ce? tu du-te la Comănești, că viu și eu, zise conu Dinu. Deocamdată vreau să dau o raită pe la Balta, c-am auzit că se petrec grozăvii mari.

— Da? Atunci merg și eu.

— Haide.

40 Și săriră amîndoi în trăsura lui conu Dinu. Pe drum, bătrînul îi explică ceea ce auzise vorbindu-se printre țărani din sat, că veniseră niște zberi din

Călărași, cari pusese ră lumea la chinuri. Drumul deshm dat de ploii le păru fără sîfirs.

5 Cînd ajunseră la Bolta traseră de-a dreptul la primărie. Aici nimeni. Un bătrîn care cunoștea pe Dinu, îi ieși înainte și-l rugă să le vie în ajutor, că tot satul era pus la muncă silnică, la Scatiu acasă. Conu Dinu porunci vizitiului să meaigă la Scatiu.

10 Porțile de la ogradă erau închise, cînd ajunseră ei la curtea boierească, și păzite de un călăraș. Conu Dinu și Matei se deteră jos din trăsura și voră să intre, însă călărașul îi opri. O slugă, care tocmai ieșea, îi recunosc și zise soldatului să le dea drumul înăuntru.

15 Pe prispa caselor lui Scatiu stau grămădiți vreo 20 de țărani, unii puși în fiare, alții liberi, păziți de vreo cițiva călărași. Din fundul curții, unde era o finărie ascunsă între grajdul de nuiete și hambar, se auzeau gemete, pocnete, parcă cine știe ce s-ar fi petrecut acolo.

20 Conu Dinu se apropie de țărani; ei se sculară în picioare și-și scoaseră căciulile.

— Bună vreme, oameni buni. Da' ce-i cu dumnea-voastră?

Deocamdată nimeni nu răspunse. Conu Dinu recunosc pe un bătrîn.

25 — Ce-i cu tine, Stoico?

— Ia, rău, cocoane.

— Ce-ați făcut?

— Păi ce să facem... ia, pustia aia de judecată.

30 — V-ați pus împotriva stăpînirii. Rău, iăutul meu.

Cu toate că știa de ce fel de judecată era vorba, boierul bătrîn nu putea admite această răzvrătire în contra ordinei.

Matei, nerăbdător, plecase înainte către finăria din care veneau gemetele. Unchiu-său se luă după el.

35 Aci, priveliștea era și mai tristă. De trei girnețe desfrunzite, erau legați trei țărani, supuși la tortura „vîrtejului”, ca să spuie: pe de o parte unde erau judecătorii, iar pe de alta cine fusese capul revoltei. Fiecare om era legat de brațe și lipit cu spatele de trunchiul copacului. Un domn numai în cămașe, 40 cu niște mustăți teribile, cu un chip buhav de beție,

trecea un restei de corn între iunie și copac, și începea să învirtească. Pieptul și brațul nenorocitului chinuit pocneau. El urla de durere, pe cînd călău] său înjura ca un surugiu, cerindu-i să mărturisească adevărul, în același timp doi călărași întinseseră la pămînt pe un alt țaran și-l băteau pe pielea g^ală cu două opritori.

10 Era o scenă dezgustătoare. Soldații, cari n-aveau nici o ură personală împotriva țaranilor — din conștiință — păreau niște călăi, atît erau de aprinși de băutură și excitați de propria lor răutate. Cînd, osteniți, isprăveau de a-l bate, îi mai dau una cu tocul cizmei în coaste ca să-l ajute să se scoale.

15 Matei rămase înmărmurit. Un sughiț de indignare i se urcă în gît. Se rezemă de un stilp și-și duse ruina la ochi.

Unul dintre țaranii legdți recunoscă pe conu Dinu și începu a striga:

20 — Săi, cucoane, că ne-au omorît tîlharii!... Fic-li milă de zilele noastre și nu ne lăsa.

Ivirea celor două războaie necunoscute păru că intimidează pe chinuitorul oamenilor; der impresiunea aceasta nu fu de lungă durată; el văzu în cei doi străini doi arendași, prin urmare doi buni prieteni, și răspunse la strigătul de desperare al țaranului, dînd-i un ghiont în fălci. Acesta, tinăr și voinic, încercă să dea cu piciorul în el, dar nu-l ajunse. Atunci bătăușul, furios, se repezi la un gîrbaci. Conu Dinu încercă să-l apuce de o mîneacă:

30 — Domnule, domnule, ia ascultă...

înainte de-a găsi vreme să-l asculte, el lovi pe țaran peste obraz de mai multe ori. J-Tăcăul gemea, Indesindu-și capul în piept. Conu Dinu îl apucă de braț și-l scutură bine:

35 — N-auzi ce-ți spui eu?... Nu mai chinui lumea degeaba, că judecătorii sunt vii, nevătămați la Călărași, ori ești surd?...

Subcomisarul (fiindcă zbirul acesta era subcomisar) se uită mit la conu Dinu:

40 — Da' cine ești dumneata?

— Cine sunt, cine nu sunt, nu e treaba dumitale. Atita îți spun, să nu mai chinuiești lumea, că ai să infunzi pușcăria. Uite, dumnealui **de** colo a scăpat pe **d**-nii judecători.

5 Matei se mișcă încet de unde era și veni pînă lîngă subcomisar:

— În iidevăr, așa este, zise el domol. Dă drumul oamenilor de unde i-ai legat.

10 Glasul lui strălucise de emoțiune, figură palidă, statura înaltă, avură oarecare înrîurire asupra subcomisarului. Dar, făcîndu-și curaj singur, bețmil se îndirji-

— Ia **Mlăbește**-mă, domnule. Eu sunt agent auxiliar al parchetului.

15 Fără **cea** mai mică pauză, o palma uriașe căzu pe obrazul agentului auxiliar al parchetului. Încremenit, ridietnd mîna să și-o ducă la **cap**, subcomisarul păru că se dezmeticește din buimăceala furioasă în **care se găsea**.

— Dă drumul oamenilor și bai cu mine la procuror.

20 Nimeni nu îndrăzni să zică ceva, nici subcomisarul cel puternic, nici soldații înarmați, — ci cu toții se supuseră: atita se potriveau de bine actul acesta de autoritate cu propria răspundere din conștiința lor amorțită de vin.

26 Dezlegară pe țarani de la trumhiuri. Brațele lor erau ca moarte. La unii degetele înțepeniseră. Cel bătut în biciul peste obraz avea pielea crăpată și plină de sînge. Cel bătut la spete, sta grămadă **pe** un colț de gunoi ud, fără să se poată mișca.

30 În culmea indignării, Matei, urmat de unchiu-său și de subcomisar, intră în casă la Scatiu.

Aci, în odaia lui Tănase, sta la o masă polițaiul din Călărași, cu o coală de hirtie și o sticlă de vin dinainte. El lua interogatoriul la trei nenorociți, care

35 trecuseră prin mîinile subcomisarului și acum gemeau rezemați de ziduri. Scatiu, cu capul imboboiojit în **basma**, făcea pe victima și totdeauna **ajuta** pe polițai în anchetă. Cînd văzu pe Matei, și mai cu seamă pe conu Dinu, rămase foarte nedumerit. Sesculă stîngaci de undesealla, încureîndu-se în scaune **și** voi să poftască pe noii veniți în odaia de alături:

— Pofțiți, vă rog, dincoace, să fumăm cîte o țigară, că aici se face ancheta.

— Unde-i domnul procuror? întrebă Matei, fără să-l asculte. Dumneavoastră sunteți d-l polițai?

5 zise el adresîndu-se domnului de la masă.

— Da, răspunse acesta.

— Unde-i domnul procuror?

— Dumnealui e la tactul subprefecturii cu domnul jude-instructor.

10 — Și dumnealor v-au dat ordin să chinuiți lumea așa?

— Ba nu... Da' cine chinuiește lumea?

— Cum: cine chinuiește lumea; da' ăștia ce sunt? zise el arătînd pe oamenii dinăuntru; da' ăsta ce e?

15 da' ăsta? da' ăsta?

— Și pe măsură ce întreba, apuca pe oamenii ce-l urmaseră pînă în sală și-i vîra înăuntru.

— ăștia sunt capii revoltei.

— Capii revoltei?! Da' ăștia ce sunt? dar cei de-afară? dar satul întreg? Judecînd după torturi, toată lumea e cap.

20 — Păi se Întelege: toți sunt deopotrivă vinovați, pînă ne-or declara pe adevărații instigatori... Da', mă rog, d-voastră cine sunteți?!

25 Matei se uită țintă în ochii lui. Era palid și deabia își putea stăplni furia.

— Eu cine sunt?... Ai dreptate, domnule, să mă întrebî. Sunt un nesocotit care am lăsat lumea civilizată și m-am întors în țara mea, ca să văd asemenea sălbatecii... Asta sunt. Și spre deplina d-tale satisfacere, află că mai sunt un martor care am să strig pînă la cer împotriva zbirilor ce chinuiesc lumea, și că n-o să m-astimpăr, pînă nu vă voi vedea, pe dumneata și pe bețivul acela de colo, cu lanțurile de git,

35 în locul lor...

Polițaiul muiase nasul în pămînt. Matei urma a se uita la el cu scîrbă.

— Asta sunt!

— Ia du-te de-ți vezi de treabă, domnule, zise

40 el în cele din urmă. Călăraș, pentru ce ai lăsat să intre lume străină aici?

— Porunciți, d-le polițai.

— Să nu mai lași pe nimeni să intre în curte. Ai înțeles?

— Am înțeles, să trăiți...

5 Și pe cînd Matei și cu unchiu-său se urcau în trăsură, ca să caute pe procuror la tactul subprefecturii, polițaiul se așeza placid la masă; aprindea din nou o țigară și-și mai vărsa o picătură de vin, pîrînd a-și urma procesul-verbal mai departe. După ce Scatiu

10 însoți pînă la Io trăsură pe conu Dinu, se întoarse înapoi la polițai și începu să înjure pe Matei și pe toți coconășii, ca un surugiu. Polițaiul îl asculta cam pieziș, lăsîndu-l să-și verse focul în pace. Cînd isprăvi de înjurat, polițaiul îl luă de braț și trecură într-o odaie vecină.

15 — Ia ascultă, nene Tănase, m-ai virît în belea...

— Ce belea, „domle"!... Te sperii mneata de vorba unui nebun? Păi ăsta-i nebun; nu-l vezi?

— Ei... nebun, nebun; dacă m-o da la jurnale, așa-i c-am pățit-o?...

20 — Ce „jornale, domle"!... Parcă eu nu cunosc „jornaliști" cîți poștești! Ia să vezi, cînd mă duc la București, cîți stau împrejurul meu... Dacă-i vorba pe aia, să-l dăm noi pe el.

— Ba, mă rog, să-ți cauți de treabă.

25 — Atunci ce-ți pasă?

— Îmi pasă, că mă dă afară din slujbă, și mă dă și-n judecată.

— Răspund eu, „domle", pentru mneata.

30 Polițaiul rămase pe gînduri. După aceea ridică ochii domo) spre el.

— Dacă e așa, sâ-roi dai înscris eă dumneata ai poruncit să pui lumea la vîrtej.

— Îți dau și înscris și polițai dacă poștești... Nu fi copil, omule, și vino-ți în lire!

35 Și Scatiu voi să-l ia de braț și să-l întoarcă la lucru. Polițaiul se desfăcu de el și luă un scaun.

— Ei, neică Tănase, nu merge așa. Ce mi-ai făgăduit?...

— Gata...

40 — Scoate.

— Păi n-am asupra mea.

— Du-te la casă...
 — Cum o să umblu la casă cu oamenii de față?
 — D-apoi pe oameni Si dăm noi afară.
 Tănase dete din cap:
 — N-ai 'mneata încredere in minei...
 — Ba am, da' văd că umbli cu momeli.
 — Zău, nene Ghiță, îți dau; pre legea mea...
 — Vorbe, Tănase băiete... Eu ți-am dovedii dumi-
 tale că-ți sunt prieten; iacătă lumea pusă la regulă.
 10 Pe mine poate să mă dea în judecată, poate să mă
 spinzure, — ce-ți pasă; la dumneata oamenii au să
 fie de-acum ca mieii. Dovedește-mi acuma că-mi ești
 prieten...
 Scatiu se scârpina în cap.
 — Ei, al dracului!...
 în același timp scoase din buzunar o punga de
 mătase cu inele și, răsturnind partea în care era aurul,
 începu să numere în gând.
 20 — N-am de ajuns.
 — Cit ai?
 — Ia, vreo doisprezece poli.
 — Dar în partea cealaltă?
 — Acolo-i argint.
 Polițaiul păru că stă la gânduri...
 25 — Dă punga-ncoace, și restul mi l-ai da altă dată.
 — Apoi cu argint cu tot?
 — Ei, acuma să mai stai să numeri argintul...
 — Ba nu, da* știi că mărunțelele trebuiesc la
 moșie. Să-ți dau niște bumăști in locul lor.
 30 — Bine, neică, numa scoate mai mulțișoare.
 Parcă adineaorea n-aveai?...
 Scatiu răsturnă argintul in palmă și numără,
 după cu după, pînă la cel din urmă ban. Se făceau
 în tot 68 de lei și niște gologani. Scoase din buzunarul
 35 unei jiletce cu mîneci, un plic soios, iar din plic trase
 binișor trei bilete de cîte 20 de lei și le dete polițaiului.
 — Mi-ai mîncat și aici opt lei, neică Tănase.
 — Dumneata să fii sănătos, nene Ghiță, că auru
 are baș.

XXIII

Ieșind de la Scatiu, conu Dinu și Matei luară
 drumul subprefecturii, tăcuți, amâriți, parcă s-ar
 fi întors de la o înmormîntare. Începuse să plouă cu
 zăpadă. Vizitiul opri caii să ridice coșul trăsorii.
 5 Un moment, Matei avu percepțiunea limpede a sin-
 gurătății și pustiului fără capăt, ce se desprindea
 din întinderea cîmpului. Bulgări negri pe arătură;
 bălării plouate; țelina sunaturilor pe care putrezeau
 tîrtani răsuciți de vînt. El își îndesă pălăria pe ochi
 10 și se vîrî și mai adine în fundul trăsorii.
 Bătrînul simți ce se petrece într-insul, și-l atinse
 cu mina pe umăr.
 — Cam ușurică pălăria ta.
 Matei se uită la unchiu-stu, p cc<ipat de gîr.LLii.
 15 Conu Dinu adăugă:
 — Ar fi bine să-ți iei o căciulă.
 Matei dete din cap, zîmbind.
 — Da, da. Trebuie să te faci ca noi, om al nevoii.
 20 Să te îmbraci de ploaie, să te îmbraci de soare și
 să-ți oțelești sufletul tn necazuri, ca să știi pune preț
 pe bunurile vieții. Sus inima!... că ești tînăr și te
 așteaptă norocul... Ei!... dă-mi anii tăi, și-ți dau tot...
 Drumul trecea pe lingă casele lui Matei.
 25 Conu Dinu, în loc s-o ia spre subprefeitmă, zise
 vizitiului să intre in curte.
 — Lasă pe mine, că știu eu cum să le vorbesc.
 Dumneata să mi te gătești ca de ginere — precum și
 ești — și s-o pornești la Sașa, că nu se cuvine s-o
 faci să aștepte mai mult.
 30 Și fiindcă Matei vroia să protesteze, băliînul se
 făcu serios.
 — Aibi încredere în mine. Sunt pînă in suflet
 scîrbit de ceea ce am văzut. Inttă, băiete, în curte
 la conu Matei, zise vizitiului.
 35 După ce trăsura se opri la scară, băttimil adause:
 — Ești cam iute din fire. Palma aceea năstruș-
 nică de pe obrazul bețivanului, ce e drept, mi-a răcorit
 sufletul, dar putea să aibă urmări displăcute... Da,
 da. Trebuie să te gindești, că toată mulțimea asta de

pușlăraale e așa crescută. Tu nu vezi, bre, că toată lumea face politică și toți ăștia de la noi, care țin politica în mină, fac gheșelturi?... O palmă!... Ce-ai îndreptat cu o palmă?... Dar du-te că te plouă. Și

5 spune Sașei că viu și eu... întreb-o ce mi-a adus de la Paris... Haide, băiete...

Matei urcă scările zîmbind. Ce idealist ciudat mai era și unchiu-său în felul lui!... Cu încetul, oroarea celor văzute îi reveni în minte, și se simțea

10 nefericit, mic la suflet, că nu făcuse mai mult pentru bieții nenorociți. Dezhrăcîndu-se de blană, se uita în oglindă și vedea mișcarea ciudată ce o face brațul cînd iese din mîneacă; dar percepțiunea faptului nu ajungea pînă la conștiință. Oare la ce lucru

15 plăcut se gindea cînd era în trăsură? Și, fiindcă nu și-l putea aduce aminte, repetă întru **Bine** toate cele ce vorbise cu unchiu-său, sperînd să poată da peste faptul ce-l interesa.

Intră astfel în odaie la dînsul. Aici îl aștepta o surprindere plăcută: pe o masă din fața ușii, un portret mare al Sașei, rezemat de două sfeșnice, părea că vrea să-i vorbească. El se apropie de masă, se plecă

20 binișor spre portret și se uită lung la dînsul... Ce transparentă sufletească în ovalul obrazului **acela!**... Luă portretul în mină și veni la fereastră. I se părea că niciodată nu văzuse așa de aproape pe Sașa. Pentru

25 întiași dată băgă de seamă ce păr minunat avea. Fotografia reproducea toate cutele bogate curn se împleteau unele după altele, ca o coroană, împodobindu-i capul cu o găteală naturală.

30

Aglaia, care de la un cîrd de vreme se hotărîse să pară foarte fericită de căsătoria lui Matei, intră în virful picioarelor și-i spuse că Sașa venise să vadă

35 de dimineață, că-i adusese un dar prea frumos, un „necessaire” de argint, și că tot ea, cu mina ei, așezase portretul pe masă, pentru el.

Matei zise să-i puie caii, și porni la Comănești.

Deși ploua cînd intră în curte, Victoria și Mary începură a striga în gura maro că vine nenea Matei,

40 și ieșiră înaintea lui în cerdac. Sașa se luase după **ele**, fără să-și dea seama de ce **face**.

Matei se coborî din trăsură, și urcă scările repede, dueîndu-se drept la dînsa, cu brațele întinse. Sașa își ridicase miinile pînă în dreptul gurii și **parca** și le ținea **strînFe** una într-alta, ca să le împiedice

5 de a se duce către el cu prea mare grabă: fetele erau de față. Roșie, rîzînd într-aiuri, îl scutură de mîna cu o nespūsă emoțiune, pe cînd Mary **sărea voioasă** înaintea, iar Victoria venro zimbitoare în urmă.

— Să desham caii, cucoane? întrebă vizitiul.

10 — Ba nu, să aștepți.

— Ba nu, să-i deshame, zise Victoria: nu dejunezi la noi?

— N-am lăsat vorbă acasă, dragii.

15 — Zi-i să-i deshame, întări Sașa, dînd din cap cu autoritate.

El începu a ride:

— Deja?....

— Da, deja.

Apoi cu un aer comic **dc** supărare:

20 — Je **voudrais** bien voir ca... Sunt aici de ieri, și dumneata vii de-abia după 24 de ore, și chiar atunci ai vrea să-ștergi numaidecit...

El începu a ride. Ea părea foarte necăjită.

— De ie rîzi! îi zise, bătînd din picior.

25 Victoria tocmai se întorcea.

— Fetîto, fii bună, și spune din capătul cerdacului, vizitiului meu, să nu deshame caii, ci să se întoarcă acasă, că eu viu cu nenea Dinu.

30 Fata ieși, sărînd de bucurie că venea la masă și conu Dinu. Mary se luă după dînsa în vederea gravului eveniment al dejunului.

Ei rămaseră amîndoi, unul în fata altuia. Sașa plecase ochii în pămînt.

— Deja?... zise el din nou, zîmbind.

35 Ea ridică ochii către el, dînd din cap.

— Îmi scriai să viu mai <urînd... ca să nu lovești pe la mine decit, din an în Paște?

— N-am putut, zău așa.

40 — Știu, am auzit că s-a întîmplat o revoltă cu țărani — dar, de țineai la mine cit de puțin, ai fi găsit un minut să vii să mă vezi... Dacă în locul meu

soseai dumneata, iar in locul dumitale aşteptam eu, desigur că n-ar fi fost putere in lume care să mă împiedice de a veni la gară...

El rămase uitându-se la dînsa nedumerit; îi trecu prin minte, ca un fulger, că toate femeile, chiar şi cele mai alese, sunt mici la suflet, cînd amorul lor propriu este in joc. Dar forma şi accentul cu care spusese cum ar fi făcut totul ca să-i iasă intru intim-pinare, dacă or fi venit el, i se părură atît de sincere şi de duioase, încît îi luă o mină într-ale Ini şi i-o mîngîie, mişcat pînă la suflet.

Saşa părea că aude tot ce se petrece în conştiinţa lui. Ridică privirile către dînsul şi zise zimbitoare:

— Nu-i aşa?

— Ba-i aşa.

— Atuncea zi-mi pardon şi te iert.

În acelaşi timp ridică mîna pînă-n dreptul gurii lui. Matei îi dete mîna uşor la o parte.

— Cum !... nu te simţi fericit de o aşa mare cinste?

Vorba ei purta intenţiunea unei mirări comice, dar nu ascundea destul de bine umbra unei păreri de rău adevărate.

— Ia să ne înţelegem, mă rog: au oare eu n-am venit cîndva din străinătate, şi era toată lumea la gară, numai... *cineva* nu? zise el.

Această aducere aminte plăcu Saşei mai mult decît oricare răspuns. Ea rămase în picioare uitându-se drept înainte.

— Într-adevăr, zise ea. Dar eu nu puteam veni.

— Ca să nu rămîie biata mamă singură?

— Ca să nu rămîie singură, da, şi ca să nu afli dumneata prea curînd ceea ce vroiam să ascund şi ceea ce totuşi ai aflat foarte repede.

Zise vorbele acestea în fugă, ca cineva care vrea să se descarce deodată de tot ce are pe suflet.

El se uita la ea lung... Fără a mai rosti un cuvînt, îi luă capul în mîini şi o mîngîie pe păr. lip-nd-o de pieptul lui. Ea se desfăcu încet de el:

— Cum ai găsit portretul?

— Minunat... Nici nu ţi-am mulţumit... Fr.de l-ai făcut?

— La Nadar²⁰, îţi place?

— Foarte mult.

— Da?...

— Da.

— Atunci stai să-ţi mai arăt unul.

Ieşi repede şi se întoarse numaidecît, cu o cutiuţă in mină.

— Ţi-am adus ceva...

În acelaşi timp scoase din cutie un lanţ de ceasornic cu două capete. De o parte atirna un creion şi o boabă de cristal.

Matei se uită la el cu mare interes, îl admiră cît putu de mult şi făgădui să-l poarte toată viaţa.

— Va să zică îţi place? întrebă ea.

— Foarte mult... Da' boaba asta de cristal ce e?

Saşa rîdea.

Dacă ajungeai să fixezi într-un anumit mod globuşorul de sticlă, se vedea portretul Saşei. De asemenea creionul avea o ferestruie, pe unde se vedea iarăşi portretul ei.

— A trebuit să mă duc de trei ori la fotograf, ra să-ţi pot aduce lucrurile astea. E cea din urmă modă... pentru logodnici.

El se uita la ferestruia creionului, închizînd un ochi şi privind cu celălalt chipul ţneîntător al Saşei, talia'ei elegantă. Fără să-şi dea seama, îi era mai dragă acolo, in depărtarea iluzorie a unei sticle, decît in realitatea de alături, deşi chiar în realitate îi era foarte dragă; aşa cum era acolo, sîmSna parcă mai mult cu acea din mintea lui, senină şi nespus de dulce; pe cîtă vreme cum era aici, era în partea ei omenească şi reală²¹.

Saşa pierdu răbdarea şi-l atinse binişor peste braţ.

— Ce-ai găsit acolo aşa de interesant?

— Tare mai eşti frumoasă! zise el fără a o privi.

— Da?... Şi seamăn?...

— Foarte mult... Eşti incîntătoare!... îmi paie t5 ai să te mişti acuma şî ai să vii către mine, ca intr-o feerie... cu o frază din Gliic-k²² şi două versuri din Homer as crede că te \äd sosind din pămîntul fericit

al câmpiilor Elysee²³, tinde primăvara eternă încinge trunchiul copacilor cu iederă verde și...

— Vin fetele I...

El își lăsă mina în jos ou încetul:

5 - Ei și?...

— Nu-i nimic, dar... nu mai aiura.

Se tăcuse roșie de fericire, îl luă de braț și se lipi cu capul de umărul lui, uitându-se pe fereastră:

— O să ningă.

10 — Da, *q* să ningă.

— Ce fericit) o să fim după... când... mă vei lua. N-o să ne ducem nicăiera, nu-i așa? Am să-ți cânt cite ceva, seara, aici în casa noastră, singuri la foc...

— Da...

15 — N-are să fie tocmai ca în cimpiile Elysee, dar 0 să J'im fericiți, nu-i așa?

— Da...

— Acum sa mergem dincolo. Pune lanțul fa ceasornic, și nu uita că rână ai în boaba de cristal, în creion si în... realitate.

20 Când veni conu Dinu, îi găsi jucând tablele, foarte liniștiți. Bătrînul îmbrățișe pe Sașa din toată inima; dete minile fetelor să i ie sărute, ca un mitropoljl: bătu pe Matei pe spate și se așeză jos. Se vedea bine că era preocupat de cele ce auzise de la judecători. I se spusese că tiranii se răsculau sistematic în diferite părți a țării, îndemnați de agenți străini, •e cutreierau satele²¹. El zicea că nu crede în asemenea povești, dar totuși nu era liniștit.

30 La masă, cu ajutorul lui Dumnezeu și a unui vinisor de Odobeșli, începu a i se dewreți fruntea. Miss Sharp (care se întorsese de demnii) plăti <u amorul său propriu buna dispoziție a lui conu Dinu: ea făcea chestiune persoitală din toate sosurile și *cmi-* servele englezești ce o înconjurau și de care ridea bătrînul.

Pe la sfârșitul mesei veni coana Sofița cu Tincuța, si mai în același timp cu ele sosi și Tănase Scatiu, oblojit l» cap. Tincuța intră în fugă, riz.înd să se 1o-pească de mutra lui Scatiu. Acesta ofta și ridica ochii

178

în podele, parcă ar fi fost victima cea mai nevinovată a nedreptăței omenești.

— Ce mai faci, domnule Tănase? il întrebă Sașa.

— El... știe Dumnezeu!...

5 — Da' ce ai la cap? ce ți s-a întâmplat?

— Suferim... suferim mult...

Privirile fulgerătoare ale englezoaicei se plimbau de la Mary la Virtoria și înapoi, fiindcă erau umflate de rîs la vederea caraghiosului cap al lui Scatiu. lti Guvernanta avea un dispreț ascuns pentru Tincuța, fiindcă aceasta nu era pregătită la lupta vieței după principiile din „Vanity Fair”.

După rnasă, conu Dinu chemă pe Matei și pe Sașa într-o odaie vecină, unde-i spovedi ca un duhovnic asupra planurilor)nr de căsătorie, și, fiindcă amîndoi erau nestrămutați în hotărîrile lor, se întoarce cu ei unde erau ceilalți și, serios, zisfc către cei de față:

15 — Ascultați la mine: știți că Sașa este fata mea, fiindcă tată-său, Dumnezeu să-l ierte, m-a lăsat cu limbă de moarte părintele ei sufletesc. Acuma vine dumnealui, Matei Damian, nepotu-meu, și mi-o cere de legiuită soție, — iar eu i-c dau.

Sașa se făcuse roșie ca un măr. Conu Dinu sc apropie de ca și, luîndu-i o mină, o puse într-a lui Matei.

25 Toți se sculară în picioare.

A-caslă solemnitate improvizată făcu pe roiiu Dinu să nu-și mai găsească cuvintele ce pregătise. îi veni în minte un psalm al lui David, din psaltirea pe care de atitea ori o cetise la biserică, și se puse să rosteasca tinerilor, țintndn-le mîinile unite:

30 „Luat) aminlc norodul meu la legea mea, plecați urechea voastră spre graiurile gurei melc.

Deschide-voi în pilde gura mea; spune-voi vorbele cele din început.

15 Și s-au ridicat mărturii întru lacov, si lege an pus întru fsrail.

Cite au poruncit părinților noștri, ca să le arate pe ele fiilor săi.

179

Ca să cunoască alt neam: fiii cei ce se vor naște,
și se vor scula, și le vor spune fiilor săi.

5 Ca să-și puie întru Dumnezeu nădejdea lor, și să
nu uite lucrurile lui Dumnezeu și poruncile lui să
le caute."

—Asta este: să umblați în poruncile Domnului
și să fiți norociți, voi și copiii voștri și se bătrînul
ca încheiere la cuvînlarea sa.

10 El sărută pe Sașa și pe nepolu-său, foarte mișcat,
și bătîndu-l pe umăr îi mai zise:

— Iar dumneata, logofete, să nu te mai miști de
pe pămînturile astea... m-ai înțeles? că aici ai găsit
fericirea cea adevărată!...

15 îmbrățișările și sărutările împiedică pe Matei
de a răspunde...

După cîteva luni, o sanie mergea în fuga cailor,
de la Comănești la Ciulniței, pe pîrtia sclipitoare de
zăpadă. Matei și Sașa, de cînd fetele plecaseră cu
20 conu Dinu la București, ieșeau în toate zilele, singuri,
bătînd cîmpiile întinse, pe luciul cărora orizontul se
făcuse parcă mai larg. Amîndoi se uitau departe, în
zarea albă, căutînd un înțeles personal firii aceleia
mărețe, și amîndoi se întorceau unul către altul,
25 găsindu-l în sufletele lor. Sașa, roșie de frig, cu r>
dantelă răsucită deasupra căcînliței, zîmbea din ochii
ei de femeie fericită, iar el, serios, îi stringea mina
într-ale sale. Totul părea așezat pentru o lungă viață,
calmă, limpede, căreia naturii lor puțin expansive
ii dau o ușoară umbră de ideal.

30 Cînd trecură pe lîngă armanul de Ia moșia lui,
Matei zise vizitiului să oprească și se dete jos să aprindă
o țigară la Floarea. Ea veni să sărute mîna Sașei.

— N-ai mai aflat nimic de Micu, Floareo? o întrebă
Matei.

35 — Dară... Ce să afli boierule... că s-a dus în lume.

— Păcat de el.

— Apăi... cum e scris omului, coane.

TANASE SCATIU

PREFAȚĂ LA EDIȚIA ÎNTÎI

După nouă ani de la publicarea în volum a romanului Viața în țară, apare, iarăși în volum, urmarea sa, Tănase Scatiu¹. Aceasta lungă curgere de vreme ar trebui să zdruncine credința mea în puterea de viață a literaturii noastre, în cetitorii români și înmulțirea lor, în desfășurarea spre mai bine a întregii noastre activități naționale, așa cum o vedeam în prefața romanului Viața în țară. Fiindcă însă nu-mi este iertat a măsură mersul lumii cusec.esele mele personale, trebuie să cred că deocamdată publicului român nu-i place romanele mele, sau că n-are cine să se ocupe de tipărirea și răspîndirea lor. Sper însă că va veni o vreme în care românii vor înțelege cu cită sinceritate, cu cită dragoste și înălțare sufletească a fost scrisă istoria Comăneștenilor, Lyrîda și celelalte lucrări ale maturității; vor înțelege cât e de greu să plămuești fînte vii, simple și adevărate, cînd trăiești departe de ele; vor înțelege, în fine, năzuința către creațiuni fundamentale românești, care însă sînt împrumutate din «specia eternității» adevărul sufletesc și simplitatea clasică.

Dar, oricare ar fi judecata viitorului asupra unui singur om, el, viitorul, se prezintă într-o scară de creștere ce nu se poate tăgădui.

În anul jubilar al domniei regelui Carol, s-a întîmplat jubileul caracteristic al revistei Convorbiri literare". A trăi 40 de ani spre a publica literatură este virtute, chiar pentru țări cu totul civilizate: pentru noi este o glorie, o dovadă covârșitoare de energie. Convorbirile literare au trecut din rîndă

în mină, dar n-au căzui; iar astăzi, sub direcțiunea unui om de talent* vor merge mai departe.

O altă împlinire fericită și caracteristică este înjgheburile unei societăți de editură ca „Minerva” sau ca „-Biblioteca pentru toți”, cari publică, în exemplare ieftine, literatură românească*. Poale că alegerile lor nu sînt totdeauna bune, iar gustul artei grafice lasă câteodată de dorit. Cu toate astea, ele răspund unei adevărate nevoi a vieții noastre intelectuale: trebuința de a ceti.

O a treia împrejurare, doveditoare de progres, ar fi tocului, înmulțirea peste măsură a revistelor și ziarelor literare, unciune hune, altele rele, reviste și ziare uneori indiscrete, ce se viră în sufletul omului, cu o lipsă de cuviință ce atinge animalitatea.

Toate acestea pornesc din aceeași energie virulentă, din aceeași tinerele sălbatecă, ce umple arăturile de holde, viile de struguri, gardurile de nebuna vegetație a pădurilor. Românii sînt risipitori și fanfaroni; mai toți surit bogați; cei ce nu sînt bogați își inchipuiesc că sînt; nimeni nu se însoară definitiv; nimeni nu urăște sau iubește eu putere; țărani învîrtesc. carul cu patru boi prin curte și cer pămînt; tîrgoveli nu știu să iscălească, dar cer drepturi; femeile nu știu să coasă, dar știu să stenografeze; un an, guvernul e gata să dea faliment, iar anul al doilea are ex-adente extravagante. O învălmășeală și un zgomot, o lipsă de rînduială, parcă lumea noastră ar trăi pururea într-un hipodrom roman, așteptînd să încununeze pe Neron’.

Și, cu toate astea, dacă un sens de orientare se desfășură sus, în lumea chemată să guverneze țara și poporul actsta, toate relele se tîmăduiesc de la sine, pentru același cuvînt pentru care merge înainte tot ce este organic: condiționarea prielnică a mediului.

Ceea ce condiționează existența oricărei literaturi este frumosul. Acesta este mediul ei prielnic. A spera vreodată că alte cauze pot să înrîurească durabil literatura și artele este o eroare grosolană. Laude, subvenții, critici interesate, nimic nu poate salva o epocă antiestetica sau pr un om lipsit de talent.

Așadar, revistele ce trăiesc sunt bune, prin chiar aceea că sînt.

Frumosul în artă este iluzionarea realității. Orice colț de natură, orice scenă din viața trăită, orice sentiment, dacă

este trecut din realitate în suflet și de acolo redat în realitate, devine artă. Pare un lucru foarte simplu. Totuși numai oamenii de talent au puterea de a da în ființă ceea ce era numai în gînd. Obștea se emoționează în mod pasiv, primește în suflet ceea ce vine dinafară, dar nu mai are mijloc de a sensibiliza din nou. emoțianea. Cei ce nu au talent și totuși încearcă a iluziona realitatea, aceia fac monștri, oameni de lemn, simțiri false — și aceia trec. O amabilă zeflema învăluie încă total, în această țară tină și iertătoare.

n.z.

I

Pe drumul desfundat de ploi, înainta trăsura eu greu. Cîmpul era totuna de apă. Se lăsa noaptea, și frigul începea să amorțească crestele bulgărilor de noroi, iar bălțile prindeau o pojghiță subțire de gheață
5 — ceea ce făcea drumul și mai anevoios. Caii, asudați, mergeau prin șleau, sunînd din telencele lor monotone: erau patru înaintași, toți tineri, deprinși cu vremea rea și cu noroaiele, fiindcă erau născuți în herghelie, la țară. Văzuseră ei multe, de cînd erau
10 la grajd: pripoare, zăpezi, ape mari, și mai cu seamă țăpoiul lui Stoica vizitiul; așa că greutățile de acum nu i-ar fi oprit din mers, dacă nu-i opreau hățurile.
In adevăr, Stoica, beat mort, ca să-și țină cumpăna pe capră, se rezema în hățuri. Atunci trăsura se oprea.
15 La fiecare popas, se auzea stăpinul înjurînd:
— Mă, bețivule, mă, nu te-ai mai treziți?... Mă!
Și la fiecare „mă”, răsuna cîte un ghiont în spinarea vizitiului, dar fără nici un cîștig: pe dinafară cojocul gros, pe dinăuntru rachiul tare, îl puneau mai presus
20 de pumnii „boierului”.
în cele din urmă, Tănase Scatiu pierdu răbdarea. Cînd se mai opriră caii încă o dată lîngă crîșma din drum, el ieși de sub coșul trăsurii. Scăpărau înjurăturile de mînios ce era.
25 — Dă-te jos, boule, dă-te jos. Trebuie să mă urc eu pe capră, că de-aia am vizitiu...

Stoica se foia să se dea jos, bolborosind printre dinți:

— D-apoi să-mi dai simbria, că eu mă duc...

— Bată-te Dumnezeu, nevoiașule, că de douăzeci

5 de ani te duci și tot nu mai pleci. Măcar de te-ai duce dracului!...

— Parcă-s eu de vină, dacă-s caii stătuți de drum...

In același timp voi să sară în noroi. Stăpînu-său îl apucă de ceafă:

10 — Ce faci, măi... Vrei să sari în noroi și apoi sa te urci în trăsură, ca un porc?

— Poi ce să îac?

— Să te ia dracu, asta să faci. Nu poți să te cobori de pe capră în trăsură?

10 Stoica se uită cam urît la priponii ce fie Întindea din virful caprei. Se simțea în ce hal era și nu-i A enea de loc la indemînă să încerce. Pe cînd el se lupta să între sub coș, caii mișcară trăsura. Vălătuc, Stoica BC rostogoli în noroi.

20 — Na!... avu el vreme să rostească.

Furia lui Scatiu nu mai cunoscua margini. Crucile, dumnezeii și toți sfinții părinți îi trecură prin gură, ca la un surugiu. Fără a mai sta mult la gînduri, dete bici cailor și plecă, lăsîndu-și vizitiul în noroi.

25 Cînd ajunse în oraș, se înopta de-a binele.

Casele lui erau așezate în mijlocul unei curți mari. Le cumpăraseră, ca pe tot ce cumpăra, de ocazie, de la un boier scăpătat, Costache Mcrișescu, și le schimbase, le meremetișise, astfel că erau acum cele mai

30 frumoase din tîrg.

De îndată ce se auziră clopetele cailor, slugile ieșiră toate, ca de obicei, întru întimpmarta boierului.

Cînd îl văzură singur, fără vizitiu, cu fața Înnorată, nu îndrăzniră să-i zică nici pis, ci se apucară să des-

35 hame caii în tăcere și să ia lucrurile din trăsură.

El, cu o șubă pînă în pămînt, peste care era încins cu cureaua de la revolver, urcă scările, intră în sală, unde îl aștepta fetița cu bona, pe care se făcu că nici

40 nu le vede, apoi trecu în seră, unde răsturnă vreo două-trei glastre cu flori, după aocia în sofragerie, apoi iar înapoi, pînă ce dete cu ochii de nevastă-sa:

isa

— Da' ce, nu-i nimeni in casa asia?

Tincuța se grăbise să-i iasă înainte, dar nu ajunsese la timp.

5 — Ba cum sâ nu fie. Uite, suntem toți in păr. Da' ce ți s-a întSmplat?...

— Ia nu mă mai descoase. Unde-i Costea?

Feciorul se ținuse după el de la scară.

— Da' ce-aștepți, măi băiete? Te-ai făcut și tu boier, ha? Numai boieri in casa asta. Toată lumea-i iu boier, numai eu am rămas mojiu. Mojiu sâ care, că de aia-i făcut el. Cum o să te dau afară, păcătosule!..

Feciorul sta înaintea lui smirna.

— Trage de ici, boule, ce te uiți la mine, parcă nu m-aî mai văzut.

15 Costea îl desfăcu de catarama revolverului, îl ajută să-și scoată șuba și după aceea îl întrebă:

— Pofțiți dulceață?

— Adu-mi pantofii intli, prostule: tot nu te-ai mai învățat ru slujba?

20 Nevastă-sa se apropie de el binișor:

— Tănase, treci la tine că ți-am pregătit tot ce-ți trebuie, nu te descâlța aici.

— Ia slăbește-mă dumneata cu învățăturile. Să inveți pe cine ai mai învățat, nu pe mine.

25 Feciorul aștepta.

— Adu-mi, băiete, pantofii.

Tincuța se uită la dînsul, de sus in jos, fără să zică nimic; apoi luă fata de mină și voi să treacă într-allă odaie. El chemă fata înapoi:

30 — Zoițico, să stai aici.

Fata nu prea vrea- Mamă-sa o rugă binișor să rămînă. Ea rămase, dar fără voie.

— Nu vrei să stai cu tata? Încercă el să zică, eu gtas blajin.

35 — Nu, răspunse fata, gata să plîngă.

— Atunci, hai, marș!

Fetița se întoarse spre ușă, cu mîna la gură, neîndrăznind să iasă, dar in același timp nevoind să rămînă.

— Marș! Să nu te mai văd în ochii mei, urîto.

Fata izbucni in plins. Mamă-sa, care o aștepta la ușă, o luă în brațe și trecură dincolo. Bona dispăruse deja.

— Neam al dracului! zise Scatiu.

5 Dar lacrămile fetei părură ca răcoresc aerul, ca o ploaie binefăcătoare. Tănase se mai luminează la chip, întrebă pe fecior dacă a venit cineva în lipsa lui, apoi, sub cuvânt că acolo nu era destul loc, ca să nu pară că ascultă de vorba nevestei, se duse la el. In odaie să se schimbe. In același timp, Tincuța, mîngîind fata, își revărsă trebuința de a îmbrățișa pe cineva, de a auzi o vorbă bună, ea, care avea atîta nevoie de mîngîiere.

10 Steteau amindouă, una lîngă alta, de vreun ceas, cînd intră Scatiu.

•15 — Mă rog, mîncăm astăzi?

Tincuța urma a apune fetei o istorioară. Se întrepruse un moment și-i zise:

— Sună, te rog.

Apoi continuă mai departe vorba cu fata.

20 El sta rezemat de sobă, căutînd un mijloc de a se amesteca în vorbă. Își răsuci o țigară și zise fetei să-i dea chibriturile. Fetița îi duse chibritelnița și veni repede la loc.

— Bree!... zise el lung.

25 Tincuța se uită la dînsul, ca cineva care înțelege ce i se cere, dar stă la îndoială dacă trebuie să dea sau nu. în cele din urmă se hotărî să-l întrebe.

— Dar ce ți s-a întîmplat?

— Ce să mi se-ntîmple: ia, vizitiul cel procopsit de la d-voastră.

— De la noi!... Te aud că-l ai de vreo 20 de ani.

— Il am. Dar cine mi l-a colăcit: tatăl dumitale.

— Se înțelege: tot tatăl meu e de vină...

3i lia se sculă să iasă, vrînd să înlătorească o nouă furtună ce se pregătea, cînd tocmai intră feciorul și-i pofti la masă.

Era în postul Crăciunului și din întîmplare se potrivise să fin tocmai într-o miercuri. Aburul de la supă se ridica pînă în lumina lămpii, umplînd camera de miros de bucate. Fiecare se așează la locul său. mada-ma, fetița, Tincuța, Tănase in capul mese) și la un

iii

colț-d-înae, care acuma devenise îngrijitorul Ciulni-țelilor, numai un loc rămase gol.

— Ai chemat pe cocoana mare? întrebă Tincuța pe fecior.

5 — Am chemat-o, cuconiță.

Tănase dete duscă pe gît o sticluță pintecoasă de țuică, din care ar fi băut trei inși, și după aceea o puse pe masă cu zgomot, pocnind din limbă. Apoi luă cu degetele două măslîne, pe care ie aruncă în gură, una după alta.

10 — Da' nu vine mama, Costeo?

— Vine, boierule. Chiar acușica am poftit-o.

Tănase se sculă do ia masă și vru să iasă, dar tocmai atunci intra coana Profira.

15 — Haide, bătrîno, haide, că cei tineri nu așteaptă.

Groasă, buhavă, murdară, coana Profira se mișca din greu, cu un teslemel înnodat sub barbă, cu buzele treniurînd, cu ochii suri de bătrînețe. Ea '?!' < incet la loc și căzu pe scaun ca o ruomiie.

20 — M-ați hi așteptat, maică... Dacă nu m-a chemat nimeni.

Feciorul nu îndrăzni să zică nimic, ci numai dete din cap cu înțelesuri.

25 Scena aceasta se repeta in toate serile, arnărînd sufletul Tincuței, prin aceea că Tănase se scula de cite două și trei ori ca s-o aducă la masă. Cînd se scula Tincuța s-o cheme, era și mai rău. fiindcă bărbatul său devenea ironic, așa cum știa el.

30 — Nu vă *aeraujarsili*, vă rog... să nu vă piară pofta de mîncare.

Cînd toți fură la masă, Tănase se uită prin talerele tuturor, să vadă cine mîncă de post și cine de dulce. După aceea sorbocăi de cîteva ori din supa lui de linte și apoi întinse talerul feciorului.

35 — Na, mă!... Să spui bucătăresei că o să i-o torn pe gît. Asta ciorbă de linte e?

Și, întoreîndu-se către bătrîna:

— Dumneata ce mîninei, mamă?

Baba nu înțelegea si se uita cu ochi stupizi la toți.

40 — Ce mîncîci? Ai ce minca? întrebă el mai tare. Ea își clătina umerii și zbîrei gura ca de ns.

—Cum, Doamne iartă-mă, să n-am!... Că doar toate sunt din belșug.

—Și de post și de dulce, ca la otel, zise el. Că de aia nu mai plouă la vreme.

5 Tincuța tușea din cind în cind, o tuse seacă, urită. La fiecare observație a bărbatu-său, își pleca ochii în farfurie: se ținea cât putea să nu răspundă, ca să nu provoace scene, de față cu lumea, și mai cu seamă cu slugile. Dar toate erau în zadar.

10 — Băiete, dă-mi niște oloi de in, să pot mânca mazărea asta bătută, că-i făcută de-o săptămîna...

—Tănase, nu mai minca oloi de in, că iar te îmbolnăvești, zise Tincuța.

15 El se uită țintă la dînsa, cu o privire rea, gata parcă să-i sară în cap. Ea adăugă liniștită:

—Degeaba te uiți la mine așa: mazărea e făcută de astăzi într-adîns pentru dumneata.

—Eu nu sunt păgîn, să mănînc carne miercurea în post. Așa am trăit toată viața și mi-a mers bine. N-o să mă înveți d-ta ce să fac.

20 —Nu te învăț nimica, te rog numai să nu măninci lucruri care-ți fac rău.

—Adu-mi oloi, băiete.

25 Nu mai zise nimeni nimica. Se auzeau furculițele în farfuriile, glasul fetei care vorbea încet cu bona în nemțește, tușea Tincuței și lingura lui Tănase care bătea mazărea.

La al doilea fel de bucale, Tănase băgă de seamă că și cucoana Profira mînca de dulce.

30 —Da' ce faci, bătrino, zise el zimbînd.

Baba scăpă furculița din mină, speriată.

—A, bată-te potca, mai mare spaima îmi fu...

—Mănînc) carne, ha?

—Poi de, măiculiță, adăugă ea miorlăindu-se din nou, ce să fac, dacă așa vrea Tincuța.

35 —De ce nu lași lumea în pace, omule, zise Tincuța. Așa este, am rugat-o să mănince carne, fiindcă mi-a zis doctorul.

Luciul păru că face plăcere lui Tănase. Baba era.

•o ca și mai înainte, rea, bețiva, nevoiașe, dar fiindcă tot „o mamă are omul”, îi împlinea toate poftele și

orice atențiune către dînsa era bine primită. Tincuța suferise mult din pricina bătrînei, mai ales în primii ani după căsătorie, dar, de la un cîrd de vreme, i se făcuse milă de ea, fiindcă era bolnavă,

s Cu această lumină adusă în convorbire de împrejurrări, frunțile se mai descrețiră. Tănase istorisi, în fine, ce i se întîmplase pe drum, cum lăsase pe vizitiu în noroi, ce nenorocire mai sunt și slugile astea pe capul stăpînilor, și astfel, fără să bage de seamă, o dete și el prin carne. Nimeni mi zise nimic, fiind toți deprinși cu firea lui sucită. Tot ce spusese pînă atunci era numai la adresa Tincuței, și cu religia, și cu economia. Zgircit și fanfaron în același timp, fi plăcea să vadă casa bine ținută, ca să se știe că era bogat, iar pe de altă parte

15 ll durea inima de banii risipiți.

Fusese deja deputat în două legislaturi, cu guvernul căzut, și acum era ales pentru a treia oară, cu noul guvern. De-a pururi în majoritate, vorbea de miniștri parcă ar fi fost cel mai de aproape prieten al lor; tutuia pe toată lumea în convorbirea lui imaginară cu oamenii de la putere; istorisea cum a îndemnat pe „fleacu” ăla de general să mute regimentul l-iu de la Slobozia, și fleacul la satisfăcut; întrebuițna cuvinte pe care nu le putea rosti; încurca „bugetul țării” cu „politica vamală” și „milioanele de la fortificații” și „socialism de stat”, într-o frazeologie imposibilă, din care nu se putea înțelege decît un singur lueru: că în țara românească nu mai era de trăit de cind mizerabilii de țărani se ridicau cu *pritentii* împotriva „boierilor”.

30 În cercul lui de provincie era tiran în politică, cum era tiran în casă, în ale vieții zilnice. Cînd vorbea lui Nae Eftimiu, ori vreunui alt îngrijitor de la moșie, sau vreunui biet datornic, ori postulant, nu se uita niciodată în fața omului, ci tot pieziș, sau se plimba prin casă cu mîinile în buzunar, repetind vorba „mă înțelegi” de mii de ori și nespunlnd nimic.

35

De astă dată era treaba pe greu: în vacanța Crăciunului venea ministrul de interne în inspecție și trebuia primit în gazdă la cineva. Toți deputații și senatorii districtului fuseseră unanimi să lase o asemenea cinste pe seama lui Scatiu: cu acest chip, fiecare se

40

scăpa de răspundere și de cheltuială, și în același timp erau siguri că ministrul era bine primit.

5 Scatiu se lăsase cam greu la început, dar în cele din urmă înțelese și el că „nimeni nu era în stare să-l primească în mod convenabil”. Se tînguia la toată lumea de beleaua ce-i venea pe cap, iar acum, la masă, era rindul lui Nae să-l asculte.

10 —Astea sunt isprăvile domnilor *dipotați* și senatori ai noștri. Le-am zis, mă-nțelegi, să contribuim fiecare cu partea noastră, și să-i oprim odăi la hotel. Nu, eă nu se poate la hotel. E i, atunci să-l primească d-l Alexandriu. Ea nu, că nu se poate. Mă-nțelegi?...

Nae Eftimiu da din cap, zîmbind.

—O să primiți o decorație...

15 —Taman! zise Scatiu, rîzînd. Da' prost ești, Nae!... Apoi eu, daeă vream, mă-nțelegi, decorații cit poștești pentru mine... Da' eu umblu pentru alegători, dacă-i vorba.

20 —Mai vine cineva cu ministrul? întrebă Tincuța; fiindcă știi bine că loc mult nu avem.

—Poate să vie cu flecurul nostru de Mihai.

— Da?...

— Da' ce-i domnu Mihai? întrebă Nae.

25 —L-am numitără noi la ministrul de interne șef de cabinet... Un fel de scriitorăș...

Tincuța Începu a ride;

—Ce mai vorbești degeaba, Tănase: tu nici nu te-ai mișcat pentru Mihai.

30 —Da, nu m-am mișcat! Pentru rudele dumitale niciodată nu mă mișc destul...

—Rudele mele!... Slavă ție, Doamne, că n-am nici o rudă, că altfel mi le-ai scoate pe nas de cîte o sută de ori pe zi.

—Adevărat. Puține ai, da' bune.

35 — Se-nțelege. Sper că pe nenea Matei nu-l pui în slujbă, pe tata de asemeni nu. Astea sunt singurele mele rude adevărate.

40 —Da!... Nenea Matei al dumitale e cu stea în frunte. N-ai chip, domnule, să te miști în casa ta de neni-su Matei. Parc-ar fi Poriu împărat, mă-nțelegi

dumneata. Ia, un zevzec, și nimic mai mult, cum sunt toți ai dumitale...

Tincuța se uită la el lung. Tot slngele i se suise în obraz de raînie. Stete un moment cu gura întredeschisă, gata să-i spuie că e un modoran fără pereche, dar se Btăptni și de astă dată. ti dăduseră lacrimile și, încet, își scoase batista și se șterse la ochi.

II

io Intr-o odaie mare, pierdut într-un jilț hjițrînesc, sta conu Dinu Murguleț, cu picioarele acoperite într-o șubă. Albise de tot, se micșorase, îi crescuse barba în neregulă, fiindcă nu se mai putea rade singur și nu suferea să-l radă alții. Bolnav de reumatism, petrecea ceasuri întregi singur, în nemișcare, cu capul rezemat de spatele fotoliului, cu ochii pe jumătate închiși, 15 mistuit de durere, de necazuri și de ură.

După ce măritaseră pe Tincuța, coana Sofița murise, lăsindu-l numai pe el să se bucure de fericirea feței. Stătuse o bucată de vreme la Ciulniței. Vara o petrecea mai toată la Sașa; dar iarna, cind nepoată-sa 20 se muta la București, înnebunea de urlt. Cu vremea se bolnăvi și, vrmd-nevrînd, trebui să vină la gineri-său.

Scatiu pîndea de mult ocazia să pună mîna pe moșie.

25 De la așezarea lui în oraș, conu Dinu nu mai avu zi albă: pe de o parte boala, pe de alta suferințele Tincuței, care în zadar căuta să-i ascundă adevărul, îl doboriseră. Erau aproape doi ani de cînd nu vrea să mai dea ochi cu ginere-său. Și cu toate astea, simțea trebuința să-l batjocorească, să-l insulte, să-i spuie că 30 e mojić și bādăran, oricît ar fi de deputat. La ideea că Scatiu se făcuse stăpîn pe moșia lui, li venea să strige, să dea cu pușca. Dar nici nu striga, nicinu Împușca pe nimeni, ci își rodea zăbalele singur, mulțumindu-se a-și vărsa focul către Tincuța. 35

— A venit nebunul?... Trebuie să fi venit, că ara auzit trintind ușile... Ce ți-a mai făcut?... Iar ți-a mai zis ceva, iar ne-a ocărit... Spune adevărul, nu te-ascunde de mine, că eu văd toate, văd toate, parcă aș fi de față...

5 Tincuța se uita la dînsul cum se rezemase cu capul de scaun și închisese ochii, ca și cum ar fi voit să-i dovedească ceea ce afirma, li era milă șicîteodată chiar silă de neputința în care se zbătea...

10 — Ei, și?... Ce-am clștigat dacă ți-oi spune?
Bătrînul deschidea ochii mari, se muncea să se scoale.
— Il împușc!... îl impuse!... Hoțu!... care mi-a mincat averea!... m-a adus în halul ăsta... Aoleu, aoleu!... Il împușc...

15 Și iar cădea în fundul fotoliului.
Tincuța căuta să-l liniștească, incredințindu-l că bărbatu-său nu-i zisese nimic. El **Be** uita lung la dînsa, cu privirea blajină, aproape rugătoare.

20 — Doctorul nu mai vine... m-a părăsit și el...
— Doamne, tată, cum poți să zici una ca asta... Doctorul a fost și ieri; mîine vine iar...
— De ce ți-s ochii roșii?
— De nimic.

25 — Iar ai plîns.
— N-am plina. Poate de fum... Am vrut s-aprind focul la Zoița...

Privirea lui se fixă din nou pe obrazul ei palid—lung, îndelung, — ca și cum ar fi căutat urmele Tincuței de altădată, și, pleeîndu-și capul pe o parte, întinse miinile spre ea, o lipi cu fruntea de umărul lui și îi sărută părul. Pieptul i se umplea de un nod de durere, ce-l îneca. El ofta și se tînguia:

30 — Ce-am făcut!... ce-am făcut!... Cui te-am dat, sărăcuțo de tine!... Atît copil am avut, și ăsta e nenocit...
După aceea își ridică mîna sus pe frunte și urmă:
— Ia-mă, Doamne!... Strînge-mă, Doamne!...
Cheamă-mă la tine, să nu mai văd!...

40 Tincuța rămase un moment cu capul rezemat de umărul lui, parcă s-ar fi simțit bine acolo, ca sub o

aripă caldă. Un moment se lăsă și ea pradă descurajării și o podidiră lacrămile. Își lipi mîna lui tată-său de obraz și tăcură amîndoi.

Pe cînd ei se aflau astfel, ușa se deschise încet. Zoița întrebă cu sfială:

5 — Se poate? Pot să intru, tată mare?...

Tincuța își șterse repede ochii, iar conu Dinu se așeză hi scaun ca de obicei. Fata rămase în mijlocul odăii, nedomirită, uitîndu-se cînd la unul, cînd la altul: simțea că se petrece ceva, dar nu înțelegea ce.

10 — Unde-ai fost? o întrebă Tincuța.
— La madama...
— Și ce-ai făcut?
— Nimic.

15 — Cum nimic? Ai învățat lecția pe mîine?
— Ba nu, că era acolo și Marița...
— Ei, și dacă era?
— Săraca, plingea că nu mai vine Stoica...

Tincuța Înțelese că fata era gata să istorisească

20 pătărania vizitiului, și astfel să înfurie din nou pe conu Dinu împotriva lui bărbatu-său.
— Foarte rău face madama că stă la vorbă cu slugile, și d-ta faci și mai rău că ascuți... Stoica e un nărăvaș, și așa i se cuvine.

25 — Da' ce-i? ce s-a întîmplat?... se grăbi să Întreb conu Dinu.
— Niște prostii... Ia mai bine spune lui lata-mare povestea *Cotoiului încălțat*.

30 Fata se sui pe brațele bătrînului și începu să istorisească minunile ce cetise de curînd. Tincuța îi lăsă împreună și ieși.

Atîta bucurie avea conu Dinu în iernile cele lungi petrecute în singurătate. Zoița făcea din el ce vrea.

35 — A!... tată-mare, că tare ești zbirlit astăzi!
— Dacă sunt zbirlit, piaptănă-mă.
— Vrei?... Zău așa... Eu am învățat în părul lui Muțili.
— Cine-i Muțili?
— Așa, că parcă matale nu știi...
40 — Nu, zău.- Uite pieptenii colo.
Fata se dete jos să ia pieptenii.

— Păpușa mea este Mușili.
 — Taci, frate! Și o smulgi bine?...
 Zoițica se uită la el, indignată.
 — O pieptăn, nu o smulg. Am învățat să-i fac părul
 5 în hirtie; știu să-i fac eonei ea la eucoane; știu să-i cos
 rochii...
 — Da?...
 — O grămadă de lucruri...
 — Atunci foarte bine. Vino coala și piaptănă-mă.
 10 Fata se sui din nou pe genunchii lui.
 — Dacă vrei, fă-mi și mie păru-n hirtie.
 — I... tată-mare!... matale ești domn, doar nu
 ești cucoană! Stai mai bine să-ți aleg cărarea. Să nu
 te miști!...
 15 — 'Nu mă mișc.
 Ea Începu să dărăcească prin părul lui conu Dinu,
 parc-ar fi tras dintr-un caier.
 — Vezi tată-mare!... ai zis că nu te miști.
 — Bine, fetițo, da' mă cam doare...
 20 — Ei!... Cum se poate? că eu dau încet... Măcar
 de-ar da madama așa în cap la mine!
 Conu Dinu rîdea pe îndesatele, cu părul tras pe
 ochi, aproape înăbușit de greutatea corpului fetei,
 care acuma se ridiease în picioare, ca să potrivească
 25 și mai bine cărarea.
 — Dar ce s-a întîmplat, fetițo, cu Stoica?...
 Zoițica se lăsă pe genunchii bătrînului. Era gata
 să-i spună ce se întîmplase vizitiului, cînd, deodată,
 cu priceperea precece a copiilor crescuți între părinți
 30 ce nu se înțeleg, fata schimbă vorba.
 — Ai mătrează, tată-mare.
 — Am. Da' parcă tu nu ai!...
 — N-am, zău. Ia uite-te.
 35 Și Zoițica se plecă cu capul sub nasul lui conu Dinu,
 care se făcu că-i respiră părul. Bătrînul însă se gindea
 cum să descoase pe fată, ca să afle adevărul. El simțea
 fondul de imoralitate ce se ascundea în fapta lui, dar,
 cu cruzimea bătrînului bolnavi, voia să-și ajungă la
 scop.

S

— Zoițico, ia caută colo pe fereastră, sub hîrtii.
 Fata se dete jos de pe brațele lui și se duse să caute
 pe fereastră.
 — Aicea, tată-mare?
 — Da. Ai găsit o cutie?
 — Da, am găsit o culie de rahat.
 — Ad-o încoace.
 Zoițica o aduse, conu Dinu o deschise cu greutate,
 făcînd să izbucnească o pulbere fină de zahăr și un
 10 miros plăcut de vanilie. După aceea scoase o bucată
 de rahat și o rupse în două întinzînd aluatul ca o
 beltea legată.
 — Cască gura.
 Zoițica căscă o gură cit o șură. Ochii ei se aprinseră
 15 de pofta lucrului dulce. Conu Dinu se opri.
 — îmi spui ce s-a întîmplat cu Stoica?
 Fetița se uită o clipă în ochii bătrînului, apoi în-
 chise gura încet, muie capul în pămînt și se înroși.
 Dar bucățica de rahat, ce atîrna în aer, birui instinctul
 20 moral al fetei. Ea ridică din nou ochii către bătrîn și
 zise încet:
 — îți spui.
 însă, în clipa aceasta, conu Dinu își reveni în fire.
 El lăsă rahatul în gura fetei, o sărută pe păr și îi zise
 25 să bea apă din paharul de pe masă.
 — Șterge-te la gură frumos, să nu te vadă maică-ta,
 și du-te de te joacă. Mi-i spune altă dată ce s-a întîm-
 plat cu Stoica. L-a bătut tată-tău...
 Fata se șterse binișor la gură, și, fericită că nu mai
 30 era silită să primească schimbul rușinos de dulciuri
 și de destăinuiri, închise din ochi cu taină și dete din
 cap:
 — Nu l-a bătut... L-a lăsat în noroi, la circiumă.
 Era beat mort, și se rezema de hături, cînd înainte,
 35 cînd înapoi, cînd înainte, cînd înapoi.
 Și, maimuțărînd astfel pe Stoica beat, cum se le-
 găna pe capră, se duse să se joace.
 în urma ei, conu Dinu se adinea din nou în gînduri.
 Stoica era cam bețiv, dar lui îi răsărea în minte cum
 40 fusese cu 20 de ani înainte: flăcău voinic, supus la
 vorba stăpinului, harnic la treabă. I se părea că-l vede,

pe el și pe vătaful Tafta, alergînd de colo pînă colo, în curtea de la Ciulniței, gata să sară la cel mai mic ordin al lui, al lui, al lui conu Dinu, adevăratul și singurul proprietar al moșiei. Cu lipsa de însemnătate cu care se înfățișează prezentul pentru bătrîni, lui Dinu Murguleț toate actele din urmă ale vieții i se păreau vremelnice și neserioase: măritișul Tincuței, importanța ce o luase Tănase în lume, venirea sa la oraș, prefăcerea caracterului fie-sei, trecerea moșiei în stăpînirea lui Scatiu, toate acestea îl nelinișteau și-l supărau. Mai cu seamă moșia. Era cu puțință să-l fi înșelat toată lumea, cînd cu facerea foi de zestre? El dăduse Tincuței o parte din venit, păstrîndu-și pentru el, în mod expres și solemn, proprietatea și administrarea moșiei.

5 Și, ca să se încredințeze o dată mai mult ca așa găiau actele, voi să recitească copia contractului do-tai, ce era sub perna de la căpătii, cu alte hirtii vechi. Dete să se scoale și puse un picior în pămînt, fără să se gîndească, că iarna picioarele îi erau umflate și nu se putea mișea. Durerea îl țintui pe fotoliu. Atunci uită deodată hirtiile și-și aduse aminte de boală. Ni-meni nu se îngrijea de el. TraBe un scaun de paie ce era alături, își întinse piciorul cel bolnav pe el și, cu mare greutate, își scoase pantoful. După aceea încercă să-și scoată ciorapul, lucru aproape cu neputință pentru dînsul. Gemînd, blestemînd, întinse mina pe o măsuță, luă o pereche de foarfeci și-l tăie pe de-a-ntregul. Apoi așeză o luminare pe scaun și începu să se pipăie. Carnea, albă și moale, părea dospită. El apăsa cu degetul peste tot, ca să găsească locul unde-l durea. Dar nu-l durea nicăirea. Atunci de ce era umflat? Poate ca-l stringea ciorapul. Încercă astfel să puie piciorul în pămînt, și i se păru că umblă mai ușor. Își aduse aminte de hirtii și întinse mîna sub pernă să le ia. Pe cînd

10 înBă le lua, se gîndea mereu la ciorapi: desigur, erau prea strimți. Asta era adevărata cauză a durerii. Nici nu putea fi altfel: încălțăminte lui de acum, cînd avea picioarele umflate, era făcută pe măsura de totdeauna. Negreșit. Fiică-sa nu Be mai ocupa de el; ni-meni nu se mai gindea la dineul, și el le dăduse tot pe mină, averea lui întregă!...

în momentul acela, conu Dinu ura pe toată lumea, pe Tincuța deopotrivă cu ceilalți. Furios, se sprijini de pat, de masă, și ajunse pînă la scrinul cu rufe, pe care îl deschise, îl răscoli, pînă ce dete de teancul de ciorapi, așezați cu îngrijire și legați cu o panglică de mătase. El nu văzu și nu pricepu nimic din dragostea cu care erau toate așezate la locul lor, ci smuci teancul de ciorapi și se puse să-i taie cu foarfecile.

5 După ce stîrpi toată încălțăminte din scrin, rev_ni la loc cum putu, își întinse cu mare greutate piciorul din nou pe scaun, își căută ochelarii, ce-i aliniau totdeauna peste halat în sin și se puse să răsfoiască ac-tele...

10 Cînd intră Tincuța să-și ia noapte bună de la el, îl găsi cu capul ciutură, căzut de pe rezemătoarea fotoliului, cu ochelarii intrați în obraz, răsuflînd cu greu-tate și horcăind cu zgomot, de părea că se îneacă la fiecare înghițitură de aer. De la piciorul gol, la ciorapul căzut jos și tăiat, de la actele răsfoite pe scinduri, la scrinul întredeschis, ea înțelese ce se petrecuse cu bă-trinul. O milă nespusă o cuprinse față cu trupul acela doborît de suferință și cu sufletul lui necăjit. Îl acoperi pe picior cu un tartan și neîndrăznind să-l deștepte, luă și ea un scaun și șezu Ungă el. Însă gemetele, hor-căitul, greutatea cu care dormea, îi făceau rău. Se hotărî să-i ridice capul mai sus și să-i ia ochelarii de la nas. Conu Dinu se deșteptă.

15 — Ce este? zise el sperios, uitîndu-se roată împrejur și neînțelegînd nimic.

20 — Nu-i nimic, tată: ai dormit pe scaun cu piciorul gol. Mă tem să nu răcești.

25 — Am adormit. Dorm rău noaptea.

— Culca-te de-o binele, la să-ți string hirtiile astea și să-ți ajut să te dezbraci. Mîine dimineață vine doc-torul...

30 — Vine?...

— Da. Ți-am cumpătat și o duzină de ciorapi noi, de lină moale, largi, cum îți plac dumitale.

35 La vorba asta, hătiinu) își aduse aminte de vanda-lismul din scrin, și, șezînd pe marginea patului, începu să plîngă. Tincuța se făcu că nu-l vede. El se uită după

*0

dînsa cura se mișcă prin odaie, punind cu îndemînare
Ja loc tot ce el răsturnase în drumul lui.
— Va să zică ție tot ți-e milă de mine !
— Doamne, tată, ce vorbă!
5 — Ia vino-ncoa.
Ea se apropie de el și șezu din nou pe scaun.
— Știi ce-am făcut?...
— Ce?
— Am tăiat toți ciorapii din scrin.
10 — Bine-ai făcut: îți erau strimți.
— Va să zică nu mă ocărești?
— Eu, să te ocăresc?!... Da' cu ce drept?...
El se uită în ochii ei și deocamdată nu zise nimic.
Apoi intră cu greutate sub plapomă și se întoarse cu
15 fața spre perete. Fiică-sa îl înveli bine peste tot și se
așeză pe scaun lângă patul lui. După cîteva minute
se întoarse către dînsa.
— Am căzut în copilărie, nu-i așa?
Ea se uită la dînsul, zîmbindu-i cu bunătațe.
20 — De ce vorbești așa, tată?
— Eu înțeleg toate, toate le înțeleg, parcă aș fi în
gîndul tău... În Joc să mă ții de rîu, că am făcut o
faptă rea, tu găsești că am făcut bine...
— Ei, Doamne! Apoi nu știi încotro so mai dau
25 cu matala.
— Vezi, vezi ! Asta-i: am căzut în copilărie.
— Nu, tată dragă; ai făcut cu lucrul dumitale ce
ți-a plăcut.
— Așa?... De ce nu spui drept ceea ce gîndești?...
30 Nu era mai bine să dăruiești ciorapii la un om sărman?
Tincuței i se muiară mîinile, și, neputînd să facă
altceva, începu să rîză:
— Ei, Doamne!... Bine era și așa.
— Vezi?
35 Măgulit că i-a ghicit gîndurile și mai ales văzînd-o
că ride, se îmbuna **ȘL** el, fără măcar să-i treacă prin

mente că risul ei era semn de adincă descurajare. În-
chise ochii, mulțumit, pe cînd Tincuța se uita la el,
cu obrajii aprinși, ostenită și singură.

III

De la patru ceasuri, dimineața, Tănase se deștepta
5 și începea să tușească. Răsuna odaia la glasul lui de
trîmbița răgușită, și toate vietățile de primpiejur se
mișcau. Il auzea pînă și conu Dinu din partea cealaltă
a caselor, și-i stînga prin zid: „Jaba!... TignafeMi l...”
După ce bocăia un ceas, două în pat, se siula să
10 se îmbrace, fără nici o grijă de nevestă-sa, care dormea
în palul de alături. Printre picături se și închina: făcea
o cruce, tușea, înjura și ier se ruga, cu „Doamne, iar-
tă-mă” la fiecare vorbă urîță cu care cinstea pe Dum-
nezeu. Citeodată. opintirile lui seci erau așa de supă-
15 rătoare că Tincuța sărea din pat să nu-l mai audă.
— Frate, ia ceva, pentru numele cerului, că-ți pră-
pădești pieptul.
— Tc turbur din somn!... Castelana!... A cetit
toată noaptea la romane, și dimineața ar vrea să doar-
20 mă... Să te culci ca mine la 9 ceasuri, și să te scoli la
4, după treabă. Așa am fost eu deprins la mama mea,
și mi-a mers bine.
Tincuța își pierdea răbdarea:
25 — Se poate, dar eu n-am fost deprinsă așa, la a
mea.
— De aia sînteți plini de brînză.
— Ești un mojić, îi zicea Tincuța între dinți,
și se ducea în odaia îetiței să-și urmeze somnul în pace.
El trecea în cancelarie, unde și focul și lampa erau
30 aprinse de **iu** noapte, și începea să se plimbe de colo
pînă colo, pînă ce feciorul li aducea ceaiul. Atunci, cu
un mănunchi de chei ce atîrna o oca, deschidea casa
de fier și scotea o sticlă cu rom, o cutie de tutun și un
pămătuf de pene. Din sticla **cu** rom vărsa în paharul
35 eu ceai cit putea să Încapă, și apoi o ducea la gură,
gilgîind din fugă, cum făcea și coana Profira cînd gus-
tarea rachiul oamenilor.

Apoi, pocnind din limbă și scrișnind din dinți, **iși** alegea o pană să-și curețe țigareta, mișcând din când **în** cind lingurița din pahar. **În** cele din urmă începea să soarbă cu zgomot din ceai și-și aprindea țigara, din

5 De cum se făcea ziuă, primea lume.
 Cel dintâi ce se înfățișa fu domnul Bănică, sau mai scurt, „don Nică”, îngrijitorul de la vie, care nu îndrăznea să intre, și se plimba pe la ușa cu geamuri de la biuroul „boierului”. Tănase chemă pe fecior.

10 — Cine-i afară, Costeo?
 — Don Nică, de la vie, boierule.
 — Să intre.

Toți îngrijitorii săi de pe la moșii erau aleși pe

15 sprinceană: unul mai pehlivan decât altul. Bănică, în oraș, purta căciulită pe ochi, ștregar nevoie mare, cu o fișcă vîrîtă în carimbul cizmei din dreapta, cu guler de astrahan la *scurtătura*; aci, în fața lui Tănase, părea umilit și bleg, stînd în picioare lîngă ușă și așteptînd să-l întrebe, ca să deschidă gura. Scatiu îl

20 știa că nu era cel mai din urmă *cu talente de administrație*; de aceea ciula urechile. Îi dete bună dimineța fără a-l privi, întors pe o parte și făcîndu-se că citește *Monitorul Oficial*. După cîteva minute își ridică ochelarii de pe nas și se uită la el.

25 — Ce-i, Bănică?
 — Bine, boierule.
 — Ce te-aduce?
 — Păi, ce să m-aducă; ia. mai venisem după niște

30 parale...
 Tănase se sculă de pe scaun și începu să se plimbe, ca de obicei, grav și încruntat, ori de cîte ori era vorba de bani.

— Parale ! iar parale !... Ai primit cam mult anul

35 asta, Bănică.
 — Am primit, da' ce-am primit e scris. Doar nu le cer pentru mine, că eu, cum dă Dumnezeu.
 — Știu, da' n-am.
 Bănică tăcu și se uită **în** pămînt.

40 — Cît mă costă pîrnoja asta de vie, numai să fie **în** sufletul lui socru-meu, că el m-a procopsit cu dînsa.

De la anul o dau dracului, o arer.dez, !i fac ce-i fac...
 — Arendați-mio mie, domnule Tănaso,
 — Taman ! Te-am și găsit bun de plată i
 Bănică rîdea incet, fără să se supcie, sceptic în fond,

5 ca unul care știa toate cotiturile vorbei lui Scatiu. După cîteva minute adause:
 — Veniseră niște oameni de la Gurgueți să ia bani pe muncă.
 — Mulți?
 — Păi, gîndesc că tot așa face vro 200 de zile. Măcar de-aș găsi cui să dau, să îmbrac toată via.
 — Ce le dai pe zi?
 — De pomană, boierule; unu, unu și zece, unu și

10 douăzeci, cînd **în** primăvară se urcă la trei și la patru.
 15 Scatiu păru că se gîndește. După un minut scoase pumnul de chei și deschise casa de bani.
 — Doar să-ți dau din altă parte.
 Și, zicînd astfel, luă cinci fișicuri de aigint dintr-un coș de sîrmă, și le puse pe masă. Apoi desiăcu o condică lungă și însemnă cu scriitura lui chinezească: „dați lui Bănică, *itidentul* de la vie”.

20 Bănică luă fișicurile, se uită la ele socotînd în gînd, și apoi rămase privind spre Scatiu.
 — Cît îmi dați, boierule?
 25 — Tu nu vezi: 500.
 — Ba văd, da' sint cam mulți. Să tot dau pentru 200 de zile, că românul simte el că-si vinde munca pe nimic, dar n-arc ce-și face capului de sărăcie.
 — Da' știi tu cum să-i aduci: vin săibătorile Crăciunului și oamenii au trebuință de bani.

30 Bănică mustăcea, uitîndu-se furiș la stăpînn-său.
 — Și matală rămîi făr' de parale...
 Tănase începu să rîdă.
 — Zău, mă Bănică: am luat banii din altă parte.

35 Aștept pe Nichitachi să i-i dau. Iacătă-l că vine.
 În adevăr, o birje, cu două mîrtoage de cai și cu un jidan vizitiu, intra din noroiul de pe stradă **în** curtea pavată cu pietroaie a lui Scatiu. Bănită tot sta la îndoială. Stăpînu-său îi făcu vint:
 40 — Hai, cară-te.
 — Mă rugem să-mi dai și mie niște paiale...

— N-am, mă.
— Gă vine Crăciunul, și n-am nici de unele...
— Ei, al dracului!...
— Zău, boierule.
5 — Măăă!...
Și jumătate rîzînd, jumătate supărat, Tănase deschise din nou casa de bani și scoase un pumn de argint, din care numără 50 de lei, însemnînd în catastif „dați lui Bănică *itidentul* în leafa lui”.
10 — Gară-te.
— Cam puțini, boierule.
— Gară-te odată !
Bănică, ieșind, se întîlni cu Nichitachi. Acesta îl cunoștea, de la alegeri, unde, beat de dimineață pînă seară, Bănică era în elementul lui.
15 — Ce mai faci, Bănică?
— Sărut mina, coane Iorgule.
— Acasă-i Tănase?
— Poftiți că-i acasă.
20 Pe cînd Nichitachi intra, Tănase, fără a se uita la el, sări de pe scaun în urma îngrijitorului:
— Mă l să dai banii la oameni din mîna primarului, cu contract, m-ai înțeleș?
— Da' lasă, boierule, că doar n-am îmbătrînit de
25 drumul bisericii...
— Că altfel nu mai vezi nici banii, nici munca, zise Tănase, întorcîndu-se către Nichitachi.
— Păi, dar cum ! zise acesta, rîzînd: ia oaia pielea de pe lup.
30 Tănase rîdea cu hohot, în fața celui alt, care și el rîdea. Se priviră un moment ca doi buha'i.
— Lesne ți-e ție: ai cumpărat case, ți-ai pus banii la dobîndă, și chef, neneaco, cu banii băbachii!... Ia șezi. Iei un ceai?
35 — Păi să iau, dacă-mi dai.
Iorgu Nichitachi era ca și Scatiu, deputat, însă de opoziție. În parlament părea că merge cu liberalii, dar bine nu se știa cum vota. În județul lui își păstrase oarecare popularitate, prin neboseala cu care alerga după trebile alegătorilor. Între el și Scatiu se încheiase un soi de înțelegere tăcută, de a se ajuta unul pe altul

spre a se alege sub toate guvernele. Scatiu fiind mai incult, mai bogat și mai fălos, nu se sfia a se declara pe față liberal, conservator sau junimist', după cum bătea vîntul. Celalt era mai strîns: îi jucau ochii în
5 cap după toate combinațiile, după toate afacerile, după toate gheșefiturile, dar avea pudoarea de a nu le da pe față.

De astă dată venea la Scatiu pentru a-i recomanda pe un jidan- care voia să ia antrepriza zidirii unui sp-tai.
10

Nervos, spînatec, șiret ca o vulpe, căuta prilejul să intre în vorbă cu îndemînare, fără ca celalt să ghi-cească interesul ce-l aducea. Se învîrtea prin casă de colo pînă colo, inspectînd mobilele, punind mîna pe
15 hirtia de pe ziduri, privind tavanul.

— Mă Tănase, bună treabă ai făcut tu cu casele astea! Om cu noroc.

Pe cînd el vorbea, intră femeia cu o cutie cu lemne, din care așeză binișor cîteva pe foc. Nichitachi se în-
20 trerupse din vorbă, uitîndu-se lung la dînsa, fiindcă era curățică și frumușică. Pe la spatele ei, făcea semne de admirare lui Scatiu, învîrtind mîna prin aer.

— Ia mai pune lemne, fetică... Pune lemne, că nu-i cald la toată lumea ca la stăpinul dumitale. Lui
25 văd că are cine să-i ție de cald.

— Ci tacă-ți fleoanca, mă Iorgule, zise Tănase podidit de rîs, dar vrînd să facă pe demni'!

Femeia ieși cu mîna la gură, rușinată de tot. În urmă, cei doi *boieri* făceau un haz nespun, uitîndu-se
30 unul la altul, urîți și libidinoși ca doi satiri.

— Bată-te Dumnezeu de caraghios!... zicea Scatiu măgulit de o asemenea bănuială, nici la bătrînețe nu te mai astîmperi, mă?...
35

— Mare șiret mai ești, mă Tănase! Să-ți spun drept, bine le alegi. Ce zice cucoana de așa marfă? -'

— Taci, bre, din gură, că te-o auzi cineva.

— Lasă că te lucrez eu în ochii d-ei... Da' îmi dai ceaiul ăla, ori ba?

Scatiu sună ce sună, apoi se sculă el însuși să vadă
40 de ceai.

Cînd se întoarse, Nichitachi îl luă de la ușă.

— Ia ascultă, Tănase, am venit la tine cu două trebi: una mă privește pe mine, alta te privește pe tine.
— S-auzim.

— Am, bre, pe afurisitul ăla de jidan cu spitalu, care mi-a pus în spinare toate neamurile...

Scatui se uita în jos. El știa că evreul era bogat și că Nichitachi nu umbla degeaba pentru el.

— Iese ceva, Iorgule?

— Ce să iasă, bre?... Alergătura și alta nimic.

10 — Să fii tu al dracului?

— Zău așa, Tănase! Fă-mi treaba asta, și am și eu pentru tine...

— Să vedem.

15 — îmi făgăduiești?... N-ai dect să scrii băiatului, lui Comaneșteanu, s-aprobe licitația...

— Bine, să vedem.

— Ba nicidecum: trebuie să-mi făgăduiești.

— Bine, frate...

— Când scrii?

20 — Nu scriu, vorbesc eu, când m-oi duce la București.

— Așa, vezi. Acuma pentru tine. Asta-i locmâ mare; tînărul Comaneșteanu s-a pus pe trai și are nevoie de bani.

25 — Mihai? întrebă Tănase, neputindu-și ascunde mirarea și bucuria.

— Nu știi bine de se cheamă Mihai... Cumnatul lui Damian.

— Da, da.

30 — El. A venit ieri la mine Isidor zarafu; are în mină o poliță iscălită în alb.

— Taci, frate!

— Zău așa. Caută vreo 15* mii de lei cu dobîndă după om.

35 — Bufniră amîndoi de rîs, uitîndu-se unul la altul.

— Eu i-aș fi dat numaidecît: vindeam niște hirtii și făceam suma. Da' m-am gîndit la tine, zise Nichi-

* în edițiile 1907, 1916, 1923 - este vorba de 12 mii de lei. Textul se restabilește după manuscris și *Conv. Ut.*, deoarece chiar în ediția de bază (1923), mai departe (p. 27, 30, 37), se vorbește de 15 mii (n. ed.).

tachi, clipind din ochii lui șireți; tu ai mult interes prin partea locului: ai moșia ta, ai luat și pe-a lui so-cro-tău, și poate intri și-n a Comaneștenilor.

Tănase se gîndea, fără a mai asculta pe celălalt.

5 El vedea deodată ce cîmp larg de exploatare pentru el și de umilință pentru nevastă-sa i se deschidea, dacă ar fi avut în mină polița lui Mihai. Cu toate astea însă, un rest de inexplicabilă rușine îl împiedică de a primi numaidecît tîrgul. Chipul senin al Sașei, care întot-deauna îi insuflase respect și admirare, îi răsărea în

10 mințe. Din moment avu pornirea de a spune că nu primește, dar, samsarul biruind în el licărirea de omenie ce-i insuflase amintirea Sașei, zise:

— Spune jidanului să vie la mine.

15 În clipa cît el se gîndi, Nichitachi îl străbătea din ochi, neputînd să-și explice înțelesul acestei tăceri.

— Credeam că ai înnebunit, zise el tare.

— De ce?

— Să stai tu la-ndoială cînd îți cade așa locmâ în

20 mină!

Tănase se sculă în picioare, pocnind mîinile una intr-alta și învîrtindu-se de colo pină colo.

— Cum se poate, domnule!... Nu-i ajunge cît are, păcătosu! Auzi dumneata, poliță la jidani, cu iscăli-tura în alb, un om cu așa avere!... Ptiu, rușinea dra-cului!

25

— Are avere frumoasă?

— Cum să n-aibă, domnule! Au Comaneștii, care-i cît o țară-ntreagă, au case în București, au o moșie la

30 Teleorman, are Sulița, la munte, care-i numai a lui, rămasă de la unchiul său, colonelul.

— Cu atît mai bine, zise Nichitachi: poți să-i dai

15 și să pui în poliță 30.

Dar Scatui nu se liniștea. Pe lingă instinctele lui negustorești și ura omului care a muncit și a adunat

35 împotriva celui ce risipește, un sentiment ciudat de demnitate, ce-și avea obîrșia în fala lui, îl făcea să-i pară rău de-a binele de împrumutul lui Mihai. Legă-tura de rudenie cu conu Dinu și indirect cu Comanește-nii, pe care, ca toți parveniții, o desprețuia față de nevastă-sa, îl măgulea în fundul inimii și o trîmbița

40

pe toate drumurile: o familie mare, cu nume istoric, fără pată, impunea fiului de vătaf, și la umbra ei i se părea că crește propria lui umbră.

— Cum risipește, domnule, banii?

— Ei, asta-i! Tinerețe nu-i? Aud că are o franțu-
zoaica de la Paris care-l toacă.

— Asa I...

— Dâ.

Scatiu se mai snvirta prin odaie, neliniștit, și sfârși prin a spune lui Nichitachi să-i trimită a doua zi pe Isidor zaraful.

Nichitachi se sculă să plece.

— Nu mă uiți, Tănase, cu spitalul?...

— Bine, frate; o vorbă are omul.

IV

De îndată ce ieși deputatul din opoziție, Tănase chemă pe fecior și-l întrebă de Bănică;

— A plecat ori e aici?

— Ba e aici, boierule; îmbucă ceva.

— Zi-i să vie [a mine.

După câteva minute, îngrijitorul era din nou înaintea stăpînului său.

— Ia ascultă, Bănică, cunoști pe Haim, jidanul, din strada mare?

— Ăla de la *Cavalerul de modă*?

— Ce cavaler de modă, mă prostule!

— Ala de umblă după spital, boierule.

— Ăla. Ce are a face cu Cavalerul de modă?

— Păi nu ține lot el și prăvălia de *galanterii!*...

— Așa?...

— Păi dar cum: și prăvălia de galanterii, și acsi-
zele și jugăritu...

— Să te duci numaidecît la el și să-i spui să vie
la mine, astăzi, neapărat, m-ai înțeles?

— Prea bine.

— Să-i vorbești laoparte, mă.

— Da' lasă, boierule...

— Haide, pleacă.

Bănică ieși. În urma lui, Tănase prinse a gîndi din nou la Mihai. Bucuria de a împărtăși Tincuței, el cel dinții, întâmplări extraordinare, pe care le istorisea în felul lui, cu „mă-nțelegi? aud?“, de astă dată era fără margini: avea, în sfîrșit, cu ce so umilească și despre partea lui „neni-su Matei“. Sări de pe scaun și se duse la **nevaBtă**-sa.

10 Tincuța se îmbrăca cu ușa încuiată. El dete buzna să intre, dar, găsind ușa închisă, se opri. Ori de cite ori se lovea de cîte un fapt, foarte firesc pentru lumea cealaltă, dar cu care el nu era deprins, devenea bănuitor. Ce putea să facă Tincuța, cu ușa Încuiată? Să lăcătuiască ușa numai ca să se îmbrace, nu-i părea lucru curat; el se îmbrăca parcă ar fi fost în mijlocul cîmpului, cu toate odăile vraîște, pîntîndu-și pantalonii în anticameră, surtucul în salon, după cum i se potrivea.

Bătu la ușă tare. Tincuța se pieptăna.

— Cine-i? întrebă ea, supărată de modul cum **bătea**.

— Eu sunt. Nu te supăra, domnișo.

15 Dînsa, fără a mai răspunde, se duse să-i deschidă. El intră încet, deschizînd ușa mare, solemn și prost ca un car gol.

— Vă faceți *frezurile*?

— Nu mai vorbi prostii. Ce vrei?

25 Cînd erau în patru ochi, Tincuța i le tăia scurt. El, văzînd că nu i se prinde ironia și nefiînd nimeni de față să-i asculte spiritul, se domoli.

— Ia ascultă, nevastă: nu știi una, lată de tot...

— Ce este?

30 — E lată...

Dînsa nu mai zise nimica, cunoscîndu-i firea sucită, ci-l lăsă să spuie de bun placul lui.

— A fost Nichitachi pe la mine... și mi-a spus una de n-o so crezi...

35 Dînsa tăcea.

— Asculți, ori ba?

— De cu noapte a luat-o.

El se trînti pe un scaun, supărat:

— Tai chefel omului, cînd li e lumea mai dragă...

40 — Și ce ți-a spus Nichitachi?

— Închipuiește-ți, dragă, că Mihai e plin de datorii...

5 La numele lui Mihai, Tincuța se uită prin oglindă Ut bărbatu-său. Fără **voia** ei, simți că i se bate inima, ca unuia ce așteaptă o nenorocire și vede venind împărțitorul cu depeșa. Căută să se stăpânească și se întoarce spre el cu mirare:

— Mihai!...

— Da, Mihai al dumitale.

iți Ea încearcă să zlmbcască dînd din cap.

— Al meu !...

— Da, Mihai. E pliu de datorii: a luat bani de la toți jidanii din București, pe ipotetă, pe amanet, cu gir, fără gir, cum a putut. Acum umblă pe la ovreÎBșii *!• oV la noi: Isidor zaraful aie o poliță a lui, iscălită în alb. Caută 15 mii de lei și e gata să se oblige pentru 40, ca să-și ție madama de la Paris.

Tincuța, ascultîndu-l, se făcuse albă ca hirtia.

20 Din nenorocire, se isprăvisc de pieptănat. Luă cutia cu pudră și *e albi și mai tare.

— Zor, zor, dă-i cu făină pe obraz!...

Ea se întoarce spre el, binișor, scoase batista și Beșterse pe ochi.

— Ce vrea să ziuă „o poliță iscălită în alb”?

25 — O poliță iscălită în alb? Nu stii atîta lucru?

— Nu.

— O poliță știi ce însemnează?

— Da, cam vag.

30 — Măă! proastă femeie am. Dacă s-ar întîmplă să mor eu, dragă, pe tine te mănîncă toți din toate părțile. Vino încoace...

Și, fericit că-i putea arăta superioritatea lui în ceva, n luă de mină și o trecu prin mai multe camere pină în biuro, unde deschise casa de fier, scoase un portofoliu lung și îngust, cu o mulțime de despărțituri, și-i întinse pe masă mai multe foi de polițe, unele iscălite și umplute, altele neiscălite.

— Asta se cheamă o poliță. Cel ce ia bani cu Împrumut se obligă prin foaia asta a-i plăti la cutare dată,

și scrie aici suma primită și aici data sau scadența, iar dedesubt iscălește, precum vezi în astelalte.

Tincuța descoperi, spre marea ei uimire, că mai toată lumea din oraș datora bani fui bărbatu-său. El urmă:

— O poliță iscălită în alb vrea să zică o foaie de astea, în care un găgăuță ca d-l Mihai își iscălește numele tară să puie suma ce a primit. Cine iscălește asemenea polițe, mai bine să-și lege o piatră de gît și să se dea pe gîrlă. Ai priceput?

— Da.

El închise la loc casa de fier și trecură din nou la Tincuța. Tănase se așeză pe un scaun, gîndindu-se. Ea îl observa cu coada ochiului.

15 — Nu știi ce dracu să tac. zise el neholărit.

— Cu ce?

— Cu polița fleacului ăsta de Mihai.

Ea se întoarce repede către dînsul:

— Cu ce?

20 — Cu polița lui Mihai.

— E în mînile tale?

— Ba nn, dar n-am decît să zic jidanului să mi-o aducă. Tot stau și mă gîndesc ce să fac: w-o las, intră pe mina vreunui cămătar, care îi dă 15 mii de lei și pune în poliță 40. Da' tot mai bine s-o iau: îl scap de camătă... și-l am la mîină.

30 Tincuța, în vreme cit el vorbea, se iută la dînsul cu ochii pe jumătate Închiși, cu gura pornită pe un surîs amar și batjocoritor, cu o înfinită expresie de dispreț, gata să-i zică un cuvînt teribil. El nu vedea nimic.

— Tu ce zici?

Ea se stăpîni cit ce putu.

— Eu zic să n-o îai.

35 — Vezi bine: dumitale nu-ți convine să știi că am la mină pe unul de-ai lui „neni-tu Matei”.

— De ce vorbești așa, Tănase?... Tu singur zici că n-ai vrea să superi pe Sașa...

— Am zis așa, ca să îie vorbă...

40 — Foarte rău dacă ai zis numai așa.

— Parcă am uecat rufele pe o frînghie cu dumneaei !...

— Ce urît vorbești!...

— Se poate; așa știu eu 6ă vorbesc, și-mi merge bine. D-voastră, care vorbiți frumos, vă mîncați averile ca păcătoșii.

— Te rog, Tănase: gîndește-te eă șade rușine să afle lumea că faci camătă.

— Da' ce se potrivește!... Obrazul cel subțire al cucoanei se roșește... la mai dă-i cu făină, că-ți trece...

Ea, în adevăr, se făcuse roșie și se uita la dînsul cu ochii aprinși.

— la asculta, Tănase, nu mai vorbi așa, că mă faci să te urăsc... Gîndește-te ce lucru dezgustător e pentru mine să afle Sașa că noi am dai bani fratelui ei, bani cu camătă !

— Am înțeles... zise el, vrînd să se scoale și să iasă.

Tincuța sări la ușe și o încuie. Rîdea și tremura.

— Nu te las, pină ce nu-mi vei făgădui...

El se scutură o dată și o azvirli cît colo de la ușă.

— la fugi, femeie, și nu te amesteca unde nu-ți fierbe oala!...

Apoi ieși repede și trînti ușa cu zgomot. Ea se lovi de scaun și rămase alături, grămadă.

— Mizerabil!... Mi-ze-ra-bil! strigă ea, scrișnind din dinți și plîngînd.

Râmaec acolo cîteva minute, tîjnîndu-și dtgetul la care se lovise, cu mina cealaltă. După aceea se sculă, luă o batistă de pe mafă și-și șteise orbii. Apoi rămase în mijlocul odăii, gîndindu-se. Ceeia de făcut? Numele bancherului evreu îi răsări în minte: Isidor ! I se părea un mume groaznic, de jidan ui mîinile lungi și hrăpitoare. Il vedea în fața lui bărbatu-său, lînguind polița lui Mihai. Și ea știa toate astea, și nu eia în stare să facă nimic. Nimic? Se putea să nu facă nimic?... ce să facă?

Îi veni în minte să-i scrie Sașei. Și nemaidecit se îndreptă spic salonașul ei, să caute hirtie și cerneală. Inșă, după cițiva pași, se opri, glîndindu-se la scandalul ce ar fi produs scrisoarea ei. Cum ar fi judecat-o

Mihai? Se întoarse înapoi și se văzu în oglindă, cu ochii roșii, cu pudra motolită pe obraz: era urîtă. Urîtă !... Îmbătrînea Înainte de vreme, își rodea sufletul alături de mizerabilul ce o chinuia fără' de milă, pe dînsa și pe tată-său. Îi veni să plîngă din nou, și șezu pe același scaun pe care o aruncase cu un minut mai înainte, ducindu-și batista la ochi, fără nici o putere...

După cîtva timp se sculă. Își aduse aminte că era urîtă cu pudra pe obraz, pe care nu o pusese decît ca să-și ascundă paliditatea, și se spălă, își muie chipul în apă și se răcori. După aceea deschise o fereastră, ce da spre grădina tristă, și se uită pe gînduri in fundul zării: nimic.

Cu toate astea, aerul rece păru a-i da oarecare energie. O idee îndrăzneată îi trecu prin minte: să se ducă în persoană la jidan, înainte ca acesta să dea polița lui Tănase. Dar cine era Isidor zaraful? unde ședea? Nu se gindea la nimic. Zise să-i puie caii, se îmbracă repede și peste un sfert de ceas era în trăsură. Spuse vizitului s-o ducă la magazinul obicinuit „să cumpere niște ciorapi pentru boierul cel bătrîn"; simțea astfel nevoie să explice pentru ce se ducea în tîrg.

În poartă se întîlni cu Bănică, care aducea pe Haim evreul, ca un jandarm. Mulțumi pentru închinăciunea lor, fără a-i vedea. Inșă, după un moment, barba evreului îi răsări în minte fără nici o cauză. Începu să bănuiască: dar dacă o fi Isidor zaraful? Și, cu cît se gindea, cu atîta se întărea mai mult In ideea că era el. Ba chiar i se păru că mîna cu care Haim își scosese pălăria era lungă și hrăpitoare ca mîna închipuită a bancherului. Se mișcă să oprească pe vizitiu, dar se simți jenată ca și cum acesta ar fi înțeles ce se petrecea Într-Insa. Totuși, îl opri:

— întoarce, am uitat ceva.

Alături de biuroul lui Scatiu era o cameră goală, plină cu dulapuri. Tincuța își lăsă pălăria ce avea în cap și, sub cuvînt de a-și scoate căciulită de iarnă dintr-o cutie, intră singură in odaia de garderobă.

În dreptul ușii ce da în biurou, sta un dulap. Ea își lipi urechea de ușe și ascultă.

Haim de-abia intrase. Vorbeau de lucruri fără interes, de comerț, de daraveri, pe care Tincuța le pricepea numai pe jumătate. În cele din urmă auzi pe Tănase zicînd evreului:

— Te-am rhemat, domnule Haim, ca să te întreb dacă ții mult la antrepriza spitalului... fiindcă au venit mai multe persoane să mă roage să stărui la București pentru publicarea unei noi licitații.

— Mai multe persoane... Ha?...

10 — Da, mai multe persoane.

Jidanul bolborosea o limbă ca vai de ea, cu „iu t vei! persoane!"; Scatiu urmă, indiferent:

— Țineam să știu dacă ai vreun interes...

— Iu am interes, mă rog, cum să n-am...

15 — Ce sumă se cheltuiește cu clădirce?...

— O sută zece mii, mă rog.

— Și dumneata ce ofertă ai făcut?

— Iu?...

— Da; cit ai lăsat sub deviz?

20 — Iu ai lăsat 3 la sută sub *deviz*.

— Trei la sută? Minunată afacere!... Nu mai erau alți concurenți?

— Mai erau, mă rog, da iu am mulțumit pe dumnealor cu *dispighibeala*.

25 — Așa?... Apoi uite că vin alții și cer să nu se aprobe oferta dumitale.

— Oferta!...

— Da, oferta.

30 Evreul părea a se gândi, fiindcă Timuța nu-l mai auzea. Apoi ier o luă:

— Și iu vii să icg pe dumneavoasliă să faceți atita bunătate de stăruiți să se aprobe.

— O să-mi vie cam greu: trebuie alergătură, pierdere de vreme.

35 — Eu înțeleg, mă rog: unu la sulă pentru cine aduce contractu iscălit... și încă unu pentru cine stăruiește să se primească zidirea cînd este gata.

— la ascultă, domnule Haim, dai două mii de lei să-ți aduc contractul la mînă?...

40 — Zău, domnu Sotirescu, este mult... Așa să n-am parte eu de *cupții* a meu, dacă nu este prea mult...

Și astfel îi ascultă cîteva minute încă, ciorovăindu-seca țigani, unul mai dînd o sută, altul mai lăsînd una, pînă ce căzură la învoială.

Dezgustată de bărbatu-său și mai mult, de era cu puțință, dar fericită că evreul acesta se chema Haim iar nu Isidor, Tincuța ieși din nou în trăsură.

10 În magazinul în care intră să cumpere ciorapi lui conu Dinu se ținu bine, vorbi liniștit și, la ieșire, întreabă foarte firesc de adresa lui Isidor. Se mira ea însăși de atîta îndrăzneală. Băiet ii din prăvălie săriră so însoțescă pînă la bancher, fiindcă era la doi pași-Ea mulțumi și se duse singură.

15 *Compluarul* d-lui Isidor era instalat într-o boltă veche, despărțit cu zăbrele de lemn întreipârți: într-una, un jidănaș cu pistrui, cu părul roșcat, cu urechile blegi, murdar, aduna la coloane de cifre; într-alta un bătrîn cu barba albă, cu un crimpei de țigară de foi, care-i ardea mustățile, număra niște gologaniși-i punea în fișicuri; în a treia despărțitură nu era nimeni. Pe jos noroi ca în stradă; în aer miros rău.

20 Tincuța întreabă de d.Isidor. Jidanul cel mititel chemă pe cel bătrîn.

— Ce poftiți, mă rog ?

25 — Aș vrea să vorbesc cu d-l Isidor bancherul: eu sunt doamna Sotirescu.

Evreul se dete numaidecit la o parte, deschizîndu-i porțița de lemn, și o rugă să intre într-o cameră din fund:

30 — Poftiți, mă rog, aista este fiul meu, eu sunt părintele lui.

Tincuța se găsi în fața unui om tînăr, care, ca și ceilalți, făcea la socoteli. El o rugă să șadă, și ieși să vorbească cu tatăl său. După cîteva minute se întoarse foarte respectuos. Nu semăna de loc cu cel închipuit, nu avea miinile lungi, nici aerul hrăpitor, ci părea serios, era miop și stîngaci.

— Cu ce vă pot servi, mă rog?

40 Tincuța se simțea cu sufletul la gură, ca la pension, cînd venea profesorul de la stat să pună întrebări. Zîmbea și se uita la bancher fără să-l vază.

— Aș vrea să vă far o rugămințe... Eu sunt doamna Sotire Bcu, rudă cu d-l Comaneșteanu...

— Da? I

— Aveți o poliță a sa neiscălită...

5 — Neiscălită?...

— Nu. Vream să zic iscălită în alb...
Greșeala aceasta o făcu să se roșească și roaî tare.

— Mă întrebați un lucru în care meseria noastră
ne împiedică de a răspunde. Cu toate astea, fiindcă

10 sunteți rudă cu d-l Comaneșteanu, socot că pot să vă spun că așa este: avem o poliță a d-sale, iscălită în alb, și suntem autorizați de corespondentul nostru din București să negociem pentru 15 mii de lei. Noi n-am voit să luăm pe socoteala noastră, fiindcă nu

15 avansăm bani decât numai la comercianți și pe termen scurt.

El păru a se gândi. Apoi adause:

— Mă mir însă oă d-l Comaneșteanu caută bani în orașul nostru, mic și fără capitaluri, când ar putea să găsească așa de ușor la București.

20 Tăcu și păru a se gândi din nou. Tincuța, încetul cu încetul, se liniștea. El iar urmă:

— Afară numai dacă n-n ti vrut să nu-l afle familia...

25 — Da, dar iată că noi tot am aflat.

Bancherul înălță din umeri, ca și cum ar fi avut nevoie să se dezvinovățească:

— Ce să fac!... Eu bani n-am: trebuia să-i caut în cineva. Aici în oraș, afară de boierul d-voastre și alți

30 doi-trei, toți sunt datori...

— Da?

— Da. Averi sunt, dar lumea s-a învățat rău: un an face bucate bune, le vinde și le mănîncă; la anul nu se face nimic, sau griul n-are căutare și intră în datorii... Sunt puțini boieri la noi cuminți, cum este al d-voastră... Așa că eu, neputînd să merg la dumnealui după băni, am mers la d-l Nichitachi.

35 — Și la altcineva n-ați mai fost?...

— La nimeni, pe cînte.

— Atunci vă rog să trimeteți polița înapoi... Se poate?

Dînsul se gindea, uitîndu-se în pămînt:

— Se poate... dar pierdem comisionul.

— Eu nu înțeleg mult din asemenea afaceri, zise Tincuța Însuflețită, dar vă rog, dacă se poate să restituiți polița, restituit-i-o, și mă veți îndatora foarte mult... La orice nevoie, voi fi gata. Ea vă servesc pe lingă bărbatu-meu...

10 Evreul cel tinăr ieși să se înțeleagă cu cei bătrîn, și Tincuța îi auzi în cealaltă odaie. După cîteva minute intrară amîndoi. Bătrînul, cu un aer mai de cămătar și mai umilit, se înduioșă în fața Tincuței și-i făgădui să trimită polița înapoi, dar o rugă numai-decît să stăruie pe lingă bărbatu-său ta să facă tolu]

15 să nu se aprobe licitația spitalului. Intră în detalieri de prețuri, invocă interesul orașului, pleda ca un avocat, acuzînd pe Haim că era un „jidan *impisibil*”. Tincuța se uita la el, gîndindu-se în ce straniu mod ee încurcă ițele intereselor, cum intră cineva din bun

20 senin în intrigi, cum începe să mintă și să se prefacă, fără nici un gînd. îi rugă să ierte (aducîndu-și amînde de cele ce auzise din colțul dulapului) că de astă singură dată nu putea să le fie de nici un folos, deoarece apucase și făgăduise altora... și astfel avu aerul în

25 fața lor că se amestecă în treburile bărbatului său, ea, care niciodată nu se gîndise la astfel de lucruri.

Bătrînul se uită lung la celălalt, și după aceea făgădui Tincuței că înapoiază polița. Ea surprinse cu mirare o expresie de nespuse *tinerețe* în ochii evreului bătrîn cînd privea spre fiu-său.

30 — Aista nu *cupțiul* de jidan, zise el, bătîndu-l pe umăr. Dacă nu ar semăna la mine, aș zice că nu este al meu... Dar are inima de la mamă-sa, Dumnezeu s-o ierte.

35 Și bătrînul luă, cu miinile lui, galbene de țigară, mina Tincuței, și-i istorisi pînă la ușa cît era de bun răposata „soție a meu”; cum trimisese pe tinăr să facă școala de comerț din București, ca să devie bun „rumun”, și așa mai departe.

40

Tincuța ieși, mișcată de vorbele evreului și se urcă în trăsură, ușoară, fericită, deplin încredințată că scăpase pe Mihai de la mare pericol.

10 Tincuța iubea pe Mihai de mult. După ce «l plecase în străinătate, ea îi scrisese la Început, cum se învoiseră la cea din urmă plimbare în luntre, fără teamă și fără înconjur. Dar după prima venire a lui Mihai în vacanțe, cei doi copii, ce se despărțiseră jumătate plângând, jumătate rîzînd, se regăsiră schimbați. Fiecare se miră de prefăcerea ce luase celălalt: lui începuse să-i crească mustățile, să i se accentueze liniile, să i se îngroașe vocea; ei i se micșorase talia, i se umpluse pieptul, își schimbaseră pieptănătura. Tincuța găsea că Mihai își păstrase prea mult din grația de adolescent crescut între femei, ce o avea la plecare; el, de asemenea, că Tincuța devenise de o sensibilitate supărătoare, era distrată, plină de amor propriu.

20 În adevăr, fata trecuse prin criza prin care trec toate semenele sale, cînd, între 16 și 20 de ani, încep a fi luate în băgare de seamă, mai cu seamă dacă sunt frumoase și au zestre. I se împlineau toate dorințele, i se deschideau ușile, i se arăta lumea pe latura petrecerilor. Fusese la București, cu Sașa, mersese la teatru, la donă-trei baluri; plăcuse tinerilor; jucase pînă 25 noaptea tîrziu, îmbătată de farmecul valsurilor; gustase, în fine, din arnăgitoarea fericire a tuturor fetelor tinere, și adusese în liniștea ei de acasă umbra nehotărîtă a unei vieți nouă.

30 Iar acasă întilnea aceleași chipuri: pe subprefect, doi-trei prieteni bătrini, pe Tănase Sotirescu, poreclit Scatiu, și atîta tot. Astfel că, negăsind în nici unul asemănare cu ceea ce începuse să viseze, își făurea o lume primejdioasă de iluzii; citea cu nesațiu romane fantastice, din care sărea pagini întregi de descrieri, fiindcă numai amorul o interesa. O închipuire de sine 35 nesănătoasă lua locul naivității de pînă aici, ceea ce făcea să găsească pe ai săi și casa lor plicticoasă. Era

viața, care-și cerea drepturile sale. Coana Sofița, la fiecare nemulțumire a fetei, revenea cu aceeași vorbă:

— Mărită-te. Du-te la casa ta, și fă cum îți place.

5 Ea ținea mai mult ca oricînd să dea pe fiică-sa lui Scatiu. Vechea ei teamă de moarte o îndemna să închidă ochii asupra cusurilor ginerului: „e cam bătrîtor; da' e om de ispravă, harnic, bogat, — ce mai vrei?" Conu Dinu înălța din umeri, dar mărturisirea ce i-o făcuse nevastă-sa, că-i era frică de moarte, că nu se simțea bine, îl impresionase. Scatiu, scos mereu înainte de coana Sofița, azi cu daruri, mâine cu o nouă cumpărătură de moșie, începuse să fie tolerat.

15 În sufletul fetei, dorința de a trăi de sine, de a fi slăplnă în casa sa, de a vedea și primi lume, se anieteca în mod nehotărît cu chipuri noi din București, iii chipul lui Scatiu, cu viața la oraș. Calitățile solide ale firii sale păreau deocamdată că sunt puse deoparte, și numai frivolitatea vîrstei plutea la suprafață. Imagina lui Mihai îi turbura citeodată planurile, însă 20 era imagina unui copil, pe cînd ea era acum fată de măritat.

Cînd auzi că băiatul se întoarse din străinătate, 25 avu cîteva bătăi de inimă și mai cu seamă o nespusă curiozitate de a vedea cum era acum Mihai. Iar cînd îl văzu, devenit aproape om, cu vocea puternică, cu mustața înfiripată de-a binele, și totuși zicînd Sașei ca mai-nainte „maman", cu grație și mînură în toate, dînsa se simți oarecum umilită. El de asemeni o găsi schimbată, cam pretențioasă, gaia **Bă** se supere la fiecare glumă, și, numai după ce Sașa îi spuse despre planurile de măritiș ce **SP** făceau pe socoteala Tincuței, înțelese, în parte, noua ei fire și tăcu.

Astfel iama, după întîia venire a lui Mihai, fata se mărita după Scatiu.

35 De la cea dinții zi pînă în momentul cînd o întilnim ieșind de la zaraf, viața Tincuței fu o luptă neînteruptă cu necazurile.

40 La un an după căsătorie i se născu fata, la doi ani muri mamă-sa, mai pe urmă conu Dinu căzu la pat, — iar în tot lungul vremii acesteia, lupta zilnică cu mojițiile lui bărbatu-său și cu răutatea soacră-sei,

Negreșit toate iluziile lunatece din Înaintea căsătoriei
86 Imprăștiară ca norii la vînt. Le luă locul o viață
de provincie, placidă, monotonă, cu scene dezgustă-
toare de-ale coanei Profire, cu satisfacții de amor pro-
5 priu rîu alese, precum rochii bogate ca să n-o mai
întreacă alta, chefuri și chiolhanuri cînd venea vremea
alegerilor, iar restul timpului economii supărătoare.
Fală în toate, casă mare, două pianuri, reviste stră-
10 ine, seră cu flori etc, dar interdicție pe toată linia de
a se folosi cineva de ele. Mai cu seamă a cînta la piano
și a ceti, 3au a învăța limbi străine și a le vorbi erau
pentru Scatiu lucruri nesuferite.

Astfel, de la început chiar, calitățile statornice
ale Tincuței, cari fuseseră întunecate un moment de
15 nebulia trecătoare a vîrstei, ti fură de mare folos, ca
să poată răbda viața mai departe.

După alți doi ani, revăzu pe Mihai, jenată, tremu-
rătoare, vorbind puțin, de teamă să nu-i pară provin-
20 cială. El era sufletește același. Soră-sa li spusese
de traiul Tincuței, și el căuta so mîngîie, tihnit, lim-
pede la minte, fără nici o amintire de altădată, dînd
lui Scatiu o importanță serioasă. Trecură astfel la
țară două luni, cari părură Tincuței fermecătoare.
Mihai plecă din nou, pentru a-și termina învățăturile.

25 După a doua lui plecare, Tincuța rămase singură,
atît de singură și de nefericită cum nu se simțise nici-
odată. Viața ei cu bărbatu-său li părea o monstrozi-
tate. Il privea dusă pe gînduri, Încremenită, cum ai
privi o prăpastie adîncă în care a căzut cineva. Din
30 norocire, Scatiu se alese deputat și se duse la București,
de unde nu venea decît la o săptămîlnă ori două. În
lipsa lui, dînsa trecea nopțile albe, cetînd tot ce-i că-
dea în mină, rămînînd ceasuri întregi cu cartea căzută
pe pat și cu ochii țintă pe un punct din aer. Cel mai
35 mic lucru o făcea să plîngă. Cînd adormea, somnul li
era plin de visuri. Visa totdeauna pe Mihai, în fel de
fel de împrejurări, că zbura, că murea, că se plimba
cu dînsa la Paris, cum vorbiseră în luntre, că-l rînea
cineva — și se deștepta tremurînd, Înfiorată toată ca
4u de friguri. După ce se liniștea, Întorcea perna pe par-
tea cealaltă, își ridica părul moale de pe frunte și se

gîndea la dînsul. Il iubea? Acesta eia amorul? Ea nu
știa. Simțea numai că ochii ei Il caută prin întuneric,
prin lumină, aproape sau departe, peste tot, și că o
neînfrîntă dorința de a-l strînge la piept ca pe un copil,
5 de a-l încălzi, de a-i face bine, ca o rîndunică unuipui,
îi frămînta toată firea. Sașa, care îi fusese totdeauna
simpatică, ji era acum dragă. Se uita la dînsa lung,
fiindcă în privirea ei adîncă găsea aduceri aminte de
dînsul; o oprea citeodată din rîs si-i zicea Încet: „ia
10 mai rîzi, e așa de frumos!"... ceea ce făcea pe Sașa să
rîză și mai tare.

Dar Sașa se ducea la București, iar ea trebuia să
vină acasă. Petrecu o iarnă pustie, fără o mîngiere
de la nimeni. Tănase începea să dea în pîrtia politi-
15 cei, și înnebunea cu gogomăniile prinse ici și colo prin
coridoarele Camerii. Soacră-sa o revolta prin simpla
ei ființă, buhavă și trivială. Nimeni n-o înțelegea.

Și era un noroc că n-o înțelegea nimeni, fiindcă
numaidecît ar fi ghicit secretul re iu atîta diegoste
20 ascundea în suflet.

După cîteva luni de la a doua plecare a lui Mihai,
se deprinse cu această nouă formă de trai. Nu mai dor-
mea și slăbea, dar era mulțumită: viața ei avea un țel,
inima ei bătea fiindcă bătea inima lui.

25 Cînd în toamna anului viitor se întoarse Mihai
definitiv, ea îl așteptă la țară, cu toți ceilalți, liniș-
tită, dusă pe gînduri în zarea în care călătoreau cocorii.
Numai Matei părea a bănui ceva, dar cu firea lui bună
nu îndrăznea să ridice capătul vîlului ce acoperea
30 toate. Odată, pe cînd ședeau amîndoi în cerdacul de
la Comănești, Tincuța, dusă cu ochii în gînduri, — Ma-
tei se uită lung la dînsa, îi mișcă binișor o vița
de păr de pe temple și, atingîndu-i fîtmtea cu degetul,
îi zise:

35 —Ce se petrece aici?

Ea îl privi zîmbind:

— Cine știe!...

În sfîrșit, Mihai sosi.

40 Erau din nou cu toții la gară, ca la întoarcerea din
străinătate a lui Matei. Dar, desigur, nici atunci și
nici acum nu prîpîlase o inimă mai nerăbdătoare în

pieptul cuiva cum palpita inima Tincuței. Când îl văzu coborîndu-se din vagon, se strînse de brațul Victoriei cu putere, iar elnd fata se repezi să îmbrățișeze pe frate-său, ea se retrase cu un pas înapoi. Întinse

5 mîna lui Mihai zîmbind, dar cu ochii înotînd în lacrimi, pe cari însă într-o clipă bucuria și căldura lăuntrică le absorbi.

la Petrecură toamna văzîndu-se aproape în toate zilele. Tincuța era fericită; îl știa aproape de dînsa și nu dorea mai mult. Nimeni nu ghicea starea sufletului ei. Sașa cunoștea nevoile Tincuței, în viața cu Scatiu, și-i respecta tăcerea. O vedea de cîtva timp mai slabă, dar i se părea și mai senină. Se deprinde omul cu toate în lume cînd are voință și demnitate, gindea Sașa.

15 O singură dată se simți Tincuța în primejdie. Venise spre seară la Comănești și nu găsisese pe nimeni: Sașa și fetele erau la plimbare pe jos. Ea sta în cerdac, singură, își scoase pălăria și se uita în apusul soarelui, cînd văzu pe Mihai intrînd pe poartă, călare. El veni drept la dînsa, mirat de tăcerea ei, și o rugă să se ducă

20 împreună după fete. Ea nu prea vrea. Găsea că era cam tîrziu. Se uită la el, zîmbind. Mihai li luă pălăria de pe masă și i-o puse în cap, cu grije și temere să nu-i strice pieptănătura. Ea se sculă încet, coborî scările și porni alături de el, tăcută. Dînsul vorbea repede, istorisea glume, căuta s-o înveselească și să îndepărteze jena ce o stăpînea. Turică le sări în drum să le spună încotro apucase fetele. Vreo cîteva radicale de-ale lui fură binevenite. Mihai făcu haz:

30 — Toate se schimbă în lumea asta, numai Turică nu.

După aceea tăcu și el, mergînd domol lîngă Tincuța. Se păru că vremea din urmă îl prinde și pe dînsul, cu melancolia celor ce au fost și nu mai sunt. Dar

35 își reveni în sine numaidecît. Se întoarse către dînsa rîzînd:

— Ce teribili suntem!... Ia să grăbim pasul...

Și luă mîna Tincuței, o trecu sub brațul lui și începu să meargă mai repede.

40 — Minunată vreme! Dacă ar ține așa mai mult, să nu fim siliți să plecăm curînd la București!

Ea tăcea. Ieșiseră din sat și se îndreptau spre heleșteu. Mihai se opri deodată.

— D-ta nu zici nici o vorbă. Poate că nu voiai să vii la plimbare... Să ne întoarcem.

5 — Să ne întoarcem, zise ea, ridicînd ochii spre el. Aș fi dorit să mergem spre malurile heleșteului, însă cred că e tîrziu.

Și, însuflețindu-se, îl sili să se întoarcă, dar se rezemă cu încredere de el. Soarele apusese de tot. Amurgul punea un fond de argint liniilor satului, ce se tăiau cu putere în fața clarului obscur.

— Cum trec toate, nu-i așa?... zise ea tremurînd. Mă gîndesc la drumul dumitale pe lac... de-acum cinci ani.

15 El îi luă mîna și se plecă binișor spre dînsa, căuțînd parcă să nu-i deștepte amintiri triste. Ea îi fâgăduise. În plimbarea de care vorbea, să nu se mărite.

— Și eu m-am gîndit adeseori, zise Mihai, și mă gîndesc încă... Ce a fost frumos în viața noastră trebuie să ne rămînă în suflet. Mai mult nu putem cere de la firea omenească, ale cărei meniri sunt așa de nesupuse nouă.

25 Tincuța simți un val de căldură că i se urcă de la inimă spre tîmplă. Își rezemă capul de umărul lui și se opri.

— Te rog... Nu pot să mai umblu... Lasă-mă pe prispa unui țaran și" du-te de-mi adu trăsura.

30 El voi să trimeată pe cineva în locul lui și el să stea lîngă dînsa, însă ea nu primi. îi stringea amîndouă mîinile în miinile ei zicîndu-i mereu:

— Du-te!... Te rog!... Te rog să te duci, să nu ascuți mîinilor mele!...

35 Și el se duse, îi aduse trăsura, o așeză binișor într-un colț și se despărți de dînsa. Astfel trecu acest val primejdios. Și trecură încă doi ani.

Dar fiecare an săpa o dungă mai adîncă în inima ei. Vara, cînd putea trăi aproape de dînsul, înviora. Bestul timpului se necăjea cu bărbatu-său, pirotea de frig în pustiul luxos de acasă, fără nici o speranță.

Veneau sărbătorile Crăciunului, și cu ele se apropia sosirea ministrului și prin urmare a lui Mihai. Tincuța alerga de colo până colo, ca toate să fie la locul lor, îngrijite și curate. Prefăcu o parte din casă, găti

5 odăile musafirilor, puse cu mîna ei cîteva lucruri neînsemnate în camera lui Mihai, între cari un portret al mamei lui, și așteptă.

Cînd se gîndea la ce făcuse, ducîndu-se la evreul cu polița, se rușina singură. Dar pe de altă parte era

10 încreștă; scăpase pe Mihai din ghearele lui bărbatu-său. Scatiu așteptase pe Isidor a doua zi, însă în locul lui venise Nichitachi să-i spuie că „au pierdut locmaua”, deoarece *junele* găsise bani la București.

Tănase nu mai pomeni nimic Tincuței. însă din vorba lui cu nevastă-sa, rămăsese în mintea ei expresia brutală „să-și ție madama de la Paris”. Va să zică Mihai avea o amantă. Era oare cu puțință? Era cu puțință ca el, omul cel mai delicat, cel mai fin, în jurul căruia mintea ei vedea numai senin, să se asemene cu Nichitachi sau cu bărbatu-său, cari la București făceau tot felul de necuviințe?... Se tot gîndea mereu. O dorea capul gîndindu-se. Ar fi voit să întrebe pe Tănase, însă se temea să nu deștepte bănuieli.

25 Într-o dimineață, împărțitorul aduse o scrisoare, Lare amări inima Tincuței.

După ce ea ieșise de la Isidor zaraful, tînărul bancher se ținuse de cuvînt și înapoiase numaidecît polița, însoțind-o cu o explicație confidențială către

30 corespondentul lui din București, în care îi povestea eum venise d-na Sotirescu, ce-i zisese și pentru ce o ascultase. Corespondentul arătase lui Mihai cele cuprinse în răspunsul zarafului din provincie.

Deocamdată Mihai rămase foarte mihnit: era

35 încreștă că lucrul pornea de la Sașa. Negreșit, el se ascunsese de dînsa, și ea, la rîndul ei, se ascundea de el. Atunci firea lui dreaptă îl duse în fața soră-si, căreia îi spusese pentru ce îi trebuiau banii, lăsîndu-i să înțeleagă, cu glume și vorbe bune, că își da bine

seama de ce făcea, și că, deși polița era în alb, instrucțiunile bancherului erau limpezi, dobîndă fixată și celelalte. Sașa rîse de dînsul, îl încreștă că nu pricepea o iotă din toată încurcătura asta și îl ajută să ia banii de la bancă.

5 Mihai nu mai înțelegea nimic nici el. Atunci scrise Tincuței o **Scrisoare**, jumătate glumeată, jumătate ironică, care ar fi trecut cum ar fi trecut dacă n-ar fi cuprins sfîrșitul, în care zicea că, pentru cauze neprevăzute, e silit să nu mai însoțească pe ministru.

10 Tincuța, care era deprinsă de mult cu toate, cu asta nu se putu deprinde. Băspunse lui Mihai cu violență, spunîndu-i adevărul, scurt, și rugîndu-l să nu mai adauge la cupa de amărăciuni cea din urmă picătură. În aceeași zi se îmbolnăvi.

15 El, primîndu-i răspunsul, rămase încreștă. Cît rău li făcuse fără voie!... Ce prăpastie era în sufletul ei!... Ît era necaz și rușine de cele Intimplate, mai ales de ironia din scrisoare. Umblă cîteva zile fără capăt, trist, căutînd să uite.

20 În vremea asta Scatiu se da de ceasul morții. Se întrunea în toate zilele cu deputații și senatorii din majoritate, la el acasă, unde venea și preiectul, citeodată și unul sau doi subprefecți mai isteți, spre a pune la cale primirea ministrului. Primarul orașului umbla din prăvălie în prăvălie, ca pe vremea alegerilor, rugînd lumea să iasă la gară cu mic cu mare. Negustorii erau invitați să curețe stradele, fiecare pînă la jumătate, ca apoi „serviciul municipalității”

30 să ridice noroiul. Unii zîmbeau la auzul acestei pompoase calificări, deoarece „serviciul” în chestiune se compunea din două cărucioare defundate, cari mai mult murdăreau decît curățau ulițele. Se luau măsuri aș se umple cu pietriș toate gropile și hîrtoapele din drumul ministrului; se hotărî trăsura care va avea să-1 aducă de la gară, și neapărat se alese „carîta d-lui Sotirescu”, o cloșcărie de cînd lumea, cumpărată la meza și dată acum, în vederea evenimentului, pe mîinile lui Ferez caretășul; se ordonă subprefecților să aducă de primprejur țărani chiaburi, și altele.

40 Mare neînțelegere asupra persoanei care trebuia să

se urce in trăsură cu ministru: prefectul ori primarul?
Unii ziceau prefectul, alții primarul.

— Mă rog, pardon, ia să ne înțelegem, zicea d-l Alexandriu, partizanul prefectului: cine reprezintă pe onoratul guvern?

5 — Ia slăbește-mă, **nene**, cu onoratul guvern! D-l ministru vine aici în casa noastră; *or* mandatarul este d-l *primare*.

— Ba pardon, să mă iertați: d-l ministru vine el oare în oraș sau în județ?... Aud? Vine în județ. Atunci cine reprezintă interesele județului față cu onoratul guvern?

10 — Consiliu] județean, zise unul: să se urce în trăsură cu toți consilierii.

15 Un rîs general însoți propunerea. Alexandriu se înfurie:

— Ia, mă rog, sănu facem comicării. Eu nu sunt de ieri, de alaltăieri scos la lume ca dumnealui; că am văzut cînd a primit Napoleon, al III-lea pe

20 împăratul Busiei, și pe Vodă cînd a primit pe marele duce Nicolae, și cînd a strigat Gambetta* „Vive la Turquie, monsieur!”

— Floquet, Floquet³, coane Tudosie: a strigat „Vive la Pologne”, nu „Vive la Turquie”, zise prefectul.

25 — Floquet, Gambetta, tot un drac.

Scatiu rîdea mai tare decît toți ceilalți de *bofonatele* bătrînelui Alexandriu, așteptînd, roșu și enervat, să vadă lui ce rol îi dau.

30 **In** sfîrșit, hotărîră să-l însoțească prefectul, pînă la *palatul* prefecturii, iar primarul să-i ție un *speech* la gară; cînd o fi să meargă acasă, să-l însoțească Scatiu. Acesta se apăra cu gura jumătate, incurînd fraze fără rost... „că mi s-a îmbolnăvit nevasta tocmai acu, mă-nțelegi dumneata, cînd îmi ard călcîile de

35 treabă, cu afurisita asta de *enfluență*”.

In adevăr, de cînd se îmbolnăvisе Tincuța, el umbla forfota de colo pînă colo, trîntind ușile, înjurînd slugile, dînd dracului pe toată lumea. Alerga de la grajd, unde vizitii frecau *alăturile*, pînă la sofragerie, unde Costea freca argintăria, făcînd din treacăt observațiuni caraghioase, cu privire la putinele

40

de la streșini sau la curcanii ce umblau prin curte. I se auzea vocea pînă în vecini, strigînd argatul:

— Ioane I Ioane I da' n-auzi, mă afurisitule! Omul sărea din bucătărie, cu căciula în mînă:

5 — Porunțiți, coane.

— Nu vezi curcanii ăia cura se plimbă prin curte?

— Păi ce să le fac?

— Să te ia dracu și pe tine și pe ei!... Cotineată n-ai mă, să-i închizi?...

10 — Ba este, boierule... Iacă mă duc să-i închid.

— Da' puținile alea de ploaie?... Le-ați întins pe toate acuși, cînd vine ministru I...

— Păi ce să le fac, coane?... doar să le închid și pe ele cu curcanii.

15 — Nu, boule, să le pui în șură, la locul lor... „Acuși, cînd vine ministru” era lozinca cu care lovea în cap pe cine întlnea. De se întîmplă să-i ceară cineva ceva, răspundea totdeauna cu aceleași cuvinte:

20 — Acuși ți-ai găsit și tu, cînd vine ministru? Se chibzuise el eă un fecior singur nu ajunge, și chemase pe teleliță să-i aducă încă unul, vremelnic. Costea se simțea insultat de această lipsă de încredere, și, de la cea dinții întlnire, se ciocni cu adversarul său, dîndu-i o sflntă de bătaie de-1 umplu de slnge. Tănase se înfurie ca un balaur, bātu pe Costea și-l dete afară, iar în locul lui aduse pe celalt. Feciorul cel nou n-avea haine. Atunci Tănase porunci madamei să scoată o veche giubea de frac ce-o avea el de cînd

30 pămîntul, și-l îmbracă. Cînd dete Tincuța cu ochii de el, virît în fracul lui bărbatu-său, ca un cline cu valtrap, sări din pat, bolnavă cum era, chemă pe Tănase și-l rugă să aducă pe Costea înapoi, că altfel se făceau de ocară. Dînsul strigă, Înjură, blestemă,

35 d^r trebui să se supună, fiindcă n-avea încotro. Porunci din nou madamei să ridice fracul din spinarea feciorului, îi dete 2 franci și-1 trimise să se plimbe, aducînd iarăși pe Costea.

40 Cînd venea șeara, cădea de osteneală și se culca de la 8. Intre o Înjurătură și o glumă, istorisea Tincuței

cele petrecute în adunarea de cu ziua, Incercind să repete vorbele lui Alexandriu, pe cari nu le brodea deloc. Încurca pe Gambetta cu împăratul Busiei; pe Floquet i! chema „ăla, de, care era la Paris cînd

5 cu trecerea rușilor". Auzise ceva, dar nu putuse ghici înțelesul cuvintelor franțuzești:

— Ala, cum dracu-i zice...

— Cine, omule?

— Ei, aeta-il... Dacă nu-ți aduci aminte nici

10 atîta lucru, la ce-ai mai învățat franțuzește!...

Tincuța, prinsă de friguri, se uita la el cu ochii mari, eăutînd să pătrundă încurcătura din mintea lui sucită.

— Dar cu *spiciul*!... Auzi *spici*!... Să-i dai o

15 palmă grecoteiului boierit, să se ducă de-a vîndălaeu !

Bănuia el că *speech* însemna discurs sau așa ceva, dar vorba i se părea atît de caraghioasă, încît chiar a doua zi, cînd se îmbrăca, o mîrîia mereu printre dinți:

20 — *Spicil*!... Auzi dumneata, *spicil*!...

între două accese de tuse, mai făcea cîte o cruce, mai trăgea o cizmă, si iar se lega de Alexandriu și de Floquet: „cum dracu-i zice, frate!”

In sfîrșit, ziua cea mult dorită sosi.

25 Sratu ee sculă de dimineată, dete o raită pe la grajd să cerceteze starea sufletească a *cailor celor mari*, din cari unul era cam nărăvaș; sculă pe vizitiul de oraș, precum și pe Stoica, care se puseră numaidecit sa se radă unul pe altul; inspecta „carîta” mișcîndu-i roatele; inspecta cerul. Toate păreau în bună stare,

30 afară de acesta din urmă, care amenința cuploaie.

Se duse sus și Be *pucc* să se îmbrace. Ministrul sosea la 1 după 12. Scatiu Încercă redingota cea nouă, așteptînd ora convenită spre a îmbrăca fracul. Dejuna

3 5 la 10 jumătate, ca să rămină vreme pentru slugi a se găti. La 12, se urcă în „carlta” cu Costea pe capră. Vizitiul era îmbrăcat In haine negre, cu legătură albă, de vară, ale cărei capete filfiau pe umeri, cu un joben de a lui Tănase In cap, ce-i cădea pe urechi.

40 Frîgul Il cam strîngea Intre umeri, dar trebuia să rabde.

Cînd s-o ia de la scară, Forgaș, harmăsarul) din stînga, începu să sară în două picioare. Gură, bici, nimic nu se prinse. Tănase se dete jos, Începu să injure, lovi cu piciorul in burta calului, dar totul fu

5 zadarnic. Atunci veni Stoica, care, cu o fluierătură, îl făcu să o ia din loc. Stăpinu-său se aruncă din fugă în trăsură, iar vizitiul de oraș, gătit pentru ministru, rămase să vină cu „droșca”.

La gară erau toți In păr: Alexandriu, Panaitopolu,

10 Vasilică Sobor, Iancu Mînzul, Boteșteanu, precum și senatorii Vispescu, Cralea, și polcovnicul Stamate," apoi directorul prefecturii cu toți subprefecții, primarul, consilierii județului și ai comunei, polițaiul in mare ținută, comisarii și subcomisarii, directorul

15 arestului, șeful garnizoanei; apoi cetățenii alegători, devotații partidului, negustori de toată mîna, cu decorațiile atlnate pe piept; protopopul, chemat de cînd cu reforma bisericească, „domnul protoereu"; directorul liceului, profesori, institutori, țărani —

20 in fine, tot aparatul administrativ. Judecători nu prea erau mulți, ceea ce făcea pe unii să creadă că a intrat „ceva bizbiu" între ministrul de interne și ministrul de justiție. Afară din gară, ipocomisarii călări stau pe la răsplntii, așinînd drumul oamenilor ce veneau cu carele la încărcat; călătorii de la tren erau duși la hambarul de mărfuri, în mijlocul protes-

25 tațiilor celor mai țănoși; cîțiva gură-cască priveau la măturătorii primăriei, cari pregăteau o manifestație impunătoare, dar pînă una-alta se inglindiseau

30 la circiuma de la colț.

La ceasul hotărit, trenul intră In gară, domol, solemn, parcă ar fi știut ce înaltă chemare avea el pe lume. La o fereastră sta prefectul, care se dusesse intru întîmpinarea ministrului, rotînd niște ochi te-

35 ribili și făcînd semn deputaților să se urce în"vagon. Aceștia se urcară, surîzători, îmbulzîndu-se care să ajungă mai Sntii.

Cînd se coborî ministrul din tren, toți cei de fală se aliniară de-a lungul zidului, strînși de comisari, iar

40 prefectul făcu semn ministrului să se oprească. Atunci

5 primarul se apropie de el, scoase dintr-un buzunar o foaie de hîrtie și începu: „Domnule ministru!”, apoi se opri căutîndu-și ochelarii, pe cari și-i așeză în așa chip, încît li strlungeau de nări, tăcîndu-l să vorbească
10 pe nas. Și iar începu: „Domnule ministru T Vintul în-doia foile pe care era scris discursul; ochelarii alune-cau; citeva picături de ploaie întindeau cerneala, spălînd vorbele; afară din gară era un chiloman de nu se mai auzea nici în cer, nici în pămînt. Cu chiu, cu vai,
15 logosul se sfîrși. Prefectul prezentă în fugă cîțiva *ce-tățeni marcanți* și trecu înainte, pe covorul ce era întins de la clasa l-a pină la ieșire. Aci, zarva era la culme. Pietrișul aruncat de curînd făcea să hîrșie roatele trăsurilor, ipocomisarii călări pe bidivii plini de noroi
20 strigau la birjari să ție rindul, feciorii chemau pe vizitii, călărașii dau cu pumnul în capul cailor.
Cînd se iviră prefectul și ministrul, trăsura lui Sca-tiu era la scară, cu caii neastîmpărați, ce o smunceau din loc la fiecare moment. Costea ținea ușa cupeului
25 deschisă, dar ministrul nu brodea clipa cînd să intre fără a se lovi. După oarecare chibzuială, marele demnitar al *Hiatului* se aruncă deodată la voia Sntimplării și căzu pe perne. Prefectul făcu și el tot astfel, iar Costea se urcă pe capră. Cînd însă s-o ia din loc, pace. For-gaș sărea în două picioare ca la circ, sforăia, mușca zăbalele, pină ce prefectul, pierzînd răbdarea, se dete jos. Scatiu turba de minie; ar fi dat cu cuțitul în cal, de nu i-ar fi fost rușine. Atunci, furios, strigă la Stoica să
30 vie numaidecit. Vizitiul de oraș trebui să renunțe la gloria de a purta pe ministru, iar cravata lui de mătase trecu din nou în slujba droșcei de toate zilele. Stoica, liniștit, eu vorba lui lătăreață, pofti pe prefect **Bă** se urce fără teamă, că „așa se joacă băiatu: mă rog, cal tinăr nu-i?”
35 Și astfel se înșirară trăsurile una după alta, în goana cea mare, către palatul prefecturii. La aripa din dreapta a trăsurii ministrului, venea polițaiul orașului, călare, de-abia ținîndu-se pe cal, zguduit și frămîntal ca vai de el, căci, deși era aprig la chip, Sn fond era un biet creștin, care nu avea alte aptitudini spre a

deveni „prefect de poliție”, cum își zicea el, decît nevoia de slujbă.

Pe drum, Tănase, în trăsura cu Panaitopolu, își vărsa focul pe socru-său, care-l pricopsise cu Stoica:

5 — Mi-a învățat caii cu nărav, domnule!... Cine crezi că mi l-a colăcit? Tot socru-meu.

Apoi se miră că nu văzuse pe Mihai.

— Nu înțeleg de ce n-a venit văru-meu...

10 Panaitopolu se uita la el cu coada ochiului, gata să-l umfle rîsul de rudenia cu Comaneșteanu, dar Scatiu sări iar la Stoica:

— Al dracului țigan, domnule: vezi dumneata cum a învățat el calul să sară în două picioare cînd îl mîină altul, și să fie blînd ca un miel cînd ia el hățurile!

15 — Pui de hoț de pe Bărăgan, măi Tănase!... Știi tu ce alegi.

Panaitopolu era un grecotei, îmbogățit ca și Scatiu, și mofturile la el nu se treceau. Bîdeau amîndoi, uitîndu-se unul la altul.

20 De la prefectură, ministrul trecu la primărie; de la primărie, la spital; de la spital **la arest**. În vremea asta, regula hotărîtă mai dinainte, cu Însoțitorii, rămase baltă, de vreme ce ministrul ceruse **Bă-l** urmeze prefectul peste tot. Tănase venise **acasă** și aștepta.

25 Tincuța, rămasă singură, după plecarea bărbatului său la gară, se sculase binișor din pat, se gătise cum putuse, uitîndu-se triată, **la** umerii transparenți de slăbiciune și se așezase pe o canapea. Ea spera să vadă în curînd pe Mihai. Cînd dete cu ochii de bărbatu-său, încruntat și solemn, înțelese numaidecit ce se petre-cuse. Dînsul povesti isprăvile cailor, frîngîndu-și mîi-nile că l-au făcut de rîs: înjură pe Stoica și pe cine i l-a dăruit; bătu din picior la dînsa că și-a găsit să fie bolnavă tocmai în așa momente grele; batjocori pe
30 Mihai că nu venise. Ea îl privea lung, cu lacrimile în ochi; i se părea un nebun, scăpat de la balamuc. Nu zise nimic, ca de obicei, lăsîndu-l să se potolească singur.

40 Din nenorocire, tocmai atunci intră pe poartă cupeaua, fără ministru. Acesta se săturase de săriturile *karmătarilor*, și rugase să i se dea o birjă.

Cind văzu Scatiu că i se întoarce trăsura goală, pri-cepu dintr-o clipă ceea ce se întâmplase. Atunci, în ade-văr, păru că înnebunește. Galben ca un mort, fără a rostiun cuvînt, se repezi la revolver, ieși afară și împu-șcă pe Forgaș, înhămat cum aeafra, descărcind cîte șase focuri in el.

— Na, na, na, să te înveți să mai sări altă dată l

10 După aceea aruncă revolverul și se năpusti asupra lui Stoica. Acesta crezuse că-l omoară și pe el, și de frică o luase la goană spre fundul curții, sperind să poată Încăleca peste zid și să fugă. Dar Scatiu îl ajunse din urmă, îl înhață de chică și-l duse tirtș pfnă în curte, unde il bătu hoțește. După ce răsufală bine, îi lăsă pe toți grămadă și se urcă sus.

15 Stoica se sculă din noroi, fără a zice un cuvînt; își îndreptă părul In cap, din care scotea vițe întregi smulse de stăplnu-său, și se apropie de cal. Acesta căzuse din ham într-un lac de singe, își întinsese capul pe pămînt și trăgea de moarte. Ochii lui limpezi, se uitau la Stoica, fără viață. Gema citeodată din fundul plămînilor, ca un om. Carnea tremura pe el, ca înfiorată de durere.

20 La vederea calului murind, Stoica se aruncă la pămînt, lingă botul lui, și începu să se bocească țigă-nește:

25 — Calule, sărmanule, te-a mîncat fript stăpînu-tu' dar-ar Dumnezeu să i se usuce mlnușița cu care te-a împușcat!..

30 Săriră slugile celelalte să ridice leșul, să deshame calul rămas și să pună trăBura la loc, dar nu fu cu pu-tință să scoale pe Stoica de pe botul lui Forgaș. Atunci Bănică și cu argații îl luară pe sus; aduseră o droagă in care puseră calul împușcat, îl acoperiră cu paie și-l duseră la clmp; spălară petele de slnge de pe jos — și astfel totul păru reintrat în ordinea de mai-nainte.

35 De la o fereastră, Tincuța văzuse Începutul scenei cu revolverul, și leșinase. Șezuse căzută jos mai bine de un sfert de ceas, și se deșteptase singură, fiindcă nu venise nimeni. Se sculă binișor de pe covor și se apropie de canapea. O durea capul grozav. Ceea ce văzuse era oribil. Bărbatu-său nu-i mai apărea, ca pînă acum,

10 numai moșic, ci nebun furios. Pentru înfliași dată li fu frică de dînsul. Dar, încetul cu încetul, se liniști: înțelegea că amorul propriu al omului ridicol din năs-care, care pricepe citeodată că e ridicol, e mai teribil decît al altuia. Tot gîndindu-se, Își aduse aminte de tată-său: o fi auzit focurile de revolver sau nu? Poate că nu, fiindcă odaia lui era de cealaltă parte a caselor. Se sculă cum putu și se duse pînă la ușa lui, pe care o deschise cu grije; conu Dinu dormea in fotoliu. Se retrase încet, aproape fericită: el cel puțin nu știa ni-mic din mizeriile ce dinsa îndura.

15 în vremea asta, Scatiu sta singur in biurou, aprin-zînd țigară după țigară; acțiunea lui de nebun îi des-cărcase sufletul de neliniștea pe care o grămădise cu încetul toate faptele neobișnuite din urmă și din ziua aceea. Acum se simțea bine, parcă și-ar fi dezbrăcat o haină eare-l strîngea. își aruncă ochii pe fereastră, tocmai cind ridicau ealul să-l ducă la clmp, și, instinc-tiv, voi să se repeadă la ușă spre a porunci argaților să-i ia pielea. Dar un sentiment grosolan de rușine il opri pe loc. Se așeză din nou pe scaun și se puse să se gindească: pierduse o mie de franci, prețul calului l Dacă In loc să-l împuște l-ar fi vîndut, se scăpa de el și nu păgubea nimic. Făcuse o prostie. Și cu cit se gin-dea mai mult, cu atît îi părea mai rău; o mie de franci l... Auzi, de aia e bine să nu se pripească omul. Și cel puțin dacă l-ar fi împușcat dintr-o dată, numai cu un glonț! Dar nu, îl ciuruiseră cu șase gloanțe. Cu toate astea, după un sfert de ceas, chemă pe Bănică și li zise Bă trimită pe cineva la cîmp numaidecit să ia pielea de pe cal.

20 Pe cind acestea se petreceau la Seatiu, ministrul își isprăvise inspecțiile și venea spre casă cu prefectul.

35 înaintea trăsorii lui alerga un gardist călare, iar pe capră era un dorobanț. Cînd să iasă trăsura pe ulița armenească, gardistul fu oprit de un pile de oameni și în urma lui trebui să se oprească și birja ministrului. Se munceau agenții puterii publice să facă drum trăs-urei printre mulțime, dar fără folos: erau vreo sută de țărani ce se grămădeau spre ministru, cu o hlrție în mină. Acesta făcu semn birjarului să se oprească,

întrebînd pe oameni ce voiau; ei, cu căciulile în mină, vorbeau toți deodată, așa că nu se înțelegea nimic. Prefectul le luă hîrtia și le făgădui să le dea dreptate — dar căută să pună jalba în buzunar. Ministrul însă" care nu pricepea nimic, voi s-o cetească...

Era o reelamație a țărănilor de la Giulniței. Sătui de angarale, de nelegiuiri, de dobinzi, oamenii veniseră, disperați, să se plîngă ministrului. Nu mai cereau nimic decît să le dea înapoi pe *boier*, pe conu Dinu, care din moși-strămoși stăpînise pe la vetrele lor. Se formase cu încetul legenda că ginerele secfestrase pe socru.

Ministrul se simți pentru moment umilit că trebuie să meargă tocmai în casa lui Scatiu, și, cu toate lămuririle prefectului că țărani erau puși la cale de un advocatei din opoziție, se glîdi să telegrafizeze numai decît lui Comăneșteanu, care, fiind rudă cu Dinu Murguleț, putea să-l lumineze. Ceea ce și făcu.

VII

La Scatiu aasă erau pregătite două mese: una pentru ministru și lumea aleasă în sufrageria cea mare; alta pentru „ciurucuri”, într-o odaie de jos. Planurile lui Tănase erau mărețe de tot: el voia să dea ministrului un banchet de 50 de persoane, cu vinuri *rame*, trase și gustărite de Bănică în persoană, dar se lovise de Tincuța, care, din camera ei, ținea toate din scurt. Ea știa că cea mai mică petrecere în casa lor se sflrșea cu beție, cu lăutari și chiloman, și socotea că ar fi mai cuminte să nu dea ministrului priveliștea acestor scene. El urlă, blestemă, se tîngui că dl^{nsa} nu se gîndește decît la ale ei, fără a ține seama de alegători, de popularitatea lui. Simțea că ea avea dreptate, dar, ca să nu aibă aerul că se conduce de un cap de femeie el, *dipotatul enfluent*, hotărî să împartă invitații în două tabere. Ideea era necuviincioasă pentru cei ce intrau între ciurucuri, dar era practică. De altfel, subcomisarii, agenții electorali, unii negustorași chiar erau mulțumiți să mănînce departe, în tihnă, cu „sflnta agheasmă”

Ia-ndemînă, decit să se pitigăiască la masa ministrului.

O barată de sclnduri lega sufrageria de sus cu cea de jos, iar muzica militară era așezată tocmai la mijloc ca să se poată auzi din toate părțile.

Ministrul intră în sala de mîncare cam înnorat. Scatiu nu știa nimic de ce i se întîmplase pe drum, și socotea că așa se cade să fie un om mare.

Prînzul merse bine, — ce-i drept, cu diferite soiuri de înjurături la adresa lui Costea, mîrîite printre dinți. Muzica militară cînta corect, cu d-l capelmaistru în mare ținută, întors cu spatele spre muzicanți și cu fața spre banchet, uitîndu-se țintă în ochii colonelului. Cînd veni vremea toasturilor, se mai încurcă treaba — însă toți se țineau la locul lor. Unii rîvneau la masa de dincolo, unde limbile se amestecaseră chiar de la al doilea fel de bucate.

De-ndată ce se sflrși prînzul ministrului, unii dintre cei mai nerăbdători se repeziră la ceilalți. Colonelul, care nu prea bătea cu apa făcu stînga-mprejur și se rezemă lîngă un șip cu niște „pustiu de profir” (cum zicea domnul protoereu) de s-arunci culionul în cîini și mai multe nu.

Mai intru tirziu deteră soldaților să mănînce, închiseră ușile bătăteii ce dau spre casele de sus, și astfel zgomotul păru a se liniști. Pe la miezul nopții, ministrul, ostenit de drum, se r^rase. Toți răsufară.

Cînd însă s-adoarmă, muzica militară începu din nou. Chip era ea ascunsă într-o odaie de jos, dar te joci cu tromboanele și cu piculina l... Mai ales era un afurisit de solist cu cornul, care pusese mîna pe o doină; și țî-o freca, și țî-o învîrtea, de gîndei că-și dă duhul în trîmbiță. O lua de jos, lung, tîrăgănat, și se urca la deal ca un hain, și iar o mai ținea, și iar se urca, pînă prindea două note ascuțite, pe care le sfrichidea un ceas.

Bietul ministru se foia în pat, își trăgea plapoma pe ochi, își înfunda capul în perne, nădăjduind că doar l-o ierta Dumnezeu să adoarmă. Cînd însă să-l fure somnul, cornistul se întorcea cu trîmbiță tocmai în partea aceea, iar cele două note de sus străbăteau vîzduhul ca două săgeți nevăzute, și se înfîgeau în urechi-

le ministrului. El se scula pe marginea patului, uitindu-se în jos fără nici o nădejde:

— Ei, bată-te de om I... zicea el.

În vremea asta, boierii de sus se duseră la cei de jos și beția se întinsese în toată strălucirea ei. Încredințat că nimic nu ajungea până la **miniBtru**, urlau și schelălăiau ca într-o menajerie. Fiecare dăduse drumul firii sale. Revizorul școlar se dezbrăcase de haină, și, bot în bot cu protopopul, cântau bisericește, dînd cu pumnul în masă ca să ție măsura.

— Pe glasul al 7-lea, popo !...

Răgușit de atîta zbierat, protopopul de-abia mai cirليا, scoțînd cite o notă de cocoș cu țifnă, cu capul plecat spre revizor și cu degetul lingă nas, bătînd tactul.

— N-auzi, popo: pe glasul al 7-lea!...

— Am răgușit de tot, măi frate.

— Bea agheasmă, afurisitule!...

Popa mai turna în el cite un pahar, și iar se vira în sufletul celuilalt, cu degetul la nas.

Fiecare își avea ticul său. Lingă popa cu degetul, venea colonelul. Descheiat la tunică pînă jos, el se uita posomorit la muzicanți, cu ochii împăinenți, cu mîinile amîndouă întinse în văzduh, parcă să se apere de un dușman nevăzut. La fiecare întorsătură a doinei, scrișnea din dinți și gemea de țî s-ar fi părut că i se rupe inima de jale; în fond însă era numai beat, dar beat criță.

Cînd venea treaba la schimbat cîntecul, era vai de lume; nu se potriveau doi la gust. Primarul, care rîdea mereu, călare pe un scaun, Începea să fie dulce la vorbă:

— Mă rog matale, puiule, domle capelmaistru, să ne cîntî „frunză verde, bir, oiță”.

Alexandriu vrea *Mascota*. Se ducea în fața șefului muzicii, mătăhăind:

— Mon cher, te rog, partea aia din *Mascota*, știi, unde cîntă curcanii, golu, golu, golu...

Panaitopolu îi făcea vînt din drum:

— fa slăbește-mă cu golu-ul dumatiale, amice. Mă, dora'le capelmaistru, să-mi zici valsul **lui** Ivanovici* , ti-ra-ra-rî...

Și, ca să spuie **ce** vals voia, da drumul unui glas argăsit de spirturi, care hămăia fără nici un rost. Capelmaistru nu pricepea. Atunci Panaitopolu chema pe polițai, care în tinerețele dumisale cîntase din flaut:

— Nică! Nică!...

Și fiindcă celalt n-auzea, Începea să-l poreclească:

— Mă țopirlanel Mă șurupelniță! Mă bocciule, da' n-auzi!...

Polițaiul, ciupit de vărsat, cu niște favorite serbezi, slab și costeliv ca vai de el, era nebiruit la chef: ar fi fost în stare să bea o vie întregă fără să se cunoască. Sări de unde se afla și veni lîngă Panaitopolu.

— Porunciți, mă rog.

— la un flaut, și zi valsul lui Ivanovici.

El puse mina pe un flaut de la un soldat, își titiri gura pe îmbucătură și Începu să țifnească, chisc, chisc, pînă o prinse din loc. Atunci dete drumul la niște tereremuri strașnice, pe cari Panaitopolu le **iDBOțea** cu glasul lui spart, ti-ra-ra-ri, învîrtind mina prin aer și lăsîndu-se pe spate.

Dar în mijlocul lor sări deodată Tănase Scatiu. El pînă atunci stase deoparte, fluierîndochindiepecare vrea să și-o aducă aminte. Puse mina pe șeful muzicii și-i zise:

— Asta!...

Apoi își întinse buzele să spuie ce voia, dar nu în-nemeri.

— Ptiu, bat-o Dumnezeu, că pînă acuma o cîntai!...

Capelmaistrul, ca să-i facă plăcere, puse pe soldați să Începe toate chindiile pe cari le știa. Era o ticăloșie, o zăpăceală, de nu se mai auzea nici în cer, nici în pămînt.

— Nu-i asta, nici asta.

În sfîrșit, la a patra, pîrură că-i dau în pîrtie:

— A ha, ha, zise Scatiu, asta !

Atunci se dezbrăcă de frac, scoase cizmele, își puse mîinile în șolduri, și începu... Ceilalți se făcură roată în jurul lui, privindu-l cum pisăgea pămîntul în virful picioarelor, dînd cu călciiul în scînduri, strimblîndu-și gleznele, cînd afară, cînd înăuntru, lăsîndu-se pe ge-

nunchi, sărind în **BUS**, de parcă intrase aghiută în el. După ce se munci așa vreun sfert de ceas, căzu pe un scaun:

— Vezi, domnule!... Astea sunt ale noastre, nu
5 **valțuri** și dănanăi de-ale de-ale d-ului Alexandriu...
Auzi „golu, golu”, parcă ia hapuri!...

În vremea asta, polcovnicul Stamate, care sta întins pe jos ca un tumurug, puse mîna pe pantofii lui Tănase, și, foarte liniștit, îi umplu eu mezeluri de pe masă.

10 Alții jucau prin colțuri, fiecare pe seama lui. Tîni dormeau pe sub scaune. Doi-trei negustorași, simțind că se apropie vremea de ducă, puneau cîte o mandarină în buzunar.

Spre zori, începură să-i care trăsurile pe în casele
15 lor, ca pe niște saci, și astfel sărbătorea se sfîși, spre deplina mulțumire a lui Scatiu, care socotea că e o necinste să iasă lumea trează din casa lui.

Cit despre ministru, zgomotul roatelor pe caldarîmul colțuros îl făcu să sară din somn, buimac, întrehîndu-se în gînd dese cutremura pămîntului ori sosise sfîrșitul lumii...

VIII

A doua zi, pe cînd Scatiu, informat de Bănică, plecase la Ciulniței să reguleze pe țărani, Mihai sosea de la Ricnrești.

25 Tincuța, care toată noaptea nu închisese ochii, dormea cînd veni el.

Mihai fu introdus numaidecît la ministru. Acesta îi istorisi întîmplarea cu jalba oamenilor, rugîndu-l să-i spuie ce se petrecea între Scatiu și socru-său. El nu știa nimic. Auzise ceva despre neînțelegerile dintre socru și ginere, dar nu le dase importanță. Făgădui să cerceteze lucrurile mai de aproape și să-l informeze. Ministrul plecă din nou cu prefectul în inspecție.

Mihai ceru să vadă pe Tincuța, dar ea dormea.
35 Atunci se glîdi să se ducă de-a dreptul la conu Dinu.

Bătrînul, așezat ca de obicei în fotoliul lui, cetea. Cînd intră Mihai, el se uită lung la dînsul, peste

ochelari, îl recunoscuse, dar parcă fără grabă, și plecă ochii în jos.

— Sărut mina, nene Dinule. Ce mai faci?

— Bine...

5 — Cum o mai duci cu sănătatea?

— Bine...

Mihai, crezînd că nu prea aude, ridică glasul:

— Uite, am venit să te văd... Ești sănătos?

10 — Mă bucur că-ți mai aduci aminte de mine. Eu sunt sănătos... Tincuța nu prea e bine.

— Da' ce are?

El ridică miinile în sus și înălță din umeri:

— Cine poate să știe!...

După aceea se uită la dînsul lung.

-15 — Semenii cu tată-tău... Să-i semenii că era om de ispravă.

— Îți mai aduci aminte, nene Dinule? Îți aduci aminte cînd am mers la gară cu toții, să primim pe nenea Matei?...

•20 El plecă ochii în pămînt și nu răspunse... Mihai se uita la el, mirat de adînce schimbare ce o luase. Căută să-l însuflețească cu ceva, și își aduse aminte că Sașa îi dase o pereche de pantofi pentru dînsul.

— Nene Dinule, maman îi trimite niște pantofi...

25 Mă duc să ți-i aduc.

Si ieși să-și caute valiza. Cînd să ajungă în capătul coridorului, cam întunecos, i se pără că o ușă de la o odaie lateralnică era întredeschisă. Voi să treacă mai departe, dar cineva îl chema. Se opri să asculte.

30 — Mihai, bună dimineața.

El nu pricepea bine cine-i vorbea.

— Bonjour... Cine mă cheamă...

Prin crăpătura ușii se strecură mina Tincuței. El o recunoscuse și se apropie de dînsa, sărutînd-o.

35 — Ce va să zică asta? cînd ai venit?

— Acuma. Ce faci?... Am auzit că nu prea ești bine...

— N-am prea fost bine... Dar cînd ai venit?

40 — E un ceas de cînd am venit... Am fost la nenea Dinu... Mă duceam să-i caut niște pantofi, de la maman...

— Ce ciudat lucru). Eu știam că ai venii, fără să știu... Ce face Sașa?

— E bine.

— Dar fetele?

s — Bine, toată lumea. Da' de ce nu ieși la lumină? Ea râdea, ascunsă după ușă.

— Nu se poate... Tot ce pot eu fac este să-ți dau mîna din nou, dacă te mulțumești...

io — Și-i întinse iarăși mîna, prin deschizătura ușii, cu brațul pînă la cot. El își lipi gura de pielea netedă, sărutînd-o pe tot lungul, de jos pînă sus.

— Ești supărată pe mine, Tincuțo, și ai cuvînt să fii supărată...

— Destul... fii cuminte., nu sunt supărată.

15 Se zărea, în întunericul odăii, obrazul cu ochii strălucitori.

— Încăbipuește-ți] că știam că ai venit, și nu-mi spusese nimeni... Du-te la tata... destul. Am să trimit să te cheme...

20 — Iși retrase binișor mîna și strinse ușa:

— Să vii numaidecît.

— Viu.

25 Fericit că o vedea veselă și că nu era supărată pe el, Mihai alergă în odaia lui, scoase pachetul din geamantan și se întoarse la conu Dinu.

— Uite, nene Dinule, mamei îți trimite pantofii aștia de iarnă... Dorește să te vadă... Nu vii la București?...

30 — Nu pot să viu... Spune Sașii că o doresc mult. N-am văzut-o de doi ani.

— Nu te mai duci la moșie?

El învîrtea pantofii în mîna. întoarse ochii lung și se uită la Mihai.

— La care moșie?

35 — La Ciulniței.

Bătrînul ridică din umeri.

— Ce copil ești!... Tu nu știi că eu nu mai am moșie...

Conu Dinu se plecă spre el, cu privirea încrunțată, lî apucă de braț și-l zguduî cu putere.

— Eu nu mai am moșie!... Moșia mi-a luat-o Ilharul... Ilharul, banditul care imi omoară fatal...

5 — Și Cel-de-sus]i cunoaște nelegiuirile, li Întelege gîndurile, și nu-l trăsnește!... și nici nu mă cheamă pe mine la dînsul, ca să nu mai văd l...

După aceea, muie vocea, și cu mare tristețe zise:

io — Îmi pare rău că o să mor blestemînd: nu mai eBte dreptate omenească, iar Dumnezeu și-a întors fața de la mine...

I se strîmbaseră toate liniile obrazului, vorbind astfel. O descurajare adîncă se întipărise pe chipul lui, descurajarea omului revoltat, care nu speră în nimic.

15 Lui Mihai i se făcu milă.

— Nene Dinule, nu te turbura așa, că tot mai e dreptate în lume; uite, țărani dumitale vor să te aibă din nou.

El dete din cap.

20 — Ce să-ți faci țărani, împotriva cîinelui ăstuia !...

— Cine știe l... poate să-ți faci ceva: au reclamat prefectului.

Conu Dinu se ridică pe brațele fotoliului.

25 — Au reclamat prefectului!... Se vede că i-a schingiuit de tot...-

— Mă rog, dumneata ai dat toată moșia de zestre?

— N-am dat nimic ! El a luat... A pus mina pe tot, fără să mă întrebe: zice că eu sunt bătrîn și neputincios, că mă fură toți din toate părțile... Vezi bine: așa,

30 — mă fură numai el, mă fură și mă vîră în pămînt, și pe mine și pe Tincuța... Și ce vor țărani?

— Vor să te întorci dumneata la ei.

Conu Dinu se uită la Mihai lung.

35 — Sărmanii oameni! Dar creîi că-i lasă el să facă ce vor? Mă prind că acuma, cînd noi vorbim despre asta, nebunul e la moșie. Ia sună, numai a minune să vezi...

40 — Mihai sună. După cîteva minute veni o slugă cu ochii umflați, cu părul vllvoi. Conu Dinu o întrebă binișor:

— Acasă-i domnul?

— Nu-i acasă, cucoane: a plecat la moșie...
Bătrînul dete din cap către Mihai, iar sluga iese.
— Vezi? s-a dus, a lăsat pe **minîBtru** și tot, numai
ca să-și răzbune pe lume... Auzi, el, om să primească
5 un ministru!... Cine și-a făcut păcat să-l trimeată în
casa asta? Mă crezi cînd ți-o spune că toată noaptea
au băut ca niște năuci? Ai văzut în ce hal sunt slugile...
Asta e viața noastră: cînd e treaz, e biciul lui Dumne-
zeu ; cînd e beat, 11 legi... Un asemenea om duce inte-
10 reșele județului și ale țării, — vai de ea, de țară!...
Dupăaceatăcu, clătînîndtrist din cap. Apoi rugă
pe Mihai să-i dea hîrțiile de sub pernă, ca să-i arate
foaia de zestre. Începu citania din fir în păr a tuturor
actelor. Bătrînul se oprea la fiecare frază, la fiecare
15 vorbă, cerînd explicarea cuvintelor noi, întrebîndu-l
de nu era dreptatea de partea lui.
Ar fi urmat astfel toată ziua, de nu venea femeia din
casă să spună lui Mihai că îl cheamă Tincuța.
Mihai ieși, iar conu Dinu rămase cu hîrțiile în brațe.
20 Tot interesul documentelor dispăru deodată, și 'în
mintea lui se ivi o idee nouă, întoarcerea la țară.' Cum
avea să se ducă, cine era să-l îngrijească puțin îi păsa.
Să plece cu trăsura lui Scatiu nu se mai putea, fiindcă
singura slugă credincioasă, Stoica vizitiul, se dusesse
25 în lume. Atunci îi veni în gînd altceva: să fugă...
Pe cînd planurile acestea munceau pe conu Dinu,
Mihai intra la Tincuța.
întînsă pe canapea, cu o rochie de casă pe dînsa,
ale cărei cute, de mătase aurie, cădeau bogate pe covor,
30 cu o blană albă pe picioare, Tincuța mișca ușor dege-
tele pe o carte. În fața ei era un fotoliu, alături de o
măsuța, cu un vaș subțiratec, elegant, din care se lăsa
spre dînsa o roză înflorită în grabă și sfioasă; în atmos-
fera salonașului, o căldură binefăcătoare în care sur-
35 rîdea o minunată fotografie a d-nei Vigee Le Brun⁷,
ce-i semăna.
Cînd intră Mihai, ea zîmbea. Părea că simte toate-
mișcările lui, chiar cînd nu-l vede, că știe cînd vine,,
ce dorește, ce are să zică.
40 — A!... domnule Mihai, iată-ne, în sfîrșit!

El dădu din cap, mulțumit și cam stîngaci, luin-
du-i mîna.

— Aș fi venit de ieri, dar mi-era rușine... după o
scrisoare așa de proastă...

5 — Șezi. Uite, vezi? asta este...

Și zicînd astfel, scoase din carte scrisoarea lui.

— Dă-mi-o, te rog, s-o arunc în foc...

— Ți-o dau, însă cu condiție: să nu mai scrii ase-
menea lucruri.

10 — Nu mai scriu niciodată.

— Și să aibi Încredere în mine, fiindcă îți vreau
binele.

— Da.

15 Ea îi dete scrisoarea, pe care el o aruncă în sobă.
Amîndoi se uitau la hirtia ce ardea, Indoindu-se și
lăsînd să se vadă literile negre pe fondul cenușiu. Tin-
cuța dete din cap.

— Asta-i drumul pe care-l iau toate cele omenești.

20 El nu zise nimic, ci numai se uită la dînsa lung. Era
albă ca hîrtia pe care o ținuse în mîna, diafană, de o
tinerețe candidă. Numai ochii păreau că ard, cu o
viață proprie, ca diamantele.

Mihai se simți mișcat ca de o poezie, în care durerea
pornește din straturile cele mai adinei ale sufletului
25 rănit, dar cuvintele rămîn simple. Ea de asemenea îl
privea și părea că Înțelege ce se petrece într-insul. Plecă
ochii în jos și nu zise nimic. După aceea, uitîndu-se
iarăși la cenușa scrisorii, îl întrebă:

— S-a stins?

30 — Da.

— Apropie-ți scaunul de mine și șezi.

El mișcă fotoliul spre dînsa.

— Te rog, întîi închide ușa că vine frig.

35 El o închise. Umbla încet, ca într-o odaie în care
s-ar ruga cineva. Veni iar lîngă dînsa, privind-o cu
sfială.

— Șezi, te rog... Știi că azi-dimineață m-am deș-
teptat din somn, cu credința nestrămutată că ai ve-
nit. De ce ai venit?

40 — Fiindcă m-a chemat ministrul.

— Altfel nu veneai?

— Ba așa fi venit, dar mai tlrzhi.
Ea îl privi în tăcere, după aceea încercă să zîmbească.

5 — De cîtăva vreme a început să-mi fie frică de ceva necunoscut; mă tem să nu mor. E drept că nu prea am cuvînt eă mă Îngrozesc de moarte, fiindcă nu sunt fericită, însă de cîtiva ani mă lega de viață o simțire nouă și puternică. Să ți-o spun?...

10 El se apropiase și mai mult, și-i luase mîna într-ale lui.
— Dacă nu e prea greu, spune-mi-o.
Tincuța se rezemase cu obrazul de spatele înalt al canapelei și-l privea cu ochii gînditori:
15 — îmi era drag cineva, atît de drag, atît de scump, încît credeam că o să pot trăi și să mă pot bucura de simțirea mea nouă. Dar se vede că nu se poate...
Mihai, mișcat pînă la lacrimi, încercă s-o oprească.
— Te rog, Tincuțo, de ce vorbești așa?...

20 — Vino mai aproape. Ți-aduci aminte de copilăria de pe lac? Copilărie, ce dulce copilărie!... Ascultă-mă: așa vrea să-ți dau ceva. M-am gîndit să-ți dau un inel. Vrei să-l primești? De ce să nu-l primești? Sau dacă vrei să-ți dau altceva...
Se uită la el zîmbind și-i atinse fruntea cu degetul.
25 — Mă înțelegi?
— Te înțeleg de mult...
Ea îi acoperi gura cu mina.
— Știu...
— Și dacă vrei să-mi dai ceva, primesc; însă nu
30 poate să fie nimic mai frumos decît asta.
Și, vorbind astfel, scoase ceasornicul din buzunar. Tincuța se uita la el nedomirită.
— De la cine îl ai? întrebă eu temere.
— De la soră-mea. Ia deschide-l.

35 Ea deschise un capac, dar nu găsi nimic extraordinar.
— Deschide și dincolo, sau să ți-l deschid eu...
Pe sticla albă era o viță de păr, legată cu o panglicuță roșie.
40 — O cunoști? întrebă Mihai.

Obrazul ei se coloră de sînge, un val de căldură li umplu ochii de lacrimi și fără știre își aruncă brațele de gîtul lui. I se umplea pieptul de aer, de prea mult aer; se îneca de emoțiune. încet, pe nesimțite, i se lăsară brațele grele, capul îi căzu pe spate, și rămase galbenă, ca moartă. El voi să se scoale de pe covor, speriat de paliditatea ei, dar o ușoară mișcare a brațelor, ce se rezemau încă de dinsul îl făcu să seoprească. Ea își duse mina binișor la frunte, mișcă brațele în sus și deschise ochii.

10 — Mi-a trecut. Nu te speiia. Nu sunt mai urîtă...
K o impresie fugară, pe care nu știu de o înțelegi: vița asta de păr a păstrat un parfum, pe care-l regăsesc în toate lucrurile mele vechi. Cînd îl simt, îmi pare că
15 vremea n-a trecut, sau că a trecut atîta vreme, încît eu, cea de atunci, am murit, iar eu, cea de acum, sunt alta. Și îmi pare așa de rău că nu mai sunt cea de atunci! Poate, poate ar fi altfel...

După aceea întinse mina în aer, cu o mișcare atît de ușoară, dar atît de fără speranță, încît spuse o lume de durere. Se uită un moment înainte-i, apoi se ridică
20 ceva mai sus pe canapea, și iar zîmbi.

— Șezi pe scaun.... Te visez aproape în toate nopțile. Te văd aievea cum te miști, cum privești citeo-
25 dată cu ochii în gînduri, și puterea visului e așa de mare, că a doua zi îmi aduc aminte că priveam și eu tot acolo. Știu tot ce faci, unde te duci, la ce te gîndești. Știu cînd ești trist, cînd îți aduci aminte de mine. E o nebunie care mă încălzește, îmi odihnește
30 spiritul. Doctorii socot că sunt bolnavă de nervi. La început le spuneam că visez toată noaptea. Mi-au dat fel de fel de doctorii, care mă făceau să dorm ca o piatră. Le-am lăsat la o parte și m-am întors la visurile mele.

35 își plecă fruntea pe o lătura și se uită la ei.
— Dacă nu te-aș mai visa, așa muri.

Mihai o asculta, cu inima sfîșiată. îi era frică să se mai apropie de dînsa, ca nu care cumva suflarea lui s-o îneca. Părea că nu mai ține de pămînt prin nici o
40 legătură. Se întinse pe covor și-și rezemă capul de blana albă de pe picioarele ei, pe care o sărută în ascuns.

Ea păru că se gîndește...

—Ce stranii lucruri îți spun!... Șezi bine. Rează-mă-ți capul de picioarele mele. Vino mai aproape dacă vrei.

5 El veni Ungă dinsa, aproape de tot. Tincuța li puse mîna pe frunte, mîngîindu-l. Voi să urmeze, dar sîngele i se urcă din nou în obraz.

—Ești prea aproape, zise ea, încurcată, rîzînd, cu o tremurare a glasului ce o împiedica să vorbească.

10 El nu zicea nimic, ci se uita la dinsa, rătăcit ca într-un vis.

—As vrea să te țiiu aproape de mine, dar mi-e frică... îmi bate inima așa de tare! Șezi colo.

Mihai se supuse.

15 — Îți spun lucruri ciudate. Dar e adevărat. Trăiesc numai fiindcă trăiești dumneata... Aș vrea să te întreb ceva: dacă s-ar împlini să-ți fie dragă o altă femeie, cit aș mai fi eu în lumea asta, mi-ai spune-o?... Nu, nu, nu vreau protestări zadarnice.

20 — Ți-aș spune.

—Crezi că s-ar putea?

—Nu cred.

Ea zimbi, trist. îl privi cu ochii pe jumătate închiși, cerîndu-i parcă socoteala în tăcere de ce spune.

25 Dar se îmblinzi repede.

După aceea, ceru lui Mihai să-i istorisească despre viața lui de toate zilele, ce lucra, ce planuri avea pentru viitor, de-l interesa politica. îi făgădui să vină la București, la Sașa, ca să fie aproape de el. Voia să-i vadă camera de studiu, să-i atingă lucrurile de pe masă. închidea ochii cu o plăcere copilărească, gîndindu-se la cele ce spunea.

30 Petrecură astfel mai toată ziua împreună. Cînd se întoarse ministrul acasă, Tincuța dori să-l vadă. îl primi cu o grație atît de măsurată, cu atît de vorbi, incît omul, copleșit de preocupări prozaice, se simți ridicat deodată într-o atmosferă senină, simpatică. Ieșind de la dinsa, se miră cu Mihai de nepotriveala dintre bărbat și femeie.

—• Cum se poate să se piardă o asemenea ființă în mijlocul lumii acesteia, plină de zizanii și de meschinării?... Sunteți rudă, da?

- Da.

5 — Ar trebui s-o îngrijești. E păcat: îmi pare bolnavă.

Mihai se opri, uitîndu-se la șeful lui **cum** se plimba preocupat. Vederea Tincuței lăsase în spiritul omului rece, melancolia faptelor nobile, uitate sau neștiute.

10 Părea **cu** dinadinsul zdruncinat de vedenia călătoare ce-i trecuse pe dinaintea ochilor. Surprinsese într-o clipă adîncul lucrurilor și părea că le leagă cu cine știe ce umbră din propria lui viață. Se opri în fața lui Mihai, vorbind încet, **cu** vocea gravă:

15 — Natura e citeodată de o nedreptate revoltătoare. Față cu noțiunile noastre morale, e imorală, oarbă. Cu drept cuvînt **au** făcut grecii, din **debtinul** lor, un fiu al Chaosului și al Noptii.

Graiul lui străbătu departe în sufletul tînărului.

20 El rămase pe loc, uitîndu-se în pămînt.

Nici nu mai avură nevoie să vorbească despre conu Dinu și despre ginere-său. Ministrul pricepuse, din tot ce-l înconjură, drama ce se petrecea sub aparențe ridicule. îi fusese destul să vadă cîteva minute pe Tincuța, ca să i se lumineze și mai bine țesătura ascunsă a aparențelor.

IX

Dar Tincuța era fericită. Seara, după ce toți se dușeră să se culce, ea rămase singură.

30 în odaia ei ardea focul. Puse lumina pe scrin și făcu doi pași spre oglinda cea mare în lumina încrucișată a focului și a luminării se văzu în mijlocul camerei, cu haina de mătase lungindu-se în penumbră, ca o fantezie ușoară. Mînicile îi cădeau bogate de pe umeri, cu capete negre de dantelă. Se mișca în dreapta. Nevinovata închipuire de sine o făcea să se creadă de partea aceea înaltă. Cine știe de ce. Era ostentivă. Pianul era deschis. Șezu pe scaunul lui și-și aruncă ochii pe

note. Erau niște Utere mari, albe, cu un pervaz negru. Luă caietul în mână și-1 întoarse spre lumină: Sonate, Op. 27, nr. 2, *Der Gräfin Jalie Guicciarai gewidmet*. I se păru că aude pentru întâiași dată numele acesta.

5 **Jalie** suna așa de frumos! Cine o fi fost?... Se sculă din nou și se apropie de oglindă; apoi se depărta cât putu și se uită numai la rochie. Era alta, într-o altă lume, într-o lume caldă de poeți și de muzicanți, în azurul căreia se vedeau departe ramuri înflorite. își aduse

10 aminte de lucruri vechi, de un brocart rămas de la maică-sa, cu flori de crin. Se plecă pe covor și ridică o batistă. Apoi veni lingă scrin. Se rezemă cu coatele de marmoră și se uită la portretul lui Mihai. Era un portret vechi. Il privi lung, atât de lung, că i se părea

15 citeodată că nu-l mai cunoaște. Ii trecu prin minte începutul unui vals de Chopin și mișcă degetele pe piatra rece, ca pe piano.

Se dezbracă inoet, rămlnind mititică. Intră în pat binișor, își rezemă capul pe pernă și se uită la flacăra

20 ce de-abia mai plpii pe virful cărbunilor. Gndurile ei se prindeau în mreaja somnului. Din cind în cind l se părea că pune mina pe momentul precis în care adormea l „Acuma, acuma”, și dormi, în adevăr, cu conștiința limpede despre trecerea de la o stare la alta.

25 întru tîrziu se deșteptă. Focul se stinsese cu desăvîrșire. În odaie era frig, dar ea asuda. Scoase batista de sub pernă și și-o trecu pe frunte. Simți că-i tremură mina și că tremură toată. Visase, ca întotdeauna, pe Mihai, — il visase că pleca fără s-o vadă, pe ascuns, ca

30 să n-o turbure. Iși lăsă mina în jos și ascultă. Nimic. Un hureit de trăsură ce se pierdea pe uliță o făcu să ridice capul de pe pernă și să asculte. I se părea acum că-și aduce aminte exact de momentul cînd ieșise birja din curte — momentul cind ea se deșteptase. Tocmai de aceea se deșteptase, de zgomotul roatelor. Atunci se sculă pe un cot ca să asculte mai bine: nici o mișcare. Plecase.

35 Palidă, cu inima bătînd să-i rupă vinele, sări jos din pat, aprinse lumina, își îmbracă în fugă rochia, încheind-o ici și colo și ieși. Trecu prin coridorul cel lung și prin salonaș, și se duse drept la camera lui Mi-

hai, pe care o deschise, trintind ușa de perete. Era cuprinsă de o dorință netnfrlntă de a ști adevărul, de a-1 constata în partea lui materială, dind de patul nedesfăcut și de camera goală.

5 Cînd colo, Mihai dormea la locul lui, somnul omului tinăr, care a trecut o noapte în drumul de fier — iar odaia era plină de lucruri aruncate peste tot.

Tincuța rămase încremenită, și tocmai atunci i se păru că se deșteaptă din halucinația ce o stăpînise cu atîta putere. Era să scape sfeșnicul din mînă. Dete

10 înapoi, retrăgîndu-se cu grijă, fericită că nu o simțise nimeni, nimeni, și intră la ea, se dezbracă repede și se eulcă din nou.

Cind își regăsi căpătîiul cald și închise ochii, i Be păru că o cerească mînă se coboară din aer și ii ridică de pe frunte pîcla visurilor rele, limpezindu-i gndurile. Mihai era acolo, sub același acoperămlnt eu dînsa. Ce mai putea dori?

A doua zi, dimineața, pe cind ea se îmbrăca, femeia

20 din casă îi spuse ca Mihai vrea s-o vadă.

Se găti numaidecit și se duse drept la el. Bătu la ușe.

— Intră ! îi răspunse vocea lui dinăuntru.

Ea intră, încet, rîzînd, pe cind el o privea cum

25 înainta cu pași măsurați, ca într-un menuet. Mihai își strinsese lucrurile și sta într-un colț pe canapea, cetînd. Felul vioi cum se înfățișă Tincuța îi păru atît de Îmbucurător, încît nu se sculă și nu o întrerupse. Dînsa veni pînă lingă el, șezu și, luîndu-i mîna, li zise lung, cu ochii în ochii lui.

— Bună dimineața. Cum ai dormit astă-noapte?

— Am dormit foarte bine, răspunse el, sărutîndu-i mîna.

— Cu visuri, fără visuri?

35 — Fără. De ce?

— N-ai simțit nimic? n-a venit nimeni la dumneata?

— Nu.

— Da' bine dormi! Vrei să-ți arăt cum dormi? Uite așa.

40 Și-și strimbft capul pe o pernă, rezemîndu-și capul în piept, ca cineva care cade de somn. Mihai rîdea:

— Da, da; așa dorm. De unde știi?
— Asta-i treaba mea.
Apoi se uită împrejur.
— Dar prin casă, ce neorlnduială păglnească I...
Una aruncată într-o parte, alta într-alta, de ți se părea
că-s hainele a patru persoane, nu ale uneia singure.
El era din ce tn ce mai mirat:
— De unde știi toate astea?
Ea se sculase și se uita la lucrurile lui de pe masă,
10 seoțindu-le de prin tocuri, duclnd sticlutele pe la
nas, învirtind foarfecele în mină.
— Ce-i asta?
— Asta este un cuțit și o furculiță, care se îmbucă
una într-alta, ca să nu ruginească.
15 — Dar asta? A!... un puf! Dai cu pudră?
— Nu dau. După cum vezi, este o colecție de tot
felul de instrumente de ras, între care și puful pentru
cine pune pudră.
20 — Ce fel de ras. Cuțit și furculiță...
— Nu... Astea sunt aruncate în valiză de slugi, din
altă parte. Dar spune-mi, zău, cum de cunoști modul
meu de a dormi!
Ea se uită la el lung, cu privirea bună.
25 — Să-ți spun: astă-noapte am visat că plecai, fără
să-ți iei rămas bun de la mine. M-am deșteptat. Toc-
mai atunci trecea o trăsură pe stradă. Văzusem lu-
crurile cu atîta luciditate, incit nimeni din lume n-ar
fj putut să mă încredințeze că nu era așa. M-am
30 sculat, m-am îmbrăcat în grabă și am venit să văd ca-
mera goală. Iți spun: eram atît de sigură că ai plecat,
incitam intrat de-a dreptul fără să mai bat la ușă. Cînd
colo... nu plecaseși.
— Se putea să plec fără să te văd !
— Știu, — dar e așa.
35 Povestind cele întimplite, se sculase în picioare.
Obrajii, de regulă palizi, erau colorați; ochii, care
totdeauna ardeau, de astă dată aveau privirea senină.
Mihai o luă de mină și o apropie de fereastră.
— Ce este? întrebă ea mirată.
40 — Nimic: te gălesc astăzi foarte bine.

252

Ea plecă ochii în jos, apoi îi ridică spre el, zicînd
încet:

— Ești aici. Sunt fericită... Nu pleci încă.
— Mă duc cu ministrul la Slobozia și ne întoarcem
deseară. Tocmai de asta voiam eă te văd. Trăsura e
gata.
Ea îl privi țintă în ochi:
— Da? ...
Apoi îl luă de mină și-l trecu repede în salonașul ei.
10 — Așteaptă-mă aici.
După cîteva minute Mihai văzu ușa deschizîndu-se,
iar Tincuța venind la brațul ministrului. Ea se mișca
încet, legănîndu-se, venind ca o umbră în urma lui.
Se uita la Mihai rîzînd. Ministrul părea ceva cam În-
curcat, dar se reculese repede.
15 — Uite, Mihai, doamna dorește să rămîi aici; eu
doresc să vii cu mine... Ce alegi?
Tincuța se întoarse repede spre el:
20 — Dacă doriți dumneavoastră, eu nu mai doresc
nimic.
— Veți vedea: nu-i așa că alegi să rămîi? iar pe
mine mă lași să mă duc singur?
Mihai se uita la amîndoi, nedumerit. Ministru îl
bătu pe umeri, prietenește:
25 — Rămli, rămîi. Noi ne vedem la București în
toate zilele.
Apoi ieși, însoțit de Mihai pînă la trăsură.
Cînd se întoarse înăuntru, Tincuța îl aștepta în
mijlocul Balonului, veselă. îi făcu o reverență adlncă,
30 trimițîndu-i o sărutare pe virful degetelor.
— Nu-i pentru cine se gătește, ci pentru cine se ne-
merește.
— Îți sunt foarte recunoscător; dar... ce a zis mi-
nistrul?
35 — Recunoscător... știi, cam așa.
— Te mai poli Îndoi?
— Da?
— Desigur că da. Numai să nu i se pară ciudat...
40 — De ce? Eu te văd așa de rar... El te vede în toate
zilele, cum prea bine a zis. Ajută-mă să șed. Dă-mi
blana. Pune-mî-o pe picioare și stai lîngă mine.

253

Mihai se supuse, o ajută să se rezeme bine de brațele canapelei și se întinse și el pe covor.

5 Dar n-apucase să s-așeze bine, cind văzu pe Tincuța privind cu luare-aminte în aer, parca ar fi ascultat ceva. În adevăr, se auzeau clopotele unui poștalion: Tănase Scatiu se întorcea.

10 Ea ridică ochii și mlinile Bpre cer, ca o mută protestare împotriva soartei. Mihai pricepu ce se petrece într-însa, cu atit mai mult că trăsura intra în curte. Se sculă și făcu semn Tincuței că se duce în odaia lui. Ea țși strînse lucrurile împrejur și așteptă.

15 După puțin timp, ușa se deschise, lovindu-se de perete, și Tănase intră, îmbrăcat în euhă, cu revolverul la brtu, ca de obicei.

— A ! v-ați sculatără !... Mă bucur.

Apoi ae cotrobăi prin șubă, rupee un nasture, injurind, și scoase o hlrție din buzunar, pe care o aruncă Tincuței:

20 — Să dai asta lui tat-tu s-o iscălească.

Tincuța, mai nerăbdătoare declt altă dată, se uită la el pieziș:

— Dacă intri plin de noroi în casă, închide cel puțin ușa.

25 — Ia slăbește-mă, că n-am poftă de vorbă. Și ieși.

30 Dtnsa deschise foaia de hîrtie și prinse să cetească. Era slova lui Nae de la Ciulniței. Părea un fel de declarație din partea lui conu Dinu, către mini6t\i, că nu vrea și nu poate să se ducă la moșie, că nu încuviințează cererile țăranilor, că are toată încrederea tn ginere-său, etc. Tincuța se trudea să prindă înțelesul acestui act, dar nu izbutea. Îi ceti și-l receti fără să-l priceapă. Atunci sună și zise feciorului să poștească pe boier. După eîteva minute, Tănase se ivi în ușă, numai în pantaloni și-n jiletcă.

35 — Ce este?

— Vino-ncoace. De ce umbli numai în vestă: te-o întîlni cineva. Știi că-i Mihai aici.

40 — Ei, și!... Sînt în casa mea.

— Tocmai de aia... Ce este hlrția aata?

— Dă-o s-o iscălească și nu mă mai descoase.

— O dau, dar explică-mi, să știu ce spun...

El se leșși pe un acaun si lovi cu pumnul în masă.

— Bine, nenorocito, nu simți cum mă string dușmanii din toate părțile ! N-ai auzit cum mă reclamă țărării dumneavoastră, de la scofala de moșie ce am luat de zestre!...

Tincuța se mișcă pe canapea și ridică glasul.

— Nu știu nimic.

10 — Nu știi nimic, ha? Da' pe ce lume trăiești? Bătu-o-ar Dumnezeu de zestre s-o bată, că mai bine îmi rupeam gîtul decit mă insuram!

Ea se uită la dinsul, lovind nervos cu vîrful degetelor pe hirtie.

15 — Vorbește încet, că e lume alături.

El se smuci furios către dinsa:

— Vrei, se vede, să zic ceva lumii de alături...

Dînsa, înțelegîtd că nu-i de scos la cale cu el, făgădui să vorbească lui conu Dinu.

20 — Să te duci numaidecît la el, m-ai înțeles?

Ea dete să se scoale.

— Iacă mă duc.

25 Scatiu ieși. înurmalui, Tincuța rămasepemarginea canapelei, gîndindu-se. Ce era de făcut? Să se ducă la tată-său, știa mai dinainte ce ură groaznică avea batrlnui împotriva lui Scatiu, din pricina moșiei. Să nu se ducă, ar fi înnebunit-o bărbatu-său. între ei doi, nu găsea nici o scăpare. Se uita în pămlnt, clătînînd din cap.

30 — De ce nu mă ia Dumnezeu?...

Se simți părăsită de toată lumea, fără putere, fără speranță, cind, deodată, îi răsări în minte imaginea lui Mihai. Da, asta îi era singura mîngîiere. Avu pornirea de a se duce spre el, însă, ca oprită de voluptatea de a spera, rămase locului; apoi se îndreptă către tată-său.

35 Spre marea ei mirare, conu Dinu făcea exerciții de mers în picioare, se ținea copăcel, trecea de la pat la masă, ca un copil.

40 — Da' ce faci, tată?

El se uita la dînsa, placid, cu o sprinceană ridicată în sus, de parcă era pusă în cui, și urmă să-și

caute echilibru. După câteva momente de tăcere, ae
întoarse spre dînsa:
— Merge, merge. Trebuie să mă mai mișc, că
altfel îmi amorțesc picioarele.
Multă vreme el fusese de altă părere; nu atinsese
pămîntul luni întregi, ca să nu se ostenească. Acum
era de părere contrarie.
Se uită iar la Tincuța.
— Tu ești mai bine? Ce ai acolo?
10 — Am o hirtie... pe care te rog s-o cetești și
s-o iscălești.
Conu Dinu se rezemă de masă, își puse ochelarii
și ceti în fugă cuprinsul actului lui Scatiu. Apoi plecă
ochii în jos, pieziș, și se uită la fiică-sa peste ochelari:
15 — Ce face!?
Tincuța luase un scaun și ședea, cu mîinile pe
genunchi. El urmă a o privi.
— Și tu ai vrea să mă vezi iscălind un asemenea act?
— Eu nu vreau nimic.
20 — Atunci pentru ce mi l-ai adus?
— Fiindcă mi l-a dat să ți-l aduc.
— A!... și l-a dat să mi-l aduci!... De ce nu
vine dumnealui?... Să poftască aici la mine, să i-l
arunc în obraz, nerușinatu! Vrea să-l iscălesc?...
25 Poftim iscălitură.
Și zicind astfel, rupse hîrtia cu furie în bucăți.
Tincuța sări de pe scaun.
— Tată, ce faci!
30 Bătrînul bolocănea ochii furios, vorbind îndesat
cu degetul în aer.
— Să poftască aici la mine!... Să vie la mine,
nebunu, să-i dau eu iscălitură de act!... Vrea act,
ha? ca aă mă pună sub epitropie de toată isprava?...
35 Și tu îndrăznești să-mi ieși cu asemenea păcătoșii, tu,
fata mea, pe care te-am crescut ca pe o floare, să nu
te bată vîntu, să nu te arză soarele, ha?...
Tincuța se uită la el înlemnită.
— Ce să fac?
40 — Să nu primești asemenea lucruri pentru mine,
pentru tatăl tău... Și să mă aperi, nu să mă pui eă
iscălesc pentru el!

256

— Bine, tată, ce să fac? Dumneata îmi ești părinte,
cl îmi este bărbat...
— Vezi bine. Și dumneata te duci după bărbat...
— Da' ce să fac?
5 Conu Dinu se uita la ea și da din cap. Tincuța urmă,
încet:
— Au venit sătenii noștri să-l reclame la prefect.
— La ministru, nu la prefect. Să-l reclame la ministru,
10 și la vodă, și la Dumnezeu, că i-a jupuit ca un
tîlhar. Pe mine de ce nu m-au reclamat la nimeni?
— Dumneata erai din cale afară bun cu dînșii...
— Așa?!
— Cum a venit un om cu voință s-au supărat.
— Va să zică, eu n-aveam voință? Frumos.
15 Tincuța se duse la el să-l mingîie.
— Nu, tată, nu te supăra.
El o "îndepărtă de la dînsul.
— Fugi, fugi, că mă mihnești.
— Te rog, tată... Ce să fac?... El mă gonește,
20 dumneata mă gonești... Sunt așa de nenorocită!
— El « gonește!?!... Te gonește!...
Și zicind astfel, voi să se repeză spre ușă, cu
ochii injectați de sînge, dar se încurcă, se împletici
și căzu. Tincuța sări să-l ajute, însă de-abia se ținea
25 ea însăși pe picioare. Chemă slugile, îl ridicară de jos
și voiră să-l pună în pat. Se zbătea să se scoale și să
plece. Cu mare greutate îl liniștiră și-l făcu să-și ia
locul în fotoliu.
Tincuța, ieșind de la el, era cu desăvirșire nimi-
30 cită. Stete un moment în coridor și se gîndi. Ce să
facă? Nu mai avea nici cel puțin hirtia neiseălită.
Atunci, prinsă de un fel de curaj, păru că-și regă-
sește calmul obișnuit: întîmple-se ce so întîmplă.
Astfel, reintră în salonaș și așteptă.
35 După puțin timp, veni Scatiu. El aflase de la
slugi despre starea lui socru-său, și clocotea de niînție.
Se plimba de colo pînă colo, ca o hienă, fără a zice
o vorbă. Deodată se opri în fața Tincuței.
— N-a vrut să iscălească, așa-t?
40 Tincuța înălța din umeri.
— N-a vrut. Lasă că-i arăt eu!...

257

Apoi se invirti prin casă, și iar veni în fața ei.
— Să știi că mâine cer de la tribunal să-l puie sub
epitropie. Dacă e nebun, nebun să fie...

5 — De ce vorbești așa? E tată-meu.
— N-ai mai fi avut parte de el!...
Și zicind astfel, se apropie de dinsa și încep să
strige-

10 — Nu-l vezi că-i nebun!... E nebun de legat!...
Sunteți cu toții o casă de nebuni, și el, și tu, și tot
neamul vostru!

Tincuța se sculă binișor și voi să iasă. El îi tăie
drumul.

15 — Unde pleci? Ai să stai aici să m-ascuți.
Ea se opri în loc și se uită la dînsul:
— Vrei să-mi scurtezi viața de tot.

— Da' lasă că ești neam al dracului, nu pieri
cu una cu două. Am să mă duc la tribunal...

20 Pe cînd el începea din nou, se deschise o ușă, și
Mihai intră. Tănase, care uitase cele ce-i spusese
Tincuța, rămase cu gura căscată.

— Bună ziua, domnule Tănase.

El își muie glasul de tot:

— Da' de unde ieșiși, măi nenisorule?

25 — Eram aici. Te rog să mă ierți c-am auzit fără
voia mea cele cespuneai Tincuței... Ministrul mi-a vor-
bit de întîmplarea asta, însă fără să-i dea imiortaiță
Dacă vrei, vino la mine să-ți explic...

Și trecură amîndoi în cemeia lui Mihai.

X

30 După ce Tănase ieși, Tincuța răsufală. Se duse în
odaia ei, și rămase la geam, uitîndu-se în grădina
desfrunzită.

35 O asemenea viață era cu neputință de suportat,
încotro se întorcea cu mintea, vedea numai pră-
pastie: bărbatu-său îi era odios, se revolta împotriva
societății care-l tolera, împotriva lui Dumnezeu care-l
ținea pe picioare; tată-său devenise egoist, copilăros,
stăplnit numai de gîndul moșiei. Ii trecuse prin cap

ideea despărțeniei, însă groaza de scandal o făcuse să
dea înapoi înfricoșată. Ce era de făcut?

5 O lega de lume fata și, cu un simțimînt mai per-
sonal, Mihai. Însă amîndoi stau oarecum în partea
nestatornică a vieții. Acolea, lingă dinsa, nu era dect
necaz și chin.

Idea morții îi încolțise în minte de mult. Se
simțea bolnavă și nădăduia că poate să moară curînd.
Dar, tinerețea lupta, și moartea venea încet.

10 Scena din urmă eu bărbatu-său o revolta, o exas-
pera. Mihai auzise cum era tratată în casa ei, și, în loc
să-i fie recunoscătoare că pusese capăt injuriilor, se
simțea umilită, înjosită; cît putuse să sufere ea singură,
fără ca alții să știe, suferise; dar să fie batjocorită
15 aproape în fața lui Mihai, în auzul lui, i se părea cu
neputință de răbdat.

Deschise geamurile și respiră cu putere. Ii era cald.
Se desfăcu la gît și-și puse coatele pe marginea ferestrei,
gîndindu-se. Ce fără de șart mai era și lumea asta!

20 Cine e fericit într-însa? Violenții și apoplecticii. Cei
blînzi și fără voință sunt victime. Dar, fiindcă înțele-
gea că e așa, de ce nu-și schimba și ea firea? Însă poți
să-ți schimbi firea?

25 Ce-ar fi fost oare, dacă s-ar fi despărțit de bărbatu-
său? Scandal. Ei, și? Se cuvine să pui în cumpănă fe-
ricirea ta cu opinia lumii? Și prinse a gîndi cum s-ar
fi dus la Sașa, cum ar fi trăit aproape de Mihai, cît i-ar
fi fost de devotată. Dar conu Dinu? cui să-l lase? Era
hărțăgos, crud, copilăros, dar ii era tată. De cite ori

30 lua lucrurile mai aproape, i se făcea milă de el. Și
pe dînsul tot Împrejurările îl aduseseră în halul în care
era, împrejurările și lipsa de voință. Lipsa de voință.
Ce vorbă și asta! Cine era vinovat de lipsa lui de voință?
35 Natura, Dumnezeu. Dar un Dumnezeu care face
asemenea lucruri nedrepte e o ființă imorală. Atunci
la cine să-ți mai întorci ochii? La nimeni. La pămînt.
La neființă.

Logic, așa părea. Însă li era drag Mihai. Ce drag ii
era!

40 Se simți cuprinsă de frig, dar urmă cu încăpățî-
nare să se gîndească la Mihai. Pe al doilea plan al

conștiinței se ivea umbra morții. O dedublare a personalității sale morale o făcea să aspire cu o parte către fericire, iar cu alta către moarte. Pe când se gândea la Mihai, ideea că ar putea să răcească desfăcu rinduriJe
5 planului iutii al conștiinței și răsări luminoasă înaintea tuturor. Ce bine ar fi fost! Să moară de moarte bună, dar repede; să înceteze de a mai suferi.

Ușa se deschise încet și Zoițica intră. Ea rămase în mijlocul odăii, strângînd din umeri. Tincuța închise
10 geamurile cu grabă și chemă pe fată la dînsa. Se uită la ea lung, gîndindu-se într-o clipă la o infinitate de lucruri. Cu cine semăna? Ar fi putut să semene cu tată-său. O mișcare nervoasă o făcu să dea pe Zoițica la o parte și, repede, iar a-o apropie de dînsa. Fata simți
15 obrazul mame-sei rece, mînilereci.

— Ești înghețată de frig, mamă. Ai fost afară?

— Nu, dragă; am deschis fereastra să mai schimb aerul.

Fetița se duse la sobă, luă cu mîiniie ei micuțe un
20 lemn și-l puse pe foc, mai puse unul și încă unul; apoi strinse portița și se strecură pe vîrfurile degetelor, cu gravitate.

Tincuța o privea, dusă pe gînduri. Ochii ei păreau a zice copilei: „care va fi și soarta ta! pe ce mîini vei
25 încăpea!” Atunci ideea morții o înfiora. Chemă fata, o luă în brațe și o sărută, strîngînd-o la piept cu o nespusă milă.

Cînd reintilni pe Mihai, se simți stîngace, încurcată. Nu îndrăznea să-l privească ca să nu vadă ochii lui
30 compătimitori. Ideea umilinței se împletea în mintea ei, ca o mașinărie complicată, cu atîtea roate și roticele sufletești, ee o făceau 3â suferi. Ceea ce părea amor propriu rînit era numai o blinda închipuire de sine: voia să se păstreze, în imaginile lui, curată, desfăcută
35 de orice legătură trivială. Și cuvintele lui bărbatu-său, zise în auzul lui Mihai, o pătaseră.

A doua zi, ministrul și Mihai plecară.

Tincuța, de la geam, se uită lung în urma lor.

Cînd ei pieriră în zare, ea rămase în colțul ferestrei,
40 privind departe în văzduhul fumuriu, fără nici o legătură între ea și lume. Ii răsări în minte o imagine

bizară: *Julie Gtticciardi*, și o cută misterioasă de rochie: rochia ei din oglindă...

XI

La o lună după cele întîmplate pînă aci, Mihai cu soră-sa șicumnatti-său călătoreau din nou spre Tincuța,
5 de astă dată însă ca so ducă la groapă.

O depeșă a lui Scatiu, cu două zile înainte, îi chema și-i ruga să aducă doi doctori, cei mai mari din București, „fără a se uita la preț”; o altă depeșă, iscălită „cel mai nenorocit om”, îi vestea că „totul s-a sfîrsit”.

10 Era prin luna lui ianuarie. Gerul înlemnise toată calea. Ulițele pustii scirțliau sub picioarele rarilor trecători. Cite o sanie goală, cu doi bouleni piperniciți, mergea spre barieră.

Niciodată nu văzuse Mihai firea tristă a lucrurilor
15 într-o lumină mai potrivită. Grămădiți citeteci în sania lui Scatiu, tăceau. Fiecare se simțea apăsător de apropiata înfățișare a morții.

În adevăr, se vedea de departe poarta lui Scatiu îmbrăcată într-o învelitoare neagră monumentală
20 Citeva birji intrau și ieșeau fără rost, goale sau cu lume necunoscută.

Cea dintîi persoană de care dederă fu coana Profira. La sunetul clopoțelilor, ea ieși din odaia ei de jos și începu să se bocească, îi sărută pe cîtetreipeamlndoi
25 obrazii, cîntînd aceeași melopee cadențată: „Tincuțo, mamă! — Tincuțo, mamă!”

Cînd dinșii se duseră sus, ea chemă pe Costea la dînsa, puse mîiniie în șolduri și începu să-l judece;
30 — Da' ăștia ce mai caută?

— Or fi venit pentru moartea cuconiței.

— Pentru moartea cuconiței, ha? Da' locantă nu e în tirg, — ducă-se la locantă! Ce caută pe urechile
35 lui fii-meu? Tot el, sireacii!

Slugile fiind ocupate, iar Tincuța moartă, coana Profira pusese mina pe chei; astfel, toată ziua era beată.

Pe cind Mihai și Sașa se urcau sus, Scatiu Ie ieși înainte. Roșu, cu genele umflate, cu gulerul cămășii în negru, părea mai hidos decât de obicei. Se aruncă de gîtul lui Matei, și, cit era de lung și de bleg, începu să se bocească și el, ca mamă-sa, cu glas mare și cu radicale:

— Am pierdut-o, vere Matei, am pierdut-o ! S-a dus de la noi, verișoară Sașo ! M-a lăsat singur, m-a abandonat, nenorocitul de mine!

10 Și cu ochii închiși, cu pumnul la frunte, scrîșnind din dinți, merse înaintea lor, ducindu-i spre salonul în care era moarta.

15 La vederea chipului Tincuței, ridicat suspepernă, alb, senin, cu majestatea morții întipărită în toate liniile, Mihai simți un val de durere că i se urcă în piept și că-l podidește plînsul, cu hohot. Rămase lingă ușă, cu ochii în batistă, plîngînd fără să se mai poată stăpîni. Sașa luase un scaun și se așezase în fața răposatei, pe cînd Matei se uita la dînsa.

20 Intrată în stăpînirea liniștei de veci, s-ar fi zis că Tincuța nu murise, ci numai trecuse în lumea ei cea dreaptă. Cu mîinile strînse pe piept și cu flori în jurul capului, părea că adormise gătindu-se. Făcliile ce ardeau și vîrfurile pantofilor noi, ce ieșeau de sub rochie; mirosul de tămîie; batiste înmuiate în apă de colonia; aerul de groază al celor dimprejur, înjosorau oarecum recea frumusețe a morții. Viața ei chinuită se stînsese încet, prelung, fără să lase în formele de acum decât întipărirea celui din urmă moment al conștiinței, că

30 încetează de a suferi. Dînsa murise cu noțiunea clară a fericirii de a nu mai fi.

Și cînd acestea se ceteau pe chipul ei, Tănase se credea dator s-o căineze că a murit. După ce mai da o raită pe la cumpărături, unde număra luminările

35 aduse din tirg, intra în salon și începea să geBmă:

— Ah, nevastă, de ce m-ai lăsat tu pe mine!

Apoi, văzînd pe Zoița cu ochii plini de lacrimi alături de Sașa, o îndemnă să plîngă:

40 — Plîngi, plîngi, nenorocită orfană! Mamă ca a ta, puțini au avut în lumea asta...

Și acolea pe loc, se întorcea către femeia de la capul moartei și-i zicea, lung și tărăgănat:

— Mărio, rupe feștila de la făclia aia, că pătează covoru.

Cei doi-trei oameni cu sufletul la locul lui, ce erau de față, se simțeau dezgustați de atîta nesimțire și prefăcătorie. El ieșea liniștit, se ducea în biuro, unde deschidea casa de bani, scotea sticla cu rom și bea din plin, ca să-i treacă de inimă rea.

10 În mijlocul celei mai mari tăceri, se auzi deodată glasul lui Scatiu strigînd:

— Fugi! Să nu te văd înaintea ochilor, cobe! Luați-l! dați-l afară !

15 Matei ieși în vîrfurile degetelor să vadă ce se petrecea. În fața lui Scatiu, care urla furios, un om bătrîn, căzut în genunchi, se ruga de el să-l lase să intre. Matei recunoscă pe Stoica țiganul, fostul vizitiu al lui conu Dinu. Se duse la Scatiu și-l luă de braț, trecînd cu el într-o odaie vecină.

20 Stoica intră plin de zăpadă, își lăsă căciula la ușă, se apropie de moartă sughițînd, și-i sărută mîna. Apoi se uită la dînsa, clătînd din cap. I se înnodau lacrimile în barbă. El nu putea rosti decât un singur cuvînt: „Stăpînică, stăpînică”. Se retrase și se făcu nevăzut.

25 Cit despre conu Dinu, nimeni nu se îngrijea de el. Părăsit în voia slugilor, singur, neputincios, pirotea în scaunul lui, străin parcă de cele ce se petreceau împrejur. Numai cînd văzu pe Sașa, ieși din nesimțirea lui aparentă și începu să plîngă ca un copil. Se încleștase de mîinile ei, rugînd-o să-l ia dînsa:

30 — Să nu mă lași, fetițo, să nu mă lași, că mă omoară și pe mine.

O adevărată teroare îl cuprinsese, din ceasul cînd văzuse pe Tănase intrînd la dînsul cu vestea că Tincuța murise. Gemetele, urletele, blestemele lui înfricoșaseră pe conu Dinu mai mult decât știrea ce-i aducea.

35

Sașa căuta să-l liniștească, făgăduindu-i că se va întoarce peste puține zile și-l va lua cu dînsa la Bucu-rești. Bătrînul o privi disperat:

40 — Va să zică mă lași...

Ea încercă să-i dovedească că nu era cu putință să-l ridice numaidecît din casa lui Scatiu, fără să-i dea bănuielei. Conu Dinu nu mai răspunse nimic, ci rămase cu ochii în pămînt.

Nepoata-sa IJ privea în tăcere, gîndindu-se ce era de făcut. Se vedea bine că bătrînul invirtea ceva prin minte. Ea se temea să nu-și pună și el capăt zilelor. Căută din nou să-l încredințeze că nu se duce la București decît ca să-i pregătească odaia. El tăcu.

10 Inmormîntarea Tincuței se petrecu în aceleași condițiuni de solemnitate și declamare. Totul era bogat, dar totul ținea de reclamă și de fală. În urma carului funebru mergea Tănase, între Matei și Mihai. La fiecare răspîntie, Scatiu se credea dator să sperie lumea cu gemetele. Își pusese în minte, fiindcă așa îi convenea, să facă răspunzător de moartea Tincuței pe un biet doctor jidan. Își cînta vorbele pe nas, ca un țircovnie:

— Unde o duceți!... Să nu o treceți pe sub ferestrele mișelului!... Bănică! Nae! Vasile!

20 Numele îngrijitorilor de pe la moșii erau astfel invocate la fiecare colț de uliță, ca mărturie a durerii ce-l copleșea, în fond însă pentru ca să se vadă puterea și bogăția lui.

25 La coborîrea sicriului în mormînt. Scatiu păru că înnebunește. În fantazia lui, excitată de alcool și de plînsurile sincere ale celorlalți, acest act al punerii în pămînt, în adevăr cel mai mișcător din toate, i se înfățișa într-un mod atît de ciudat, incît nu-și mai putea stăpîni urletele. Era conștiința soartei noastre comune, eare revolta viața vînjoasă și violentă din el.

30 Matei enervat îl strînse de braț:

— Nu mai striga așa!

35 Glasul lui poruncitor păru că sugestionează pe Scatiu. El tăcu deodată: luă o mîină de pămînt înghețat și o aruncă în groapă. Cînd totul se sfîrși, plecă repede spre sanie, încovoiat și tăcut. Se înveli cu tartanul pe picioare, dînd din cap:

— S-o ia dracu de viață

Apoi, adresîndu-se vizitiului:

40 — Haide, băiete.

De la vestea ce i-o adusese Mihai, că țăraniile lui reclamaseră ministrului, conu Dinu nu mai avea pace. Era pe jumătate olog, astfel că nu putea să iasă în lîrg și să plece de acolo drept la moșie.

În luna din urmă, pe cînd Tincuța era bolnavă, conu Dinu trimisese într-o zi să-i cheme un birjar. Il tocmise cu 30 de lei să-l ducă la Ciulniței.

10 Făcu această Încercare pe față, sperînd că Scatiu nu va îndrăzni să-l oprească. Dar se înțelă: Scatiu îndrăzni, ba dete și o pereche de palme birjarului.

De atunci bătrînul se concentra în sine și deveni mai blind.

15 După moartea Tincuței, ceru să vadă pe ginere-său. Îl rugă binișor să-i trimită un oitor ca să-și facă haine negre. După cîteva zile, iar voi să-l vadă. Îi vorbi despre fetiță, rugîndu-l s-o trimită la București, la Sașa. Scatiu îi împlini toate gusturile, sau îi făgădui să i le îplinească, dar totdeauna cu aceeași condiție: să nu mai încerce să plece.

20 într-o dimineață, conu Dinu îi ceru sania să se ducă la baie.

— Bucuros. Vrei să-ți dau și pe Costea să te ajute?

— Cum vrei.

25 — Ba nu: cum vrei dumneata.

Bătrînul se gîndi. N-avea nici o nevoie de Costea, dar ținea să nu deștepte bănuielei.

— Doar să mă ajute să mă urc în sanie. La baie m-o da jos un om.

— Va să zică nu-ți trebuie.

— Nu.

30 Tănase porunci să înhame caii. Conu Dinu își puse o pereche de pantofi groși, își luă șuba și căciula, dete femeii să-i așeze în sanie peria de cap și prosoapele, și astfel, ajutat de fecior, plecă.

35 De multă vreme nu ieșise din casă. Aerul rece îl însufleți. Vorbi vizitiului cu interes de tot ce întîlnea în cale, dar vizitiul răspundea numai cu gura jumătate: era dăscălit de Scatiu.

La poarta băilor stau cîteva birji. Sania lui conu Dinu intră în ogradă, el se dete jos cu mare grijă, și intră înăuntru. Sania întoarse și se puse să-l aștepte.

5 Dar după puțin timp bătrînu'l deschise ușa și chemă pe vizitiu.

— Ia ascultă, fă bunătate, te rog, dă o fugă pînă acasă și adu-mi briciurile: cere-le la Măria și, aici, dă-le îngrijitorului, pentru mine.

10 Vizitiul porni numaidecît. El îl pîndi pînă ce se depărta; apoi spuse băiașului că are puțină treabă în tîrg, îl rugă să-l urce într-o sanie de birje și să primească briciurile în numele lui, că se întoarse.

De îndată ce fu singur cu birjarul, Si zise:

15 — Măi băiete, tu ești stăplnului saniti?

— Eu, cucoane.

— Ai cai buni?

— Buni de tot.

— Poți să inhami numaidecît și pe ceilalți doi și să mă duci la Ciulniței?

20 — Numai cit te-i șterge la ochi, cucoane.

— Cîte parale vrei?

Birjarul se gîndi.

— E cam departe... sint două posti bune... vreme de iarnă..

25 — Scurt, scurt, cit vrei?

— Să-mi dai doi poli, boierule.

— Bine. Mișcă-te.

Bidiviii o rupseră la fugă. După cinci minute intrau într-o curte jidovească, plină de zăpadă bătătorită.

30 Birjarul scoase alți doi călușei, îi inhamă Înaintea celorlalți și porniră.

Conu Dinu își ridicase gulerul de la blană peste cap, ascunzîndu-se de teamă să nu-l cunoască cineva.

35 Cînd fură afară din oraș și dete cu ochii de întinderea lucie a cîmpului, i se păru că întinerește. De doi ani îl țineau închis! De doi ani nu mai răsufleseră la lumina largă a șesului! Drumul pe unde mergeau îl cunoștea din copilărie; știa numele tuturor satelor, al tuturor popasurilor; copacii erau desfrunziți și triști—

40 și totuși lui îi părură toate noi, toate frumoase!

— Ia ascultă, birjar: știi să mii?

— Știu, cucoane.

— Dacă știi, aă te văd. Am zis 40 de lei: Sti dau

50.

La așa vorbă duioasă, biciul învăluia dintr-o dată pe rotași și pe Înaintași, iar sînî6 zbură pe pîrtia drumului.

5 Cu cit mergeau mai repede, eu atît emoțiunea lui conu Dina creștea. I se părea că-l ajunge Scatiu de pe urmă. La fiecare minut se uita îndărăt.

10 Și avea dreptate să se teamă.

Vizitiul, venind să ceară bricile, dăduse caiecei bănuielei lui Scatiu, fiindcă el știa că sociu-s;u ru te mai rădea de mult și își tăia baita cu foarfecele; tu toate astea nu zise nimic. Se mulțumi să întrebe j.c vizitiu dacă în adevăr îl lăsase la baie.

15 Acesta, sigur de sine, se întoarse după vorba lui conu Dinu și dase pachetul în mîra îrgiijitoiuhii; apoi se puseseră să aștepte. Însă, după vreun cers, rezbit de frig, se coborîse din sanie și se preumbla de colo piră colo izbindu-și mîiniie de umeri. Oteodată își aiurfa ochii Înăuntru, doar l-o vedea cir.^va. Și în adevăr, intendentul băilor, știind că nu e nimeni înăuntru, ieși la el și-J întrebă pe cine aștepta.

20 ' Cînd înțelese el că conu Dir.u fugise, stri pe capră și plecă în goana cailor.

— Tiii! e rău de mine!

Intră pe poartă ca un năuc, lăsă hățurile și se duse la stăpîmi-său într-un suflet:

— Cucoane, boierul cel bătrîn a fugit!...

30 Scatiu sări în sus.

— Unde a fugit? Cum a fugit?

— Nu știu, vai de maica mea ! L-?ra lăsst la baie... și am venit după brice. Cînd m-iin întors Snsjoi, eu țineam că-i înăuntru... De urde să știu eu?...

35 ' Scatiu îl privi o clipă chiorș, apoi se repezi la el și-l luă la bătaie:

— Te-ai vîndut lui, mișelule!... Stai că te învăț eu mir*.e.

Stăplr.ul da ca un orb, iar sluga se apăia cu amîndouă mîiniie duse la cap.

40 — Iartă-mă, boierule, c-sm greșit... nu-s vinovat.

— Să inhami caii numaidecit, ticăloșiile! Pe câte-
patru, m-ai înțeles?

Vizitiul se repezi la grajd, iar Scatiu se duse să-și
ia blana, parcă nimic nu se întâmplase între ei.

5 După zece minute ieșeau pe poartă ca o vijelie. In
goana lor nebună peste clmp, treceau văi, dealuri,
gârle înghețate, alergând după sania lui conu Dinu.
La fiecare cinci minute, Scatiu se ridica în picioare sau
10 își întindea gîtul în vînt, ca un copoi, să prindă urma
fugarilor. Lumea de pe la circiumi, care văzuse trecînd
cele două sâni, ca două vlrtejuri, se uita mirată
după ele.

Înainte de a ajunge la Ciulniței, conu Dinu se opri
o clipă în satul Balta, cu ai cărui locuitori avusese
15 Tănase altădată proces și cu care nici acum nu trăia
bine, și le spuse în fugă să vie la curte. Prin satul lui
de asemenea se opri la două-trei case și chemă pe oa-
meni.

În vreme de iarnă, țăranii robotesc primprejurul
20 casei, mai dreg cîte ceva, mai stau la circiumă, după
cum selntimplă. Vestea scrăspîndiprin sat ca fulgerul.

Nae Eftimiu și Aglaia rămaseră încremeniți cînd
deteră cu ochii de conu Dinu. Alergară să-1 coboare din
sanie, uitîndu-se unul la altul.

25 — Da' ce-i asta, unchiule?

Bătrînul le aruncă o privire încruntată.

— Ce să fie, nepoate: ia, am venit la mine acasă,
îl urcară sus, îl duseră în vechea lui odaie, care
acum devenise odaia lui Scatiu, îi aprinseră foc. Aglaia
30 li dete dulceață, ca și cum ar fi fost cei mai supuși ai
lui slujitori.

Conu Dinu zări pantofii lui Scatiu, de marginea
patului. Fără a zice o vorbă, îi ridică de JOB cu bastonul
și-i aruncă în foc. Aglaia îi privea cu ochii holbați:

35 — Da' ce faci, unchiule?

— Asta-i treaba mea. Fă bunătate și schimbă patul,
scoate plapăma, și salteaua, și mindirul, să iasă mirosul
de mitocan, m-ai înțeles?

40 Aglaia înțelese că n-avea încotro. Se supuse, dar
cu mînie. Aglaia era stăpîină pe curte. Vechea prietenie
cu Tănase se urma și acum sub ochiul binevoitor al

d-lui Eftimiu, și în virtutea acestei prietenii dînsa
făcea ce vrea.

Bătrînul ceru să-i aducă un fotoliu, se dezbracă
de șubă și șezu la o masă, gîndindu-se.

5 — Așa!... zise el cu mulțumire.

Odată ajuns la moșie, i se păru că a intrat în împă-
răția lui: aici nu se mai temea de Scatiu.

În vremea asta, toată lumea din curte era în miș-
care. Nimeni nu înțelegea ce se petrecea, dar fiecare se
10 simțea în neliniște. Vătafii vechi fuseseiă înlocuiți cu
alții, oameni de încredere de-ai lui Tănase, cari aduse-
seră pe săteni la dispeiaie. Leșile erau prefăcute, după
ideile noului stăpîn; hambarele mutate din loc; pină
și argații nu mai erau aceiași.

15 Pe cînd slugile lui Tănase se adunau să vadă ce se
petrece, țăranii intreu pilcuri, pilcuri în curte, voi-
bind între dînșii:

— A venit boierul, mă?

— A venit, mă.

20 -- Mare scofală !...

— Da' nu Scatiu, mă.

— D-apoi cine?

— Boierul nostru.

— Conu Dinu?

25 — Păi cum. Vezi răclămația noastră?

— Da' de unde știi tu, măi Tudosi?

— D-apăi că l-am văzut, măi băiete.

Oamenii nu prea vreau să creadă, fiindcă știau eă-1
ține zălog Scatiu la oraș.

30 Pe cînd ei vorbeau astfel între dlnșii, se auziră
clopoței de la o sanie de pe drum: ajungea Tănase
în goana cailor.

De îndată ce intră în curte, el Înțelese cum stau
lucrurile. Era galben-verde de mînie. Se ridică în pi-
35 cioare și se uită la săteni.

— Ce vreți dumneavoastră, oameni buni?

Ei își scoaseră căciulele și se apropiară domol de
dînsul.

— Bună vremea, coane.

40 — Ei, ce-i?

— Păi ce sa hie... Ia, mai veniserăra pe la curte și noi... cam auzit c-a sosit boierul cel bătrîn.

— A sosit, da-i cam bolnav. Veniți mai spre seară. Și sări din sanie ducîndu-se sus.

5 Cum intră în casă, își dezbracă blana și dete năvală la socru-său.

— Cu multă plecăciune, boierule.

Conu Dinu sta tot la masă. Cum îl văzu își întoarse privirea în altă parte și răspunse pe același ton:

10 — Mulțumim dumitale.

Tănase Încuia ușa. Bătrînul începu să strige:

— Nu-ncuia ușa! nu-ncuia ușa!

— Nu urla așa, c-avem de furcă amîndoi.

— Nu-ncuia ușa!

15 — Mi-ai fugit de-acasă, hr?

— Nu-ncuia ușa!

Ochii bătrînului slau să-i iasă din cap. El striga cit îl lua gura, repetînd aceleași cuvinte: „Nu-ncuia ușa”.

20 — Pentru ce mi-ai plecat de-acasă, boierule?

Conu Dinu păru că se liniștește.

— Pentru că așa am vrut.

—• Asa ai vri:t?

— Da.

25 — Așa? Stai că te-nvăț eu minte.

Și zicînd astfel, se sculă și chemă pe Nae.

— Spune lui Chiru să vie-ncoace cu Ilie — și să schimbe caii.

Nae îl luă la o parte și-i șopti ceva la ureche. Tănase

30 se repezi afară, la oameni, furios.

— Măi fraților, vreți, se vede, să m-aduceți la disperare. Ce căutați în curtea mea!... Duceți-vă la ministru!

Unii dintre săteni plecară; alții nu.

35 — Pe noi ne-a chemat boierul nostru.

Scatiu începu să zbiere.

— Boierul vostru!... Chivule, Hie, dați-i afară! afară!

Vătășeii luară lumea mai cu bine, mai ru rău și o

40 scoaseră afară din curte, închizînd porțile. Scatiu se întoarse la socru-său, urmat de cei doi inși.

— Acuma, tată socrule, să ne iăfuim amîndoi. Puneți mina pe el, mă.

Bătrînul văzuse de pe feiees>tră ci_ni îl pârbsite țaranii, și, neavînd nici o putere, își plecase capul pe

5 masă și plîngea. Cei doi vătăfi puseră mina pe el. Seatiu porunca:

— Dați-i șuba și aduceți un curmei.

Vătăfii aduseră blana și fringhiuța.

— Legați-1!

10 Chiru îl înfășură în blană și-l legă cu frînghia pe dasupra. Apoi îl luară pe sus să-l puie în sanie. Căi însă nu erau gata. Așteptînd, ei putură vedea, cu toții, peste gard, că sătenii nu se risipiseră, ci așteptau. Atunci Tănase porunci celor două slugi să-și aducă

15 puștile.

Cînd sania fu gata, așezară pe bătrîn, ca pe un sac, într-un colț. Scatiu se sui alături, Chiru pe capră, lîngă vizitiu, iar Ilie în coadă. Astfel, porniră.

20 Însă în loc să iasă pe poarta cea mare, sania trecu pe sub Ieși, în fuga cailor, și se îndreptă spre poarta de la arman. Sătenii, care ațineau drumul, înțeleseră glîndul lui Scatiu și o porniră în goană în partea aceea. Cei mai sprinteni ajunseră la timp și deteră să apuce caii Înaintași de dirlogi, dar caii, tineri, se feriră,

25 speriați, și se strecurară printre lume. Oamenii blestemau și mai alergau în urma săniii, doar ca să-și verse focul — cînd, de departe, văzură, venind înaintea fugarilor alți oameni, din alt sat: erau țaranii din Balta.

30 Scatiu, care înțelese primejdia, zise lui Chiru să tragă un foc în vînt, iar vizitiului să dea gură cailor, însă sperietura puștii, în loc să le fie de-a bună, mai rău le strică. Băltenii aținură drumul cailor, strigînd. Scatiu apucă hățurile din mina vizitiului și voi so

30 ia peste cîmp — dar unul din înaintași, dînd în șanțul șoselei, căzu. Atita fu destul ca să pună mina oamenii pe el. Calul se sculă, tirî pe un flăcău prin zăpadă, însă fără spor. Bepede, sania fu Înconjurată din toate părțile. Scatiu sări jos, luă pușca din mîna lui

35 Chiru și dete să se apere. O lovitură de ciomag peste braț, venită ca din cer, îl făcu să scape pușca și so

rupă la fugă. Lumea după el. Fu ajuns și culcat la pământ, fără să se știe de căzu singur sau îl răsturnară ceilalți.

Ce se petrecu atunci nimeni nu-și putea da seama.

5 într-o clipă, îl făcură fărîmele, fără zgomot, fără vaie.

Ancheta judecătorească găsi în creierii lui turțiți, pietre, cuie, o basma ruptă, pe care furia poporului le adusese ca o apă mare.

10 Pe cînd oamenii se întorceau să judece pe vătășei, doi dintre dinșii reveneau la cadavrul lui Scatiu, aprinși de ură, și-i dau cu tocul cizmei în cap. Unul era Lefter, din procesul băltenilor; altul Stoica, țiganul din Ciulniței. Unul avea de răzbunat bicele

15 de pe obraz; altul moartea lui Forgaș.

Iar conu Dinu rămase să trăiască mai departe, olog și singur, însă stăpîn ca mai înainte pe pământ, pe pămîntul care-i fusese atît de drag, în care se născuse, pe care trăise și în care avea să se odihnească

20 pe veci, cu credință că acolo îi va fi bine, că în această Y[^]-li-[^]-tvjp[^]*" va găsi, ca cei vechi, nemurire, răsplată și pedeapsă.

* *Ghz—meter* (gr.) — pămînt-mamă. Aici sens de pămînt strămoșesc.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA DI.\ 1902*

Romanul de fald, publicat pentru prima oară în revista Convorbiri literare din anii 1897—9%, a fost tradus în limba franceză și în limba italiană.

Deși ambele traduceri sunt bune, textul original rămâne cu ființa sa aparte, citeodată poate chiar superior traducerilor, acolo unde limba reproduce gândiri și imagini specific românești.

Această constatare de fapt, care nici într-un caz nu trebuie luată ca o vană închipuire de sine, este omagiul pe care generațiunea mea îl aduce generațiunelor trecute, aceluia care au pregătit graiul nostru de astăzi, în care viitorul va pune începutul clasicismului.

E o mare mîngîiere sufletească, pentru cine își petrece viața căutînd să prindă în vorbe icoana fugară a imaginei, a ști că are la îndemîna o limbă atît de perfectă cum e limba noastră din sfîrșitu! secolului al XIX-lea.

Cine își simte eu tărie ființa sa românească poate trece astăzi prin cultura occidentală și deci prin gîndurile puternice ale altor țări, fără temere de a pierde calitățile specifice ale rasei. Importantul este de a simți aiînc românește, de a avea încredere în poporul care s-a strecurat în timp și spațiu neatins, și a răsărit în războiul din 1877 cu toate calitățile lui strămoșești, ascultător, simplu și eroic.

Bine că avem fapte de cîntat și o limbă sigură: cîntătorii se vor naște.

* Titlul prefetei fig-irwză n-urni in ••diti-t „B.P.T' 1907.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA DE ASTĂZI

O a doua ediție a unui roman, în țara noastră, e lucru îmbucurător, dar nou — cel puțin pentru mine. Să cu atât mai îmbucurător, ca cât lucrarea de față, pornită dintr-o simțire curată, e lipsită de farmecul decadent al romanelor moderne, în cari aberațiunea simțirilor se unește cu perversitatea gândurilor, pentru a necinsti sufletul omenesc.

Publicul a început să răsădă.

Prin gimnazii și licee, profesori tineri lucrează serios la formarea gustului elevilor, cari, cu încetul, ajung a-și da seamă de înțelesul cuvântului artă și, în marea lor majoritate, nu se mai iau după reclame.

Cu alte cuvinte, începe să se formeze și la noi o clasă de oameni a cărei intuițiune artistică o apără de exagerațiuni și o ține la o egală depărtare de extravaganțele decadențelor ca și de meatiile naționalistilor, îndrumând-o astfel către pământul liber al clasicismului.

1907

D.Z.

Ziua de 11/23 aprilie a anului 1877 era o zi foarte frumoasă, cu nouri pe o parte a cerului, cu soare pe alta, și n-ar fi avut darul să scoată pe ulițe atita lume, dacă liniștii cetățeni ai capitalei nu ar fi fost turburați de zgomotul asurzitor al vinzătorilor de jurnale, cari, alergând ca niște scăpați din balamuc, strigau cit le lua gura: „România liberă” de miine, cu trecerea rușilor I”

10 Din cele mai depărtate răspintii, de pe Podul Calicilor și din Dealul Spirei, din Calea Moșilor și de la Obor, de prin Schitu Măgureanu, de prin Olari, de pe la Tei, se îndrepta lumea ca în zilele de paradă, spre Podul Mogoșoaiei. Jidani de prin Sfânta Vinere; brașoveni, săpunari și luminării de pe la Bărăție; cavafi din gura pieții; chiristegii de prin Dudescu și Antim; olteni cu coșurile bănănd; sacagii aruncați
15 ea de vânt pe hulube, — toți minau înspre centrul orașului. La îmbucăturile stradelor mici cu Podul Mogoșoaiei, stau băieții de prăvălii, veniți de departe, cu pestelcile suniecale sub jiletcă; mitocanii crețului, cu tocure de o șchioapă; casapii ambulanți, cu mieii atirnați de cobilițe; fete de cusătorese, ieșite de la lucru fără rost; funcționari nedomiriți, scăpați de prin ministere înainte de vreme. Toți se uitau pe Podul Mogoșoaiei cu nerăbdare, așteptând parcă trecerea
20 vreunui saltanat neobicinuit, fiindcă — lucru curios I —
25

trăsurile, foarte numeroase la ceasul acela, se răreau ca înaintea sosirii lui vodă. Lumea foia pe jos, fără treabă, și totuși preocupată; grupuri de bărbați se formau pe tot lungul trotuarului, de la palat pînă
5 in bulevard; birjarii muscali, neastîmpărați, ieșeau din rindurile lor de pe piața teatrului și dau raite ne-bunești pe dinaintea publicului, fiind din mineci și din biciuri, ca rațele la venirea ploii.

ii) Și același strigăt asurzitor, al vrozătorilor de jurnale, se repeta din ce în ce mai des: „România liberă de mijne, cu trecerea rușilor!”

Dacă ochii acestor cască-gura, veniți de prin fundul mahalalelor, nu erau mulțumiți de priveliștea stradelor, totuși pe chipurile lor se citea nedomirca și
15 neliniștea: „Vin rușii!”

În mișcarea naivă a căciulei ridicată pe frunte, în blejdirea capului pe o parte, în răspunsurile silnice ce-și dau unii altora, plecînd înapoi spre mahalale, mulțimea avea înțelegerea dreaptă a unei împrerări mari, pe care nu putea să o cîntăreasră bine, dar de care se simțea neliniștită: „Vin rușii!”

Trecînd prin lumea aceasta posacă, Mihai Comăneșteanu umbla repede, căutînd să iasă mai la larg, ca să se urce într-o trăsură și să ajungă la soră-sa mai
20 curînd- în graba lui, la cotitura unei strade, se lovi piept în piept cu un domn, căruia îi căzură ochelarii de pe nas.

— Vacs! zise acesta, dîndu-se cu un pas înapoi și uitîndu-se urît la Comăneșteanu.

30 Un minut se priviră amîndoi, cu fondul de răutate ce pare a ieși cîteodată în firea omenească tocmai din depărtarea sălbatică a strămoșilor, și numai în urmă își aduseră aminte să-și ceară iertare.

Erau tocmai să se despartă, cînd părură a se recunoaste.

— Mihai, tu ești?

— Milescule!...

— O, mii de tunete și de vacsuri! tu ești, mă băiatule? Vîno să te sărut...

Și fără să mai aștepte multă poftă, Milescu, roșu, vesel, bufnînd pe nări do mulțumire, strlucae în brațele lui puternice pe vechiul prieten de școală.

— Ce mai faci, urîtule? Cînd ai venit din fundul codrilor?... Am întrebat de tine pe toată lumea... Mii de tunete! astă-seară mînci la mine... Nu se poate... Ai auzit, domnule? Vin rușii. Vacs!...

Comăneșteanu se uita la el, mirat de a-l regăsi întocmai cum îl lăsase cu zece ani în urmă, vorbăreț, sănătos, cu ticurile lui, cu *mii de tunete* și de *vacsuri*, cari se amestecau fără rost în convorbire. I se păru că se întoarce deodată cu atîția ani înapoi și se simți prins de înduioșare, pentru... pentru nimeni, așa, degeaba, pentru vremea trecătoare.

15 — Bine, Milescule, viu cu plăcere, altă dată. Astă-seară mă așteaptă soiă-mca.

— Vacs! nu se poate: astă-seara. Te aștept și îna duc. Vin rușii. La revedere.

Milescu se repezi din nou prin lume, gata să se mai izbească de alți trecători. Comăneșteanu se urcă într-o trăsură și era să plece, cînd prietenul său îl ajunse de pe urmă.

25 — Mii de vaviloane și de tunete! ne despărțeam, fără să-ți fi spus unde șed. Să nu-mi umbli dumneata cu vacsuri și cu fracuri, m-ai înțeles?... Așa cum te afli. La 7 și jumătate, m-ai înțeles?...

Și făciul un semn din mină, iar voi să plece.

— Milescule, da' spune unde șezi, strigă Mihai după el.

30 El sări din nou spre trăsură.

— Vacs! și iar vacs! că mă prostesc. Strada Bațiștea, dragă. La revedere.

Mergînd spre Sașa, Mihai se gindea la amicului lui. de care atîta risese la Paris. Deși îi venea să zimbească și acum de felul spiritului lui Milescu, totuși se simțea fericit că-l întîlnise, și mai cu seamă că-l întîlnise așa precum îi știa, naiv, plin de ticuri, totdeauna grăbit și mai presus de toate *incurcă-treabă*. Ceea ce, în prima tinerețe, i se părea numai caraghios în caracterul prietenului său, acuma, în pragul maturității, cînd înțelepciunea coboară tot mai afund în oameni nota lor
40

personală, î se părea încântător, prin desăvârșita sinceritate cu care se desfășura firea lui Milescu.

Ajunse la Sașa, vesel, cum nu i se întâmplase de mult; urcă scările fluierînd și cînd intră în salon nu se putu opri de a nu zice și el „vacs!”, ca Milescu. Istoria surorii-si întâlnirea cu vechiul lui camarad de școală; plăcerea neașteptată ee-i pricinuia revederea cu Milescu ; miele de bombe și de vacsuri ale acestuia ; în fine, invitarea la masă.

Sașa, a cărei nețărmurită iubire pentru fratele ei crescuse cu vîrsta, se uita la el cu privirea caldă, fericită de a-l vedea rîzînd, deși ea părea tristă.

Seninătatea gravă a Sașei se întunecase în umbra unei melancolii dureroase, ce părea că înfrîurește deopotrivă pe toți dimprejur. Un moment, Mihai rămase în mijlocul camerei, uitîndu-se la cei de față: într-o clipă i se limpeziră lucrurile. Vestea războiului apropiat, îngrijea pe toți. Pentru întiași dată își dete el seama că în caz de acțiune, toți bărbații din familia lor ar fi trebuit să ia parte la luptă. își aruncă ochii spre Victoria și spre cumnatul său, colonelul Amza; spre Mary și spre bărbatu-său, căpitanul Dudescu; spre Matei, medic și deci probabil chemat la vreme de nevoie. Se gîndi și la el, locotenent în rezervă. Toți trebuiau să meargă.

Colonelul Amza, care îi lăsase totdeauna o impresie de enigmă, cu părul aproape alb, cu pielea arămie de creol, cu mustața răsucită în vînt, se uita într-un jurnal ilustrat, tihnit, grav, cu botforii de lac elegant încheiați într-un pînten de bronz, ce suna a voinicie, cu tunică strînsă pe el ca de paradă. Victoria, deși mai tînără cu 20 de ani decît bărbatu-său, părea absorbită cu desăvîrșire în personalitatea lui.

Căpitanul Dudescu era tocmai opusul colonelului Amza: spălăcit și șters la chip, slab și neîngrijit, purtînd uniformă de vînător cu o vădită silă, vorbea repede și nervos, fără a se gîndi la efectul ce producea. O notă antiestetică caracteriza toată ființa sa aparentă. Se vedea bine că Mary suferea de *ținuta* bărbatului ei.

Și cu toate astea, cine putea spune cu hotărîre care din amîndoi era *un om*? Poate războiul. Pînă

atunci Inșă, Mihai vedea în însăși familia sa legea **stăpînirii bărbaților frumoși și voinici asupra femeilor. Îi părea rău, deși era el însuși frumos și voinic. Îi părea rău, fiindcă simtea că era oarecare imoralitate**

în această lege firească, și mai cu seamă fiindcă credea că familia lui trebuia să fie în toate perfectă, fără slăbiciuni, fără asemănări vulgare cu celelalte familii. De aci, o instinctivă pornire contra lui Amza și o nejustificată simpatie pentru Dudescu.

De-ar fi putut inșă să fie cu totul sincer în cercetarea sufletelor celor ce-l înconjurau și mai cu seamă în cercetarea sufletului său, ar fi trebuit să-și mărturisească că mai erau și alte pricini pentru cari colonelul Amza părea mai puțirt simpatie decît căpitanul Dudescu.

În același jurnal ilustrat în care se uita colonelul, privea de aproape și o persoană străină familiei lor, Natalia Cîntă, amică de copilărie a Sașei, măritată în Moldova și statornicită la moșia lor din Vrancea, Sârba, lîngă moșia lui Mihai.

Plecată pe jurnalul ilustrat, ochii ei se îndreptau spre ușa la fiecare mișcare, pîrînd că așteaptă pe cineva. Cînd intră Mihai, vesel, fața ei se lumină de bucurie. Apoi, încet, își trase scaunul la o parte și ascultă povestirea cu Milescu, în modul cel mai natural.

— Zău, Natalișo, rărnîi la masă, zise Sașa. Ce faci la otel singură?

— Trebuie să mă-mbrac, dragă.

— Pînă la 11 ai toată vremea să te îmbraci. Tu vii la bal, Mihai?

— Știu eu... Milescu mi-a zis să nu mă duc în frac, așa că ar trebui să trec și eu pe la otel, ca să mă-mbrac. Să vedem...

— Ce urlt lucru, cu otelul ăsta, zise Sașa Nataliei. Aș fi vrut să te am la mine. Dar cînd suntem la București cu toții, nici Mihai n-are loc.

— Nu-i nimic, dragă. Vezi că stau la voi toată ziua...

Sașa schimbă deodată tonul:

— Ce-ai mai auzit despre război, Mihai? Șezi lîngă mine.

— Ce s-aud, maman... Rușii au trecut granița.
 Natalia Începu să rîdă, cu o notă simpatică în voce, uitindu-se cînd la soră, cînd la frate.

5 — Tu rizi, fiindcă pe tine nu te amenință să-ți lase casa pustie...

Natalia se uită lung și mingiilor pe sub gene la Mihai:

— la mai zi o dată.

10 Mihai zîmbea cam în silă, neînțelegînd de ce rîdea Natalia.

— Ce-am zis? că rușii au trecut frontiera. Așa este.
 — Zi încă o dată *maman*...

Cu nota această intimă, convorbirea merse înainte cum putu, fără însă să ajungă la limpeziciunea de

15 toate zilele. Matei veni și el acasă, liniștit ca întotdeauna, în aparență, dar în fond preocupat.

— Ei, colonelule, îmi pare că de astă dată o să scot și eu briciurilc de prin cutii. Or la deal, or la vale, o să ne batem cu cineva.

20 — Să ne batem, dacă trebuie. Eu, ca militar, nu pot vorbi altfel. Cred însă că e o greșeală să ieșim din neutralitate.

Dudescu, nervos, sări în sus.

— Ce neutralitate, domnule? Cine-ți garantează

25 neutralitatea? La ce rezultat a ajuns conferința de la Constantinopole? Zero bani, zero centime. Noi am trimis acolo pe Dimitrie Brătianu^s, ca să convingem pe turci — eă e mai cu seamă în folosul lor să ne declare neutri. Cine ne-a ascultat?...

30 — Avem tratatul de la Paris^s. Noi trebuie să fim un adevărat bulevard între cele două imperii.

— Bulevard. Moft!... O să fim bulevard de primblare pentru ostile rusești... cum am fost întotdeauna de cînd au pus fanarioții mîna pe noi. Ah, Doamne,

35 cum aș vrea să mai vie o dată Drăculeștii, să ne curețe țara de lifte!... Eu cel dintâi aș pregăti țeapă unui nou Viad.

— Tocmai asta zic și eu: să nu vie străinii pe pămîntul nostru.

40 -- Atunci sâ ne batem. Or cu unii, or cu alții.

Victoria, enervată de felul țanțoș cu care vorbea

Dudescu, voi să schimbe îndrumarea convorbirii.

— Hai să ne-mbrăcăm. La revedere, Mihai, dacă te duci la Milescul tău.

Se sculară cu toții- în mica încurcătură a momentului, Natalia zise lui Comaneșteanu încet:

5 — Vrei să mă duc la bal?
 El răspunse cu ochii în pămînt, jenat:
 — Cum dorești...
 — Vii?
 10 — Poate să viu...

II

Mergînd la Milesco, Comaneșteanu se simți deodată prins de aceeași idee: războiul. Ordinul de concentrare îl primise de cîteva zile, cu data de 6/18 aprilu. Regimentul al 10-lea de dorobanți, carp făcea

15 parte din al II-lea corp de armată, era pe drum spre Dunăre, între Giurgiu și Oltenița. El trebuia să-l ajungă la Frățești. Afară ploua. O geană vinată de lumină tîvea nourii spre apus. Fantastică și indiferentă în sine, natura era amestecată de închipuirea oamenilor cu întimplările de pe pămînt: un cer nesigur, piclă, ploaie — după cum nesigure și mohorîte erau evenimentele de mîine.

Trecînd prin fața Palatului, Comaneșteanu scoase capul de sub coșul trăsुरii și se uită la ferestrele

25 minate. Niciodată nu-i păruseră atît de interesante geamurile acelea multicolore, dincolo de care răspunderea și grijile erau așa de mari. O mișcare instinctivă de respect și simpatie îl făcu să se plece mai jos. spre a zări o umbră ce trecea pe la ferestre, mărită probabil de apropierea vreunei lămpi. îi răsări în suflet pentru întiași dată dorința puternică de a se bate, cu

30 orcine și orunde; de a da năvală în mulțimea dușmanilor; de a răni, de a ucide fără milă, el, omul paeinic al gîndurilor. închipuirea cam donchișotescă a tuturor eroilor improvizați, făcea din el, acolea în trăsura, un crunt cavaler de pe vremea marilor noștri domni

35 pămînteni, un Buzesc, un Mihalcea, a cărui paloș

orb zdrelea sute de capete. Toți Basarabii din istoria
Țării Românești, Drăculeștii și Dăneștii; marii bani
ai Craiovei, mindri și bogați; hărătosul Vlad Țepeș;
genialul Mihai al It-lea Bravul; apoi Bogdăneștii din
5 Moldova; crudul și eroicul Ștefan al VI-lea cel Mare;
hatmanii din poetica țară a Bucovinii; Asanaeh»
vrânceni, din cari se cobora el despre mamă; toate fi-
gurile legendare, toate numele ce-l emoționau, bătă-
lia de la Rovine, lupta de la Călugăreni, toate se gră-
10 mădeau în mintea lui, cu puterea evocativă ce o au
pentru români figurile și faptele mărețe ale timpuri-
lor eroice, peste cari vremurile grele de mai pe
urmă au aruncat melancolia neputinței.

A wnit vremea să ne deșteptăm! în vinele tale,
15 Mihai, părea a-i zice glasul închipuirii lui aprinse,
curge s'mgele Comăneștenilor de la șes. al Asanachi-
lor de la munte, singele latinilor biruitori, al dacilor
biruiți, care, în preajma codrilor, împrejurul izvoare-
lor, a prins ființă nouă în poporul tău de astăzi, în
20 munteni, în baciul Micu, în tine! Du-le cu regimen-
tul tău de vrânceni pe drumul Călugărcnilor, că nu
s-a stins virtutea sulilarilor, a roșiorilor, a călărăși-
lor și a vinătorilor lui Mihoea' !...

Și ce ciudat i se păru cind birja se opri în fața unor
25 case curate din strada Batistei, cînd el se dete jos,
aiurit de gindurile eroice, și sună prozaic la ușa lui
Milescu...

Un fecior, gata de a servi la masă, îi ieși înainte,
spunindu-i

30 domnul" nu se-ntorsese încă. Mihai,
cam încurcat, ceru să-l aștepte.

Grăbit, feciorul deschise ușa de la cabinetul de
lucru, trase un chibrit pe pantaloni și aprinse gazul.
— Pofțiți, vă rog.

Mihai se văzu deodată într-o camera spațioasă,
35 plină de cărți, cu lucruri curate așezate la locul lor,
fără praful de un deget pe mobile, cum era în bunele
deprinderi ale amicului său. Tablouri cuviincioase
pe pereți, flori prin vase, un aer de intimitate demnă
peste toi... „Nu se poate, își zise el, am intrat într-o
40 casă străină". Și fără a se gîndi mai mult, căută clo-
potul în zid și sună.

Feciorul veni din *nov*.
— Mă rog, sunt aici la d-nul Milescu?
— Da, cuconașule. pofțiți de ședeți, că trebuie să
vie numaidecît la masă.

5 Va să zică tot era ceva schimbai în prietenul său.
Se puse să aștepte și prinse din nou a se gîndi la război.
Regimentul 10 de dorobanț' făcea parte din I-a bri-
gadă de infanterie, a diviziunii a III-a, a corpului
al II-lea de armată. Un corp de armată !... Ce solemn
10 cuvmt! în fața lui, o litografie colorată înfățișa o fe-
meie minunat de frumoasă, uitind«-s^ pe gînduri în
depărtare. își aduse aminte de Natalia și de munții
de la Andreiași*. I se păru c-o vede)a izvoarele Mi!*
covului, sîrînd ușoară din piatră în piatră, cu vîrful
15 piciorului încondeiat ca în poveste, cu chipul senin,
cu ochii privind parcă tot dincolo de ce se vede, ca
femeia din cadru... Se uită la ceasornic: era 8. Alături
se auzeau pregătiri de masă, furculițe și cuțițe ce su-
nau, ba parcă chiar glasuri vorbind. Mai tre<u un sfert
20 de ceas. Milescu nicăieri. Așa ceva se potrivea cu el
de minune. Acuma era sigur că n-a intrat în casă stră-
ină.

Se **auzi** deodată sunînd la intrare cu furie. Fecio-
rul se repezi să deschidă,
25 — A venit un domn? L-ai pofțit să m-aștepte?
— Da, cuconașule, e în biuro.
— Plătește trăsura și să dai)a masă.
Apoi sări treptele în goană, deschise ușa și se nă-
pusti spre Mihai:

30 — Mii de bombe!... te-am făcut să m-aștepți. Vîno,
dragă, să mincăm. Dumitrache, dă fuga după birjar,
c-am lăsat niște Camembert în trăsura...
— L-am luat, cuconașule, zise omul, zîmbmd.
— Spune cuconițelor să se coboare și do-ne la masă.
— Pofțiți, că dumnealor sunt la masă de mult.
- C e face?!...
Feciorul înalță din umeri, iar Milescu, furios, lăsă
pe Mihai în anticameră și se repezi în sala de mîncare.
— Bine, dragă, nu se putea să mai așteptați cîteva
40 minute... Știați că am invitat un prieten la masă...)
lași singur, ea pe un caraghios, nici nu-i pui tacîm...

co?
rîdă, supărată.
iu-mi mai zici așa !...
to, cu doi *n* și doi *t*; să-ți zic An-
inetta, Anninatto... Nu-i vorbă,
anini tu ușor.
să-rai zici Anna, curat.
, dacă vrei să placi cumnati-meî,
ocată... și să nu-i ceri mina.
sunt.
a el:
ci mina nu i-o ceri?
nna se făcuse roșie.
i nu i-o ceri, fiindcă atunci, cine
i... Asta-i logica femeilor.
se într-adins:

1 palme.

>a pretendent.

de a doua oară, merse Înainte,
iscu mînca în fugă, vorbea cu gura
inii], îndemnînd pe Mihai să mai
e fel:

e vacs de ăsta... Mănlncă, Mihai,

;ule, zise nevestă-sa, că n-or fi la

arcîndu-se către Mihai, îi zise cu
:a și Sașa:

imnule Comaneșteanu, că au trecut

chii din farfurie. înviorat,
ine c-au trecut. Să se sfirșească
stea !... Ba mergem, ba nu mergem.
ite,ca băjcnarii. Vacs! Să mergem,
erg eu, ai să mergi dumneta, au
)r, că nu suntem mortăciuni,
gem? întrebă Anna iionică.

— Vorba vine. O să mergem noi. Dumnevoastră, cari vă trageți din fanarioți, aveți dreptul să stați acasă.

Elena se uita trist spre bărbatu-său:

5 — De ce vorbești așa, Nicule? Nu e vina noastră că ne coborâm din unii și nu din alții, deși tu știi bine că mama e Golească¹⁰...

Pentru întâiașidată, de când îl întâlnise, văzu Mihai pe Milescu, devenind serios și vorbind cu cumpăt:

10 — Iartă-mă, dragă: mi-a scăpat o vorbă de om rău. Nu vreau să ating pe nimeni, iar pe voi personal, știți că vă iubesc și nu pot să vă rănesc fără cuvânt. Inșă aci e o chestiune cu mult, dar cu mult mai gravă decit se pare. După atîta timp de nevoi, în care clasa stăpînitoare a poporului nostru a fost de o mișelie revol-
15 tătoare, supunindu-se rînd pe rind la toți veneticii, alergînd cu pungi de bani și cu capul plecat de la un pașe la un consul, de la un fanariot la un muscal, de la un gospodar la un altul; a venit vremea ca ea, cîsa stăpînitoare, care pretinde că își dă seama de rolul ei, să dovedească că nu mai e cea din trecut. Cine nu e
20 pătuns de evidența lucrului acestuia, acela e atins de o infirmitate atavică, este victima unei nefericite încrucișeri de rasă, în care minciuna, lenea și poltro-
25 ncria fanariotă biruiesc nu numai glasul patriotismului, dar chiar glasul înțelepciunii.

Pe cînd el vorbea, încălzindu-se din ce în ce mai mult, Anna da semne de nerăbdare:

30 — Dumneta contestezi boierilor influența lor fericită...

Milescu ridică vocea:

— Nu mă Întrerupe, că nu contestez nimic. Au fost și boieri patrioți pe vremea fanarioților, și acelora
35 halal să le fie. Dar aceia erau puțini. Restul era copleșit de venetici...

— Pe aceia i-a absorbit maBa românilor, zise Anna enervată.

— Nu mă Întrerupe. Tocmai asta e nenorocirea: i-a absorbit, cum absoarbe o vadră de apă ctteva pi-
40 caturi de anilină. Știu ce sunt oameni astăzi cari susțin că fanarioții ne-au făcut mult bine, fiineă ne-au

- adus cultură. Ne-au adus singe vițiat: poltronerie, fanfaronadă și fățărnicie, asta ne au adus. Du-te într-un salon, privește astă-seară bărbații de la bal: te vei crede la Constantinopoli sau la Athena. **Ia** o ramură
- 5 de administrație publică, ia alegerile: stricăciune peste tot. Noi strigăm atîta împotriva jidanilor, fiindcă nu se asimilează. E o fericire că nu se asimilează și din punct de vedere etnic, tocmai de aceea nu sunt primejdioși.
- 10 — Stricăciune de asta a mai fost și altădată, zise Anna. Pe vremea lui Vlad Țepeș nu erau fanarioții, și cu toate astea țeapă a fost inventată de acest bun român tocmai ca să stîrpească hoțiile și corupțiunea.
- 15 Mihai se uită la fată. Răspunsul ei inteligent și ironic îl făcu să se mire. Negreșit, ținînd seamă de numele ei de familie, teoriile lui Milescu nu prea erau cu tact. Dar tactul la Milescu, mai cu seamă cînd se aprindea la vorbă, era lucru necunoscut. De aceea răspunse și mai violent, trîntind furculița pe taler:
- 20 — Nu e adevărat!... Dacă se fura și pe vremea lui Vlad Țepeș, asta nu dovedește nimic. În toate timpurile și la toate popoarele au fost momente de decădere administrativă. Dar chiar faptul că a venit un Vlad Țepeș, care a stîrpit răul din rădăcină, probează
- 25 că rămăsese virtute în clasele boierilor, fiindcă Țepeș era boier pămîntean, Basarab Drăculesc. Arată-mi dumneata care este domnul care s-a ridicat, dintre străini, sau chiar dintre boieri, pe vremea fanarioților, împotriva acestora? Nici unul. De aceea, e rușine să
- 30 vorbim astăzi de fugă la munți, de neutralitate și de fleacuri. Astea sunt lucruri demne de muieri sau de fanarioți. Eu sunt Milesc. Eu am să mă duc să mă bat, cu turcii, cu rușii, eu tătarii, și cu dracu dacă o trebui!...
- 35 Dumitrache rămăsese cu farfuria în mină, uitîndu-se la stăpînu-său. Acesta, cînd tăcu, cum nu-l mai întrerupea nimeni, se simți se vede cam ridicul de atîta cheltuială de patriotism, deoarece o dete iar prin bombele lui:
- 40 — Mii de cataclisme! ca elocvent am mai fost!

Anrja se uita ia taler, nemișcată ; Elena mânca încet, gîndindu-se; Mihai tăcea, jenat de piela aceea de neînțelegere ce-i învăluia, dar in fond mulțumit de amicul lui. Milescu privi lung spre cumnată-sa. Cu glasul blînd, aproape rugător, ii întinse mina și o chemă:

5 — Annicuțo !... Știi că tu ai fost foarte de spirit cu Vlad Țepeș...

Fata își întoarse ochii spre ei, plini de lacrimi.

10 — Mii de bombe și de baionete! plîngi?... Să știi ca te măriți!...

Ea, ștergîndu-și ochii, începă a ride: ciudă, simpatie, rușine se topeau într-un sentiment de fericită conștiință de sine. O privire piezișă către Mihai înțilni privirea acestuia, admirativă, fără voia lui. Fata

15 își ridică bustul mai sus, mișcă ușor din cap dîndu-și părul la o parte de pe frunte, ca și cum o secretă dorință ar fi îndemnat-o să se arate în toată curățenia ei. El se simți surprins în gîndul lui bun și, îndemnat parcă de o pornire sufletească cinstită, voi să rupă

20 farmecul ce se întindea de la unul la altul, și se întoarse către Elena:

— M-ați întrebat, doamnă, dacă e adevărat că au trecut rusii peste hotare...

25 — Da.

— E foarte adevărat...

— Cu voia noastră?

— îmi inchipuiesc, deoarece noi suntem concentrați pe Dunăre, iar nu pe Prut.

so — Sunteți chemat și d-voastră?

— Da, doamnă.

Anna întrebă repede:

— Da?

— Da. Regimentul meu trebuie să fie deja spre Giurgiu.

35 Milescu sări in sus.

— Bravo, Mihai... Mergem împreună. Tu ești aici in permisie?

— Da. Cumnații mei fiind militari, doi în armata permanentă și unul doctor in rezervă, ne-am strîns cu

40 toții înainte de a ne despărți.

i
i ;

— Tu ești în regimentul de Putna? Eu sunt în al 8-lea de linie.

— Da, suntem In aceeași divizie.

5 — Bravo !... Dumitrache, dă-ne o sticlă de șampanie.

— După cîte știu de la curanatu-meu, rușii trec spre Dunăre în patru coloane: una prin Copăcenii de pe Argeș, alta prin preajma Bucureștilor, o a treia pe Ialomîța spre Călărași, iar a patra spre Bolgrad, pentru a ocupa Dunărea de jos și a apăra astfel mersul celorlalte.

10 — Dar armata noastră?

— Armata noastră are și ea drept obiectiv tot Dunărea, spre a împiedica deocamdată pe turci să facă din țara noastră cîmpul războiului. Noi nu putem

15 apăra tot malul sting al Dunării, cu două corpuri de armată, dar putem ocupa punctele cele mai primejduite, acelea din fața Vidinului...

— Vă rog, numai o clipă, zise Anna, sculindu-se. Ieși repede pe ușe, ușoară ca o păsărică, și dispăru.

20 După un moment, se întoarse cu o hartă a țarei, pe care o întinse pe masă.

— Inchipuiți-vă că noi suntem de-a dreptul amenințați, fiindcă avem proprietăți pe malul Dunării... Să vedem unde e Vidinul.

25 — Iată Vidinul. In față avem Calafatul, Cetatea și Bechetul. Mai la vale, turcii au Nicopoli, Ruseiucul și Silistra. Pe aici capitala este de-a dreptul amenințată. Spre Vidin va merge probabil I-iul eorp de armată. De la Nicopoli spre Silistra, corpul al 11-lea.

30 — Al nostru? întrebă Milescu.

— Da. Așa că noi vom lua poziție cam prin preajma Giurgiului.

— Bravo!... zise Anna, bătînd din palme. Mergem și noi la moșie...

35 Milescu ridică ochii de pe hartă și privi lung la fată, cu o seriozitate comică.

— Ce te uiți așa la mine? zise ea cu mirare prefăcută. Parcă nu știu eu că Elena o să meargă după tine...

40 El da din cap, mulțumit, dar vrînd să facă pe scepticul. Urmă a privi la fată cu insistență. Ea se înroși din nou și se prefăcu supărată.

— Ce te uiți așa la mine, frate?
 — Haide, haide...
 — Ba nici un haide, haide. Mergem la Stănești, sa știi.
 Milescu luă binișor mina nevستی-si și ii zise rîzînd.
 — Elencuțo, îmi pare că nu mai trecem peste al 7-lea pretendent. De ne-om întoarce de la război, jucăm la nuntă.
 Fata se supără:
 — Nu mai vorbi prostii, Nicule.
 — Îmi pare rău pentru tine, Annicuțo, că ți se potrivesc tocmai junii cărora tu nu le placii. Mihai mi-a spus, înainte de a călca pragul casei noastre, că nu se însoară. Țasta e un mod delicat de a mă preveni că nu te vrea...
 — Nu e adevărat, protestă Mihai rîzînd: nici nu știam că ești însurat.
 — Ia lasă, mon cher, că mă cunoaște o lume întreagă; cariera mea de astăzi este de a prezenta juni de Însurat cumnată-mi... Fug băieții de mine ca de răposata Tița Gișmegiu, pețitoare de profesie.
 Elena rîdea, plecîndu-și capul pe-o parte; Mihai rîdea și el, uitîndu-se la Anna, care, aprinsă la obraz, bătea nervos cu degetele pe masă.
 După cîteva minute, Milescu se uită la ceasornic:
 — Mii de bombe, fetelor, da' nu vă duceți să vă îmbrăcați? La cite vreți să mergeți la bal?...

Iii

A doua zi, cînd Comaneșteanu ridică perdelele, piața teatrului era plină de apă. Cițiva birjari rătăciți strîngeau burdufurile de la trăsuri, cu colțurile livrelor lor muscălești prinse în brîu. El băgă de seamă, cu atenția aiurită a omului ce de-abia s-a deșteptat din somn, că, deși îmbrăcați muscălește, birjarii aceia erau români. „Neapărat, gîndi el, or de cîte ori e vorba de trudă, de muncă iobăgească, de alergat prin ploaie și noroi, străinul se ascunde și tot românul se trudește. El și cu gloabele lui. Uite-l colo. Și-a pus șleapcă

leșească în cap, rochia pe trup, dar il dau de gol muștățile.” Soarele străbătea cu greu printre nouri și, rar, cîte o rază palidă venea să mai lumineze nevinovăția melancolică a bietului V din THEATRU NAȚIONAL. Un pilc de soldați trecu pe sub ferestre, mergînd drept prin băltoacele de apă.
 Mihai se îmbracă încet, gîndindu-se la întirapările ce aveau să se desfășure în curînd. Peste două zile trebuia să plece la regiment.
 10 în liniștea dimineții, cînd închipuirea slăbește, și cu dînsa slăbesc trecătoarele avînturi de voință, oamenii imaginativi, mai mult decît ceilalți, au nevoie de soare și lumină, spre a-și redobîndi energia cheltuită la alcătuirii himerice. Altfel, viața le apare
 15 săracă, o înlănțuire fragmentară de fapte nelogice. Pentru ce război? De ee să nu se dezvolte țara în pace? Atîtea schimbări erau de făcut din cele păcătoase a'e trecutului, atîtea lucruri nouă de introdus!... Și-apoi n-avea oare dreptate cumnatu-său, cînd zicea că ne
 20 lipsesc comandanții, generalii? Soldatul era vînjos, dar cine să-l ducă la biruință?...
 Deodată se auzi în stradă glasul răgușit al vînzătorilor de jurnale strigînd: „Supliment la *Oriental* de astăzi cu trecerea turcilor pe la Giurgiu !”...
 25 Trecerea turcilor!...
 „Nu se poate!” își zise Comaneșteanu. Gum să treacă turcii pe la Giurgiu, cînd noi suntem concentrați tocmai prin părțile acelea? Or poate regimentele n-au ajuns încă pe malul Dunării. Și noi — cine noi?
 30 El sta liniștit la otel”, așteptînd să meargă soldații pe jos ia Giurgiu, ea el, cuconașul, să-i ajungă mai tîrziu cu trenul sau cu trăsura... I se păru odios un asemenea lucru.
 Se sculă să sune, ca să-i aducă jurnalul franțuzesc, care vorbea de trecerea turcilor, cînd bătutu cineva la ușe.
 — Intră!... zise el tare, gata să ceară jurnalul.
 Ușa se deschise numai de-abia și cineva de afară păru că se uită înăuntru; după aceea, se deschise
 40 toată, și o doamnă, acoperită pe ochi cu un văl des, întră repede și căzu pe un scaun lîngă ușe.

Comăneșteanu rămase cu brațul întins și cu graiul pe buze: recunoscu pe Natalia.

Toate gândurile lui, ce fluturau împrejurul unor imagini atât de diverse, se adunară deodată împrejurul uneia singure: a femeii ce era acolo, lângă dlnsul.

— Dumneta, aici I...

Ea ridică ușor vălul de pe obraz și se uită lung la d insul.

— Da, eu. Te supăr?...

10 Enervat de a vedea într-Insa atîta hotărîre, trist că nu găsea în sufletul lui nici o pornire generoasă prin care să-și explice și să ierte venirea ei, luă și el un scaun și șezu, uitîndu-se în pămînt.

Ea îl privi încă alte cîteva minute, așteptînd o vorbă bună. Vrea să zică ceva și nu îndrăznea, simțind că orece cuvînt ar fi rostit ar fi părut fals. Sta cu brațele pe genunchi, privindu-și batista.

15 El ridică ochii din pămînt și se uită la ea.

— Te-am rugat să nu vii la București. De ce-ai venit?

— Fiindcă n-am putut face altfel.

Comăneșteanu se sculă, se duse pînă la fereastră, se întoarse și rămase cu mîna pe răzămătoarea unui scaun, gîndindu-se.

5 — Te rog, șezi.

Ea veni, încet, și șezu.

— Adevărat e că to-usori? zise ea deodată-
El se uită drept la dînsa:

— Ce înțeles are întrebarea asta?

30 — Acela pe care-l au euvintele ce-ai auzit: dacă este adevărat că te-nsori...

El înălță din umeri, trist că era bănuît pe nedrept. Nu mai puțin însă era mirat, aducîndu-și aminte de prînzul de la Milescu și de Anna, de sensibilitatea cu care Natalia părea ca străbate în toate gândurile iui-

35 — Dacă nu este adevărat, de ce fugi de mine?

— Fiindcă nu pot face altfel. Văd cu mirare că înșiști asupra unor lucruri atît de fine, pe caro am încercat să ți le explic pe cit am putut... Eu am un rol

40

odios fața de dumneta... Și cu toate astea nu pot face altfel, zise Comăneșteanu.

— De ce nu poți face altfel?

5 — Fiindcă nu pot. Dumneta de ce nu poți face altfel, cînd eu te rog să stai la moșie?... Vezi cit e de greu să ne înțelegem cu *pot și nu pot?*...

Natalia se uită la el, mirată și tristă și ea că nu era înțeleasă:

10 — Bine, Mihai, ești om inteligent. Ar trebui să pricepi că la mine e un sentiment puternic, care mă leagă de dumneta: eu nu pot face altfel, fiindcă asta este pornirea inimei mele. La dumneta, nu sentimentul, ci judecata te face să fii așa de schimbat cu mine.

15 — Se poate. Creare ar fi cauza, ea e atît de puternică, încît nimic nu mă va întoarce din cale. Bărbatul dumiiale este adevăraia victimă înîre noi doi.

Natalia sări de pe scaun.

— Ah, te rog!-..

El o luă de braț și o sili să șeadă.

20 — Liniștește-te. Știu. E lucru vechi și întîmplat și altora- Nu-I iubești și nu l-ai iubit niciodată. Mai mult: dumneta ești persoana cea mai simpatică...

25 — Nu sunt simpatică! Sunt, dimpotrivă, antipatică, fiindcă sunt crudă. Nu protesta. In sufletul tău chiar, Mihai, asta este adevărata cauză pentru care nu mă mai poți iubi...

El ridică ochii către dînsa mirat.

— Nu-i așa?

— Poate că ai dreptate: e ceva așa...

30 La mărturisirea aceasta, smulsă prin surprindere, care părea o explicare mai mult curioasă decît adevărată a stării lor sufletești, ea rămase încremenită.

— Va să zică e adevărat, Mihai, că nu mă mai poți iubi?...

35 El, încurcat, se uita la dînsa:

— E mai mult surprinzător decît adevărat...

Ea zîmbea, aiurită, cu un sentiment de nefericire acută, care părea că o pătrunde pînă in ramificațiunile nervilor pipăitului. Și cu toate astea, farmecul intelectual de a intra departe în sufletul lui, îi ținea aten-

*0

țiunea încordată în subtilități de spirit, fără raport cu starea ei.

— în care parte a creierului stă puterea asta de a iubi atât de intens, atât de dureros și cu toate acestea atât de dulce?...

Vorbind astfel, liniștită în aparență, singele i se urca în obraz. își duse niînile la cap și se uită la el zîmbind:

— Atît de dulce... Tu nu mai înțelegi. Te pricep atît de bine!... și tocmai de asta mă simt rătăcită, parcă aș trăi înir-un vis. Citeodată, Mihai, așa rle pierdută sunt în gînduri despre tine, încît îmi pare că nu te mai iubesc, ci că trăiesc din chiar viața ta, și atunci bărbatu-meu îmi e simpatic, cum îți este ție...

— Și cum e îo adevăr...

— Ah I... Dacă ai ști cu toate acestea cura îl urăsc!... De ce? Nu pot spune de ce, — dar îl urăsc în detaliu, în linia aceea de moralitate grosolană cu care apasă pe sufletul meu, în violențele do nebun cu care stăpînește tot, în glas, în culoarea ochilor, în glume, în chiar iubirea ce are pentru mine. A!-..

Un fior păru că-i trece prin tot corpul.

— Eu credeam că tu o să-nțelegi toate lucrurile acestea triste...

— Le înțeleg. Dar înțeleg că este și o parte bărbătească foarte frumoasă într-un asemenea om, cam... de pe vremea de demult, dar frumoasă. în toate cazurile, el te iubește. Mi-a părut așa de înțelept, era atît de duios cînd vorbea de d-ta, încît m-a mișcat...

Natalia se uita la el, zîmbind cu milă. El urmă, serios:

— Trebuie să admiți cu toate acestea că este și o parte morală în viață, peste care nu se poate trece fără pedeapsă. Un om violent, voluntar, cum zici că e bărbatul dumitale, nu se umilește pînă a se ruga de un alt om, aproape cu lacrămile în ochi, să plece, fără a avea o cauză sufletească puternică; iar eu, acela de care s-a rugat bărbatul dumitale, nu pot să nu fac sacrificiul ce mi se cere, fără a mă simți mizerabil.

— Mihai, nu fi copil I... zise ea tare.

Apoi, mai încet, vorbind repede, parcă ar fi gîndit, adase:

— Sau mai bine nu, rămii așa cum ești, mlădios, nehotărît în multe, dar cu puterea de a te sacrifica pentru o idee generoasă. Uite, Mihai, șliu că în lumea noastră modernă, oamenii hotărîți, cu voință puternică, sunt foarte căutați, fiindcă sunt rari. Dar, crede-mă, a trăi zilnic cu asemenea oameni e un chin, fiindcă sunt egoiști și brutali. Sufletul nostru de astăzi e complicat, plin de finețe, plin de cotituri, în cari nu intră decît cei ce-l cunosc. în amorul nostru modern s-ar putea statornici cu siguranță o estetică a iubirei, De ce zîmbești?

— Nu zîmbesc...

— Ba da, zîmbești. Pot chiar să-ți spun de ce zîmbești. Tot ceea ce înșir eu acum, îți este și ție cunoscut; cu toate acestea iu nu rai l-ai spus niciodată, fiindcă în tine, ca și în Sașa, e înăscut simțul acela atât de pătrunzător al *esteticeii de a fi*... Nu rîde, Mihai. Laaă-mă să-ți spun de ce îmi ești atât de drag. îuțelege că asta e iertarea mea către mine...

— Nu rid de loc.

— Vezi, eu sunt sigură că atunci cînd ai înceta cu totul de a mă iubi, ai găsi un mijloc de a mă face să nu sufăr. Nu-i așa?

— Incotînd de a te iubi, după co dumneta ai fi încetat de mult de a mă iubi pe mine.

Ea, nelămurită în înțelesul ce vrea să pună el, în vorbe, îl privea cu aceeași enigmatică întrebare a ochilor.

— Da' s-ar putea, Mihai, să nu mă mai iubești de loc?...

După aceea, mișeîndu-se pe scaun cu indemînare și fără a aștepta răspunsul, adaogă rîzînd și arătîndu-și dinții:

— Știi că ți-am făcut un neajuns... Mi s-a părut că Elena Milescu se interesa cam mult de dumneata. Are o soră de măritat, nu-i așa?

— Cred că da.

— Cum, crezi? Parcă aseară ai prînzit acolo...

— Ani prlnzit, dar actele stării civile nu ni le-am dat pe față.

— Foarte bine. Iți spun eu că are soră de măritai.

5 Comaneșteanu privea la rainile ei delicate, fără însă a le vedea. Ea băgă de seamă și le ridică în sus, cu instinctul copilăresc al vanității adormite, ce se deșteaptă deodată.

— Și ce neajuns mi-ai făcut? întrebă el, îndemnat de curiozitate.

10 Ea înehise ochii și dete din cap.

— Unul foarte mic. Am spus Elenii Milescu că ai o veche legătură la Paris și că nu cred că te vei însura vreodată.

El sări în sus, fără să-si dea seama de ce face.

15 — Al...

— Am fost rea, nu-i așa?

— Dumneata știi bine că n-am nici o legătură.

Natalia se sculă și ea, văzindu-l supărat, și veni pînă aproape de el, privindu-l. Apoi zise încet și lung-

20 — Dar eu?

— Dumneata esti femeie măritată...

— Da?...

Ea se întoarse binișor la Ioc; el se duse la fereastră. O tăcere de cîteva minute păru lungă amîndurora. Comaneșteanu lovi ușor cu degetul în geam; apoi veni spre ea.

25 — De altfel n-are nici o însemnătate. Eu plec la regiment și astfel totul se sfîrșește.

Natalia îl privea cu capul rezemat de fotoliu.

30 — N-are nici o însemnătate!... Eu găsesc că are o însemnătate foarte marc. Șezi.

El veni și șezu în fața ei.

— Fii liniștit, că n-am spus nimic. Mă mir eă n-ai priceput că-ți întindeam o cursă-- Acuma știu ceea ce voiam să știu. Iți place Anna Villară.

35

Comaneșteanu, nemulțumit de întorsătura ce o luau lucrurile, răspunse aspru:

— Și dacă mi-ar plăcea?

— N-ar fi nici o mirare. Place la alîția alții!...

40 El, revoltat, se uită țintă în ochii ei scînteietori, întrebîndu-se, în fuga gindurilor, cum se putea să fie

o femeie atit de fină și atit de rea în același timp. Ea păru că străbate în mintea lui, căci adause numai-decit:

— Zic că place la multă lume, fără nici o ironie. Place, fiindcă e veselă, frumoasă, tlnără... Eu însămi am admirat-o aseară... Ești mulțumit?

10 Rostind cuvintele din urmă, Natalia se sculă, își coborî vâlul pe ochi și voi să plece. Ii întinse mina, privindu-l cu o nespusă tristețe, parcă ar fi înțeles toată depărtarea ce se așeza cu încetul între dlnșii.' Ei însuși se simți învăluit ca de un nour de nesiguranță și de zădărnicie- Mîna delicată a Nataliei îl înduioșe mai mult decit toate cuvintele, și o duse încet la gură, cu temerea ascunsă a oamenilor ce se jertfesc, ca lumea nu merită sacrificii.

15 — Mihai, Mihai... credeam că ne înțelegem atît de adine unul pe altul!... și totuși văd că râmlnem necunoscuți unul altuia cu părțile cele mai bune ale sufletului nostru... Pleci mîne, cu adevărat?...

20 — Plec.

— Va să zică Anna Villară nu te interesează?

— Ce curioasă ești cu Anna Villară!...

Ea rămase lingă ușă, gîndindu-se. După aceea dete din cap nedomirită:

25 — Cine știe!-- Adio, Mihai.

După ce ieși Natalia, el rămase în mijlocul odăii. Se simți cam siogur, dar parcă îi era rușine aă-și mărturisească că se simțea totodată ușurat ca de o mare grije. Ce fire complicată, Natalia!... Cît îi ținuse mîna în tăcere, Comaneșteanu crezuse că reinviază deodată tot farmecul iubirii lor trecute... De ce vorbise?... De ce mania aceea de a spune, prin cuvinte, lucruri infinit de delicate, pe care tăcerea le exprimă cu mult mai bine?... Era oare în adevăr lipsită de înțelegera estetică a simțirilor (cum zicea ea), sau era foarte inteligentă și pătrundea mai departe decît el în sufletul omenesc?

40 La ideea că inteligența ei era mai ascuțită decit a lui, se simți umilit. Dar umilit de ce?-. Ea <1 iubea, și el n-o mai iubea, sau cel puțin voia să n-o mai iu-

beaseă. I 3e păru că și **ID** aceasta ea era mai presus de el. Un bărbat, erou de roman, e așa de antipatic !...

Și, cu toate astea, ce era de făcut?

În cercetarea propriilor sale slăbiciuni, îi apărură deodată obrazul rotund al Annei Villară, chipul limpede al Elenei Milescu, harta de pe masă, turcii, rușii, învălmășala războiului, și din nou i se aprinse mințea de fapte eroice.

10 Se sculă repede și sună, spre a cere suplimentul la *Orientul*.

IV

15 La vestea că turcii au trecut Dunărea și amenință de-a dreptul capitala, care nu era decât la 60 de kilometre de Giurgiu, panica deveni generală. Rușii trecuseră Prutul; turcii treceau Dunărea — prin urmare țara devenea din nou câmpul deschis al luptelor dintre cei doi dușmani-

20 în cei mai culți și mai echilibrați își făcea drum cu încetul credința că, de astă dată, lucrurile nu avea să se mai petreacă ca pe vremea gospodarilor fanarioți, și că armata română va fi dusă la foc și se va bate. Cei mai mulți însă dau din cap, nehotăriți. Rușinea de propria lor frică; speranța că soldatul e vînjos; lipsa de încredere în armament și în experiența Ofițerilor, — toate acestea îi făcea să trăiască într-o
25 a'armă continuă. La fiecare nouă știre, se supărau:

— Da' armata noastră ce face, domnule? Văd ea n-ai cap să ieși pe stradă de săbii!...

30 Erau și de cei cari plecau tiptil la Brașov sau și mai departe, sub cuviut că se duc la băi... Era ceva cam devreme pentru băi.

35 Iar masa poporului, care nu știa să meargă la băi și nici nu avea cu ce, sta acasă, ducînd șartul vieții ca întotdeauna, cu o încordare de voință seacă, așteptînd ca ziua de mîine să aducă prăpastia. Aci nici mare entuziasm, nici mare frica. O supunere ticnită soartei, oarecare scepticism rămas din generațiile vechi, o clătinare de cap la trecerea pilcurilor de sol-

5 dați, și, departe, în fundul conștiinței, încredințarea că au să se mai mărească dăjdiile și nevoile. Noțiunea patriotismului, ca orice abstracțiune coprinzătoare de prea multe lucruri, nu avu înțeles în popor, decât cînd rușii, tăbăriți prin preajma orașelor și satelor, începură a da raita prin teighelele și cotinețele oamenilor.

10 Un sentiment de groază străbătuse cu încetul pin» în straturile poporane la vorba bașibuzuc. Gruzimele acestor borde, cunoscute de pe vremea răscoalei din Ilertogovina și a războiului sîrbilor¹³, ajunsese legendară.

15 De fapt, pe tot lungul țărmlui bulgăresc, bande de bașibuzuci și de cerchezi prădau ca în codru, așteptînd începerea acțiunii.

20 La Vidin, turcii aveau 40 de mii de oameni, puși sub comanda lui Osman Pașa, ofițer înțelept și hotărît, a cărui purtare în războiul cu sîrbii făcea pe cunosători să-I judece favorabil. La Ruscioe erau 18 mii de oameni, puși sub comanda lui Ahmed-Ejub pașa, venit de la Șumla; la Șumla, 40 de mii, puși sub comanda lui Abdul-Kerim, numit de curînd **Berdar** ekrem.

25 Prin urmare numai între Șumla și Ruscioe, pe drumul de la Varna la Dunăre, erau aproape 60 de mii de turci, amenințînd capitala, fără a mai socoti că, de la Vidin, Osman pașa amenința Graiova și toată Oltenia.

30 în fața armatei turcești de peste Dunăre, românii puneau două corpuri de armată, cu un efectiv de 50.000 de oameni și 180 de tunuri.

35 Intiul corp de armată, sub comanda generalului de brigadă Lupu George, avea să ocupe Oltenia, cu obiectiv principal Calafatul; al doilea corp, sub comanda generalului de brigadă Radovici Alexandru, era chemat să acopere capitala, observînd drumurile dintre Giurgiu și Oltenița.

40 Știrea din jurnalul francez nu era așa de gravă cum o făceau vînzătorii de ziare. Turcii treceau Dunărea, dar în bande mici, mai mult pentru a prăda. Puneau

foc pichetelor, ucideau soldați singurateci, pescari, ciobani, spre a le lua vitele; merseseră pînă a ridica de pe malul românesc șleपुरi cu grlne. Însă nu făcuseră nici o încercare serioasă de a coborî trupe.

5 Cu toate astea, Comaneșteanu hotărî să plece chiar în ziua aceea. Prin ordinul de concentrare de la 6 aprilie era chemat numaidecît la regiment. În urma stăruințelor, i se dase un răgaz de zece zile, cu condițiune ca la termen să se afle pe malul Dunării.

10 Se coborî din otel și se duse la soră-sa. O găsi în tr-o odaie goală, cu niște mănuși vechi în mină, asczind Într-un cufăr. La fereastră, un soldat curățea instrumente de chirurgie, așezlndu-le cu mare grije în cutii. Comaneșteanu avu o mișcare de oroare față de
15 tăișul lucios al foarfecelor și al cuțitelor. Sașa era slabă și nedormită. Cum îl văzu, rămase cu ochii țintă la el.
— Ce este, Mihai?

— Nimic, maman. Am venit să le văd.

Ea își duse mîinile la tîmple.

20 — Am ajuns de-mi sare inima la toate nimicu-rile... Adevărat e că au trecut turcii Dunărea?

— Nu-i adevărat. Trec noaptea cerchezi singurateci după prădăciune... Dar chiar dacă ar fi trecut armată regulată, tot n-ar trebui să fii așa de neliniștită, dragă maman. Acuma știi ca nu se mai poate face
25 altfel; mergem cu toții să ne împlinim datoria și Dumnezeu cu noi.

— Știu, dar ce să fac?... Toată noaptea mă muncesc gîndurile... Baciule, adu două scaune.

30 Soldatul ieși în virful degetelor. Mihai se uită la el lung. Parcă-l cunoștea de undeva.

— Cine-i omul ăsta, maman?

Sașa se însenină puțin.

35 — Nu-ți mai aduci aminte de el?... Baciul Micu, de la Ciulniței... cel cu cîinele omorît...

— Cel care a fugit de la nenea Matei?..

— Da. S-a întors tocmai acum, fiindcă a auzit el, prin satul lui, că Matei se duce la război... Zice că vrea să meargă după dînsul...

40 — Foarte bine... E rară o așa fire de om.

Sașa rămase un moment cu privirea înecată în depărtarea spațiului. Frate-său o atinse binișor pe umăr. Baciul aduse scaunele.

— Maman, unde e Alexandru?

5 — Au ieșit amîndoi... De cîț?

Mihai șezu lingă dînsa.

— Dacă vrei să te liniștești și să m-ascuți, aș avea două-trei lucruri să-ți spun.

Ea se uită la el, aiurită, dar zimbir.d:

10 — Spune, dragă.

— Eu plec astăzi la regiment...

— Chiar astăzi!?...

— Te rog, marnan, nu te mira și nu mă întrerupe.

Dă-mi voie să fiu și eu o dată autoritar cu dumnetă...

15 Plec chiar astăzi. Ce s-o întîmplă cu noi Dumnezeu știe. Eu sunt Încredințat că am să mă întorc viu, nevătămat...

Ea făcu o mișcare, ca și cum ar fi voit **Bă** vorbească, dar o înecau lacrămile și nu putu rosti nici o vorbă.
20 El, hotărît să spună ce avea de spus, întoarse privirile în altă parte și urmă:

— Nici un om cu mintea sănătoasă nu se poate gîndi serios la moarte și mai cu seamă nu pricepe posibilitatea morții sale, — pricep (nd în același timp foarte
25 bine pe a altora. Noțiunea individualității noastre abstracte ne face să ne socotim eterni. Dar eterni nu suntem... Maman, mă ascuți?

Ea făcu semn din cap că da.

30 El urmă mai departe, rar, de-abia vorbind, cu respirația scurtă:

— Și fiindcă nu suntem eterni, dacă s-ar intîmpla să nu mă mai întorc, te rog să dai numele nostru unuia din băieți... lui Alexandru bunăoară... fiindcă alți
Comăneșteni nu mai sunt...

35 Nu mai putu nici el urma. își duse mîna stingă la vinele gtlului și apăsă pe ele cu putere. Apoi se sculă repede.

— Te rog, maman, nu mai plinge. Avem nevoie de înălțare sufletească și de voință. Știi ce ne vorbeaicind eram copii... Sărută-mă și să ne vedem sănătoși.

40

Sașa se sculă, își șterse lacrămile, căutînd să se stăpînească cit mai mult. îl sărută lung pe ochi, ca în vremea cea bună, și zise apoi încet:

— Pleci pe la Giurgiu?

5 — Da. Astăzi la 5. Mă duc pînă la Comana eu trenul și de acolo eu căruța. Trec acum pe la Milescu, să văd dacă merge și el. La din contra o să-i cer să scrie îngrijitorului de la moșia lor să mă primească în gazdă. Poate chiar să mă duc pînă la Giurgiu, unde e divizia
40 mea, ca să aflu cu siguranță unde-mi este regimentul. Linia noastră era Frățești-Turbatu-Stănești. Dar cine știe ce schimbări s-or fi urmat.

— Mă duc numaidecît la otel să-ți văd de lucruri. Lasă-mi cheile. Vii la dejun?

45 — Da. însă te rog, maman, să nu se mai vorbească asupra plecării mele.

După ce ieși, din josul'scării, întrebă pe soră-sa:
— Cine mai e la dejun?

— Nu mai e nimeni, decit noi și Natalia.

20 De la Sașa, Comăneșteanu se duse drept la Milescu. Fu primit de același fecior, în același biou, cu aceleși *vacsuri* și *bombe* din partea prietenului său.

Milescu, cu părul hătâciugă, cu cămașa desfăcută pe pieptul lui puternic, aufla în ochelari ca să vadă
25 mai bine pe Mihai.

— De ce nu mai stai cîteva zile, omule, să mergem împreună.

— Nu mă mai întreba, Milescule, fiindcă nu pot să-ți răspund nimic. Ne înțelegem de minune: două
30 zile mai mult sau două zile mai puțin nu schimbă lucrurile. Și cu toate astea eu plec. Acesta e sentimentul meu. Am de împlinit pentru întîiași dată în viață o adevărată datorie bărbătească; voi so împlinesc bine. îmi pare rău că n-am plecat de-a dreptul
35 cu regimentul.

Celălalt se uita la el lung, ascultînd cu băgare de seamă.

— Mii de bombe!... știi că ai dreptate, dragă?

40 Și sărind de pe scaun, sună și sună și iar sună, pînă ce feciorul, speriat, intră pe ușe ca o vijelie.

— Du-te de vezi dacă cuconița e îmbrăcată și spune-i să vie numaidecît aici.

5 Apoi, intrînd eu înlesnirea firei lui nehotărîte, dar entuziaste, în părerea amicului său, începu a striga:

— Ba bine că nu ! Ba vezi că o să stăm să batem balurile și cluburile la București, pe cînd turcii trec Dunărea!... Ai de o mie de ori dreptate, mon cher. Merg și eu cu tine. Auzi, două-îrei zile!... Parcâsun-
10 tem școlari leneși, cari caută să mai lungească vacanța...

Elena întrerupse monologul lui vinturatec. Cum o văzu, Milescu sări la dînsa.

— Elencuțo, astă-seară plec la regiment.

Elena **Be** uită și la unul și la altul, aiurită.

15 — Nu se poate, Nicule, n-ai nimic gata.

— Se poate, nu se poate, eu plec, asta-i! La 5 plecăm, Mihai?

— Trenul pleacă la 5.

20 Tocmai atunci Elena băgă de seamă că era și Comăneșteanu de față''. Făcu un pas către el, cu mîna întinsă și îi zise zlbînd:

— Dumneata ești de vină.

25 Milescu se înfundase într-un potop de vaviloane, de vacsuri și de bombe, de nu-l mai seotea nici corabia lui Noe.

— Miile millions de tonnerres!... Auzi dumneata că nu se poate !... Vacs nu se poate [...Pofteștidumneata să mă țiu de baluri și de fleacuri, cînd toți camarazii mei se duc să se bată?.. Vacs!... Pune slugile să-mi
30 facă valiza, că eu plec: Asta-i!... Auzi, domnule, parcă sunt Ia epitropie... Toată lumea se duce să-și facă datoria, numai Milescu sade acasă. Vacs și iar vacs! asta nu se poate, dragă...

35 Elena se uita la el, cu mînile moleșite, și cu capul pe o parte.

— Bine, creștinul lui Dumnezeu, n-ai hotărît tu singur, că plecăm cu toții în ziua de 16?..-

Milescu aprinse o țigară și aruncă furios chibritul pe covor.

4p — Plecați dumnevoastră la 16. Eu plec astă-seară.

Cu simțul realității practice imediate al femeilor, Elena luă chibritul de jos și calcă pe covorul care începuse să fumege. Apoi veni către Mihai, înălțînd din umere.

5 — Ce să fac? N-are nimic gata.

Comaneșteanu, care aștîțase fără voia lui pe Milescu, se duse binișor către el!...

— Ia ascultă, Nicule... Șezi să vorbim. De ce ții cu orice preț să pleci astăzi?

10 Milescu se răsti la el:

— Cum!... O-ntorci acuma?

— Șezi. N-o întorc de loc. Eu, dacă plec, am alte cuvinte, personale ale melc, pe care tu nu le ai.

— Nu-mi umbla cu mofturi!...

15 — Nu umblu cu nimic. Șezi, să vorbim liniștit.

Milescu se mai îmblînzi și șezu. Comaneșteanu urmă:

— Eu plec, pentru că... așa trebuie să fac. Dacă aș avea o familie ca tine, care să-mi ceară să rămîn încă două zile, aș rămînea.

20 — Pe onoarea ta?

Comaneșteanu dete din cap rîzînd. Milescu iar sări de pe scaun.

— Vezi? vezi?

25 — Stăi la loc binișor. Mai întîi nu-i adevărat că turen au trecut Dunărea. Dacă te crezi neapărat trebuincios oastei române pentru a birui pe dușmani, liniștește-te: pînă acuma n-avem cu cine ne bate...

Nuanța de ridicul din vorbele lui Mihai păru a-1

30 atinge mai mult decît toate argumentele, fiindcă începu a ride. Comaneșteanu urmă:

— Fă-ți toate pregătirile în pace, ascute-ți sabia, unge-ți revolverul, mai fă un pocher, două, și, cînd vei fi gata, pornește-o.

35 — Tu ai totul gata?

— Negreșit că am. Eu am plecat de opt zile de la țară, cu toate pregătirile făcute.

— Va să zică eu trebuie să rămîn...

Nu se-mpăea de loc cu ideea asta.

— Trebuie să rămii pînă vei avea totul gata. Deocamdată să fii bun să-mi dai un cuvînt pentru îngrijitorul tău de la moșie.

Milescu păru încîntat:

5 — Cu cea mai mare plăcere... Bra-vo !... Elencuțo, dă-mi niște hîrtie.

Nevastă-sa se uită prin pupitrul lui, rîzînd.

— Alaltăieri i-am pus toate la loc...

10 Ea vru să iasă, ca să-i aducă hîrtie. Milescu o chemă îndărăt:

— Elencuțo, Elencuțo, stăi, nu merge așa. Spune Annicuței să vie.

Elena rămase pe prag, fără să priceapă ce avea a face Annicuța cu scrisoarea.

15 — Nu cred să fie gata.

— Fără vorbă, femeie! Să vie aici, că dumneaei este proprietara...

Annicuța se și ivi la ușe, parcă ar fi ieșit din pămînt.

20 Milescu se uită la nevastă-sa închizînd dintr-un ochi:

— Înțelegi dumneata!...

Anna, veselă, cam încurcată de privirea ironică a lui cumnatu-său, se duse la Comaneșteanu cu mina întinsă. Apoi se întoarse către Milescu.

25 — Ce vrei, Nicule?

Milescu o privea de sus pînă jos, cercetînd-o parcă ar fi vrut s-o cumpere.

— Da' repede te-ai îmbrăcat dumneata astăzi!...

30 — Trebuia să ies. Mă duceam să-ți cumpăr niște cravate militărești. Ia stai.

Și Anna se înălță în vîrfurile picioarelor, cu o panglică subțire în mină, ca să-i ia măsura gîtului. Milescu, ca o bleandă se dete cu capul către dînsa:

35 — Echipați-mă, fetelor, că plec la bătaie...

După aceea, își netezi părul scărmanat de Anna și îi zise:

— Acuma șezi aici și scrie: „Domnule Ioane . Anna luă condeiul și scrise „Domnule Ioane". El

40 dictă mai departe:

„Îți Iar cunoscut că amicul nostru, d-I Mihai Comaneșteanu, june încântător ș) brav militar, vine să se bată cu lurcii...”

5 Annicuța lăasă condeiul și se sculă supărată. Miles-
cu ridea:
— Nu vrei să scrii?
— Dacă nu ești serios, nu scriu.
— Ba foarte serios. Tu ești proprietara, tu trebuie să scrii.

10 Anna se făcuse roșie și rămase rezemată de biurou. Apoi se întoarse din nou pe scaun ai luind o altă foaie de hîrtie se puse să scrie.
— Dictează, zise ea, încereînd să pară supărată. Miles-
cu iar începu.

15 — Zi pe slovă: „Iubite domnule Ioane”.
Fata dete din cap, cu silnicie prefăcută, pecînd Elena și Comaneșteanu rideau.
— Acuma nu te mai ascult. Am să scriu eu.
Și !n adevăr, se așeză să serie pe socoteala ei. După
2v ce sfiși puse scrisoarea într-un plic și o întinse lui Comaneșteanu, mulțumită cit nu se mai poate.
Milescu, repede, luă el scrisoarea.
— Mă rog, să mă ierți, domnișoară; eu sunt tu-
torul dumitale. Cred că nu pot să te las să corespunzi
25 cu tineri, așa sub ochii mei...
Anna ridea liniștită:
— Zău, Nicule. Ce pîcală ești! Cilește-o, dacă
vrei. Spun lui Ion să pună casa la dispoziția d-lui
Comaneșteanu...

30 Milescu sări în sus strigînd:
— Așa?... Stai că te-am prins: de unde știaai dum-
neata ce trebuie să scrii?...
Anna rămase uimită. În adevăr, ar fi trebuit să
nu știe. Văzîndu-i pe toți rîzînd, se înroși și mai tare.

35 Elena veni spre dînsa, umflată de rls, și zise și ea:
— Ba zău, Annicuțo, prin ce minune știaai tu ce
să spui în scrisoare?
Milescu sărea prin odaie ca un clown, bătînd din
40 palme și cîntînd:
— Am prins-o, am prins-o!... Ascultă la ușe!...

Anna vrea să se apere, da să zică o vorbă lui Mi-
lescu — acesta sărea și mai sus; da să se adreseze
Elenei, soră-sa nu-i putea răspunde de rîs. In cele
din urmă, nemiștiind cum s-o scoată la capăt, începu
5 să plîngă.
Milescu, care niciodată nu ducea glumele prea
departe, se opri din tumbă și veni lîngă dînsa.
— Nu fii copilă, Annicuțo... Ești fată mare...
Dacă plingi, nu-ți mai aduc pețitori...

10 Ea nu răspundea. Toți tăceau acum. Situația
devenea curioasă. Miles-
cu mai încercă o glumă, care
se prinse:
— Asa-i ea, fată simțitoare...
Anna ridică ochii către el, plini de o indignare așa
15 de comică, încît Elena începu din nou a ride:
— Parole d'honneur, Nicule, dacă vei mai vedea
tu cravate de la mine...
— Bine, dragă, m-oi duce și eu la regiment fără
cravată, ca regele Kalakaua...

20 Apoi, scofîndu-și ochelarii, cili adresa de pe Scri-
soarea Annei: „Domnului Ion Paraipan” așa zis și
„Reacționarul dropicos”.
— Uite, dumneaei l-a poreclit.
După aceea dete scrisoarea lui Mihai.

25 Anna ridea de porecla iui Ion și, pe furiș, își
duse batista la ochi...

Gara de la Filaret, ca și Gara de Nord, ca și toate
gările din țară, erau pline de trupe, de material de
război, de lume venită să-și ia rămas bun de la soldații
30 ce plecau.
Comaneșteanu se primbla Încet pe peron, urmărind
mișcarea mulțimei. Rugase pe ai săi de acasă să nu
vină la gară, și astfel, singur, se simțea deja prins
de puterea absorbantă a vieții militărești.

35 Trenurile plecau unul după altul, cu soldați sau
cu material de război. Dorința guvernului era de a
termina concentrarea armatei române pe Dunărea

de sus, înainte ca armatele rusești să ajungă la rățeua drumurilor noastre de fier din Valaclua mică¹⁵ și la cea dintre București-Giurgiu. După convenția încheiată la 4/16 aprilie între Mihail Kogalniceanu

5 din partea guvernului român și baronul Stuart, agentul diplomatic al Rusiei în București, rușii trebuiau să fie tratați ca amici, cu condițiune de a respecta drepturile politice ale statului român. Așadar, ei puteau să se folosească de trenurile noastre ca și noi,

10 plătind după o tarifă specială transporturile lor*.

Trenul de la 5 era în întârziere din cauza unui regiment de artilerie, ce se încărca cu greu, pe linie. Ploua. Tunurile și chesoanele, puse în vagoane joase de pietriș, străluceau sub picăturile de ploaie, cu aerul

15 de solemnitate aproape vie ce-I au în general gurile de foc. Soldații alergau de colo pînă colo, unii aruncînd mușamale peste muniții, alții trăgînd de lanțuri caii, ce nu voiau să se urce în vagoanele pe caii sta scris: *S cai sau 40 de oameni* — cuvinte de o tragică ironie,

20 în vremuri ca acestea, cînd, în adevăr, viața cailor devenea mai prețioasă decît a oamenilor. Zarva și strigătele erau la culme. Ofițerii, cu glugă neagră pe cap, chemau pe sergenții-inajori spre a le da cele din urmă ordine; un caporal, care trăgea cu 4 soldați un vagon încărcat, spre a-l lega de tren, se da de ceasul

25 morții că nu-l putea mișca; un călăreț rotaș împingea de crupa calului său, vărsîndu-și veninul în înjurături colosale și dînd cu piciorul în burta lui, disperat că gloaba nu vrea să intre în vagon. O înfinitate de mici sentimente de cazarmă, grosolane și naive, se frîngeau de puterea covârșitoare a realității; caporalul care trăgea de vagon, fără să-l miște, era socotit ca cel mai

30 voinic din regiment; călărețul, al cărui cal nu vrea să-l asculte, trecea drept cel mai bun rotaș... Și peste toți curgea din văzduhul posomorit o ploaie învierșunată, dușmană, care desfunda drumurile, rupea podurile, inunda dropiile... Din cînd în cînd, soldații mai bătrîni, cazarmagii învechiți, își ridicau fruntea plină de sudoare către cer și invocau pe zeul tunetelor,

40 cu figuri retorice pline de sudalme:

— Aoleo!... Sfinte Ilie!... mai conținește-o cu ploile, că le spurc

În sfîrșit, dete Dumnezeu și se urni trenul militaresc.

5 De îndată se auzi glasul conductorului strigînd: — Poftiți domnilor: trenul pleacă pentru etc, etc. Comăneșteanu își aprinse în fuga o țigară și se sui în vagon. Dar, pe cînd punea piciorul pe scară, văzu pe Milescu venind în goană spre el. Conducătorii grăbiți, închideau ușile. Milescu apucă pe unul de ceafă, îl dete la o parte, și se urcă după Mihai:

10 — Mii de bombe! că era să tescapl... Inchipuiește-țiică viu în goana cailor tocmai de la gara Tîrgoviștei... — Ce faci, omule? dă-te jos, că pleacă trenul!... — Las' să plece; merg și eu cu tine. — Nu face prostii, Milescule!... — Să-ți tacă gura dumitale... — Nu vezi că ești îmbrăcat civil!

Locomotiva fluiera. Milescu se uită repede la

20 Mihai și apoi la sine însuși. Un moment păru zdruncinat în hotărîrea lui. — Ai dreptate. Ce-i de făcut? — Dă-te jos, că nu-i nimic de făcut. Vino să te sărut și să-ți mulțumesc... — Și, fără să mai aștept răspunsul celui lalt, îl îmbrățișe și-l împinse binișor pe scara. Trenul se mișca domol. — Să știi că viu și eu miine, zise Milescu. — Nu miine. La 16, cum ne-a fost vorba... — Ba viu miine...

30 Comăneșteanu scosesecapul pefereastră și striga la el: — Așteaptă să-ți telegrafiez de la Giurgiu. De îndată ce se despărți de Milescu și rămase singur în vagon, Comăneșteanu se simți liberat de o mare greutate. Ca toți oamenii cu rude multe, trecuse și el prin toate momentele de nesiguranță, de nehotărîre, de frică chiar, pe care compătimirea nerațională a persoanelor iubite, le strecoară în sufletele celor ce merg să-și pună viața în primejdie.

35 Acum însă, singur, rămas stăpîn absolut pe hotărîrile sale, voi să deiedrumul gîndurilor în libertate. Dar, pe neașteptate, se simți înrîurit de ploaia de

40

afară. Dorea să treacă pe la Călugăreni; dorea să vadă locurile mărețe, de unde stingă lui Mihai Bravul pusesse pe goană hordiele turcești; dorea să calce pe pământul sacru, în care plugul, răsturnind brazda, scoate

5

la iveală osemintele eroilor noștri I...
Vorbe mari!... Dar vorbe.

Afară ploua. Prin geamurile rău îmbinate se strecura vântul subțiratec de primăvară. Cîmpul se întindea înviorat, cu pete negre de arătură, lingă pete verzi de

10

griu de toamnă. Nici o vietate pe pustiul înnorat. Rar, cite o căruță trasă la adăpostul unui copac, dar așa de singură și părăsită, încît parcă marea pustietatea locului.
O vorbă curioasă de-ale lui Milescu răsări în mintea lui Comaneșteanu, fără nici o legătură cu momentul: *Anninatto*, cu doi *n* și cu doi *t*. Și numaidecît îi apărură imaginea Annicuței, ușoară ca o rindunică. În adevăr că părea aninată în vînt. Își aduse aminte de scrisoarea fetei și numaidecît o scoase din buzunar.
20 Literele se înșirau una după alta, cam plecate înainte, fără tereremuri, ci numai cu niște cozi enorme pe la *I* și *f*. Ce caracter avea icoana? Multă voință... Cine știe?... Numele lui era scris drept, fără șovăire, cu niște aduceri de condei în cari parcă treceau mîngîieri de mină. Ce prostii I... Comaneșteanu zîmbi. Evident, Anna Villară îl interesa. De ce-l interesa mai mult decît Natalia? Își aduse aminte de farmecul nespus cu care începuse a iubi pe Natalia; de viața lor împreună; de puterea sentimentelor de atunci **coie** părea eternă. Ce se făcuseră toate acestea? O iubea parcă și acum, dar cu totul în altfel: îi era dragă pielea ei netedă, părul moale și ascultător; îi era drag spiritul ei, repeziunea cu care gindea și simțea; melancolia umilă cu care părea citeodată că se desparte de lume și rămîne singură. Dar toate acestea nu se mai reintegruau în unitatea morală a femeii iubite.

20

25

30

35

Și dacă se gindea mai departe, în urmă, găsea și alte sentimente ca acesta, înecate în uitare. Va să zică trececu adevărat totul? Putem iubi și uitade-atîtea ori?"
40 Este schimbarea singurul lucru care cu adevărat nu se schimbă, singura lege?...

312

Ca o mîngîiere discretă, în mijlocul acestei întristări nevinovate, păru a se desface, din pîcla depărtată a uitării, chipul Tincuței... Acea rămăsese în-treagă în sufletul lui, fără nici o știrbire, fără nici o durere în aducere aminte. De ce Tincuța rămăsese, și altele nu? Fiindcă murise?

Da, fiindcă murise.

Cine pleacă din lume e bun plecat, și niciodată, niciodată soarele nu va mai luci în ochii lui.

10

Și se simți încălzit de milă; pieptul i se umflă cu putere; deschise geamul de la vagon și lăsa ploaia să-i bată obrazul.

Trenul trecea în fuga pe lîngă sate învăluite în ceață. Cireși sălbateci luminau fundul trist al zării cu mînunche de flori albe.

15

El reveni la loc, își șterse picăturile de pe obraz și rămase cu batista în mină. O nespusă melancolie îi coprinse sufletul. Gîndurile se frîngeau neisprăvite. Imagini fragmentare treceau una după alta, ca niște umbre de păsări răzlețe. Își aduse aminte de soră-sa. Chipul blînd al Sașei II liniști, ajutîndu-I parcă să-și explice firea lui prin firea ei. Lui, viața îi era dragă; și, cu toate astea, adeseori se simțea aprins de doruri de o lume nouă; adeseaorinelineștea sufletească îl făcea să ae creadă nefericit. Se lupta cu el însuși, căutînd să prindă firul judecății drepte: pentru ce nefericit? Citeodată i se părea că singura explicare a stării luisufletești, era explicareastăriiisufletești a întreguluiipopor român din doineai poezii: o lungă, lungă și duioasă așteptare de copil rămas fără părinți, căruia babele îi spun că se coboară dintr-un tată frumos, venit de departe, și dintr-o mamă rămasă vădană și plecată în lume. Cea mai mare mîngîiere a lui, cînd nostalgia aceasta supărătoare i se prindea de suflet, era cîmpul, holdele întinse, vara, sau zăpada lucie, iarna. În desfășurarea dealurilor și a văilor de la Comănești, de cîte ori nu simțise el, copil, cînd mergea tăcut alături de Sașa, cum se destindea sufletul surorii sale]... Mai tîrziu, prin lumea largă, cînd se gindea la Sașa, rămasă credincioasă pămîntului și singurătății, găsea că așa trebuia să fie, fiindcă asta

40

313

era firea ei esențial românească. Iar acum, el însuși, ajuns în pragul maturității, înțelegea că-l prinde de pe urmă fondul de îngăduitoare tristețe, rămas de la strămoși, contra căruia în zadar încerca să lupte.

5 Și cum trenul mergea tot mai departe, se apropia tot mai mult de țelul călătoriei, în frământarea lui sufletească intra elementul nou al războiului: acțiunea. Un moment de grije supremă îl făcu să deschidă ochii mari, privind în gol, și să se întrebe: ce va face soldatul?...

Trenul ajunsese la Giurgiu în amurg. Ploaia mai încetase.

15 Și aici, ca și la București, lumea umbla forfota prin gară. Parte din public venea să vadă sosind regimentele ce aduceau cu dînsele pitorescul vieții militare în campanie și mai cu seamă elementul siguranței generale: forța; o altă parte venea după interese mai înguste, să expedieze cufere, să îngrijească de plecarea familiei spre locuri sigure...

20 În acest bazar curios de lume de tot felul; de îmbrăcăminte de oraș, alături de îmbrăcăminte de țară; de fesuri roșii, de tichii și șalvari bulgărești — uniforme dominau și erau simpatice tutulora. Rezerviștii, cu sacurile de gît, soseau de pe lastațiile intermediare, aducînd un aer de seninătate cîmpenească, ce ședea așa de bine maturității lor. Pe lingă unii, cîte o mamă bătrina sau femeia cu copilul în brațe, uitînd de jalea dispărteniei și privind, aiurite, la mulțimea ce foia prin gară.

30 De cînd cu vestea că turcii au început să treacă noaptea Dunărea, privirile păreau a merge dincolo de ceea ce vedeau, căutînd parcă să descopere necunoscutul.

35 Comaneșteanu se duse în oraș să mănînce. Cele două oteluri mai de seamă erau pline. Un birjar soios îl colindă tot tirgul, pină ce, la așa zisul *koteldu commerce*, găsi o cameră liberă.

40 Din mijlocul curții, plină de murdării și băltoage, o scară de lemn, alunecoasă și dreaptă ca o scară de pod, ducea la *etajul I*. O ungueroaică, roșie la față,

cu tistimelul aninat pe creștetul capului, îl invîrti prin niște ganguri de scînduri, pline de noroi, și-l duse la nr.7. Înăuntru, un pat de lemn mizerabil; două scaune de paie, din care unul transformat în *lavoir*, cu un lighean de aramă și un ibric turcesc, elegant și neînțeles. Un aer de goliciune și sărăcie învăluia toate cele...

De acuma începea farmecul vieții de campanie!...

10 Prinzi în oraș cu camarazi și află că ordinele erau în parte schimbate; că în loc de Frățești, regimentul al 10-lea de dorobanți trebuia să se întindă mai departe; că un corp, format din batalionul al 3-lea de vînători, regimentul al 8-lea de linie, regimentul al 10-lea de dorobanți și regimentul al 5-lea de călărași, trebuia să ia poziție pe linia Frățești-Turbatu-Stănești.

15 Pe cînd ceilalți vorbeau în fuga de Stănești, el asculta cu cel mai mare interes, descrierile locurilor... O nepăsare zgomotoasă caracteriza convorbirea colegilor săi: preocupări puerile, o oarecare trivialitate intimă, cu aduceri aminte de cafe-chantant, cu expresii de școală: „ma'mă-si de răcan!”, „ce, domle, vrei să zici că Fanny cîntă mai bine decît Martens¹⁸?” „hei, garcon, or îmi dai o frigăruie cumsecade, or îți dau o pereche de palme”. Un chelner jidan se furlandisea de colo pină colo, răspunzînd la toți: „pronto, don căpitan, sosește l” și turnînd cu amîndouă minile, dintr-o sticlă, borviz, iar din alta vin. Nici o preocupare de război, la ei, care erau chemați să facă războiul, pe cînd toată lumea cealaltă nu vorbea decît de asta.

20

25

30

35

Parcă o conspirație tăcută îi unea pe toți într-un singur gînd: să se bucure de ora prezentă. Cine știe ce va aduce ziua de mîine!...

Comaneșteanu ieși să tocmească un birjar pentru a doua zi, spre a-l duce la Stănești; apoi se duse să telegrafieze lui Milescu.

VI

In lumina limpede a unei dimineți de primăvară, trăsura înainta de-a lungul Dunării. Zilei de ploaie

urma o zi senină. Pomii din zăvoaie înălțau ramuri încărcate de flori. Lemnul-ciineac părea învăluit în spumă de lapte; cătina înfiripa frunzele sale ascuțite

5 Într-un liliachiu spălăcit. Prin cohalmurile Dunării, iarba, neagră-verde, era presărată de flori albastre. Iei și colo cite un piersic sălbatec înveselea priveliștea cu crângile sale de sorcovă roșie.

Din toată firea se ridica un imn de viață puternică spre soare.

10 De pe înălțimi se vedea întreaga panoramă a malului sting: mici parcuri de artilerie adăpostite pe după dealuri; corturi albe, fugind în perspectiva unei Imii nesfârșite; sate grămădite sub copaci fumurii.

15 De-a lungul drumului, trăsura întâlnea ea soldați de toatearmele; cainărași de-a curmezișul șoselei; săpători din secția geniului lucrând la apărări: peste tot aceeași luptă a omului cu nevoile, ca și în gara de la Filaret.

20 De la o vreme, trăsura lăsă șoseaua și apucă pe o cărare ce șerpuia printre arături. Drumul, desfundat de ploii, era greu de tot. La fiecare pas, birjarul era amenințat să-și rupă arcurile, din cauza gropilor săpate în marginea lanurilor.

După vreo două ceasuri de muncă, ajunseră în preajma Stăneștilor.

25 De departe se vedea satul, așezat pe povirnișul unei coline. Soarele bătea în acoperișul de tinichea al bisericii, făcându-l să strălucească, parcă ar fi fost de cristal.

30 Deodată birja se întâlnea cu un șir de care, ce pînă atunci erau ascunse în vale, urcînd din greu la deal, care și căruțe bulgărești, de grădinari și agricultori, pline de bulendre, cu femei și copii deasupra. Nema-încăpînd pe drumul îngust, se revărsaseră peste cîmp, prin arătură, spre marea disperare a unui domn, ce venea călare după dinșii.

40 Comaneșteanu făcu semn unui bulgar să oprească, dar acesta trecu înainte, împungînd în bivoli și mulțumindu-se a zice, „sosiescu turcili”; al doilea bulgar voi să treacă și el, dar Comaneșteanu sări în noroi și-l apucă de piept.

— Stăi, bade. Unde-ați pornit-o?

— Acesta, încăpăținat, trăgea înainte fără să răspundă.

— N-auzi, mă, bleotule! Unde vă duceți?

— Sosiescu turcili. Sim la Bichetu.

5 — Nu-i adevărat!

— Sim la Bichetu¹⁹, zice acesta, cu accentul lui bulgăresc, vrînd să treacă mai departe.

Tocmai atunci ajunse și domnul călare.

10 — Mă rog, domnule căpitan, opriți pe infamii aceștia, că mă lasă în mizerie: tot grînl e călcat în picioare... Le-a intrat în cap că vin turcii... și toate acestea sunt numai imaginații de-ale lor... Lasă grădinăriele pustii... înapoi, bleotule!

15 Cuvintele domnului de pe cal, cam radicale pentru grădinari, fură înțelese pe dos. Într-o clipă, cei de la carele din urmă înconjurară trăsura și dădură năvală spre călăreț, făcînd o guiă pînă în slava cerului. Domnul de pe cal o rupse la fugă. O ploaie de noroi și de pietre îl petrecu, pînă ce nu se mai văzu. Apoi bulgarii se împrăștiară, fiecare pe la căruța sa, și o porniră din nou.

Comaneșteanu rămase nedomirit, uitîndu-se la birjarul jidan, căruia îi țlția inima de frică.

25 Scena se petrecuse cu o repeziciune extraordinară. Birjarul dete un „io” la cai și cloșcăria o porni din nou prin hîrlnape.

Mulțimea asta speriată se ducea nebună încotro vedea cu ochii, de frica bașibuzucilor. Ar fi trebuit un regiment întreg ca s-o poală opri.

30 Cînd scăpată din șirul carelor bulgărești și dete la dealul Stăneștilor, trăsura ajunse de pe urmă pe domnul călare, care de astă dată era pe jos, cu calul de căpăstru, șchiop.

Comaneșteanu se opri din nou să vorbească cu el.

35 — Ce este, mă rog, cu oamenii ăștia?

— Hei, domnule căpitan, grele vremuri am ajuns !... Bine, zău, c-au venit ai noștri la guvern²⁰, că ne prăpădeam... Uite, noi suntem fără ambiție, dar luptăm pentru o opinie... Mi-au șchiopat calul, mizerabilii...

40 așa de-o idee... că cică vin turcii...

Cura vorbea el, amestecând alandala cal și guvern și uturei, Comăneșteanu îl măsura dincaplnă-n picioare. Scurt și gros, cu pulpele strlânse în niște carlmbi creți, cu o căciulită pe ureche, roșu și apoplectic la față, semăna grozav cu „reacționarul dropicos” al Annicuței Villarâ. Oare să nu fi fost el?

5 Mihai opri trăsura să-și aprindă o țigară. Vântul îi stingea mereu chibritul. Domnul cu calul scoase din buzunarul vestei o bucată de iască și i-o întinse.

10 — Poftiți, mă rog, că-i mai *inflamabila*.
Mihai se uită l&dînsul: semăna din ce în ce mai mult cu persoana imaginată a *reacționarului dropicos*.
— Suntem pe drumul Stăneștilor, nu-i așa?
— Intrăm chiar în sat.

15 — Ești bun să-mi spui pe care parte sunt casele d-lui Milescu... fiindcă am o scrisoare de la d-lui oătre d-l Paraipan.
Era să zică „către *îngrijitor*”.

20 — S-avem onoare, domnu căpitan; noi suntem domnul Paraipan...
El era!
— Cu ce vă putem servi?
Mihai îl rugă să se urce cu el în trăsură, și îi dete scrisoarea.

25 D-l Paraipan se uită la adresă, nedomirî.
— E de la d-ra Villarâ, zise Comăneșteanu.
— A, vezi așa! Îmi trăsnea mie prin gînd, da', zic, poate, cine știe... Va să zică e de la cuconița. Lume bună, d-le căpitan... Că știi dumneata, moșia este a fetei... Eu unul pentru stăpîni trăiesc. Pentru coana Annicuța și-n gaură de șarpe intru... Dumneaei mă iubește ca o soră... Știi, eu cu politica!... Apăi dumneaei unde mă încurajează să îmbrătoșez cariera de deputat. Da' știi, mă simt eu fără carte, că cine n-are

30 carte n-are parte... Este, d-le căpitan?
— Da' cum să nu fie, d-le Paraipan. Eu sunt locotenent.
— Că noi suntem liberali de la răposata Golească. Că fata este Villaroaică despre tată, da' despre mamă e Golească **cu Tată**.

40 — Așa?...

318

— Păi, mă rog, logofeteasa Ținea Golească, de la cutremur, s-a măritat după un Golesc de la Pitești. Și numa după ce a murit Golescu de la Pitești și a rămas vădană, cu o fată, s-a dus în țara nemțească...

5 Am fost și eu la Carlusbad, da' n-am înjurat ca atunci de cînd sunt. Mă rog, domnu căpitan, să mă ție numai cu șuncă de aia otrăvită l... Așa că mama coanei Annicuțe este Golească, și despre tată și despre mamă. Cum găsiți *pozițiunea* noastră?

10 Comăneșteanu nu înțelegea.
— Cum, mă rog?...
— Pozițiunea satului.
— A!... O găsesc frumoasă.
— Frumoasă. Ce e drept, nu e păcat. Avem apă prin curte. Am făcut de trece iazul morii jurîmprejur, ca la Tușnad... Da', mă rog, să mă iertați, cu cine avem onoare?

15 Tocmai intra trăsura în curte. Mihai își spuse numele și rugă pe Paraipan să citească scrisoarea.

20 Pe cînd acesta citea, o droaie de cîini i se gudurau primprejur, sârîndu-i pe haine. El da cu picioarele lui boante în văzduh, ca să se apere. L'n băietan ca de vreo 15 ani, îmbrăcat cu pantaloni scurți, dar murdar și neșesălat ca un țigan, i se anină de spate, la un loc cu cîinii, seotocindu-i prin buzunare.

25 — Tătieă, dă-mi tabachera...
— Fugi, că te plesnesc!
— Pentru mama, doar nu pentru mine.
El, cufundat în cititul scrisorii, pe care se vede

30 că o descurca anevoie, întinse tabachera unui eîne. Băiatul se topea de rîs.
— Copil fără educației...
Băiatul își muta fălcile din loc rizînd.
— Costică, ești un copil pervers... Dezleagă calul și du-l la grajd... Spune lui Ivan să vină-ncoace.

35 Ivan era argat în curte și bulgar în suflet. Începea și sfîrșea toate cuvintele cu „ni”, ceea ce îi da un aer foarte bleot.
— Mi-am fost ni grldinitî ni Cuștîndin.

40 Paraipan vra să s-arate teribil cu toată lumea.

310

— Ce-ai făcut la grădină la Constantin?... Mergi de cere cheile la cucoană.

Ivan aduse cheile, și astfel putură intra în casele proprietății.

5 Pentru Comaneșteanu, deprins cu instalația de la Comănești, cu acareturile și gradinele moldovenești de la Sârba, în cari proprietarii puneau toată îngrijirea și adesea și averea, ruinându-se, curtea boierească de la Stănești părea singuratecă și părăsită. Casele, joase, se întindeau în toate părțile, fără nici o linie de arhitectură-, curtea, plină de tot felul de lighioane, era neîngrijită; în jurul puțurilor bălăceau porcii prin noroi. Se vedea bine că'd-l Paraipan făcea mai multă politică decât administrație.

15 Și cu toate astea, așezarea locului era minunată. Pe o parte curgea iazul morii, strâns între două perdele uriașe de plopi; pe alta, grădina înconjură curtea cu pomi înfloriți. Un aer de simplitate tânără părea că învăluiește toate cele. Natura suridea în pragul primăverii, cam tristă, cu o notă de melancolie binevoitoare, atât de scumpă sufletelor cu adevărat românești.

20 Înăuntru impresia era ceva mai bună. Mobile de lemn și de viță împletită, acoperite cu *cretonne*; mese vechi, aduse pe vremuri cu cheltuială mare din străinătate; canapele și sofale tot așa. Peste tot, mirosul de casă închisă de țară, în care scindurile spălate, sulfina, pîinea din sofragerie, dau atîta caracter.

30 Aci se instala Comaneșteanu, singur, fericit de a-și putea aduna gindurile, fără a fi supărat de nimeni.

încetul cu încetul, armata ocupa pozițiile ce-i erau date de Statul major. Batalionul lui Comăneșteanu se întindea împrejurul Stăneștilor. între sat și Dunăre depărtarea era destul de mare, iar locurile adăpostite de dealuri și vâlcele. Prin gura torentelor și pe albia Vijitoarei erau împrăștiate pichete de soldați. Sentinelele pe de malul Dunării fuseseră retrase în interior, spre a nu mai rămlnea pradă atacurilor Îndrăznețe ale turcilor.

De Îndată ce sosi, Comaneșteanu se prezentă maiorului Șonțu¹¹, comandantul batalionului. Ca șidinsul, maiorul locuia în Stănești, la primar, deși, de fapt, își petrecea și ziua și noaptea pe cîmp.

10 Cel dinții lucru ce-l impresiona fu prefacerea caracterului maiorului. Il cunoscuse vesel, harnic, iubitor de lume și petreceri, iubitor de femei și de împliniri galante, — iar acum îl găsea senin, răbdător și, mai presus de toate, cumpătat și bun. Ziua călare, noaptea pe jos, părea cel mai vînjos dintre oamenii batalionului. Vorbea blînd și hotărît, privind parcă tot mai departe de clipa prezentă, senin și frumos ca un voinic din vremuri de demult.

15 Mihai era surprins, încîntat și fără voie stăpînit de comandantul lui. Cînd intra seara la Milescu să se odihnească, adormea de cele mai multe ori gîndindu-se la dinsul. Îi lăsa impresia unui cal arab pe care nu-l văzuse pînă acum decât la părăzi, gătit și mîndru, dar care acum îl încremenea prin Înțelepciunea, prin puterea și prin focul cu care biruia și stăpînea pe toți. Se destinsese parcă în el nervul unei vieți nouă, de muncă neadormită și de generozitate.

25 În drumul ce-l făceau adesea printre pichete, maiorul ținea de regulă malul deschis. Comaneșteanu încerca să-l ducă pe la adăposturi.

— Ia să ne coborîm mai jos, d-le maior, că trag turcii în noi ca în țintă.

El da din mină.

30 — Da' nu trag nimic. Și ei stau ca și noi ascunși după metereze.

— Ba uite că trag.

Tocmai fluierau gloanțele peste capetele lor.

Maiorul se opri în loc și se uită la locotenent zîmbind.

35 — Asta-i războiul, Mihai.

— Ba să mă iertați, d-le maior. De ce să mori de un glonț orb?

40 El Înălța din umeri și merse mai departe, coborîndu-se pe o cărare adăpostită. Aci se opri, scoase din buzunarul tunicei o tabacheră și aprinse Încet o țigare.

— Toate gloanțele sunt oarbe, Mihai.
 — Dați-mi voie, d-le maior: sunt oarbe fiindcă rar te ia la ochi inamicul; dar cind mergi în contra lui, și cazi de un asemenea glonț, te-ai dus să-l cauți și mori cu spor; pe cită vreme așa, mori parcă te-ai fi împușcat singur, din greșeală.

5 Maiorul iar dete din umeri și mai făcu cîțiva pași; apoi iar se opri.

— Crede-mă, Comăneștene, ăsta-i războiul. De la 10 Început pînă la sfîrșit, ți-ai pus viața ipotecă, și orce glonț, orb sau neorb, ți-o scoate în vînzare. Puțin fatalism nu strică... Si nu numai fatalismul te povățuiește să fii așa, ci și datoria de bun soldat. Ai venit să te bați, sau să te strecuri printre gloanțe?...

15 — La drept vorbind, d-le maior, am venit fiindcă m-ați chemat... și cred că așa sunt cei mai mulți. M-oi bate și eu, cind o sosi momentul, dar vă mărturisesc că nu am nici o ură personală contra nimănui... Patriotismul meu se deșteaptă citeodată sub formă de dor de trecut. Mi-e dor de strămoșii noștri, dc Vlad Țepeș, de Ștefan-cel-Mare, de paloșe și de flamure...

20 — Asta-i literatură, Comăneștene.
 — Ba zău nu. Așa simt eu. Aceia se băteau fiindcă urau pe dușmanii lor; se băteau că să-și apere viața și averea. Da' noi ce-avem cu turcii? sau turcii cu noi? Dacă e vorba pe ură și iubire, în altă parte m-oș întoarce.

25 — Ia ascultă-mă, Comăneștene. Eu îți vorbesc ca soldat. Astăzi, mai mult ca orclrid, valoarea oamenilor, a ofițerilor și a soldaților, hotărăște de soarta războaielor. Fiindcă cine pune în linie de bătaie 100.000 de oameni e sigur că va găsi în față cel puțin tot atîți inimi, înarmați tot așa de bine, cu aceleași sisteme, cu aceleași secrete. Prin urmare, unde fiecare unitate este superioară (și mai cu seamă superioară prin foite morale) unității din față, acolo e victoria. Ceea ce-mi spui d-ta despre strămoși sunt visuri de oameni fără voință. Toți visătorii se-ntorc spre trecut, din lipsă de energie. Și eu citesc bătălia de la Rovine, dar în loc să pun mîna pe condei, Îmi vine să pun mîna pe sabie.

40 Ștefan-cel-Mare?... Are să se nască l... Ochii înainte,

in viitor! pieptul deschis la gloanțe!... Am să cad, dacă mi-o fi scris să cad; dacă nu, am să ajung unde vreau să ajung ! Și de voi cădea eu, au să ajungă alții.

5 Și punînd mîna pe umărul locotenentului, urmă înflăcărat:

— Nu știi ce bine îmi pare e-am intrat în război l... Mi se risipea viața tn moliciune, între fuste și cărți de joc, într-un colț de provincie sau tn altul. Uite, simțeam în mine putere cît în doi oameni, și nu mă pricepeam cum s-o întrebuițez. Cit eram mai tinăr, făceam pe fiecare lună cîte o trăsnaie... Ce spui dum-neta!... Războiul este sfînt. Cine n-are pentru ce se bate trebuie să-și găsească cauze. Numai popoarele puternice se bat, și numai a celor ce știu să se bată este viitorul!... Tot umanitarismul modern e histerie curată²⁷.

Tocmai atunci ieși de după un cot de mal, un caporal, care rămase smirna înaintea lor.

— Să trăiți, dom' maiur !

20 — Ce estej băiete?

— Au sosit de la Giurgiu niște lotce...

— Să poftească.

Caporalul făcu *stnga-npre*, și dispăru. Maiorul urmă mai departe.

25 — Știi nemțește?...

— Puțin.

— Vream să-ți spun că dacă e vorba de teorii umanitare, singura sectă de idealști pentru care am respect este aceea a nihilistilor și a anarhiștilor. Sunt nebuni cit poftești, și aș fi gata să-i împușc pe toți cînd mi-ar cădea în mină, însă nu din ură personală, ci din reacțiune, spre a opune o forță unei alte forțe. Dar răă-nctun lor. Aceia se ridică împotriva unei tiranii absolute, sau împotriva tiraniei și mai absolute și mai mișealească a majorităților electorale; se ridică împotriva inerției morale a claselor stăplnitoare. Ei aduc cu dînșii *voință*, care este secretul orcărei conștiinți individuale, a libertății lăuntrice, cea mai rară, cea mai grea de dobindit din toate libertățile...

40 — Aceea de a ucide fără remușcare...

Maiorul se opri un moment și se uită lung la locotenent.

— Bine... te știam, Comăneștene, om cult și cu mintea deschisă...

— Cred că așa și sunt, sau cel puțin doresc să fiu.

— Atunci cum de nu înțelegi că eu nu fac apologia nihilismului și a anarhismului, ci a voinței admirabile ce se găsește în acești oameni. Trebuie să înțelegi că dacă eiucid fără remușcare, cum zici dumneata, au siguranța absolută ca vor fi uciși și martirizați; că nuucid ca să fure; că sunt idealști, că *spiritul care neagă* este o necesitate logică, într-o lume stricată plină la măduvă, cum este o necesitate logică cuțitul într-o cangrenă. Ce-au fost toate revoluțiile, dacă nu *spirit negativ*?

— Eu sunt conservator și nu aprob revoluțiile.

— Asta e o formulă goală. Le aprobi sau nu le aprobi, ele se fac. Rousseau a încercat o revoluție pacinică, destructivă și constructivă. S-a aruncat în mijlocul societății franceze din veacul trecut, ca într-o odaie în care se sinucide cu cărbuni un disperat; a spart ferestre, a dărâmat uși, a distrus cit a putut. Când a vrut să construiască, *cu Contractul social*¹³, n-a făcut nimic. Dar privilegiile, prejudecățile, furturile, cruzimea lumii franceze din veacul al XVIIIMea au fost pentru totdeauna distruse. Voința este ce este, Comăneștene, crede-mă.

— Mă iertați, d-le maior, zise un sublocotenent ce sta de câteva minute laoparte, așa avea un cuvânt să vă spun.

— Crede-mă, Comăneștene, voința este totul. Nu te teme de gloanțe și de moarte, nu urî războaiele, că prin ele și numai prin ele trăiesc popoarele... Ce dorești, domnule?

— Au sosit niște *lotci* de la Giurgiu. Caporalul care a venit să vă ia ordinele cred că n-a înțeles bine lucrurile: sunt niște bărci....

— Și ce ordine am dat?

— Ca să poftească...

40 Maiorul începu să rîză.

— Foarte bine: să poftească sănătoase. Să le coboare pe albia Vijiitorii, Iordănescule, și pentru la noapte să fiți gata.

— Am înțeles, domnule maior.

5 — Du-te și dumneata, Comăneștene, de mănăncă și te odihnește, iar pe la un amurg să te afli aici, că astă-seară ne botezăm.

VII

Comăneșteanu, mergind acasă să se odihnească, se gîndea la Milescu. Ce se făcuse? Vrea să plece cu el din București, în furia entuziasmului; vrea să vină a doua zi; trebuia să vină la 16; și nu venise nici pînă acum.

15 Același om, Milescu. Cît îl ținea cineva în mină făcea din el ce vrea; cum îl scăpa din mină, nu mai era de nici un temei.

Pecind tocmai trecea podețul de pe iaz, gîndindu-se astfel, zări printre plopi două birji în curte, pline de cufere, iar în pridvor pe Milescu în uniformă, cu chipiul în mîină, strigînd la Paraipan și la birjari:

20 — Mii de universuri și de tunete!... ia cufărul de ureche, d-le Ioane. Nu așa!... nom d'une pipe!...

Cum văzu pe Comăneșteanu, începu să-i facă semne cu amîndouă mîiniie, uitînd de cufere.

25 — Fetelor!... Elencuțo, Annicuțo, vine Comăneșteanu!

Elena și Annicuța ieșiră și ele în pridvor, îmbrăcate de drum, cum se aflau.

30 Comăneșteanu descălică încet, prins parcă deodată de un sentiment curios de neliniște. Se deprinsese a trăi singur, acolo, în casa Annicuței, gîndindu-se la dinsa. Acum, cînd o vedea în realitate, i se părea că icoana ideală fuge...

Milescu puse nota lui zgomotoasă în totul, imbrățișînd pe Mihai, bufnînd pe nări, pocnînd din palme,

35 — așa că reintîlnirea tinerelor femei cu noul amic, cunoscut de prea puțin timp și totuși intrat așa de

repede în intimitatea vieții lor, se petrecu fără prea multă jenă.

Acoperită pe ochi cu un văl des, Annicuța venise încet în urma sorâ-sei. Era palidă, ridea fără pricină, se mișca în sus și în jos fără rost. Milescu o urmărea cu privirea peste tot, și din când în când se oprea din vorbă spre a-i zice:

— Ei, Annicuțo?...

— Ce este?

— Nu-ti ridici voalul de pe ochi?

— Ea da.

însă nu și-1 ridica.

De fapt, Milescu, care observa pe cumnatâ-sa, era el însuși fără echilibru stabil.

Abia ajuns, ar fi vrut să intre numaidecât în luptă cu turcii. Simțea ce impresie ciudată producea asupra lui Comaneșteanu, prin nehotărîrea spiritului său, ai ar fi voit parcă să răscumpere, cu prețul chiar al celor mai mari jertfe, greșeala de a fi venit așa de târziu la regiment.

— Ce facem, Mihai? Turcii au bombardat Calafatul și Giurgiu; ba ieri îmi păreau tras și asupra Olteniței...

— Am auzit.

— Ei, noi?...

— O să le răspundem. Astă-seară trecem Dunărea. — Bra-vo !... Fetelor, să deschidă cuierele și să-mi puneți la o parte lucrurile mele.

Elena rămase încremenită.

— Trecem deja Dunărea?... întrebă ea, cu un accent de nespusă tristețe.

Annicuța, care își scosese pălăria din cap și asculta cu luare aminte, se făcuseșimaipalidădecît cum era. Comaneșteanu se simți, ca și în București, cu sorâ-sa, mișcat de același simțimînt de milă și de descurajare,

față cu înduioșarea femeiască. Femeile la război sunt o pacoste, gîndi el, încercînd să frîngă cu voința lui bărbătească valul de emoțiune ce i se revărsa pesle suflet.

— *Trecem*: cine? zise el ironic,

Elena se uită la el blînd.

— Așa este, noi nu putem trece, răspunse dînsa, gînditoare. Ce e de făcut?...

Era atîta umilință în aceste cuvinte, încît Mihai se simți vinovat cu ironia lui, față de sinceritatea tristă a Elenii. De aceea, neștiind cum să dreagă lucrurile, se apropie de dînsa binișor și îi spuse că treceau Dunărea numai în recunoaștere, ca sfi mai sperie pe turci; că la Rusciuc, comandantul Aehmed-Kaiserli-pașa era prea îndrăzneț și avea nevoie de dovezi hotărîtoare, că nici nouă nu ne lipsește îndrăzneala, la trebuință.

Numele lui Aehmed-Kaiserli-pașa răsună în auzul Elenuții ca o descărcătură de tun. Annicuța se apropiase de dînsa și asculta cu luare-aminte.

— Va să zică, cum trecem?... pardon: cum *treceți*?.., întrebă Elena.

— Trecem la noapte, cu bărcile.

— Și după aceea vă întoarceți, zise Annicuța.

— Negreșit.

Comaneșteanu se uită la fată. Ea privea liniștit înaintea ochilor, ca și cum întrebarea ar fi fost o urmare firească a gîndurilor. Elenuța zîmbi.

— Treceți cu toții, sau numai cine vrea? urmă Annicuța.

— Trecem cu o mină de soldați aleși.

Fata se uită la el, clipind din gene. Se vedea bine că mai avea ceva de întreat, dar că nu îndrăznea. Elenuța îi veni în ajutor:

— Treci și dumneata?

— Da. Am un maior cu care m-aș duce și în iad, dacă ar fi turci și pe-acolo.

— Ba bine că nu, zise Annicuța, cu o ușoară intonație copilărească: toți ar trebui să fie în fundul iadului.

Mihai și Elenuța rîseră cu plăcere de gluma fetei. Milescu, care se întorsese din nou să se lupte cu cuferele și cu Paraipan, voia să știe și el de ce rîd. Numai Anna răminea serioasă.

Pină la vremea mesei, se primblară prin curte și prin grădină. Anna cunoștea toate colțurile, toți pomii. Mergea ușoară de la o brazdă la alta; întindea

brațele spre crângile Înflorite ale meriilor; puneavîrful piciorului pe cărămizi ce abia ieșeau din apă, făcînd totul cu îndemlnare.

5 Tinerețea, care se necunoaște pe sine întotdeauna, era la Anna parcă mai inconștientă decît la alții, poate tocmai fiindcă era mai deplină. Toată persoana ei se desfăta într-o lumină de primăvară intenția. Din culoarea străvezie a pielii, din ochii limpezi, din gura veselă, viața serevârșa în valuri, ca un imn
10 de mulțumire către atotputernica natură, ce o făcuse din plin. Toți cei dimprejurul ei simțeau înfîrurirea acestei firi bogate; unii o admirau, alții se temeau de dînsa, dar nici unul nu trecea fără să n-o vadă.

15 Comaneșteanu înțelesese de la început, cu prevestirea ce o dau de departe, în unii oameni sănătoși, Intimplările vieții lor viitoare, că Anna avea să prindă un loc în drumul lui. Acum, cînd o revedea din nou, parcă și mai bogată de tinerețe și mai hotărîtă în căutarea unei fericiri apropiate, era încredințat mai
20 mult ca oricînd că Anna intra în sufletul lui, pe nesimțite, dar sigur, cum intră un obicei hun, ce răspunde unei năzuinți a lirei noastre. Căci acolo era **Becretul** de care nu-și da el seama: el credea că nu mai trebuie și nu mai poate să iubească.

25 Și, desigur, se înșela.

Fiindcă în singurătatea de la Stănești, atît de plină de lumea reală a lucrurilor Annei, se înfîripase cu încetul un chip nereal, mîngliat de izvorul nesecat al iubirei, ce curge în toate sufletele omenești. Cînd Anna
30 veni să prinză, pe conturul sau real, liniile figuei Închipuite, portretele de-abia mai semănau. Dar, ca și cum imagina adumbrită în singurătate ar fi fost mișcătoare și nelnchegată, se potrivea încetul tu încetul pe fața limpede a Annei, pînă ce ună și alta deveniră una: Anna.

35 Iar fata simțea și se bucura, și, cum zice poetul, chema ca o flntlnă clară către liniștea verdelui fund:

*e sptendon freddi e chiamaM a i silenzi
dtl verde fonda* *«.*

* Și strălucesc reci și cheamă către tăcerile vt-rdelui fund fitaJ.).

La masă, Milescu ceru lui Mihai. să-l prezinte chiar în seara aceea maiorului Șonțu. Voiacu orce preț să treacă și el Dunărea,

— Crezi că o să primească?

5 — De ce nu?

— Cum am stat eu, domnule, pină acuma la Bucu-rești, ca un dobitoc l...

— Ai avut și afaceri, zise nevastă-sa, ca să-l Îm-buneze.

10 — Afaceri, vacs!... Am **Btat** pentni partida de *ecarte*. Am avut, domnule, niște *passe*, de m-am speriat. Cum intram la rînd, *zvintam șuetele*. Toate ciurucurile **s-au** umplut de bani. Îmi era milă de ban-cheri și vream să plec. Da'crezi că mă lăsau băieții?...

15 Comaneșteanu rămase uimit și nu se **putu** opri de a **nu**-i zice:

— Bine, Milescule, pentru asta ai inlirziat pină acuma?

Elena și Annicuța se uitau în jos.

20 — Ce să fac, mon chei?... S-au pus toți pe spinarea mea, au umblat pe la minister să-mi prelungească congediu]. O comedie inlreegă.

Apoi atinse pe nevastă-sa peste mină.

25 — Făr' de Elencuța nici acum nu veneam... Sunt păcătos: nu pot spune omului veide în ochi: nu.

După aceea ee sculă, cam stngaci, și prinse a fluiera primblndu-se de colo pînă colo.

— Annicuțo, erm e motivul din sonsta noastr?

— Care sonatî?

30 — Sonata noastră, de.

— Asta-i frumoși Pentiu tine toate sunt sonatele noastre.

— Sonata variată, tina singură e. Am găsit, am gătit...

35 Și trecu la piano, II deschise sflșiind căptușala **cu** care era acoperit, și prinse cîteva acorduri.

În lumina crepusculară a zilei ce murea, Be ridică de pe clapele candido ale pianului o armonie îndurerată, ce umplea casa de vibrații, creștea, creștea parcă să îndoae zidurile. În acordurile efișietoare ale unui marș funebru, vocea lui Milescu arunca tema despre

care întreba pe Annicuța, **clteva note simple, cîntate cu glas limpede de tenor**, ce păreau ca niște **petale de flori pe un mormint**²⁹.

Efectul fu imediat.

Cei trei, rămași la masă, plecară ochii în pămînt. Muzica se opri. Milescu nu se mai auzea.

„Ce curios om!” gîndea Comăneșteanu, **cind fu din nou stăpin desăvîrșit pe sine**.

Elencuței îi daseră lăcrămile. își duse încet batista la ochi și rămase cu capul plecat **pe mină**.

— Du-te **la el**, zise ea Annicuței.

Apoi adresindu-se lui Comăneșteanu:

— E nenorocit... Simte că a greșit, întirziind prea mult. Nu e vreo vină mare. Dar dumnevoastră, bărbații, sunteți așa de neînțeleși în unele feluri de a suferi, încît nouă ne trebuie o practică specială pentru a vă pricepe. Amorul-propriu la dumnevoastră e fără margini...

încerea să zimbească și nu izbutea.

— E atît de bun !... Aș fi voit să te rog... Mă tem să nu facă vreo copilărie. Sunt două săptămîni de cînd e așa cum î) vezi, nemulțumit de el, dar fără putere de a lua o hotărîre. îmi mușcam degetele **e.&** nu **l-am lăsat să plece cu dumneta**... Voiam să te rog să nu-l pierzi din vedere astă-seară, dacă treceți Dunărea. Nu de alta, dar înoată bine, și, cum sunt sigură că va căuta să-și îndrepteze greșeala cu cine știe ce... nebunie eroică de-a dumnevoastră, te rog să nu-l lași singur...

Ea tăcu. Comăneșteanu se uita la dînsa. O ușoară roșată i se urca în obraz. Se juca pe fața de masă cu virful unghiei.

— Oare de ce nu vine?... Nicule!

Din camera de alături vocea lui Milescu răspunse:

— Gu-cu.

Parcă toată invocația funebră a lui Beethoven se petrecuse cu **un** veac înainte. Milescu fluiera ca mierloii, cotcodăcea ca găinele, țipa, urla în toate felurile.

Elena se însenină.

— Copil! zise ea rîzînd.

— Artiști **zise** Comăneșteanu.

Elencuța, care vrea să se scoale, se opri.

— Adevărat, zise ea încet. Pe ce pune mina iese frumos. L-ai auzit la piano. Să-l auzi chitînd dîjn chitară, din flaut, din armonică.

5 — Da' nu-l știu eu !

Ea se sculă.

— Ce faci acolo, Nicule?

— Mă-mbrac de bătălie, dragă. Comăneștene, ești gats? Am zis să puie caii.

io — Sunt gata.

— Unde e Annicuțt? întrebă Elena.

— Visează la stele, la vino, dtegă, de m-ajută, că nu găsesc nici cravată, nici chipiu, nimic. Boul de Dumitrache ! O să-l mătur curîrd-curîr.d. în valiza mea parcă au dat turcii!...

15 Nevastă-sa rîdea pe îndesatele, făcînd semne din ochi lui Mihai. Milescu mormăia singur:

— Bre!... zavera să fi trecut pe-aici și tot nu eia învălmășeala asta. N-auzi, Elencuțo?

20 — Ce vrei, frate?

— Vacs!... Vreau să răspunzi la apelul nominal cînd îți poruncesc. Mă!... și femeile astea!... Nu te însura, Comăneștene...

25 Elencuța se duse repede la dînsul.

Mihai își aprinse o țigară și ieși în balcon.

Anna se primbla liniștita prin fața caselor, cu un șal pe umeri. Cum îl văzu, veni și se rezemă cu brațele de parmaclîc.

30 — Cam întuneric astă-seară. Cum o să treceți Dunărea?...

Comăneșteanu se coborî lingă dînsa.

— Cred că dacă n-ar fi întuneric n-am trece.

Ea tăcu. Cea din urmă linie de lumină se lăsa pe după plopi, departe, ca într-un vis.

35 — Luna răsare tîrziu...

— în curînd o s-avem lună nouă.

Anna se uita la el, luminată de fanalul ce era aprins în balcon. Avea un aer preocupat; ar fi voit parcă eă-ntrebe ceva și nu știa cum sc-nceapă. Făcu clțiva pași, urmată de Mihai.

— Am avut plăcerea **Bă** cunoaștem pe sora dumitale... prin d-na Cântă...

Comaneșteanu se opri locului.

5 Dinsa se întoarse spre dînsul, zîmbind, pe cit se putea vedea.

— De ce?... Întrebă ea, curioasă.

— De nimic.

Anna îl luă binișor de braț.

— îmi dai voie... Da, am avut plăcerea s-o cunoaștem. O adevărată plăcere, fără banalitatea ce însoțește asemenea vorbe. Se cheamă Sașa, da?...

10 — Da...

— Pînă acum niciodată n-am dorit **să** fiu altcineva... De ce rîzi?

i 5 — Eu?!

— Poți să rîzi, însă e așa: pentru întîiași dată aș dori să fiu alta. Aș dori să fiu sora dumitale.

Comaneșteanu se înclină foarte ceremonios, deși nu-l vedea nimeni. Brațul fetii tremura și el însuși se simțea mișcat.

20 Anna se opri.

— Mă rog... nu cum înțelegi dumneata, zise ea.

— Eu nu înțeleg nimic rău...

— Vream să zic că aș vrea să fiu cum e sora dumitale... Știi că poate să vie să ne vadă — ou d-na Cântă... Să ne dăm la o parte, că sosește trăsura.

Sedetă la o parte. Trăsura se opri în fața scării, în lumină. Paraipan era pe capră, lingă vizitiu. Făcea zel.

— Uite ce prost e, zise Anna rîzînd.

30 — *Reacționar...*

— ... *dropicos*, adaogă fata repede.

Apoi, încet:

— La revedere.

Comaneșteanu, fără să știe cum, îi luă mina. Ea părea că simte mișcarea ce se făcea prin întuneric, și cu îndemnare, dete virful degetelor să i le sărute.

35 — La revedere, zise ea Încet. O să vă întoarceți cu bine... Noi o să vă așteptăm...

Apoi, ca și cum a-ar fi temut să nu fi zis prea mult, daose:

40 — Sunt sigură că Elencuța așteaptă pe Nicu...

Vili

Mai multe nopți de-a rîndu] lucraseră **Eoldtții** în albia Vîjiitorii, ca s-o edlncessă și **Bă** ajute astiel apele Dunării de a se urca la deal, pînă la **un** cot. Plouase de curînd și torentul aducea cu dînsul mltură.

5 Ceea ce munceau noaptea se astupa ziua. Goi pînă la brîu, plini de noroi, c&menii trăgeu ta la prașilă, maicîntînd, mai lnjurîrd, după fire. într-**un** zăvoi de cătînă ardea locul de vreascuri, mititel și pipernicit, ca să nu Ee vadă de pe malul turcesc. Soldații se plrpăleau la flăcăii». Unul, rezemat într-un cct, mormăia din fluier; altul, pe vine, răsucea o tigaia; **un** al treilea își încălzea palmele. Un biet țig*n, printre dirșii. se văita de-un dinte.

10 — Scoate-l, mâi Sticlele, ca-ți crește altul,

15 — Păi, l-aș scoate, nea Petrte, dar pînă să-ți iasă dintele, ți-a ieșit, și sufletul!...

— O fi de lapte, mai.

— Pune-i niște praf **de** pușcă, țigane, și dă-i foc, zise capcialul, care-și răsucea țigara.

20 Țiganul se uita cu jînd la el:

— Haoleu, domnu căprar, ca tare-aș mai trage și eu un fum.

— Dacă ai tutun, Iți dau eu foiță.

— Doar să vlnd pe taica la drăgaică.

25 Glumele cădeau în piioteala nopții. Mur.ca r.-avea spor, oamenii își **Bîieiau** puterile degeaba.

Comandantul batalionului **inspectEse** lueieieile și Înțelese că ideea adîncirei albiei era curată pierdere de vreme. De aceea, poruncise c&menilor să **părpecescă** lucrul.

30 **în** seara de 28 aprilu, luntrele lipovenești fură scoase pînă în gura Vîjiitorii. Un pilc de vreo 60 de soldați, aleșiprintrecei ce știau sa înoate, fu ccorbît în prundul glrlei, numai cu puștile și patrontașele.

35 Luntrile negre, cu fundul ascuțit și vîrfurile În-toarse în sus, erau greu de Încărcat. La cea mai mică atingere ee plecau pe o parte.

Ofițerii deteră ordine să le tragă jumătate pe uscat; cei mai greoi se urcară astfel; cei mai sprinteni le împinseră în apă și săriră în ele din fuga.

5 Totul se făcea în tăcere. Nimeni nu vorbea decât cu grije, și prin șoapte.

La a treia barcă, o palmă solemnă răsună în liniștea nopții. Maiorul se apropie de grupul de unde pleca zgomotul.

— Ce este? întrebă el supărat.

*0 — Să trăiți, domnu maiur, soldatul Ion Savu nu vrea să intre în luntre.

— Unde ești, măi băiete?

— Să trăiți, aici suntem.

— De ce nu vrei să mergi?

15 — Ba vrem, să trăiți, da' nu putem.

— De ce nu poți?

Soldatul o dete prin singular:

— Îmi vine amițeală, să trăiți, că taica a murit înecat în Siretiu.

20 Milescu, care era cu Comaneșteanu la spatele maiorului, zise încet lui Mihai:

— Grozav i-aș da două palme sergentului care l-a bătută...

Maiorul se gindea.

25 — Unde-i sublocotenentul Iordânescu?

— Aici, domnule maior.

— Aprinde felinarul.

Sublocotenentul se cam foia.

— Să nu ne vadă, d-le maior.

30 — Aprinde, domnule, și nu răspunde l... Ți-e frică să nu Le rănlnce turcii?...

Sublocotenentul aprinse felinarul, ținându-l tot cam pe după dînsul. Maiorul porunci din nou:

— Să vie patru oameni. Sergent, ia-1!

35 Soldații puseră mîna pe Ion Savu și-l ridicară pe sus, aruncîndu-l în luntre ea pe un sac. Maiorul zise încet către Comaneșteanu:

— Altfel, ar trebui să-l împușc.

Milescu încremenise. Toată simpatia ce simțea pentru maior dispăru deodată. Se urcă în barcă, moleșit ca o bleandă.

5 De îndată ce fu lîngă Comaneșteanu, se plecă spre el și îi zise la ureche:

— *Mon cher, votre commandant me degoâte.*

Comaneșteanu îl atinse pe umăr.

— *Allons, allons...*

i o — Mi-ai spuB că e bun, că e iertător... Asta îți este bunătater?

— Nu putem vorbi acum, dar fii încredințat că așa trebuia să facă. Războiul nu se poartă cu milă și cu dulcegării sentimentale. Închipuiește-ți că, din cei 60 de soldați, la 30 le-ar fi venit emețeală...

15 Milescu dete din cap...

— Ești *terre à terre* astă-seară.

Comaneșteanu zimbă și nu mai răspuse.

20 Luntrele, înșirate una după alta, merseră o bucată bună pe lîngă malul românesc, în susul apei, ca să nu le ia curentul și să le ducă prea jos, unde Dunărea se desfăcea în mai multe brațe.

La un semn al maiorului, vîslașii repeziră luntrele în șioiul apei. La început, Iopețile făceau zgomot, pliscăind degeaba, ca și cum ar fi fost mînuite de copii. Soldați născuți și crescuți pe balta, se simțeau neîndemănateci.

25 — Ce dracu, mă, Bercule, zise unul încet, parcă trag în nisip...

30 — Ia-o domol, Stanică. Zi-i ici cu mine: una, două...

Un „sîilt!” poruncitor se auzi de la luntrea din cap, unde era maiorul, și nimeni nu mai suflă.

35 Soldații simțeau alicneală la inimă, parcă n-ar fi mîncat de două zile. Tăcerea, întunericul nopții, gîlglitul șopotitor al ochiurilor, neliniștea pe cei mai mulți. Apa curgea pe nesimțite. Ici și colo străluciri neînțelese se răsfrîngeau în rotocoalele untelele Dunării. Sclipiri depărtate de stele se încrețeau pe unda mișcătoare.

Tăcerea devenea absolută; dar cu cit ea creștea mai mult, cu atîta lumea părea că fuge mai departe de cei din luntre. Un caporal întrebă încet pe Comăneșteanu :

5 — Să fie oare zece, domnu locotenent?

Un zgomot surd, venit ca din funduri de pămînt, începea să învăluie tăcerea nopții. Se auzi glasul maiorului:

10 — Să se schimbe oamenii de la lopeți: unul cîte unul.

Ordinul trecu din luntre în luntre.

— Să se schimbe oamenii de la lopeți.

După cîteva minute, același glas porunca:

— Mînal...

15 Brațele odihnite dau putere nouă bărcilor. Zgomotul surd creștea: ajunseseră în mijlocul Dunării, unde apa venea furioasă, clocotind și ro3togolindu-se. Nimeni nu se mișca.

20 Milescu se îmbunase. Cerul, limpede, îl furase de pe pămînt. Alunecase în fundul bărcii, între doi soldați, urmărind cu ochii și însemnînd în gînd constelat iele.

Comăneșteanu se simți deodată atins pe genunchi:

— Uite, Mihai, ce frumos răsare Antares din ape...

25 Soldații ridicară capul. În adevăr, o minunată stea roșie scapără din lurnine.

— S-a aprins de tot, bat-o vina ei!... zise unul din oameni.

30 Toți ceilalți se uitară spre cer, înfiorați ca de spaimă. Un ehiot lung răsună în văzduh. Ce putea fi?

— O baghiță, zise un soldat.

Clocotul apei scădea pe nesimțite. Tăcerea nețărurită îi lua locul. Se apropiau de malul celălalt, și fiecare om simțea că pămîntul nu mai e departe.

35 Fără ordin, vîslașii trăgeau mai încet din lopeți.

Luntrea maiorului se oprise. A doua veni lingă cea dintîi, a treia lingă cea de a doua, și astfel toate, la linie, înaintau cu băgare de seamă.

40 Deodată una din bărci se izbi de ceva tare, iar oamenii fură zguduiți cu putere. Se auzi un lătrat de ciine.

— Am ajuns la ma), zise maiorul.

Se sculareră toți în picioare.

— Să se coboare unul în apă binișor.

5 Ordinul nu fu executat destul de repede. Un moment de nedomirire păru că stăplnește pe toți. În fine, cineva sări.

— Suntem aproape pe uscat, domnule maior, zise o voce prin întuneric. Văd un foc la deal...

— Cine-i ăla?...

10 — Milescu, răspuse Comăneșteanu maiorului.

— Să se coboare oamenii binișor, și după mine!...

Se auziră cîteva pliscăituri de apa, cum săreau unii soldați.

— Iordănescule!

15 Mai multe glasuri repetară încet: „d-1 sublocotenent Iordănescu". Ofițerul veni spre maior.

— Dă-mi felinarul. Dumneta să răraii cu luntrile. Vîslașii să nu se miște de la lopeți.

— Am înțeles.

20 Maiorul aprinse felinarul, care fusese acoperit, cu nelndăminare, pe toate laturile, cu postav negru.

Cele din urmă ramificații ale munților Dobrogiei, la Dunăre, se urcau pe nesimțite, așa că focul pe care-l vedeau acum la deal păruse soldaților români o stea.

25 Oamenii mergeau în tăcere, cu băgare de seamă. Lumina focului, care împrăștia, departe, o roșeață de jeratic; streășină unui bordei ce se vedea în apropiere; văile și dealurile; fantasmagorica licărire a fanalului,

30 — făceau pe soldați să se ereadă pe lumea cealaltă. La unii li se părea că visează; la alții le venea să chioie. Toți strlungeau pușca cu nădejde.

La o dspărtare de vreo sută de pași, clinele care lătrase se repezi furios spre oameni. O descărcătură de pușcă hui pe văi, iar clinele, străbătut de un glonț, sări în sus și căzu jos mort. La moment, o altă descărcătură răspuse de la turci.

3g Atunci, fără ordin, fără regulă, soldații se aruncară asupra bordeiului. În față, erau două gherete descîn-

duri: amîndouă fură făcute fărăime, iar sentinela ucisă, călcată în picioare. într-o clipă, fotul fu aninat de streșinele colibei. Rogozul se aprinse, pîrîind.

La lumina flăcărilor, un Btrigăt asurzii or se înălță pe malul ticnit al bătrînului fluviu. Parcă o trebuință sufletească de a zbiera coprinsese pe toți oamenii aceia, ce tăcuseră atita timp.

10 însă, ușa bordeiului nu se deschidea. Un sergent îi dete o formidabilă lovitură cu patul puștii, iar ușa sări din țîțîni. Dar pe loc, el fu trintit la pămînt, și în același timp trei oameni, ca trei tigri, țîșniră din gioapa bordeiului, trăgînd focuri într-aiuri și fugind. Doi fură uciși în mers, iar unul, prins viu, tu ridicat pe sus și dus către acoperitul ce ardea, spre a ti aiv»>f&t

15 in flăcări.
Totul se petrecuse cu o repeziciune extieordirară. Maiorul puse mîna in pieptul unuia din soldații ce voiau să arunce pe turc In foc:

20 — înapoi l...
în fuga impresiilor băgă de seamă că era tecmai cel cu amețea de pe mal.

— înapoi!... striga maiorul din nou; Ia bărci!... Locotenent Comaneșteanu! să se foiroeze coloana de marș!...

25 Turcul fu legat cobză și luat Ia vale.

— Să n-aud vorbă! repetă maiorul. Locotenent Milescu! treci in capul coloanei. Comăneștene, sunt toți oamenii?

30 — Cred că da, domnule maior.

— Marș!...

Soldații se așezară Ia rind, și coloana porni in urma felinarului- Supunerea și disciplina îi lua din nou în stăpînire: trecuse momentul de nebunie furioasă, cu care se aruncaseră asupra sentinelei turtești.

35 Tocmai cînd intrară din nou în barei și porniră înapoi, Milescu păru a-și reveni în fire. Cît ținuse invălmășala, el parcă visase sau murise. Nu-și da seama de nimic, nici ce făcuse, nici ce gîndise. Cîte o pată de imagine li revenea în mînte, ca dintr-un trecut depărtat: kO fucul, reflectat de apele Dunării, sau capul stilcît a) turcului din gheretă. Asta eia războiul!.-.

IX

A doua zi și zilele următoare, Milescu continuă a fi ca și mai nainte, vesel, zgomotos, dar parcă nu destul de natural pentru cine-l cunoștea bine. Elena îl urmărea cu privirea peste tot. îl rodea ceva. Să fi fost părerea de rău de a fi părăsit deprinderile Lui din București? sau nepotrivirea celor ce gîndea el despre viața de companie cu ceea ce era ea în realitate? Poate din toate să fi fost cite ceva.

10 Nevastă-sa își aducea aminte că Milescu revenea de la toate concentrările cu aceeași neliniște sufletească. Parcă activitatea oamenilor cu voință și hotărîrle deștepta o părere de rău ironică In natura lui nehotărîtă; parcă disciplina grosolană a armatei, cu supunerea ei oarbă, cu diferențierea indivizilor după gradele de la tunică îl umplea de milă pentru cei de rind. Orcare ar fi fost pricina, Milescu, in asemenea împrejurări, seinchidea în odaia lui de lucru si trăgea din armonică pină s-o rupă; umplea văzduhul de fum și scuturătorile de capete de țigară; se primbla dintr-un colț intr-altul, fluierind. Desigur, lumea, atunci, i se părea alcătuită rău.

25 Dar zilele treceau înainte; evenimentele se alungau unele pe altele, grave sau glumețe, după Îmbinarea cauzelor. Comăneșteanu iubea pe Annicuța, așteptînd venirea Nataliei ca un aiurit; rușii se apropiau de Dunăre pe toate liniile; maiorul Șonțu plăcea la toți, chiar și lui Milescu; Paraipan era mai reacționar ca orcind. Numai natura plutea nepăsătoare pe deasupra- praturtului, legînd trecutul de viitor, nimicul de nimic, printr-un singur punct al conștiințelor omenești, acela pe care cu toate astea oamenii pun așa de puțin preț și pe care numai cei ce iubesc îl înțeleg: momentul actual.

35 Luna lunei de mai se urca in limpeziciunea nopții, ca un vis frunns în satrtiml unui suflet tinăr; plopii dormeau pe iaz; apa curgea la vale, desiâtîndu-se in luminișul ce-i mngiia fața.

Comaneşteanu și Annicuța se primblau prin curte, prinși de braț. Ei tăceau. Ochii lor se ridicau spre lună, involuntar, atrași de taina discului ceresc. Fiecare simțea în sine atâtea porniri frumoase către celălalt, și cu toate acestea nu îndrăznea să le spună, jenat parcă de mărturia Luminei.

— Ce curioasă e luna I zise Comănețtear.u. Mă farmecă și mă hipnotizează. Aș avea parcă atitea lucruri să-ți spun, și nu îndrăznesc.

10 — Nu-i așa? adaugă Anna repede, ca și cum vorbele lui ar fi răspuns, întocmai, gir.durilor ei.

— Și, cu toate acestea, trebuie să-ți spun. Trebuie să-ți spun că viața îmi pare di» nou atrggălcare, că mă simt înviorat; că fac totul din plin. Dumneata ești cu mult mai tânără decât mir.e, și poate nu înțelegi toată frumusețea ce mi-a revărsat-o în suflet iubirea mea de astăzi, fără umbră de părere de rău sau de tristețe...

20 — De ce tristețe?... întrebă Anna, nedomirită. El zîmbi, uitîndu-se la dînsa și strîngîndu-i mira la piept.

— Cum să-ți explic?... Numai cine iubește drept și cinstit simte deplinătatea ui.ei asemenea bucurii. Anna Be plecă sub obrazul lui și, jumătate glumind, jumătate serioasă, îl întrebă:

25 — Da' se poate iubi și nedrept? și necinstit?...

— Nu se poate. Cine iubește așa, nu iubește.

— Atunci?...

30 Zicînd accept „atunci?", ochii ei străluceau, de viață și hotărîre, gata parcă să scapere seînteii de ură. Comaneşteanu se opri în fața ei, îi ridică paiul de pe frunte și o privi lung.

— Ce minunată ești!... Ai un portret care să-ți semene?

35 — Da.

— Poți să mi-l dai?

^ Da, însă la ce o să-ți servească portretul? N-o să mă ai pe mine întotdeauna?...

40 El o privi din nou în rotunjimea senină a chipului, și nu răspunse. Era Într-Inse. ca în toate femeile sănătoase, ajunse la deplină dezvoltare sufletească și tru-

pească, o instinctivă pornire împotriva a tot ce e nesigur, a tot ce e vag și fuge. Pentru ce umbra unui portret?

5 În privirea lui și-n privirea ei, se încrucișau două dorinți: a lui, trecînd peste capul fetei și pierzîndu-se în lumea nematerială; a ei, oprindu-se în el.

Anna îi luă mîinile și i le strinse cu putere:

— O să mă ai întotdeauna, Întotdeauna [...]

10 Apoi, dusă ca de o forță căreia nu-i putea sta împotrivă, se aruncă la pieptul lui, tremurînd:

— Nu-i așa?..-

Din cerdac, glasul lui Milescu bătea toba ca la mezat:

15 — Blrr ram, birr ram... Areci o dată ! areci de două ori! și de... trei!

Anna se depărta de Mihai, cu o repeziciunede fulger și fu numaidecît stăpină pe sine:

— Iaca și Plcalâ.

20 Milescu se puse să alerge prin curte, strigînd:

— La o parte, domnilor, că trece trenul.

Apoi, se duse buzna ta Anna și Mihai, îi luă pe amîndoi de cîte o mină și dete cu ei o fugă pină la podeț. Elena și maiorul veneau în urmă.

25 Ajuns la pod, Milescu se opri deodată. Apa curgea în bătaia lunei, plină de luciri misterioase.

— Piiț... ce frumos eț... Annicuțo, cheamă pe Elencuța și pe maior.

Se așezară toți cinci sprijiniți de rîzămătoarea podețului. Milescu tăcea.

30 — Ce miros de răcoare și de primăvară ! zise Elencuța. Nu mi-ai spus nimic, Nicule, de impresiile tale de pe Dunăre.

— Ce să-ți spun, dragă?...

35 Elencuța se uită la el. Părea plecat.

~ Nicule, adio.

— Salutare, Nicule, zise Anna rîzînd.

El se uita la ele și zîmbea. Glumele nu se prindeau. Puterea farmecului naturei îi înriurea pe toți.

40 — Ce mare artist ar fi cel ce ar putea să facă un asemenea tablou! zise maiorul.

Anna se uită la soră-sa, sperînd să întîlnească o privire ironică. Elencuța însă, părea cufundată într-o dulce melancolie, fără să vadă **ȘJ** fără să audă.

Milescu vorbea singur, probabil zicea vreun vers.

Elencuța veni lingă el:

— Zi tare, Nicule.

El se uită la dinsa:

— Ce să zic?

10 — Ce spunei adineoare?... Știu că nu vei fi vorbind
singur.

El își trecu brațul sub brațul ei și îi rosti încet;

„Un castei pe malul mării”...

Annicuța asculta.

— Tare, tare, zise ea.

15 „Un castel pe malul mării
Preajma codrilor o ține,
Domn pe legile uitării
Amintirilor «Un sine.

20 Stă domnița de-o vecie
In castelul din pădure,
Aștețitînd mereu sa vie
Ffit-Frumosul ei so fure.

25 Vin, coboară din poveste,
Făt-Frumos, pe-un corn do **lun.'i**;
Fii ce ești, și ce nu este:
Trup iubirei de nebuna.

30 Trec castelului prin față,
Plutitori pe drum de spume,
Doi lunateci prinzi în brațfl.
Doi nebuni ce fug de lume.

Bl vtslește; ea, de frică,
Stă la pieptul lui, tăcută;
Ctnd lopețile ridica,
El se pleacă și-o sărută.

Doamna din balcon îi vede...

Ea se-ndoaie... cade parca...

Și adio! ...Doamna crede

Că e dlinsa cea din barcă”.

5 Annicuța sări:

— Cum? cum? Ia mai zi o dată.

Maiorul asculta, plecat de tot pe răzămătoarea podului.

io Milescu suflă în ochelari, cum făcea întotdeauna la
vremuri grele, și zise din nou poezia.

Chipul maiorului se luminase de tot. Pe fruntea lui înaltă se juca lumina, dîndu-i sclipiri de fildeș.

— Ce minunate sunt unele vorbe din graiul ome-
nesc!... zise el domol lui Comăneșteanu.

15 — Mă tem că sunt numai vorbe, răspunse Annicuța.

— Nu știu. Ar trebui s-o mai aud o dată sau s-o
citesc. Dar chiar așa dacă ar fi, vorbele astea sunt
atit de evocative, încît eu văd castelul, văd pe dom-
nița nebună, văd pe înamorați... Preajma codrilor
o ține”... Minunați

20 — Da, da. însă pe urmă?... Cum vine pe urmă,
Nicule?

El repetă încet:

„Domn pe legile uitării

25 Amintirilor din sine”...

— **PoftLin!**... Ce-nsemnoază asta?... „domn pe legile
uitării amintirilor din sine”... Dar la sflrsît: *cade
parcă, și adio, salutare, donmițo, că-i trebuie omului
rimă la barcă.*

30 Maiorul se încălzea.

„Domn pe legile uitării amintirilor din sine’ e
foarte frumos; numai, trebuie înțeles. Poate că rima
de la *barca* cu *parcă* să fie cam îndrăzneță, deși e
perfectă, la schimb însă ce adevărat trec ei în barcă,
35 unul în brațele altuia... „Cînd lopețile ridică...” Cum
zice?

Milescu repetă strofa. Comăneșteanu se plecă la
urechea maiorului.

— Vrea numai aă-l supere.

40 Annicuța urmă:

— Dar junele Făt-Frumos, ce-i cu el? S-a coborît călare pe-un corn de lună... ca să fie ce nu este... Nicule, nu ți-e bine?...

Milescu zîmbea, fără putere de o răspunde, știa că Annicuța glumește, dar totuși îi venea cam peste mină s-o audă băfîndu-și joc de sufletul lui. Eleiui: ^ suferea de-a binele. Ea vibra la tot ce era vers sau muzică, fără să înțeleagă adesea toate coliliiri)e. Cu un obraz necăjit, se uită la soră-sa ca la un dușman -

10 — Va să zică nu vă place. Încheie Milescu.
— Mie îmi place foarte mult, zise maiorul.
— Îmi pare rău. Voiam să vi-l și cînt...
— Te rog, Nicule. Haidem la piano, adaogă ne.??-tâ-sa.
— Dacă nu place la toți, nu.

Milescu se uita la Anna și la Comaneșteanu, ce un copil fricos la părinți. Mihai se duse la el, îl luc de braț și-l îndruma spre casă.

20 — Să-mi spui încă o dată poezia.
Anna se ținea după dîșii:
— Vai de noi încă o dată zise ea cu un ;er comic.

Milescu se opri. își pierduse răbdarea.

25 — Așa faci, urîto? Lasă că-mi mai cazi dumneU in mină.. eurlnd-curînd. Ca mine vii să-mi ieri consimțimîntul; și nu ți-l dau.

Annicuța sârea și cinta.

— Nu-mi pasă: sunt majoră.

30 — Da, da, majoră!... Ai să fii minoră toată viața ta... Și ce vorbesc eu de consimțimînt]... Parcă le vrea cineva?... Comaneșteanu mi-a spus verde, în ochi, că nu te ia... Alții idem...

— Eu n-am spus nimic, zise Comaneșteanu.

Annicuța bătu din palme.

35 — Și chiar așa dacă ar fi, dumnela nu poți să te însori.

— De ce? întrebă Mihai rizer.d.

— Fiindcă mai ești însurat o dată. N-ai o case de copii la Paris?...

40 Comaneșteanu izbucni într-un hohot de rîs. Annicuța se oprise și se uita la el.

Maiorul veni repede înaintea lui Comaneșteanu și-l opri un moment pe loc;

— Iată o lecție de strategie.

10 Annicuța care, cu firea ei vioaie și ironică, era gata să zîmbeacă de teoriile maiorului, ramase și ea nedumerită de înțelesul vorbelor lui. Pană, în adevăr, toată siguranța cu care ataea dinsa pe Milescu nu mai avea nici un efect, de cînd se mărginea numai să se apere; iar Milescu, care fusese așa de slab in 15 apărarea poezie», devenea primejdios ai&cină. Constatarea acestui adevăr, în loc să îndemne pe Annicuța a deveni din nou agresivă o făcu, printr-o instinctivă pornirea sufletului femeiesc împotriva a tot ce e acțiune violentă, să dea înapoi. Milescu, dimpotrivă, dete 15 năvală înainte:

— Lasă, jupînițo, că ne răfuim noi... Ți-ai mai comandat, rochiile vătuite?...

Elencuța r5dea din toată inima. Annicuța se întoarse către soră-sa:

20 — Rîzi! că tare e de spirit.

— Da' ce crezi, Mihar?... urmă Milescu: tot ce e pe dinsa e fals--.. Și nu-ți mai spui că e și șchioapă.

25 Annicuța venise în fața lui, cu minile în șolduri, parcă ar fi vrut să se arate cît era de bine făcută, și da din cap.

— Nu crezi? zise Milescu lui Mihai. Vino-ncoace, domnișoară.

Apoi, cu tocul de la cizmă, trase o linie lungă pe pămînt:

30 — Te rog. Dacă nu e adevărat, umblă pe linia asta. Annicuța, sigură de sine, se așeză în capul liniei. Ceilalți priveau.

— Să nu ieși de pe linie !... strigă Milescu. *Avant!*...

Fata făcu cîțiva pași repezi. Cumnatn-său o opri.

35 — Nu așa, puiule. încetinel. Și ia-o de-a capo.

Annicuța veni din nou în capul liniei și porni încet, parcă ar fi umblat pe fringhie. După patru pași, puse piciorul alături.

Milescu bătu din palme.

— Am înțeles.

40 Apoi se întoarse țanțoș către Comaneșteanu.

—Adevărat e, domnule, eă-i șchioapă?
Annicuța, nervoasă, rîdea, și revenea cu tncăpă-
ținare pe linie. Cu cit devenea mai nervoasă, cu attta
5 umbla mai rău. Ceilalți rideau. Milescu se uita la
ea serios:

—Are haz. Pare șchioapă de-a binele.
Apoi se duse la dtnsa și o luă de mină.
—Acuma destul.

10 Fata se smuci din mina lui și încercă din nou să
umblă pe linie. Dar acum era atlt de aprinsă, încît
nu putea face nici un pas drept.

Milescu o apucă de braț cu putere și o duse spre
casă. Annicuța se lăsă în voia lui. Era gata să plingă.
—Sus, copii, la muzică! strigă Milescu.

15 Fata, înainte de a pune piciorul pe scară, se opri.
—E adevărat că sunt șchioapă? întrebă foarte
serios.

Lui Milescu ii venea să se topească de ris, însă se
stăpîni cit putu și îi zise:

2i) —Ce copilăroasă ești tu, Annicuțo...
—Atunci de ce n-am putut să merg pe linie?
—Cineștie... Fiindcă se uitau toți la tine... Aprinde
repede luminările la piano, că viu numaidecît.

25 Înseninat astfel, Milescu își primbla mînilor pe clape
de cîteva ori, încheind gamele cu putere în acordurile
lor finale-

Ceilalți se așezaseră în scaune, mulțumiți de-a regăsi
căldura camerei, după răcoarea umedă a nopții.

30 Milescu Începu o melodie ușoară, ce părea că vine
din depărtările adînci ale notelor de jos și se urcă
spre notele de sus ale violinei, cu o suavitate fer-
mecătoare:

35 „Un castel pe malul mirii
Preajma codrilor o țim».
Domn pe legile uitării
Amintirilor din Rine.”

Pe cuvîntul „codrilor” sunau două note atît de
curios, încît parcă fiori din singurătatea munților

treceau prin aer. Vocea lui Milescu se mlădia pe acor-
duri; vorbele se umpleau de înțelesuri.

5 Maiorul își rezemase capul de jelt și plecase în
vremuri bune; Comăneșteanu privea înaintea ochilor;
Elencuța sta dreaptă pe scaun, cu sufletul plutor
în adieri calde.

Cînd muzit-a ridică sus vorba „amintirilor”\ glasul
lui Milescu se pierdu într-o notă aproape fără ființă.

10 El tăcu. Ceilalți veniră încet lingă piano, coborîți
din unghiuri depărtate, neîndrăznind parcă'să vor-
bească.

Milescu se sculase în picioare și se uita și el fără
scop, cînd dete cu ochii de Annicuța.

—Da' ce faci, dragă? o întrebă el mirat.

15 Fata își ridicase rochia atît cit să-și vadă vîrfur
piciorului, și, cu capul plecat, cu coatele în aer, încerca
să umblă pe o sclndură. Pentru dinea muzira parcă
nici nu fusese. Ideea că putea în adevăr să fie
șchioapă o muncea.

20 Un ria general întîmpină pe biata fată, iar ea,
rușinată, căzu pe un scaun, ascunzindu-șt obrazul în
mini.

De cînd Annicuța spusese, în treacăt, că Natalia
Canlă era hotărîtă să vie la Stănești, cu Sașa, Comă-
25 neșteanu nu mai avea liniște. își aducea aminte de
întrebarea ciudată ce i-o făcuse fata; „de ce?” și nu
putea aă-i limpezească bine Înțelesul: știa Annicuța
ceva? nu știa?

30 Pe de altă parte, viața lor împreună la Stănești se
prelungea prea mult; intimitatea lui cu fata, sub ochii
îngăduitori ai lui Milescu, incepea să nu mai aibă
noimă.

35 Hotărîrile cele mai extravagante se urmau în spi-
ritul lui: să ceară a trece într-un alt regiment, sau să
se instaleze pe cîmp, în corturi, ca ceilalți ofițeri, —
ar fi trebuit să se destăinuiască maiorului; să spuie
drept fetei — era lucru greu și delicat; să aștepte pe

Natalia și aă-i vorbească — ar fi fost natural. Dar sufletul nerăbdător se anină adesea de o Intmplare, care îl dure la dezlegare pe căi neașteptate.

Intr-o zi, intrând la Milescu, Comaneșteanu îl găsi făcând socoteli cu Paraipan. Voi să sa retragă. Milescu însă stăruie să răroină.

— Am sfârșit, Mihai; șezi.

Era cumpătat și serios, cu o pornire către intimitate.

10 — Vream să văd socotelile creștinului ăștia... Cine știe de-acuma cind mă mai pot ocupa de afaceri.

Glasul lui era tremurător, parcă alte gânduri se legau de cuvintele rostite. Comaneșteanu se simți atras către el, și deodată îi veni să vorbească.

15 — Nicule, putom rămînea singuri un moment? Aș avea să-ți spun ceva...

— Cum nu, dragă.

Milescu își dete scaunul la o parte, gata să asculte,

20 — Suntem prietini vechi. Tu vezi că mă ia apa la vale...

Milescu se uita la el, zîmbind cu bunătațe; dar nu înțelegea.

— Șederea mea la voi nu se mai poate prelungi fără o explicare.

25 — Am priceput...

— Te rog. N-ai priceput nimic.

Comaneșteanu aprinse o țigară, parcă mai mult ca să facă ceva, decît ca să fumeze.

— Ai vrea să mă ai de cumnat? zise el deodată.

30 Milescu nu putu răspunde nimic, ri numai se sculă și deschise brațele.

— Strînge-ți cleștele, omule, și ascultă-mă.

— Vino să te sărut... Nu se poate.

35 Se îmbrățișară prietenește, și după aceea Milescu căzu din nou în scaunul lui.

— Bra-vol... Va să zică îmi ceri mina Annicuței. Mă duc să chem pe Elencuța...

— Ba să stai unde te afli.

— Atunci, domnul meu, fii bun și te îmbracă în mare ținută... Da', mă rog, ia să ne înțelegem, fata te vrea?

— De, știu eu...

Milescu se uita pieziș la el:

— Nu-mi umbla cu mofturi! Ai furat inima fetei și acum faci pe ștregarul.

Comaneșteanu îl privi trist:

— Nicule, fii serios. N-am furat nici o inimă. Ba, dacă vorba n-ar fi prea romantică, aș zice că mie mi-a furat inima...

— Auzi dumneta!... Te-au călcat hoții.

Comaneșteanu se sculă supă)al:

— Ești un om imposibil.

Milescu se duse după dînsul și-l îmbrățișe din nou.

— Am înțeles, știu și ți-o dau din toată inima, zise el mișcat. Nu le uita la glumele mele: ca să nu par prea sentimental, deviu prost. Șezi lîngă mine... că de-acuma ești în casa ta: tu ești stăpinul și eu sunt mosafirul.

— Domoi, zise Comaneșteanu. Sunt oarecare greutăți...

— Nu văd nici o greutate.

— Cu toate astea sunt... O simpatie veche...

— Ai copii la Paris? Am innemerit fără să vreau?

— Omule, lasă glumele! N-am copii nicăierea. Am iubit o femeie...

li venea așa de greu să spuie, incit lui Milescu i se făcu milă. Îl luă de mina:

— Știu, Mihai. Nu e nevoie să mergi mai departe.

— De unde știi?

Milescu făcu o mișcare, ca și cum ar fi zis: „astfel de lucruri se știu totdeauna". Comaneșteanu se uita la el aiurit.

35

— Aș fi vrut să te-ntreb, urmă el încet, de nu sunt dator să mărturisesc adevăul către d-ra Anna?

Milescu dete din cap serios:

— Asemenea mărturisiri sunt primejdioase, pină ce nu te simți legat cu putere de o viață nouă. Anna e o fire Bemeață... Poate să primească bine și să înțelege sinceritatea cu care îți deschizi inima, dar poate

să se și supere... Știu eu?... Sunt atâtea colțuri în sufletele omenești!...

Comaneșteanu se uita la el fix.

— Da', mă rog, ești bine încredințat că nu mai iubești pe eelaltă? întrebă Milescu, rar.

Mihai plecă ochii în jos:

— Vezi, asta e greutatea cea mare, răspunse el cu anevoie.

— Atunci? Trebuie să alegi: or una, or alta.

10 Era oarecare asprime în vorbele lui Milescu. Fără voie, omul al cărui spirit se deschidea cu înlesnire tutulor pornirilor sufletești, pe cit timp rămtneau abstracte, devenea strimt și egoist de îndată ce intra în joc o rudă.

15 Comaneșteanu își ridică privirile către el, lung:

— Eu căutam în tine pe vechiul prieten, Milescule, și dau de tutor. Știu că așa e bine să fie: or la deal, or la vale. Dar dacă lucrurile s-ar petrece în realitate cum se petrec în cărți, viața ar fi un model de aforisme zilnic aplicate, în care, ici și colo, câte o pasiune *unică* ar veni să întrerupă monotonia lor cinstită... Vezi bine însă că încă nu e așa.

— Ba eu cred că e așa...

— Lisă-raă să vorbesc... Și eu am simțit ca tine, greutatea de a fi judecător drept, când e vorba de înclinările unei persoane din familia ta, și am înțeles câte de greu să fii larg în vederi. Egoismul ne orbește. Ni se pare că se răsfrînge asupra noastră o parte din reaua opinie ce și-ar l'ace-o lumea asupra rudei noastre.

30 — Așa și este.

— Ba nu este așa. Nu afirma cu atîta încredere, că foarte puține lucruri se pot afirma în mod absolut. Dacă vrei să *judeci*, trebuie să aibi puterea de a te desface de nenumăratele prejudecăți ce-ți întunecă vederea.

— Vacs! zise Milescu, vrînd să se scoale.

Comaneșteanu se uită la el atît de curios, incit Milescu se simți jenat de vulgaritatea *vacsului* său și se Înroși:

— Pardon...

— Eu căutam în tine un prieten căruia să-i deschid inima întregă...

Milescu, ca întotdeauna, lupta cu propria lui slăbiciune:

— Bine dragă: spune.

— Vream să spun că sunt neliniștit. M-am lăsat farmecului de a iubi pe cumnata ta, fără să știu de mai iubese sau nu pe... eelaltă.

10 Milescu se uita lung la el, ca la o raritate omenească, și sfîrși prin a bate din palme, Încremenit:

— Bine, Mihai, e cu puțință un asemenea lucru?

Comaneșteanu înălță din umeri.

— Și ...știi că se poate să vie, zise Milescu.

15 — Știu... Tocmai de aceea țineam să-ți vorbesc... Nehotărîți, tăcură amîndoi. Milescu răsuci o țigară, lung. Comaneșteanu aștepta.

— Curios!... zise Milescu, gîndindu-se. Suntem două firi diametral opuse...

— Adică?...

20 — Așa. Tu ai, probabil, o facultate giczav de dezvoltată, pe care eu n-o am de loc.

— Mai limpede?

— Tu poți iubi deodată două femei, pe cînd eu nu pot iubi nici una.

25 Comaneșteanu zîmbea. Milescu, care bănuia Înțelesul zîmbelului, adaoase încet:

— Elencuța e pentru mine o mîină de suflet îneîntător, fără de care n-aș putea trăi... Eu nu pot iubi, zise el, sculîndu-se; cel puțin nu pot iubi cu răzvrătiri de astea sufletești... Și, dacă-mi dai voie... cred că nici nu se poate iubi în lume, cu înțelesul cel dau eu iubirii...

Comaneșteanu se uita la el:

— Da' unde se poate iubi, dacă nu în lume?

35 Milescu începu să rîză:

— Ne-am încurcat de tot. Și cu toate astea, tot aș vrea să-ți spui... în lume, desigur. Dar în lumea mea. De îndată ce o femeie începe să mă intereseze, și cu cit mă interesează mai mult, cu atît se transpune

mai lesne într-o imagine. Acolo, ea stă de sine și parcă tot mai depărtată de cea reală...

— Cu alte cuvinte, tu, cu cât iubești mai mult, cu atâta iubești mai puțin...

5 Miclescu izbucni într-un hohot de râs, surprins de nelogica lui explicare.

— Asta e curat povestea bețivului, căruia îi tremura mina și vărsa vinul; astfel că, cu cât bea mai mult, cu atâta bea mai puțin...

10 După aceea, gîndindu-se, adaose:

— Și totuși, Mihai, nu e atât de nelogic ceea ce-ți spun... Nu pot iubi în luroe, adică în afară, tocmai pentru că aeolo nu se poate face înfiriparea din nou a creațiunii mele sufletești. Motivul pornește din lume,

15 dar numai motivul; creațiunea se face în mine; iar cînd ea încearcă să se așeze alături de motiv, e atît de superioară lui, incit îl zdrobește... Ha? ce zici?

— Zic că ești poet.

— Nu sunt poet; sunt așa. Iar tu ești altfel. Tu ești ceea ce secheamă *unkomme âfemmes*; ești din aceia pe cari femeile îi simt, cum simt gîștile ploaia... Crezi că n-am înțeles chiar de la început, din prima seară cînd ai venit la mine, că pe Annicuța o lua apa, cum spui tu? Acuma ia să cercetăm pe bolnav mai deaproape:

25 va să zică ești bîntuit de două patimi...

Iar începea cu ironia. Era, firește, un fond de anti-patie ascunsă a omului fără noroc pe lingă femei, care biruia puterea prieteniei și seurcala suprafață. Fiecare părea a-l înțelege și a-l ierta, soeotindu-se pe

30 sine mai presus de celălalt, unul prin superioritatea teoriilor, altul prin a faptelor.

— Crezi, Mihai, că o mai iubești? întrebă Miclescu.

— Cred că nu, deoarece simt că Anna i-a luat Jocul.

— Atunci de ce te temi?

35 — Mă tem de una din acele ciudate contraziceri, ale sufletului, care te face deodată să-ți pară rău că nu mai ești ceea ce doreai să nu mai fii.

— Înțeleg. Atunci eu socotesc că e mai bine să nu vorbim încă Annei. Cu o fire ca a ta, dacă vei vedea pe

40 Natalia, pe cînd însă nu ești destul de legat de Anna ca să simți trebuință de-a o ocroti, dar destul de legat

352

ca să-ți pară rău de libertatea pierdută, — mai **leBne** te poți întoarce către Natalia. Dacă ai fi deja bărbatul Annei, nu m-aș teme de nimic...

5 — De ce? întrebă Comaneșteanu, simțind că sunt unele lucruri ce scapă observării lui de om nelnsurat.

— Fiindcă din momentul ce-ți-ai împărțit numele și viața cu o femeie, chiar dacă am presupune că **n-o** iubești, ea exercită oarecum o parte din egoismul comun și dobîndește dreptul de a nu suferi prin tine,

10 dacă nu pentru altceva, aș nu te faci să suferi la rîndul tău printr-însa. Iar dacă o și iubești, femeia ta și se pare un lucru sfînt...⁸⁷.

— Atunci ee e de făcut? Nu s-ar **putea** să grăbim lucrurile?

15 Miclescu se uită la dînsul liniștit.

— Crezi?

Comaneșteanu își aduse aminte de război.

— Ai dreptate, zise.

20 Convorbirea părea astfel că a ajuns la marginea ei firească. Se despărțiră oarecum nemulțumiți unul de altul. Comaneșteanu, cu părerea de rău ce urmează totdeauna după o destăinuire personală, Miclescu, cu teama de a fi fost naiv și ridicul cu explicările lui sufletești.

25 Trecură încă două zile liniștite. Anna se interesa de război mai mult ca orînd, urmărind mișcarea trupelor.

30 Cu o hartă întinsă pe masă, cerea explicarea tuturor știrilor. Plecată pe biuro, părul ei atîngea fruntea lui Comaneșteanu. El se lăsa mai mult ea orînd plăcerii primejdioase de a respira parfumul **de** tinerețe **ce** înconjura toată ființa ei. De cînd vorbise cu Miclescu, un vâl de nesiguranță i se lăsase pe gînduri: nici într-un **fel** nu era bine, sau era bine în toate felurile, cu condiție numai de a trăi lingă Anna. De ce se destăi-**nuiBe?** Ce nevoie sufletească îi îndemnase să mărească, în explicarea lui cu Miclescu, temerea de a iubi din nou pe Natalia, cînd simțea limpede că nu o mai iubește? Au oare Elencuța avea dreptate cînd zicea că bărbații

40 sunt atît de neînțeleși în unele feluri de a suferi?

353

De **îndată** ce Anna **nu** mai era lingă el, nehotărîrea il muncea într-atît, încît începuse să dorească tocmai lucrul de care pînă aci se temea: venirea Nataliei.

Și nici cel puțin războiul nu se mișca!... Un ordin de a trece Dunărea sau de a înainta în Oltenia ar fi fost un mijloc disperat de a ieșidinnesiguranță, dar ar fi fost un mijloc.

Dorințele i se împliniră mai curînd decît ar fi crezut.

10 Intr-o seară, pe cînd veneau de la cîmp cu Milescu și maiorul, găsiră pe Sașa și Natalia, sosite de cu ziua. Milescu, văzînd de la poartă toată casa luminată, zise lui Comăneșteanu, atingîndu-l pe umăr:

— Mihai, avem mosafii-i.

15 — îmi închipuiesc.

între o lovitură puternică, inima păru a i se opri. Apoi, rar, își urmă bătăile mai departe.

Niciodată nu simțise el, ceea ce simțea în clipa aceea, cu atîta luciditate: o invederată desfacere a unei părți din ființa lui sufletească, ce sta de sine, liniștită și hotărîtă, față de o altă parte, ce palpita cu bătăile inimei.

Cînd intrară în salon, **găBiră** pe cele patru femei, ostenite de a se privi și a căuta subiecte de vorbă. Venirea bărbaților păru eă le redă libertatea de spirit. Elenuța prezentă pe Milescu și pe maior; Comăneșteanu sărută mina Nataliei foarte natural; Annicuța ae așeză lingă Sașa — și astfel grupurile se formară.

25 Milescu, cu minunata însușire a firii lui de miop, intră în sufletul Nataliei. în gîndurile lui parcă s-ar fi ascuns ideea de a încerca să-i placă: de ce?

Ea răspundea cu bunăvoință, rîdea, glumea, ca și cum nimic nu s-ar fi petrecut. însă ochii cercetători ai miopului vedeau toate micile nimicuri ce plutesc pe deasupra voinții. Anna vorbea cu Sașa, **fără** a-și întoarce privirile; dar era palidă. Natalia avea în obraz două pete roșii. Nu se uita cu interes la nimeni, decît poate la maior. Milescu avu ideea ciudată de a-l chema lingă dinșii; și acesta părea a fi din speța celor

40 ce plac femeilor. „Mii de bombe!” zise el în gînd,

354

jumătate ironic și jumătate melancolic. Privirile lui se opriră în treacăt asupra nevesti-se': liniștită, Elenuța vorbea cu Comăneșteanu, limpede la chip, cu o palidă notă de suavitate în întreaga ei ființă. Milescu zîmbi, mulțumit în morala atît de hotărîtoare a egoismului bărbătesc.

5

Fură poftiți la masă.

în același timp intra în curte un locotenent de călărași, urmat de un soldat.

10

— Domnu maior Șonțu! striga el, descălîcînd în grabă.

Toată lumea se opri în sală. Maiorul îi ieși înainte. Locotenentul, dînd de lumină și de lume, își îndreptă creasta, își trase tunica de la spate și , făcînd doi pași, se opri:

15

— Ordine urgente, domnule maior, zise el, întinzîndu-i un plic.

Apoi, apropiindu-se mai mult, adaogă:

— Aș avea și ceva verbal...

20

Maiorul ceru voie să intre în biuroul lui Milescu. Ceilalți se duseră la masă.

După cîteva minute veni și maiorul zîmbînd:

— îmi pare rău că trebuie să vă părăsesc.

— înainte de a mînca? Nu se poate! zise Milescu.

25

Mă rog, să poftim și pe locotenent. îmi dați voie, d-le maior?

— Locotenentul a plecat... Miine plecăm și noi...

— Bra-vo! strigă Milescu, trîntind furculița. Da' ia ședeți, d-le maior, că prinzim repede și mergem împreună.

30

— Negreșit. Comăneșteanu trebuie să meargă cu mine. Pentru dumneta e ordin să pleci imediat la companie.

— Plec numaidecît. Să ne dea repede la masă.

35

Ședeți, d-le maior.

— Pot să trimit pe cineva la cîmp? întrebă maiorul.

— Te rog, dragă, zise Mileseu Elenuței, să ne dea repede să mîncăm și spune lui Paraipan să vină încoace.

Paraipan se înființa. Maiorul scrisse două rînduri și i le dete să le ducă la cîmp.

40

— De-acuina începe ! zise el.
 — Ce este? întrebare toți cu nerăbdare.
 — Multe și înveselitoare știri. Mai întâi proclamarea
 independenței României...
 5 Milescu sări de pe scaun, roșu:
 — Bra-vo! Ura! Ural...
 Maiorul scoase un plic din buzunar:
 — Generalul rus Skobeleff a sosit la Giurgiu și a
 luat în primire pozițiunea noastră. Noi trebuie să ne
 10 îndreptăm spre Valahia-Mică. Măria-sa domnitorul
 va veni în curînd în mijlocul nostru să ia comanda
 trupelor. Sau înființat două decorații: *Virtutea
 Militară și Steaua României...* Colonelul Anghelescu
 îmi trimite următorul ordin de zi...
 15 Glasul maiorului se încălzise încetul cu încetul și
 acuma vibra ca în comandă la citirea rîndurilor urmă-
 toare:

*„Drapelul sub care luptați este în mijlocul vostru
 însăși imaginea Patriei. Urmați-l dar vitejește, și
 20 cînd odată laurii păcii vor reînverzi pe munții și
 cîmpiele României, Patria, cu recunoștință, va
 înscrie numele bravilor ei apărători pe frontispiciul
 edificiului independenței române.”*

Toți păreau ridicați într-o atmosferă aprinsă.
 25 Numai Anna rămînea rece. Incăpățînată împotriva
 războiului, lupta cu propriul său entuziasm, ca să nu
 aibă aerul că dă dreptate lui Milescu.
 — *Frontispiciul edificiului independenței românei...*
 zise ea, înălțînd din umeri.
 30 Milescu, gata să-i sară în cap, striga:
 — Da, da: *frontispiciul edificiului independenței!*...
 Pe acela se va înscrie numele celor ce cred în viitorul
 țării aceștia!... Da'cum vrei să vorbească un act solemn
 ca acesta?... Dați-mi voie, domnule maior...
 35 Și luă bucata de hîrtie din mîna maiorului, își
 ridică ochelarii și ceti din nou ordinul de zi. Glasul lui
 tremura, cuvintele prindeau înțelesuri profetice. Cînd
 rosti „drapelul sub care luptați este în mijlocul vostru
 însăși imaginea Patriei”, i se înneacă ochii de lacrimi.
 40 Se opri un moment...

Sașa plîngea. Elenuța răsucea colțul șervetului,
 tremurînd.
 Milescu urmă mai departe, cetind pînă la sfîrșit
 eu aceeași înflăcărare: „cu noi dar va fi Dumnezeu, cu
 5 noi victoria 1”
 — Mii de...
 Era so dea prin *tunete*. Annicuța bufni de rîs.
 Elenuța se învioră.
 — Și, altă știre, mai interesantă, urmă maiorul,
 10 este că marele'-duce Nicolae a cerut domnitorului
 nostru să intre în București cu primele trupe și cu
 drapelul comandamentului, iar vodă i-a răspuns să
 poftască oreînd, că va fi bine primit, dar fără trupe.
 — Serios?
 15 — Foarte serios.
 — Bravo 1 de o mie de ori bravo !... Asta însemnează
 a avea demnitate! strigă Milescu. S-au dus vremurile
 cînd Zaltukin bătea din picior în pragul palatului!...
 O privire aruncata, în fuga impresiilor, către Na-
 20 talia, o surprinse cu ochii țintîți asupra lui Comaneș-
 teanu. În repeziciunea gîndurilor, Milescu avu o
 pornire respingătoare împotriva femeii, care, în mijlocul
 celor mai sfinte emoțiuni, nu trăia decît pentru patima
 ei. Atît Comaneșteanu cît și Annicuța erau prinși de
 25 virtutul războiului.
 După prînz, trecură în salon să ia cafeaua. Bărbații
 trebuiau să plece numaidecît.
 Pe cînd Comaneșteanu vorbea cu Sașa, Natalia îi
 făcu semn să vie lîngă dînsa. El se sculă binișor, cu
 30 ceașca în mînă și veni lîngă ea.
 — Plecați imediat?
 — Da.
 — Va să zică nu te mai văd.
 — Ba eu sper că da, mîine.
 35 — Noi plecăm în zori de ziuă... Așa este că aveam
 dreptate sa te întreb de te însori?...
 — Te rog...Nu ne putem explica aici... Și nici
 n-avem ce explica, zise el, scullndu-se.
 Ea îl apucă de mînă și-l opri:
 40 — Să nu te însori, fiindcă ai să fii nefericit.

El se uită la dlinsa, semeț, și se duse să puie ceașca pe masă, hotărît să se întoarcă și să-i spuie că e liber și că va face ce va voi cu libertatea sa. Pînă însă să se întoarcă, Natalia alunecase ca o mlădiță între Elen-
5 cuța și maior.
Comăneșteanu ramase un moment pe gînduri.
Annicuța îi luase locul lîngă Sașa.
Văzîndu-le pe amîndouă, un flux generos de slnge i se urcă în creier și se apropie de ele, așezîndu-se de
10 partea cealaltă a soră-si.
— Maman, știi că domnișoara Anna mi-a spus că ii placii foarte mult...
Sașa zlmbea de mulțumire, uitîndu-se la fată. Ea îi luă mina binișor și i-o netezi; după aceea luă mina
15 lui frate-său și o apropie de a fetii.
O nesfîrșită mulțumire sufletească coprinse pe Comăneșteanu: i se părea că prin această tăcută binecuvîntare a soră-si se înlătura primejdia unui blestem.
Pînă într-atît sunt oamenii nesiguri de fericire l

20 Băteau ceasurile 12. **În** liniștea unei nopți de țară, dormeau vietățile din plin. Prin ferestrele fără obloane, străbătea lumina slabă a lunei.
Natalia, ostenită, se dusese să se culce devreme. Muncită de glnduri, nemulțumită de vorbele ce zisese
25 lui Mihai, spera să adoarmă și să găsească astfel în somn odihna binefăcătoare sufletului. Și, în adevăr, adormise. Dar, ca și cum spiritul ar fi vrut s-o înșele, peste puțin timp se deșteptă: adormise cu o idee fixă și se deștepta cu aceeași idee.
30 Ca să ajungă în odaia ei, trebuise să treacă prin odaia Annicuței. O privire aruncată în treacăt asupra patului fetei, a lucrurilor de găteală și de îmbrăcăminte, aprinsese într-însa dorința neînfrînată de a vedea pe Annicuța de aproape.
35 De cînd se încredințase că Mihai o iubea, sentimentele ei despre fată deveniseră foarte ciudate. La început o ura din toată inima, o vorbea de rău pe cit o iertau

creșterea și împrejurările, sperînd că poate războiul și intimplările să depărteze pe unul de altul. Cînd însă află de la Sașa că Mihai era instalat la Stănești și că Milescu se ducea la țară cu nevastă-sa și cumnată-sa, neliniștea ei se prefăcu în chin. Iar cînd Sașa îi spuse că frate-său era hotărît să ia pe Annicuța, dînsa rămase ca de piatră.

10 **Între** cele două femei, între Sașa și Natalia, se schimbaseră două priviri: una serioasă, a surorii care vede și trăiește **cinstit**; alta rătăcită, a femeii iubitoare. Dar, din această singură privire, Natalia înțelese, mai mult decît din toate explicările, cit de nedreaptă era orbirea ei, și din acel minut păru a se supune soartei.

15 Astfel, o ultimă transformare a sentimentelor ei, aceea cu care veni la Stănești, era cea de acum, cînd veghea: o nehotărîtă amestecătură de ură și de curiozitate; o dorință de a se apropia de fată, de a o cunoaște și a opovățui; o antipatie fizică pentru Comăneșteanu, din care ieși, ca dintr-un fruct înveninat, amărăciunea vorbelor **ce** i le zisese.
20

Acum sta rezemată pe un cot, ascultînd. Liniștea nopții era desăvîrșită. O slabă rază de lună pătrundea în odaie, pe deasupra capului ei, albind peretele. Ea ridică o mină: umbra degetelor se întinse în pata de
25 lumină. Se auzi, departe, un chiot. Alături Anna dormea.

Natalia se sculă să asculte mai bine. Respirarea fetii, lungă și regulată, se auzea limpede.

30 Binișor, Natalia se coborî din pat. Aprinse luminarea, o ridică încet pe de masă și rămase cu ea în mină, nehotărîtă. Tremura toată. Avu, un moment, noțiunea lucidă a nebuniei sale, dar se simțea minată înainte, ca de o putere străină. Deschise ușa cu băgare de seamă și se opri.

35 Anna dormea somnul temeinic al tinereții.

Atunci ea înainta spre pat. Se gîndi să lase luminarea jos, dar gîndul nu fu urmat de acțiune, ca și cum **clapele** voinței n-ar mai fi prins notele. Auzi, o clipă, mecanismul ceasornicului de pe măsută, și apoi nu-l mai auzi. Întinse minași ridică, tremurînd, colțul invelitoare de pe pieptul fetei. Observă în fuga arcul **Bprin-**

cenii și mărimea curioasă a pleoapelor. Mai ridică încă puțin...

Bustul Annei apăru întreg.

5 Cum iese citeodată din mințea unui gânditor fericit o poezie desăvirșită, așa parcă ieșise, din puterea crea-
toare anaturei, umerii și chipul acela — marmură cu
suflet, fildeș cioplit, prin alecărui rămurele albede vine
10 curgea fluidul misterios al vieții tinere. În **Buverana** nepăsare a somnului, liniile erau de o frumusețe, de
sine stătătoare, trăgându-și valoarea din îmbinarea
armonică a curbelor. Pe umerii legați astfel din legi
eterne și deci impersonale se ridica gâtul, cu grații
de muză, și capul, cu imaginea personalității.

15 Natalia era uimită. În loc de gelozie și ură, ea se simți răătăcită ca într-un vis neclarificat. Făcu o mișcare falsă și o picătură de ceară căzu pe brațul fetei. Ea sări în sus, pe cind Natalia, scăpind sfeșnicul din mână, cădea jos.

20 Anna aprinse în grabă lumina. Cea dinții a ei pornire fu de a se repezi la ușa și a striga. Inșă, dîndu-se jos din pat, pozițiunea verticală păru că-i așează lumea în realitatea ei. O privire aruncată asupra Nataliei o făcu să se oprească.

25 Natalia își reveni numaidecît în simțiri. Se sculă pe un genunchi și se uită lung la Anna. Rușinată, umilită, ea nu mai avu altă putere decît să plîngă. Căzută grămadă într-un colț, își ascunse ochii în mini.

Anna nu știa ce să facă. Pe brațul Nataliei se vedea o dîră de slîge. Se lovise eăzînd.

30 Atunci, parcă din straturile cele mai calde ale sufletului, se urcă la suprafață, în Anna, un sentiment de mila, de compătimitate omenească, fără țel și fără precugetare. Se lăsă în genunchi lîngă dînsa, o mîngîie pe umeri și o rugă să se scoale. Natalia tremura. Anna
35 se ridică, luă un șal și o acoperi: apoi muie colțul unei batiste în apă și șterse urma de sînge de pe braț. La atingerea rece a batistei, Natalia păru că-și dă seama de cele întimplute. Se uită lung la propriul ei braț și apoi la Anna. Făcu o sfortare și se sculă.

40 —Te rog... Ajută-mi să merg pînă la mine.

Anna își aruncă repede o haină pe umeri, duse pe Natalia în camera ei, o ajută să se culce și ramase pe un scaun lîngă pat.

5 Cu ochii închiși, cu obrazul în flăcări, Natalia tăcea. Ea ținea mîna fetei într-a ei. Annicuța o privea:
—Dorești ceva?... Vrei să dormi?... întrebă ea cu glas dulce.

10 Natalia deschise ochii. Ochii ardeau de friguri, negri, cu un cerc vînat împrejurul orbitelor. Păru eă vrea să zică ceva. Annicuța aștepta:

—Ce dorești?... întrebă ea din nou.

—Apă.

15 Annicuța îi dete paharul. Natalia bău cîteva picături. Fata băgă de seamă eleganța degetelor pe cristal. îi luă paharul din mîna.

—Te rog... zise Natalia. Aș vrea să-ți spun ceva...

—Cum nu... Numai să stai acoperită.

Natalia zîmbi.

—Poți să fii generoasă pînă la sfîrșit? întrebă ea.

20 —Generoasă n-am pentru ce fi. Dar poți avea încredere în mine.

Natalia o privea fix. Iși întoarse ochii de la fată și se uită înainte, fără scop.

25 —Fericirea!... Nebun cine o caută și mai nebun cine crede că a găsit-o.

—De ce? întrebă fata, mișcată.

Natalia făcu un semn în aer cu mîna, imitînd o roată de fum. După aceea se întoarse din nou către Annicuța:

30 —Și cu toate astea, îți urez din toată inima să fii fericită... Am fost geloasă de dumnea... Cred că nu mai sunt... Ești atîta, atîta de frumoasă!... Nu pot lupta. Dacă mi-ai da voie să te iubesc, să trăiesc în umbra vieții dumitale...

Anna se uita la mina Nataliei, fără să răspundă.

35 —Cer cam mult, nu-i așa? zise Natalia.

Fata lăsă capul pe o parte.

—Parcă aș dori citeodată să moară !... strigă Natalia cu glasul surd.

40 Anna își ridică privirile spre dînsa, zîmbind demilă. Natalia închisese ochii și lăsase brațul să cază de-a lungul corpului.

— Ge-ai câștiga?... întrebă fata încet.
 Natalia se ridică pe un cot și se uită la dînsa:
 — Ești sigură ca te iubește?...

5 Anna plecă din nou capul pe o parte și iarăși nu
 răspunse. Natalia îi lua mina și i-o sărută în tăcere.
 Fetei îi dăduseră lacrimile.

— Ar trebui să te culci... E târziu, zise Natalia. Să
 nu-ți mai aduci aminte de s?ena asta... Atîta cer de
 la generozitatea dumitale... Ce nebune suntem! Fuge,
 10 fuge tot... O umbră. întinzi mina s-o apuci și apuci
 golul...

Se uita țintă înaintea ochilor. Annei i se păru că
 aiurează. O ruga binișor să se liniștească. Ea își lăsă
 capul pe pernă, — dar iar se ridică:

15 — Și cu toate astea, cum nu te poți dispărți de
 umbră, așa nu te poți dispărți de el...

Anna nu pricepea bine.
 — De cine? întrebă ea.

20 Natalia căzu din nou pe pernă. Fata o privea.
 începuse să-i bată inima de emoțiune. Nu știa ce **3a**
 făcă: să chiue pe cineva sau să aștepte.

Liniștea era desăvirșită. Nu se auzea decît tictacul
 unui ceasornic de pe masă. O muscă aiurită zblrfții
 prin flacără și căzu jos.

25 Natalia părea că adoarme.

Anna își plecase fruntea pe mină, ca să nu mai vadă
 ochii aceia închiși, cu cercul ca de doliu împrejur. Se
 gîndi să stingă lumina și o stinse. Stete încă lingă
 dînsa pînă ce i se păru că doarme și atunci, binișor,
 30 trecu în odaia ei.

A doua zi, dimineață, cînd se deșteptă, soarele
 era sus. Se uită în tavan, nedomirîta. Ce seîntîmplase?...

Cea dinții idee limpede ce-i trecu prin minte fu
 de a se duce la Natalia, să vadă cum îi mai este. Ușa
 35 era întredeschisă. Intră încetinel și se uită spre pat.
 Nimeni. Atunci se întoarse la ea, deschise ferestrele
 și rămase pe gînduri.

Ce lucruri ciudate!...

Se culcă din nou, fiindcă i se părea că e ostenită.
 Cu încetul își aduse aminte de toate cele petrecute.
 Ce era de făcut?

5 Un sentiment nedeslușit de silă, de părere de rău,
 de nestatornicie, îi coprinse sufletul și se simți parcă
 singură — ea, care nu se lăsa ușor a fi biruită de melan-
 colie. Imagina lui Mihai Si răsări ca dintr-un fund de-
 părtat, ștearsă, depoetizată. Ce trist!... Era oare cu
 puțință?... Printr-un curios joc al memoriei, își aminti
 10 de ochii lui, cînd o ruga să-i dea portretul. Ce sinceri
 erau!... Dar aceiași ochi priviseră poate tot așa la
 Natalia.

Ah! Natalia!...

15 Natalia era geloasă, iar ea nu,
 La vorba *geloasă*, fata se ridică pe un cot. Oare?...
 Oare nu era și ea geloasă?... îi veni să zirnbească. Ar fi
 fost mai bine să fie așa. Se gîndi iar la Mihai și îl
 revăzu ceva mai limpede. Iar îi veni **Bă** zîmbească. Ar
 fi voit să-i facă rău, să-l facă să sufere. Dar ce vorbă
 20 zisese Natalia: „parcă aș dori cîteodată să moară!”
 Era ne bună.

Sub streășină casei, ce se vedea prin fereastra des-
 chisă, o rîndunică aluneca în cuibul ei. Cerul limpede
 se pleca spre orizont. Cumpăna de la puț se mișca. Anna
 25 se ridică din pat.

Cînd ieși ea, Milescu și Elencuța erau în pridvor,
 la cafea. Cum o văzu, Milescu începu:
 — Ehe !... ne scularăm și noi cu voia lui Dumnezeu !...
 30 Ți-au plecat prietenii și prietenile, și dumneta dormi!
 Annicuța înălță din umeri, dar vorba *prietenii* o
 miră. își pregăti cafeaua în tăcere și o bău. Milescu
 urma:

— Ei, cum te simți?...

— Bine mă simt.

36 Ea răspundea scurt, iar Milescu nu avea spor la
 glume. Annicuța băgă de seamă. Elencuța sta de-o
 parte.

— Pleci? întrebă fata.

— Chiar acum. Vino, că am de vorbit cu tine. O
 40 duse în biurou și o puse să șeadă în scaunul lui. Annicuța

Bimțea inima bătându-i-se; se aștepta **Bă** fie întrebată asupra celor petrecute noaptea, cu Natalia. Era hotărâtă să nu răspundă.

— Șezi, zise Milescu, și fii serioasă.

5 El făcu câțiva pași prin odaie:
— Mă rog, este adevărat că dumneata te numești Anna Villară, de naționalitate română, de religie ortodoxă, și că eu, Nicolae Milescu, *aproprietar*, sunt tutorele dumitale?

io — Este, zise ea; cu o rezervă: *ai fost* tutor...
— Nu-nterupe!...
— Nu-nterup — răspund.
— Prea bine. Este adevărat că ți-am adus pină acuma 6 pretendenți la una din mini și la amlndouă

15 moșiele dumitale?
~ Este.
— Mai este adevărat că i-ai refuzat pe toți?
— Este.
— Foarte bine. Dacă toate astea sunt adevărate, am cinstea să-ți spun că vin din nou cu împețit la dumneata, pentru a 7-a și ultima oară.

20 Annicuța începuse să simtă lucrurile și se înroșise.
— ... și ultima oară? Dar... cine... mă **cere?** zise ea **cu greu**.

25 Milescu veni în fața ei, cu mintie încrucișate dînd din cap:
— Cine-mi ești dumneata!... Vrei să mă Invlrtești mazurca, hi? Parcă nu știi cine te **cere**...

30 Fata lupta să-și stăpînească emoțiunea:
— Ba, parcă așa bănuiești. Numai, mă tem... că... n-o să fie pentru a 7-a și *ultima oară*.
— E i, vacs l
— Ba nici un vacs.
— Vacs am zis!... Nu mă prosti.

35 Annicuța deveni serioasă.
— Nicule, de ce mă bănuiești?... Eu nu mă mărit.
— Taci, frate!... Și de cînd asta?
— De acum, de ieri... N-are nici o importanță să se știe de cînd.

40 Milescu pricepînd că fata nu glumește, se apropie de dinsa:

— Annicuțo, e vorba de Comaneșteanu...
— Am înțeles.
— Și nu-l vrei?
Ea avu un moment de nehotărîre.

5 - Nu.
— Așa?... zise el lung.
Milescu simți în fundul sufletului o revărsare de fericire intimă, o satisfacție dată secretei lui gelozii, precum și repulsiunii ce avea împotriva încurcăturilor sentimentale ale lui Mihai. Dar această pornire sufletească dură foarte puțin. Firea lui dreaptă se ridică deasupra micimei momentului.

10 Annicuța, la rîndul ei, rămăsese uimită de acel „nu” pe care-l rostise cu atîta ușurință, și mai cu seamă de tăcerea lui cumnatu-său: ea se aștepta sa-l vadă în „bombe și vaviloane” pînă-n glt — și cînd colo, nimic.

15 Erau amîndoi ca doi copii supărați, așteptînd unul de la altul încă o rugămintă ca să cedeze, și totuși siguri de mai nainte că nu vor ceda. Amor-propriu rănit, dușman al înțelepciunii și al fericirii!

20 Spre onoarea naturii bărbătești, Milescu se ridică drept în sus. Miopul își adună risipiturile Jumei lui lăuntrice, în care nici o pată nu mînjise individualitatea morală și zise:

25 — Eu nu am dreptul să vă judec. Am însă o datorie către mine: de a rămînea cinstit, și o alta către tine: de a-ți deschide ochii.
Luă un scaun și șezu. Annicuței îi venea să-l săiute.

30 — ComăneșteBnu a plecat astăzi în zori cu regi-meniul... Aseară, înainte de a ne despărți, m-a însărcinat să-ți vorbesc. Era și soră-sa de fată.
— Da?
— Da. Te rog să te gîndești bine înainte de a zice „nu”. îmi închipuiesc că trebuie să ai vreo cauză

35 personală, pentru care te-ai schimbat. Altfel nu-mi pot explica intimitatea dinainte...
Anna se făcuse roșie ca focul.
— Ești destul de *grand garcon* ca să înțelegi că unele lucruri se pot face, iar altele nu, dacă nu sunt

40 urmate de o situațiune limpede.

Anna sări de pe scaun, bătind cu pumnul în masă,
și zise, cu lacrimi în ochi;
— Da' ee-am făcut?
Milescu simțea o bucurie ascunsă de a o chinui.
5 — Eu nu știu.
Aceeși reacțiune a sufletului cinstit îl opri de a
urma astfel.
— Sunt încredințat că n-ai făcut nimic care să nu
fie permis. Însă nu e mai puțin adevărat că felul tău
10 de a te purta cu Mihai ar fi autorizat pe oricine să
creadă eă-ți place... Șezi.
Anna șezu.
— Nu-ți pot ascunde că eu Însumi mă gândeam cu
plăcere la o mai strinsă legătură cu Comăneștenii. Sunt
15 o familie de oameni de treabă. Români neaoși, în
care nici o stricăciune de liftă străină n-a intrat[^] ceea
ce e mult într-o lume ca a noastră.
Iar marota lui.
— Poate eă Mihai , personal, să fi fost cam... cam
20 ușurel, zise el, simțindu-se luat de acelaș alunecuș al
ironiei. Dar ia glndește-te ce frumos e să prinzi un
asemenea fluture în plasă și să-l ții lângă tine.
— Foarte-ți mulțumesc: nu fac colecții zoologice.
Era parcă mai mult răspuns la *românii neaoși*.
25 Milescu îi întinse mina peste masă, rîzînd.
— Bine, dragă, tu poți glumi...
— Eu nu glumesc. Tu glumești, și-mi pare rău.
El înțelese că fata avea dreptate.
— Nu, dragă. Am făcut o figură poetică nenorocită.
30 Vream să-ți spun că sunt încredințat că Mihai te iu-
bește și că tu ai fi fericită cu el. Un om ca dînsul, care
a trăit viața din plin nu se hotărăște să se însoare decît
atunei cînd maturitatea sentimentelor îl leagă pentru
totdeauna de o femeie. Din asemenea oameni, cînd
35 sunt bine alcătuiți de natură, sefac adevărații capi de
familie, aceia eari cunosc viața în toate cotiturile;
cari nu sunt histerici; bărbați și cetățeni, la căminul
cărora nevasta este... un lucru sfînt...

Annicuța, mulțumită, zlmbea. Milescu, sufocat
40 de atitea fraze, izbucni:

— Mii de bombe ! Era să zic că nevasla este palla-
diu*...
Annicuța își mușcă buzele ca să nu rîză.
— Ei, va să zică îl iei...
Ea făcu semn din cap că nu.
— Bine, dragă, ia s-o întoarcem și pe fcaia ceelaltă.
Ți-am adus pînă acuma 6 pețitori: unul era așa, altul
altminteri! ba ăsta n-are nimic, ba ăla e din părinți
de rînd. Iată unul care are tot... Ce-mi umbli cu
10 fleacuri? Sunt eu tutorul dumitale, or nu?... Te dau
lui Mihai, și s-a isprăvit.
Anna se uita la el pe sub gene, lung și cu înțelesuri.
El se sculă:
— AHfel,lumeapoatecredecăam eu vreun interes...
15 Annicuța veni lângă el, Si luă mîinile și își rezemă
capul de pieptul lui puternic:
— Vrei să mă gonești?...
El bufnea pe nări:
— Vreau să te gonesc... Vacs!
20 — Atunci de ce vrei să mă mărit cu orce preț? Nu
zic da, dar... nici nu. Să mai vedem.
— Asta-i frumos! M-aș mărita, fiindcă-mi place;
dar nu-mi place, fiindcă nu mă mărit... Ce pocinog de
judecată este asta? Ai să-Iviri din ncu în jă[^]ate- îmi
25 pare rău de suileiul lui...
— Eu nu sunt doctor de suflete, zise Annicuța
ieșind.

XII

Marele dure Nicolae, generalisimul armatelor ru-
sești, hotărîse să meargă drept la Constantiropole. În
30 planurile sale, care nu se mai potriveau cu ale celorlalți
generali ruși din trecut, de Ia Suvaroff pînă la Diebici
Zabalkanski și Paskievici, intra ideea ciudată dea trage
din masivul armatei o coloană lungă și ușoară, care,
ca un cui, să fie bătută în corpul turcesc, pînă la inimă.

* **palladiurn** — sens **Tigurat: garanția vieții, de la numele zeiței
Fallas, apărătoarea Troiei**

Ce să se mai întîrzieze la Dunăre, cînd apărătorul ei turc, serdar-ekremul Abdul Kerim, era om de înțeles ! Ce să se mai oprească la clasicul quadrilater Rusciuc-Silistra-Varna-Șumla, cînd mijloacele de comunicație moderne îi dau aripi să zboare către țintă !

E adevărat că, la Dunăre, Vidinul nu intra în socoteala de mai sus, și că la Vidin, comanda un om ea Osman-pașa; mai e adevărat că, întrucît privește înlesnirea mijloacelor de comunicație, vagoanele rusești nu intrau pe șinele drumurilor noastre de fier. Dar în fața Vidinului stau românii; în locul vagoanelor erau pahonții.

Generalul Gurko aștepta cu nerăbdare trecerea coloanei sale, care, compusă în cea mai mare parte de cavalerie (43 escadroane călărime, 10 batalioane de infanterie și 38 de tunuri), bătea pămîntul pe malul sting.

Rușii trecuseră Dunărea, cu corpul al 14-lea de armată, între Galați și Brăila, fără mare greutate. Cinci zile mai tîrziu, la 15 iunie, o a doua trecere forțată are loc, la vale de Zlmnicea, spre Siștov, și îndată încep pregătirile pentru aruncarea unui pod statornic, pe care să se strecoare grosul armatei de operațiune în Bulgaria.

Pentru aceasta însă, plutele și pontoanele trebuiau aduse pe Olt și coborite pe Dunăre pînă la Zlmnicea.

Armata română se întindea acum pe tot lungul Dunării, din preajma Zlmniceii pînă dincolo de Cetate, pe OH și Jiu. Marele cartier-general era la Poiana, pe malul drept al Dănățeului, avînd în spate divizia a 3-a. Cartierul general al aceștii divizii era la Băilești, unde, între altele, se afla și regimentul al 8-lea delinie.

Aci prin urmare trăia Milescu.

Regimentul al 10-lea de dorobanți era la Moțaței, mai la deal de Băilești.

Aci trăia Comaneșteanu.

Pentru a înlesni coborîrea lemnăriei rusești din gara Oltului pînă la Zlmnicea, trei zile tună artileria română, trei zile de-a rîndul se încrucișară deasupra bătrînului fluviu ucigătoarele ghiulele, deșteptînd ecoul altor timpuri. De la Islaz, de la Corabia, de la Bechet,

de la Calafat, gemeau tunurile, huiiau văile; ardea Sistovul, ardea Rahova, ardea Vidinul; umblau monitoarele turcești, aiurite, căutînd adăpost sub zidurile cetăților. Părea o minie cerească, lăsată din văzduh pe malurile singuratece.

În vremea asta rușii își înjghebau podul.

Dar, cu trecerea lor pe malul drept, flancul sting al armatei române rămînea descoperit.

Trimis din Marele cartier-general român, Milescu ducea un ordin generalului de brigadă Mănu George, comandantul diviziunii a4-a, și o comunicație generalului rus Dragomiroff. El spera să se poată rezezi de la Zlmnicea la Stănești, unde Elencuța și Anna stau singure, așteptînd să meargă la Băilești.

Căldura începuse de-a binele. Milescu, mort de foame, căuta un birt. își făcuse datoria către alții, se cuvenea să și-o facă și către sine. Fu îndrumat către o barateă de scînduri, ridicată în pripă de unul din miile de indivizi ce se țineau după armate, corcitură fără patrie și fără meserie cunoscută: evrei, români, armeni, ruși: birtași, cămătari, ciocli.

Pe un arc de scînduri deasupra porții, sta scris cuvîntul *Restaurant*, în rusește și românește. Înăuntru cînta o muzică militară.

Cum intră, Milescu fu surprins de banchetul ce se ținea. O masă de vreo 30 de persoane era exclusiv ocupată de ofițeri ruși. Luxul rufărici și al paharelor, îmbrăcămîntea militarilor, tonul de noblețe poruncitoare al generalului din capul mesei, finețea unora dintre ofițeri — toate dovedeau că lumea aceea ieșea din vulgaritatea obicinuită a trupelor de rînd.

Milescu se instala la o măsuță alături. Proprietarul birtului, care de astă dată era un grecușor de pe la Brăila, se grăbi să-i spună că rușii de la masă erau ofițerii regimentului *Preobrajenski* din gardă.

De la generalul care pontifica în fruntea mesei, uscat și nervos, pînă la capelmaistrul german, cu barba blondă, care bătea văzduhul cu un bastonaș, și de la acesta pînă la ultimul soldat ce sufla într-un trombon imens — întreaga Rusie era reprezentată. Tipuri candid de finlandezi blonzi, alături de chipuri brune din

miazăzi; ovalul caucazian, lingă pomeții mongoli; ochii lungi și codați din Mingrelia²⁸, lingă ochii de ciur ai cazacilor.

5 Șampania curgea gîrlă. La fiecare cinci minute, generalul închina în sănătatea cuiva. Toți ofițerii trebuiau să se scoale în picioare, deși la unii nu le venea tocmai la îndemină. Fanfara repeta aceleași note stridente ce însoțesc toasturile, însoțite de „ura” și mai stridente. Era, în fond, o beție de oameni cumsecade, dar beție. Ochii împăenjiniți, mișcări rătăcite de mină, rîsuri idioate, pahare sparte.

La un moment dat, generalul sări în sus, ridică paharul și zise cu voce puternică:

— *Au vaillant prince de Roumanie et à son armée...*

15 Milescu se sculă în picioare.

— *Approchez, capitaine, approchez...*

El se apropie, se înclină, pe cînd un soldat ce servea îi da o cupă de șampanie. Generalul goli paharul dintr-o sorbitură; după aceea îl trimiți la pămînt, spărgîndu-l. Apoi se așeză la loc, fără a se mai uita la Milescu, scoțînd din fundul gitului un fel de berîșnitura de mulțumire: „Ahhh!”

Milescu nu se pricepea de trebuie să spargă și el paharul sau nu; cum însă ceilalți ofițeri nu-l spărgeau, făcu și el tot asemeni; se înclină din nou și veni la loc.

25 Grecul cu restaurantul se uita la el, dîndu-și niște aere de protector, parcă ar fi zis: „vezi ce onoare îți fac?”

Cînd toți fură înlemniți de șampanie, se sculară.

30 Era un adevărat merit, pentru o ființă înzestrată numai cu două picioare, să stea pe ele drept, după ce înghițise mînia aceea de spirturi. Generalul, proptit între cei doi colonei comandanți de batalioane, se ținea copăcel, înaintînd cu mișcări de paralic. Ceilalți veneau după el cum da Dumnezeu.

35 Pe cînd însă toți plecau, un tînăr blond, cu un chip delicat de fată mare, nu se mișca. Părea așa de pătruns de halul lui de beție, încît nici nu încerca să se clatine.

iO O șuierătură zăpăcită îi ieși din gîtlej, către chelner, pe cînd mina dreaptă se răsucea în vînt cu intenții de a

chema. Însă nu-l vedea nimeni. Grecul și chelnerii se uitau la muzicanți, cum se pregăteau de plecare. Milescu, care privea la ofițer cu compătimire, făcu semn unui băiat să se ducă la el. Acesta se duse.

5 — Ce poftiți, mă rog?

Rusul ridică din sprincene, își lăsă capul pe o parte și **izbuti** să zică:

— Pșit!

Chelnerul nu înțelegea:

10 — Cum, mă rog?

— Vous... he... **pșit!**

Omul se uita la el (zimbînd). Rusul de asemenea se uita la om.

15 Chelnerul se duse să-și cheme stăpînul, deoarece așa fel de băutură nu cunoștea:

— Poftiți, mă rog, că nu știu ce *lichior* cere.

Grecul veni țanțoș:

— *Ze vous prie, Excellence...*

20 Rusul își ridică cu greu **ochii** către el:

— Pșit!...

— *Tout de suite.*

Apoi se întoarse către chelner:

— Nu înțelegi că vrea mis-masu?...

25 Dar rusul dete din cap la vorba **miş-maş**:

— Hei... pșit!... du Bellini, reuși să zică.

— *Tout de suite.*

Grecul, supărat, se întoarse către chelner:

30 — Nu fii prostu, frațiore, și li aduți un *pipement* ca pentru gutlez la dimnealui este totuna.

Chelnerul aduse pipermentul și-l turnă în pahăruț. Rusul dete din cap că nu. Atunci îi aduseră alte băuturi. La fiecare, el tot da din cap. În sfîrșit, văzînd că **nimeni** nu-i înnemerește gustul, ridică teacasăbiei și curăța paharele de pe masă, aruncîndu-le cît colo. Intr-o sforțare supremă, **Btrigă** către grec:

— *Bellini!*

Grecul, încurcat de tot, **veni** la Milescu.

40 — Ma **rogu**, domnu locotenent, nu prițep țe vrei blestemații asta... Ma țere mereu belligni, belligni... Milescu urmărise toată scena:

— Oare n-o fi vrînd pelin?...

Grecul rămase pe gînduri;

— Adu, frate, și pelin la dimnealui I...

5 li aduseră pelin, i-l turnară cu sfială în pahar, așteptînd toți să-l vadă aruncîndu-l. Însă nu-l aruncă. Bău un pahar cu mulțumire, pocnind din limbă; apoi luă clondirul de pe masă, se opinti de vreo două ori și se sculă.

10 Un asemenea om nu mai putea sta în picioare! Milescu îl văzu că se îndreaptă spre masa lui.

Fără a rosti un cuvînt, fără cel puțin a-l privi, rusul veni lingă el, căzu pe un scaun și întinse mîna să toarne pelin lui Milescu. Cum însă 'il vărsa pe de lături, Milescu voi să-l ajute. Încăpățînat, rusul nu primi.

15 Era tînăr de tot, blond, fin ca o femeie, cu niște sprincene de o frumusețe clasică. Nimic în el nu se potrivea cu halul în care se găsea acum. Miopul îl privea cu bunătațe. Nu știa cum să facă să-l ridice din exploatarea grecului și din degradarea morală în care căzuse. Mai stătu cu el cîteva minute și voi să se scoale. Rusul însă îl apucă de mincă.

— He... pșit I...

Milescu trebui să șadă la loc.

25 După fiecare pahar ce golea, rusul rostea aceleași cuvinte, cu accent muscălesc:

— *Dieu vous begnisse...*"

30 Gluma începea să fie displăcută. Milescu băuse deja mai mult decît îi trebuia și simțea că locul se învîrtește cu el, avea încă toată luciditatea conștiinței, dar nu-și mai governa destul mișcările.

O idee curioasă îi trecu prin minte: că el primise șampanie de la ruși și nu le oferise nimic în schimb. Ceru o sticlă. Ofițerul dete din cap că nu primește.

35 Un zîmhet gentil străbătu, ca din alte vremuri, prin picla beției lui de acum. Milescu, în loc să înțeleagă că asta răspundea bunelor sale intenții de a scoate pe rus din starea aceea, se încăpățîna și porunci să le dea șampanie. Cu o parte a personalității sale morale pri-

* Corect; *benisse*.

cepea cită lipsă de logică era în fapta lui, și parcă se mira el singur de o asemenea întorsătură a lucrurilor; și cu toate acestea nu putea face altfel.

Rusul o dete din nou prin șampanie, cu *dieu vous begnisse* după fiecare înghițitură. Și iar piperment, și iar *bellini*, și iar șampanie — pînă ce Milescu căzu sub masă.

10 Cînd deschise el ochii, începea să se-ntunece. Prin fereastra spartă veneau sunete de farfurii. El nu pricepea nimic. I se păru deocamdată că e la București. Dar geamurile acelea soioase nu se potriveau cu ale lui. Iși aduse aminte că e pornit la război: era la Băilelești. Ba nu, fiindcă plecase de la Băilelești.

15 Atunci unde era?

Își aruncă ochii prin odaie: o mizerie nespūsă. Lumina unui felinar cădea pe un perete coșcovit, de care atirna o icoană de lemn. Deodată îi răsări în minte un *dieu vous begnisse*, iar de acolo, rusul, șampania și tot restul.

20 Ce nebunie!

Pe unul din geamurile nesparte, niște pete de praf se îmbinau astfel încît alcătuiau un cap de trubadur, cu o pană mare la pălărie, cîntînd. Ce bine se vedea! Îi veni și lui să cînte. Iși auzea notele din *Castelul* lui:

25 „Un caștel pe malul mării, preajma codrilor o ține.”

Dar Elencuța?

A1... Elencuța îl aștepta.

30 Sări din pat și rămase cu coatele pe genunchi gîndindu-se.

Elencuța îl aștepta, da. Pe fiecare zi îi scria, adăogînd cite o pagină la un mic jurnal, pe care i-l trimisese în două rînduri prin Paraipan, Împreună cu tot felul de obiecte de îmbrăcăminte și de hrană. Nu era mare lucru în scrisorile ei: aceeași și iar aceeași afecțiune fără margini, ce-i umplea tot sufletul, spusă fără șiretenie, cu aceleași cuvinte-, dar asta era lucru mare.

40 Necăjit, Milescu se întinse din nou pe pat; era cu neputință să se mii ducă la Stănești. Îi venea să-și dea cu pumnii în cap. O nespūsă dragoste pentru Elen-

cuța hii i se revărsă în suflet; i se UTCBU lacrimile în ochi, fără să le poată stăpni. Se întoarse spre perele și plinse copilărește...

5 într-un târziu, iar se sculă. Viu s-aprirdă lumîna-rea; chibrituri, nicăieri!

— Măăă l da' bou mai sunt

După accesul de sentimentalism, urma scesul de dezgust și de furie. Chemă de vreo două ori: „chelner, chelner”. Nu-i răspunse nimeni. Voi si caute ușa, dar trebuia mai întâi să-și găsească cchelaiiii. Exasperat, se duse la fereastră și mai sparse un geom, strj-
10 gînd „chelner”.

în sfîrșit, dete Dumnezeu și-l auziră,

15 Cînd se văzu unde era, i se păru că visează: o magazie de grîu, împărțită în odăi prin niște scîrduri de lepșe, ce n-ajungeau pînă sus; cu niște feiest) e mizerabile, alipite in zid ca într-o casă de hirtip. înăuntru două paturi groaznice. La vederea paturilor, își aminti de rue. Ce se făcuse?...

20 O adiere de aducere aminte și nimic mai mult. Voi să se uite la ceasornic. Lingă patul lui era un scaun de lemn fără răzămătcaie; pe **siauu** o carte de vizită: „Nicolas Boulgakov-Galilzuie”. Milescu rămase cu cartea de vizită în mîină: Galitzine! Nu știa pentru ce,
25 dar parcă s-ar fi așteptat să-l cheme așa, pe tinSiul acela cu chip de femeie. Iar numele lui debotezera Nicolae, ca și numele lui Milescu...

Cine știe?...

XIII

30 Intr-o căruță de rechiziție, prinsă ca de pe gîrlă, Milescu se întorceade la cartierul-genera), de la Poiana la Băilești. Calul lui căzuse și rămăsese pe drum.

Pe cînd intra in curte, da intr-amurg. Ferestrele erau luminate ca de sărbătoare.

35 Casa lui Milescu din Băilești, închiriată de Parai-pan, era printre cele mai chipeșe: patru cdăi, geamuri la ferestre, scînduri pe jos, tinichea pe acoperiș — nici nu se putea ceva mai fain-

Poziția lui Milescu, ca a tutulor voluntarilor și rezerviștilor cu dare de mină, era printre camarazii săi dintre cele mai curioase. Unii îl luau in serios, alții rîdeau de **s1** ingănilor lui militărești, alții îl luau peste picior de-a binele, ieșind de la e! cu tabachera plină de tutun sau cerîndu-i împrumut tot felul de lucruri, fără să se mai gindească a i le da înapoi; dar la toți le era simpatic, cu ușoara nuanță de ironic eg te ascunde in soldatul de meserie pentru soldatul de ocazie. Ziceau „haidem la Milescu”, parcă ar fi zis „haidem la club”, sau „haidem la cafenea.”

10 Cînd intră Milescu în casă, cele două odăi mai măritoare erau ocupate de jucători de cărți. Niște planșe de-ale statului major, tăiate In două și rezemate pe căpriori, serveau de mese de joc.

15 într-anna din odăi se *juca prefă* în trei: doi colonei și un maior stau tăcuți, pînă ce se sfîrșeaii cărțile din mină, iar la urmă izbucneau în rîs sau înjurături, după cum intrau platcă sau nu. Alți cițiva vorbeau, toloniți pe un pat de cimp, or călări pe scaune, or rezemați de ferestre — cu tunicele discheiate, cu batistele pe după glt, Mestemînd căldura, cerind lui „deșcă” vin cu borviz.

25 In eelaltă odaie era o masă de *poker*, joc nou, pe care nu-l cunoșteau toți. Un maior de linie, un căpitan de intenđență, un doctor militar și al patrulea, un civil, român din Basarabia venit după provianturi, stau cu cite cinci cărți în mină, desfăcîndu-le numai pe la colțuri, cu mare taină. împrejurul lor, grămădiți ciotcă, priveau alții.

30 — Zugrăvescule, ești *bleandă*.

Zugrăvescu era doctorul, un pipernicit de om numai cît un baston, cu o bărbuță rară, cu un glas pițigăiat, care mai vorbea și bflbîit:

35 — Ble-bleandă ai fi dumneta. Eu sunt *ble-blend*.

— Fii ce-i fi, numai pune *miza*, zise căpitanul de intenđență.

— Am pu-u-u-us doi franci.

40 Pe vorba *pus* Duieră bietul doctor un minut întreg, fără so scoată la capăt.

- Ci dă-i drumul o dată, nene, și nu ne mai înnebuni. Dumneata mergi, domnule maior!
- Da.
- 5 Doctorul se făcuse roșu. Ii venea să raspurdă cu o vorbă mai înțepătoare, dar se temea să nu se încurce din nou. Cu toate astea tot bâlbâi ceva:
- Da' gro-o-o-zav mai ești dumneta, domnule mi-mizilic.
- 10 Ceilalți zîmbiră, iar căpitanul de intendență dete din cap.
- Cine deschide?
- Deschid eu cu o carboanță, zise maiorul, aruncind un ban rusesc de argint.
- **Se pote** să-mi dați și mie două ruble? întrebă 15 civilul cu graiul lui din Basarabia.
- Cei trei se uitară la el pe furiș.
- Ne tragi **ca-a-a**, încercă să zică doctorul.
- **Cacealma!** strigă intendentul. Să nu te-ncurci pe vorba asta, Zugrăvescule, că șade rău.
- 20 — Ia, o să ți le dăm, că n-avem ce face. Cartea trebuie plătită. Ce aveți?
- Eu n-am decît un **full**.
- Doctorul sări în sus de mînie:
- Auzi c-un **be-berlan** de ași să pierd eu, domnule !...
- 25 — Lasă-l dracului de **beberlan** și zi-i **breelan**, nene doctore, îl consolă maiorul.
- Doctorul, furios, se întoarse să vadă cine-i sta în spinare. Dete cu ochii de un tînăr sublocotenent:
- Nu se poate, ju-u-u-nele meu amic, să mă **Bîă-** 30 bești cu dra-dragostea?...
- Sublocotenentul se dete la o parte. O dată cu el ee deteră la o parte mai toți privitorii, de teamă să nu primească aeeleași observații ca sublocotenentul. Maiorul, care cîștiga, se întoarse către căpitanul de la spatele lui, un chip șters, blajin, simpatic:
- 35 — Mărăcinene, nu te depărta, că de cîrd si venit tu, îmi merge bine.
- Căpitanul se apropie din nou, zîmbind.
- Ia mai vi-i-i-no și lingă mine, ne-ne Mărăcinene, 40 să mă scapi de hu-hu-hu...
- Hursuzlîc I strigă intendentul.

Pe cînd ei se foiau între dînșii, se auzi deodată un ropot de cai venind din depărtare. Zgomotul se apropia din ce în ce, pînă ce trecu pe lingă casa lor, ca o vijelie.

- 5 Toți se sculară în picioare. Coloneii din camera de alături veniră în camera de la drum...
- Ce este, [rate? ce s-a-ntîmplat?
- Nebunul de Frincu !...
- Da'ce s-a-ntîmplat?
- 10 — Nu s-a-ntîmplat nimic, d-le colonel; da', ia așa, ca să nu fie drumul fără călători.
- Ce trupe erau?
- Escadronul din regimentul al 5-lea de călărași.
- 15 — Parcă de-abia a venit alaltăieri de Ia Rast...
- Da. Cu toate astea, uite așa îi freacă în toate noptile.
- Colonelul înălță din umeri și se duse la loc. Însă jocul nu mai urmă liniștit ca mai nainte. Fiecare comandant era preocupat de ideea de a fece și el tot așa, deoarece ordinele erau de a ține trupele într-o alarmă 20 continuă, pentru a le deprinde cu viața primejdiilor viitoare.
- De la trecerea Dunării cu atltă înlesnire, geneia- 25 Iul Nepokoiciski, șeful marelui stat-major rusesc, nu mai visa decît Constantinopoli.
- Armata romană, rămasă pe malul sting, nu mai era băgată în scamă: ea își împlinise Toiul, **CU** bombardările cetăților turcești, cînd eu formarea podului de 30 la Zîmnicca și cu distrugerea siropului de la Rabova. Rușii se socoteau destul de puterniei, ca să meargă înainte singuri; de aceea, cînd guvernul român, preocupat de soarta țării și a oștirea, întrebase pe guvernul rus despre gîndurile sale viitoare, primise de 35 la prințul Gorceaioif, prin d-1 de Nelidoff, răspunsul semeț că armata împărătească se simte în stare de a birui ea singură pe dușman; că, dacă oastea română vrea să treacă și ea Dunărea, s-o facă propria sa răspundere și eu condițiune de a se supune comanda-

meritului rus, pierzându-și astfel unitatea de comandă și ființa sa morală aparte.

Față cu un asemenea răspuns, țara și domnitorul trecură printr-un moment de mare grije: ce drum să apuce?

— Ce-ai mai aflat, Mileseule?

— Ce să mai aflu, domnule colonel... Am auzit că vodă vine în curînd la Marele cartier-general.

10 — Va să zică trecem Dunărea pe socoteala noastră.

— Da'de ce să n-o trecem? răspunse Milescu, uitîndu-se în jos.

15 — Fiindcă n-ai cu ce. Unde-ți sunt bărcile? unde sunt pontoanele? îmi plac domnișorii aștia de rezerviști: pentru dumnealor toate sunt ușoare, zise zîmbind unul din colonei.

Milescu, jenat, era să tacă. Dar parcă îl mușca de inimă trebuința de a spune verde adevărul:

20 — Se poate, domnule colonel. Războiul însă nu se face numai cu pontoane și bărci, ci și cu suflet și credință în viitor.

25 — Zău!? Auzi dumneta, frate!... Ce ușor îi vine amicului să facă patriotism pe spinarea altora, instalat ca un Bimbașa Sava³⁸... Da' du-te, domnule, de stai în noroi pînă la genunchi, să te ploaie de dimineața pînă seara, să mănînci pastrama ca talpa cismeii — și atunci să-mi faci pe grozavul. Auzi dumneta I...

30 Milescu plecase capul de tot. Negreșit, era vinovat că închinase o casă pe socoteala lui. El credea că poate tovarășii să-i ierte greșeala, prin faptul că o locuiau mai mult ei decît el. Dar se vede că așa sunt făcuți oamenii: să profite de bunurile altuia și totuși să-l învinuiască că le are.

35 Celălalt colonel, mai fin, căută să dea o altă întorsătură convorbirii:

— Uite, dragă Mileseule, unde stă greutatea: toată herestreaua din țară a fost trasă de ruși la Brăila și la Zîmnicea. Pontonierii noștri nu sunt pregătiți pentru o lucrare așa de întinsă și de

costisitoare. Dacă trebuie să trecem Dunărea, s-o trecem, — numai să ne găsim întîi lemnăria.

— Pădurile sunt pline de lemne.

— La munte.

— La munte și la șes.

— Dar le păzesc pădurarii, zise primul colonel.

— Negreșit, răspunse Milescu. Să le ceară guvernul, și toată lumea le va do.

— Le dai dumneta!...

10 — Se înțelege că le dau. Dau pădure, dau moșie, vînd tot ce am, și pe mine mă vînd, numai să nu rămînem de rîs... Mii de bombe! că doar n-am să trăiesc cît e lumea l

15 Milescu se întoarse către un căpitan, care se apropiase de el:

— Așa este?

20 Căpitanul era tocmai șeful lui de companie, care totodată comanda și batalionul: Valter-MărăcmeEnu. Ochii lui străluceau de viață. Dacă ar fi îndrăznit, l-ar fi luat de gît să-l sărute.

25 Fire răsfrîntă înăuntru, timidă, melancolică, căreia soarta îi lăsase partea grea a luptelor cu nevoia, Mărăcineanu părea că trage din îndoita sa origine germano-română o ușoară înclinare către idealism, unită cu o evidentă trebuință de acțiune, — două calități atît de greu de găsit împreună. Ieșit din părinți simpli, el era unul din acele rare făpturi ce fac onoare mulțimei anonime ce se numește *popor*, se înalță peste el și devin fala unui neam întreg. Nobil în cel mai întreg înțeles al cuvîntului, cu grije duioasă de bătrina lui mamă, blînd cu soldații căzniți, hotărît, serios, — n-avea nimic din avîntul cavaleresc al eroilor legendari, dar poate tocmai de aceea era mai simpatic, mai înțeles de timpurile noastre și mai aproape de *noi*.

35 O astfel de natură, strînsă de coarda voinței într-un arc modest, era firesc să se simtă atrasă către entuziasmul eruptiv al unui om ca Milescu. Pătrunderea minții sale îl făcuse să înțeleagă toate calitățile sufletești ce se ascundeau sub zgomotul și nehotărîrea celuilalt, și să-l iubească.

Milescu ieși să se schimbe de haine. În săliță îl
ajunse de pe urmă Mărăcineanu:
— Mileseule, Mileseule!
— Ce este?

5 Celălalt îl luă repede de mină și-l strînse cu pu-
tere:
— Ia ascultă...
— Ce-i, dragă Mărăcinene?
— Bravo !...
10 — Pentru ce?
— Bravo!...
Și urma a-l scutura de mină, fără să mai poată
adăoga ceva.
Milescu intră vesel în odaia lui: uitase reaua im-
presie ce i-o lăsase vorbele colonelului cu privire la
15 casă.
Cînd aprinse chibritul dete cu ochii de Comaneș-
teanu, care adormise întins pe patul lui. Milescu se
uită la el un moment. Nu-l mai văzuse de la plecare.

20 Un sentiment curios de milă se deșteptă în sufle-
tul lui, pentru voinicul ce dormea alături, tînăr, să-
nătos, năseut pentru fericire și cu toate astea nefiind
fericit. Parcă somnul lui Comaneșteanu mișca pe Mi-
lescu mai mult decît tot restul. Se apropie de el bini-
șor, îl privi de aproape și rămase pe gînduri: omul
25 adormit parcă nu mai semăna cu celdeștept. O cortină
căzuse de undeva pe acțiunea vieții, și corpul acela
devenise anonim.
încă puțin și totul ar fi încetat. Ce imensă zădăr-
nicie!...

30 Făcînd încă un pas, se împiedecă de o cergă ce
căzuse pe jos.
— Vacs! zise el, în mijlocul filozofiei.
Comaneșteanu se deșteptă. Milescu veni lingă
35 el și-l atinse cu mîna pe umăr:
— Ce mai faci, Mihai? De cînd aici?
— De astăzi. Tîrziu e?
— Cam vreo zece.
— O să trebuiască să plec.
40 — Stai, că nici nu te-am văzut bine. Ce mai faci?
— Ce să fac, dragă... Aceiași și iar aceiași. Dar tu?

— Eu, cum mă știi: mă înec întotdeauna la mal.
Avusesem norocul să mă trimită de la cartieul-
general cu niște ordine la Zlmmicea, sperînd să mă pot
repezi pînă la Stăneșli, și cînd colo, nimic.

5 — De ce? întrebă Comaneșteanu cu grabă.
— Ce să-ți mai spui!... O prostie de care mi-e
rușine numai cit mă gîndesc... Nu mă sili să ți-o isto-
risesc pe de lung. În două cuvinte: am lSut șampanie
cu un rus.
io — Ce rus?
Milescu înălță din umeri:
— Da' parcă eu știu?... Un Galilzine.
Comaneșteanu se uita la el aiurit, pînă ce-l umflă
rîsul.
15 — Ciudată făptură omenească mai ești, Nicule.
— De, dragă... Schimbă-mă tu dacă poți, și-mi
faci un mare serviciu. Așa gogomănie!... Și biata ne-
vastă mă așteaptă.
Apoi se uită la Comaneșteanu lurg și dete din cep:
20 — Cu toate astea, pentru tine tot am ceva.
Și zicînd astfel, începu a răsfoi niște caiete de pe
masă, ce stau încurcate cu numere din *Figaro*^o, cu
Școala soldatului^o, cu un roman de *Ouida*^o — pînă
ce găsi o scrisoare-volum de-a Elencuței.
25 — Vîno-ncoace. Cunoști slova asta...
Mihai se uită la scriitură.
— Nu o cunosc.
— Cum: nu? Dar scrisoarea către Peraipan !...
— Acea era a domnișoarei Anna.
30 — Și asta tot a ei este... Citește.
În jurnalul Elencuței erau intercalate două rin-
duri: „O sărutare și de la mine, Nicule dregă. Ce mai
faceți?”
— Înțelegi ce vrea să zică acest „ce mai faceți” la
35 plural și subliniat...
Comaneșteanu se uita la el cu un aer întrebător.
— Cum l... Nu-nțelegi?...
— Ba Înțeleg... Adică Îmi place să înțeleg ceea ce
poate nu stă acolo.
40 — Ce anume? întrebă Milescu.
Comaneșteanu se făcu roșu și nu voi să răspur.da.

— Spune tu intii, zise el.
Milescu începu a râde.

— Bravo, Mihai; ești prins bine de nas. Am să scriu numaidecât Eiencuței...

5 — Ba te rog să te astlmperi.
Milescu ridea, pocnind din palme:
— Don Juan cu furca-n brîu!... Brava Annicuța!... Să te-nveți minte dumneta, să nu mai mănînci c'lte o porție de inimă femeiască la fiecare masă... Acuma

10 să-ți explic: acest „ce mai faceți” ar însemna, dragă doamne, ce mai fac eu, Milescu; dar însemnează în fond cemaifacitu, Comăneșteanu...
— Crezi?
— Sigur. Trebuie să fii lulea ca tine, ca să nu picepi.

15 — Apoi începu să strige:
— Uiuță! Iliuță I
Soldatul venea în fuga:
— Porunciți, don'locotenent.

20 — Ibitfoi cozoroc!... da'de ce nu vii mai repede? Unde sunt pantofii?
— Aici trebuie să fio, don' locotenent. Să-ntreb pe lelea Uța.

25 — Lelea Uța era gazda. Soldatul părea a se înfrupta din toate bunurile pămîntești ale stăpînei de casă, iar în schimb el și lăsa onoarea de a munci pentru el.
— Uite, mon cher, zise Milescu, cu o cizmă în mîna, redevenit filozof: de sus și pînă jos același vacs: *c'est à vous degouter des hommes!... et des femmes*. Parcă

30 viața n-ar avea alt scop mai înalt.
Comăneșteanu îl ascultă în tăcere. Era iar fără tact. Dar așa îl croise firea. Castitatea lui sufletească îl făcea nedrept.

35 Soldatul intră cu pantofii:
— Li luase lelea Uța să-i bată.
Arză-te focul de erou! Mă, Iliuță al Uței, d-a-poi gazda trebuie să îngrijească de pantofi?!
— Ba nu. don' locotenent.
— Atunci?

40 — Eu am *bușonat* calul lui don locotenent Comăneșteanu.

Milescu bufni de rîs.
— Ce-ai făcut?!

Soldatul, care auzise vorba de pe la alți vistavoi de cavalerie, se rușina:

5 — Am șters calul lui don' locotenent Comăneșteanu... că era asudat de curgea apa după el.
Comăneșteanu părea plictisit de explicația soldatului.
— Trebuie să fie ostenit... Am fost pînă aproape de Craiova, ca să-ți ies înaintea, zise el lui Milescu. Credeam că vii cu trenul.

10 Milescu rămăsese în mijlocul odăii, ca un pui fript, cu pantalonii de călărie strînși de gleznă, cu mîinile în buzunar, numai în papuci.

15 — Va să zică, Mihai, nu-i glumă!... Ești prins bine.
Cumnatul, obicinuit cu șotiele și ironia Annicuței, nu se putea deprinde cu ideea că un alt om s-o iubească serios.

20 — Atunci ce-i de făcut? zise tot el, gîndindu-se. Să le scriu să vie...
— Ba nu. Adică de!... cum vrei, răspunse Comăneșteanu. Eu nu mi-aș aduce familia aici.

25 — Ai dreptate. Cu toate astea, Elencuța ține să vie... Mai cu seamă dacă trecem în Bulgaria.
Comăneșteanu începea să fie deja gelos, ca toți bărbații în viața cărora femeile joacă un rol. Milescu nu pricepea o astfel de tiranie. Zisese „ai dreptate”, fiindcă înțelegea și el că un lagăr nu e un salon. Dar altfel...

30 — Știi, Nicule, că mă hotărîseru de vreo două ori să plec, zise Comăneșteanu deodată.
— Unde?
— Mă hotărîsem să fug... să ajung pînă la Stănești... să văd pe Anna și să mă-ntoic... Maiorul m-ar fi lăsat, însă pe răspunderea mea.

35 — Ce, ești copil?...
— Zău, așa.
— Ești copil de tot... Eu te credeam maistru, și

40 văd că nu ești decît un cîrpaci...
După aceea se gîndi serios:

— Sau poate tocmai ăsta e secretul...

Comaneșteanu nu pricepea ce voia să zică. Milescu însă intra, cu puterea lui de intuiție, în explicarea unei cauze: secretul oamenilor cu noroc pe lângă femeii era tocmai sinceritatea cu care iubeau pe fiecare. In parte și una după alta: un foc de paie, într-o fînărie, ce trece din căpiță în căpiță.

Lui Milescu îi veni să rîză la imagina asta.

— De ce rîzi? îl întrebă Comaneșteanu.

10 — De nimic... Cu toate astea, cît ești tu de profesor în ale dragostei, tot o să-ți dau o lecție: de ce vrei să te duci la Stănești, către Anna, și nu o lași să vie ea către tine? Fata e singură. Elencuța e de aceeași părere cu mine: voim amîndoi să ți-o dăm. Prin urmare un asediu în regulă: are să capituleze.

15 — Crezi?... Deși ceea ce spui tu cam miroase a teorie, totuși ai poate dreptate și în fapt, și ai vrea să te ascult, dacă aș putea. Dar nu știi cît doresc să o văd!... Nu mai dorm, nu mai am liniște...

20 — *Calma mi dio**! zise Milescu, venind spre el și apueîndu-l de mină.

Nu era chip de vorbit serios cu el:

— Bine, omule, tu n-ai iubit niciodată?

— Ba da: am iubit pe Elencuța și am luat-o.

25 — Dar înainte? dar pe urmă?

Milescu înălță din ochi:

— Nimic!

Comaneșteanu se uită la el. Evident, un asemenea subiect de vorbă turbura pe Milescu: el fusese adesea luat în rîs de prietini și-și ascunsese totdeauna stîngăcia sub glume zgomotoase. Acum, cînd trebuia să vorbească liniștit, se simțea jenat.

30 Dar sinceritatea și curățenia lui sufletească parură a iniriuri pe Comaneșteanu mai mult decît toate teoriile...

— Adio, Nicule. Vino să te sărut, eă cine știe cînd ne mai vedem.

•— Pleci noaptea?

— Trebuie să plec.

Ține-mă, Doamne! (ital.).

Se îmbrățișară amîndoi și se despărțiră.

Comaneșteanu se pierdu în linia fumurie a drumului.

XIV

5 Se ridicau zorii zilei de 21 iuliu. Pe seninul străveziu al cerului se resfirau raze de opal, pierzîndu-se departe, în slava albăstrie a văzduhului, eaniștespîțe nesfîrșite, și minglind cîmpiile Olteniei cu lumina voioasă a dimineții. Pe valea Dănățeului se mișca un furnicar de gloate omenești, linii lungi de călărime, 10 pedestrime, tunuri, ambulanțe, provianturi, în mijlocul muzicelor militare, al sunetelor de corniști, al ordinelor și comendei. Străluceau în tonuri calde alămurile de la instrumente; scapără lumini reci oțelul de la tunuri; filfiau în vînt drapelele; plutea peste 15 tot un suflu de viață tînără, purtînd înaintea vulturii de aur ai stindardelor, coborîtori ai acvililor din alte timpuri, semn al bărbăției.

20 Cu trei sute de ani în urmă, Basarabii Drăculești duseseră pe aceleași locuri pilcurile de poterași, de sulitari, de roșiori, în urma flămurilor, intru apărarea pămîntului strămoșesc.

25 Iar cu 1770 ani înainte, luminatul și marele împărat dusesese mai la deal, pe *kastatal velit*, către pădurile Sarmisegetuzei, și acolo închegase, din sînge dac și roman, ființa unui nou popor.

Și se duceau poporul cel nou, se duceau regimentele cu voioasă hotărîre a sufletului desfăcut de alte gînduri, se duceau să se bată.

30 Că venise ordin de la domnitor să treacă Dunărea. Se legăna ciocîrlia în aerul limpede al dimineții, pe deasupra lanurilor de porumb. Umblau mocanii din regimentul al 10-lea de dorobanți pe un drum, iar soldații din al 8-lea de linie pe altul, liberi la minte și la inimă, ca omul pornit pe hotărte să nu dea înapoi. Se sflrșise nesiguranța de pînă aci. „Înainte” era vorba cea de vraje, care-i făcea să umble cu capul sus; înainte, spre Jiu, la Corabia!

5 întreaga divizie a 3-a se întinsese în marș spre podul Jiului de la Gîndgiova. Cîntau soldații cu voiebună, înviorați de priveliștea sănătoasă a porumbului. Ofițerii mergeau înaintea frontului sau în capul liniei, sprinteni la picior, cu ochii vii. Nedomiri-
rea de pînă acum, gîndurile „de acasă”, făcuseră loc bucuriei de lucruri nouă. Cu cît mergeau, cu atît se simțeau mai ușurați.

10 Comaneșteanu, în mijlocul batalionului, în fruntea companiei, se ducea oblu pe drumul prăfuit, gîndindu-se la atîtea și atîtea lucruri, ce răsăreau din aducere-aminte fără legătură aparentă între ele. Cînd la Sârba, cînd la Comănești, cînd în văzduh sau nicăieri, gîndurile țineau hangul drumului, a cărui priveliște,
15 veselă sau tristă, deștepta în sufletul lui acelaș fond de melancolie. Cu toate astea, el însuși găsea mîngiere în mers. Parcă facultatea de a trăi, atît de complicată îndeobște, se ușura prin ritmul îndelungat al marșului. Prins în mijlocul regimentului, el simțea
20 că mașina încîlcită a vieții lui nu mai era decît o rotică simplă a unei mașine mai mari. Annicuța zîmbea într-un unghi depărtat al conștiinței, ca un pastel, iar departe de tot, ca un portret șters, se ivea chipul Nataliei. O blajină nepăsare de sine și de restul
25 lumii îi umplea golul sufletesc.

Iar pe drumul celălalt, Milescu, în fruntea companiei, umbla harnic, fără trudă sufletească. Statura lui puternică părea că se înălțase cu o șchioapă. Trăia o viață intensă, se bucura de bucuria soldaților, cînta
30 cu ei marșul ostașului, plin de un sentiment nou de nețărmită mulțumire *de a fi*. Ceruse unui sergent din flanc să-i dea mătasa de la un porumb, și la pipăitul ei moale avusese impresia că atinge obrazul fraged al unui copil... Ii venise să zimbească, gîndindu-se
35 la sine cît era de puternic și de sănătos. Iși mișca brațele din plin, simțindu-le parcă voinice, făcute într-a-dîns ca să zburătuiască țeste de dușmani. Imagina unei lupte cu turcii fu atît de vie, Incît, în umbletul lui, se dete cu umărul înainte, parcă să doboare pe
40 cineva. Soldații cîntau, cu nota caracteristică a veseliei lor duioase. Ce erau în fond oamenii aștia? Daci

sau romani? Sau și una și alta? Sau poate altă corcitură latino-illyrică?... Nu se puteai El ținea la daci, parcă
5 chiar mai mult decît la romani. Chipul leului de la Sarmisegetuza, care-și apăra pădurile împotriva nfi-văitorilor, li era drag. O nespusă înduioșare pentru Decebal se revărsă în stihuri:

**O, tu, ce din cetini auzi-le cintul,
Stăpîne, stăpîne cu brațul de fer,
O, Decebal, scoală, răstoarnă-ți mormîntul,
10 Și umple tot golul din munți pîn' la cer*.**

Tocmai atunci băgă de seamă că un soldat din compania dinainte nu călca de loc a erou, umblînd bleg, trăgîndu-și picioarele după el ca niște butuce. Ii păru
rău și strigă la el:

15 — Măi leat, mă !... Mă, tu, ăla din flancul sting I...
Uite ce vacs el...

Sergentul-major din compania lui sări la soldat:
— Mă budușcă, n-auzi? !

20 Soldatul n-auzea. Atunci sergentul-major îi dete un ghiont în spate.

— N-auzi mă, blegule!..- Ce umbli ca un nerod?...

Soldatul era să dea în nas. Iși întoarse capul spre sergent, ca unul ce, se vede, era deprins cu asemenea
cinste și încercă să se ție drept.

25 Milescu se uită la el cu milă. Ii părea rău că stirnise vorba și fusese cauza ghiontului bietului soldat. Sărmanul de el l Era necăjit de tot, trudit, nemlîngiat de nimeni; n-auzea decît ocări; nu trăia decît pentru pedepse. Și doar n-avea altă vină decît că era prost.

30 Dar înduioșarea lui Milescu fu de scurtă durată, în vremuri grele, omul caută tot binele. În flancul drept umblau vreo patru soldați ca la paradă: așa da I Milescu se întoarse să-și vadă compania lui: oamenii se simțeau. Drepti, sănătoși, mergeau cîntînd
35 cu voce bună.

„Mare popor! gîndi Milescu în sine, mare și răbdător popor!... Că dacă fiecare om în parte e mai bun
40 or mai rău, după vremuri și nevoi, toți laolaltă redobîndesc calitatea supremă a popoarelor de viitor: năvitătea melancolică. Toate temperamentele indivi-

duale se contopesc in acest temperament colectiv, singurul care, în ceasurile grele ale vieții, scoate la liman".

5 Și astfel, prinse el mai departe a le Închina gândurile sale în versuri:

Sună coarnele pe dealuri, sună buciumul prin văi,
De la coasă, de la tîrtă, tot romanul se adună;
Duce vintul pînă-n peșteri chioțele de flăcăi;
Codrul tremură din ramuri; cornul

XV

10 In ziua de 12 august, regimentul al 10-lea și al 12 lea de dorobanți, regimentul al 8-lea de linie, o baterie din regimentul al 3-lea de artilerie și un escadron din regimentul al 2-lea de roișori treceau Dunărea, care cum putea, pe plute, pe pontoane, prin
15 bărci, ajutați de șalupele cu vapor *Bucur* și *Rîndunica*. Întreaga diviziune a 4-a era deja peste Dunăre, pe malul drept al Vidului.

10 Lucrurile în Bulgaria se schimbaseră de tot. Rușii fuseseră bătuți în două rinduri, înaintea Plevnei, la 8 iuliu, sub generalul Schilder-Schuldner, și la 18 iuliu, sub generalul Kriidener. Ei ceruseră ajutorul armatei române de la Nicopole, dar generalul Mănu avea ordin să nu se miște.

25 Această armată, disprețuită cu puțin timp înainte, devenea deodată limanul de mmtuire al oastelor împărătești. Făcuseră oamenii socoteală și găsiseră 230.000 de turci; iar cînd se număraseră pe dînșii, nu erau decît 170.000. Pentru o armată năvălitoare erau cam puțini.

30 Atunci, în locul d-lui de Nelidoff, luă condeiful marele duce Nicolae, generalisimul armatelor rusești, și scrise domnitorului acea faimoasă depeșe, pe care mai pe urmă generozitatea poporului, spre cinstea neamului omenesc, a îngropat-o în uitare. În acea
35 depeșe se zicea între altele: „trece Dunărea unde vei voi; ne zdrobesc turcii”³⁵.

Și domnitorul românilor hotărî să treacă Dunărea, fără altă condițiune decît aceea de a păstra armatele sale ființa ei de sine-stătătoare.

5 La 15 august porni în persoană la cartierul imperial de la Gorni-Studen, unde se afla țarul Alexandru al II-lea. împăratul oferi domnitorului comandamentul trupelor unite româno-ruse, ce aveau să opereze înaintea Plevnei sub numele de *Armata de Vest*.

10 În ziua de 20 august, podul de la Siliștoara, între Corabia și Măgura, era terminat; diviziunea de rezervă putea trece.

În zilele următoare, armata română înainta de pe valea Iskerului pe valea Vidului, spre Plevna.

15 în seara de 25 august, diviziunea a 4-a era la Verbița, în fața Griviței, iar divizia a 3-a la Kallișovaț, în spatele celeilalte; divizia de rezervă rămînea la Brislan. Domnitorul își luase cartierul general la Poradim.

20 îndată după așezarea trupelor în bivouacuri se zvonise printre ofițeri că, chiar în ziua aceea de 25 august, un mare consiliu de război se ținuse la Radenița, între domnitorul românilor, marele duce Nicolae, și șefii stateior-majore, și că în acel consiliu vodă
25 fusese contra atacului imediat al Plevnei, deoarece armata aliată ruso-română n-avea decît 65.000 de oameni, față cu un număr egal de trupe ale lui Osman pașa, întărite în Plevna; că domnitorul propusese sporirea ostirelor aliate și înconjurarea pozițimilor
30 turcești; că, în fața stăruințelor marelui duce, care punea înainte considerațiuni politice, vodă primise ideea asaltului cu părere de rău și fără a răspunde de succes.

»5 Se mai vorbea printre ofițeri că de multă vreme nu fusese văzut domnitorul atît de pătruns de marea chemare și marea răspundere ce avea în fața lui Dumnezeu și a țarei. Cu capul sus, cu ochii privind departe, vodă ieșise din consiliul de la Radenița ca un dreptgînditor pe care semenii săi nu l-au înțeles; ieșise din
40 consiliul de la Rriîniți ea un părinte hotărît să-și

jertfească fiii numai ca să nu se zică despre ei că nu Be știu jertii.

— Vezi, Comăneștene, zicea maiorul Șonțu prietenului său, dacă n-ar apăsa pe noi trecutul a 150 de ani de moliciune fanariotă; dacă am putea să legăm firul de azi cu cel de la 1600; dacă am fi știut să murim undeva, acum, mai de curînd, — domnul nostru ar fi putut să impună vederile sale, sau cel puțin să nu primească răspunderea unei jertfe zadarnice. Dar așa... rușii pe drept cuvînt ne pot bănuî că nu vrem să mergem în foc.

— O sâ mergem, zise Comaneșteanu.

— Trebuie să mergem!... De altfel o jertfa nu e niciodată zadarnică.

Tocmai atunci Yi se aduse un ordin al generalului Cernat, prin care se porunca diviziei a 4-a să înainteze de la Verbița la Grivița, spre a lua poziții pentru artilerie; divizia a 3-a trebuia să-și păstreze locurile ce ocupa, pînă la nouă ordine. O bombardare de trei zile avea să urmeze împotriva întăririlor de la Plevna, înainte de atac.

Inimele începeau să bată: se apropia vremea holărilor bărbătești.

Diviziunea a 4-a trebuia să-și stringă bivuacurile și să Be pună în marș spre Grivița.

Noaptea era întunecoasă. Șuiera un vînt subțire dinspre lagărul turcesc, aducînd zgomotele surde ale mișcărilor diviziei a 4-a pînă la divizia a 3-a. Ofițerii din corturi trăgeau cu urechea. Somnul nu se prindea de mulți: țara rămasă în urmă cu Bimpatii și interese omeneste; dușmanul împlîntat înainte, cu chemările gloriei sau cu vecinicia morții...

A doua zi, în zori, cele 48 de tunuri românești, puse în baterii împreună cu 120 de tunuri rusești, începură a hui. Turcii deocamdată părăsă a sta la îndoială; apoi, ca dezmeticiți, dezlănțuiră și ei cele 100 tunuri ce aveau în întăritori. Astfel, 268 de guri defoc gemeau pe văile încremenite, asurzind văzduhul, aruncînd bombe și pieire.

în ziua de 26 veni ordin și diviziunii a 3-a să intre în linia bombardării, înainte de la Kolișovaț.

spre Bucova. în ziua de 27, la 3 ore dimineața, porniră bateriile și regimentele, iar la 8 ore colonelul Angelescu George așeza 30 de tunuri pe înălțimele de pe valea Bucovei, sub bătaia obuzelor turcești.

O dată cu divizia a 3-a română, se apropiase de linia bombardării un nou corp rusesc, așa că acum, din ostile aliata, trăgeau 250 de tunuri, iar din cele turcești răspundeau 100 — în total 350 — un iad de fum, de foc, de schije aprinsă, de huiet și de cutremur, Infanteria era așezată dincolo de dealul Bucovei, la adăpost de ghiulelele turcilor, gata în orice moment de a intra în foc, dacă inamicul ar fi încercat să facă vreo ieșire. Stau oamenii în preajma piramidelor de puști, pe povîrașul văilor, care fumind, care vorbind. Înorși cu îața spre Dunăre, deunde veniseră. Citeodată ochii se înălțau în văzduh, după bombe turcești, ce băteau pînă la Verbița sau se spărgeau în aer, vîjîind și trosnind.

— Primește-o, Ghiță, ca ți-e surată.

Ghiță se uita în sus, ca un pui de curcă la uliu: — De, boală, că nu te prinzi tu de mine.

Se zăreau de pe deal călărașii brigadei Roznovanu, cum se întindeau spre satul Bivolari, către Vid. Ghiulelele turcești începură să curgă către dînșii. Soldații de infanterie le vedeau din adăposturi, mai cu seamă cei ce săpau la întărituri, și rămîneau cu sufletul la gură, ridieind mina instinctiv, parcă să apere pe călărași:

— Aoleu, mamă, ține-mă !...

Comaneșteanu, în mijlocul lor, tăcut, urmărea tu oceanul mișcarea călărașilor. Inima si bătea așa de tare, incit își auzea sîngele în vine. Vorbele oamenilor ajungeau pînă la el, ca de pe lumea eelaltă. I se părea că brigada de pe platoul Bucovei nu știe ce face. Escadroanele se mișcau la deal și la vale, fără rost. Grupuri de călăreți se duceau în sus, se întorceau în jos, totdeauna expuși focului turcilor. Comaneșteanu ar fi vrut să împărtășească temerile lui cu un ofițer de alături — dar părea hipnotizat de priveliștea din față. În cele din urmă, regimentele părăsă că se așează la adăposturi, în spatele diviziei a 3-a.

Desigur, oamenii își făceau mișcările lor firești, spre a ocupa locurile ce le erau date de comandă; dar, văzuți astfel de departe, parcă stau într-adins **Bă** aștepte bombele.

Spre seară veni știrea că o parte din trupele brigădei Cantili luaseră cu asalt un redan turcesc din fața Gri-viței. Locotenent-colonelul Sergiu Voinescu, în fruntea dorobanților de Iași și Vaslui, duse trupele la atac cu un avânt eroic. Curcănarii regimentului al 13-lea și infanteriștii batalionului I din regimentul al 5-lea de linie, susținuți admirabil de o baterie din regimentul al 3-lea de artilerie, sub comanda locotenentului Harței, se aruncaseră asupra țuicilor, la baionetă, îi grămădiseră val-vârtej în redan și-i aruncaseră spre redută dinapoi.

La vestea asta, Milescu ridea ca un copil. Ar fi vrut să alerge spre colonelul Voinescu și să-l sărute. Îi era vechi prieten, ofițerul învățat și destoinic, căutat în saloane pentru spiritul său vioi, respectat și temut printre colegi, pentru caracterul său neșovăitor. Dar mai cu seamă îi era drag lui Milescu pentiucă, el, Voinescu, român neaoș, fiu de boier pămîntean, deschisese cel dinții focul infanteriei și duse pe soldați la biruință. Tot vechea lui nebulie.

La 28 august, bombardarea urmă ca și în zilele de mai înainte, fără alte întâmplări decât aceea că mârtașa atîrnă pe pieptul colonelului Voinescu decorația „Steaua României”, lăudîndu-l în fața trupelor.

Atacul fixat pentru ziua de 29 fu aminat pe a doua zi, după cererea comandanților ruși.

Fură luate toate măsurile potrivite, pentru regularea atacului; ordinele de luptă fură scrise sub ochii domnitorului; ceasornicele fură îndreptate.

Acum puteau să se și oprească ceasornicele, că în locul lor băteau inimele, băteau toate laolaltă, multe din ele ceasurile din urmă; băteau inimele în piepturile a 35.000 de români, hrănind parcă o singură conștiință, aceea a datoriei de împlinit. Nu se gîndeau oamenii nici că-i privește Europa, nici că sunt rușii alături, — ci curat numai că le-a rămas la birlog ne-

vasta și copiii, că așa a poruncit vodă și că, *la o adică*, cine-i român nescș nu dă înapoi.

Către seară, comtr dfr.ții piimiiâtn «din algeneralului Cernat, care zicea:

ORDIN DE ZI. nr. 54 *.

„Mîine, 30 august, corpul de armată rămân va da asalt redutei celei mari, ce se află în fața pozițiunilor sale. Divizia a 4-a va da pentru atac o coloană de 4 batalioane, sub ordinea unui cemandent special; această coloană va fi Edir.etă in vUcetre ce se află în spatele aripei drepte a pezițiunci sale înaintate, la ora 5 dimineață.

Divizia a 3-a va da asemenea o coloană de 4 batalioane care trebuie să fie adunată în aceeași vâlcea, la dreapta diviziei a 4-a, la ora 12 din zi; batalioanele acestei coloane vor fi aduse pe pozițiune, pe rînd, la o oră și jumătate unul după altul, astfel ca la oia 12 din zi să fie toate adunate în zisa vâlcea. Această coloană va avea un comandant special.

Formațiunea coloanelor de atac va fi cea următoare: Cel diitii batalion in tiraliori, avînd printre ei plutoane cari vor duce scările, fascine, gt-bioanele, sacii de pămînt; aceste plutcane vor avea justa in bandolieră și nu vor tifge.

Cel de-al doilea batalion se va urca Ja asalt, format în coloane de companie. Batalioanele al 3-lea și al 4-lea vor urma în coloană de atac, sub ccmer.de imediată a comandantului coloanei.

Coloanele formate din cele din urmă două batalioane trebuie să urmeze la distanță cit *ms* i aprepieto și să dea asalt cu orce preț, dacă rele din linie înlîi nu reușec.

Trebuie să sefacă cunoscut tuilor cemcnilor ce compun coloanele de atac, că pierderile vor fi neînsemnate dacă ajurg la redută îfră a se cpri și fără a trage, dar că vor fi mari dacă oemenii se opresc in drum, și mai cu seamă dacă se retifg.

Tiraliorii trebuie să Înainteze fără a trrge; ei nu vor începe focul decât cînd vor fi ajunși re drumul acoperit la marginea șanțului, și vortrege numai asu-

* T.C. YS(5rfrSiji: *Lyptile românilor (nota D.Z.)*

pra inamicului care se află pe parapete; în acest timp plutoanele de lucrători se pogor în șanțuri și pregătesc urcarea eu uneltele ce le au; se va întrebuița pentru aceasta, afară de fascine, gabioane și cele Mte, toate uneltele de cari vor putea dispune corpurile.

Coloanele de companie destinate a da asaltul **Be** pogor imediat în șanțuri și urcă parapetul.

Îndată ce focul inamicului devine tare, toți ofițerii trebuie să strige „înainte !” și să alerge pe drumul acoperit plnă la marginea șanțului.

Tiraliorii trebuie să rămână tot pe drumul acoperit, să ochească bine pe inamic, care se apără pe parapet.

Direcțiunea coloanelor este cunoscută șefilor de coloane. Coloana diviziei a 3-a va avea nr. I; coloana diviziei a 4-a va avea nr. II.

În același timp o coloană rusească de 2 batalioane se va urca la asalt despre partea satului Grivița.

Pentru a protege flancul drept al asaltului și a bate ajutoarele inamice care ar sosi la redută, divizia a 3-a va da iacă o coloană de 3 batalioane, sub un șef special, care va primi instrucții pentru punctul de plecare și direcțiunea marșului său. Această coloană se va aduna la punctul de plecare, la ora care se va fixa miine.

Toți oamenii trebuie să fie bine hrăniți și să aibă cu dînșii pline și brânză pe 2 zile, și apă în bidoane. Vor avea toate cartușile cu dînșii, vor fi în tunici, fără răniți și fără mantale, chipiuri albe; dorobanții vor fi în mantale.

Diviziunea a 4-a va trimite supa coloanei sale la locul unde s-a ordonat a se aduna.

Mă voi afla înaintea rezervei de infanterie, între divizia a 3-a și a 4-a, de la orele 12 - înainte. Reduta

2

fiind luată, șefii de coloane nu vor lăsa înăuntru decât numărul necesar de oameni pentru a ocupa linia de foc a redutei, se vor aduna rezervele pe flancurile sale, întărindu-se imediat.

Divizia a 4-a va da artileria trebuincioasă spre arma îndată reduta după luarea ei; restul artileriei acestei

diviziuni va căuta pozițiuni pe flancurile redutei, de unde se poate mai bine bate terenul înainte.

Trupa și trăsurile bateriilor vor fi reprovizionate; coloanele de muniții se vor conforma ordinului nr. 50. Momentul atacului se va da miine.

Dat la Veibița, la 29 august (10 septembrie) 1877.

GENE PAL CERNAT

Comandantul corpului român chemase lângă sine pe cei doi comandanți ai diviziunilor a 3-a și a 4-a, coloneii Angelescu Gheorghe și Argelescu Alexandru, precum și pe comandanții brigadelor 1-a și a 2-a din diviziunea a 3-a și a 2-a din diviziunea a 4-a, colțieii Ipătescu, Gramont și Borănescu, și le dase din viiu grai toate dispozițiunile ce nu erau copnnse în ordinul de zi nr. 54.

Coloanele de atac aveau să se alcătuiască precum urmează:

DIVIZIUNEA 3-a

Coloana de. atac nr. 1.

Comandant, colonel Ipătescu, șeful brigedei 1-a. Regimentul al 8-lea de linie, comandat de locotent-colonel Poenaiu.

Batalionul 1-iu, comandat de căpitanul Valter Mărăcineanu.

Batalionul 2, comandat de maiorul Macca. Regimentul al 10-lea de dorobanți, comandat de locot.-colonel Măldărescu.

Batalionul 1-iu, comandat de maiorul Șonțu.

Batalion 2, comandat de maiorul Lipan.

Coloana de flanc

Comandant, colonel Gramont A., șeful brigadei 2-a. Batalionul al 2-lea din regimentul 2 de linie, comandat de maiorul Paladi.

Regimentul al 9-lea de dorobanți, comandat de **Jocot**-colonel Holban.

Batalionul 1-iu, comandat de maior Stroia.

Batalionul al 2-lea, comandat de maior Handoca.

T

DIVIZIUNEA 4-a

Coloana de atac nr. II.

Comandant, colonel Borănescu, șefulbrigadeia 2-a.

Batalionul 2 de vânători, comandat de maiorul Candiano-Popescu.

Batalionul 1-iu din regim. 5 de linie, comandat de maiorul larca.

Batalionul 1-iu din regim. 14 de dorobanți, comandat de maiorul Arabu.

10 Batalionul 1-iu din regim. 16 de dorobanți, comandat de maiorul Jipa.

XVI

Noaptea de 29 spre 30 august 1877 cădea domol pe vietățile din jurul Plevnei, umedă, întunecoasă, 15 ajutând parcă gândurile triste în roata lor. începuse a ploua.

în bivuacurile regimentului al 10-lea de dorobanți, soldații stau strmși împrejurul tăciunilor. Niște gropi săpate în rlpă dealului, ca niște cupcioare, apărau 20 cărbunii de picături. Oamenii frigeau cile o bucățică de brânză, or prăjau fălîi de pline, vorbind rar.

— Ca la **culeB** de porumb, nea Toadere, zicea un recrutar de la Căiteni unui tovarăș mai de vtrstă.

— Păil...

25 Toader fuma din lulea și tot trăgea din umeri mantaua ce scăpata după el.

— Oare ce-o mai fi și ziua de mtine, nea Toadere?

— Ia, o zi ca toate zilele...

Soldatul mai tinăr nu îndrăznea să mai întrebe. Dar 11 muncea ceva:

30 — Nu de alta, da'ara niște junei neplătiți, de la alde socru-meu... și-mi este c-o răminea muierea cu datoria în spinare.

— Păi dacă-s de la socru-tău ce-ți pasă?

— Vezi, că e om al dracului.

35 Toader iar tăcu. întinse mîna la un cărbune, îl săltă de vreo două ori în palmă și-l aiuncă în lulea, bătîndu-l cu urghia.

Peste dînșii veni un alt soldat mai vorbăreț. — Plouă, măi veie. ca la Sfîntul Hie. A făcut Dumnezeu pe voia domnitorului i.cstiu, că cică așa-î place să se bată.

5 — Ai auzit tu...

— Ba eu n-am auzit, da', știi, mai spun oamenii.

— Păi vorbă-i l...

Soldatul cel tinăr iar o dete prin „ziua de raiine”.

10 — Ce-o mai fi. măi vere, si cu noii... Că nu de alta, da' am niște boi neplăliți.

— Ci tacă-ți floanca, măi Gorciufe, cu boii tăi!...

Gorciu tăcu. Cel de-al treilea soldat iar începui: — Ați auzit, măi, oameni buni, porunca domnului maiui?...că cică să nu tipgî, pină n-ai ajunge la , 15 redută.

— Păi așa și vine. zise Toadei³⁶.

Se auzi un tropot de cal prin înturti)* ; eia un ofițer de ordorfrtă, a\ e *e opri Ilrgă cei tiei soldați:

— Unde-i domnul colonel Ipătescu, măi băieți?

20 Oamenii se uitară unul la altul:

— Nu putem ști... noi suntem din regimentul al 10-lea de dorobanți.

Ofițerul trecu înainte. După el venea un iuigon cu munițiuni. Caii trîgesu la deal din toate puterile. Se auzea gîrbaciul rotatului pocnind, iar glasul lui etrigind la înainUș:

25 — Ține, mă, hăisa, că dSm de mal... Ptiu ! bată-te crucea, că păcătos mai ești!

30 Caii nu mai puteau. Harabsua se oprise pe un povirniș. Căprarul și artileristul sărîiă de pe capră.

— Ia puneți mîna, măi soldați.

Cei trei oameni de la foc săriră în ajutorul iurgonului. Toader își chibzui umărul în stinghie si apucă roata de spițe:

35 — Minați, măi!

Călăreții opintiră caii și fuigonul o luă de loc.

40 Ploaia se întindea. Apa străbătea pe sub corturi, udînd pe cei ce erau întinși pe pămîntul gol. Soldații se mai sculau să sape cîte un șențuleț. Alții se strlungeau în manta.

De dormit, prea puțini dormeau. Gîndul de a doua zi îi ținea deștepti. Unii erau tocmai de prin virfol Vrâncii, alții de pe Șiret, alții iar de prin podgorii or de la cîmp, și mințile se împrăștiau pe departe, pline de imaginea vie a munților, a tirlei, a holdelor. Scirțiau pentru unii cotigele, încărcate cu doage; suna pentru podgoreni mustuitorul în hirdău; venea Șiretul mare pentru Gorciu și Toader⁷. Din cînd în cînd bubuitul tunului întorcea drumul gîndurilor spre viitor. Unii se vedeau cu scările în brațe alergînd la asalt; alții parcă zăreau înălțătorul de la pușcă și ocheau tot în cealmauă *imamilor* de pe parapet; Gorciu, cam păturos, simțea iataganul turcului că i-a intrat în coaste și, deodată, se scula, ieșea din cort și descărca pușca în vînt. Toader își ridica fruntea spre el:

— Ce faci, mă, zăpăcitul?!
— Am să dau în ei, nea Toadere...

Celălalt se întorcea cu spatele la el și bombănea dezgustat:

— Șterge-ți pușca, mă, și culcă-te.

Comaneșteanu se aruncase, îmbrăcat, pe patul lui de cîmp. Un orimpei de luminare ardea în sfeșnicul ee era înfipt într-o măsuță de campanie. Cu ochii țintiți în pinza cortului, el își recapitula ordinele ce avea de îndeplinit pe a doua zi: nimic extraordinar, decît poate vorba: „înainte”, ce avea să rostească oamenilor. Se mai gindea la chipul cum trebuia să se urce **p9** s:ări, la 3 or 4 metri înălțime, după cum spuneau schițele Stutului-major rusesc; la șanțul dimșrejurul redutei; la alunecușul drumului. Dar nici raa din aeste întîmplări viitoare nu avea puterea de aiemsnire a vorbei „înainte”. Tot gîndindu-se cum s-o rostească mai bine, spre a fi auzit de întreaga companie, începuse s-o și rostească, la început iricet, apoi mai tare, pînă ce se ridică pe un cot și se puse să strige: „înainte! înainte, băieți!” Pe cînd comanda astfel în pustiu, se auzea pe sine și i sa părea curios, dar nu avea putere să se oprească. Întinzînd brațul a comandă, lovi luminarea, care căzu jos și se stînsese. **Si** sculă s-o aprindă, Pe măsuța de alături sta portofoliul lui, cu cifra numelui. I se

păru ciudat să aibă cineva un nume. De ce un nume? Grăi în gînd „Mihai Comaneșteanu”, și văzu că aceste două cuvinte nu mai erau sunete **goale**, ci coprindeau oarecum înțelesul ființei lui **fizice** și morale. își aduse aminte că portofoliu) Il **cumpă**-rase de la Viena, și atunci alte întîmplări îi răsăriră în memorie: lucruri băiețești, nimicuri. Și ce era toată viața lui dacă nu un nimic? Legă de departe firul existenței, de cînd începuse a învăța, și-l duse pînă acum: nimic. Fusese un adolescent gentil, un tînăr cumsecade; iubise în dreapta și-n stînga; chinuise pe alții și pe sine, fără sa rămîie nici o urmă în economia lui sufletească. Un egoist desăvîrșit. Și, cu toate astea, soarta îi fusese memă bună: **avea tot** ce trebuie unui cm spre a însemna ceva. Și nu însemna nimic.

Aceleași gînduri ca la otelul din București, **cînd** cugeta la soldații ce se duceau pește întregi pe jos, pe **cînd** el venea cu trenul sau cu trăsura. Cine se interesează de soldați? Ei nu au fărâmături de astea de gînduri, nu au finețea criticeii de sine; dar au și ei suflet, au doruri, **EU** nevoi, pe care r.u le spun, printr-o pornire de rușine, de bărbătească stăpînire.

Și cel puțin dacă ar fi fost ireredințat că-l iubește Anna !...

Ah, Anna!...

Se uită drept într-un colț al gîndurilor, ca s-o regăsească. Nu voise să-i dea portretul. Mai bine. Ar îi fost o dulcegărie mai mult.

Și cu toate astea!... Ce temeinic sprijin, într-o afecțiune cinstită, cu kgături pe vieță !...

O alunecătură a gîndurilor în gol, îl făcu să tiesară: era să adoarmă. Se sculă, răsuci o țigfiă și rămase pe marginea patului, privind înainte.

Va să zică poate să adoarmă omul și-n **asemenea** împrejurări?

Desigur. Chiar așa și trebuia să fie: să adoarmă. Atunci se întinse din nou pe pat. Acuma **Be** lămu-reau lucrurile: trebuia să **Bdoarmă**, ca a doua zi **Bă** fie **calm**, hotărît, să-și Împlinească datoria, cea **dinții** ce i se Înfățișa ca bărbat; cea **dinții** și cea mai Înaltă,

dats-riadea merge înainte, de a muri dacă va finevoie. Vorba *înainte* aduse din nou imaginea companiei pornind la atac. Se văzu iarăși în fruntea oamenilor, atrigându-le „înainte!” Și iar prinse a o rosti, sculându-sedinnou și comandind: „înainte ! înainte, băieți I”

Se făcuse roșu și se turburase de tot. Se simți. Autoeritica îl făcu să zlmbească o clipă. Se întinse pentru a treia oară pe pat, cu gândul de a dormi.

Dar era așa de aprins că nu se lipea somnul de el.

10 Spune ceva vorba asta: *datorie* și *țară*? or nu spune nimic? Cea dinții e mai logică decât cea de a doua; dar cea de a doua spune mai mult decât cea dinții. Că un om poate să fie mai fericit în țară străină decât în țara lui, — lucrul e foarte cu puțință, dar vremel-nicește. Căci ce Fel de om trebuie să fie acela care
15 să nu viseze la munții, la apele și la clmpiele în preajma cărora s-a născut și a crescut? cum trebuie să fie alcătuit sufletul acelor ce nu se simt strim-torați între necunoscuți, între obrazuri altfel făcute, cu alt grai, cu alte mișcări?

20 în Vrancea, la izvoarele Milcovului, curge apa limpede; rid codrii în apusul soarelui; mugesc buhăii în prund; cîntă în amurg cavatul, adormind vietă-țile de pe corhane, sub sclipirea depărtată a stelelor.

25 Și e vorba să le aperi l

— He! Comăneștene!

Era glasul maiorului Șonțu.

— Porunciți, domnule maior,

— Nu dormi?

30 C— Nu.

— Pot să intru?

— Poftiți.

Deodată se ridica între ei o solemnitate curioasă. Maiorul intră, cu gluga în cap, plouat pînă la
35 oase.

— Am mai dat o raită pe la oameni, zise el, gln-dindu-se. Nu prea dorm, bieții soldați...

Comăneșteanu rămăsese în picioare.

— Ia șezi, te rog. Ce mai faci?

40 — Mă gîndeam la Spencer³⁸.

Maiorul nu înțelegea. Comăneșteanu urmă:

— Să fie dumnealui sănătos. Că dacă pentru un Spencer patriotismul este prejudecată, pentru întregul popor englez este o calitate, și Împotriva teoriei lui se ridică estetica tuturilor popoarelor. A fi cel mai complect om din vremea și țara ta este a fi omul cel mai complect, — deoarece un fond comun ne leagă și în același timp ne deosebește pe toți...

10 Maiorul se dase cu scăunașul mai înapoi și se uita lung la Comăneșteanu. Acesta prinse de veste că celălalt nu înțelegea nimic. În alte împrejurări ar fi rîs.

— Mă iertați, domnule maior: vă pare că vorbesc într-aiuri... Căutam să-mi explic unele lucruri.

15 Maiorul se gîndea întru sine: „oare nu-i e frică?” Apoi zise tare, înțelegînd șirul ideilor:

— Ei, bată-te, Comăneștene, te-ai molipsit de la Milescu.

Comăneșteanu dete din cap și tăcu.

— Ia a'scultură-mă, Mihai. Venisem să te rog ceva...

20 — Orce, domnule maior.

Maiorul se desfăcu la manta, se desfăcu la tunică și scoase portofoliul. Apoi, încet, gîndindu-se, îi întinse un mic pachet, legat cu o panglicuță roșie, dicolorată de vreme.

25 — Uite, te-aș ruga să dai asta surorii mele din Focșani, dacă s-ar întîmpla... cine știe...

Comăneșteanu rămase uimit, de-abia îndrăznind să întindă mina.

— Bine... poate să... cad eu...

30 Maiorul privea în pămînt. Ridică domol fruntea lui senină și se uită lung la Comăneșteanu:

— Iți urez să nu cazi... Ar fi păcat... Ești tînăr și totul te leagă de viață. Pe mine, la drept vorbind, ce mă costă să mor? Sunt singur. Am trăit destul...

Își trecu mîna pe frunte, cu un ușor tremur în degete.'

— Afară de asta, împrejurările sunt așa că, chiar dacă aș dori să trăiesc, am foarte puține șanse. Și eu și Lipan și Valter, — toți comandanții de bata-lioane. Eu trebuie să merg înaintea trupei. Oamenii

sunt oameni... Nu că mă tem de soldați, dar răspunderea e mare.

Tăcu din nou. Se uita înaintea ochilor, departe, își rezemă capul de scaun.

— Să-ți spui, frate Comăneștene: parcă nu știu cum, am presimțirea cea mai luminoasă a morții mele de mine. Îți pare ciudat, nu-i așa? fiindcă e nenatural să presimți ceea ce nu dorești. Dar tocmai în asta și stă explicarea siguranței cu care îți vorbesc, în dorința ce am avut-o pururea de a muri pe câmpul de

15 bătăie. Acum, cind sunt așa de aproape de ziua de mine, poate că ființa mea pămintească mă minjește cu pofta de a mai trăi. Însă, din fericire, am o streaje în mine: judecata. Trebuie să moară cineva pentru țara asta!...

Se ridicase în picioare. Umbra ce i-o da lumina joasă se frîngea pe unghiul cortului cu pământul și se întindea pînă la ușe.

2<J — Adio, Comăneștene. Să ne vedem sănătoși mine. Îl sărută frățește și ieși.
— Pe Milescu l-ai văzut astăzi?
— Da, domnule maior.
— Bine. Adio.

în urma lui, Comăneșteanu rămase ca de lemn.
25 Se putea să fie sincer un om cu astfel de gânduri?... Și nici o lăcrăma, nici o părere de rău!... Ba, parcă, o temere ascunsă de a nu se înduioșa, de a nu se moleși.

30 Se uită la pachetul ce i-l lăsase maiorul³⁸, și rămase pe gânduri. Își aduse aminte de Sașa. La drept, și el, ca și maiorul, n-avea pe nimeni, decît surorile. Se mai uită la pachet: părea un lucru de demult. Imaginea Sașei îl turbură de tot. Duse pachetul la gură și îl sărută ca pe o icoană. Un parfum depărtat îi adie prin amintire.

35 De la cine-o fi fost?...
Strinse pachetul într-o hîrtie, scrise numele doamnei cărgia îi era menit și dedesuh: „din partea maiorului Șonțu”; apoi îl puse în valiză și încuie.

40 După aceea se culcă.

în regimentul al 8-lea de linie, cortul lui Milescu se pierdea în linia fumurie a celorlalte corturi. Nici un zgomot nu venea din partea aceea, nici un semn de viață. Numai ploaia cădea otova, IntrîBtJnd sufletele.

5 Milescu se culcase liniștit, după ce chinuse foalele biete sale armonice pînă s-o rupă. Ii venise în minte imnul lui Haydn¹⁰, și își răzbunase pe ploaie, întinzînd capul pe o parte și cîntînd, cu note duble, melodia poetului de la Rohrau.

10 Era o particularitate a naturei lui darul acesta de a înfiripa în muzică toate pornirile triste. Prin ce filtru sufletesc străbăteau ele și ajungeau la robinet sub forma limpede a unor picături de cristal?...

15 În seara aceea ploioasă se gîndise la Elena. Neînsemnata ei persoană se legase de notele lui Haydn poate prin adierea misterioasă a suavității.

20 Cît despre atacul de a doua zi, acela era pus la o parte, ca un lucru în sine, ce nu poate să ia altă formă și altă reprezentare. Atacul de a doua zi era războiul.

Iar pentru război, Milescu n-avea alta măsură decît a corpului său, înalt și voinic, pe care era hotărît să-l scoată înainte ca pe o redută mișcătoare.

De aceea se culcase și adormise în pace.

XVII

25 Nu se ridicaseră încă zorii zilei de 30 august, cînd batalioanele diviziei a 3-a se puseră în marș către vâlceaua ce se afla la aripa dreaptă a diviziei a 4-a.

Venea în frunte batalionul I al regimentului al 10-lea de dorobanți, care trebuia să formeze capul coloanei la dreapta; după el, la răstimp de un ceas și jumătate, urma batalionul I-iu din regimentul al 8-lea de linie; apoi iar batalionul al 2-lea din regimentul al 10-lea de dorobanți — și așa mai departe.

35 Ploaia încetase aproape de tot. Cele dinții lumini ale zilei băteau în aburul alb ce se tnălța de pe văi, acoperind muchia dealurilor. Oamenii tușeau în

t i.

răcoarea dimineții. Mînile simțeau metalul rece al puștilor și se zgirceau sub mîneca mantalei.

Umezeala pătrundea pînă la oase. Clte un buratec, rătăcit prin ceață, pîriia a ploaie. Nourii, jos de tot,

5 se mișcau în palii lungi, încălecîndu-se unii peste alții.

Drumul, desfîndat, șerpua pe valea Bucovei. Nu se vedea nici înainte, nici înapoi. Soldații alunecau, dar mergeau liniștiți.

Flancul drept al coloanei nr. 1, era așezat în ordine

10 de bătaie. Oamenii așteptau.

Ce gînduri îi munceau în momentele acelea de lungă așteptare, nimeni n-ar fi putut spune. Ideea măreață a *Țării* șerpua prin suflete sub forma unor flori, ce se aninau de nimicurile trecătoare ale ceasului

15 de acum. Soseau ofițeri călări pe cai învăluiți în abur, aducînd cele din urmă ordine; cîte o secție de artilerie veneaîngoană, cu roatele sărind prin văgăuni; tunurile huiiau cu o năprasnică învierșunare, ca și cum, în adevăr, se apropia sfîrșitul lumii.

20 Pe la 9 ceasuri, o mișcare neobicinuită trecu prin rinduri. Doi călărași veneau în trapul cel mare. În urma lor, răsunau comănde, lungi, repercutate departe, pe văi: „dreepți"! Liniele se formau repede, trupurile, ostenite de așteptare și nesomn, se ridicau

25 ca de paradă. O vorbă trecea din gură în gură: „vodă, vodă".

În adevăr, din fundul de ceață ieși un grup de cavaleri, în lungi mantale de ploaie, ce se întindeau pînă pe crupa cailor, cu pieptul deschis plin de aur, — iar

30 în urma lor alți cavaleri, și în urma acestora alții. Ei se opreau la fiecare batalion, spuneau cîte un cuvînt comandantului și treceau înainte.

Iată-i. Soldații recunoscără în cel dinții cavaler pe domnitorul lor.

35 Vodă!

Ce adine răsuna acum vorba asta în toate gîndurile I De cînd intrase în campanie, oștirea română simțise, de jla cel mai ager ofițer pînă la cel mai de jos soldat, că în fruntea ei stă un *dace*, un stăpînitor, născut spre a fi ascultat și spre a împlini fapte mari.

40

Ca toți oamenii adinei și prevăzători, domnitorul își câștigase renumele de norocos. Încetul cu încetul, de la răspunsul ce dase căpeteniei rușilor, cînd voise să intre cu armată căzăcească în București, pînă la infringerea

5 lor peste Dunăre și chemarea românilor în ajutor, — tot cevoise și proorocise domnitorul se împlinise. Și era temere să nu se îplinească și acum vorba mării-sale, cu asalturile Plevnei... Dar, fiindcă domnul țării vrea să arate ce-i pot oamenii, gata era fiecare

10 să-și facă datoria.

Iată vodă, ajuns înaintea maiorului Șonțu.

Unul călare, rece, solemn, înfipt pe murgul său ca în poveste, vorbind cu glas răsunător de argint; altul pe jos, drept ca o făclie, uitîndu-se în ochii

15 albaștri ai domnitorului, cu respectul și iubirea ce le dă libertatea lăuntrică a marilor hotărîri.

Vodă duse două degete la chipu și întoarse calul. Totul se urmă în liniște, aproape ca în vis.

După domnitor veneau doi ruși: marele duce

20 Nicolae-fiul și principele Alexandru Battenberg, care erau de ordonanță; apoi comandantul diviziei, colonelul Angelescu G.; apoi ofițeri de stat-major ruși și români; în fine, garda personală a comandantului Armatei de Vest.

25 Domnitorul se ducea să primească pe împărat, la Te-Deum, ce avea să se slujească înaintea liniei a doua a trupelor, pentru sfîntul Alexandru.

Și oamenii așteptau. Era și bine că așteptau.

Cu încetul, prima impresie de aiurirece o avuseră,

30 văzîndu-se desfășurați în tiraliori, cu soldați printre dînșii ce duceai tot felul de năzdrăvănii, scări, fascine, saci, — această primă impresie, a omului înaintea primejdiei, se împrăștiase. Acuma se uitau pe creasta dealului fără nici o sfială.

35 Linia Întreagă a atacului se completa cu noi trupe. Pe la o vreme se auziră salve de puști înspre partea rușilor. Ce era? Unde? Nu se putea ști.

Veni și vremea merindei. Un furgon cu căldări acoperite le aduse cîte puțină zeamă caldă.

La vederea acestor mucenici, **ce** din zori de zi stau pe picioare, nedormiți, plouați, așteptând ceasul de a păși către moarte, și hrăniți în așa fel, Milescu și Comaneșteanu și toți cei ce aveau inimă se simțiră strimbați în gândurile lor despre glorie-

5 Dar lucrul trecu repede.

Deodată, tunurile tăcură. O ciudată mișcare în toată lumea; se deprinseseră cu bubuitul lor cum te-ai deprinde cu un ceasornic de perete.

10 Va să zică era 1. Mai aveau două ore.

O nouă împușcătură pe partea rușilor. De astă dată soldații întoarseră ochii într-acolo. Ce mai era? Iar nu ae putea ști.

15 O ușoară enervare începea să coprindă trupa de atîta lungă așteptare.

Un răsunet de comandă veni de departe. Șefii de batalioane nu pricepeau ce putea fi. „Dreeepti!” se auzea **Bpre** stînga coloanei. Oamenii își luau deja locul. Valter Mărăcineanu alerga înaintea frontului;

20 „Dreeepti!” Șonțu comandă și el *drepti*, fără să știe pentru ce.

— Ce este, frate? nu **Bunt** încă 3...

În sfîrșit putură afla că turcii făcuseră o ieșire spre pozițiunile rusești ale generalului Skobelev și că generalul Krylov atacase într-aiuri reduta de la Radișevo, și fusese respins.

30 Atunci, în acești oameni, osteniți de așteptare, noțiunea războiului deveni deodată concretă: turcii! La toți le părea rău că nu alocaseră mai devreme.

Dar, ca și cum sufletele lor ar fi avut nevoie de mișcare, de acțiune și reacțiune, în urma părereide rău veni spiritul de disciplină și-i făcu să aibă răbdare.

Ploaia începuse din nou. Burnița din negură, ca dintr-un burete, o pacoste de apă brobonată, ce se

35 lipea de haine, de puști, de obrazuri, cu o adevărată încâpăținare. Soldații acopereaupatrontașelecumineca de la manta, ca să nu le ude cartușele.

— Măil... că nu vrea Dumnezeu să mai închidă zăgazurile!

40 Un bubuit de tun din batenele române păiu a da semnalul unei năpraznice bombardări. Gîlgîia focul

de pe toate movilele dimprejur; huiiau văile; se amesteca fumul cu nourii. Nu semaivedea nici în cer, nici în pămînt.

5 Comandanții se uitau la ceasornice. Era 2 și jumătate.

Din fundul liniilor se văzu colonelul Ipătescu venind călare. Se apropie pînă în capul coloanei și zise în fuga:

— Mă duc să schimb calul.

10 Apoi porni înapoi și dispăru.

Maiorul Șonțu scoase din nou ceasornicul și se uită la el lung, ca și cum ar fi numărat secunde. După aceea tl șterse de ploaie, îl puse binișor în buzunar și se întoarse cu fața către front. Făcu cițiva pași

15 Înapoi și se opri. Căută cu ochii pe șefii de companii și le făcu un semn din cap. Puse mîna pe garda săbiei. Rămase un moment astfel uitindu-se la oameni.

— Marș!

Soldații porniră după el la deal.

20 Erau ceasurile 3.

Suișul, cam alunecos, ae urmă în bună regulă. Oamenii mergeau întins la deal, fără șovăire, aproape bucuroși că se sfîrșise truda așteptării pe loc. Unii se încurcau cu scările de tufișuri, alții ocoleau cîte o groapă; toți tăceau. Cînd se apropiară de creasta dealului, se repeziră cu toții înainte, fără ordin, ca și cum un sentiment comun i-ar fi îndemnat să se arunce asupra apărărilor turcești.

30 Amtndouă batalioanele din flancul drept ajunseră aproape în același timp pe muchie. Soldații lui Șonțu vedeau cu bucurie cum se iveau de după movilele din stînga infanteriștii lui Valter; Comaneșteanu zări departe statura lui Milescu, ce despica ceața, cu sabia în mînă, întors spre compania lui, îndemnînd-o

35 din grai și din mișcări.

Cînd ajunseră pe deal, gata **Bă** se azvîrle pe întări- rile inamicului, o dureroasă surprindere aștepta pe soldații români: între ei și tabia *AbduhRerim*, pe care trebuia s-o ia, se întindea o nouă vale, adlncă și alunecoasă, iar dincolo un nou deal, pe care se ridica masivul redutei, cu tranșee înainte și cu șanțuri.

Pentru batalionul lui Valter, surprinderea fu Îndoit de tristă, căci, în loc de o singură redută, cum era notat pe hărțile rusești, românii se găsiră în fața a două redute, ascunse una după alta.

5 Fu un moment de groaznică nehotărîre. Tunurile se opriseră ca să nu lovească în propriii lor soldați. De la turci, nici un semn.

Maiorul Șonțu ridică sabia, cît putea el de sus și strigă: „înainte!”

10 Colonelul Ipătescu, ieșit din clipa de nehotărîre, comandă și el „înainte, flăcăi!”

Batalioanele se aruncară pe coborșul alunecos. Avîntul lor se mărea, ajutat de repeziciunea văii. Ajunseră în fund, se repeziră la deal, încălzîți de tot.

15 Mușchii se destinseseră, voința se încordase. Comaneșteanu simți prin urechi o vîljiitură ca de nebunie. Alerga în suș, după Șonțu, întorcînd capul spre trupă, oamenii dau năvală, aprijinindu-se de-o tufă, de baioneta puștii.

20 Atunci, din tranșee și de pe parapetele turcești, porni o grindină de gloanțe. Salve de infanterie trăgeau în carne vie. Deodată se umplu dealul de trupuri răsturnate. „înainte, băieți!” striga Șonțu, iar după el, Comaneșteanu, ca ieșit din minți, răcnea cit 11

25 lua gura: „înainte! Companie înainte!”

Intraseră în retransamentul din fața redutei, gonind pe turci. Un caporal de lingă Comaneșteanu întorsese pușca eu patul spre dușman și urla ca un nebun: „înainte, don' locotenent!”

30 Dar năpraznicele Peabody și Winchester* din redută secerau rîndurile năvălitorilor. Sculați în picioare pe parapete, turcii vărsau valuri de foc și de plumb peste dorobanți.

35 Deodată maiorul Șonțu cade. Comaneșteanu, care nu-și lua ochii de la el, sări spre dînsul:

— Domnule maior!

— înainte, Comăneștene!... Nu lăsa oamenii!...

— Mă rog, domnule maior!...

* *Peabody și Winchester* - tipuri de armoane de for ciifile

El căzuse pe spate, galben ca ceara. Gura i se umpluse de sînge. Cuvintele îi gîlgiau în gît fără sunete:

— înainte! Du-te! Du...

5 Pe partea cealaltă, Valter mîna spre dușman în fruntea batalionului, către drumul acoperit de lega reduta cu tabăra turcească de la Bucova. „După mine, copii!” striga el; și oamenii mergeau spre șanțuri, sărind peste găuri, peste trupurile tovarășilor.

10 Valter cade, străbătut de gloanțe.

Atunci Milescu ridică brațul sus: „înainte! Nu vă lăsați, băieți!”

Milescu se rostogolește în șanț.

15 Alte glasuri strigă în locul lui: „înainte!” dar și acestea se sting pentru totdeauna. Colonelul Ipătescu are calul omorît sub el. Locotenentii-colonei Măldărescu și Poenaru bagă în foc și celelalte două batalioane ale coloanei nr. 1. în zadar. Cad unii după alții.

20 Maiorul Lipan, tovarășul lui Șonțu, e rănit; **Bunt** răniți și scoși din luptă mulțime de soldați, omorîți ori răniți.

Și reduta nu cădea.

25 Coloana diviziei a 4-a nu fusese mai norocită. Ea își Începuse asaltul pe partea opusă și întîlnise reduta Grivița nr.2. Așa că nu știa nimic de ce se petrece cu divizia a 3-a, pe care în zadar o aștepta.

30 Și aci, același eroism supraomnesc. Locot.-colonelul Voinescu, maiorul Candiano-Popescu, căpitanul Groza luptă cu învîșunare. Vinători, dorobanți, infanteriști de linie, aleargă în pas gimnastic spre întărituri. Cad, se scoală, iar cad, iar se ridică; **trec** peste cadavre, strigînd *ura*; merg înainte, pînă ce ajung la zidul drept al redutei, de care voinicia lor se sfarmă ca de o stîncă. Și atunci cad, ca să nu se mai scoale.

Atacul era respins.

Trupele **Be** adunară pe după o ridicătură de teren.

Comaneșteanu, înlemnit, se oprise pe loc, cu pumnul sting ridicat în vînt. Ce era de făcut?

— Păzea, don' locotenent l strigă un sergent, aruncîndu-se la pămînt.

5 O bombă se sparse deasupra lor...

XVIII

Cînd se deșteaptă Comaneșteanu, două figuri necunoscute stau aplecate către dînsul, cu ochii țintă pe ochii lui: una, cu părul alb, cu mustățile rase, gravă și gînditoare; alta tînără, cu privirea puternică, ce păru-se a străbate prin ploapele lui și a-l face să se deștepte. Cine erau acești oameni.

10

Comaneșteanu închise ochii din nou. Simțea că e deplin conștient, dar vedea cu limpeziciune cele două figuri: desigur, o halucinațiune. Deschise iar ochii și iar întîlni figurile plecate spre el. Atunci voi să întindă mîna, ca să le dea la o parte. O durere străpungătoare li țintui brațul la loc.

15

— Se deșteaptă, zise cel mai bătrîn.

— Se deșteaptă, adaogă celălalt.

20

— Te doare, căpitane?

— Grozav mă doare, răspunse Comaneșteanu.

— Foarte bine, întări cel dinții, ieșind. Te las, doctore.

— La revedere, domnule general.

25

Ce fel: foarte bine? își zise Comaneșteanu în gînd. Dar, în lumina ușei păru a recunoaște chipul simpatic al doctorului Davila¹¹. Va să zică era în ambulanță. Atunci încercă să-și adune ideile: cum în ambulanță? pentru ce? Se uită în plafon: un cort. Ridică binîșor capul și privi împrejur: alte paturi, cu alți bolnavi. Se gîndi să cheme pe domnul care se uitase așa de lung la el:

30

— Mă rog...

— Numaidecit...

35

Prin ușa cortului, deschisă, intra o lumină de toamnă palidă, încropită.

Domnul pe care-l chemase veni lîngă el, cu un scaun, și prinse a-l privi din nou, cu ochii lui inteligenți:

— E i, cum merge?

— Rău. Unde sunt eu?

Doctorul răspunse zîbind:

— Ești între prieteni, între oameni care te iubesc și te admiră.

„Oameni care te admiră!...” Pentru ce? părea a zice privirea rănitului. Doctorul se uita la el lung.

10

~ Nu-ți aduci aminte?

Comaneșteanu se gindea. Doctorul insistă:

— Ia vezi. Știi că suntem în război...

— Da.

— Știi că ai luat parte la asaltul Griviței...

15

Bolnavul căuta cu mintea.

— Cum să nu știi?... Nu ești dumneata locotenentul Comaneșteanu?

Deodată răsări în mintea rănitului, la numele lui, portofoliul de pe masă cu inițialele, și după aceea șirul de evenimente: noaptea de așteptare, scena cu pachetul maiorului Șonțu, atacul, lupta... Ah! în fine!... Își aducea aminte!... I se ridică de pe memorie ca un vâl de ceață.

20

Medicul păru a pricepe:

— Nu-i așa că-ți aduci aminte?

Comaneșteanu dete trist din cap.

— Nu ești mulțumit?

Celălalt iar mișcă din cap.

— Nu ești mulțumit că ați luat Grivița? Că v-ați bătut cu toții ca eroii? Că ai scăpat numai cu o rană... ușoară?

30

Ochii bolnavului se umpluseră de lacrimi. Doctorul se plecă spre el:

— Ceai?

35

El nu răspundea. Vru să facă o mișcare eu brațul, dar un strigăt de durere îl pironi pe loc.

— Nu te mișca și nu te neliniști. Ce vrei?

— O batistă.

Doctorul îi dete batista:

40

— Ia-o cu mîna stingă.

O luă cu mîna stingă și-și șterse ochii.

— în ce hal sunt!... zise el.
— Nici într-un hal. Ești rănit, zise doctorul cu convingere, dar te vei vindeca, și vei fi ca mai înainte.
— Unde sunt rănit?
5 — La umărul drept... Nu-inimic Ceea ce era mai serios a trecut. Îți aduci aminte de tot? Ia gîndște-te. Comăneșteanu făcu semn că da.
— Asta e importantul. Dacă n-avem comoziune cerebrală, totul merge bine. Ar trebui să iai ceva.
io Doctorul se duse să-i pregătească o supă.
El rămase singur.
Ce gol, ce jale și ce pustiu!... Război. Moarte. Viață. De ce? Unde erau ceilalți? Își simți o vină în umărul drept, și-i veni în minte că poate se desfăcuse
15 bandajul și curgea singele. Vru să cheme pe doctor. Dar parcă îi fu silă. Mizerabila de viață !... închise ochii. Unde erau ceilalți?
Un gemăt surd de alături îl făcu să privească din nou în jurul lui. Doctorul veni la rănitul care se văita:
20 — Ce este, căpitane?
— Mor, doctore.
— Da' nu fi copil...
— Nu mă lăsa să mor, că-i păcat de viața mea...
— Nu mori, pe răspunderea mea.
25 Vocea rănitului se muia: parcă vorba hotărîtă a medicului îi făcea bine. Comăneșteanu se uita pe furis la el: un chip lung, uscat, cadaveric, cu o legătură la cap ca o cealma. Era urlt pînă a fi dezgustător.
Ce mister mai lega și pe cadavrul acesta sîngerat
30 de viață?
— Fă-mă bine, domnule doctor, și te-oi pomeni!... Mă! afurisiții de turci!... Nu s-ar putea să-mi dai o zeamă mai acrișoară, dragă doctore?
— Pentru astăzi, nu, răspunse doctorul, zimbînd.
35 — Aoleo!... gema rănitul. Aoleo, doctore... Tocmai bine mi se împlinește termenul de pensie... Aoleu!... Cine-mi culege mie via?... Parcă aș fuma o țigară și parcă nu...
40 Apoi, sculat pe un cot, glfîia, căsca și gema. Era respingător de urliciune.
Comăneșteanu închise ochii, ca să nu-l mai vadă.

412

Ce formă de erou mai era și asta ! Un cal de rasă simte mai mult. Intrase în foc ca un inconștient, gîndindu-se la pensie și la culesul viei. Se bătuse, și probabil se bătuse bine. Dar cîtă deosebire !... Nici o pregătire sufletească, nici o înălțare de entuziasm: pensie și prețul vinului — asta era *țara* pentru el. Ah, Milescole! Milescole și Șonțule! și voi, toți idealiiștii, morți cu icoana luminoasă a Patriei în suflet, cit de sus erați!...

10 Dar, oare, să fi murit?...

Se gîndi un moment să cheme pe doctor ca să-l întrebe. însă îi fu silă, parcă orce act de voință, orce *act* l-ar fi ostenit. Numai gîndurile curgeau. Unde erau ceilalți? Unde era Milescu și muzica lui?... Il văzu la piano, ca în seara cînd rîsese Anna de poezia lui. O! Anna... Ce curios ! O uitase. Iar acum, cînd își aducea aminte de dînsa, îi era silă, ca de tot. Muzica lui Milescu: *Prajma codrilor*. Ce farmec de vorbă!
20 Vorbele și imaginele, asta ne hrănește sufletul.
Restul — căpitanul de alături.
Simți un aer cald ce-i cădea pe obraz, ca respirația cuiva. Deschise ochii: era doctorul. Il privi aiurit.
— Nu vrei să iai ceva?
El răspunse în silă:
25 — Ba da, dacă trebuie. Suntem legați...
Doctorul se uită la el:
— Mă cunoști?
— Da.
— De ce suntem legați?
30 — De viață, zise Comăneșteanu, zimbînd.
Doctorul se însenină:
— Bravo. Negreșit că suntem legați de viață. Un om tînăr ca dumneta...
Comăneșteanu avu pornirea de a-l întreba de soarta celorlalți; dar un ciudat sentiment de jenă îl opri. Se uită la doctor lung. Acesta băgă de seamă.
35 — Dorești ceva?
— Nu... Aș vrea să știu... despre ceilalți.
— Ce anume?
40 — Cîți au căzut și cine.

418

— Îmi pare rău că nu-ți pot Împlini dorința, nu știu.

Apoi, dindu-i supa, îl întrebă în trecut:

— Aveai pe cineva de aproape?

5 — De aproape nu. Despre doctorul Damian se știe ceva?

— Cred că e la Mecica, la ambulanțele de evacuare. Fii liniștit, că totul merge bine. Am să caut să mă informez de lista căzuților, și, cum vei fi ceva mai

10 bine, te trimitem spre țară... Ești mulțumit?

— Da.

Așezat într-un furgon de ambulanță, pe un pat ca un leagăn, Comaneșteanu se apropia de Turnu-Măgurele. Venea de vreo trei zile pe drum. Se făcuse

15 ceva mai bine, sub îngrijirile lui cumnatu-său, Matei, care-l însoțea. În același furgon erau și alți răniți.

Acum știa tot. Știa că murise Șonțu și Valter și Milescu și alții, cunoscuți și necunoscuți. O lume întreagă pierise cu ei.

20 Iar el se întorcea spre țară.

Sufletul lui plutea între vis și realitate, nehotărât, zdrobit de imensa putere a *totului*. Pe cine să judece? Pe nimeni. Totul se lega, se încurca și se rostogolea mai departe.

25 Caii trăgeau din putere; soldații se legănau pe șea, într-o parte și într-alta; toamna desfășura vremea senină pe malurile Oltului.

Și ce farmec avea din nou, chiar în mijlocul zdrobire! Iui sufletești, numele riului l O adiere caldă trecea prin aer. Ah, Oltule, Oltețulel...

30 Doamne, sărmanul Milescu !

Era cu puțință ca Milescu să nu mai fi fost!? Milescu, omul în toată fericita strălucire a perfecțiunii sufletești, făcut de natură ca să precumpănească

35 miele de mizerii egoiste, ce, ca și el, sezeceau *oameni*?.. în ce să mai crezi?

De la bariera orașului, lumea ieșea înaintea răniților, cu aerul inspăimântat al mulțimei îndurerate. Priviri mîhnite, clătinări de cap, lacrimi, seascundeau

40 în stăplnirea demnă a suferinței obștești. Parcă o

rectificare a conștiințelor urmase după atacul de la Grivița.

Cind furgoanele ajunseră în curtea spitalului, jalea umplea toate inimile.

5 Grămădite pe scară, o mulțime de doamne așteptau.

Cu grije, sanitarii coborîră pe răniți, unul cite unul. Doctorul Damian aduse pe Sașa înaintea furgonului unde era Comaneșteanu. Galbenă, dreaptă, mută, surora privea cu o intensitate de durere eroică spre patul lui frate-său. Victoria plîngea. Mary, văduvă, sta singură, rezemată de o scară, cu ochii uscați, fără să vadă și fără să audă.

Mai în fund, o scenă sfîșietoare se petrecea. Elena Milescu trecuse pe lîngă furgoane, întrebuse pe toată

15 lumea de bărbatu-său și, cind se Încredințase că nu era printre răniți, plecase pe poartă. Anna și alte doamne se repeziseră după dînsa s-o întorcă înapoi, dar ea căzuse în drum, leșinată. Acum o duceau pe sus Intr'-o cameră a spitalului.

20 Comaneșteanu dormea. Frigurile, care mai încetaseră în ambulanța de la Grivița, reveniseră. Osteneala drumului li făcuse mult rău.

Nedezlipită de la capul lui, Sașa veghea.

25 Cîte și cite se petrecuseră de atunci!... Ea îl vede, adolescent plin de viață, întinzind mîna Tincuței Murguleț, cînd venea de la scăldat, cu Victoria și cu Mary: patru copii, patru vlăstari ce creșteau din plin. Iar acum — Tincuța, moartă; Mary, văduva; Mihai, întins pe pat, între zidurile unui spital.

30 Credința femeii statornice părea zdruncinată. E vreun temei în viață? sau nu e nici unul?

Mihai deschidea ochii și se uita lung la soră-sa. Ea îl întreba:

— Vrei ceva, dragă?

35 — Elena Milescu.

— Mă duc s-o chem numaidecit.

Natalia Cîntă venea dintr-o secție vecină și lua locul Sașei. Bolnavul o văzuse fără nici un interes, după cum vedea pe toată lumea, cu suprema indiferență a mințelor delirante: numai Elena Milescu îl interesa.

îmbrăcată în negru, palidă, Elena veni binișor
 lângă dînsul. El o privi lung.
 — Ce mai faci? îi zise încet.
 — Bine.
 5 — Nu vrei să te duci acasă?
 Ea plecă ochii în jos. Comaneșteanu întinse mîna
 lui slabă către dînsa:
 — înțeleg... Dar nu mai vine...
 Elena dete din cap, cu duioasa ei supunere către
 10 soartă. El o privea cu o intensitate de putere în ochi,
 ce da fiori.
 — Unde e Anna?
 — Aici. Dorești s-o vezi?
 El făcu un semn din mină că nu.
 15 — Aș vrea...
 Și închise ochii. Elena se plecă spre el:
 — Ce-ai vrea?
 — Aș vrea să trăiesc... ca să nu vă las singure.
 Vorbea cu ochii închiși. Elena făcu semn Sașei să
 20 cheme pe Anna. Natalia se duse ea s-o cheme. Anna
 veni repede și se așeză în locul Elenei. Dar bolnavul
 nu mai deschidea ochii.
 Cei dimprejur se retraseră, de teamă să nu-l supere.
 Anna, îmbrăcată și ea în negru, cu un șorț alb pe
 25 dinainte, făcea pe sora de caritate din toată' inima.
 Ea se plecă spre el, întinse cearceaful și-l așeză la loc;
 apoi îl atinse binișor pe mînă. Mihai întrebă din
 nou:
 — Unde e Elena Milescu?
 30 — Aici. Vrei s-o chem?
 La glasul ei, bolnavul deschise ochii. O privi în
 tăcere cîteva minute; apoi îi zise, lung, nehotărît:
 — Tot mai ai ideile acelea asupra războiului?...
 Ea îi acoperi mîna cu colțul cerceafului, și duse
 35 un deget la gură, făcîndu-i semn să tacă.
 Grația ei păru a-l înviora. Un zîmbet tîrziu i se
 ivi pe buze:
 — Aș vrea...
 Anna se apropie și mai mult:
 40 — Ce?

4W

— Aș vrea să știi ce ai pierdut... cu Milescu.
 — Știu, zise fata încet.
 — Ai plina?
 Ea nu răspunse, fiindcă îi dădeau lacrămile.
 5 — N-ai plîns îndestul. Plîngi. Trebuie să plîngeți,
 și trebuie să vă renașteți... Unde e soră-mea?
 — Aici. Vrei s-o chem?
 El se uită la dînsa încruntat:
 — Nu Sașa, soră-mea Mary. I-a murit și ei băr-
 10 batul...
 Anna dete din cap.
 — A plîns? Să plîngă, și să nu-l uite. Și acela era
 un om.
 — Liniștete-te, te rog, zise Anna, cu glasul blînd.
 15 — Să vă regenerați prin lacrăm cum ne-am rege-
 nerat noi prin sînge.
 — Te rog, Mihai...
 — Să nu mă rogi... să plîngi.
 — Mihai!...
 20 " El tăcu, uitîndu-se mereu la dînsa, aspru. Apoi
 închise ochii. începea să tremure.
 — Unde e Elena? Aș vrea să-i vorbesc de Milescu...
 dacă nu mi-ar fi așa de frig. învește-mă.
 Tremura tot. Frigurile reveneau cu furie. Accesele
 25 se repetau de cîte 7—8 ori pe zi. Sașa plîngea din
 adîncul sufletului. I se părea că i se deschid izvoarele
 vieții și se desface toată în pulbere.
 După fiecare acces de frig, venea căldura și delirul,
 în cele din urmă, femeile fură despărțite de bolnav.
 30 Matei și cu baciul Micu rămaseră singuri la capul lui.
 Către ziuă, starea rănitului era disperată: nu mai
 ieșea din delir. Doi oameni se luptau să-l ție și nu
 era cu puțință. Se scula de pe perne, întindea brațul
 și rupea bandajele, strigînd: „înainte!” Cuvîntul
 35 acesta se repeta neîncetat, amestecat cu vorbele fără
 șir: „Maiorul, domnule maior, înainte!”
 Cînd cădea pe perne, rămînea ca mort. Ploapele
 parcă nu mai ajungeau să acopere lumina sticloasă a
 ochiului.
 40 în fine, dimineața, cînd soarele de toamnă biruia
 ceața și venea să încălzească geamurile tristului locaș,

417

rănitul se stinse. O tlrzie mngiere aduse el sufletului călător, umplnd văzduhul cu melancolia iertătoare a vremii ce trece.

5 Baciul Micu, care-l văzuse de copil, Închise ochii mortului, ochii ce se stinseseră cu imagina războiului tntr-înșii; îi strlnse mînile pe piept și i le sărută, privind nedomirit la nimicnicia omului.

10 Iar după mulți ani, tîrziu, cînd cele trecute se uitaseră, Sașa își ducea băiatul la școala militară din Iași. El se numea acum Alexandru Comăneșteanu, cum dorise mortul.

15 împotriva voinții lui tată-său, copilul stăruise cu orice preț să se facă soldat. Poate că în mintea lui necoaptă, străluceau pintenii și sabia; dar, desigur, In sufletul lui curat se ivea imagina mortului în război, de la care moștenea numele și dragostea de pămîntul țării.

20 Elena rămăsese singură de tot. Anna se mărilase. Viața își redobîndise împărăția ei. Cîteodată, vara, la Stănești, se primbla prin curte in amurg, cîntînd încet: „un castel pe malul mării preajma codrilor o ține”.

Înțelegea acum așa de bine ce vrea să zică „domn pe legile uitării amintirilor din sine”.

Sub lumina discretă a lămpii, generalul Villară era gata să adoarmă, cu jurnalul în mână. Strâns în uniformă sa de cavalerie, croită după reglemente, de-abia putea îndoi picioarele de la genunchi; de aceea
 5 le ținea mai totdeauna întinse, iar acum mai întinse decât oricând, intrând cu virfurile cizmelor sub canapea.

— Iorgule, ce faci!

El tresări, adunându-și ochelarii de pe jos:

10 — Nu mai e chip să găsești un om cumsecade. Toți și-au schimonosit numele: fiindcă s-a potrivit la unul de talent, patruzeci alții vin să ne ambeteze cu moftologiele lor: „Delauriați, Delaiurceni, Delahingberi”. Și-s toți poeți pesimiștri, domnule, și cu
 15 lamentații primprejur! D-apoi și cind ți-i prind la voluntariat! Umflă-l, Mitreo!... că-i de ai cu „delaiurceni”! Scurt comanda !...

Apoi se sculă, se scutură de somn și de îmbîcseală, își încheie tunica și ieși zicînd:

20 — Mergem, fată, hai? îmbracă-te, că viu.

întrebarea asta *haită* era adresată unei fete tinere, fiică a unui preot din Transilvania, a cărei mamă fusese în școală, la Viena, cu Anna Villară, nevasta generalului. Porția Hulduleac, întoarsă acasă, se
 25 măritase modest cu părintele Moise Lupu, aducînd

intensitatea voinței sale, de obirșie daco-romană, pină In vremile noastre și pină In treburile patriotice ale bărbatului BSU, pe cind Anna Villară, după scurta și fugara iubire pentru Mihai Comaneșteanu, se măritase cu o rudă a sa și era astăzi nevastă de general. Chip interesant, suflet muncit și bănuitor, Anna Villară păstra, in firea sa necumpănită, o amintire neștearsă prietenei din școală, fetei sănătoase și rumene, ce lupta, alături de bărbat, împotriva asupririlor, iar acum ocrotea pe fiica acesteia, elevă într-un azil din București. Fata se chema ca mamă-sa, Porția, nume pretențios și naiv, care ascundea în familia ei, ca în toate familiile romanești de peste munți, trebuința sufletească de o zilnică amintire a originiei lor*. Fata era In virsta nehotărtrei formelor, tăiată din greu, îmbrăcată din puțin, dar Incintătoare prin tinerețea vajnică ce-i sta întipărită in obraz, prin deplina nevinovăție a gândurilor și mai cu seamă prin limba fermecătoare pe care o vorbea. Toți in casa generalului zîmbeau de grija cu care învirlea ea frazele, ca nu care cumva să pătrunză vreo vorbă străină in grai, dar toți erau Inrîuriți de sinceritatea felului ei de a Fi.

Pe cînd generalul ieșea, fata juca șah cu Alexandru Comaneșteanu, fiul Sașei, acum locotenent in artilerie. Fata făcuse o mișcare greșită, primejduind unul din turnuri. Locotenentul stăruia să anuleze mișcarea.

— Nu se poate, domnule: am greșit, urmează să fiu pedepsită.

Se făcuse roșie și zîmbea, ridicîndu-și părul de pe fruntea netedă.

— Ei, Mio, tare mai ești pedantă, dragă, zise Anna.

Locotenentul se uita la ele amndouă, neînțelegînd către cine se îndreaptă numele acela nou.

— Alexandru nu știe. Am descoperit că domnișoara se cheamă Mia.

— Așa îmi zice tata, explică Porția. *Mia*, adică *sua*; amintiri italienești de la *Propaganda** adăcgă ea, dînd din cap cu șiretenie. Apoi urmă cu necazul turnului:

— Așa eram prinsă in gânduri despre doamna asta de regină, eă n-am păzit turla. Vă rog s-o luați, domnule.

Toemai se întorcea generalul, Impintinat, parfumat, cu felul de tinerețe străină, pe care-l dă uniforma bărbatilor ce se îngrijesc:

— Hai, fată, hai!

5 — Așteaptă un moment, să sfîrșească partida, zise Anna.

— Nu pot, dragă, că și eu am partida mea, care mă așteaptă. S-o ducă Alecu. Vrei, căpitane?

— Bucuros.

10 — Bucuros, ha?... Bravo, ai noștri!

Apoi il bătu pe umeri scrișnind din dinți.

— Așa te vreau, voinic și bărbat. Hai cu mine la club.

— Bucuros, d-le general.

15 Anna se uită la bărbatu-său lung. El se răzgîndi:

— Nu se poate, că rămîne nevasta singură. Hai, Porțio dragă.

Apoi o bătu și pe dinsa pe spate, rîzînd:

— Ce Porției... Două porții!...

20 Fata se îmbracă, sărută mina Annei, își luă rămas bun de la locotenent, care trebuia să plece, și voi să iasă. Anna o opri.

— Mio dragă, nu vrei să vii și tu cu noi la țară de sărbătorile Crăciunului?

25 — De, doamnă, știu eu... să scriu acasă.

— Lasă că scriu eu Porției... Bonsoir dragă.

După ce generalul și Porția ieșiră, Anna se scula de unde ședea și veni lîngă tinăr. Li puse amîndouă mîinile pe umeri și se plecă binișor spre dînsul.

30 Cum însă și el o luase de mijloc, ea îi desfăcu brațele de după talie, i le așeză pe masă și se uită lung în ochii lui, tremurînd:

— Unde-ai fost aseară de n-ai venit?

— Ne-am primblat.

35 — Nu spui adevărul!

— Ba tot adevărul.

— Și după ce v-ați primblat, unde ai fost?

— Asta-i altă întrebare... Iar ne-am primblat. Anna se uita la dînsul, cu ochii aprinși de răutate:

40 — Nu știi nici cel puțin să minți bine.

— Nu. Și nici nu știu.

Ea se așezase din nou jos și urma a se uita la dinsul țintă, mișcînd nervos din virful piciorului.

— Dacă glumești, gluma e de rău gust. De ce nu spui că ai fost acasă?

5 — Fiindcă n-am fost acasă.

— Atunci unde-ai fost?

— M-am primblat.

— Pe unde?

10 — A venit generalul la mine și am ieșit amindoi să umblăm pe jos, — ceea ce mi-a făcut mult bine, fiindcă stătusem toată ziua închis în casă.

— Pentru ce-a venit Iorgu la dumneata?

El se sculă, pierzîndu-și răbdarea:

— De unde știi eu? Fiindcă așa a vrut.

15 Ea tăcu un moment, gîndindu-se; apoi sună și zise feciorului să le dea dulceață.

— Iar ai fost la prințesa Smasmi.

— Da, am fost.

Atunci de ce nu spui drept?

20 — Fiindcă nici nu mă gîndeam că te poate interesa.

— Ce era? Iar Liga?... sau literatură românească?...

— Și **una** și alta.

25 — Va să zică în calitatea dumitale de june român boier vrei să joci rolul de protector al literilor și al fraților *ghe ghincoloh* - Prințesa Smasmi înțelege grozav literatura românească, iar dumneata înțelege pe prințesă, — de unde, deci, înțelege literatura... Dacă n-ar fi umoristic, ar fi de plîns.

80 Tînărul își luă chipiul și foarte politicos se închină înaintea ei:

— Astă-seară nu se poate vorbi cu dumneata...

Mă tem că nu te supăr mai mult și de aceea mă duc.

— Cum poștești.

El îi luă o mină să i-o sărute.

35 — Iar ai vreun congres patriotic urgent?...

— Nu am nici un congres... și mă mîhnesti că rîzi de **abemenea** lucruri. Eu nu știu ce **fel** de fire ești: îți trebuie totdeauna ceva pentru care să suferi sau prin care să faci pe alții să sufere.

40 Anna rămase deodată locului, încremenită de cuvintele foarte simple, dar foarte drepte ale tînărului.

Așa era. Își duse încet mîna la gură, gîndindu-se:

— Ce să lac? Văd și eu că-i așa, și invidiez pe cei ce pot fi altfel. Dar **dacă** mă înțelegi trebuie să mă compătimentești. Iartă-mă și șezi.

îi luă chipiul din mînă și i-l aruncă pe canapea.

— Șezi.

El înălță din umeri și șezu:

10 — Mă mir citeodată cum ai putut prinde dragoste de mama copilei ăștia... Aceea, desigur, nu-ți seamănă.

— Aceea **Beamănă** cu dumnevoastră, **patrioții**...

Comăneșteanu se uită în ochii ei.

— Să mă duc or să stau?

— Cum poștești.

15 — Uite, Anna, stau, ca **să** nu te las cu părerea de rău de-a fi comis o impolitețe.

Ea tăcu, privindu-și minile. Intră feciorul și le aduse dulceață.

20 — La urma urmei, zise ea, pîrînd a se hotărî și servînd pe tînăr, sunt ceea ce sunt și nu mă mai pot schimba'... închide ochii.

— De ce? întrebă el mirat.

25 — Atîtea lucruri îmi aduci aminte!... Semeni cu mama dumitale cum n-am mai văzut! Așteaptă-mă un moment: viu numaidecît.

30 Curioasă era, curioasă și parcă în adevăr nefericită. Bănuitoare și deci adesea nedreaptă cu cei pe care-i iubea, mîndră pînă la exces cu ceilalți, complicată cu sine, își trecea viața chibzuind, iar nu trăind. Măritată cu un bărbat a căiui fire era tocmai contrariul de ceea ce era firea ei, fără copii, preocupată de a-și păstra averea și a o apăra împotriva generalului, devenise pe nesimțite mică la suflet și cicălitoare, deși avea un fond de adevărată noblețe de gîndire. în viața ei casnică fusese cinstită fără merit, căci mîndria o scutea de greșeli și îndepărta pe bărbați de dînsa, — **ceea** ce n-o împiedica de a suferi de multele și nenumăratele înfruptări ale generalului din binele apropielui.

35 De cîțiva ani, de cînd ofițerul din școala de aplicație se făcea din ce în ce mai nalt și semăna tot mai

mult cu visurile ei din prima tinerele, Anna se simțea luată de apă. Ceea ce la început era un sentiment aproape matern, devenise cu vremea o stare sufletească complicată: li era drag ca un copil pe care aproape îl

5 crescuse, încercînd să-l facă după chipul și asemănarea ei, și îi mai era drag ca bărbat care creștea cu personalitatea lui, după legile însușirilor sale firești, cu totul deosebite de ale ei- In vremile din urmă se hotărîse ca tînărul să plece la Fontainebleau, pe vara viitoare.

10 La ideea de a nu-l mai vedea, Înțelesese că-l iubea cu adevărat. De atuncilncepuaea se chinui și mai mult, și a-l chinui și pe dînsul. îl ținea de scurt; vrea să știe tot ce face și unde se duce. Smaranda Dudescu, care pretindea că se coboară din neamul Basarabilor Drăcu-

15 Iești, era obiectul sarcasmului Annei. Prințesa Smasmi, cum o chema toată lumea, putea fi luată ca tip al unei stări sufletești, ce, pe nesimțite, se deșteaptă în clasele de sus ale societății noastre. Născută In străinătate, crescută In străinătate, vorbind limbele stră-

20 ine mai bine decît propria sa limbă, prințesa își adusesese deodată aminte că esteromăncă și romăncă neaoșe, de neam mare, și se pusese a vorbi numai românește, a se ocupa de Ligă, a da serate literare, In cari o întreagă clasă a societății făcea cunoștința pentru tn-

25 tîiași dată cu scriitorii și poeții români. Curios efect al bătăliei de la Grivița și al luptelor de la Plevna, unde sîngele generos al dorobanților, vărsat pentru apărarea țarei, avea aă deștepte atîtea conștiințe amor-

30 țite...
 în fine, Anna veni, cu o carte in mină.
 — Am să mă sprijin pe autori, zise rîzînd.
 Apoi, așezindu-**Be** lîngă tînăr, deschise un ceaslov plin de icoane și de sfinți bizantini:

35 — Fiindcă te miri adesea de firea mea și chiar pari citeodată a mă privi de sus, din înaltul nobleții d-tale*... și al prințesei Smasmi, o să-ți citesc o pagină din cartea asta. Eu sunt astăzi romăncă, fiindcă asta vreau să fiu. Dar tot sufletul meu e de greacă, greacă din Imperiul roman de Orient*, coborîtoare din

Porphrogeniți, nepoată or strănepoată a Iui Vasile II-a cel Mare¹⁰... Degeaba zimbești.

— Hai să zicem că le cobori din Paleologi or Cantacuzinești¹¹, că din aceștia tot mai sunt...

5 — Vezi că nu știi istoria. Porphrogeniți **Be** che-mau toți prinții imperiali, adică născuți în purpură.

Comaneșteanu se sculă și se închină Înaintea ei, parcă în adevăr ar fi fost născută în purpură.

— Te rog să fii serios. Ascultă:

io „Atîta era de mare inriurirea ideii grecești, incit împăratul merse în peleriniegiiu la Acropolea Athenei. Parthenonu), opeia de cincisprezece ori seculară a lui Ictinos și CallicrateB*, trebuia să strălu-cească atunci din candida splendoare a marmutelor

15 sale, a sculpturilor neatinse încă din inze și metope, a triumfalei sărbători a Panatheneelor. Venețienii, turcii și englezii¹⁸ nu trecuseră încă pe acolo. Tinerețea eternă a templului Athenei, după vreme de cincispre-zece veacuri, rămăsese tot așa de încintătoare ca la

20 început. Singura schimbare ce se adusesse monumentului era transformarea lui, încă din veacul al V-lea¹⁶, in biserică creștină. Cultul fecioarei Măria urmasc firesc cultului fecioarei Pallas. îndoita sfințenie a locului atră-gea la sine pe elini ea și pe barbarii apusului. în acest

25 sanctuar etern al rasei grecești, se ingenunche Împăratul victorios, Vasile II, armean de origină, elin prin limbă și inimă. în limba greacă răsunară cinturile bisericești. Cu giuvaerurile și vasele sacre hrăpite tezaurului din Ochrida¹³ fu Îmbogățit altarul Panaghiei¹⁸, al acelei

30 „Notre-Dame d'Athenes", cum o numiră mai pe urmă cruciații apusului și baronii francezi ai Achaiei¹⁷".

Anna rămase un moment Încurcată. Bucata aceea de literatură i se părea mai puțin frumoasă, acum cînd o cetea cu glas mare, stînd de sine, fără legătură

35 cu ee fusesse înainte și cu ce venea pe urmă.

— Poate că dumneta nu mă înțelegi, zise ea Încurcată.

— Ba te înțeleg prea bine.

— Nu vreau să mă mlndresc. Vreau să explic. Ceea ce era împăratul acesta erau toate familiile de

atunci, și sunt astăzi toți urmașii lor, rătașiți prin lume: care greci, care armeni, care bulgari, prinși în adncimea ideii eline și deveniți elini cu sufletul și aspirațiile lor. Cei ce au moștenit, prin sânge și prin tradiții, năzuințele strămoșilor acestora, nu se pot asemăna cu dumnevoastră: unii pot fi stricați, alții decăzuți și șireți, alții nobili cu adevărat — dar toți sunt mlndri și mai cu seamă toți sunt complicați. Mă înțelegeți?

10 — Te înțeleg foarte bine. Numai aș avea de adăogat că, dacă e un merit să te cobori din părinți iluștri, și noi avem acest merit.

— Vezi? Zici că mă înțelegeți... Nu e nici un merit, nici un nemerit. E un fapt. Dumnevoastră vă puteți cobori, dacă voiți, cu toții din Traian. Nu ați avut însă totdeauna conștiința originii dumnevoastră. A fost chiar un timp, și poate cel mai interesant, în care n-ați avut-o de loc: acela al formațiunii poporului românesc așa cum s-a transmis el pină în zilele noastre. Și

20 în asta constă diferențierea... Rîzi, fiindcă vorbesc ca o carte. Cu toate astea așa e: propriu-zis rase noi nu există. Poate, cel mult, să existe încrucișeri noi de rase. Ceea ce constituie bătrînețea sau tinerețea popoarelor este memoria lor, cu alte cuvinte, conștiința vieții.

25 Eu am conștiința că trăiesc de inii de ani, din generații în gînerații; aș putea zice chiar că o *simt* această conștiință, în neliniștea maa sufletească, în contrazicerile dorințelor mele, în autocritica din feece minută a vieții m31e, în fine, lo. lipsa totală de ceea ce se numește

30 *naivitate*„.

Vorbind astfel, se uita la dînsul cu felul de mulțumire al oamenilor ce se cred nepricepuți de semenii lor și căroră li se pare că au găsit o explicație.

— Mă înțelegeți acuma?

35 — Te Înțeleg.

— Și pe cînd eu sunt așa, dumneta ești altfel — dumneta și amica mea Porția și fiica ei Mia: dumnevoastră, aceștia, vă mergeți drumul în pace, fără nedo-

miriri, fără îndoieli... Ce te uiți așa la mine? zise ea, atingîndu-l cu mina peste obraz.

5 El, în adevăr, se uita la dînsa, gata parcă s-o întrebe dacă nu care cumva și vîrsta fiecăruia putea fi pricina acestor deosebiri; dar n-o întrebă și tăcu. Ea părea a-l înțelege.

— Spune I Ce te uiți la mine atit de curios?

10 — Mă uit, zise el încet, fiir.dtă edesca mi se fete milă de dumneta. îți trăiești viața 3n gird, în loc de a o trăi în trai. Dă-mi o mină și lasă-mă să ți-o servi. Ar fi o îndreptare...

15 Anna, la atingerea mînei lui, păiu a avea dccdată revelațiunea zădărnicii teoriilor ei. îi lăsă mira în voie și Își rezemă fruntea pe cartea în care cetise. Parcă o pace binefăcătoare se lăsa în gîrduiile ei.

— Scoală-te, zise ea tinărului, care-i sta acum alături, în genunchi. Și mila e ceva, — cam puțin, dar în fine, e... Ce amintire dureroasă îmi trece prin minte I Sărmana Natalia Cântai...

20 Dar nu apucă să sfirșească bine numele ce rostea și ușa se deschise cu zgomot, iar unul din soldații de ordonanță intră ca o vijelie:

— Cuconiță, vine domnul general!

25 Anna sârse în picioare și se uita la dînsul cu ochii aprinși de mînie. Era atît de furioasă că părea Încrămenită. În sfiișit își regăsi glasul, șr privir.du-l li>rg, rosti silabă cu silabă.

— Ieși afară, dobitocule!

30 Soldatul, rușinat și umilit, se Întoarse de unde venise, pe cînd Anna se ducea înaintea lui bărbatu-său, fără măcar a arunca o privire către ttnăr. El își reluase locul pe scaun și răsfoia cartea Annei într-aiuri. Trecură cîteva clipe lungi, minute teribile, în cari im dividualitatea amenințată nu poate Înjpgheba nici o idee limpede.

35 În cele din urmă se auzi glasul generalului rîzînd ca în vremea cea bună. L'șa se deschise și ei amîndoi, Anna și bărbatu-s&u, ir-Duâ la bisț. Gereielu] ridea să se topească.

— Bravo, Aleculele strigă el, bătînd din palme. Bravo, neică! Intri și tu în tagma noastră, a proștilor!... Că Domnul a zis: „creșteți și vă înmulțiți, nă-tărăilor”, iar Porția este o porție și jumătate!...

5 Și iar ridea plecîndu-se pe genunchi, și pocnind din palme. Anna îl lăsase de braț, rămasă cu un pas înapoi, și se uita la Comăneșteanu, țintă. Acesta, încurcat, privea la ei ca la niște comedianți. Ce voiau să zică?

io — Da' bine, frate, că m-am întors acasă!... Ei, scriu numaidecît părintelui Lupu...

— DeBpre ce? întrebă tlnărul începînd să-nțeleagă?

— Cum despre ce? Știu că n-o să-ți dau eu consimțimintul, că fata nu-i a mea, neiculiță.

15 Apoi iar se porni pe rls, bătîndu-l pe umeri:

— Bravo ai noștri! Așa mi te voi: june însurățel cu zgarda de git.

— Da' nici n-am gîndit, domnule general!

— Nu-mi umbla cu fleacuri, că mi-a spus mie Anna... Scurt comanda!

20 Comăneșteanu se uită un moment la dinsul, zicîndu-și, parcă fără voia lui: uite ce prost e l Anna veni binișor spre el și-l atinse pe braț, vorbind încet și rătăcit:

— Ți-am spus să te gindești bine. Nu tăgădui,

25 fiindcă am martori că mă rugai în genunchi să-ți dau pe Mia... Parcă Mia ar fi a mea!

Tlnărul, încremenit de atîta îndrăzneală, rămăsese mut.

— Hai, Alecule, că măi vorbim... Mă duc să-mi iau port-tabacul. Nu te neliniști, oă scriu chiar astă-seară

30 părintelui Lupu.

Intr-o clipă, Anna fu lingă dinsul, strîngîndu-i mî-nile în mî-nile ei:

— Scapă-mă ! Te rog, te implor, nu mă lăsa în bat-jocura slugilor!... Am să-l vir în pușcărie pe mizerabilul acela.

35 Tremura, se făcuse galbenă și parcă chiar urltă... Vanitatea rănită strîmbase armonia linielor figurei.

— Du-te, te rog...

Și fiindcă el nu se putea urni din loc, Înmărmurit de enormitatea sacrificiului ce i se cerea, pentru a înlătura bănuiala unei slugi, — se duse ea.

5 Rămas singur, indignat de purtarea ei, se răsculă intrînsul sentimentul de dreptate și, fără a se gîndi ce face, lovi în masă cu latul palmei și zise tare:

— Nu e adevărat!

Atunci Anna, din odaia ei, veni din nou către

dinsul:

io — Să știi că nu mă mai vezi. Dacă nu te poți ridica peste un moment de slăbiciune, nu ai sufletul unui adevărat bărbat!

— Bine, îmi ceri prea mult l...

15 — Așa îți pare acum. Vei vedea mai tirziu că nu-ți cer așa de mult...

Se auzea vocea generalului prin anticameră. Tlnărul plecă, iar Anna ieși după dînșii, petrecîndu-i, parcă nu s-ar fi întîmplat nimic cu ei.

II

20 Se ridica luna pe dealurile de la Ciulniței, luminînd cimpurile întinse. Zăpada rotunjea colnicele, umplea afundăturile, parcă un vis ar fi învăluit toată firea în nerealitate.

25 Sania mergea pe pirtia bătăturită, alunecînd și ea ca o închipuire. Muchia grindurilor da la iveală cîte o colibă fumurie, căpițe de fin, șire de paie, cari, în singurătatea dimineții, păreau namile din povești.

Locotenentul se uita pe gînduri în slava cerului.

30 Dacă n-ar fi fost clopoței de la cai, mersul lui pe întinderea cimpului i s-ar fi părut ridicat în vremuri depărtate. Scoase capul din gulerul blăniei și se uită spre răsărit: o dungă de lumină, parcă mai mult bă-

nuită declt adevărată, năzuia să lupte cu luna- în trecerea neclarificată a imaginilor, i se păru că vede pe culmea unui grind un șir de umbre, ce se scoborau din-

35 colo pe vale.

— Semn de iarnă grea: ies lupii în hăitieri.

— Pe ce drum suntem, baciule?

— Pe drumul nostru, coane.

5 Baeiul îmbătrânise. De când se întorsese a doua oară
in curtea lui Matei Damian, nu **Be** mai dusesse de la el.
Cam trist, cam singuratec, se ținea încă drept bătrînul.
Fusese ridicat la rangul de morar, apoi de îngrijitor
de moșie, iar acum, de cînd curtea de ia Comănești ră-
raînea tot mai singură, la acela de pușcaș.

10 E drept că văzuse multe, multe petrecuse și de mul-
te suferise baeiul. După război, cînd sămînța de viață
nouă încolțea în toate inimele, la Comănești se ofilea
floarea locului, stăpîna văilor, doamna lor a tutului.
Moartea lui Mihai Comaneșteanu zdruncinase din tē-
15 melii alcătuirea sufletească a surorii sale. Sașa trăise
cițiva ani ca o închipuire de poveste, plecată spre
șoaptele unei lumi nevăzute, bună, blînda ca întot-
deauna, pînă ce se stînsese. Bărbatu-său părea pornit
și el pe același drum. Înconjurat de tot ce fusese drag
20 neveste-si, trăia singur la Comănești, luminîndu-și
viața prezentă cu icoanele trecutului.

Cei doi băieți, Alexandru și Mitică, crescuseră și
se făcuseră oameni. Cel mai mare intrase în școala mi-
25 litară, contra voinții părinților, cu încăpățînarea bla-
jină a naturelor timide; ieșise sublocotenent în artilē-
rie; făcuse școala de aplicație, — iar acum, locotenent,
ales pentru a fi trimis la Fontainebleau, venea să
treacă sărbătorile cu tată-său. Cel mai mic era deja
în străinătate, unde sfîrșea Dreptul, vioi, harnic, plin
30 de gînduri bune pentru viitor.

Dar de chipul celui mai mare se legau amintiri
scumpe tutului. El moștenise figura mă-si, moștenise
numele ei și, mai mult decît toate, moștenise de la
unchiu-său, mortul în război, aureola de speranțe ce
35 pun unele familii pe fruntea unui copil. Tată-său 11
privea lung, se pierdea citeodată în gînduri nesfîrșite
despre taina de simpatie cu care înconjură natura
unele chipuri omenești și niciodată nu-i trecuse prin

5 minte să-t pară rău că fiu-său lăsase numele părintesc
spre a adopta pe acela de Comaneșteanu.

Cînd dar locotenentul se dete jos din sanie, în
6 bruma dimineții de iarnă, tatăl său îi ieși înaintea și-l
strînse la piept, tremurînd. Baciul se rotea prin cer-
dac, pe la geamuri, pe cînd feciorul ridica blana din
spatele tînărului. Atunci apărur militarul voinic, nalt
și mlădios, zîmbind de bucurie. Tatăl său bufnea în-
tr-aiuri, înecat de emoțiune. În chipul tînărului, blond
10 cu ochii negri, trăia imagina mă-si cu atît de vie ase-
mănare, încît parcă o glumă a naturei ar fi ridicat
capul de pe umeri de femeie și l-ar fi pus pe umerii
puternici ai bărbatului. Tată-său nu mai putea rosti
nici un cuvînt. Deschise ușa de geamuri pe lacarese-n-
15 vlrtea baciul și-i făcu semn să intre. Bătrînul pușcaș
rămăsese în picioare, uitîndu-se lung la tînăr.

— Ă, Doamne, boierule, că mult îi mai seamănă ră-
posatei cucoane l... Adevărat *Sulfînă!*

20 Numele rămăsese tînărului de la maică-sa- Pe cînd
era copil, Sașa il chema *Sulfînîță*, din cine știe ce
apropiere tainică între băiat și floare. Iar acum, cînd
vremea trecuse, baciul găsea și el că floarea înflorea:

— Sulfînă, coane, încheie baciul: floare curată!

25 Ca să facă plăcere lui tată-său, tînărul intră la din-
sul în odaie să se culce. Înăuntru era cald. Se dezbracă
pe jumătate și, prins pe gînduri, se rezemă de sobă. În
casa aceea în care crescuse, în mijlocul lucrurilor ce-l
întovărășiseră de cînd deschisese ochii, domnea pacea
unui trecut plin de tinerețe și de durere. Acolo murise
30 mamă-sa, acolo văzuse ca prin vis pe unchiu-său, acolo
se născuse el: tot ce era acum împrėjuiul lui fusese și
altădată: statornicia lucrurilor, în care sufletul cel
mai turburat își găsește liniștea.

35 I se păru că-i e frig și-și puse pe dînsul o haină. În
fuga mișcărilor își ridică brațul, așa cum făcea citeo-
dată Mia... Pentru intîiași dată se gindea la dînsa, de
cînd se despărțise de Anna. Mia !... Anna !...- Ce de im-
presii venetice, în mijlocul acelor nevinovate și tăcute
mărturii ale vieții lui lăuntrice! Tot ce era acolo îi

vorbea limba iubirii părintești, graiul simțirilor adevărate, pe cari numai moartea le curmă. Parcă acolo, și Anna și Mia și prieteni și tot ce era fierberea vieții de acum, devenea străin, devenea mincinos...

- 5 Anna!... Cartea cu icoane grecești!... Ei, și!?... Era muncit de nedreapta hotărâre a Annei.
Nu e iertat nimănui să robească pe aproapele său, pentru a hrăni o zadarnică închipuire de sine. Vanitatea Annei și libertatea lui! Da' negreșit că libertatea
- 10 lui era mai scumpă decât tot. Ce i se putea întâmpla? Să se bată cu generalul sau să-l desprețuiască Anna... La urma urmei putea să-l și desprețuiască, că doar nu putem împiedeca pe oameni să cugete or să simtă cum vor. Făcu un pas către masă, spre a răsuci cheia de la
- 15 lampă, a cărei flacără se micșora. O rază de lumină cădea pe geamul unui portret. Lăsă lampa și se apropie de portret. Erau două: unul înfățișea chipul senin al mă-sei; celălalt pe al lui unchiu-său.
între lumina crepusculară a dimineții de iarnă, ce
- 20 de-abia se cernea prin ferestre, și lumina slabă a lămpii, se înfiripa o lume nouă, în care cele două icoane de pe perete păreau a se însufleți. Din fruntea bărbătească a *unchiului* se desprindea seninătatea, înrîurirea unei vieți ce se jertfise de bunăvoie pentru împlinirea
- 25 datoriei, liniștea clasică a figurilor intrate în pacea eternității; pe când din obrazul oval al mame-si pornea raza caldă a gândurilor materne, surîsul vag și binevoitor al mîngîierii. între cele două imagini iubite, el, realitatea și tinerețea, se simțea învăluit de puterea
- 30 lor de umbre, ridicat de pe pămînt și așezat între ele amîndouă, și, de acolo, privind înapoi, spre el, omul cel adevărat. Atunci, fără un moment de îndoială, personalitatea lui i se înfățișe minjită și degradată. între cei doi Gomăneșteni, unul mort pentru iubirea de
- 35 țară, celălalt refugiat parcă în nerealitate, se forma o atmosferă de idealitate binefăcătoare, în care viața lui reală se purifica.

Se așeză pe un scaun, ca și cum s-ar fi coborît pe pămînt, și urmă a se gîndi. Trebuia să se sacrifice pentru Anna...

- 5 Dar problema, scoasă din generalități și redusă astfel la valoarea ei proprie, îi păru ca nu stă în picioare față cu judecata sănătoasă. Să-și jertfească el libertatea pentru vanitatea nejustificată a unei femei!... Nu era logic.
Nu era. Dar adevărata frumusețe a sufletului stă
- 10 tocmai în împlinirea unor datorii ce mai întotdeauna par nelogice. Nu e logic să sufere el, ca să nu sufere ea; dar e foarte frumos.
Și atunci păru hotărît, — cînd deodată îi veni în minte altă întrebare: dar Mia, fata nevinovată?...
- 15 Aci era întuneric complect.
Se arunca pe pat, ostenit, simțind că-i huie capul, în încurcătura gândurilor, i se păru că umblă cineva pe la ușe. Atunci strigă pe fecior; dar în locul lui se ivi figura lui tatu-său.
- 20 — Nu dormi?
— Intră tată. Nu dorm...
Doctorul Damian intră lung, purtînd într-o mină un pahar cu ceai după moda românească.
- 25 — Mi s-a părut că nu dormi, băiete, și ți-am adus ceaiul, dacă mai ești deprins cu el. Ți l-am făcut eu, așa cum știu că îți plăcea...
Deodată toate gândurile pîrură a se potoli față de blajina figură a lui tată-său.
- 30 — Da' nu te-ai culcat.
— Nu.
— De ce? Te simți poate prea obosit.
— Nu. Mă simt, dimpotrivă, odihnit, cu trupul și cu sufletul, ca întotdeauna cînd viu aici.
- 35 Doctorul dete din cap. Se uita în ochii lui fiu-său, gata parcă să-i facă o întrebare ce nu lua formă. în fine, se hotărî a-i zice:
— Cînd pleei?

— Ar trebui să plec din vreme, pentru ca să mă pot deprinde cu viața de acolo și să mă pregătesc de școala politehnică.

— Bine.

5 — Așa ar trebui. Însă cine știe cum s-o întâmplă.

— Pentru ce?

— Pentru că e mult mai greu a face decât a zice. Nu mă pot despărți de țară, cu toate cusururile ce i le recunosc. Dumneata ce crezi?

10 — Eu, ce să cred... Bine ar fi și așa. Dar trebuie să-nveți și să vezi lume. Pentru oamenii moderni, călătoriile sunt neapărat trebuitoare. Pentru oamenii de caracter, mai puțin.

Tînărul se uita lung la el:

15 — Dumneata rămîi singur.

— Cam singur. Dar nu trebuie să te îngrijești de mine. Eu sunt trecutul, — tu ești viitorul. Eu te urmăresc peste tot cu gîndul și sunt prea fericit cînd te știu sănătos.

20 Comaneșteanu luase mîna lui tată-său:

— Dar dacă nu m-aș mai duce?...

Mîna doctorului tremura...

— Dacă nu te-ai mai duce!... zise el lung.

25 — Da, repetă tînărul, dacă nu m-aș mai duce!... dacă aș rămîne aici... și mai mult: dacă m-aș însura... ce-ai zice?

— Ce să zic?

— Nu ai fi mulțumit?

— Ba da, — pentru mine.

30 — Și pentru mine?

— Da...

Comaneșteanu începu a ride, fericit de-a simți bucuria lăuntrică a lui tată-său, care lupta cu gîndul datoriei părintești. Amîndoi se socoteau obligați să-și ascundă năzuințele personale, părintele voind a îndemna pe fiu să meargă în străinătate, deși dorea tocmai contrariul; fiul părint hotărît să rămînă în țară și să se însoare, deși poate că dorea altceva.

Tînărul deveni deodată serios.

40 — Ascultă-mă, tată. Eu văd și înțeleg foarte multe lucruri; nu am însă destulă voință spre a îndrepta

greșelile noastre ale tuturilor. De ee ai zis că pentru oamenii de caracter călătoriile nu sunt neapărat trebuincioase?

— Am zis așa o vorbă în vînt.

5 — Ba nu, fiindcă pare un nonsens, dacă nu mi-l explici, — caracterul fiind tocmai singurul bine cu care ne naștem și pe care împrejurările din afară nu ni-l pot lua nici nu ni-l pot preface.

10 — Se poate... E ceva cam aforistic. La tinerețe aforismele sunt încîntătoare. Mai tirziu însă contrazicerile vieții pulverizează adevărurile sufletești găsite de alții, și atunci aforismele nu mai fac două paralele... Caracterul se preface și el, ca tot în lumea asta, și, pentru a-l păstra într-o desfășurare logică, e bine a nu schimba condițiunile de viață în care trăiește. Lumea cea mare se freacă și se rostogolește ca valurile oceanului, cari sunt toate rotunde, iar omul are, la temelia vieții lui sufletești, darul neprețuit al imitațiunii... Cine a călătorit mult, a citit mult și a gîndit mult poate doborîndi o originalitate literară, dar rareori o originalitate de caracter. Numai cine se naște cu o putere de viață neșarmurită, cu patimi mari, cu poftă violente, are șanse să străbată în lume neșchimbate; pe toți ceilalți îi nivelează viața — din fericire.

25 — De ce, din fericire?

— Fiindcă altfel numai oamenii lui Nietzsche ar rămînea în picioare, trăind ca într-un balamuc.

— Atunci, tată, cum rămîne cu caracterele?

30 — Rărnine așa: cine vrea să-și păstreze nota personală a poporului sau a familiei din care se coboară e bine să stea acasă; comparația trage după sine imitația, iar imitația omoară originalitatea...

— Aforism, tată.

35 — Se poate.

— Atunci ne-am înțeles: nu mă mai duc în străinătate și poate... mă și însor.

40 Doctorul aștepta ca fiu-său să-i spună mai mult; cum însă acesta se opri din povestit, tăcu și el. Se uita numai, se uita lung la tînăr, rostogolind în minte cine știe ce imagini din trecut, scumpe lui, căci ochii i se

umplură de lacrimi, iar mîna i se rezemă încet de brațul tînărului.

—Cine ar putea zice că tu ești copilul cu care mă jucam eu acum 20 de ani?...

5 Comaneșteanu rise cu plăcere:

—Atîta am devenit de hursuz?

—Nu. Ai devenit bărbat, și acumă îmi ești drag altfel... Dar tu, acela de atunci, și eu, acela de atunci, unde suntem?... Vorbeam adesea cu maică-ta despre

10 voi, cînd erați mici... Îți mai aduci tu aminte de dînsa?

—Cum să nu-mi aduc aminte!...

Vorbele li se înecau în piept, pe cînd gîndurile lor pluteau în aceeași lume trecută. Și stau acolo amîndoi, fără a hotărî nimic, ca doi vlăstari rămași dintr-o

15 pădure veche.

Doctorul se sculă tot el, și făcînd cîtiva pași prin cameră se opri din nou în lața tînărului:

—Aș fi dorit să-ți vorbesc și de afaceri, dacă erai hotărît să pleci... Datoriile noastre cresc...

£0 — Adică ale mele, tată.

—Cum însă zici că nu mai pleci, vom vorbi altă dată. Te las, că poate vrei să te odihnești.

— Nu.

După ce doctorul ieși, fiu-său, rămas singur, se simți coprins de-o nespusă dragoste pentru bătrîn, dragoste și milă. Il înțelegea așa de bine, fiindcă erau amîndoi din același aluat: frica de realitate, temerea de a răni pe alții, delicatețea adevărată, îi făcea pe

30 amindoi să fie pururi victimele semenilor lor cînd ae ocupau de afaceri. El se încurcase în datorii, fără să știe cum: comitetele patriotice, Liga, prietenii, și

mai presus de toate lipsa de socoteală și de control îl siliseră să se imprumute în dreapta și în stîngă și să se înfășure în ițele dobinzilor ca o muscă în pînza unui

35 painjen. Aștepta pe frate-său ca pe Mesia, să-l scoată din greutăți, căci acela avea altă fire.

Și gîndind astfel, își bău ceaiul și se îmbracă. Ziua se vestea bună. Soarele se înălța peste lumea sclipitoare de zăpadă. Se vedeau pe drum vite rătăcite, cu

40 părul mișos, cu nările fumeginde. Pe sub streșinele

țărănești sfîrșiau vrăbioi, zgribuliți de frig. Prin copacii din curte clămpăneau ciorile.

Prins deodată de dorul de a trăi din viața aceasta plină de sevă lăuntrică, Alexandru Comaneșteanu trecu repede în odaia de alături, unde ținea armele, luă o pușcă, puse cartușe în amindouă țevile și ieși afară sub pomi, unde le descarcă în gloata ciorilor. Un nour negru se ridică din ramurile pline de cuiburi și un zgomot infernal umplu aerul de croncăneala sălbatecă

10 Pe cînd el scotea cartușele goale din țevi, se ivi baciul Micu, înconjurat de ogari, parcă mirosul de praf de pușcă l-ar fi deșteptat din toropeală.

—Ale dracului cioci!... Am vrut eu să le dărîm cuiburile, da' unde mă lasă boierul...

15 — Ce mai faci, baciule? il întrebă Alexandru cu glas voios.

—Ce să facem, coane! Cu pustiele astea de bătrîneți...

— Tot voinic, tot harnic !

20 Baciul zîmbea, dînd din cap:

— Ia, de azi pînă mîine.

— Ce-ți fac ogarii? Văd că i-ai înmulții.

— Se înmulțesc ei, bată-i vina lor...

25 Apoi fluieră într-aiuri ca un șarpe, și deodată ieșiră de prin toate găurile o puzderie de ogărime, lungi în picioare, cocirjați de mijloc, pe care săreau căței, cu labelle groase. Nici o manifestare de bucurie pe ei, nici o gudureală: serioși, cu coada covrig, stau lîngă baciul, așteptînd parcă un semn.

30 — Mulți ai, baciule?

— Tot sunt, coane.

— Hai să eșim la cîmp.

— Cum ai porunci.

— Striga la grajd să ne puie caii.

35 Baciul păru întinerit. își trase ciubotele după el mai din plin, șuicrînd la ogari și se duse spre grajd să ajute vizitiului la pusul cailor.

Vîntul aruncase zăpada prin ulițele satului atît de neregulat, încît unele case erau întroienite pînă la streășină, pe cînd «Hule. pe linia din față, erau cu totul libere. Sania trecea prin nămeți adinei sau se

hîrșea pe pămîntul Înghețat. Caii tineri, nescoși din grajd **de** mult, umblau cu nările în vînt, orbiți de lumină, **gata** să **se** sperie de toate nimicurile.

5 Trecură prin sat **îară** greutate, **dar** cînd ajunseră la barieră, un ciine, sărit ca **din** pămînt. dete vînt cailor. La cîmp, zăpada era deopotrivă de înaltă **peBte** tot, iar pirtia bună. Aci, goana nu mai **era** împiedecată **de** nimic. Fugeau caii tineri pe albul pămîntului, spintecînd văzduhul **ca** păsările cerului. Sania

10 aluneca pe linia drumului ca o glumă.
Vizitiul **se** răsturnase pe spate, trăgînd de hățuri fără nici un folos.
— Ține, mă!
— Nu mai pot, coane, că mi-au tăiat mîinile-

15 Comăneșteanu se sculă în picioare și luă el hățurile, pe care le lăsă libere. Caii, mai mult decît fugeau, nu puteau să fugă. Atunci ee puse cu biciul pe ei. De unde găsiră putere să fugă și mai mult, nu **Be** putea bine pricepe, — dar fugeau și mai mult. Aerul rece tăia obrazul și oprea respirația. Comăneșteanu, după eîtva

20 timp, Încercă să stringă hățurile, sperînd că acum voința lui va stăpîni avîntul lor nebunesc. Nimic. Atunci, la un limpeziș de drum, li cîrmi la dreapta, pe cîmp, lăstîndu-i eă alerge către o muche **de** deal l...

25 Cînd, în fine, pârură că nu mai pot, înceică iar să-i oprească, și, în adevăr, ti opri. Dar, parcă ar fi fost Înnebuniți de propria lor fugă, caii tremurau, Bforăînd și întorcînd ochii roată în țoale păițilp. Eiau minunați. Se mișcau pe ei toate vinele; fumega aburul dintr-Înșii ca dintr-o apă clocotită; băteau din picioare, răscolind zăpada cu copitele.

30 Comăneșteanu se dete jos să-i privească.
— Cucoane, nu te da jos, zise vizitiul cu hotSrlre.
— De ce?

35 — Calu miroase a **lup**...
N-apucase bine să zică vorba, că deodată, mișcați parcă de același resort, ogarii o porniră în goană apre muchia dealului, iar caii răsuciră senin Sn Ice și o rupseră la fugă din nou.

Comăneșteanu, rămas singur, începu a rîde, pe cînd baciul arunca pușca din sanie, stîngînd eît îl lua gura:

— Cucoane, pușca l

5 El luă pușca din zăpadă, o șterse bine, apoi Își cercetă plumbul din cartușiera cu care era SncinF și puse în țevi postii. După aceea își ridică botforii răsfrinți și se întoarse spre ciini.

10 Scena ce **i** se infățișe îi păru nouă și interesantă, Parte din ogari, cei mai bătrîni, se repeziscră spre lupi, pe cînd cei mai tineri păreau a-l aștepta să le vie în ajutor. Lupii, în loc de a fugi, se Întorseseră spre clini.

15 Prins deodată de un fior cald, Comăneșteanu eări în lături, cum făcuBeră caii, și se repezi spre deal, strigînd **ca** un nebun.
— Uite lupul, **mă** l...

20 Clinii toți țîșniră prin zăpadă către muchia dealului. În repeziunea imaginilor, tînrul își vedea umbra pe luciul stelat, cum alerga alături de dlnsul. Pe deal însă gluma se îngroșa. Doi ogari erau sfișiați în bucăți. Cu părul zbirlit, **cu** ochii sticînd de hămeseală, lupii tăbărîseră pe hoiturile clinilor, trăgînd cu dinții în lături hartanurile de piele și de oase.

25 Comăneșteanu descarcă amîndouă țevile în hățic, dar fără nici un folos. Atunci, hipnotizat parcă de priveliștea ce avea **în** față, se opri. Cîmpul Întins se vedea plnă cine știe **unde**, fără o pată, Jără un semn de viață, decît **Bănia** cu caii, ce fugeau nebuni spre casă.

30 Desfăcu repede țevile, aruncă cartoanele arse și puse la loc două cartușe cu glonț; apoi se apropie, deschise pasul spre a se rezema bine și ochi: cu un foc, culcă la pămînt un lup; cu al doilea un altul. Iar în-

35 rărăcă pușca.
Toată învălmășeala de lupi și de clini se cobora acum pe valea ceelaltă. Cînd ajunse pe muchia dealului, scena ce **i** se infățișă **i** se păru dezgustătoare: doi dintre ogarii cei mai bătrîni stau tolăniți la pămînt, trăgînd din coșul tovarășului lor omorît. Cei-

40 lalți goneau lupii, cari fugeau pe vale.

Comaneșteanu parcă se simți el însuși sălbătăcit și crud. Se apropie de clinii ce mincau și-i lovi cu piciorul în coaste, strigînd: „ține lupul, mă!”. Unul din ogari se sculă, chelălăind; celălalt însă clămpăni cu gura către piciorul ce-l lovea. Atunci, el, fără să-și dea seama de ce face, întinse pușca spre cîine și-l omorî pe loc. Apoi, tot mai aprins, se luă după lupi, asmuțînd ogarii și chiuind ca un nebun:

— Uite lupul, mă!...

10 Goneau cu toții pe povîrnișul dealului, ogarii sărînd, el alunecînd, însuflețiți de același instinct de fiare sălbatice. În goana lor, un cîine îi tot tăia drumul, jumătate jucîndu-se, jumătate mîrîind. El se opri un moment și se uită la dînsul: îi sticleau ochii

15 în cap și i se încrețeau mustățile deasupra dinților cîinești. Atunci plecă pușca cu țevile în jos și chemă pe ogar la sine, mîngîindu-l pe cap. Cîinele se liniști ca prin farmec, parcă acest act de blîndețe l-ar fi scos din sălbătăcie și l-ar fi întors la starea lui domestică.

20 Impresionat, Comaneșteanu se opri de tot, se ridică iar pe muchie și fluieră spre ogari, ehemîndu-i spre dînsul.

Acum, cînd începea să se domolească avîntul vî-nătoresc, revenea conștiința stării în care se găsea:

25 încotro să-și îndrepte pașii?

Deocamdată rămase cu ochii țintă pe orizont: se juca lumina în palii strălucitoare, parcă o mîină nevă-zută ar fi țesut o pînză de argint ridicînd și coborînd ițele. Cerul părea de sticlă. Nici o vietate, nici un semn de urma omului. întinderea albă, nesfîrșită, ce ee pierdea în jocul luminei din marginea orizontului, umplea sufletul de pace și oarecum de nepăsare, parcă ființa îngustă a trecătorului s-ar fi simțit mai aproape de neființa imensă a totului. Ce voia Anna? Ce vo-

30 iau toți cei dimprejurul lui, rauncîndu-se după himera fericirii? Parcă niciodată nu se simțise el, cu lipsa lui de voință, mai Înțelept decît în minutul acela fugar, în care zădărnicia pacinică a naturei îl învăluia din toate părțile.

35

40 „Fie voia lor” era gîndul lui cel din urmă.

Și se întoarse iar spre elini, chiuind și fluierîndu-i, — cînd o descărcătură de pușcă îl făcu să-și îndrepte ochii pe valea de pe care venise. Era baciul Micu. Alerga bătrînul cît îl iertau puterile, plin de

5 zăpadă pe spate, îngrijurat. De îndată ce putu vorbi, Își dete drumul necazului.

— Sărac de maica mea, cucoanei că glîndeam că nu mai văd zi albă!...

— De ce, baciule?

io — Păi se poate să te las eu între lupi?

Tînărul rîdea de plăcere și de dragoste pentru bătrîn:

— Ai sărit din sanie !

15 — Da' bate-o-ar Dumnezeu de tîrlie, că nu știam cum să mă arunc jos...

— Și cum te-ai aruncat?

— Da' parcă eu știu !...

Comaneșteanu rîdea cu plăcere:

— Ei, acuma ce ne facem?

20 — De asta nu mă tem eu, coane, că om merge spre al de Ieremia Mocanu... Mă gîndesc numai ce-o să zică boierul, cînd o vedea sania goală.

— N-o să zică nimic, că doar știe că nu sunt singur. Cu baciul Micu unde nu mă duc eu !...

25 Bătrînul păru mulțumit. își adună cîinii de pe dealuri, clți mai erau, și o porniră pe creasta muchii, înspre Ieremia Mocanul.

III

De la tîrla lui Ieremia fură trimiși oameni în toate părțile, cu cîte un bilet din partea tînărului, spre a

30 înștiința pe tată-său că nu i se întîmplase nimic și că se ducea spre Făurei, moșia Annei Villară, care era mai aproape de tîrlă decît a lor.

Cînd ajunse, către seară, la Făurei, găsi pe toată lumea adunată la ceai: doctorul Damian, generalul, nevastă-sa Anna; apoi Mia, părintele Moise Lupu și soția sa, Porția. Aceștia din urmă veniseră în țară, chemați de Anna, să petreacă sărbătorile cu fiica lor.

35

La intrarea lui Comaneșteanu, se produse mișcarea de jenă și de curiozitate la care dă loc sosirea unui oaspete. Generalul Villară era în mare discuție eu părintele Lupu și cu Anna, asupra literaturii românești. Pentru un moment, discuția fu lăsată la o parte.

5 Urmă foiala în dreapta și în stînga a grupurilor. Generalul prezintă pe Comaneșteanu preotului și soției sale, după bunele lui deprinderi umoristico-sentimentale.

10 — Iată, părinte, junele nostru soțial-democrat²¹, vinător de fiare sălbatice și mincător de inimi. Cu botforii ăștia pare a se cobori din Mihnea-cel-Rău, pe cînd în realitate el este Alexandru-cel-Bun. Maică presbitero, ți-l recomand: dacă vrei să fondezi

15 pentru a doua oară Sarmisegetuza, ăsta ți-e omul. Porția zîmbi frumos, intinzîndu-i mîna, pe cînd preotul se uita lung la el. Tînărul vedea pentru întîiași dată pe părintele Moise Lupu: nalt, voinic, cu o frunte netedă, cu ochii senini, plini de hotărîre bărbătească; cu obrazul ras, lăsînd să se vadă gura fină; îmbrăcat curat, cu *reverenda* aninată elegant pe spate, nu semăna întru nimic cu preoții de toate zilele.

20 Își strinseră mîna unul altuia cu evidentă plăcere și prînseră a ședeia și a asculta convorbirea celorlalți. Anna și cu generalul erau cufundați într-o critică nesăbuită, cum de cele mai multe ori se întîmplă românilor, despre tot ce aveau în țara lor, oameni politici, literați, aetori, muzicanți, pictori. Totul era nul, după dinșii; totul era străin²²:

30 — Fleacuri, părinte, zicea Anna. Tot ce vezi d-ta la noi e minciună. Sub masca înșelătoare a patriotismului, sau a interesului pentru literatură, sau a iubirii de aproape, se ascund două cauze: căpătuiala și vanitatea. Dumnevoastră, cei de peste munți, sunteți iluzionări. Vă închipuiți că la noi e pămîntul făgăduinții...

35 Preotul se uita trist în fundul paharului cu ceai. Anna simți că vorbele ei strîmbau linia sufletească a părintelui Lupu; de aceea, cu o mișcare plină de grație, ae apropie de el, îi turnă ceai din nou în pahar, zicîndu-i încet:

40

— Nu-i așa?

— De, doamnă l... Parcă n-ar fi așa. Noi suntem iluzionări l... Dar ce alta putem să fim? Dacă n-om privi către domnia-voastră, către cine să privim?...

5 — Către dumnevoastră înșivă.

— Sărmanii de noi! Să privim la mizeriile noastre! Pe acelea le suferim, și privim către domniile-voastre, că așa e în firea omenească: să treacă viața în necazuri și să tot spere.

10 Apoi preotul zîmbi și se uită țintă la Anna, hotărît parcă să spună ce avea pe suflet:

— M-aș ruga de iertare, doamnă, numai eu socotesc că domnia-voastră judecați rău țara și oamenii ei. Noi, care trăim la o parte, vedem poate mai limpede

15 decît domniile-voastre cum stau lucrurile. De ce vă tînguiți? că n-aveți oameni? Li aveți, numai nu știți să-i prețuiți și să-i respectați.

— Cum o să-i respectăm noi, dacă nu se respectază ei l Și care sunt acești oameni grozavi? A murit Brătianu, a murit Catargiu, au murit bătrînii din generația cea mare. Cei ce au rămas sunt pigmei. „Ați rămas voi, epigonii²³”, cum zice Eminescu.

20 Preotul dete din cap, trist.

— Nu este așa, doamnă. Aș putea să vă prind cu vorba și să vă dovedesc că prin chiar citația domniei-voastre recunoașteți marea înrîurire a unui poet. Dar nu o fac, pentru anume cuvinte.

25 — Spune, părinte, cuvintele, zise generalul cu glas de comandă.

30 — Cuvintele sunt că, pentru fiecare epocă, pesimiștii găsesc epigoni. Dar nu despre asta e vorba. Mie îmi vine foarte cu greu să citez nume proprii. Numai dacă mă siliți, o să ies din rezerva mea.

35 Apoi preotul se așeză bine în scaun și începu:

— Domnia-voastră aveți oameni politici, și literați, și artiști, ca toate țările depotriva noastră, ca Belgia, ca Olanda, ca Portugalia, ba unii poate mai mari decît timpurile lor.

40 — Bravo, ai noștri, părintele! strigă generalul.

— Da... Aveți oameni ca d-nii Sturdza, Carp, Maiorescu; aveți alții mai tineri, ca d-nii Take Ionescu,

Marghiloman, Filipescu, Haret, frații Brătieni, a] căror patriotism, a căror înțelepciune sunt mai **presuB** de orice îndoială. Numai, ei luptă, ei în lupta lor pot fi violenți, cruzi, adesea chiar nedrepti unii cu alții.

5 Nu vă este însă iertat domniilor-voastre să confundați lupta lor cu viața lor. D-nii Sturdza și Carp sunt două adevărate caractere, cel dinții prin patriotismul său ridicat la cea mai înaltă expresie, prin munca sa fără preget, prin puritatea vieții sale; tel de al doilea

10 prin claritatea și înălțimea ideilor, prin farmecul persoanei și al graiului său, prin aceeași viață exemplară ca și cel dinții. Și amândoi sunt înzestrați de natură cu marea calitate care face din oameni șefi: voința^{2*}.

— Așa este, întări generalul.

15 — Cît despre cel de-a l treilea om politic al domniilor voastre, care este oarecum și al nostru, nu vă veți mira dacă vă voi spune că el este cel mai frumos produs al renașterii vieții noastre românești.

— Ba eu mă mir, zice Anna, cu evidenta intențiune de a-l sili să urmeze mai departe.

20 — Mai întâi, dacă eu vorbesc astăzi românește ca domniile-voastre, lui i-o datorez.

— Cum asta?

— Vă spun numaidecît. De la începutul veacului

25 pînă astăzi, România nu a avut un bărbat care să reunească toate calitățile fundamentale ale rasei la un mai înalt grad: conservator în esența firei sale, cum este poporul individual; entuziast, cu o notă de liniște intensă în căldura sufletului, așa cum e poporul colectiv; optimist vajnic, cum sunt toate firele sănătoase, prin care natura noastră omenească își trece caracterele sale esențiale din valvulă în valvulă; bun și generos din aplecare firească; cumpănit, rece și chiar crud, acolo unde convingerile sale puternice

35 îl silesc să-și stăpnească pornirile optimiste; de cea mai incântătoare sinceritate în toate actele vieții, acesta este omul cum l-am întrevăzut eu. Dacă la aceste calități fundamentale se adaugă o cultură clasică de cea mai bună alegere, o fericită înclinare

40 către idealism, către tot ce este mare și frumos, o pornire instinctivă, ca la pasările migratorii, de a călători

și a-și împospăta neconținut capitalul de impresii, ușor Be va înțelege la ce grad de armonie au ajuns facultățile sufletești ale unui asemenea om în dezvoltarea lor. Wundt²⁵ zice că bărbatul trebuie să fie sanguin în fața micelor suferințe și a micelor bucurii ale vieții zilnice; melancolic în momentele hotărîtoare; coleric împotriva impresiunilor ce încătușează interesele sale cele mai grave; flegmatic în executarea hotărîreilor ce-a luat. Așa este domnul Maiorescu^{2*}.

5 Astfel alcătuit de fire, cînd, la 186P, România a intrat, prin alegerea dinastiei actuale²¹, în evoluțiunea ei normală, d-l Maiorescu, tînăr de tot, s-a aruncat cu trup și suflet în lupta de regenerare.

10 Oamenii cari lucraseră la ridicarea statului nostru actual, ca entitate politică, întrebuițaseră toate mijloacele pentru atingerea scopului lor; entuziasm, jertfe bănești, surghiunuri; latinizare la unii, franțuzire la alții; tradiții muscălești sau fanariote, care alcătuiau fondul de rezistență; lipsă de scrupul în alegerea mijloacelor; o năzuință de falăa erudițiune și deci de renume pe nedrept întemeiate; o firească înclinare către cîștiguri mari și muncă puțină. Toate acestea alcătuiau plca groasă, prin care trebuia să străbată lumina viitoare.

25 În asemenea împrejurări, era firesc ca cea dinții preocupare a unei minți organice să fie dezgărdinarea vieții naționale din cadrul acesta putred.

D-l Maiorescu trebuia fatal să înceapă prin critice.

30 Ca un arhitect, pus în fața unui oraș ciudat, cu case strîmbe, cu strade liiride, cu palate de scînduri, cu turnuri smintite, dar cu o așezare pitorească, într-un aer sănătos și dătător de viață, — cea dinții grije a sa a fost de „assanare”. Trebuia mai întâi dărîmat tot; apoi, luînd de la țaran forma colibeii sale, streășina și prispa sa, trebuia reconstruit tot²⁸.

35 Și, în adevăr, lupta începu. Pe de o parte dărăpănarea șandramalelor noastre latino-blcsione²⁹, în care pielea era „mantellulu universalu allu corpului animale”; bombardarea redutelor de la *Revisia contemporană*³⁰, unde fugiseră franțuziții; în fine, luarea cu asalt a Întregii lumi românești³¹. Pe de altă parte, or-

40

ganizarea „Juniraei”³²; cercetarea limbei și a folclorului³³; trimiterea în străinătate a tinerilor celor mai de talent, ca **Emine**BCU, Xenopol, Panu și alții³⁴; înființarea de cursuri serioase la Universitate, unde profesorii *veneau regulat* și făcea” lecții ascultate.

5 **În** starea actuală a limbei noastre românești, cînd un părinte de la Cimpulung primește scrisoarea fiului său, student în București, și o citește, și o pricepe, habar nu are de recunoștința ce datorește d-lui Maiorescu și școlii de la Iași. E așa de natural să scriem cum vorbim ! — astăzi³⁵.

10 In mijlocul acestei lupte d-l Maiorescu sta în fruntea tuturilor.

15 Din cel mai bun critic și cel mai ascultat profesor, o dată intrat în Cameră, devine cel dinții orator³⁶. Același sistem de critică împotriva goliciunii buhave a frazeologilor, aceeași pregătire în expunerea chestiunilor, aceeași cumpătare și frumusețe în elocutiunea parlamentară, ca și în critica literară, ca și pe catedră.

20 Devenit ministru al învățămîntului Public, este și rămîne, cu alți doi urmași³⁷, cel mai bun ministru, îmbrățișînd cariera de avocat, își face în for cel mai mare nume...

25 În repede această ochire asupra unui trecut atît de aproape de noi, și cu toate astea atît de depărtat, prin grabnica schimbare a planurilor, cu anevoie se pot expune greutățile de tot felul ce a avut de învins omul ce ne ocupă. Îmi aduc aminte, cum ne istorisea odată, intim, de necazurile sale, la ieșirea din primul minister³⁸, cari însă, oreît de mari erau, nu-i ridicaseră nimic din seninătatea sufletească³⁸. Cită energie! Ce putere inițială a trebuit să aibă, ca, trecînd prin atîtea greutăți, străbătînd prin calomnii, intrigi și injurii, să ajungă totdeauna și peste tot la

30 locul întîi!

35 Și astăzi cînd, ajuns pe dealul liniștei, privește cu seninătate către valea în care noi ne mișcăm în libertate, e bine ca imnul recunoștinței noastre să se urce către acela ce ne-a dat tot, precum în vechime panatheneele se urcau către Minerva.

40 — Ei bravo, părintel

— Trebuie ca domnia-voastră să vă deprindeți, zise preotul mai departe, cu respectarea și iubirea oamenilor mari ai țării, să părăsiți felul de scepticism fals, pe care l-ați botezat *zeflema*, sub care ascundeți și năbușiți atâtea simțiri naive și frumoase. Domnia-voastră doamnă, aveți instituțiuni culturale foarte interes. ite, aveți o literatură și mai interesantă; le cunoaș ,eți?

•ii — Caift sunt acestea?

— Sunt atâtea... Numai nu voiți să le cunoașteți: demia, Teatrul Național, Atheneul.

•un Maimuțării! Lucruri luate de la alții cu top-ta.. cari nu decurg din natura și rațiunea de a fi a poporului⁴⁰.

— O, Doamne! zise preotul, dînd din cep. Dacă e să judecăm lucrurile astfel, ce decurge din natura și rațiunea de-a fi a poporului, sărmanul? Au domnia-voastră, doamnă, vă îmbrăcați, gîndiți, trăiți după natura și rațiunea de-a fi a poporului? Vorba asta, pe care toată lurr o întrebuițează, în toate împrejurările, ar trebui sătă la o parte, fiindcă ee ru spune nimic, sau spune ea mult. Nu spune nimic, deoarece toate popoarele tinere, cari vor să se pună în curent cu civilizațiunea m iernă, trebuie să treacă printr-o epocă de salturi. Gredi și domnia-voastră că era cu puțință să aveți drumuri-de fier, mașine de treierat, Parlament, oratori, comediarii, critici ca domnia-voastră, concerte și altele, dacă ați fi urmat legea strict evolutivă? După această lege, ar fi trebuit să fiți astăzi la diligenta cu patru cai Înaintași, la bătutul porumbului cu ralăciucele, la adunare de notabili, la călușari, la doinele cîntate din fluier, — și nu sunteți acolo. Nu numai că nu sunteți acolo, dar încă voiți să fiți dincolo de statele bătrîne, cari, în adevăr, au urmat calea evolutivă în dezvoltarea lor. Și, dimpotrivă, vorba asta, „natura și rațiunea de a fi a unui popor”, spune mult atunci cînd o minte adîncă o aplică la o întregă epocă și caută legătura ascunsă a evenimentelor mari cu firea poporului. Și chiar atunci, ea tot nu poate fi absolută⁴¹.

Așa că, **revenind** la ce **Bpuneam** adineaori, dom-
niele-voaBtre aveți o Academie, pe care mulți o cri-
tică, dar puțini o cunosc. Această instituțiune cultu-
rală face **trei** mari lucruri pentru poporul românesc:
a) adună **fără preget** toate documentele după cari se
va alcătui istoria noastră națională; b) Întrunește o
dată pe an pe bărbații poporului din toate unghiurile
românești; c) dă avint învățăturilor științei prin ne-
număratele burse ce acordă tinerilor **fără mijloace**.
10 Fost-ați domnia-voastră vreodată la Academie,
doamnă?

— Ce să caut la Academie, când cei **mai** buni scri-
tori ai noștri nu sunt acolo?

— Vedeți ce fel de judecată aveți?... Mai inlii nu e
15 exact că cei mai buni scriitori **români** nu sunt **acolo**.
Unii sunt, alții nu. Membrii Academiei sunt și ei oa-
meni, și ca atari nu le putem pretinde să primească
Intre dînșii pe aceia dintre scriitorii eari întli li aco-
păr de insulte și apoi le cer votul⁴³. Dar nu despre **asta**
30 e vorba. Vă rog să mergeți o dată la Academie, să ve-
deți localul, să vedeți cărțile, să cereți să vi se arate
documentele originale ce se păstrează acolo... Luați
cel puțin dezbaterile Academiei, vedeți partea ad-
ministrativă, spre a vă încredința de marele foloase
25 culturale ce le trage țara. Știu că sunt și **mulți** nemul-
țumiți, — că doar **nu** degeaba firea noastră omenească
e alcătuită din pulbere și vanitate.

Aveți apoi Teatrul Național...

Anna îl întrerupse cîntind fals.

— „La noi e putred mărul, a zis de mult poetul”⁴⁴.
— Se poate să aibă dreptate poetul, că altminteri
n-ar fi **cu** puțință ca fiecare destrăbălată deactoriță,
care vă **Bosește** din Paris cu un haitic de comediantși
35 **hămesiți**, să vă ridice în 2—3 zile sume enorme, —
pe cînd nu găsiți 10 zloți să mergeți la teatrul româ-
nesc⁴⁴

— Bravo, așa este.

— Rogu-mă, doamnă, să nu-mi luați în nume de
rău cuvintele ce am rostit — numai nouă, celor ce rar
40 venim pe la domniele-voastre să ne luminăm sufletul
în graiul românesc, ne vine foarte cu durere cîndvă

vedem că desprețuiți tot ce aveți mare, și năzuiți nu-
mai spre ce au alții caraghios or nemoral...

Uite, eu îmi aduc aminte, sunt acum mulți ani
în urmă, de un actor al domniilor-voastre care juca
pe Hamlet.

— Manolescu.

— Așa, Manolescu. Artă mai mare ca la omul acela
n-am văzut⁴⁶. E drept să spun că eu sunt fără multe
cunoștințe în ramura aceasta, că nu ne este iertat să
10 mergem la teatru. Dar, orcit sunt de mărginit, totuși
înțeleg și eu lucrurile. și mi s-a părut că omul acela
era un mare artist. Mai era apoi un altul, răposat și
acela, anume Iulian^{**}. Și tot așa îmi închipuiesc că
15 aveți astăzi alții. Și știu că sunt actori și cîntăreți
români, pe la teatrrurile străine, cari fac cinste neamu-
lui lor¹⁷. Ceea ce ar dovedi, doamnă, că românul are
toate aptitudinile artistice și literare ale celorlalte
popoare, dar că aceste aptitudini nu se pot dezvolta
în țară la dînsul, din pricina indiferenței domniilor-
20 voastre, a celor din clasa înaltă, cari desprețuiți tot
ce este românesc.

— Despre literatură să nu mai vorbim, zise Anna.

— Ba tocmai, să vorbim de literatură, fiindcă pe
aceea o cunosc.

— Cînd poftiți.

— Voiam să mai zic un cuvînt despre Atheneu.
Aud că printre domniele-voastre mulți au batjocorit
instituția asta pentru anume cuvînte^{**}. Eu nu pot
să judec lucrurile în amănunte. Pot numai să vă spun
30 că anul trecut am fost de față la un concert dat de
acel minunat copil al țării noastre, care a încreme-
nit pe străini: Enescu⁴⁸. Ei bine, doamnă, concerte
am auzit multe, și la Roma, pe cînd eram la *Propa-
ganda*, și la Viena, și în alte părți. Cu toate astea,
nu-mi aduc aminte să fi avut o impresie mai mare decît
35 de la concertul din București. Sală, public, muzicanți,
lumina de aprilie ce străbătea prin ferestrele înalte și
cădea, ca o aureolă, pe părul alb al ilustrei doamne
ce vă stă pe tron⁵⁰ — totul era elegant, nou și incîn-
tător pentru sufletul meu de român. Dar se întimplă

că la același Atheneu un conferențiar slab face o conferință **profiBtă**. Domniele-voastre uitați deodată tot, prin felul de judecată pesimistă ce vi s-a infiltrat în creier, și va blestemați soarta, vă batjocoriți țara, parcă în adevăr ați fi foarte nenorociți. Eu mi-aș permite să cred, în felul meu optimist, că însăși violența aceasta de judecată, lipsa de măsură cu care cumpăniți lucrurile e semn de tinerețe, prin urmare semn bun.

10 Anna începu fîrîdă, pe cînd toți ceilalți ascultau cu plăcere. Generalul prins de sioiul vorbelor preotului, se supără, în felul lui comic:

— De ce rîzi, madamo?

15 — Cum să nu rîd! Cu părintele toate ies pe placul său și spre gloria neamului. Ascultîndu-l, ar crede cineva că vorbește despre poporul ales de Domnul, — unicul, marele, neasemănatul popor al viitorului...

— Da'vezi bine! zise preotul, foarte serios.

20 — Las-o mai domol, părinte, că dacă ai ști cite mizerii se petrec la noi, cite potlogării ordinare, ce lipsă de pudoare și de sinceritate peste tot, ți-ai schimba părerile.

— Nicidecit, doamnă.

— Atunci nu vrei să vezi.

25 — Ba da, vîd. Numai, eu vîd peste tot, iar nu numai în România noastră. *Tutto il mondo* i paese, cu alte cuvinte, ce mi-e Tanda, ce mi-e Manda. Unde voiți să vîd? **In** Belgia?... **In** Franția?... Spuneți-mi domnia-voastră. Poate la noi în Ungaria? Spuneți-mi... și pentru o întimplare păcătoasă de la noi vă dau zece acolo.

— Asta nu-i un cuvînt.

35 — Negreșit că nu, pentru lucrul în sine. Dar dacă voiți să faceți dintr-un fapt singuratec un fapt simptomatic, spre a vă desprețui neamul domniei-voastre și a da ca pildă neamurile **Btrăine**, atuncia da, este un cuvînt.

40 — Bine, părinte, zise Auna, iritată, ai mai văzut domnia-ta țară în care să-ți vie la vizită o pereche de oameni, domnul și cu doamna, legitim însurați, iar

peste cinci minute să-ți vină alta pereche, de asemenea legitim căsătoriți, dintre cari domnul din perechea dinții era acum un an bărbatul doamnei din perechea a doua, iar domnul din perechea a doua bărbatul doamnei din perechea dinții?

Apoi, vorbind la urechea preotului:

10 — Iar peste alte zece minute să-ți sosească alte două perechi de mosafiri, dintre cari domniile sunt amantii doamnelor din perechile de mai-nainte, iar doamnele de acum amantele domnilor de sub?...

— E ceva cam complicat pentru mine, răspunse preotul, zîmbind.

— Complicat!... Dacă ar fi numai atît...

15 — E și urît. Numai cam așa se petrec lucrurile în toate țările care au divorțul.

— Și chiar în cele ce nu-l au, adăose generalul, ca morală.

Nevastă-sa îl fulgeră cu o privire teribilă.

20 — Căsătoria este un contract, și ca toate contractele e reziliabil, încheia generalul. Dar, în fine, ne depărtăm de chestiune. Parcă vă mai răminea de răfuit literatura, tată popo. Nu te lăsa, Annicuțo I și zi să ne mai dea cite un ceai. Bravo, ai noștri f...

25 — Apoi își frecă minile, se sculă de unde ședea și se duse spre Comaneșteanu, pe care îl bătuse pe spate, scrlșnînd din dinți; apoi către Mia; și pe amîndoi li aduse înaintea doctorului Damian, țintîndu-icu brațele de după mijloc.

30 — Doctore, ți-i dau în primire. Lucru fain!... Bravo ai noștri!

Mama fetei se uita după ei lung, pe cînd generalul ae apropia de dînsa și o lua cu mina de bărbie. Pină nu pipăia lucrul, nu se ținea că l-a văzut:

35 — Drept să-ți spui, preoteșică dragă, numai colonel dacă aș fi, și ți-aș face o țir de curte.

40 — Porția Lupu deveni deodată roșie și rîse într-aiuri, nedeprișă cu glume de felul acesta. Il știa de mult pe bărbatul prietenei sale, dar totuși nu se putea obîcinui cu firea lui de flăcău bătrîn și mai ales cu aceste ceretări la fața locului.

IV

Generalul se plictisea.

Venit la țară spre a face plăcere mosafirilor și nevesti-si, umbla toată ziua prin curte, cu fișca în botfori, legînd lucruri nelegate între ele, glumind sau injurînd, trecînd de la grajd la cotineată, de la boi la porumbei, zeflemisind în dreapta și în stînga, dar rămînînd în fond *plictisit*.

10 Plecînd din București, alcătuiuse lucrurile astfel, încît, peste două zile, să primească o telegramă, prin care să fie chemat *de urgență* și *în interes de serviciu*. Dar telegrama nu sosea.

Generalul rîdea singur.

— Ai dracului băieți!...

15 **Băieții** erau camarazii lui de la minister, cari, în adevăr, făceau un chef nespus, gîndindu-se la mutra generalului, înfundat la țară pe vreme de iarnă, între nevestă-sa, părintele Moisi Lupu, *doamna presbitera* (cum chema el pe Porția), Mia și Comaneșteanu, — pe cînd la București o trupă nemțească juca operele la

20 teatrul liric, la Capsa cădea ministeriul în toate zilele, iar la club, ghiordumul înflorea.

În sfîrșit, a treia zi dete Dumnezeu și sosi telegrama.

25 Era tocmai cu vreun ceas înainte de trecerea trenului...

Generalul se grăbea să se îmbrace, pe cînd Anna se ținea după el.

— Nu înțeleg ce afaceri urgente poți avea acum în sărbători...

30 — Bine, dragă, se adună comisiunea cavaleriei...

— Ciudată comisiune! care se întrunește regulat cînd tu pleci la țară!...

— Așa-i slujba guvernului! Omul trebuie să fie sclavul datoriei. Cu atît mai mult militarul.

35 Anna se uita la dînsul ironic:

— Cel puțin mai schimbă comisiunile.

— Ei, asta-i! Parcă eu sunt de capul meu.

— Am să scriu Matildei...

Matilda era nevasta ministrului de război.

— Scrie, dragă, că numai asta îmi mai lipsea; să știe lumea că sunt pus la epitropie de nevestă.

Anna începu să rîdă, fals. El de asemenea rîse, dar de-a binele, bătînd-o pe umeri.

5 — Ce va să zică să ai a face cu femeie deșteaptă!...

— Foarte-ți mulțumesc.

— Zău, Annicuțo. Nu te dau pe șapte prințese Smasmi.

— Ia te rog... Ai face bine să fii mai demn.

10 — Eu? Păi draga, demnitatea este religia ofițerilor, — mai cu seamă cînd sunt superiori.

— Te rog să mă scutești de glume. Eu îți vorbesc serios.

15 — Foarte serios. Ce-am zis: „că demnitatea este religia ofițerilor”. Așa este.

— Atunci te rog să nu mai faci ce-ai făcut aseară. El rămase cu o perie în mînă, nedomirit.

— Ce-am făcut?

— Atîta îți spun.

20 — Da' ce-am făcut, soro?

Ea îl privea cu răutate.

— Ce, atît ești de inconștient, că nici nu-ți dai seama de ce faci?

25 — El... Annicuțo, mă superi, îți spun pe cinstea mea că nu mă știu vinovat cu nimic.

Se vedea, în' adevăr, că era foarte sincer. Nevastă-sa da din cap, mirată:

— Ești un adevărat inconștient!

— Da' nu mă mai înnebuni, soro, și spune.

30 — Bine, Iorgule, nu înțelegi că mie îmi vine greu să te văd luînd de bărbie pe o femeie în fața mea?... —

El trînti peria pe masă și începu să rîdă cu o poftă nespusă. Nevastă-sa se făcuse roșie.

— Crezi că te prinde grozav!

35 — Bravo ai noștri, Annicuțo!... Va să zică ești geloasă, neică!...

Ea îl privea cu ochii sticlind de răutate:

— Iartă-mă, Iorgule, dar tare mai ești prost.

40 — Bine, dragă, se poate. Dar tu cum ești, cînd ai astfel de idei în cap?...

Apoi iar bufni de rîs:

— Auzi geloasă de *doamna presbitera I!*... LasS-mă, dragă, că pierd trenul. Ai ceva pentru București?
— Să dai afară pe Stanciu I
— O să-l dau afară. Alta?
5 — Să nu te duci la prințesa Smasmi.
— Da' de ce să nu mă duc?
— Așa.
El, cu sacul în mină, se uita la dînsa.
— Bine, dragă. Alt, la cine să nu mă mai duc?
10 — În multe locuri ar trebui să nu te mai duci...
— Vrei să nu mă mai duc la divizie, să nu mă mai duc la club, să nu mă mai duc la Capsa?...
— N-ar fi nici un rău.
— Bre, anâșini siotimini, mare lucru e eă fii om
15 fericit și să te iubească nevasta I
Apoi, ieșind de la dînsul și trecînd în camera în care erau ceilalți, se duse drept la Porția Lupu, o lua din nou de gușe, îi sărută mina și, rîzînd din ochi cu ghidușie, li zise tare:
20 — Să nu ne vadă nevasta. La revedere, părinte.
De îndată ce voi putea, mă întorc cu cea mai mare plăcere. La din contra, să ne întîlnim sănătoși la București. Adio, Mio draga. Caută să fii cuminte și să semeni cu nevastă-mea.
25 Anna sta lingă ușe, cu brațele încrucișate, cu capul pe un umăr, umflată de ris, și totuși tristă. Așa cum umbla el acum, iritat de convorbirea cu dînsa, părea vioi și încă tînăr.
— Adio, tiranule, îi zise el, sărutînd-o.
30 — Ești un infam.
El înălță din umeri și plecă.
O dată rămas singur în sanie, i se păru că iese de la închisoare. Ah, ce minunată e libertatea! își aprinse o țigară. Era atît de plin de citaniele nevastei, încît
35 zise vizitiului să mîie mai repede, ca nu care cumva să-l ajungă de pe urmă privirea ironică a Annei...
— Măi frate, proști sunt oamenii!... De la Adam pînă în zilele noastre, toți sunt păcăliți și totuși toți se păcălesc mai departe!...
40 Dete cu tifla în vînt la adresa bărbaților: apoi strigă la vizitiu:

— Mină, mă!
Vizitiul era un țigan, încotoșmănat într-un sucman cu găitanuri negre, și pe cap cu o căciulă cit o pomană. Țiganul era beat, și cum trebuia să mîie de-a-n picioarele, se rezema în hățuri/ Generalul îl prutului numaidecît. Ii ridică niște cruci și niște dumnezei cît el de mari; apoi îl pofți să șeadă jos:
5 — Șezi, afurisitule, că tocmai azi ți-ai găsit să te-mbeți!...
10 Țiganul șezu.
— Și nu te mai rezema în hățuri, boule I
Bietul țigan tocmai alunei mătăhăi pe o lătore. Un pumn năstrușnic îl puse în pozițiune verticală.
15 — N-auzi, mă, bețivule? Bată-te Dumnezeu de baragladina dracului I Tocmai azi ți-ai găsit să te-mbeți, mă?
— Să trăiești, măria-ta, că mai mult de inimă rea...
— Ți s-au înecat corăbiile!...
20 — Ba m-a bătut muiera, măria-ta.
— Bine ți-a făcut!
Vorba din urmă fu rostită numai așa, fiindcă era hărțagos; în fond însă, generalul simți că în vizitiul bătut de nevestă avea un coleg:
25 — Bre, mare comedie! gîndi el.
Apoi se întoarse iar către țigan:
— Și de ce te-a bătut, păcătosule?
— Să trăiești, cucoane, cică nu-s vrednic de dînsa...
— Apoi, așa o fi, mă.
30 — Muiera dracului, boierule ! Dai la deal, hacana; dai la vale, hacana...
Generalul începu să rîdă; se vede că asta e soarta iutului, gîndea el. De la mic și pîn' la mare, asta este: „dai la deal, hacana; dai la vale, hacana”. Apoi luă hățurile din mina vizitiului, și dete vînt cailor, ca să nu scape trenul.
35 Cînd ajunse la București, seara, începea să viscolească.
De la gară se duse drept la bărbier, se ferchezui bine, își ridică virful mustății în vînt; apoi trecu pe la Teatrul liric, unde își luă un bilet; de acolo se abătu

pe la Capsa, sâ mai audă ceva politică; în fine, plecâ și de aci, luind cu sine un carton plin cu dulciuri.

Cind se urcă din nou in sanie, ningea din temei. Generalul își ridică gluga peste chipiu și o porni. Merse sania, răsucindu-se din stradă tn stradă, pină ce ajunsse pe sub dealul Mitropoliei. Aci, în fața unei căsuțe joase, se opri. Generalul se dete jos, cu sacul de bomboane pe sub manta, sună la ușe, iar cind sâ intre, se lovi piept în piept cu un domn, care, cerindu-și iertare in nemțește, se duse pușcă spre poartă.

Fu intimpinat de la ușe de două femei, una în vârsta, alta **ttnără** de tot și mai cu seamă foarte frumoasă.

Bătrina era văduva unui capel-maistru german, care condusese ani întregi muzica regimentului comandat de Villară, pe cînd era colonel. După moartea lui bărbatu-său, văduva Își adusese aminte de fostul lor colonel și-l rugase s-o ajute. Generalul stăruise să facă pensie văduvei și **pusese** pe față in Conservator, Îndemnat la început de un sentiment **fireBC** de protecție și chiar de mila. Cu vremea însă, ochii fetei începuseră a-i zîmbi într-un colț al amintîrei. Generalul, cu bun-simț, luptase în contra unei aiurări sufletești atît de nepotrivită, dar fata era șireată, iar el slab de Înger, așa că treburile se cam încurcaseră.

Berta făcea progrese mari la piano, dar nu călca drept. Generalul luase lucrurile omenește. Egoismul bărbătesc suferea într-insul, dar el Încerca să ridă:

— PiBică, domnule, muierea! Zi-i pisică și Ias-o.

De astă dată însă, neamțul blond, care ieșea pușcă de la Berta, 11 plictisea grozav. Stete la dinsa puțin, vorbi posomorit și plecă cu durere de cap.

Se duse să prînzeaBcă la Bulevard, unde, printre diplomați străini și senatori naționali, era sigur să găsească doi-trei prieteni de pe vremea lui Cuza, flăcăi bătrini, cu care sâ mai rîdă și apoi sâ meargă la teatru.

Așa se și intlmplă: li găsi, risc și se duse cu dinșii la teatru.

Trupa nemțească de la teatrul liric era bunicică. Fiindcă se dezbrăcau cu gust și se Imbrăcau fără gust, se poate zice că toate actrițele erau bine îmbrăcate.

Niște dumnezei de pe vremea lui Omer, cu fulgere de tinichea în mînă; zeite goale ce veneau cu jelburi la Zeua, plîiîgîndu-se împotriva lui Achille sau a lui Priam: eroi rebeğiți; o Minervă hîdă; un balamuc de

5 Olimp, — peste tot nota este forțată, gluma siluită, dar toate stirneau risu).

Generalul făcu un chef nespun, uitind cu desâvîrșire legăturile lui cu lumea. Îl bufnea risul într-aiuri, silind pe vecini să se întoarcă spre el, mirați; repeta

10 cuvintele nemțești ce i se păreau mai caraghioase; tușea, scrișnea din dinți, bătea din mini și pe toate le încheia cu „bravo ai noștri”.

Cînd însă fu pe la sfîrșit, muzica săltăreață a opereții prinse acordurile unui vals incintător, plin de

15 adieri melancolice, a căror suavă melodie străbătea în suflet ca un suspin. Coardele viorilor vibrau cu intonațiuni de glas omenesc, iar notele se mlădiau pe măsura valsului ca undele pe valuri.

Cind se sfîrși actul, toată lumea fluiera sau ciuta

20 in gînd, gata sâ joace. Numai generalul ieșea pe tăcutele. Ochii albaștri ai Bertei ii răsăriseră în minte ca două viorele, iar cit colea pălăria neamțului.

Se duse omul la club, încercă sâ-și facă partida obicinuită, dar fără chef și fără noroc. Un valet de

25 pică avea o șleapcă pe ochi, Întocmai ca neamțul.

Ostpnit și plictisit, o porni acasă.

Pe cind se dezbrăca, se simți umilit și prostit, și fără voie se întrebă de nu care cumva era gelos.

— Ei, aș!... zise el tare.

Nu era gelos, dar avea ceva. Și cum se gindea aiurit, ochii lui căzură pe portretul neveste-si. Atunci scena de la moșie îi reveni in minte, și deodată o mulțime de lucruri se legară și se explicară între dînele: nici

30 Anna, probabil, nu era geloasă de dînsul, după cum nici a) nu era gelos de Berta. Numai, atît Anna, atunci, cît și el, acum, erau răniți in amorul lor propriu. Amorul propriu! Egoismul! Adevăratele izvoare ale nefericirii omenești!

Și cum in fond generalul era numai stricat de imprejurări, zeflemist și caraghios, fără a fi rîu la suflet, se culca, hotărît sâ nu mai supere pe nevastă cu nimicuri.

40

Cu această îndreptare, scoasă din propria lui experiență sufletească, păru a redobîndi buna dispoziție de toate zilele, libertatea launtrică, cea dinții condițiune a liniștei gîndurilor și a fericirii.

În lipea lui de la țară, Anna duse lucrurile cu atîta tact și atîta stăruință, încît toată lumea i se supuse. Căsătoria lui Comaneșteanu cu Mia, hotărîtă de dînsa, fu primită de toți, și după cîțiva timp se și făcu.

Îndată după nuntă, tinerii plecară în Italia.

10 Drumul se urmă liniștit pînă la Roma. Mia se bucura în tăcere de priveliștea locurilor, uitîndu-se ceasuri întregi pe geamul vagonului și întorcîndu-și ochii din cînd în cînd spre bărbatu-său, cu sfiata virstei și împrejurărilor în care se găsea. O imagine
15 nouă despre dînsa îi umplea mintea: era acum *doamnă*, lucru așa de respectabil! Doamna Comaneșteanu!... Părinții îi spusese și ea simțise că făcuse o căsătorie neașteptată, luînd pe un om cu nume mare în Țara Românească și cu avere. Era ceva turbure în atmosferă.
20 Fata înțelegea, poate că chiar știa de ce se făcuseră lucrurile cu atîta grabă. Totuși, nu mai puțin era gata să se devoteze lui bărbatu-său, cu toată căldura generoasă a tinereții. Dînsul părea preocupat, dar îi purta de grije. O lăsa în gîndurile ei, întrebînd-o din cînd
25 în cînd dacă nu-i era frig, dacă dorea ceva. Restul timpului, cetea.

Ajunseră la Roma într-o dimineață de martie. Mia privea pe fereastra vagonului în Campania romană ca într-un tablou biblic. Cît auzise ea vorbindu-se în
30 casa părintească de Roma, de patria străbunilor noștri, de monumente, de antichități, de mindria de a se cobori din așa mare neam ar fi fost destul ca s-o facă să vibreze acum la vederea aqueducurilor, a cîmpului pustiu, înflorit ca luncile și presărat cu turme de oi. Dar și fără amintirile părintești, Mia ar fi
35 putut pătrunde în caracterul emoționant al lumii de

care se apropia, fiind în însușirile firei ei de a pricepe tot «ce era frumos și bun.

Bărbatu-său simțea și el înriurirea Romei de care se apropia, dar cu o notă personală ce-l făcea să sufere, încordînd parcă icoana tragică a locului și a timpului. De patru zile de cînd plecaseră, el încerca să pătrundă în legătura împrejurărilor și să-și scoată o linie de
10 purtare. Cînd primise să se jertfească însurătorii impusă de Anna, era bine hotărît să se despartă. Însă, ca la toți oamenii fără voință, pe cari îndoiala binelui și a răului îi ține între gîndire și faptă, realitatea unei noi ființe intrată în viața lui îl nedumerea de tot. Cu instinctul lui de om blajin și drept, înțelegea că Mia, *nevastă-sa* era acum *cineva*. Nevastă-sa l... De
15 vreo două ori, puterea legitimă a cuvîntului acesta avusese farmecul de a evoca imaginea mame-si, și atunci se uitase pe furiș la Mia, și avusese impresia că fata, îmbrăcată acum altfel, părea alta. În suavitatea chipului ei, o nuanță rătăcită de temere și de
20 tristețe îi da un aer de victimă.

El mișcă încet din cap, gîndindu-se că victime suntem cu toții, care mai mult, care mai puțin; că Anna era mai mult decît toți, ea, ajunsă aproape de
25 capătul vieții¹¹, fără nici o mîngiere, nici una!... Și atunci îi reveni în minte icoana adorată a unchiului său, mortul în război, cel ce, ca și dînsul, iubise poate pe Anna, tînără de tot atunci, cum era acum nevasta lui. Fugeau liniile munților albași¹² spre orizontul clasic al Sabiniei. Un sentiment de nedomirire și de
30 zădărniciie îi ridică un oftat din adncul sufletului. Mia se întoarse deodată către el cu ochii mari:

— Ce ai?

— Nimic...

Ea ti privi lung și nu mai răspunse.

35 Ajunseră astfel în cetatea eternă. Fata se bucura de tot, de plantele verzi, de ruinele termelor lui Dioclețian, pe lingă care trecură, iar el se bucura de bucuria ei. La hotel, Mia își alege o camera din care putea vedea panorama Romei, iar bărbatu-său o alta alături.

40 Acum începea viața statornică între dînșii, de bărbat și femeie. Nici unul nu știa ce să zică și cum să

se poarte. Le era foame la amîndoi, și în această po-
vață a natorei se întîlniră de minune. .

Mia se îmbracă repede și se coborî jos, nerăbdătoare
de a vedea orașul. Bărbatu-său o ajunse de pe urmă,
5 cu citeva foi de hîrtie în mină. Luară cafeaua în grabă
și ieșiră. Pe cînd el da portarului foile de hîrtie, dînsa
voi să întindă mina ca să le citească, dar numaidecît
se răzgîndi.

— Sunt trei telegrame, zise el.

10 — Da?

— Să dăm de știre aasă că am ajuns bine. Una
cătrec părinții dumitale...

— Mulțumesc, domnule...

El se uită la dînsa, zîmbind:

15 — Ce fel, *domnule*?

Fata plecă din umeri cu nehotărîre:

— Nu pot zice altfel, mă rog... Poate mai pe urmă.
Și alta către tatăl... domniei-tale?

— Da.

20 Mai rămînea a treia. Mia nu întrebă, iar el nu
răspunse, deși pe amîndoi îi preocupa această de a
treia telegramă. Trăsura mergea spre Coliseu, cel
dinții monument pe care voia să-l vadă fata, după
citirile ei și după vorba lui tată-său. Se uitau pe vîrf
25 zidurilor colosale, pe cari le aurea soarele; pe gradinele
de la villa Aldobrandini⁶³; pe turla lui Nerone⁶⁴. Cînd
trăsura coti pe Via Nazionale, se zări, pe coborîșul
unei strade, în vale, vîrfurile unei coloane. Mia tresări
și fără voie se lipi cu umărul de bărbatu-său. Apoi îi
30 zise ineet și ca încremenită-

— Pare-mi-se, domnule, că am văzut Columna noas-
tră...

Apoi întrebă pe vizitiu în italienește de era așa.
Așa era.

35 — Este Columna noastră... repetă ea, cu ochii sti-
clind. O să mergem și la dînsa, nu-i așa?

— Da' cum să nu mergem, draga mea, că de asta
suntem aici. O să mergem peste tot pe unde vrei.
Du-mă dumneta. Dar, mă rog, știi italienește? Văd
40 că vorbești prea frumos.

— Știu puțin. Am învățat ca să fac plăcere lui
tata.

Trăsura se învirtea prin strade înguste, trecea pe
sub sîrme de lumină electrică, pe lingă ruine, pe sub
5 balcoane pline de flori, pe sub ferestre pline de rufe,
cu alte cuvinte, printr-o lume nouă și curioasă, deși,
de fapt, foarte veche. În cele din urmă, intră într-o
uliță cotită, ce urca la deal, și deodată apărură ochilor
fermeceți ai călătorilor, Coliseul, puternica zidire ce a
10 înfruntat 18 veacuri de viață și mina sacrilege a omului,
fără să se clintească. Cînd trăsura se coborî din nou în
vale și trecu pe lingă arcadele mărețe, Mia se făcuse
mititică, plecînd capul pe o parte ca să vadă coroana
de ferestre ce luminează fruntea Coliseului. Se deteră
15 jos amîndoi, uimiți de splendoarea acestor ruine, peste
cari soarele ploua o pulbere de picături de aur. Intrară
încet, de-abia călcînd, fără să auză glasul vînzătorilor
de mozaice de sub arcade. Înăuntru nimeni. O pace
străină și amețitoare, ca de pe alte tărîmuri, părea a
20 învălui realitatea într-un parfum de poveste⁶⁵.

Alexandru tăcea, zdruncinat pînă întemeliile gîndu-
rilor lui de viitor erou⁶⁶. Cine și ce se poate asemăna cu
poporul care a clădit asemenea mări și cu măriile ace-
stea!... Nevastă-sa se apropiase pe nesimțite de el, îl luase
25 de braț și îl stringea cu putere, ca și cum ar fi voit să
deștepte într-insul ecoul simțirilor ei.

* — Doamne, că mîndru mai el... zise ea, cu glasul
rătăcit în imensa tăcere a monumentului.

— Incomparabil! zise el, mișcat.

30 Mia, înțelegînd parcă ce aproape era el cu sufletul
de al ei, în minutul acela, rosti încet, rezemîndu-și
fruntea de umărul lui:

— Acuma aș îndrăzni să te chem pe nume.

El îi strînse brațul subt al lui, fără însă să se uite
35 la dînsa, pierdut departe, în întinderea infinită
a timpului, regretînd că în asemenea momente mai
sunt oameni și mai cu seamă femei, cari apoi mai și
vorbesc, și vorbesc de sentimentele lor.

40 Nepotul mortului în război era legat prin legile
mostenirii de idealismul familiei lor, și nici nu bănuia
că unchiul lui gîndise altădată despre Anna, întocmai

cum gindea el acum despre nevastă-sa, care, cu toate astea, avea dreptate, fiindcă nu făcea decât să caute portița prin care **Bă** se strecoare în sufletul lui.

Tocmai după ce ieșiră din Goliseu și mersul trăsurei prin strade moderne îl întoarse în conștiința vremii de acum, bărbatul înțelese pe femeie. O atinse cu mâna pe mină:

— Va să zică, Mia, de azi înainte mă chemi pe nume.

Ea Zîmbi trist:

— Nu Încă...

Pină seara umblară prin vile și pe la primblări, spre a se orienta în oraș.

15 Când veni vremea de odihnă pentru toată suflarea, tinerii se despărțiră ceva mai apropiați. El îi sărută mîna, pentru Intîiași dată, iar dînsa, încurcată de tot, rămase locului. După un moment, trecu în odaia ei și închise ușa cu cheia.

— De ce încui ușa, Mia? Te temi de mine?

20 Ea descuie ușa și răspunse din odaia ei:

— Nu mă tem... dar nu știu cum să fac, ca să nu te supăr.

25 Nici el nu știa ce să facă și cum să se poarte. Rămas în fine singur, după patru zile de căsătorie, respiră. Cea dinții gîndire fu pentru Anna. Voi să-i scrie numaidecît. Biata Anna! Rămasă departe, singură, muncită de gînduri și crezîndu-l poate fericit. Deschise sacul de drum și scoase hîrtie... Cu toate astea li venea peste mină să scrie unei alte femei, acolea, alături de odaia în care era nevastă-sa. Nevastă-sa!...
30 Ce lucru nou și ciudat!...

Gîndi să se culce. Se dezbracă încet și ae culcă.

Deocamdată, nestatornicia întîmplărilor din vremile din urmă îl copleși, biruindu-i puterile, și adormi...

35 Cînd se deșteptă, i se păru că numai ațipise. Se uită la ceasornic: era 4 de dimineață. Dormise aproape 6 ceasuri, fără să facă o mișcare. Se ridică pe un cot și ascultă. Alături nu se auzea nimic. Atunci se sculă și se puse să scrie Annei. Scrise pînă ce-l apucă ziua și,
40 cînd isprăvi, rupse scrisoarea. Era absurd și necinstit a scrie Annei, acolea, cu nevastă-sa alături.

Atunci se aruncă iar pe pat. Se gindea la Mia: de nu l-ar fi auzit!... Și iar adormi.

Cînd deschise ochii a doua oară, erau 10. Sări din pat și se duse să bată la ușa nevastă-si.

— Bună-dimineața, Mia!

— Bună-dimineața, domnule...

— Alexandre!

— Domnule Alexandre.

— Cum ai dormit, Mia?

10 — Nu tocmai bine. Dar nici domnia-ta... M-aș ruga să-mi dai voie să ies pentru vreun ceas.

— Vrei să ieși singură? Nu vrei să m-aștepti?

15 — Ba, cu dragă inimă. Numai aș fi dorit să nu-ți schimb deprinderile pentru mine. Afară de asta, eu mă duc în pelerinagiu, să văd colegiul unde a învățat tata...

— Bine, dragă.

— Și altă dată nu mai ies fără domnia-ta.

20 Dînsa ieși, fiindcă simțea absolută nevoie de aer. Nu închisese ochii toată noaptea. îl auzise scriind, știa și cui scrisese, și cu toate astea se simțea fericită de ase găsi acolo... Se sui într-o trăsură și se duse în Piazză di Spania. Zidurile enorme ale Colegiului de *Propaganda* i se părură că închid toată înțelepciunea lumii,
25 fiindcă acolo învățase tată-său, omul sfînt, pe care ea îl iubea ca pe ochii din cap. După ce făcu ocolul colegiului, intră într-o biserică și se ascunse după un stîlp, în fața unui altar, unde nu slujea nimeni, și acolo prinse a se gîndi la Dumnezeu înalt și iertător,
30 la ființa bună și dreaptă ce duce rînduiala lumii, și-l chemă întru ajutorul mai întii al lui tată-său și a poporului de acasă ce suferă, apoi în ajutorul și spre liniștea sufletului celui ce-i era drag. Apoi ieși și umblă spre Pincio", ca să treacă vremea. Simțea că bărbatu-său are nevoie de liniște și nu voia să-l apese cu prezența ei continuă.

35 în sfîrșit, pe la vremea dejunului, veni acasă. Alexandru ieșise și-i lăsase vorhă să-l aștepte. Ea-l așteptă jos, în sala de lectură. Ceti un ziar, două, trei, fără să vie nimeni. Atunci se duse sus, întrebînd pe toată lumea de „suo marito". Iar se cobori, iar se urcă

sus. Se simți deodată părăsită în pustiu, și-i veni să plingă.

Pe când umbla, alergînd prin coridor și reclamînd la toate slugile ce zimbeau, pe „suo marile-”, acesta

5 ieși din odaia ei, unde o aștepta, și o chemă la dînsul. Mia dete năvală în odaie și se aruncă la pieptul lui, fără să știe ce face, tremurînd.

— Ce este, dragă?

Ea nu putea vorbi. Dînsul o lipi de el, simțînd

10 pentru întiași dată parfumul de sănătate ce-lrăspîndea părul ei.

— Ce este, Mia dragă?

— Nimic... numai să nu mă mai Iași... Am fost... știu...

15 — Ce știi, dragă?

— Nimic... Să mă ierți c-am ieșit...

— Te iert... *i mai la urmă nici n-am de ce să te iert. Tu să mă ierți pe mine, c-am umblat într-aiuri, făcîndu-te să m-aștepți.

20 Se deteră jos să dejuneze. In mijlocul unei nenumărate mulțimi de străini, fata se simțea citeodată la capătul lumii și încerca să se apropie mai mult de bărbatu-său. Dar nu știa cum. Iar el, care poate ar fi știut cum, era paralizat in toate avînturile generoase

25 către nevastă, de amintirea Annei.

Seara a doua iar se despărțiră, sărutîndu-i el mîna, sărutîndu-i-o și dînsa lui, ceea ce păru a-l mișca și aproape a-l supăra. Se dezbracă și se culcă, ascultînd în camera nevستی-sei nu se auzea nici o mișcare.

30 Ce putea face? Ii veni în gînd că poate nici nu se culca, de frică. Atunci se sculă, se îmbracă din nou și deschise ușa binișor.

— Se poate?

Fata ședea într-un fotoliu, în fața a două vreascuri

35 ce ardeau în cămin, pe jumătate dezbrăcată, cu un șal peste umerii goi, cu o haină scurtă, ce lăsa sâ i se vadă piciorul strîns în botină pînă sus. Părea singură, în adevăr, uitată de oameni și de Dumnezeu. Lui i se făcu milă, simți un val de generozitate că-i

40 inundă inima.

— Ce faci dragă, nu te culci?

Ea ridică ochii către dînsul:

— Nu mi-i somn, nu pot dormi.

— Bine, dar așa nu se poate. Te bolnăvești.

— Ce să fac?

5 — Să te culci.

Ea îl privea mereu. El se apropie de dînsa și-i puse mina pe frunte silînd-o aă se uite drept în oehii lui:

— Nu care cumva te temi de mine!...

Ea zîmbea, rătăcită ca In vis.

10 — Mă tem, eu vorba pe care am jurat-o înaintea Domnului, fiindcă ești bărbatul meu. Dar mai mult nu.

— Să nu te temi de mine, și să aibi încredere, cel puțin In vorba mea și In dorința de a te apăra de toate relele.

15 — Am toată încrederea, o încredere oarbă, din ceasul în care am zis *da*. A fost cam greu pînă să-l zic...

Ea încercă să-și tragă haina mai jos și să-și ascundă bine umerii. Bărbatu-său, mirat de vorba ei, luă un scaun și voi să șeadă lîngă dînsa. Dar ședea rău. Atunci dete scaunul la o parte și șezu jos pe covor.

20 — Da?...

— Ei, Doamne, mă crezi oarbă sau așa de proastă încît să nu pricep nimic?...

25 — Atunci?...

— Cum de m-am hotărit să zic *dai*... Asta-i taina mea.

El își întoarse privirile de la foc și se uită la dînsa. Flacăra căminului se reflecta in ochii ei ca într-o noapte depărtată. Parcă nu văzuse de cînd era ceva așa de mișcător. Fără să știe de ce și cum, își rezemă fruntea de coapsa ei. Era caldă și binefăcătoare ca lumina. Stete astfel cîteva minute, ascultînd cum ii

35 bate slngele în vine, apoi se sculă In genunchi, îi luă o mîna cu care stringea șalul la piept și i-o sărută.

— Prin cite neînțelegeri cu noi înșine trecem!... Eu știu că sunt vinovat de ceea ce fac acum, dar în ce chip sate apăr de mine?... Ești așa de străbătătoare

40 In Bișfet, încît mă tem citeodată să nu te iubesc... Ei ii căzură minile pe brațele fotoliului.

—Și te temi de asta!

— Încă da, zise el, apropiindu-și obrazul de sinul ce acum rămânea gol și sărutându-l. Ah, Mia dragă, îmi pierd mințile! Aș voi să fii mai puțin înctntătoare... Ești femeia mea, nu-i așa? Spune-mi că ești a mea...

— Cit de mult! zise ea, trecîndu-și un braț după gîtul lui. Atît cît poate să fie un om al altui om, cu înțelesul de sclav supus și ascultător.

El în adevăr ca-și pierdea mințile: la urma urmei, o iubea sau n-o iubea, Mia era nevasta lui. Și voi să se apropie de dînsa și mai mult. Fata, cu capul rezemat de fotoliu, părea că se topește ca o ceară la căldura focului. Îi treceau prin ochi'adieri de voință, cari mureau pe drum, înecate în voluptate. Dar cu o încordare disperată, sări drept în picioare. El de asemeni era acum în picioare, în fața ei, crud și amenințător. În fuga gîndurilor i se păru fetei că niciodată nu-l văzuse atît de nalt și de voinic, atît de poruncitor și de bărbat. Cu creșterea ei, în care cultul pentru om era aproape superstițios, ea se domoli deodată și, neștiind ce să zică și cum să se apere, întinse minile tot către el, strîngîndu-le una într-alta și căzu la pămînt.

— Nu mă batjocori!...

Vorba răsună att de brutal, încit bărbatu-său făcu stînga-mprejur și trecu în odaie la dînsul, trîntind ușa. Însă de-abia ajuns la el, simți că el era brutal, brutal și mizerabil, iar că dînsa avea dreptate. Fără să stea un moment la indoială, se întoarse înapoi.

Mia, căzută jos pe covor, eu umerii goi, cu brațele întinse pe genunchi, se uita în pămînt. El o rugă să-l ierte și să se scoale de jos, unde putea răci. Apoi li așeză pernele patului, îi puse lampa pe măsua de noapte și o rugă să se culce. Fata îl ascultă.

—Și daeă mîine ai un moment liber, scrie un cuvînt Annei.

Mia se uita la el nedomirită:

— J-ai Beris domnia-ta.

El treu în camera lui și se întoarse cu bucățile de scrisoare în mînă, pe care le rupse din nou în fața

nevastă-sei. Apoi, foile de hîrtie și plicul fură aruncate pe cărbunii ce pîlpiiau din ultimele flăcări murind.

VI

A doua zi dimineața, cînd se revăzură, Mia părea ceva cam ostenită, dar atît de stranie, cu o căutătură nouă, cu ochii umezi de o fericire ce părea a-i face aureolă împrejurul frunței.

— Iar n-ai dormit!...

— Nu prea.

— De ce?

— Fiindcă n-am putut. Și chiar dacă-aș fi putut, n-aș fi vrut... Iată scrisoarea.

Apoi trecu din nou în camera ei, și de acolo chemă pe bărbatu-său:

— Alexandre!...

El se duse repede la dînsa.

— Ce este?

— Nimic. Am zis bine?...

Rîdea, cu capul plecat pe un umăr, cu atîta farmec și atîta grație, că părea în adevăr o ființă nouă, ce, pe fiecare zi, și pe fiecare minut se revela bărbatului său. El îi luă brațul sub al lui, îi mingile mîna și i-o sărută, apoi amîndoi trecură în salonaș, unde el o puse ca pe un mosafir să șadă și-i aduse cafeaua dinainte. Ea zîmbea.

— Unde-i tata, să mă vadă... O domnișoară pe care o servește un domni...

— Adică o domnișoară măritată.

Mia se-nroși, dar se făcu a nu-nțelege și urmă:

— Ar fi cea mai mare nerușinare femeiască. Dar despre toate eu îi scriu și-i spun că fac tot ce pot ca să înțeleg pe *domnul și stăpînul meu*. Sunt destul de supusă pînă acum, nu-i așa?

El dete din cap:

— Așa și-așa. Dacă-ar fi să scriu eu lui socru-meu...

Fata se făcu și mai roșie, dar urmă liniștită:

— I-ai spune eă ai o soție cam prostuță, dar care te iubește din tot sufletul.

Se descărca deodată de cuvintele din urmă, parcă speriată de ce îndrăznise să zică. El o privea nedormit.

— De când asta?

5 — De acum și de mult.

— Mio!

Ea ridică ochii spre el înecați în lacrimi.

— Gine-ar crede că joeul de șah poate avea asemenea urmări!... zise ea, încercînd să zîmbească.

10 Bărbatu-său veni lingă ea, privind-o de-aproape, nehotărît, parcă chiar trist. Lupta cu slăbiciunea lui, cu gîndurile de dreptate și cu imaginea Annei. Dacă Anna ar fi fost cu dînșii, la Roma, ar fi uitat-o mai lesne și mai lesne s-ar fi lăsat farmecului de a trăi în

15 pace cu nevasta lui și a o iubi. A o iubi!... începea să încolțească ceva, delicat și infinit de dulce, pentru firea nouă a femeii lui. Dar Anna era departe, și depărtarea mărește tot în lumea iluzionărilor.

20 Mia se uită tot ea la el, parcă mțelegîndu-l și voind să-l ajute a ieși din gîndurile în care se muncea. El îi trecu mina pe ochi, și reveni la Ioc.

— Eu am scris părintelui domniei-tale, zise ea,

— Când?

— Astă-noapte.

25 — Va să zică n-ai dormit de loc.

— Am dormit puțin.

El se sculă din nou și iar veni lingă dînsa, hiindu-i o mină:

30 — Lucrurile nu pot urma astfel. Trebuie să-mi făgăduiești că vei dormi. Altfel mă mîhnești.

— Îți făgăduiesc. Fac ce pot și mai cu seamă ceea ce dorești,

35 Cînd ieșiră, vremea era a ploaie. Se urcară într-o trăsură și o porniră către Forul lui Traian⁸⁸. Ga doi camarazi, umblau acum la braț, prinși de înrîurirea lumii în care intrau.

— Ce păcat că nu e vremea ca la Coliseu, zise Mia încet. Parcă lumina e în noi astăzi...

— Așa e, dragă.

40 Coloanele frînte și întinse la pămînt dau o solemnitate nespūsă locului. Ei mergeau ușurel, apropiindu-se

de temelia spiralei. Cînd fură destul de aproape, ca să vadă bine trofeele de pe cubul coloanei, Alexandru simți brațul neveste-sei tremurînd. Ea le știa pe dinafară toate desemnurile acele clasice; le avusese înaintea ochilor toată copilăria ei, și parca nu-i venea să creadă că le vede aievea.

5 — Și încă lipsesc vulturii, zise fata. Unul trebuie să fie pe aici pe aproape, într-o biserică ce se cheamă Sfinții Apostoli⁸⁹.

10 — Da?... De unde știi?

— Cum să nu știu! Că doar asta este cel dintîi lucru pe care l-am învățat. Iată și o rază de soare... Va veni poate o vreme și pentru noi!... Cît îți sunt de recunoscătoare că m-ai adus aici!... La asta visam

15 noi toată vremea acasă, domnule.

— Da' nu mă cheamă așa, dragă.

— ...domnule Alexandre...

— Alexandre, scurt.

— Da... Alexandre, zise ea, ridicînd ochii spre el.

20 — AI... împăratul nostru a făcut și minunea asta!...

Ei nu-i părea rău că el amesteca pe împăratul divin cu lucrurile lor sufletești, fiindcă la dînsa tot ce era nobil și curat se ridica spre imaginea patriei ei latine, ca un prinos. Complicațiile abstracte, ce nu mergeau în

25 calea asta, nu le înțelegea și n-o interesau.

Cu un binoclu la ochi, urmărind scenele de pe coloană, ea vorbea întrerupt, transportată în lumea depărtării.

30 — Iată-i acolo cum trec Istrul către noi... Și unii pe cai... Iată și *badea* nostru...

— Care *bade*?

— *Dacul* nostru îmbrăcat aidoma ca la Hurești...

— Ei, bată-te de fată l socoteam c-ai văzut pe cineva cu adevărat.

35 Ea își lăsă binoclul de la ochi și începu a rîde.

Ieșiră deasupra Forului, ca să vadă mai bine scenele spiralei, și cînd în fine porniră pe jos către altele de văzut, el se uită la dînsa lung, parcă o revelațiune lăuntrică se făcuse în el despre dînsa.

40 — M-aș ruga să-mi cumperi niște fotografii, să le trimit acasă!

EI o auzea și n-o auzea.
— Alexandre...
— Dragă...
5 — Vrei, mă rog, să-mi cumperi niște fotografii?..
— Cum nu ! o prăvălie întreagă. Haidem...
Birjarul, care venea după dînșii, îi duse In Via
Condotti, strada clasică a vinzătorilor de asemenea
lucruri^o. El luă tot ce găsi despre Coloana și Forul lui
10 Traian, fotografiile colosale de statuiele împăratului,
de costurile lui...
— Prea multe. Nu risipi banii, zise ea domol.
Puseră lucrurile în trăsură și ieșiră din nou pe jos,
să vadă magazinurile și lumea. La un colț de stradă,
ea îl opri înaintea unui geam, plin de giuvaericele
15 minunate.
— Uite ce minuni!...
Bărbatu-său o răsuci pe loc și o sili să intre la giu-
vaergiu.
Negustorul desfăcu înaintea lor tot felul de colane,
20 de inele, de diademe. Fata făcuse ochii mari și privea
cu jenă. El o silea să aleagă ceva.
— Mă rog, iartă-mă, nu sunt pentru mine.
— Ba tocmai...
Și fiindcă ea nu voia să aleagă nimic, alese el un
25 lanț de mărgean, cu mici diamante printre perlele
roșii, cel din urmă model, lung pînă la genunchi.
Fata se uită la dînsul cum plătea o mulțime de
bani, tristă, neștiind să-și prefacă gîndurile.
— Eu sunt proastă, îi zise ieșind... Sunt o biată
30 fată căreia nu i se cuvine așa lucru scump. Îi voi purta
pe acesta, fiindcă mi l-ai luat domnia-ta, dar mai mult
nu... Am toate sculele de la mama domniei-tale, ca
reginele. De ce arunei banii?... adaogă ea, cu glasul
tremurînd.
35 El era mirat și atins de acest nou efect pe care-l
producea un dar.
— Îi arunc, fiindcă îi am și fiindcă îmi face plă-
cere să dau... Asemenea mici lucruri pot să-mi permit,
și poate și mai mult. E bine s-o știi, fiindcă ești neva-
40 sta mea... Dacă m-aș scăpa de datorii, aș putea mult
mai mult.

Ea se retrase în fundul trăsurii, ducîndu-și mina
la ochi.
— Ai datorii?
— Ca orce bun român.
5 — Iartă-mă, dar vorba asta mă cutremură.
— De ce?
— Fiindcă am auzit-o așa de des în casa noastră !...
Dar la noi nu se putea face altfel, fiindcă adesea ne
lipsea plinea, cînd era tata închis. Ah, domnule, ce
10 vinovată e lumea care risipește!...
El tăcea, mirat și nemulțumit de stîngăcia ei.
Fata parcă înțelegea ce se petrecea într-Insul.
— Iartă-mă... aș vrea să-ți zic pe nume...
— Alexandre, răspunse el, zîmbind de atita naivi-
15 tate.
— Da, Alexandre. Cînd voi îndrăzni mai mult, îți
voi spune cît suferim noi, peste munți; cîtă lipsă
ducem, cîte angarale și nevoi — pe cînd dincoace, la
dumnevoastră, se risipesc averile... Acuma nu îndrăz-
20 nesc...
Apoi, îl atinse pe braț, încetinel:
— Ai datorii?
— Da.
— Dacă ai avea încredere în mine, le-am plăti.
25 — Negreșit că o să le plătim. Chiar mîine, dacă aș
voi: n-am decît să vînd ceva, or partea de la mama, or
de la unchiu...
— Doamne păzește !... Cît voi trăi eu, nu vei vinde.
— Ei, bravo! Cum o să plătești altfel?
30 — Vrei să oprim trăsura? Nu te aud. Să mergem
pe jos.
Se deteră jos. Fata scoase din buzunar portofelul,
se tocni cu birjarul și, cu toate că acesta bombănea,
îi plăti cursa lui, fără un ban mai mult. Bărbatu-său
35 rîdea.
— Va să zică începem economiele?
Ea nu-l auzea. Se prinse din temei de brațul lui,
își potrivea pasul pe al lui bărbatu-său și începu:
— Cît voi trăi eu și cît voi purta numele domniei-
40 tale, nu vei vinde. Ce ai de la părinți trebuie să ră-
ni lînă.

— Cm? zise el, oprindu-se in loc și rizind.

Ea zimbi și se uita în jos:

— Nu ștm... domniei-tale. Dacă ai încredere în mine, nu trebuie să-ți arendezi starea. Eu sunt femeie de muncă. Să mă lași să muncesc. Domnia-ta să faci ce vrei, să faci politică. Eu te-ajut. Merg la țară și stau acolo- Părintele domniei-tale va fi și al meu... Și vei vedea că plătești datoriile — îți spun pe cuvântul meu, de adevărată fecioară de român.

— Bine, zise el, Inriurit de puterea cu care vorbea fata. In **Bchimb ce-mi ceri?**

— Nimic, răspunse fata, plecind capul. Ceea ce ți-aș cere nu-mi poți da... Poate cu vremea, când vor trece anii și dorurile...

El tresări. Ii bătea inima, auzind-o vorbind. În Înțelepciunea ei străbătea un accent de descurajare, pe care voința nu-l putea ascunde. Trecu un moment de tăcere peste amîndoi. El încercă să glumească:

— Dacă n-am fi in stradă, te-aș săruta.

— Vremea poate multe... Pentru mine nu-i nici o greutate de a aștepta.

— Cum așa?

— Ți-am spus...

— Ce?

— E taina mea.

Ajunseră la otel și dejunară amîndoi, bucuroși de a se găsi față în față. După dejun, el o rugă să se odihnească. Ea nu voi cu nici un preț. își scoase pălăria, să-și îndrepteze părul, pe care dintr-o aruncătură de cap îl lăsă să cadă pe spate. El o vedea din odaia lui, și veni la dinsa, luîndu-o de mijloc și sărutînd-o pe undele de păr.

— Nu te supări...

Ea se întoarse spre el.

— De oe mă Întrebi?... Știi bine că nu mă supăr. Aici nu mai suntem in stradă, — parcă așa ziceai. Șezi. Vrei să-mi pui pălăria asta?... sau pe astăaltă? Mi le-a ales doamna Anna pe amindouă, adaogă ea privindu-I fix.

— Pune pe care vrei: cu amindouă îți șade bine.

El Începea să se găsească in echilibru nestabil față cu nevastă-sa, dar totodată într-o așteptare continuă de ceva nou. Simțea că voința ei binefăcătoare pătrundea in el pe fiecare zi și pe fiecare ceas, insinulndu-se ca o rază de lumină.

Umblară după prînz prin biserici. Aci, pentru fată, toate îi aminteau pe tată-său. La fiecare preot ce Întîlneau — și erau mulți — ea găsea prilej să apună cîte o particularitate a firei bătrînului luptător, pentru care avea un adevărat cult.

Seara prînziră din nou la masa lor și după prînz se urcară la ei.

— Astă-seară ne culcăm devreme, zise el cu hotărîrle, și dumneta îmi vei face plăcere să adormi numai-decît. Altfel, scriu lui socru-meu că nu mă ascuți.

Ea rise cu plăcere, apropiindu-se de el și punîndu-i miinile pe umeri:

— Te ascult in toate și mă culc.

— Nu numai te culci, ci și dormi.

— Si asta, dacă poruncești.

— Poruncesc.

Ea se uita la el lung, ținindu-și mtnile pe umerii lui.

— Poate... cu vremea n-o să-ți mai fiu așa de străină...

— Nu-mi ești străină nici acuma...

Ea-I întrepruse, dlnd din cap eu neîncredere.

— Noapte bună, zise fata, depărtîndu-se. îți făgăduiesc că voi dormi.

Rămași fiecare pe seama lui, gîndurile îi luară pe amîndoi. El se dezbracă și se culcă, păzindu-se de a mai intra în camera nevastă-sa, dar părindu-i rău că răminea singur, fără de dînsa. Un sentiment obscur de temere venea o dată cu imaginea Annei. Se simțea umilit de atitea neazuri pe care le îndura el și pe care Ic îndura și fata, nevinovată.

Treceau ceasurile, și e], care rugase pe Mia să doarmă, nu putea dormi. O vedenie nouă sta acum în mintea lui: umerii albi ai fetei.

Auzi bătînd la ușe.

— Tu ești, Mia?

Fata deschise încet «şa.
 — Eu. Se poate?...
 — Cura să nu se poată !
 5 Ea veni spre el, Îmbrăcată frumos, cu o haină de casă albă, acoperită de horbote, și cu lanțul cel nou pe după glt.
 — Am venit să îndreptez stitigăcia de astăzi, dacă se mai poate și nu ești supărat.
 — Nicidecum, dragă. Ia un scaun și șezi Ungă mine.
 10 Mă ierți că nu ți-l ofer eu, dar n-aș putea, adaogă el rlzlnđ.
 Ea șezu lingă marginea patului. Îi erau ochii adinei și plini de flacăra nobilă a gândurilor. Drept și hotărât, îi luă o mină și i-o sărută.
 15 — Trebuie să-ți fi părut îngustă la minte, astăzi. Se cade să mă ierți și să mă compătimești, că doar nu o fac din rea-voință, ci din nedeprindere. Eu am fost crescută în casă de oameni sărmani... Noi nu știm să ne prefacem și nici să trăim ca domniele-voastre.
 20 — Da' nicidecum, fetițe.
 — Așa mă prinde câteodată gândul și dorul de a face și eu ceva pentru binele domniei-tale și de aceea am grăit prostiele mele de astăzi... Numai să mă ierți...
 — N-am de ce, dragă.
 25 — Cum o să știu eu îndrepta, eu, o biată femeie proaBtă, ceea ce n-au îndreptat alții. Domnia-ta ești stăpinul a toate, și al meu.
 — Bine, dragă, de ce te gindești tu la atâtea lucruri? Nu numai că nu m-ai supărat, dar chiar mi-ai făcut mare plăcere, și așa vom urma.
 30 — Atunci sunt mulțumită. Nu te-am supărat?
 — De loc.
 Ea păru a se gindi un moment.
 — Bine. Mă duc să mă culc liniștită.
 35 Se sculă, dar apoi iar șezu. Căuta ceva:
 — Mă rog, îmi ierți o altă întrebare?
 — Orce, dragă.
 — Nu ai scris doamnei Anna?
 El se uita la dînsa, nedomirrit:
 40 — Nu. Ți-am arătat scrisoarea pe care am ars-o.

Fata voi să mai zică ceva, dar glasul i se îneca în piept. Își lăsă capul pe mini și tăcu. El o apropie de dînsul și o sărută.
 — Draga mea ! Și pe tine te muncește gîndul ăsta...
 5 Mai bine așa: să vorbim. Ce dorești să știi?
 — De ce nu i-ai scris?
 — Fiindcă nu se putea. Ceea ce facem fără gînduri rele și fără a atinge pe alții, suntem în drept s-o facem. Cit am fost liber puteam să scriu. Acum, că tu ești
 10 alături de mine, nu mai pot Bcrie.
 Fata se uita lung la el.
 — Uite, Mia. închipuiește-ți că tu ai iubi miine pe un om.
 — Asta nu se poate! strigă fata,
 15 — Mă rog, să ne închipuim...
 — Nu se poate. Din ceasul în care am jurat înaintea Domnului că sunt femeia domniei-tale, pot muri, dar mai mult nu se Intîmplă cu mine.
 — Bine, dragă. O simplă presupunere. Dacă tu ai
 20 iubi pe un altul, poate că eu aș fi rănit în amorul propriu. Cu toate astea îți jur că nu aș face nimic împotriva — ba poate chiar te-aș ajuta să devii soția omului aceluia. Respectul libertății sufletești, Mia l
 Fata, încremenită, se uita la el, parcă neînțelegînd ce spunea. Două lacrimi mari se înnodau în coada ochilor. Și el se simțea străin de vorbele ce zisese, drepte în sine, dar așa de crude pentru cei ce iuhesc. El luă mina fetei și își rezemă capul de dînsa.
 — Lasă-mi-o mie, dacă te duci. Nu sunt nici eu
 30 fericit, dragă.
 Era o nespusă întindere de Înțeleșuri în cuvintele lui, pe care fata păru a o prinde. Se apropie mai mult de dînsul, cu nevoia de mingiere ce umple inimile femeiești, și îi trecu brațul celălalt pe după gît. El se uita la dînsa, rătăcit ca într-un vis fermecător, simțindu-i sinul cald cum palpita alături. Desfăcu o panglică de la gît și sărută haina moale. Iar își ieșea din minți. încercă ușor s-o îndepărteze:
 35 — Du-te, dragă, încep să te iubesc și mă tem de vorba de aseară. A fost crudă!...

Ea îl coprinsese cu amândouă brațele de git, și încet, la ureche, rosti ca în vis:

— N-o mai zic.

VII

- 5 A doua zi dimineața, natura părea a se fi gătit de sărbătoare. O zi de martie, plină de lumină — lucru rar chiar la Roma — curgea din înaltul cerului pe lumea și plantele încărcate de umezeală, deschizând bobocii rozelor și sufletele muritorilor către viață.
- 10 Ei stau la fereastră, amândoi, privind departe, spre linia colinelor, brazii uriași ce mărgineau orizontul.
- Mă temeam de vreme rea, zise Mia. Luna asta e urâtă pe aici.
- Găsești?
- 15 — Nu pentru mine. Dar știu că e așa.
- Parcă ai mai fi fost odată pe focurile astea...
- Nu. Știi de la tata. De ce ne vorbește el alta, decât despre Roma. Știi chiar că se zice: „Marzo pazzo”. Apoi atingându-l ușor cu mâna peste obraz:
- 20 — Pazzo!
- Ce-nsemnează?
- Nu știu... închipuiește-ți că m-am visat astănoapte acasă... și cu așa grele lucruri de spus!
- De ce grele?
- 25 — Fiindcă eram cu doamna Anna... Umblam la scăldat amindouă, între niște sălcii, și se făcea că mă înec, eu care doar știu înota... îmi venea apa pînă la gură, pînă la ochi, pînă peste cap, și nu puteam mișca minile, parcă mi le-ar fi ținut cineva legate — iar
- 30 doamna Anna vrea să-mi vină în ajutor și nu putea, că apa o ducea și pe dînsa la vale. Și numai ai venit domnia-ta de m-ai scăpat...
- Da?... Bine că era în vis, Mia, că altfel eu deabia știu înota.
- 35 — Se poate. Dar nu este cum este, ci cum umblă gîndul în doruri... Pe apa Mureșului... Era aidoma, ca în lumea adevărată... Cite zile de copilărie am pe-

trecut pe acolo!... Locuri triste și totuși foarte scumpe, domnule...

— Iar *domnule?!!*

Ea prinse a zîmbi:

- 5 — Așa-i deprinderea mea, că n-am putut să mă dezbar încă de tot de felul nostru de a vorbi... Dar altminteri îți pot zice acuma și pe nume, și mai mult, că doar te port în gînduri și în inimă, pururea, ca un lucru ce este din însușirile mele.
- 10 Și cum stau alături, ea ridică lanțul ce-l purta la piept, și i-l trecu și lui pe după gît:
- Ga să nu te desparți niciodată de mine.
- Niciodată, întări el.
- Știi ce? Dacă vrei să-mi faci plăcere, dintr-o
- 15 boabă de astea să-ți faci un inel, or un ac de legătură, ca să-l porți întotdeauna.
- Bucuros, zise el. Dar nici inel, nici ac de legătură. Dacă primești așa face altceva... Bunăoară ceva care să aibă înțeles numai pentru noi amândoi.
- 20 — Ce?... întrebă ea cu ochii fericiți...
- Aș putea închide boaba de mărgean într-o capsulă de aur, în care ar rămînea nevăzută de nimeni și totuși ar fi... cum sunt cele lăuntrice ale noastre. Nevastă-sa clipea din gene, privindu-l încîntată,
- 25 ca cineva care începe a descoperi o lume nouă, delicată și fermecătoare. Apoi se întrista deodată.
- Ce ai, dragă?
- Mă simt așa proastă!... înțeleg și văd cit știu eu de puțin să trăiesc, și ce frumos ridici domnia-ta viața de toate zilele!... Dar mă umilesc cu cea mai mare plăcere și te ascult.
- 30 — Nu, dragă. Eu știu poate oarecari nimicuri dinafară; pe cînd tu ai pentru tine adevărul sufletesc — lucru atît de simplu și cu toate astea atît de rar.
- 35 Tocmai atunci se deschise ușa de la camera ei și fata din casă intră cu două brațe de roze, pe cînd un om venea după dînsa cu o azalee înflorită.
- Mia zîmbea. După ce ieșiră slugile, ea se duse spre bărbatu-său, roșie de plăcere:
- 40 — Pentru mine sunt toate astea?
- Da, dragă, pentru tine.

— Vezi?... Asta nu știu eu. Nu știu împodobi viața cu toate comorile de bunuri ce le poartă ea în sine. Simt și eu multe lucruri și mă gândesc cum ar fi ele frumoase, numai nu știu să le aduc la îndeplinire.

Apoi se uită lung la roze și, roșie ca și dinsele, se întoarce spre bărbatu-său:

— Pentru miș sunt, în adevăr?

— Pentru tine, dragă.

Mia își duse mîinile la ochi, parcă ar fi voit să închidă acolo icoana fugară a momentului.

— Eu am visat, pe cînd eram acasă, zineși feciori de împărați, — dar parcă așa lucruri frumoase nici acolo nu erau. Numai mă rog, dacă domnia-ta ții la mine cituși de puțin, să nu mai risipești banii pe dăruri de astea scumpe — că doară nici nu mi se cuvin și nici nu-mi trebuie...

— De ce nu-ți trebuie?

— Fiindcă sunt mulțumită și așa. Ele, florile, sunt frumoase, fiindcă sunt. Dar fie ale mele, fie ale altora, mulțumirea mea adevărată stă în mine, și podoaba dinafară a vieții, care mă incintă ca o poveste, pare cîteodată a mă muștra.

— De ce, Mio?

— Nu știu. Se vede că sunt proastă. Risipa mă neliniștește și mă întristează. Așa aș dori cîteodată să mergi domnia-ta pe la noi, ca să vezi cum trăim și din ce trăim!...

— Bucuros.

— Nu doară că suntem de plina, — că viața și-o agonisește omul cum poate, care muncind pe loc, care ducîndu-se prin țări străine după cîștig. Numai, avem greutăți, mai cu seamă cînd românul are drag de neam. Apoi prin părțile noastre, pe acolo, e foc și prjol cînd încerci să-ți aperi drepturile.

Ridică ochii către el:

— Cum să îndrăznesc eu a primi așa lucruri scumpe, cînd chiar și domnia-ta ai datorii?

— Ei, sil...

Ea se uită la el lung.

— Zău nu se poate. De cînd mi-ai spus că avem datorii, eu nu mai dorm.

— E ! ce exagerație!

— Crede-mă, Alexandre!

Dinsul se primbla acum prin odaie, zîmbind deatita naivitate. Patru flori!... oricît ar fi costat de scump, tot nu se ruina cineva, cumpărîndu-le. Numai plăcerea de a da făcea atit.

Mia tăcea, temndu-se să nu-l fi rănit cu vorbele ei de față săracă.

El se învîrtea în sus și în jos, privind florile și gîndindu-se. Convorbirea cu nevastă-sa îi amintise unele scene cu samsarii de prin București, cînd, strîns de nevoie, trebuia să iscălească polițe rușinoase. Ce șir de copilării vinovate! Unde se duseseră banii? El nu-și da seamă. Un singur lucru era astăzi limpede: că trebuia să vîndă ceva, sau partea de launchiu-său, sau partea de la mamă-sa. La ideea asta simți slngele urcîndu-i-se în obraz. Făcu o mișcare în aer cu mina, parcă ar fi voit să spună că un asemenea lucru nu era cu puțință. Apoi se surprinse singur și se înroși.

— Ce lucruri!...

— Ce?... Întrebă Mia.

— Nimic.

Se mai învîrți prin casă într-aiuri, pînă ce se opri în fața neveste-si.

— Și cum crezi că ne-am putea scăpa de datorii?

— Eu nu știu, răspuse fata, gîndindu-se. Prin economii și prin înțelepciune. Să ne întoarcem acasă...

— Dar să trecem întii prin Transilvania.

— Bine... Adică zic *bine*, fără cuvînt.

— Ba nicidecum. Eu doresc de mult să merg pe acolo.

Mia se uita la el cu temere și nedomirire: oare dorea în adevăr să meargă în Transilvania? sau firea și creșterea îl făceau să se lepede de dorințele lui personale, pentru a primi și a satisface pe ale ei? Această întrebare, la care nimeni nu putea răspunde, o neliniștea. Ca la toate ființele hotărîte, tot așa și la dînsa, firea mlădioasă a lui bărbatu-său o umplea de temere, dar și de admirație: cine are voință puternică, suferă cînd cedează — și totuși e așa de frumos a ceda în lucrurile zilnice!

K
ți.

10

15

20

25

30

35

B

w

H

9

•

w

I

40

S

•

— Dacă vrei în adevăr să mergem pe acasă, am putea scurta călătoria în Italia.

— E păcat, zise el, pe gânduri.

Dînsa se făcuse mititică și se apropiase de el:

5 — Cînd ne vom plăti datoriile, ne vom întoarce iar. Dacă ai încredere în mine, să mergem acasă, să mă lasi la țară, silpeste cîtiva ani răspund eu de Italia.

— O să fie cam tîrziu.

10 Ea se plecă sub ochii lui, mirată și surîzătoare:
— Vous dites!?!...

Ei rîdea, fermecat de grația stîngăee a fetei. Dînsa repetă, silabă cu silabă, cuvintele lui:

— O să fie cam tîrziu!...

15 — O să mai îmbătrînim.

— Cu atît mai bine.

— De ce?

— Așa... O să ne cunoaștem mai demult, cum se cunoaște tata cu mama.

20 — Foarte bine, zise el rîzînd. Așa dar vrei să lăsăm Florența și Veneția?

— Pe altă dată. Dacă nu cer prea mult, m-aș ruga de domnia-ta să mai stăm cîteva zile la Roma, pînă se îndreptează vremea de tot, și apoi să ne întoarcem acasă prin Ancona.

25 — Ții la Ancona?

— Ba nu. Știu numai că drumul e mai ieftin pe acolo.

— Va să zică începem să ne plătim datoriile?

30 Ea dete din cap, rîzînd.

VIII

Lăsînd Florența și Veneția pentru vremuri mai bune, tinerii o porniseră către țară. Mia venea la niște rude ale sale din Ardeal, dorind astfel să arate lui bărbatu-său Comitatul Sibiului, în care românii sunt mai numeroși și vorbesc mai bine.

35 Ajungînd în Sibiu¹⁾, Comaneșteanu avu impresia că intră într-o țară românească nouă. Prima lui nedo-

mirire începu în vagonul drumului-de-fier, în care ceti anunțuri oficiale, scrise în limba maghiară, în limba germană și în limba slavonă, deși aci marea majoritate a poporului nu era nici maghiară, nici germană, nici slavonă. Această nedomirire se urmă mai departe cînd ajunse la hotel. Proprietarul, botezîndu-și hotelul *Zum Rbmischen Kaiser*, simțise, se vede, nevoia de a aminti despre împăratul romanilor, care călcase pe aceste tărîmuri și le cucerise, dar își amintise nu-
5 mai în limba germană.

Mia era veselă. Ea, care cunoștea lucrurile cum erau în adîncul lor, simțea preocupările lui bărbatu-său, dar nu le înțelegea. De aceea se culcară în tăcere.

Cînd deschiseră ochii a doua-zi, soarele străbătea prin perdele cu vioiciune, dintr-un cer încîntător. Ca
15 întotdeauna, natura senină îndreaptă gîndurile omului. Comaneșteanu se îmbracă voios, cîntînd ca în vremuri bune. Îi trecu prin minte imagina Annei, cam ștearsă. El rămase un moment în locul lui, mirat de nestatornicia lui însuși. Însă aci lucrurile nu erau pe melancolie, în fața lui, pe zid, o ordonanță de poliție, scrisă în ungurește și nemțește, avea și traducerea românească, în sfîrșit!...

Chemă pe nevastă-sa și-i arată descoperirea făcută.

25 Ea rîdea de grija lui.

— Da' firește că trebuie să fie și în limba noastră! Aici toată lumea o vorbește, și chiar străinii între dînșii se înțeleg în românește. Hai să ieșim pe strade, să mergem prin magazinuri, și vei vedea.

30 Se îmbrăcă și ieșiră.

În adevăr, mai toți negustorii știau românește. Unii însă vorbeau limba numai de nevoie. Îi înțelegeai că legau fraze compuse din noțiuni substantive fără fluiditatea vorbelor. Dar, în fine, vorbeau. Pe stradă,
35 la restaurant, la gară, la hotel, peste tot, Comaneșteanu avu impresia că se găsește în țara românească, într-o țară românească bizară, în care se părea că oamenii au visat o limbă încîntătoare, iar deșteptîndu-se nu și-au mai amintit-o întregă, cum era în viș, ci au recompus-o fragmentar. Și astfel se *urgitează* încă și astăzi aprobarea statutelor; se *exoperează* consimțimîntul

ministerelor; se *purisează* exemplarul pentru *subșternere* la majestatea-sa, iar *plenipotențiații* pot *ast mod* a completa studiul lor *in acest obiect*, parte *in praxă*, parte *in teorie*⁶².

5 Mia voia să arate lui barbatu-său puterea poporului românesc și de aceea ținea să-l ducă pe la toate instituțiunile culturale și economice, la Mitropolie, la casele de credit, la bibliotecă. Dînsul, cam jenat, o urma peste tot, neputînd să se împotrivescă naivei mîndrii cu care fata umbla prin țara ei.

10 Vizita la Mitropolie fu discutată la colțul unei strade. Comaneșteanu, vesel și înrîurit de hotărîrea nevaste-si, încerca să-i arate că nu se merge la șeful spiritual al poporului ca la moară. Dînsa se necăjea și stăruia să meargă.

15 — La noi, mă rog, nu e ca la domnia-voastră. Cine are nevoie de preasfințitul îl găsește, cade aia excelența sa a fost numită in capul poporului.

20 Apoi, lulud pe bărbatu-său de braț, îl îndemnă să meargă, zicînd:

— Eu despre mama sunt greco-orientală, și așa am rămas. Numai frații mei au urmat pe tata și sunt *uniți*. De altminteri, asta este buba noastră a românilor de peste munți⁶³; deosebirea in biserică. Poate, cîndva să vorbim mai îndelung... Acuma să mergem.

25 Și așa, porni înainte, voinică și sănătoasă, silind pe bărbatu-său s-o urmeze.

30 Ajunseră la mitropolie, pe cind tocmai înaltul prelat ieșea din comisiunea cu care lucrase toată dimineața. Fură primiți numaidecit.

35 Mitropolitul românilor greco-orientali era un bărbat încă voinic, de statură mijlocie, alb ca zăpada, cu părul lung aruncat pe spate, cu fruntea înaltă, cu un aer original de vioiciune și tinerețe pe care i-l da nasul, așezat in mijlocul figurei ca o pălărie pe-o ureche. Tichiuța de pe vârful capului și brîul de la mijloc, amindouă roșii, rupeau monotonia hainelor negre si îi dau aerul modern și civilizat.

40 De îndată ce se apropie de dînsul, Mia îi căzu în genunchi, sărutindu-i mina și rugîndu-l să binecuvînteze căsătoria ei cu domnul ce era de față. Comăne-

șteanu, fără să știe cum, îngenunche și el. In fuga impresiilor băgă de seamă că nevastă-sa tremura, coprinsă de un respect și o smerenie nemărginită.

5 Bătrînul prelat îi ridică de jos, îi sărută pe frunte și-i puse să șează lîngă dînsul, vorbindu-le cu blîndețe.

10 Tînărul părea hipnotizat de întreaga înfățișare a prelatului și mai cu seamă de modul său de a vorbi. El le povesti multe lucruri interesante din trecutul nostru, dar mai cu seamă le vorbi despre țaran, insistînd asupra modului cum s-a făcut împrumutarea la noi și cum s-a făcut in Transilvania. Înainte de-a fi fost ales mitropolit, p.s.s. fusese episcop al Aradului, li pofti deci să meargă prin locurile acelea, spre a vedea gospodăriile (sau, cum zicea el, „economia”) românilor, bogăția, traiul, cîmpii și vitele lor.

15 Cînd ieșiră de la mitropolie, Mia părea transfigurată. Merse în tăcere lîngă bărbatu-său, privind drept înainte lumina ce se cobora din înaltul cerului. Întru tîrziu, ea zise încet:

20 — La noi așa sunt lucrurile: viața noastră națională ne este lipită de biserică⁶⁴; in jurul ei ne strîngem aspirațiile, dorurile și nevoile; printr-însa pășim înainte. Nu vorbim frumos; dar venim ia domniele-voastre să vă cerem înapoi Împrumutul de acum un veac.

25 Comaneșteanu se uita la dinsa, nedomirit:

— Care împrumut?

Fata zîmbea:

30 — împrumutul de acum un veac, cînd domniele-voastre vorbeați grecește și noi v-am ajutat să vorbiți românește⁶⁵. Cu o destoinicie minunată, domniele-voastre ne-ați întrecut. Poate, ce e drept, in graba juvenilă cu care v-ați alcătuit limba cultă de astăzi, ați luat cam multe franțuzisme, dar noi trebuie să vă urmăm pe calea asta, că doar domniele-voastre sunteți speranța și lumina pentru noi.

35 Apoi, potrivit-și pasul pe al lui bărbatu-său, îl luă de braț.

40 — Vrei să mergem la o societate românească de credit?

— Bucuros. Dar, mă rog, avem deja economii de depus?...

Mia zîmbi plecînd capul. Apoi se uită la el, liniștită.

5 — Nu avem încă, dar o să avem.

— Foarte bine.

El se lăsa a fi cilăuztt de nevestă-sa peste tot, și peste tot avea aceeași impresie de viață românească vie, ce curgea ca o pînză de apă puternică sub un strat de nisip. La suprafață erau străinii, sașii, ungurii și evreii, iar la temelie era poporul băstinaș, românul, care, cu hotărîre și pe tăcutele, se întindea și-și recucea pămîntul.

10 Tinerii, grăbiți să meargă la țară, plecară chiar în ziua aceea. Mia ar fi dorit să arate lui bărbatu-său tot comitatul Sibiului, sau cel puțin satele mari românești: Rășinari, Orăștia și Seliște. Dorul însă de-a merge la rudele sale o hotărî pentru cel din urmă.

15 Drumul de la Sibiu la Seliște îl făcură cu un medic român, anume d.dr. Tac. Acesta păru lui Comaneșteanu inteligent și interesant, dar mai presus de toate vorbăreț. Numele său ar fi trecut mai lesne ca o ironie, căci d. doctor era foarte puțin *Tac* și foarte mult *Vorbesc*. Pe cînd Comaneșteanu căuta să arunce cîte o privire

20 furișe pe fereastră, d. doctor Tac îl atingea pe braț:

— No, d-apoi, mă rog, domnule, pentru ce?

Comaneșteanu înălța din umeri, parcă ar fi zis: „de, dragă domnule, știu și eu!”.

30 Nu-și poate Închipui cineva cit e în stare să vorbească un doctor în medicină pe locurile astea l... Ce o fi, Doamne, cu doctorii în drepturi, cum se zice pe aici?!

35 Dar iarăși d. dr. Tac era interesant. D-sa cetea toate revistele, toate cărțile, toate broșurile, toate ziarele ce se publicau la București; cunoștea toate chestiile literare la ordinea zilei; vorbea de oamenii mari ai României cu un fel de iubire religioasă. „E, în adevăr, atingător, se gindea Comaneșteanu, să vezi pe oamenii aceștia luptînd cu nevoile vieții lor, cu

40 prigonirile și nedreptățile ce li se fac, și totuși năzuind

spre noi, interesîndu-se de toi ce se petrece și mai ales de ce se scrie în România”.

Sărînd cu vioiciune de la una la alta, d. dr. Tac sări și din tren. Pînă să-i prindă tinerii de vesle, d-sa dispăruse într-o gară.

5

Pe la 4 după prînz ajungeau la Seliște.

De îndată ce rămăseseră singuri, Comaneșteanu se simțise învăluit de plnza trandafirie a gîndurilor bune. Era în Transilvania l In inima Daciei strămoșești, a acelei Dacii pururea tlnără, de la care ne venise simțimlntul renașterei și către care zburau toate aspirațiile noastre!

10

Îneîntător loc, încintătoare zi, îneîntători oameni! Familii întregi de muncitori de pămînt strîngeau maldărui de pe cîmp. Fetele, cu pălăria peste broboadă, apăreau deja voinice și frumoase. Finul cosit umplea aerul de miresme*.

15

Se opriră în gară aproape un ceas, așteptînd o trăsură din Seliște, care trebuia să fie a unui oarecare Gheorghe, dar care, bineînțeleș, nu venea. După ce plecă trenul, dispărură și mutrele oficiale, hamalii și fluierătorii, și rămaseră numai cîteva chipuri senine de țărani, cîtiva băieți ce se jucau prin iarbă, și o fetică rumenă și albă, ce adusese poșta.

20

25 Comaneșteanu porni singur către sat. Era cald. O manta de ploaie, cu un revolver în buzunar, atîrna cam greu; o anină pe umărul unui băiețaș, ce bătea praful alergînd pe șosea ca un minz. Din cînd în cînd se mai dau în vorbă:

30

— Cum te cheamă pe tine, măi băiete?

— Pe mine?

— Pe tine.

— Ionică.

— Și mai cum?

35

— Si mai cum mă cheamă?

— Da.

— Ionică Blăstematu.

— Da' cine te-a botezat așa, măi?...

— Cine m-a botezat?

40

— Da.

— D-nu notar.

Ce nume curioase!... Pentru noi, românii din regat, deprinși cu banalitatea lui *eseu* și lui *eanu*, numele acestea de obiecte, de verbe și de calificații, date oamenilor, ne par niște adevărate porecle. E drept însă că unele sunt poznașe de tot: Moisi Bizgîlea, Iancu Puiță, Troilă Legănatu, Patru Umblădulce.

— Mai avem mult, mă Ionică?

— Pîn'la sat?

— Da.

10 — Ba n-avem mult.

În adevăr, satul se vedea pe coasta cealaltă a dealului. Ți se părea c-ați ajuns și totuși erai departe. Soarele ardea bine. Pe o muchie, stringeau cosașii finul încă verde, adunîndu-I în vârful furcei și-n vârful limbei, cu munca și cu cîntecul. Minunați erau ! în nepăsarea lor harnică, păreau deplin fericiți, cum de altminteri par totdeauna cei ce muncese și cîntă celor ce gîndesc.

— Mai avem mult, măi Ionică?

— Dacă mai avem mult?

20 — Ei.

— Pin' la sat?

— D-apoi pînă unde, măi!?!...

Il stenahorisea cu răspunsurile lui, care nu erau decît întrebările celuilalt, întoarse pe dos.

25 — Ba nu mai avem mult.

După citva timp, dete Dumnezeu și intrară în sat.

— Iacă și nea Gheorghe, zise băiatul.

Comăneșteanu avu plăcerea să vadă pe birjar trecîndu-i pe dinainte cu un domn și o doamnă.

30 — Domnul medic, cu doamna institutoare.

— Dar noi, Ionică?...

Ionică se uită la el.

— Păi, să mergem la *casină*.

— Da' sunt trăsuri acolo, măi?

35 — Trăsuri la *casină*?!

— Dacă nu sunt trăsuri, ce să căutăm acolo?

— La *casină*?...

— Ei.

— Pe d-nu notar.

40 În sfișit o porniră în căutarea d-lui notar.

108

Pe o piață pavată, la încrucișarea a două strade, era așezată o casă curată, unde *inteligenta* locului venea să citească jurnale. Comăneșteanu fu întîmpinat de un domn, foarte cumsecade, care, de îndată ce auzi păsurile tînarului, trimise oameni în toate părțile, unii după trăsura, alții după d-l notar. Intrară în vorbă. Domnul acesta era stăpînul *casinei* — prin urmare un simplu negustor. Vorba lui însă era cumințe și rezervată. Căuta în ochii lui Comăneșteanu cu o pătrundere rară. Tînarul îi mirat de a-l auzi și pe acesta vorbind cu aceeași pricepere despre lucrurile din țară, ca și pe doctorul din tren. O fetiță îi aduse un pahar cu apă. Fata era de o frumusețe uimitoare, cum în general părea a fi toată populația femeiască a satului.

15 — Iată domnul notar! zise cineva. Haide, domnule notar, că te așteaptă un domn.

La aceste cuvinte o voce înfiorătoare răspunse de pe ulița cealaltă, gemînd:

20 — Că cine mă așteaptă?

„Haiti! socoti Comăneșteanu; plnă aici mi-a fost!”

Și, făcîndu-se mititel, cu mina pe revolverul din manta, așteptă o clipă să vadă ivindu-se *pajura*, care trebuia să-l ia în nouri. Dînsa apăru sub forma unui domn cu barbă și mustăți:

25 — No, că cine-i ăla de mă caută?

„Valeu I...” zise intru sine tînarul, tiemurînd.

30 Apoi, scolînd capul dintre umeri, îndrăzni să biigu-iască un cuvînt:

— Eu...

— Da' că ce doriți?

35 — Aș dori, mă rog, dacă nu vă supăr, domnule notar, să știu mai întîj de este adevărat că în ceasul de față sunt destul de norocit să vorbesc cu domnul Zgurea...

— Cu dlnsul.

40 — Atunci, mă rog, eu viu din partea d-lui Dobrovici, cumnatul d-voastre, tare mi-a spus că dacă voi avea noroc să vă găsesc acasă, am să văd lucruri interesante cu d-stră.

489

— Că bată-l blta de noroc, domnule. Doară ce vrea el, cumnatul, de mă pîrăște așa la lume?...

Se vedea însă că-i făcea plăcere pîra cumnatului.

Pe cînd el vorbea, tînărul îl privea pe furîș. Om

5 voinic, cu ochiul viu, cu mersul de eătană, domnul notar putea să aibă între 40 și 60 de ani.

— Da!, mă rog, cine sunteți domnia-voastră?

— Alexandru Damian Comaneșteanu.

— Comaneșteanu, Comăneșteatm... Poate fiu de-al

10 eroului?...

— Nu fiu, dar rudă. Eu sunt ginerele părintelui Lupu.

— Ginerele părintelui Lupu din Hurești?

— Da.

— N-o, d-apoi că așa spune, fîrtatule. Că poate ai fi și cu doamna, zise el, ridicînd ochii a vitejie.

15 — Nevastă-mea a rămas la gară, fiindcă nu erau trăsuri.

— Iii!... Gheorghe tată, mi-o făcuși!

Tocmai atunci sosea trăsura după care umblau.

20 Domnul notar ridică mina în slava cerului și se aruncă în birijc ca un flăcău de 20 de ani.

— Mă duc s-aduc pe nepoata. D-l protopop știe c-ați venit?

— Ba nu.

25 — Că doar, domnule, a crescut pe genunchile mele.

Comaneșteanu nu înțelegea bine dacă d-l protopop sau nevastă-sa crescuse pe genunchile d-lui notar.

Pricepu mai pe urmă că toate fetele din sat li erau nepoate, după cum îi erau nepoți toți flăcăii, și mai

30 mult sau mai puțin toți cei șapte mii de locuitori ai satului. D-l notar le era unchi, avocat, povățuitor; îi boteza, îi însura, îi îngropa; vindea, cumpăra, zidea și dărlma pentru dlnșii. Primarii se schimbau, pretorii și judecătorii de asemeni. Unii mai mureau, alții îmbătrîneau, numaidomnulnotar rămînea neclintit. Domnia-sa părea a se fi alcătuit așa cum era astăzi, într-o epocă preistorică, și de atunci ieșise din legea schimbătoare a firei, păstrîndu-și aceeași binevoitoare

35 tinerețe, aceeași putere și aceeași jachetă. Numai părul i se mai rărise și huna i se pătase, dovadă, aceasta

40 din urmă, a unei stări sufletești ce nu împiedeca

niciodată pofta de mîncare, și dovadă, poate, și a unei rînduiei casnice ce lăsa de dorit. Căci, lucru ciudat, un om cu atîtea rude trăia singur cuc.

5 într-o casă încăpătoare, cu lucruri curate, cu o curte singuratecă, în care creșteau cîteva floricele și cîntau grierii, locuia omul acesta, cel mai burlac dintre oameni. Cînd intra seara să se culce, vira o cheie cît un buzdugan în broasca porții, își ștergea cizmele de rătătoarea de lîngă scară, urca treptele și se dezbrăca,

10 pe cînd luna lumina ceardacul. Nici o vietate nu turbura tăcerea locului. Rar, cîte un măr cădea din ramuri, pe care lelea Măria avea să-l adune a doua zi, cînd *domnul* ieșea. Căci așa erau potrivite lucrurile, încît niciodată stăpînul și sluga nu se întîlneau.

15 Bătrîna trăia la casa ei.

Așadar *unchiul* se ducea la gară să-și aducă nepoata, în vremea asta, în jurul lui Comaneșteanu se adunaseră vreo zece persoane, preoți sau învățători. De la primele cuvinte, tînărul băgă de seamă că mai toți erau oameni culți.

20 Prinseră a bea cite un pahar. întrebări discrete, vorbă cumpănită, cîte un *cit* nemțesc în onoarea lui Bacchus, — iar încolo, rezervă. Parcă o lungă deprindere de încătușare a gîndului liber îi dresase pe toți.

25 Cine era noul venit? Un domn de peste munți. Vorba asta *de peste munți* coprîndea înțelesuri întinse, orizonturi luminoase, farmecul șesului sclipitor, ce curge de pe plaiuri către apa unui hătrîn fluviu. Dar, în fine, cine era și ce voia noul venit?

30 Cînd auziră cine și ce era, cercul se închise de tot împrejurul tînărului, iar vorba umblă liberă.

Deodată, domnii mai tineri ce erau împrejurul meselor se sculară, făcînd loc unui alt domn, care venise pe nesimțite.

35 — Mă rog, d-le protopop, iată aci o rudă a domniei-voastre din România.

— O rudă a mea?

Mirat, dar zîmbind cu bunătate, d-nul protopop aștepta să afle despre cine era vorba. Cînd i se spuse

40 cine era noul venit, dînsul deschise brațele:

— A!... Nepoate dragă, vino frăţioare să te văd...
Da' unde-i Mia?

5 Şi, într-o învălmăşală comică, plină de duioşie, bătrînul strinse în braţe pe Comaneşteanu şi apoi' se învîrţi împrejurul lui, cercetîndu-l ca pe un obiect de lux. Mulţumit, clipi din ochi către ceilalţi, parcă ar fi zis: „săminţă bună”. Apoi grăi către el:'

10 — Aşa este. Da' unde ţie nevasta, tinere? Să mă duc la baba mea, frate, că sose*şti aşa ca o ploaie de vară. Să fi ştiut, mă îmbrăcam, vă ieşeam înainte, că doară ne bucurăm... Mă rog, da' unde-i Mia?

15 D-I protopop Marcu Stamate era de-a binele unchiul fetei. De statură mijlocie, cu barba albă, îmbrăcat curat şi mai cu seamă vorbind limba fără nici un accent, — d-l protopop plăcu deodată lui Comaneşteanu, prin aerul său deschis şi hotărît.

20 După ce **mai** schimbară citeva cuvinte cu cei de faţă, unchiul luă pe nepot de braţ şi porniră spre casă. O seară limpede se cobora pe dealuri. Apa girlei se fărîma de pietre gîlgîind a primăvară.

IX

25 Comaneşteanu deschise a doua zi obloanele de la ferestre, pe o curte mică, închisă de toate părţile de zid şi plină de flori. Casa în care se afla el cu nevastă-sa sta aşezată la o parte, în fundul curţii, pe cînd la drum erau altele, mai mari.

30 **Mirarea** tînărului creştea din ce în ce. Odaia în care dormise i se păru cea mai originală împerechere de stiluri şi lucruri, parcă o bătrînă olandeză ar fi aşezat la locul lor unelte româneşti. Tavan de scînduri, podele de scînduri; o *talpă* peste care stau teancuri de scoarţe şi de bucăţi de *pănură*; sus, un jgheab, ce făcea ocolul carnerii, plin de străchini şi ulcele; sub jgheab, fel de fel de şervete, aşa zisele *culinare* sau *chindele*, ale căror
35 culori şterse desfătau privirea; pe sub dînsele, clădării de porumb rar, cîquantin tărcat, atît de vechi, încît, la cea mai mica atingere, b>abele cădeau; apoi, ici şi

colo, cîte o tivgă, elegantă ca un vas giec; la un colţ, sub un clopot pătrat de sticlă, icoane bătrîne. cu busuioc uscat şi cîteva figuri nemţeşti de viclem. în mijlocul atitor lucruri uitate de vreme, un pat de fier, foarte modern dar şi foarte comod.

5 După ce Comaneşteanu se îmbracă, se duse să bată la uşa neveste-si. Dinăuntru venea zgomot de voci, rîsete şi ţipete.

— Nu se poate!

10 El mai aşteptă puţin, şi iar bătu.

— Nu se poate, domnule! strigă mătuşe-sa. E!... da' zorit mai eşti!...

Se auzea glasul neveste-si, care se ruga să deschidă.

— Zău, leliţo, lasă-l să intre.

15 — Nu se poate, soro. Ia mai aşteaptă, nepoate, că nu ţi-o fi pus ulcica. Ei, Doamne!...

Noua mătuşe a lui Comaneşteanu, lelţa Lena, cum o chemau toţi, era o persoană grăsulie şi durdulie, cu ochi rotunzi, cu obraz rotund, cu piept şi braţe rotunde, — o minge săltăreaţă, plină de haz, a cărei vorbă peltică da graiului său o continuă notă umoristică. Comaneşteanu rîdea singur de modul cum rostise cuvîntul „ulţică”.

25 După cîteva minute, pe cînd tînărul, întors la dinsul, se uita la scoarţe, se deschise uşa binişor şi nevastă-sa întrebă încet:

— Esti singur?

— **Da.**

30 Dînsa veni repede la el, îl luă de gît **si-i** rosti în ureche:

— Mă îmbrac cu portul nostru naţional.,.

Apoi, plecînd capul pe o parte:

— Sunt aşa de fericită!...

35 Era mai cu seamă ineîntătoare. cu părul împletit în eoadă şi prins sus. ca o cunună; cu *îia* brodată; cu catrinţa albastră închisă; cu briul tricolor ascuns sub bundă.

40 — Lelţa s-a dus să-mi aducă broboada de cap. Sa te faci eă mi m-ai văzut... Colorile noastre naţionale le purtăm pe noi, ca să nu se întimple rău... Nu mai ştiu cum îmi stă. îţi plac?

— Foarte mult.

— Mă duc.

Apoi, de la uşe, se întoarse Înapoi:

— Cum ai dormit?

— Minunat. Dar tu?

— Aşa şi-aşa... Eram cam departe... Mă duc, că vine lelţa.

Şi se repezi pe uşe, rizînd, dar cînd să iasă se lovi piept în piept cu mătuşe-sa şi unchni-său.

10 — Brava, frumos îţi şade să mă trădezi! Vezi, Stamate? S-a dus fuga la bărbatu-său... Se înţelege! Că far' de dumnealor noi nu putem trăi. Lasă, că o să boceşti acasă, singură, pînă n-ai mai putea. Dumnealui o să se ducă la consistor, iar tu o să-ţi uzi plinea cu lacrimi.

15 Bătrînul făcea un haz nespus:

— Schimbă consistorul, Leno, că doar nepotul nu-i popă.

— Zău, Stamate.

20 Şi citeşitrei intrară înapoi la Comăneşteanu, rizînd.
— Bună dimineaţa, domnule nepoate... Da' mi-ai învăţat-o bine la buiestru...

Comăneşteanu îi sărută mina.

— Zău, uite ce „buzor” de fată.

25 — *Bujor*, Leno, zise protopopul.

— Lasă, dragă, că ţi-am fost bună, măcar că sunt peltică. Ia adu-mi, mă rog, Stamate, nişte ace, să prind fetei broboada pe cap.

30 Bătrînul protopop se duse foarte serios să caute acele, pe cînd Lena şi Comăneşteanu se învirteau împrejurul Miei.

— Uite, Alexandre dragă, asta este *iia* mea de la eununie. Mă rog să te uiţi la o mîneacă. Vezi? Aici se desparte în lung printr-o făşie, cu găurele, zisă *cheiţă*,
35 pe lîngă care vin altele, tot în lung. Astea se cheamă *şirele*, astea *podobele* şi aicea vine *ciocănelul*. Iar dacă eşti om de gust, admirează, mă rog, gulerul sau *ciupagul*, cum îl chemăm noi...

— Să admirî, Alexandre! zise Mia, rîzînd.

— Da' să ştii tu, urito, care te-ai instrăinat de neam şi te-ai făcut bucureşteancă, că-i tot lucrat cu mătase neagră şi cu aur, ca o filigrană.

Apoi, lăsînd mîoeca, rămase pe ginduri:

— Zău, că tare-i frumos la dumnevoastră la Bucureşti. M-a dus Stamate acum doi ani şi, drept să-ţi spun, mi-a plăcut foarte mult.

Veni în sfîrşit şi protopopul, aducînd o perniţă de mătase, în formă de inimă, înfiptă cu ace.

10 — Iată-ţi inima, Leno.

— Ba, dragă, o fi a ta, că a mea numai o dată a sîngerat, şi atunci mi-ai vindecat-o tu. Săracu Stamate, a îmbătrînit şi el, am îmbătrînit şi eu... Ei, nişte pensionari!... Da' lasă, dragă, dacă ai fi tu cuminte, îţi dă Lenuţa bănuţi să te mai repezi pin' la Vicna...

15 Şi zicînd astfel, clipi din ochi către Comăneşteanu; apoi oftă în pilde:

— Hee!... că mult îi dulce pustia de Vienă!...

20 Protopopul rîdea să se topească. Nevastă-sa isprăvi de gătit pe Mia.

— Haidem sus. copii, să ne luăm cafeaua.

25 Pe cînd se duceau la cafea, tocmai intra d-l notar. Deşi ceasurile erau de-abia opt, d-sa ieşea deja de la slujbă, pe care o începuse din zori de ziuă cum se şi cuvine la ţară.

— Cu bună dimineaţa la cocoane şi la domni.

30 Comăneşteanu băgă de seamă că aerul înspăimîntător al d-lui notar se îndulcise, parcă devenise chiar duios. Cînd vorbea cu Lena şi cu Mia, glasul său lua intonaţiuni molcome.

— Cine-i acum mai mîndru ca doamna Stamate!...

Lena dete din cap, mulţumită.

— Vino cu noi, d-le notar. Tot numai o dată pe zi mănînci?

35 — Tot.

— Da' azi o să mănînci de două.

— Nu cred.

40 — Ba eu cred, că doară nu te împărtăşeşti în toate zilele. Afară de asta, apoi, ce să zică Manda mea, cînd o şti că d-nul notar nu i-a gustat aluatul?...

— I!... doamnă Stamate!... că la mare ispită mă pui!...

Apoi rotind ochii a vitejie:

5 — Fie măcar ce !... am aă mănînc, — dare-ar turcu-n ea de burtă !

Și, luind pe Comaneșteanu de braț:

— Rogu-te, domnule, n-ai auzit domnia-ta vorbindu-se pe la curțile străine de o gospodină a noastră?... și de un oarecare „pici de rață pe craută?”.

10 Lena rîdea, mulțumită. El urmă cu înțelesuri:

— Gă doară știe el mitropolitul roman, in Uimea dreptilor unde se află, despre bunurile noastre!...

Slăbiciunea mătușe-si pentru arta culinară devenea astfel evidentă, și Comaneșteanu ridică laude în cinstea cozonacilor și a **zaharatelor** de la cafea.

15 După ce mîncară, trecură in salon — sau mai bine în saloane, căci erau trei, curate și îngrijite.

De la ușa celui dinții se vedea, în fundul celui de al treilea, un bust de marmură, de gîtul căruia sta, ca o lentă, tricolorul românesc. Comaneșteanu recunosc

20 pe Brătianu⁸⁷.

Pe mese și pe etajere erau numai cărți românești, tot ce editase și tot ce vînduse Socec de la înființarea librăriei sale pînă în zilele noastre, — căci cetirea era a doua slăbiciune a Lenei. De la cele mai depărtate calendare apărute în Transilvania, pînă la **Nichipercea** și pînă la ale lui N. D. Popescu; de la primii poeți, Văcărescu, Conachi și ceilalți, pînă la Eminescu și urmașii săi; de la boierii și ciocoi lui Filimon⁸⁸, pînă

30 la „Biblioteca pentru toți” a lui Muller — toate erau de față.

— Foarte interesante lucruri, zise Comaneșteanu, cu o carte in mină.

35 Mătușe-sa venise lîngă dînsul și se plecă subt carte, ca să poată ceti titlul.

— „Blondă, cu ochi negri și albă ca o fee”, zise ea, arătînd către Mia.

— „Un cap frumos de Înger pe umeri de femeie*”, întări bărbatu-său.

*0 — Cum, cum?... Săracu Stamate, tot îi mai plac capetele de înger. Ai îmbâtrînit, omule.

— Așa zice Nicoleanu, creștino.

— Ba aă mă ierți. Nicoleanu zice: „un cap blondin de înger”.

5 — Se poate. Dar atunci trebuie să înceapă altfel: „pală, cu ochi negri”, sau așa ceva, ca să **nu** se repete.

Comaneșteanu, ascultîndu-i, pusese mîna pe altă cärticică.

— „Locuința mea de vară e la țară”, zise Lena.

ia — „Acolo aș vrea să mor, ca un fluture pe floare”... adaogă bărbatu-său, încet și rîzînd.

— „Beatde soare, de parfum și de amor™”. No, că e prea frumos pentru un popă.

— Da' că tacă-ți gura, femeie, că doară zice Depărățeanu, nu zic eu.

15 — Lasă, dragă, că le știi pe de rost... Pîn' te-ai făcut preot, cine cînta mai frumos pe sub ferestrele de la Rășinari !...

Mia ridea cu o poftă nespasă. In copilăria ei, de cite ori venea să petreacă vacanțele la Seliște, tot aceleași glume nevinovate se repetau între soți, ca și astăzi, fără nici o umbră de adevărată mihnire. Ei trăiseră și imbatriniseră singuri, el cu slujba bisericii și cu căutarea unor vii, din care agonisise stare — ea cu grijea gospodăriei.

25 Acasă la dinsa, fata văzuse aceeași deplină înțelegere între tată-său și maică-sa, aceeași identificare de interese, de gînduri și de aspirațiuni. Ce departe erau aceștia de familia pe care le cunoscuse în București, de directoarea institutului in care Învățase, pururea în ceartă cu bărbatu-său; de Anna și degenerai; de nervozitatea fetelor din pension, cari plecau de-acasă fericite ca să nu mai audă infamiile dintre părinți!

30 Cînd făcuse cunoștință, la Comănești, cu socru-său, și, mai mult, cu cele ce-l înconjurau, cu lucrurile de acolo, Mia avusese simțimîntul exact că peste toate plutea sufletul binefăcător al unei femei, care întru nimic nu se asemana cu celelalte multe. Cînd bărbatu-său zicea cite o dată „mama”, — cu accentul cald și pasionat al copiilor rămași orfani, — In gîndurile fetei

40, . ae înfiripa imaginea unei fee, ceva nepămîntesc, senin

și binevoitor, către cari se raporta pe sine, ou speranță, să-i fiemene.

5 Așa, că, deși era fericită de-a umbla cu bărbatu-său prin străinătate și mai ales prin țara ci, aspirațiunile fetei zburau către casă, unde se credea chemată să umple golul pe care-l lăsase Sașa murind.

10 Steteră cîteva zile pe loc, făcînd cunoștință cu toată *inteligenta* satului, cu oamenii chiaburi (și erau unii cari aveau cîte 50 și 100 de mii de florini); cercetară școlile și breslele de meseriași; admirară îndeminarea femeilor, care țeseau minunatele marame cu care-și înveleau capul, lucrau *pănura* și toată pinza de îmbrăcăminte.

15 Protopopul și doamnă-sa țineau ca după Seliște, „satul cu neveste frumoase”, Comaneșteanu să vadă alte sate românești de pîmprejur, cum bunăoară Poiana, „satul cu bărbați frumoși”.

20 Negreșit, pe d-l notar căzu sarcina dea însoți pe tineri sus la Poiană. D-sa se declară gata să meargă* dacă mai cu seamă „alde Manda va pregăti de-ale mîn-

X

25 Într-o duminică dimineața trăsura ducea pe Comaneșteanu, pe Mia și pe d-l notar sus la satul Poiana. De-abia ieșiți din Seliște, călătorii intrară în alt sat românesc, *Galeșul*, și din acesta în altul. *Tilișca*.

Peste tot aceeași naivă manifestare a simțimîntului de patrie, prin zugrăvirea lui Mihai-Vițeaznîl pe tablele de la prăvălioare, cu inscripția „a Mihai Eroul”.

30 Popularitatea victimei de la Turda nu era datorită numai faptului că se bătuse și murise în Transilvania — ci mai cu seamă faptului că el este oarecum sinteza calităților sufletești ale fraților noștri de peste munți. Voinic la trup, chibzuit la minte, mare general, dar și mai mare bărbat de stat, el trăise și murise pentru în-

35 deplinirea unei idei politice: unirea tuturor românilor. Neamul nostru a avut poate generali mai mari, a avut pe Ștefan-vodă al Moldovei, admirabil geniu militar.

îneîntătoare fire de idealist, care însă părea a nu pricepe nimic în politică, deoarece el socotea că e mai bine să se unească Moldova cu orcine, cu turcii, cu tătarii, numai cu polonii și cu muntenii nu⁷¹.

— Vezi, mă rog, domnule, rezultatul acestei politice a fost că unirea celor două țări surori s-a făcut numai cu 350 de ani mai târziu, iar domniile-voastre ați încăput sub jugul turcilor, pe cînd era în firea lucrurilor ca stăpînirea turcească să se oprească la Dunăre, frontiera ei naturală. D-apoi vezi, domnule, rogu-mă, Ștefan cel Mare era Bogdănesc, cu scaunul domniei la Suceava, în eeelaltă extremitate a românismului.

15 D-l notar avea o teorie a sa, care zicea că adevărații și singurii moștenitori ai romanilor pe pămînt erau oltenii și transilvănenii⁷².

— Că doară, domnule, cînd te întîlnești astăzi cu oltenii mehedințeni și gorjeni, cînd vezi femeile de la noi din Seliște, cînd dai de ciobanii din Poiană, pare că faci cunoștința unui popor latin nou, admirabil prin frumusețea tipului, brun, voinic, în care foarte puține urme de daci au mai rămas. Aștia sunt latini și nu sunt altceva, sunt romani de la Roma, crescuți în munții Carpați. Pe cînd moldoveanul [...] domniei voastre e mai mult blond, e la înfățișare mai modest, parcă ar avea conștiință că în vinele lui nu curge sînge de-al cuceritorilor.

Mia părea oarecum jenată de opiniile d-lui notar, pe cînd bărbatu-său, dimpotrivă, era îneîntat de ele.

30 — Mă rog, domnule notar, zise el, zîmbind, știi că, după o teorie nouă, oamenii brunți trec drept inferiori, — în toate cazurile sunt socotiți că neavînd nici un fel de putere inventivă, ca artiști și nepoeți.

35 — D-apoi că nu-i nici o pagubă dacă n-om avea poeți. Cu poeții dăm de mal. Nouă, domnule, ne trebuie bărbați care să stea la noi și să lupte cu noi. Că doară poeții fug peste munți la domniile-voastre, că acolo e trai mai bun și muncă mai puțină⁷³.

Comaneșteanu rîdea.

40 — Bine, bine, dar totuși vă trebuie poeții, să vă cînte faptele mari ale trecutului și să vă ție în prezent sufletul deștept.

- Vai de vii! I D-apoi, domnule, gindul îl avem no» neadormit și far' de dînșii; iar cît despre faptele mari, ne-ar trebui mai întîi bărbați care să le facă și apoi cimpoeri care să le cînte.
- 5 Trăsura se urca drept la deal, printre munți singurateci. Ici și colo se iveau pe corhane pete imbrunate.
- Iată acolo, domnule, moliftii noștri. Fiecare comună e datoare să-i semene și să-i îngrijească, pentru
- 10 împădurirea locurilor. La domniele-voastre se face așa ceva?
- La noi se taie.
- Legea forestală nu vă pune îndatorire să replantați?
- 15 — Nu știu — imi închipuiesc că da.
- D-l notar se uită lung la acest proprietar de pămînt, care cunoștea teoria oamenilor bruni, dar nu cunoștea legea forestieră a țării sale.
- Mă rog, și de ce teoria că oamenii bruni sunt in-
- 20 feriori?
- Ideea asta îl plictisea.
- Probabil fiindcă a fost făcută de un om blond.
- No, că așa se poate. Da' că ce are el cu noi?
- Nu are nimic cu dumnevoastră personal. Cel mult
- 25 dacă o avea ceva cu romanii.
- D-l notar dete din mîină, sceptic:
- Bată-l blendele de sas, că de nu poate să fie el roman, vrea să dea cu proasca în noi. Și ce zice, rogu-te, domnule?
- 30 — Zice că poporul latin, în epoca lui Traian, cînd a venit la noi, era compus din elemente italice, din cari băștinașii blonzi ai Lațiuului dispăruseră cu totul. Caracteristica fizică a acestui popor era deci caracteristica omului pe care antropologia îl numește *homo-*
- 35 *alpinus* și *komo-rnediterraneus*, — cu alte cuvinte, brachycefalia sau dolichocefalia occipitală, unită cu fața pielii brună*.
- Ei, ș-apoi dacă era brună? I
- Nu-i nimic. *Bracki/s* însemnează *scurt*, iar *dalie-*
- 40 *hos* însemnează *lung*. Se pretinde că oamenii cu capul scurt și cu fața pielii brună, cu alte cuvinte brachycef-

- talii, sunt inferiori oamenilor cu capul lung și fața pielii blondă, adică dolichocefalilor. Orcit de puțin dovedită să fie inferioritatea creatoare a oamenilor eu capul scurt și orcit de greu să fie de-a se proba astăzi că romanii ar fi avut un asemenea cap, **un** lucru rămîne totuși știut, anume, că marele popor de la Tibru, care cucerise lumea, fusese incapabil de-a da un geniu creator în
- 5 artele plastice, iar în poezie, deși mai înaintat, rămăsese imitator al grecilor. Atit merge de departe incapacitatea lor artistică, încît chiar mai tîrziu, cînd adică
- 10 invaziunile germane sădiseră Înșușirea idealității în alcătuirea sufletească a latinului, latinii de la Roma rămîn refractari artelor și nu iau nici o parte la Renașterea italiană.
- 15 — Vorbe, dragă domnule. Cine, mama-pădurei s-a ținut de măsurat capetele romanilor?
- S-au găsit și nebuni de ăștia.
- Eu știu una și bună, domnule: că strămoșii noștri au cucerit lumea și v-au cucerit și pe domniele-voastre, dacii. Da'că or fi acuma occipitali, or alte dihanii
- 20 **nu** mă bate dorul să aflu.
- Foarte bine, zise Comăneșteanu rizînd.
- Rogu-mă de-un cuvîntel: ce vrea să zică geniu creator? Unul care să facă idoli de ceară, or să cînte
- 25 doine și poezele?... Nu. Omul de geniu este acela care stăpînește pe alții prin puterea armelor și prin bogăție, căci, la urma urmelor, orcine concepe un plan, fie de bătaie, fie de îmbogățire, și-l aduce cu succes la îndeplinire, creează, căci lucrează cu entități, prin ur-
- 30 mare, cu esența însăși a ființelor. Și asta făceau romanii.
- Asta fac și englezii cei blonzi, zise Mia.
- Ei, nepoată, ai trecut la dușman!...
- Mă rog, domnule notar, m-ai atins la dacii.
- Păi că chiar. Ia mă rog, domnule, întoarce-ți
- 35 privirile înapoi, că ajungem în *Dealul dorului*.
- În adevăr, de pe culmea înaltă pe care erau, se vedeau văile și dealurile Garpaților transilvăneni, se vedea pămîntul sacru în care dormeau osemintele biruitoților și ale biruiților, se vedea podoaba verde a munților, ce părea a surlde de speranță. Aci era Dealul dorului; dincolo, spre Grădiștea, era Sarmisegetuza;
- 40

jur-împrejur erau sate românești: Apoldul-de-jos, Miercurea, Ludoșul, Singătinul, Gutui, Rodul și Poiana; în fund, răsărea ca din legenda vremii, virful codrilor îndepărtați, strejuind văzduhul cu puterea stejrarului uriaș, ale cărui rădăcini își luau ființă din inima pământului Daciei. Aci apa curgătoare și ciocirlia dimineții, vântul și pădurea, **Btelele** de **siis** și dorurile de jos, spuneau românului că tot ce este aci e al lui.

Comaneșteanu, uitînd că d-l notar era de față, zise neveste-si mișcat:

— Cit de fericit sunt eu de a vedea locurile astea!... cum erai tu fericită de-a vedea Roma.

Apoi adresindu-se notarului:

— Domnule notar, noi trăim prea depărtați unii de alții, ne cunoaștem puțin și ne judecăm rău. Ar trebui să ne vedem mai des și să ne iubim mai mult.

— Ilei, dragă domnule, parcă noi n-o dorim!... Numai, nouă nu ne prea dă mina să umblăm. Dar domniele-voastre, care, după cum spune cumnatul, mergeți în toți anii la scalde prin țări străine, ați putea să vă abateți și pe la noi, că doară vă suntem în drum și vă suntem frați.

— Așa s-ar cuveni.

— Acum suntem chiar în *Dealul dorului*.

— De unde numele ăsta așa de poetic?

— De acolo, că aci se despart muierile de bărbați cînd aceștia pleacă în România după comerț, și tot aci le iesă în cale cînd se reîntorc. Că lumea **pe** aicea, domnule, e săracă din partea pământului: ce năpasta să ari **pe** corhanele astea?... Dar trăiesc oamenii din oierit; se duc prin România, prin Dobrogea, prin Rusia, **pe** la dracu și pe la mine-sa, și se întorc acasă cu parale.

— Nu se întîmplă unora să răinîină **pe** acolo?

— Domnul ferit-a ! Măcar de-o ști el românul că-și vinde pita din gură și de venit acasă tot vine⁷⁶!.. D-apoi cînd e vorba de Poenărești, știe-l tat-su de moacan, că nici Iuda cel spurcat nu-l înșeală.

După ce ieșiră din Rod, trecură printr-o pădurice de cătină, scundă și degenerată, pe unde se iveau ici și colo pete de arătură. Cite un cal singuratec păștea în dîmbul corhanelor. Pace peste tot.

Comaneșteanu opri birja și se dete jos, dorind să calce cu piciorul pământul acela.

— Aș vrea să aprind o țigară, zise el neveste-si; rămîi în trăsură.

Pe locurile acestea despădurate se întindeau altădată codrii întunecați ai băștinașilor, goronii, paltinii și stejarii, din umbra cărora ieșeau triburile vînjoase ale costobocilor, ale carpilor și teuriștilor⁷⁸, mergînd să moară, sub ochii taraboștilor lor, pentru apărarea pământului Daciei; pe locurile acestea se isbiseră ei de frontul de granit al legioanei romane, asurzînd văzduhul de urlete, de zingănitul lăncei, de rîncezatul cailor: pe aci buciumase cornul din S[^]rmisegetuza, deșteptînd ecurile Streiului, văile Oltului, umpimd de fiori de ură inimele dacilor și roșind de singe apele.

Au trecut anii și veacurile, s-au stirpit stejarii, au amuțit cornurile. Dar, din plămada sîngelui strămoșilor, a crescut o rasă nouă, tăcută și răbdătoare, al cărei suflet se înalță sus, în restriște, și se pregătește pentru victorie. Salve ție, viță puternică de pe malurile Tibrului, ce-ai răsărit în huma neagră a Carpaților, și ție, pămînt credincios al Daciei, ce-ai păstrat virtuțile avute, salve!

O mișcare cu mîna în vînt făcu pe Comaneșteanu să se deștepte. Visa cu ochii deschiși, nepotul eroului de la Grivița. Se încărcase de gînduri războinice și i se părea că are de răfuit socoteli cu vlăstarii de primprejur, pe care îi tăia cu vîrful bastonului.

Cînd se uită înapoi, trăsura se oprise, iar de aripa ei sta rezemată o femeie, care vorbea d-lui notar. Comaneșteanu se apropie și dînsul.

Femeia era româncă dintr-un sat unguresc. Ea povestea d-lui notar greutățile vieții, în fugă și cu un aer eroic, parcă ar fi zis: „sunt nevoi, domnule, dar nu mă tem eu de ele”. Alta o muncea pe femeie:

— Rogu-mă frumos, domnule notar, a născut noră mea un prunc, și aide bunică-su ar vroa.să-l boteze de Mihai, dar ne e frică de unguri că ni I scrie în cărți pe numele de Mihaly.

— No, că bine, leleo, lată aici o listă de nume ce nu se pot schimonosi pe ungurește: Pompeiu, Drusu, Ci-

cerone, Agrippa, Cincinatu, Tiberiu, etc, etc. și pentru fete de asemenea: Lepida, Rubria, PJautia, Marțiană^ Plotina și celelalte.

Femeia zîmbea nedomirită:

5 — Bine, ro-gu-mă, domnule notar, dar apoi noi am vrea să-l chemăm Mihai pe băiat.

— Cheamă-! tu, leleo, cum ai vrea acasă, numai iu condica ungurului nu. Acolo să-i zici Pompeiu...

— Păi, așa să facem.

10 După ce plecară, d-l notar explică tinerilor cum, printre celelalte angarale, statul maghiar inventase și laicizarea registrelor stării civile, al cărui scop nu era altul decît de a maghiariza numele românilor și a celorlalți supuși nemaghiari, pentru ca în a doua și a

15 treia generație să li se piardă numele patronimic o dată cu numele de botez.

— Se poate una ca asta? întrebă Comaneșteanu.

— Da' cum să nu se poată!... Domniele-voastre credeți că e glumă. Apoi, dragă domnule, trebuie să știți și să o spuneți și pe acasă, că aici la noi totul este organizat pentru a ne maghiariza sau a ne ucide; totul tot: politică, justiție, administrație, tot, mă rog... Dar nu-i succede lui, ungurului!

25 Trăsura intra în satul Poiana. Călătorii traseră drept la biserică.

Parcă, pentru a întări cuvintele d-lui notar, lumea, gătită de sărbătoare, se grămădea la ușa templului.

Era acesta un adevărat locaș de rugăciune, plin de lumină — o catedrală albă, zidită din banul românului, adunat cu răbdare și încredere.

30 Cînd intrară înăuntru, Comaneșteanu deschise ochii mari, văzînd dar necertînd parcă ochilor. Era oare eu puțință?

35 Gătiți de sărbătoare, 700 de poporani umpleau biserică: bărbații în față, femeile în fund, iar fetele sus în balconul corului.

^ De cînd era el, Comaneșteanu nu văzuse ceva mai mareț. Ciobanii aceștia, adunați la un loc, păreaH senatul roman de pe vremea lui Appius Claudius Caecus", gata a respinge propunerile lui Cineas⁷⁸. Voinici, curați, cu brațele rezemate în bîtă, cu pletele albe,

stau oamenii drepți, ascultînd sfînta Icturghie. De la cojoacele înflorate, ce le atirnau pe umeri, pînă la opinca puternică, ce se înălța la vîrf ca un vas plutitor, totul era nou, alb ca zăpada. De sub mîneca răsfrîntă

5 a cămășii, ieșeau brațe vînjoase, rotindu-se prin aer cu o mișcare largă și făcînd semnul crucei. Se indoiau trupurile puternice înaintea preoților, care slujeau cu glas mare, iar gîndurile se ridicau către Domnul, într-un singur dor, dorul renașterii în pairia comună. Parcă, 10 în adevăr, pe fețele acelea bărbătești sta zugrăvită așteptarea senină a ușurării de jugul străinului, sperarea hotarită într-o vreme bună, cînd ciobanii de pe Tibru se vor redeștepta pe văile Carpaților în nepoții lor, în adevărații și singurii lor nepoți pe pămînt.

5 Comaneșteanu, mișcat de notele corului și de propriei© lui gînduri, își simți pieptul umîllodu-i-se de emoțiune. Dînsul, cu nevastă-sa și d-l notar, stau în stranele de sus, lingă cîntăreții bisericii. El se întoarse către Mia, întrebînd-o din ochi ce era steagul românesc 50 ce atirna lingă o icoană. Mia răspunse încet:

— Acolo nu-l poate atinge nimeni,

în adevăr, în mijlocul unui pîrete alb, deasupra unei icoane de aur, sta înfiptă o birnă enormă, de care atirna, ca o pinză de catarg, tricolorul românesc. Ce 25 lucru ciudat!... Drapelul țarei i se păru pentru prima oară frumos, frumos și emoționant, simbolizînd oarecum patria nevăzută.

Lumina cădea piezișe prin ferestre: fumul de tămîie se înălța în valuri către bolta templului; glasurile corului răsunau pline de armonie, repetînd rugăciunea românului: „Doamne, fie-ți milă, ajută-ne și ne mîntuiește.”

35 Era cu adevărat un strigăt al sufletului ce pornea din toate piepturile: „Ajută-ne, Doamne!” în gîndurile tuturor sta imagina ideală a urm-patrii comune, ce-i ținea drepți, luminîndu-le viața chinuită, ca o stea purtătoare de vești bune.

Cînd fu pe la sfîrșitul leturghici, bărbații veniră Ia iconostas să se Închine. Cnul ieșea din mulțimea din dreapta, altul din mulțimea din stingă, și, așezîndu-se 40 unul lingă altul, se dau cu un pas înapoi, roteau bra-

țele prin aer, cu mișcarea largă a omului voinic, apoi sărutau icoana, aproape tremurînd.

5 Cit ținu prefirarea închinării la iconostas, Comăneș-
teanu stătu înfipt locului, cu sufletul turburat, cu
ochii plini de lacrimi, căutînd să prindă fiecare miș-
care, expresia chipului, gîndurile și dorurile acestor
10 păstori, a acestui admirabil popor, în care parcă trăia
din nou timpul eroic al omenirii. Cei dintâi tovarăși
ce veniră să se închine, erau bătrânii chiaburi, niște
bărbați de oameni, rămași parcă din expediția argo-
naușilor, coloși cu umerii de bronz, cu pletele albe, cu
fruntea netedă, ce făceau să tremure pămîntul cînd
15 opinca se așeza pe el. Apoi trecură oamenii maturi,
oacheși la față, frumoși toți, voinici și liniștiți, cu chi-
mirul ca o cetate împrejurul trupului. Apoi, pușinii
tineri rămași în sat, deoarece mulțimea celorlalți ră-
tăcea cu oile prin Rusia de miazăzi și prin Dobrogea.

După ce serviciul divin se sflrși, unul din preoți
se urcă în amvon și începu să vorbească.

20 Pornind de la un cuvînt din evanghelie, preotul
învinui pe oameni că nu mai iubesc biserica, oă nu vin
în număr destul de mare, sau, cînd vin, nu sunt ascultă-
tători și supuși, cu frica lui Dumnezeu în inimă, (jt&stil
lui, cam dogit, se înălța din ce în ce; vorba devenea
25 bătoasă și iritantă; accentul, displăcut, împungea ca
o suliță. Comăneșteanu, încremenit, se uita la bărbați:
toți plecaseră capetele, parcă în adevăr ar fi fost vi-
novați de năpăstiele pe care le înșira preotul.

30 Tinărul buoureșcan, deprins cu nepăsarea publi-
cului românesc pentru biserică, se aștepta să audă
laude aduse norodului, ce venea în așa mare număr să
asculte sfînta leturghie. Și, cînd colo, muștrări! El nu
știa că în asta sta tîria neamului nostru de peste munți:
în disciplina cu care îl țineau conducătorii școalei și
35 ai bisericei.

După terminarea slujbei, cel mai în vîrstă dintre
preoți se opri în mijlocul pieții și făcu semn oamenilor
că vrea să le vorbească. Erau de față două mii de per-
soane, bărbați, femei și copii. Deodată tăcură cu toții.
40 Preotul le *spoic* că a doua zi Banca rămlnea închisă,
deoarece domnul *catar* era chemat la Sibiu; apoi,

în puține cuvinte, ceru poporului să-și dea ofranda sa
pentru un scop național (pe care nu-l numi, dar care
era o amendă de plătit statului maghiar), și toți cio-
banii se scotociră în chimir, dînd creițarul de la chiotoa-
5 re; în fine, le mai spuse că peste puțin timp se vindea
la mezat o corhană de loc a unei bătrîne: cei cu dare de
mină erau poftiți să cumpere locul, ca nu care cumva
să treacă pămîntul în mîna sașilor sau a ungarilor*.

XI*

10 Pe la ceasurile 2, călătorii se urcau în trăsură, gata
să ia drumul înapoi spre Seliște. Cînd însă trecură prin
piața satului, le ieși înainte unul din preoți, rugîndu-i
să se oprească la horă.

15 Într-un han mare, așezat la răscrucea drumurilor,
era *C<isina*, cum s-ar zice clubul satului, în care, ca și
la Seliște, inteligența locului venea să citească ziare.

20 Camera era mică, ba chiar sărăcăcioasă, cu o masă
în mijloc, cu citeva scaune primprejur, — dai' avea un
aer auster, parcă aici s-ar fi exercitat cultul unui popor
eroic pentru zeul războiului. Pe un perete, trei por-
15 1rete **Blrîmbe**: Horia, Cloșca și Crișan; pe celălalt, unul
singur: Mihai Eroul. Acesta și iar acesta.

25 Cu căciula curcânească pe ochi, cu barda în mîna
stîngă, cu pulpele strînse de coapsa calului, voia parcă
să sară din zid și să-și libereze munții de străini. În-
cruntat și voinic, așa cum l-a întrupat închipuirea
poporană, marele nostru domn, ucis de bathorești⁸⁰,
simboliza aceeași idee ca și iobagii de pe zidul din față,
rupți pe roată. De o parte, prințul, singele Basarabilor,
al lui Vlad Țepeș și Radu cel Frumos⁸¹, — de alta,
30 poporul, singele credincios al legionarilor.

Parcă toate adierile fugare ale sufletului național
se limpezeau și ac fixau în odăița aceea săracă: ca
dînsa, fiecare român de aci are o tainița a inirnei, în

* În volum, probabil dintr-o eroare de tipar, capitolul nu e
indicat. Testul se restabilește după manuscris (n.e.).

care păstrează imagina patriei, simbolizată în icoana eroului.

5 Și vai de rine trec* prin lume sceptic, gol la suflet, și străin în gânduri 1...

— De ce te uiți, mă rog, domnule, așa de lung la cadra asta? Întrebă d-l notar. Doară îl aveți pe Mihai Eroul în tuci, înconjurat de tunurile ce ați luat turcilor și pe care le-ați închinat [ui, sireacul, cel ce știa așa de bine să-i bată!...

10 —Ciudat lucru! răspuse Comaneșteanu, preocupat: parcă niciodată Mihai Viteazul nu mi s-a părut mai adevărat decît aici.

D-l notar dete din cap:

— D-apoi 11 aveți domniele-voastre și mai adevărat, 15 că doară vi l-au făcut pictorii așa cum a fost el, nalt și voinic, cu fruntea lui domnească ca o catapeteasmă, cu ochiul plin de gînduri, îmbrăcat în zale... Mă rog, domnule, sa am iertare de vorbă, aveți domniele-voastre și mai multe de la Mihai: mănăstirile pe care le-a 20 zidit, locurile pe care le-a călcat, orașul în care a trăit, — numai nu le cunoașteți, că, din cîte îmi spune mie cumnatul, domniele-voastre mai bucurosi vă duceți prin țări străine decit prin țara românească... înțeleg prea bine de ce. Numai, totuși, e nefiresc să 25 nu-și cunoască omul mai intii ce are frumos acasă la dînsul și apoi re au alții.

—Noi venim acuma din Italia, zise Comaneșteanu rîzînd.

— E bine că veniți din Italia, că acolo este obîrșia noastră. Dar la Monăstirea Dealului ați fost? La Monăstirea Putna ați fost? Fost-ați prin munții domniilor-voastre?...

Apoi începu să rîdă:

—No, că parcă a intrat nebuneala în mine de mă 35 fac eu jude. Haidem sus, nepoata, să privim la horă, că de unchiașul sfătos fug și babele.

Se urcară sus, într-un balconaș de scînduri, din care se vedea cum umblau jocurile.

40 Sub un șopron deschis, se grămădea o mulțime de lume tlnără, agitată de ritmul strident al unui trombon și al unei clarinete.

Se juca un joc național, *învirUta*.

Grupuri de cite trei, două fete și-un flăcău, prinși cu mîinile pe după mijloc, se răsuceau pe loc, ca un inel, cînd la dreapta, cînd la stînga, fără alt farmec decît al repeziciunei. Trebuie însă să fi fost o nespūsă voluptate în iuțeala cu care se invîrteau, deoarece fetele, eu rochiile umflate de vînt, cu spetele aruncate înapoi, cu ochii închiși, se lăsau pe brațele flăcăilor ca pe răzemăloarea moale a unui leagăn.

5 Mai cu seamă era interesant grupul din margine: fetele, mititele amindouă, păreau aninate de flăcău, ca ramurile unui salcîm înflorit, de trunchi. Dînsul, cu părul rotunjit mocânește, cu umerii lați, cu brațele voinice, părea în fiecare moment că stă să le arunce peste acoperiș.

10 Pe sub fustele fetelor nu prea erau alte multe moliiile, și, în invirtirea tor nebunească, fiecare apărea așa cum o făcuse natura.

Mia zîmbea. Bărbații cu toate astea nu păreau nici scandalizați, nici mișcați. Un sens de patriarhală pu- 20 doare sta în esența însăși a lucrurilor, fără nevoie de șiretlicuri.

—Vezi, nepoată, ăsta e *burlac*, zise d-l notar.

—De ce rărnine burlac, întrebă Comaneșteanu: 25 îmi parc încă tinăr și foarte voinic.

—D-apoi tinăr și este. Numai, pe aici, înțelesul vorbeii *burlac*, e altul: se cheamă burlac flăcăul care nu s-a mai dus anul ăsta după oi. E un fel de candidat de însurătoare, cum s-ar zice la d-voastră —' de aceea 30 îi și caută fetele în coarne.

Mia se întoarse, zimbînd, către dînsul:

—Da' d-ta de ce nu te însori, d-le notar?

—Da', bate-m-ar blendele, nepoată, cine mama cucului o să mo mai ia?... Cum ii ici și ici, zise el arătîndu-și palma minei și creștetul capului. Dar apoi cit 35 o fi Zgurea om, de viață nu se lasă: hai nepoată să jucăm.

Și, fără a aștepta răspunsul Miei, o luă de mină și deteră să coboare scările.

40 Tocmai atunci se urcau de jos doi jandarmi unguri. D-l notar îi salută pe limba lor și trecu înainte,

însă, ajuns jos, se opri, uitându-se către cerdacul în care se suiau jandarmii. Poporul se adunase cu încetul sub balcon și privea. Muzica tăcuse.

5 Jandarmii puseră mîna pe preotul mai mare, spre a-l aresta. Acesta se smucea din mînile lor, protestînd și cerînd să i se arate ordinul de arestare: cu ce greșise? de ce era vinovat?

Jos, poporul se făcuse zid.

10 Comaneșteanu, încremenit, se uita la cei doi jandarmi, scurți, umflați în pene, cu ochii mici, cu nasul turtit, cari, cu toate astea, păreau a nu se teme de nimeni. Un adevărat sentiment de ură clocotea în sufletul lui, o ură hărățgoasă, iritată de pana de la pălăria unguirilor și de mustățile lor răsucite.

15 Cum erau grămădiți la un loc, în cerdacul strimt, întîmplarea voi ca unul din cei doi soldați să-l calce pe picior. Atunci, instinctiv, tînărul ridică mina...

20 De jos, ochii d-lui notar stau ațintiți asupra lui Comaneșteanu. Acesta, în fuga impresiei lor, păru că înțelege privirea lor inteligentă și rugătoare și rămase cu mîna în vînt. Dar, neputînd să se stăpînească cu totul, o lăsă să cadă pe umărul jandarmului:

— Bagă de seamă, dobitocule, că mă calci pe picior !...

25 Jandarmul, ocupat să scoată din tunică ordinul de arestare al preotului, păru că n-aude și că nu simte.

30 După ce preotul ceti ordinul, rămase un moment cu hirtia în mină, gîndindu-se: ce făcuse? Căuta omul să-și găsească vina, și n-o găsea, că doar toată viața și-o petrecuse învățînd cum să se poarte mai bine ca să nu încalce legele ungurești și totuși să rămîie român bun. Ce să fie?

35 Deodată îi veni în minte strînsul creițarilor la ieșirea din biserică... Negreșit, dacă românul punea ban de la ban, ca să plătească amenzile la care erau osîndiți ziariștii lor, aeeștia nu mai puteau fi închiși, și deci, ziarele apăreau mai departe. Prin urmare, trebuiau loviți cei ce-i ajutau întru aceasta.

40 Un sentiment de milă și de dispreț se ivi pe fața bărbătească a preotului. El se uită la chipurile roșco-

vane și triviale ale celor ce reprezentau forța și legalitatea; apoi se întoarse către popor și zise liniștit:

— Găuțați-vă, fraților, de petrecere, că azi e ziua Domnului... Eu mă întorc.

Și plecă între cei doi jandarmi.

Oamenii, ascultători, rămaseră locului, uitîndu-se lung după preotul lor.

10 Cînd acesta se făcu nevăzut pe sub gang, tînărul voinic, ce răsucise fețele la horă, rămas palid în mijlocul curții, își luă căciula din cap și o aruncă în pămînt:

— I!... măi vere!... scoate-mi-ar corbii ochii!... Că decernai am brațele astea dacă nu-s de nici o treabă.

15 Apoi se așeză lîngă un perete pe vine și scuipă în lături.

20 în dezgustul flăcăului, în nepriceperea femeilor ce clătinau trist din cap, în seriozitatea copiilor ce se opriseră din jocuri, se citea disperarea mută a unui popor ajuns la marginea răbdării. În tot ținutul vechiului pămînt al Daciei, acolo unde românul se simțea băștinaș, crescut parcă din inima solului, ca goronii, n-avea cap să trăiască, el, stăpînul cel adevărat, al eărui singe ingrășase brazda, ai cărui strămoși, de mii de ani, umpluseră gropnițele!...

25 — Bine, frate, zise Comaneșteanu, sufocat de indignare, e cu puțință să fim atît de lași, noi, cei de dincolo, ce ne pierdem vremea în certuri păcătoase, în petreceri stupide, în ironie și scandaluri — pe cînd aici frații noștri se zbuciumă sub apăsarea celei mai infame tiranii !...

30 — E, he, bădiță, da' încă n-ai văzut nimic! Să trăiești mai mult cu noi și apoi să vorbim, zise d-l notar, impingînd pe Comaneșteanu spre trăsură. Hai să mergem, și mîna Gheorghe. că cine știe ce se mai poate întîmplă.

— Ce se poate întîmplă?

— Rogu-mă, ai hîrtiele de drum în regulă?

— Ba n-am nici o hirtie.

40 — Rău. Atunci eu sunt de părere să mergeți cu nepoata drept la stațiune și s-o porniți spre țară.

— Pentru ce?! întrebă Comaneșteanu mirat.

Pentru că paza bună păzește primejdia rea... Dacă unгурul și-o aduce aminte că l-ai atins pe umăr, vine după domnia-ta.

5 — L-am atinși... îl mingiiam eu altfel, dacă nu erai dumneta, d-le notar.

— He, dragă domnule, parcă cine nu știe de-alde astea'. Greutatea pentru noi stă m aceea că omul să fie stăpîn pe sine, să nu dea drumul necazului și urei, că n-a făcut nimic cu ele. Ai văzut ddmnia-ta'pe bieții

10 oameni aceia din curte, cum își rodeau ficatul? Ei, vezi, asta e greu să faci. Că poate o da el, bunul Dumnezeu, și ne-o veni și nouă apa la moara vreodată!...

Trăsura mergea la vale pe drumul dealurilor, într-o lumină tînără de primăvară. Se vedeau, departe, liniile munților, încălecînd unele peste altele și pierzîndu-se în fundul liliachiu al spațiului.

Călătorii tăceau cîteșitrei, apăsăți de plcla lor sufletească. Se auzeau roatele trăsorei tocînd și din cînd în cînd limba lui Gheorghe oprind caii la vale. Natura, indiferentă, desfășura priveliștea minunată a codrilor, pînă în linia orizontului.

Comaneșteanu se simțea mișcat, parcă munții i-ar fi vorbit de nevoile și durerea lor. Pe de o parte se ridicau piscurile despre Turnu-Roșu, Vîrfu-Mare, pînă

25 dincolo de valea Oltului, spre ținuturile Făgărașului; pe de alta, Piatra-Albă și Clăbucetul. Tot ce sta în coprinsul acela era românesc neaoș, și românesc era totul mai departe, pînă în fund de miazănoapte, către munții Rodnei și ai Bucovinei.

30 — Este drept așa, cum ne spun cînturile, d-le notar, că [...] totul e al nostru.

D-l notar se uită la dînsul mirat. Glasul lui tremura.

— D-apoi așa zic și eu, mări domnule.

35 — Așa. Nu e numai vorbă, ci realitate.

— Păi cum să nu fie realitate!... Că doar ce vezi domnia-ta aici, unde suntem mai aproape de domniele-voastre, poți s-o vezi și prin ținuturi depărtate, [...] dragă domnule, unde bietul țăran trage jugul nevoii, părășit de boieri, bătut de cnut, fără **clabă** inteligentă

40 ca la noi, dar unde totuși rămîne român!...

Apoi, d-l notar se foi pe scăunașul pe care ședea și zise:

— Adică, domnule dragă, să am iertare de vorbă, vinovați sunteți domniele-voastre, cei din țară, cînd pingăriți toate cele mai sfinte speranțe cu blestemata de politică!... Ați batjocorit și ați omorit Liga⁸²; ne-ați zgomit și ne-ați împărțit bărbații noștri de peste munți⁸³; v-ați virît coada în Macedonia și ați împărțit lumea în tabere⁸¹... E o risipă de copii. Ce-ar fi mai

5 frumos, decît să se știe în toată suflarea românească că Liga din București este o adevărată *casă a poporului daco-român*, unde se lucrează pe tăcutele, unde blestematele domniilor-voastre de partide nu se amestecă; unde orce aspirație, orce nevoie, din orce colț al Daciei lui Decebal, găsește răsunset și mingîiere!...

Comaneșteanu se uita la el lung. D-l notar se opri.

— Poate că te superi, domnule.

— Nicidecum, d-le notar; ești român și d-ta, sunt român și eu, și e bine să ne spunem ce avempe inimă. E curios însă că socru-meu vorbește altfel.

— Mie unuia, domnule dragă, mi-e și rușine cînd citesc cum fug *casării* de pe la instituțiile domniilor-voastre de binefacere; cum boierii se necinstesc, pentru a trăi o viață de desfrîu și de trîndăvie; cum muierile se despart de bărbați... Asemenea lucruri, pe aici pe la noi, orcit suntem de nevoiași, nu se Inthnplă.

Lui Comaneșteanu i se părea că aude vorbind pe Anna Villară !

30 — Așa este, d-le notar. Numai, dacă vă dați seamă de toate păcatele noastre, cum de ne iubiți și căutați către noi?

— Ei, Doamnei Pentru că noi suntem firul, iar domniele-voastre sunteți ghemul. Noi am vrea să ne strîngem pe el, ca să-l facem tot mai mare, cum a fost pe vremea eînd **11** ținea în mină Deebal și Mihai Eroul. Ce zici, nepoată?...

Mia se uita la el și tăcea. De cînd devenise *doamnă*, viața ei, plutitoare în văzduhul întins al nehotărîrii, se adunase într-un singur sentiment: al iubirei de bărbatu-său. Puținul ce trăise pînă atunci, risipit frag-

40

1

mentar într-o superstițioasă venerațiune pentru tată-său, în frica de neavere, în gânduri triste pentru poporul de acasă, — se limpezise deodată în lumina amorului. Atit era de covârșitor sentimentul acesta, incit personalitatea ei reflexivă părea a nu mai funcționa: ea nu mai gîndea ca mai înainte, apăsată de firul adesea nelogic al existenței; nu mai avea sensul critic al vieții, cu amărăciunea criticei de sine: nu mai visa și deci nu se mai izbea de realitate. Ea trăia, absorbită sufletește în personalitatea lui bărbatu-său, desfătându-se în liniștea intensă a plăcerii *de a fi* acum și miine și mai departe, în care parcă natura pregătea taina devenirii. Din cînd în cînd o lenevire încîntătoare li îndruma imaginele către pacea de acasă de la Comănești, unde idealitatea stăpînea toate.

10

De aceea, dinsa se temea de vorbele d-lui notar, sincere dar cam bătoase. Tăcea, uitînduse la bărbatu-său și căutînd să pătrundă în gîndurile lui: oare nu era rănit de cele ce i se spunea? nu-i găsea cam stingaci și cam copilăroși?

20

Drumul se urmă mai departe, în liniște, pînă ce ajunseră acasă.

Aci, ca și la Poiana, lumea era adunată la joc. Dar cei din Seliște fiind bogați, petrecerile lor se făceau sub un pavilion construit într-adins pe malul pîriului. Comăneșteanu băgă de seamă ca apa era canalizată, ulițele satului pavate...

25

Sub acoperămntul de pe malul girlei se adunase cel mai elegant popor ce se poate vedea la țară. îmbrăcate în portul lor național, fetele păreau alese dintr-o împărăție întregă, toate frumoase, cu ochii mari,, imbrumați de gene răsfrînte, **cu** mine mici și albe, **cu** mijlocul strins voinicește în cingătoarea tricoloră. Ceea ce mai **cu** seamă era încă nevăzut la sat, erau încălțăminteii?: în mlădierea trupului, pe ritmul cîntecelor, ieșeau la iveală piciorușe delicate, strînse în pantofi de lac, ca în lumea cea mai civilizată.

35

De îndată ce se coborise din trăsură, d-l notar se așezase în fruntea perechilor și acum conducea jocuile

însuflețind pe lăutari, sărind ca o minge și recitind versuri pe tactul cîntecului:

Dintru si ptnă-ntr-o zi
Badea teiei se trezi.

Se ștergea pe ochi de praf, își ridică pantalonii ce-i cădeau de sub curea și iar rostea versuri:

Pase boii ia trăsură
Și-i suci prin bătătură.

10

Lumea rîdea, animată de glasul lui de cătană. Unii îi răspundeau din urmă, cu alte strofe, alții băteau pămîntul, prinși deodată de dorul nebunesc de a sfredeli podelele.

EI sărea tot mai sus, pocnea din degete, pîrîia din buze și iar scotea cîte un vers:

15

Zi din strună, oarağață
Că te-oî melița la față.

Fata care juca de mîină cu dinsul părea cam stîngace. Lena-«xplică lui Comăneșteanu că aceea venise de curînd din Viena și deci nu se prea suferea cu îmbrăcămîntea de țară'.

20

— A stat vreo șapte ani prin pensioane și, firește, s-a făcut coconită. Da' lasă că o dezbăra ea mă-sa de corset și de mode nemțești.

Pe cînd Comăneșteanu vorbea cu mătușe-sa, 11 atinse cineva pe umăr. Era un domn necunoscut. Acesta îl lua la o parte și-i spuse că-I poștește d-I pretor. Nimeni nu băgă de seamă decît numai ochiul neadormit al d-lui notar.

25

Pe cind Mia se desfăta, privind la jocuri, el se rupse din rînduri și se făcu nevăzut.

30

Ceea ce prezisese dînsul se întîmpla: jandarmii de la Poiană sosiseră în goana cailor să aresteze pe necunoscutul din balcon. Comăneșteanu fu ridicat pe sus, dus la gară, iar de acolo îndreptat către Alvinț.⁸⁶ Atita știa d-l notar.

35

XII

Erau ceasurile trei de dimineață.

Întinsă pe o canapea, Mia ee uita înaintea ochilor, rătăcită în gânduri. Se sculase din pat hotărâtă a se îmbrăca și a porni la gară pe jos, spre a se duce după bărbatu-său. Luase hotărârea asta de mai multe ori, dar se lovisese de aceeași greutate de care se lovea și acum: Încotro s-o apuce?

Sufletul fetei era răscolit pînă în âdnurile lui. Tremura, îi curgeau lacrimile pe obraz în neștire, o dureau timplele tot ridicîndu-și părul Într-aiuri, se răsucea pe capătli, mototolindu-și batista. Imaginea lui bărbatu-său li răsărea citeodată în minte atît de evidentă, incit ti venea să întindă brațele către ea, și atunci brațele îi cădeau în gol, iar fata, disperată, îl muștra:

— Ah, Alexandre!...

în aprinderea sufletului, toate nebuniile i se păreau cu puțință, toate himerile luau forme: îl vedea chinuit, umplut de Blnge, mort, și atunci plîngea cu hohot, o dureau vinele gîtului, se scula și umbla prin odaie sau deschidea ferestrele.

În tihna dimineții de primăvară se auzea ctntecul cucoșilor. O geană de lumină, deasupra munților, Înfiripa forme nehotărîte. Apa gîrlei suna în prund.

Zorile zilei! Cită mihnire nu s-a ridicat de pe pămîntul nostru către voi! Clți n-au prins a spera și clți n-au încetat a suferi, în strălucirea ta, Auroră!

Mia se uita adine înlăuntrul dimineții ce năștea, îi răsări în minte vorba *planetă*. De unde venea? Ce era puterea divină și dureroasă ce ardea în inima ei de femeie?

Glob, aprins de flacăra mistuitoare a universului, tu gonești în spațiu himera existenții, și din focul tău ai Înfiripat suflete, necazuri, moartea și amorul. Tu te rostogolești în pustiurile neantului, și, început din urmă, mergi spre devenire. Dar licărirea vieții noastre, către ce sfinție în clipa ei?

O caldă gîlgiire de Blnge către inimă o făcu să tresară: oare ar fi cu puțință? Ar fi oare cu puțință?...

;
I*
•A
-jt
gl
M
§
§
•
§
î
I
M
E
i.
l
ft
5
H
m
W
m
m
W
H
§
|
L-
6
I
§
f
•
I

I se păru, în ceasul dimineții ce năștea, că iubirea ei ideala se Înfiripa Într-o ființă nouă. Din adincurile cele mai depărtate ale sufletului se desprindea năzuința misterioasă a vieții.

5 Mia tremură. Dunga de lumină de la răsărit se aprindea din ce în ce. Brazii de pe culmea dealului, ieșiți din nedomirirea întunericului, luau forme hotărâte.

19 Pe ulița Îngustă a satului treceau doi țărani, cu coasele de-a spinare, strinși în spete, îndoți de mijloc, tușind în răcoarea dimineții.

Ce de felurite Îmbinări ale existenții!...

13 Mia se retrase de la fereastră, tristă, mișcîndu-se încet cu un braț ridicat în sus, ca și cum n-ar fi găsit nimic din ceea ce căuta.

Se culcă din nou. De îndată ÎnBă ce Închidea ochii, imaginea lui bărbatu-său apărea **Bub** pleoapele ostenite cu aceeași putere ca mai-nainte, și atunci o podidea iar plînsul. Parcă tot în lacrimi găsea mai multă mlngiere.

În cele din urmă o birui osteneala și adormi.

20 Era acum soarele **BUS**. Cei din casă umblau pe la ușe cu temere. Se apropia ceasul trenului cu care trebuia să sosească preotul Moisi Lupu, și Mia dormea!...

25 D-l protopop și nevastă-sa Încercau să facă zgomot în odaia de alături, Închideau și deschideau ferestre, vorbeau tare, dar tot le era milă să deștepte de-a dreptul pe fată: o simțeau că suferă și că probabil nu doarme noaptea.

30 în fine, o trăsură se opri la poartă și preotul Moisi Lupu se cobori. El se duse drept la fiică^sa.

Mia fu deșteptată din somn de o bătaie puternică în ușe.

35 Când intră tată-său, dinsa se uită lung la el, apoi își Întoarse privirile către lumină, ca cineva care vrea să se asigure că nu visează.

— Bună dimineața, fată, zise preotul mlhnit. Da' ce ai tu de plngi?

40 Ea li sărută mina în tăcere și rămase cu ochii în pămînt.

Bătrînul o privea încruntat. Simțea cum se petreceau lucrurile și de aceea suferea în amorul lui propriu: fata lui, a lui, bărbatul care disprețuise totdeauna jalea și lacrimile, să se bocească!...

— Ia mă rog, fată, șterge-ți obrazul și imbracă-te.

— Mă imbrac, tată.

— Și stringe-ți boclucurile ce ai pe-aici, că trebuie să pleci în țară.

10 Mia se uită la el cu ochii mari. Orcit era ea de supusă, un asemenea ordin i se păru monstruos. Atunci, ridicindu-se parcă din așezarea ei adîncă, voința fetei își făcu drum la suprafață.

— Eu, tată, de aicea nu mă mișc.

Preotul, Încrămenit, o pătrunde cu privirea:

15 — Așa? Nu te miști?! Și de cînd asta?...

— De cînd l-au închis pe bărbatu-meu.

Îndrăzneala fiică-sei îl uimea. El o crescuse în deprinderi de demnitate și tărie sufletească față cu loviturile soartei, iar nu de împotrivire la voințele lui de cap al familiei, — iardînsa acum se arăta slabă cu împrejurărileșitarenumaicuel. Oprivi lung, încercînd încă să se stăpînească:

— Stringe-ți lucrurile și pleacă în țară la socru-tău.

— Nu pot.

25 — Pentru ce nu poți?

Dînsa, cu hotărîre, se sculă de unde ședea și se apropie de tată-său.

— Domnia-ta știi, mă rog, că pe Alexandru l-au luat pe sus, de aici, de Ungă mine, și l-au dus la închisoare?...

30 Bătrînumi i se făcu negru înaintea ochilor. Seridică. în picioare și o apucă de un braț:

— Știu că l-au luat pe sus, și mai știu că tu ești muiere nevrednică, șopîrlă stricătoare și ticăloasă!...

35 Și, zicînd astfel, îi făcu vînt. Fata căzu grămadă.

— Ți-au închis bărbatul, ha? Și tu trebuie să stai aici să-l bocești!... Că asta ai văzut la casamaică-tei!... Așa te-a crescut ea, să ridici glasul în fața părinților și să plîngi ca o nevrednică și neputincioasă, că ți-au luat odorul!... Au să ți-l ia, că de aia e bărbat! Are să se ducă să se bată și să moară, cum a murit unchiu-

său și alții, din vremea cea mare, iar nu să-l ții între fuste, ca pe un trîntor!... Că de aceștia prea destui sunt printre coconașii din țară!...

5 Fata, căzută lingă un scaun, clătina din cap, plîngînd. întinse mîna cu care își **acoperea** obrazul, vrînd să nege: mîna îi era tnaingerată.

— Scoal' de jos!... strigă tată-său.

Cînd o văzu însă că era plină de singe, își simți un fior rece în inimă. Se apropie de ea:

io — Ge-ai făcut? Te-ai lovit?

Dînsa dete din cap:

— Nu-i nimic.

— Dacă nu-i nimic, scoală și să mergem. Socru-tău e singur acasă. Du-te la el: acolo e nevoie de tine, să mai pui stavilă la risipă.

15 Mia se indignă:

— Cum să mă duc singură, cînd am plecat de la el cu fiu-său!...

20 Preotul se încruntă iar, cu atît mai mult cu cit înțelegea că fata simte drept.

— Ascultă-mă... Du-te acasă. Bărbatul tău va fi liber fără doar și poate, că n-a făcut nimic. Nu-i frumos să bocești ea muierile proaste, că doar nu asta ai învățat la casa mea. Du-te înapoi la socru-tău. Pune-te pe muncă. înseninează-ți mîntea în împlinirea datoriei, în îndreptarea relelor, în chiverniseală și economie — că multe mai sunt de făcut pe acolo!... Scoal', că peste un ceas avem un tren care merge spre țară.

30 Mia se ridică de jos, se uită lung la tată-său și șezu lingă masă:

— Cum să fac, Doamne, cum să fac?...

— Să ascuți l **zise** tată-său, poruncitor.

35 Ea, fără a mai rosti un cuvînt, se puse să-și strîngă ^lucrurile. Bătrînul ieși...

Peste un **ceas** erau amîndoi la gară. Așteptînd trenul de la Sibiu, preotul **Bcoase** un jurnal și șezu pe o bancă. Mia se primbla singură de-a lungul șinelor. Statura ei voinică păru bătrînului de o nespūsă frumusețe, plină de energie și noblețe. El o privea pe deasupra ochelarilor.

— Ia vino încoace, fată.
Ea veni lângă el.
— Tu mergi acasă fără voie bună.
— Am zis că **merg**.
— Şezi.
Mia şezu.
— Să te duci acasă cu voie bună. Cind umblai prin faţa mea, m-am bucurat că te văd sănătoasă şi așa cuminte cum ești. Nu te jeli, că singele îmeilor noastre n-are apă într-însul, ca să stoarcă lacrimi. Mă glndeam că te-ai făcut voinică de cind nu te-am văzut, şi parcă mi s-a părut că reînviază în tine un chip strămoşesc de-al nostru. Ești bine, nu-i **asa**?
10 Fata se înseninase la auzul cuvintelor lui:
15 — Sunt bine.
— Un chip strămoşesc de al nostru: mama or sora lui Decebal.
— Dacă o fi avut soră, zise Mia, rîzînd.
El o privi pieziş:
20 — Să nu rîzi de lucruri de **aBtea**.
— Nu rid.
— Dacă n-o fi avut soră, a avut mamă, sfînta fie-i ţarina!
— Amin î **zise** fata.
25 Preotul se uită la dînsa. Ii venea să zimbească, însă nu vrea să-l vadă fie-sa.
— Uite colo I... Va să «icfî te-au stricat şi pe tine Bucureştii.
— De ce?
30 — Ai prins carsghiosficurile lor.
— Ba nu. Dar mă gtndese că dacă voi avea copii, nu ştiu cu cine trebuie să semene: cu Traian or cu Decebal.
— Ba cu părintele lor.
35 Se uitau acuma în jos, rîzînd amîndoi cam în silă. Mia fusese biruită de voinţa lui tată-său şi fără să-şi dea seama suferea în intimitatea personalităţii ei hotărîte; el fusese biruitorul şi era nemulţumit de a fi biruit prea mult.
40 Işi ridică privirile către dinsa, parcă învins de puterea împrejurărilor:

— Ce să-ţi fac, fata mea?... Trebuie să mai glumesc şi eu citeodată, că altfel înnebunesc. Tu poate nu ştii că acuma sunt dat in judecată pentru a opta ©ară...
— Nu ştiu. Pentru ce? întrebă Mia, tremurînd.
— Iată trenul. Mergi cu Domnul în pace.
— Ah, tată, cînd să ne mîntuim o dată de prigoniri !?...
— Cînd vom fi oameni. Numai, tu fată, nu te mihni că doară nici o jertfă nu rămîne zadarnică. Mergi sănătoasă în ţara cea liberă, învaţă a o iubi,, fii cinstită şi econcamă, că doar asta trebuie acolo.
Şi cum fata ii săruta mina, înecată de durere, el o sărută pe frunte, înviorat, luptînd cu propria lui nelinişte:
15 — Sus inima!... Scrie-mi şi fii liniştită, că atita are omul: propria lui libertate sufletească.
Trenul plecă şi într-o clipă se făcu nevăzut in păinjiuşul drumului, pe cînd preotul se uita in urma lui, rămas singur pe şine, ca un şarampoi, pe care nimeni n-ar fi putut să-l clintească din pămîntul Daciei.
20

ANNA

[PREFAȚĂ DE LA EDIȚIA I-a]

Romanul de față nu e scris pentru criticii din țara românească, cari, ignoranți și de rea-credință cum sînt în mare parte, vor găsi că searnă Anna Karenine¹, nu e scris nici pentru bărbajii. Ele scris pentru sufletele nenumărate ce suferă; pentru tinerimea cultă, care, în artă, vibrează la tot ce e sincer, tresare la adierea frumuseții; pentru cititorii cari pricep ce însemnează a crea oameni vii și-i deosebesc de oamenii de carton. El mai este scris pentru femeile delicate, care vor înțelege pe Anna, vor ierta pe Tirania și poate e chiar pe Berta pentru sinceritatea simțirilor lor. Ceea ce este mai cu seamă păgubitor în viața noastră socială și trivial în căsniciile românești e puerilitatea sufletească a femeilor, fățarnicia și minciunile bărbaților.

În fine, el este scris pentru Elena Milescu, pe care nu o cunosc, dar care trebuie să existe undeva, în sufletul colectiv al femeilor superioare, în cari simțim înțelesul patriei — cel mai înălțător din țară — va regenera ceea ce este bolnav în turpitudinea momentului. Cu acest simțământ vom pregăti viitorul poporului nostru, care nu și-a isprăvit luptele de constituire unitară, și deci năpăstie să se ocupe de utopii, de social-democrație, de votul analfabeților, de colectivism și alte minciuni, cu cari declasații exploatează masa incultilor.

*Aceste minciuni sociale sunt lot afit de păgubitoare
pe cit sunt minciunile individuale în familii, și
constituiesc semnul evident al decadentei; ceea ce'nu
poate să fie.*

4.

începea să se întunece. Focul pîlpiiia în sobă liniștit. De pe fața cărbunilor se desprindeau palii de flăcări, ce mureau în neființă.

5 Anna Villarâ cetise pînă atunci. Gîndurile altora, cind puteau s-o intereseze, îi ușurau sufletul de povara îndoielii: cum e bine și ce e bine în lumea aBta?

10 întunericul o silise să lase cartea, și ea, acum, strînsă în fotoliu, se uita la lemnele ce se topeau în puterea mistuitoare a focului. Cîteva licăriri de flăcără, puțin fum și puțină cernise.

15 în crîmpeiele ei de gînduri se ivea chipul lumino al omului iubit. Așa de bine-l cunoștea, în nestatornica lui înfățișare, încît îl recmpunea din Jiniiele cărbunilor ce se prefăceau mereu. Tot alte linii și alte linii.

Dacă s-ar fi putut să fie lumea altfel de cum era, ea ar fi plecat pe jos, umblînd după umbra visurilor, alergînd pururi pe căile rătăcirii, fără popas și fără odihnă, numai să scape de ea însăși.

20 Dar lumea era ca și dînsa. Fiecare își purta rana, slngerîndă sau tămăduită, și fiecare umbla mai departe și spera.

25 Și deodată, îi răsărea în minte fruntea lui, neteda înfățișare a personalității bărbătești, în care farmecul voinței părea boltit din vecia veacurilor. De unde știa ea ce se petrecea acolo? Vorbea cîteodată cu Elena Milescu:

— Ce ae petrece acolo, Eleno? Tu ai iubit, ai trăit adnc din viața bărbatului tău. Ce se petrece sub fruntea unui om, cînd tace și se uită latine, apoi se întoarce și se uită la mine, sau la Smaranda. Du-descu?..,

— Sau la Urania **VUCOB**...

Anna deschidea ochii mari;

— Crezi?!

Elena zîmbea:

10 •— Ești geloasă, dragă.

O strîngeau de glt cu vorba asta. Era geloasă!...

Vezi bine că era geloasă ! Cine iubește și nu e gelos? Dar nerozia omenească desparte sufletul în saltare, ca un scrin: în cel de sus se păstrează amorul, în al
15 doilea închipuirea de sine, în cel de jos gelozia, pe cînd în toate stă de-a valma zădărnicia sufletului nostru chinuit.

Și cum se uita lung la cărbuni, i se păru că vede limpede cum gelozia stă tocmai în saltarul de jos, în
20 cel mai de jos. Inima i se strînse ca de frică, și mișcă vîrful piciorului, parc-ar fi împuns-o cineva în coapsă.

Margina rochiei i se ridicase pînă deasupra gleznei. Pulpa se desina, delicată, pe fundul auriu al luminei ce murea în sohă. În loc să se placă, ea se umili și se în-
is trista. Frumusețea liniei piciorului li întoarse gîndurile asupra ei însăși. Trăise în valurile lumii, eu hotărîre, și totuși într-o singurătate sufletească în care nu străbătuse nimeni. Acum iubea. Dorul fecioarei de ideal și poezie se aninase de umerii unui om ne-
30 statornic. Iubea pe un om însurat, pe care, probabil, **11** iubeau și alte femei. Era oare cu putință?

Li idea că și alte femei puteau să-l iubească, își duse minile la ochi, să nu se mai lege Într-Inșii vede-
35 nia acelor alte femei. Cu toate astea, era sigur că una, cel puțin, îl mai iubea: nevastă-sa. Dar, cu lașitatea binevoitoare a trebuinței de fericire, ea îngăduia pe nevastă. Nu avea și ea un bărbat? Imagina generalului o făcu să bufnească într-aiuri. Generalul și Bsrtla !...
40 Iși aduse aminte că bărbatu-său o ducea la concertele amantei lui, și că ea, Anna Villară, vedea pe Bsrtla ca pe orce ființă nevoiașe.

Ceea ce o muncea era pîngărire sufletească a o-mului care o iubea pe ea și iubea și pe altele. Un asemenea om mințea pururea.

Cu toate astea, Anna simțea cît de netemeinice li erau gîndurile, din însăși dorința ei de-a se înșela. Elena îi spunea, cu blajina ei îngăduire, că așa sunt
10 bărbații, că adică pot să iubească deodată mai multe femei, și că, totuși, nu sunt mai fericiți decît femeia care iubește un singur bărbat; că, dimpotrivă, la cei ce au inimă, asta este izvorul nefericirii lor. Cu alte cuvinte, trudă și nedomirire.

Feciorul bătu la ușe:

-- D-l căpitan Comaneșteanu !

Anna se sculă:

— Poftește-I în salon.

Gîndurile ei se limpeziră deodată, o căldură bine-
făcătoare i se revărsă în tot corpul, Își duse minile la Umple, în care răsunau bătăile inimei.

Era el, care avusese, poate, gîndul bun de a o vedea înainte de ceasul mesei, cînd urmau să se întilnească
20 la dînsa cu toții.

Anna deschise ușa binișor. Căpitanul se uita la o fotografie. Ea îl privi un moment.

Cu mina pe garda săbiei și bustul ușor aplecat in-
25 inte, era așa de tinăr și de voinic, respira atita sănătate, Incit părea că dă viață și înfrumusețează toate cele dimprejur.

Anna tremura. Ochii ei, umezi de fericire, beau cu nesațiu lumină propriei ei iluzii. Ea îl chemă rî-
30 zînd.

— Cinel-Cinel!...

Și fără să mai aștepte răspuns, **11** ademeni în umbra ușei, îi înconjură mijlocul cu brațele și se lipi cu obrazul de pieptul lui, de șnururi și alămuri, de
35 postavul tunicei, al căror miros, de vreme rece de-a-farS, se amesteca rătăcit cu parfumul ființei lui vii.

— Ce bine-ai făcut că ai venit l... O sâ te rog să-mi faci un dar de anul nou...

— Cu cea mai mare plăcere.

— O tunică veche.

— De ce nu o manta?...

—Fiindcă mantaua e mai aproape de alții decât de dumneata.

—O manta de vreme rea.

Anna se uită lung la dinsul:

—Manta de vreme rea l... De ce-mi strici plăcerea de a te simți Ungă mine? Ai avut ideea delicată de a veni să mă vezi, acum, singură, iar nu cum ne vom vedea peste două ceasuri, și ar trebui să mă lași să mă bucur în tihnă de minutul ăsta, care este al meu și numai al meu... Nu-i așa?

Căpitanul se gîndea eă, la drept vorbind, venise pentru a spune Armei să-l ierte de o mică întîrziere la prinz din cauza unei comisiuni. Însă, față cu iluziile ei, **TUI** mai zise nimic.

Anna mîngiia cu degetele postavul tunicei:

—Auzi, manta de vreme rea!... Eu, să am nevoie de manta de vreme rea, iar dumneata să fii mantaua !... Lumea pe dos. Eu am nevoie de un gând bun, de un zimbet sincer, de o rază de simpatie; de-a te simți cîteddată lingă mine cu suflet curat, iar nu pururi ieșind din brațele altei femei.

Făcu un pas către fotoliu:

—De unde vii?

—De acasă.

Anna șezu, rîșcînd din cap, parc-ar fi zis: „tot din brațe'e unei femei".

—Ce face Mia?

—Nu știu, n-am văzut-o.

Ea tăcu un moment. Răspunsul i se păru discret și delicat.

—la un scaun și șezi Ungă mine.

El șezu jos, pe covor, și se lipi cu fruntea de sinul ei. Anna se rezemă de spatele fotoliului și închise ochii. Își simțea inima în piept bătînd să se rupă. Fruntea i) ardea, lacrîmile o podideau și cu toate acestea gîndurile ei **Be** întindeau pe orizonturi- infinite,, într-o fericire nematerială, aproape desăvîrșită.

Făcu o sforțare, se ridică mai sus și se uită lung la el:

—Ce vrei? Ce-a mai rămas în sufletul meu care să nu fie plin de dumneata? Nici un colț, nici o cută.

a gîndului, nici o ascunzătoare a inimei nu mai e în puterea mea, ci toate sunt ale dumatiale... Te-am rugat să-mi aduci băiatul mai des. Dacă rugămîntea mea a putut să ți se pară lipsită de măsura cuviinței omenesti, Îți cer iertare și te rog să nu uiți, că eu sunt o ființă pierdută numai întru atit, întru cît am devenit lucrul și proprietatea dumatiale, dar altfel nu sunt nebună și nici lipsită de pudoarea adevăratelor sentimente omenesti. Însă atit de mult mă eîmt absorbită în ființa dumatiale, îneit tot ce te interesează mă interesează; tot ce-ți este drag îmi este drag și mie. A-jung plnă a crede că nu mai sunt geloasă de Mia. Ce vrei mai mult?... Adu-mi din cînd în cînd băiatul. Te regăsesc în el, așa cum aș fi dorit să fii: nevinovat...

15 Comăneșteanu ridică din umeri:

—Eu nu mă știu vinovat întru nimic.

—Inocent...

—Sunt inocent...

Anna îi dete binișor cu mina peste obraz:

20 — Nu te lasă femeile...

—Ce să le fac eu? l...

Dînsa sări drept în picioare:

—Va să zică este adevărat?

—Dumneta zici.

25 — Este adevărat l... Și ai îndrăzneala să mi-o spui mie!...

—Eu nu spun nimic.

Ea se primbla de colo pînă acolo, frîngindu-și mînaile.

30 — Spune-mi Incalea tot. Fă-mă confidentul dumatiale. Deschide-ți inima. Plîngi pe umărul meu. Te iubește Smaranda Dudescu? sau Urania Vucos? sau acea oribilă nevastă a colonelului...

—Nu-i oribilă de loc.

35 Anna rămase Încremenită. El trecuse în salon să-și caute mînușile. Ea se ținea după el:

—Nu-i oribilă?!

—De loc.

—Și ai obraz să mi-o spui mie.

El iarăși Înălță din umeri:

40 — Nici nu mă gindeam. Ți-o spun, fiindcă vine vorba și printr-un fel de reacțiune. Nevasta colone-

lului îmi este indiferentă, ca și Smaranda Dudescu, ca și Urania Vucos. La revedere.

Era un ton sec, de om bănuț pe nedrept, în cuvintele acelea, care făcu un bine nespus Annei.

— De ce ai venit și de ce te duci?

El își ținea chipiul în mină, uitându-se la ea:

— Am venit ca să te văd, și mă duc fiindcă am treabă.

Ea îi luă chipiul din mină, își ascunse obrazul într-Insul și aspiră adine, ca dintr-o floare:

— Așa de mult te regăsesc în parfumul lucrurilor ce le porții... și atâtea **Bimțiri** deștepți în tainele inimii mele, încît, cu tot răul ce-mi faci, îți sunt încă recunoscătoare... Du-te, dragă. Eu, citeodată, deși umilită și fără putere, mă simt atît de **BUS CU** sufletul, ușoară ca o pasăre, încît nu te mai văd, jos. La revedere.

După ce tînărul ieși, Anna se așeză din nou în fotoliul de la sobă. Cărbunii mureau, învăluți în acoperișul străveziu al celei dinții cenuși. Gîndurile ei erau mai pline ca orcind de imagina omului iubit. Nu mai vedea acum nimic, decît pe el. Sinul, de care el își lipise fruntea, tresărea, oarecum cu ființa lui aparte, păstrînd căldura atingerii, binefăcătoare ca o rază.

Iși aduse aminte de cele din urmă cuvinte ee i le zisese și i se părură nedrepte. Atunci ceru lampa și se puse să-i scrie:

„Ai plecat de la mine sub înrîurirea unor vorbe nesocotite. E adevărat că eu mă simt citeodată cu sufletul sus, dar înălțarea mea e datorită iubirii fără margini, ce-mi umple toată ființa, cum umple infinitul finitul. Cînd vei putea oare să Înțelegi — și vei putea vreodată? — farmecul poetic al suferinței de a iubi, izvorul dătător de viață, tinerețea ce naște din iubire? Cum a putut geniul bărbătesc să creeze pe Fau3t, cu alte cuvinte năzuința către eterna tinerețe, cînd ea stă în noi, în mine, Sn alcătuirea sufletului meu. care, în sine, este amor?

Ah, dragă, tu semeni cu cineva din trecut și cu cineva din viilor; imi inchipuiesc că semeni cu nes-

tatornica înfăptuire a dorului tuturor femeilor, cu acel ștregar și infam de Cupido, căruia, cînd sunt geloasă, aș vrea să-i ciumpăvesc aripele și să-1 bat, ca apoi să-t mingii și să-1 rog să mă ierte.

5 Vezi? deviu aproape... cum să zic? Annadyomenă, în înțelesul atic al cuvintului, de Afrodită curată ca spuma mării.

Și unde mai pui că scriu așa de limpede românește! Nu se poate să măgulească cineva mai mult gusturile unui tînăr boier, căpitan de cavalerie, naționalist' și... infam, cînd îi fug ochii după alte femei.

Nu intîrzia."

Anna trimise numaidecît **scrisoarea** cerînd înapoierea plicului iscălit.

15 Pe cînd ea scria, Comaneșteanu se ducea la întrunirea comisiunii.

Ieșind de la Anna, se simți și de astă dată, ca întotdeauna, nemulțumit și nesigur. De ce viața noastră e atît de incîlcită în legăturile ei cu alte viețe?

20 Nu se poate trăi simplu? Nu se poate iubi, fără a răstălmăci iuhîrea?

I se făcuse foame. Opri trăsura la cofetărie și intră înăuntru posac.

25 De la ușe, toate privirile se îndreptară către el, cu Înțelesurile atît de variate ale mulțimei cînd se găsește în fața unui bărbat zdravăn sau a unei femei cu adevărat frumoasă.

La o masă era colonelul cu nevasta. Anna vedea dincolo de marginile văzutului.

30 Colonelul zîmbea lui Comaneșteanu, pacinic și deplin mulțumit de bunurile pămîntului. Nevastă-sa Închidea ochii, ca și cum ar fi fost mioapă, ridicînd în dreptul obrazului două sticle legate în aur. Strînsă la mijloc ca o viespe, cu pieptul acoperit de flori, **avea** grația necuviincioasă a femeilor răsfațate. Ofițerii regimentului o Înconjurau cu admirația lor respectuoasă. Ea li lua peste picior, fiindcă erau care mai de care mai însurați.

40 — Șezi, căpitane, zise colonelul, sculîndu-se, și fă-ți datoria către patroana. Viu numaidecît...

Comaneșteanu șezu, înviorat deodată de prezența acelei femei, îi vorbi încet, devenind mlădios și cald la gânduri:

— Ce de lume cumsecade și fericită!...

— Asta nu se poate.

— De ce?

— Fiindcă lumea cumsecade nu-i fericită, iar lumea fericită nu-i cumsecade.

— Cam paradoxal.

Ea ridică din umeri:

— Dumneata ești fericit, dar și foarte cum nu se cade.

El rosti încet:

— Eu sunt fericit și cumsecade.

— Atunci ești prost.

— Dacă aș fi prost, patroană, ți-așfi făcut curte de mult...

Ea pufni de râs:

— Atunci ești obraznic.

— Nu sunt nici obraznic. Sunt curat om fericit și cumsecade. Și dumneata ești tot ca mine, cu deosebire numai că-ți plac paradoxele.

— Adevărat că-mi plac.

— Atunci înțeleg de ce nu-ți plac oamenii însurați-

— Parcă ar fi paradoxal să te-nsori!

— Tocmai de aceea. Toată lumea se însoară. Prin urmare e un lucru obicinuit, și deci nu-ți place. Acum, între noi fie vorba, dumneata în calitate de femeie, ar trebui să fii recunoscătoare bărbaților că se însoară. Căsătoria, ca magazinele de mode și corsetele, este o instituție pentru feme...

— Mai cu seamă într-o țară ca a noastră, în care mai este și divorțul.

— Nu. Divorțul este o instituțiune bărbătească.

— Cum'... El dă adevărata libertate femeii.

— O libertate cu care nu are ce face, patroană. Dacă patronul s-ar despărți de dumneata, cine ți-ar mai gira polițele?

Ea rise cu poltă, arătându-și dinții:

— Vezi, acum ești cu adevărat obraznic.

Rise și el, mulțumit, mușcând dintr-o prăjitură.

Colonelul răfuiise socotelile cu doamna de la corop-toir și ciupise o fărîmă de curte unei fete ce servea vî-nuri. Acum se întorcea radioB:

— Haidem, Comăneștene, că ne-așteaptă comisia.

5 El își uitase de comisie, după cum își uitase de Anna și de nevastă și de casă.

Ajunse la cazarmă tîrziu. Găsi scrisoarea Annei, pe care o ceti în fugă, prinzînd de-abia farmecul ei. După aceea se cufundă în treburi midtârești și rămase acolo pînă la vremea mesei.

10

II

Omul care trebuia să aducă plicui iscălit se întoarse cu mina goală. Anna se muncea cu gândurile. Îi spusese că ee duce la regiment și nu era adevărat.

15 Ea se îmbrăca, uitîndu-se în oglindă, fără să se vadă. Cum pot trăi oamenii fățarnici în lume? Și, mai mult: cum se putea să fie un bărbat atît de întreg și totodată atît de mincinos?

Era dovedit că nu se duseBe la regiment. Atunci unde se dusesese?

20 în orbirea ei, rana personală o dorea ea o plagă socială. E atît de greu de trăit pe pămînt, chiar cînd suntem sinceri, încît nu mai e nevoie să ne mai împovărăm viața și cu minciuni. Săracă lume trudită!...

25 Minciunile o dezgustau. Generalul o mințea de dimineată pînă seara, în afaceri, în afecțiuni, în lucruri indiferente, innodînd neadevăr de neadevăr, pînă ce nu mai știa cum să iasă din încurcături; prietenele ei o mințeau; îngrijitorii de la moșii de asemeni; chiar și cărțile o mințeau, romanele și poeziile, iritație sentimentală pe poruncă, spre a se vinde mult și acump.

3(i) Ea își drămuia viața și se găsea curată. De cînd era tinărah de tot, pînă acum, nu spusese niciodată de-cît ceea ce gîndise. I se păruse, atunci, că iubește pe celălalt Comaneșteanu, pe mortul în război, și se ceretase îndelung, așteptase ca vremea să pună în lumină simțirea ei, — pînă ce vremea o puse în chenar

35

negru. Luase pe bărbatu-său prin bună înțelegere și numai ca să scape numele părintesc de înjosire.

La amintirea mortului în război i ae păru că se vede la ambulanță, netezind cearșaful de la patul rănitului, pe când razele soarelui de toamnă luminau fruntea bolnavului. Ab, fruntea **1**... Fruntea aceea admirabilă, pe care o moștenise nepotul; ochii adinei și triști ce o priviseră ca din depărtarea unei patrii ideale pentru care se stingeau; glasul ce o întreba

— Cum se poate!... Cum se poate!.

Uitase că trebuia să se îmbrace și rămase astfel căzută pe scaun — cind intră Elena.

— Ce faci, dragă?

— Ce să fac, plng.

— De ce?

— De mila lumii.

Elena se uită lung la dinsa, mirată. După aceea zlmbi.

— Imbracă-te. Are să-ți treacă.

Anna se răsti la ea:

— Sunt geloasă, nu-i așa?

— Vorbește ma) incet că te-aude lumea. Porția e dincolo.

— Da? Singură?

— Singură.

— Vezi, dragă? Ne Înșeală pe amindouă.

— Vrei să **2**ici că o înșeală pe ea de două ori.

Anna rămase locului, încurcata. Apoi luă încet mina soră-**Bi**:

— E așa de greu de trăit, Eleno!...

Elena înălță din umeri, tristă:

— Trece tot.

Anna dete din cap, cu un zîmbet amar.

— Ce începe devreme, trece. Ce începe tîrziu, nu mai are cînd să treacă.

— Totuși trece... Imbracă-te.

Ea se sflrși de îmbrăcat și veni în salon.

Sosise deja toată lumea, Porția Comaneșteanu, Smaranda Dudescu, Urania Vucos și la urmă veniseră și domnii de la club, generalul și Timoleon Vucos. Acesta era un grec bogat și lăudăros, avînd casă **de** comerț la Odesa și la Marsilia, instalație la Paris, tren și lux, ca puțini alții. Totdeuna corect, purtînd monoclu, nerlzînd niciodată, părea că vrea să fie demn de gloria unui străbun al său din care zicea că se co-boară amiralul-Miaoulis-Vocos², biruitorul lui Ibrahim-pașa'. Grecii adevărat nobili, familiile fanariote se uitau la el de sus și pretindeau că era o simplă potriveală de nume, dar nici o legătură de rudenie între eroul grec și bancherul de astăzi. Și, In adevăr, cu tot monocluul lui, un aer de plebeu îi sta întipărit pe figură, de corcitură de ehefalonit* și de slav *di basso-parto*, pe care bogăția și furlandiseala nu-**1** putUBeschimba.

Nevastă-aa, rudă **de** departe cu generalul Villară, era, dimpotrivă, fină, cu acel mod de a se îmbrăca al femeilor cu adevărat elegante, care face ca fiecare lucru ee poartă pare la locul lui.

Smaranda Dudescu era *Domniță* în toată puterea cuvîntului, ușurică, darnică, bună româncă, ținînd casă deschisă, masă întinsă, slugi prea multe, cai prea mulți, o binecuvintare cerească pentru boierii scăpațați, cari își găseau totdeauna tacimul pus. Li era dragă literatura și băieții tineri, mai cu seamă dacă erau militari.

Porția Comaneșteanu, fiica preotului din Transilvania și nevasta căpitanului, era produsul unei alte lumi, voinică și sănătoasă, totdeauna străină de intrigile celorlalți, dar acum, mai mult ca oreînd, prinsă de dragostea și creșterea copilului. Porția, sau Mia, cum o numeau toți, trăia mai mult la țară, ocupîndu-se bărbătește de treburile moșiilor, de socru-său, de țărani și de toată lumea.

Elena Milescu era văduva eroului de Ia Grivița, poetica și blajina făptura, ce rămăsese in lume stîngheră, trăind înconjurată de amintirile războiului, vara la Stănești, In malul Dunării, unde i se părea că e mai aproape de cimpiele Bulgariei, în pămîntul

cărora dormeau osemintele celor morți; iarna în casa din strada Batistei, în mijlocul lucrurilor rămase de la Milescu. Cu părul aproape alb, cu sufletul iertător, ea era pentru Comăneșteanu imaginea frumuseții ideale, ceva care ar fi semănat cu mâ-sa, dacă cineva putea să semene cu Sașa. El o chema *Tonți*, cine știe de ce.

Toată lumea asta, strânsă la un loc, părea că nu pricepe bine ce vreau unii de la alții. La cei mai mulți le era foame. Timoleon Vucos avea slăbiciune de Anna și-i vorbea aproape în păr, ușor înclinat către dînsa, pe cînd cozile fracului i se ridicau de la spate; generalul, ca să mai însuflețească convorbirea, istorisea Domniței și XJraniei Vucos, amorurile unui vacmistru care voia să-și taie beregata or de cîte ori îl trădau amantele. Elena și Porția rîdeau de departe.

Anna, cu ochii țintă la ușe, răspundea într-aiuri vorbelor lui Timoleon Vucos, bătînd ușor covorul cu vârful piciorului.

— Ara fost la deschiderea Camerei, zicea acesta.
— Ca orșicine.

Timoleon Vucos se uita lung la dînsa:
— De ce, ca orșicine?
Anna se încurca:
— Vreau să zic: cu cine?

Iar în gîndul ei: „unde o fi, de nu mai vine!?”
— Singur.
— Da?

Celălalt o privea nedorairit:
— Nu-i iertat să meargă cineva singur la deschiderea Camerei?

Pe Anna o apucă un ris nervos:
— Se înțelege că nu, cînd acel cineva e însurat. În sfîrșit, ușa se deschise și căpitanul intră...
Fără a părea de loc grăbit și fără a-și cere iertare de întirziere, el sărută mîna Annei în cea mai desăvirșită liniște, și numai cînd nevastă-sa îi spuse că erau aproape 8 și jumătate, se uită la ceasornic și explică Annei că lucrase pînă atunci. Dînsa îl fixă cu ochii galeși:

— Ești sigur?

— Cum să nu fiu siguri...
Generalul care prinse în fuga vorbele lor, glumea cu înțeleșuri:
— Asigur-o, neiculiță, c-ai fost la regiment, sau dacă ai fost în altă parte, că n-ai fost cu mine.
— Am fost la regiment.
— În sfîrșit, bine c-ai venit! Poate de-acuma să se mai descrețească fruntea cucoanelor.
Apoi, scurt cum era și cu picioarele sucite, luă pe Comăneșteanu de mijloc și-l duse înaintea lui Timoleon.

— Iacă, așa armată avem noi, onorabile. Îți place?
Timoleon Vucos se înclină, ironic. Generalul urmă.
— Și dacă nu-ți place dumitale, las' că-i place cucoanei.

Anna vrea să facă pe supărata:
— Iorgule, spui prostii!...
— Lasă, dragă, că doar toate sunteți amorezate Julea. Și dumnetă și nevastă-sa, și domnița Smaranda, și nepoata... Pînă și cumnata Elena l... Pînă și eu, bre l...
— Halal de noi!
— E o molimă. Parcă toți am fi despicați din el, vorba lui AriBtofan.

Feciorul pofti la masă.
Minunata eleganță a sălii de mîncare părea că Sndreptează glodurile, le ascute și le rafinează. După prima sorbitură de vin, sîngele se urca ușor în obrazul doamnelor. Generalul mucalit, spunea lucruri pipărate, mlnea din fugă, săruta mîna vecinelor, tușea, ridea, punînd însuflețire în toată lumea. Domnița Smaranda vrea să știe ce era cu despicațura lui Aristofan.

— Sa ți-o spuie nevasta, domnițo, că ea mă învață drăcii de-astea.
— Eul? Nici n-am visat!
— Apoi da, că eu mi-am petrecut tinerețea cu Platon.

— Spune-o dumnetă, mon general.
— Prea bine, o spun eu. Ce este amorul, domnițo?

Domnița Smaranda umbla cu ochii fugari pe masă, zîmbind.

— înțeleg. Vrei să zici că ai oarecum cunoștința sa personală, dar că nu te înlesnești la definiții. Așa este. Ei bine, doamnele mele, iată ce este amorul...

Ridică din sprîncene, uitindu-se înaintea ochilor și zimbi:

— ... cel puțin după Aristofan: In vremea de demult, pe cînd oamenii erau puternici ca zeii, persoana lor era un trunchi rotund, pe care sta un cap cu două fețe, iar trunchiul sta pe patru picioare și avea patru brațe. Umblau drept ca și astăzi, in partea în care voiau, iar dacă se puneau să alerge, se duceau de-a roata, sprijiniți pe cele patru perechi de mini și de picioare. Pe atunci sexurile erau trei: bărbatul, fiu al soarelui', femeia, fiică a pămîntului și bărbatul-fjmeie, produs al lunei, care ea însăși uste produs al soarelui și al pămîntului'. De aceea și erau oamenii pe atunci rotunzi și alergau de-a roata, pentru că așa le erau părinții. Și fiind ei voinici și diștepți se răzvrătiră in contra zeilor și deteră să ia cerul cu asalt, Atunci Joe^s se adună la sfat cu ceilalți zei, și după matură chibzuire hotărî el așa: „ca să-i învăț minte o să-i tai în două l astfel, au să fie mai slabi, dar mai numeroși — prin urmare, o să avem mai mulți adoratori. O să-i las să umble în picioare, ca și astăzi, dar numai pe două picioare. Iar dacă și așa vor fi obraznici și mă vor supăra, o aă-i mai despica încă o dată, așa ca să rămînă fiecare om numai pe cite un picior, și să umble sărind". Și grăind astfel, luă barda și se puse să **deBpice** pe oameni In două. Pe care cum l despica il da pe mîna lui Apollo, poruncindu-i să-i sucească obrazul pe partea tăieturei ca să se vadă în ce hal este, si să se poarte pe viitor mai bine. Apollo sucea obrazul înăuntru, trăgea pieile de pe corp și acoperea rana, și astfel dichisiți, le dedea drumul... Ei bine, doamnele mele, fiecare jumătate, astfel chibzuită, de îndată ce ieșea din mîna lui Apollo, n-avea alt gînd decît de a alerga după jumătatea ceelaltă și a se reintegra intr-un singur trup cura zice și Ia *Evangelie*'. Și iată prin urmare ce este amorul.

540

Prințesa Smaranda făcea un chef nespus, rîzind din toate cărnurile persoanei dumisale, pe cînd Ti-moleon se îngimfa de geniul grecesc, vorbind proBt românește.

— Este u cumbinacie, frate, demna di Aristofanis. în vremea asta, Anna zicea lui Comaneșteanu printre dinți:

— N-ai fost la cazarmă.

El nu prea o auzea, prins de povestea generalului.

10 — Ai zis ceva?

— Am zis că ești un infam.

Căpitanul ridea:

— Ce bine trebuie să fi fost pe vremea aceea, mai cu seamă pentru fiii lunei.

15 — Unde ai fost?

— La cazarmă.

— Nu-i adevărat.

El se uita la dînsa.

20 — Dacă am trăi pe vremea cînd oamenii nu erau încă despicați în două, ai fi putut să dai o roată pină la mine, ca să te asiguri...

— Faci și descoperiri etimologice.

— Nu-nțeleg.

— „A da o roată" sau „a da o raită", totuna.

25 — Foarte bine.

Anna se mira ea singură de libertatea ei sufletească. Ardea de nerăbdarea de a ști unde fusese, și totuși făcea joc de cuvinte.

— Ai primit scrisoarea?

30 — Negreșit.

Ar fi voit să nu-l întrebe de-a dreptul de scrisoare, dar frica de a-și prelungi neliniștea o făcea să nu mai înconjure.

85 Prințesa Smaranda, hipnotizată de Aristofan, se uita înaintea ochilor și bufnea de rîs. Era grasă și rotundă ca un sturz, cu părul roșcovan, cu gitul fără cute, strins intr-o colonă de peruzele ce aduceau cu ochii ei; mîncea bine, gustînd din lucrurile bune cu un fel de conștiință depravată a plăcerii.

541

— Ei, mon general, și ya să zică cum explici dum-neta că noi suntem toate Înamorate de Comaneștea-nu?...

— Cum să explic?... Se vede că pe el Joe]-a despicat în 14 bucăți.

— Și-au mai sărit și așchii.

Generalul ridea cu chef:

— Ba bine că nu. Și încă multe, prințeso.

— Noroc că Porția nu crede nimic din toate astea, zise tot Smaranda Dudescu, cu glas blajin.

— Porția e fată cuminte: două porții de înțelepciune și una de femeie.

Porția se uita la dinșii, zîmbind. Deși trăia în lumea asta de mai mult timp, nu ajungea să se deprindă cu viața lor: ființe pline de contraziceri, mai viioase în vorbe decât în fapte, elegante, ușurele, pasionate, însuflețite de un singur gând statornic, acela de a nu se plictisi. *Plictiseala* și *stenahoria* erau adevărații dușmani ai societății aceștia. De aceea Porția simțea mila pe care o insuflă oamenilor sănătoși vederea bolnavilor, mila și citeodată temerea de a-i vedea făcînd nebunii, ca să se scape de hoala de care nu se puteau vindeca.

Anna și Elena i se păreau rătăcite ca și dînsa în lumea asta însetată de nimicuri. Anna mai cu seamă o neliniștea. Învățată a avea pentru ea respect și admirare Porția nu pricepea ce ae petrece cu firea aceea semeață și hotărîtă. Și, cum se întimplă de multe ori sufletelor cinstite, ea se întreba dacă nu care cumva era dînsa cauza răului.

Cînd însă, plecînd, închidea ușa trăsorei și se simțea alături de bărbatu-său, atrins lipită de el, nimic nu o mai turbura. Tinerețea își lua stăpinirea sa, iar Porția credea că toată lumea trebuie să fie fericită. Ea se uita lung, pe geamul trăsorei, fără a înțelege rostul celor de pe strade, ce păreau că se luptă eu frigul și cu nevoile. Un colț de cer, albit de lumina lunii, deschidea porția depărtării...

Generalul ieșea de la club furios în contra lui Timoleon Vucos, care la *bridge*, într-un *sans atout* jucate *singleton*. Nu-i intra în cap cum se poate să facă cineva asemenea gogomănie și apoi să vrea să o și susție.

5 Oprea pe Comaneșteanu:

— Nu, că cică așa se joacă la Paris. Da' hai, marș cu Parisul tău, grecule! Una și cu una două: la *sans atout*, să ieși de la coloarea cea mai lungă.

— Dar dacă n-ai nici o coloare lungă?

10 —, Atunci să te duci să te-neci.

Și tot el rîdea pe Indesatele, oprind iar pe Comaneșteanu:

— Vrei să mă crezi pe mine?... R. omănu-i al dracului, domnule. A înțeles el că la *sans atout* nu merge cu mofturi: or ai coloare lungă or te dai pe glră.

15

Și iar ridea, ascultîndu-și cuvîntul, ce i se părea de spirit. Această ușoară ramolisire ascundea un tertip: Berta dedia în curînd un concert și deci generalul avea nevoie de public și de reclamă. El se gindea că dacă ar pune pe Comaneșteanu de partea Bertei, ar astupa mai întii gura Annei și i-ar cîștiga un sprijin puternic:

20

~ Ce faci **tu**, Atecule?

— Vizite, domnule general.

25

— Iar vizite, neiculiță **1**... Bine că nu ți se aerește.

— Trebuie să mă duc la prințesă.

— Să te duci, că-i fată bună. Numai, știi dumne-ta, cu **măBură**...

— Și la Urania Vucos.

30

Generalul se opri locului, uitîndu-se la el, pe sub sprincene:

— Mă, lasă nepoata-n pace!...

Comaneșteanu începu a rîde. Generalul **11** apucă de braț foarte serios:

35

— Lucru subțire. Toți dinșii sunt ai ei, iar dacă o li și o fi, mustăcioara aia ce-i pîrpăleşte gurița, s-o săruți o dată și pentru mine... Rude, mon cher...

— Da' cine se gîndește la așa ceva, domnule general!...

— Hai marș, mă!...

— Zău, domnule general.

5 — Marș am zis!...

Comăneșteanu ridică din umeri, rîzind. Celălalt iar îl opri.

— Ia ascultă, vrei să-mi faci o plăcere?

— Bucuros.

10 — Să mergi cu mine.

— Merg. Numai să-mi lăsați zece minute să trec pe la doamna Vucos, ci se supără nevasta.

Generalul, de astă dată, se opri de tot locului, pocnindu-se cu palmele peste genunchi și rîzind îndoit de mijloc.

15 — Se supără... nevastă-ta... dară nu te-i duce... la Urania... Ei, asta-mi place!...

Comăneșteanu rîdea și el de rîsul celuilalt:

— Desigur.

20 Generalul se lovea și mai tare peste genunchi și ri-dea și mai mult.

— Ei, nu, Alecule, ești clasic tratei...

Și iar icnea de rîs:

— Se supără... Porția...

25 — Desigur. Porția mi-a zis să trec pe-acolo să las cărți.

— Mare pehlivan ești, mă Alecule.

— De ce, domnule general?

— Dar, în sfîrșit, te iau eu pe răspundere.

30 — Foarte bine.

Se urcară într-o trăsură și porniră amîndoi către dealul Mitropoliei.

— Am să te fac să-ascuți muzică cerească.

— Cu plăcere.

35 — Da' nu așa, giambarale de-ale noastre naționale. Muzică, bre. Ba tu Chopin, ba tu studii tot clasice, ba mazurca aia grozavă, de Djaburov, ăla, cum îi cheamă... Și nu-ți mai spun, cînd cîntă din gură!...

Birja se opri în fața unei case curățate de sub dealul Mitropoliei. Încă de afară se auzea pianul și vioara.

40 Berta cînta cu profesorul ei, care făcuse zile amare

generalului, la început, iar acum devenise un fel de membru al familiei. Profesorul și generalul se îngăduiau pe tăcutele, se ajutau unul pe altul în paza Ber-tei, „că doar femeia, domnule, e ca lumina ochiului: 5 ți-e scumpă, dar fuge după toate alea”, zicea generalul colegului său neamț, care deși nu prindea bine în-țelesul cuvintelor, pricepea din instinct gîndul generalului.

Berta era așezată la piano. pe un scăunel fără ră-zămătoare, prin urmare cu mijlocul și cu umerii li-beri. La intrarea celor doi bărbați, dînsa nu se opri — ci numai le' zîmbi, înviorîndu-și cîntecul și obra-10 jii, pînă într-atît, încît neamțul, ostenit și scandali-zat, se opri în mijlocul bucății, își luă pălăria și plecă.

15 Berta nici nu se uită la el, iar după ce violonistul ieși, dînsa răsufală din greu, se învîrti într-un picior, șuieră și pocni din palme, parcă ar fi scăpat de o mare pedeapsă.

Generalul îi prezentă pe Comăneșteanu, rîzînd și căutînd să liniștească:

20 — Ei, ce i s-a năzărit?!
— Neamț prost!... zise Berta rîzînd și stringînd pe Comăneșteanu de mină. Și eu sunt germană de ori-gină, dar nu trăiesc așa. parcă ar fi înghițit un bas-ton...

25 — O trestie... zise generalul galant.
Berta se poticni într-un compliment:
— Sunt cam voluminoasă pentru o trestie...
— De zahăr...

30 Ea se uită o clipă în ochii lui și cu o lumină iro-nică îi zise în fugă:
— De sare...

Generalul părea fericit că o întîmplare neaștep-tata punea pe Berta într-o stare sufletească isteată.

35 În fond însă era plictisit de fuga violonistului. De aceea luă pe Berta la o parte și li șopti, o bătu pe umeri și o convinse că trebuiau să se împace și că el urma să se ducă după neamț să-l aducă înapoi:

40 — Mă întorc numaidecît. Cîntă hii Comăneșteanu mazurca lui Djaburov, că-i place grozav.
Ieși, bătînd din pînteni și rîzînd.

I

Berta se uita după el, zimbând, cu capul plecat pe o parte. Apoi se întoarse către Comaneșteanu, se mlădie pe partea eelaltă și îi zise, iarăși rîzînd:

— Vă plac asemenea lucruri?...

Și, fără să aștepte răspuns, se așează din nou la piano, cu bustul drept și coapsele pline, cu brațele strînse la loc ca două aripi.

— Doriți să vă cînt din piano sau din gură?

— Cum voiți. Mi se pare că în toate felurile e frumos.

Ea se înclină iar pe o parte și prinse a cînta din gură.

Zburară citeva acorduri. Fugeau minile pe clapele albe, ca două paseri ce se gonesc. Glasul, tinăr, avea farmecul misterios al emoțiunii adevărate, ce deșteaptă în toate sufletele înțelegerea durerei omenești.

Berta părea că intră în gîndurile celor doi poezi ce-și uniseră versurile și muzica pentru a suferi împreună. Ea, cîntînd, se îndemna să sufere și dînsa, se înălța în avîntul generos al frazelor muzicale, se aprindea, vibra cu pianul, tremura cu propria ei voce, iar înțelesul obicinuit al cuvintelor părea a se transpune într-o înțelegere nouă, largă și dureroasă. Era vorba de luna mai, ce topește zăpada din munți, descoperind frunțile ghiocilor, chemînd înapoi cîntăreții codrului, paserile duse — și mai era vorba de tinerețea omului, pe care nimeni n-o mai întoarce. Înapoi, o dată ce s-a dus. Cînd glasul rostea:

„Și pasărea dusă se-ntoarce-tnapoi,

Dar omul cînd pleacă,

Orcît timp să treacă,

El nu mai revine în lume la noi”

era jale curată, iar Comaneșteanu, care asculta la început cu temerea binevoitoare a publicului cîstit, se simțea acum luat de apă, dus departe, pe-o gură de rai, unde tinerețea n-are nevoie să se mai întoarcă fiindcă nu pleacă niciodată. Berta repeta: „orcît timp Bă treacă, orcît timp să treacă el nu mai revine în lume Ia noi”, cu o sfișiere ce turbura simțirea și aducea lacrămile

în ochi. Și, în adevăr, cînd se opri, era ea însăși atît de mișcată, încît plîngea.

Comaneșteanu sări de la locul lui, îi apucă minile și i le sărută, respectuos, **ca** în cel **mai** autentic salon în care ar fi cîntat o doamnă din societate.

Berta rîdea printre lacrimi, lăsîndu-și mîna în ale lui, cu osteneala plină de voluptate a femeii ce a suferit și se simte înțeleasă și compătimită.

Tocmai atunci ușa se deschise. Violonistul, palid, cu părul vilvoi, intră prelung, se opri locului, ca la teatru, și cu mîna întinsă către Berta:

— Iar comedia lacrărilor?... li zise- Iar histerismul muieresc, transpus în muzică?!...

Apoi, întoreîndu-se către Comaneșteanu:

— Să mă iertați, domnule căpitan — nu știți ce femeie e asta !... Are să vă-nșele și pe d-voastră, cum m-a Înșelat pe mine și pe general, și pe tată-său, și muzica și lumina ce o luminează... Poate că aveți mamă sau familie, și e păcat!

Berta se făcuse albă ca hirtia. Mînia și indignarea îi încordaseră mușchii obrazului, ca la o mască de teatru antic:

— Ieși afară, mizerabile! rosti ea îndesat, făcînd un pas către dînsul.

Violonistul sta să se avînte către ea, cînd Comaneșteanu îl apucă de braț, îl zgudui bine, apoi îl aduse pînă la ușe și-i făcu vînt afară:

— Ieșil..!

Rămași amîndoi, se uitară unul la altul. Berta nu mai semăna cu femeia dinainte. Un simțimînt rănit, de demnitate, de ciudă și de ură, o înălța. Ea întinse mîna lui Comaneșteanu:

— îmi pare rău, domnule căpitan, că fără voia mea ați luat parte la o scenă penibilă. Vă sunt foarte recunoscătoare... Mai mult: vă datorez un moment de ridicare sufletească în sfera curată a artei. Dacă aș putea cînta așa la concert!... În toate cazurile, la revedere...

Cu alte cuvinte îl poftea să se ducă. Comaneșteanu ieși, înțelegînd că asta era singura dezlegare cuviincioasă a încurcătorei,

Dar se părea eă lucrurile trebuiau să meargă mai departe...

5 A doua zi Comaneșteanu primi vizita a doi necunoscuți care veneau în numele domnului Hermann să-i ceară socoteală de insulta adusă brațului clientului lor. încurcătura începea să devie umoristică. Să se bată cu domnul Hermann Buffni, profesor de vioară l... *Cehw*, era să mai facă generalul!

10 Cu toate astea, generalul nu trebuia pus în curent cu Întorsătura pe care o luau lucrurile, pentru multe cuvinte, dintre tari, cel dinții, ca să nu afle Anna. De aceea se duse numaidecît la regiment, își alese doi martori, cărora le dete însărcinarea de a primi duelul, cu orice condițiuni, numai să se hotărască repede intilnirea și să nu se vorbească degeaba.

15 A treia zi se găsea pe teren, față în față cu profesorul Bertei.

20 Uitindu-se în fuga la neamț, Comaneșteanu se gindea că psihologia cea mai grea este aceea a faptelor nelogice. Dar oare este ceva nelogic în lumea faptelor?

Și fiindcă se băteau cu pistolul, trase neapărat, în sus. Glonțul violonistului îi fluiera pe la ureche. Instinctiv a doua oară trase de-a binele. Glonțul atinse, pieziș, pulpa violonistului.

25 Comaneșteanu, mihnit, se duse la adversarul său cu mîna întinsă și îi ceru iertare.

Violonistul zimbea:

— Vă sunt recunoscător că nu m-ați lovit în mîna...

— Aveți dureri?

30 — De loc.

— Îmi dați voie să viu să vă văd...?

— Cu cea mai vie recunoștință.

35 După ce se despărțiră, Comaneșteanu se duse acasă trist. Ii părea rău că nu trăsese și a doua oară în vînt. De ce rănise pe bietul neamț, pe care nu-l cunoscuse pînă atunci? Nu sunt nerozi oamenii și alcătuirea vieții lor?

48 Ca totdeauna cînd se simțea vinovat, nedrept, lipsit de generozitate, îi venea să se ducă la Comănești, să se apropie de maică-sa, care murise cu același cuvînt pe buze: „să nu atingi pe nimeni, să fii drept și

generos". Dar nu putea pleca. Nu numai nu putea pleca, dar încă trebuia să pară același, să facă vizite, să fie fericit, fiindcă era „copilul răsfațat al soartei."

5 Afară începuse să ningă. Se duse la grajd să vadă caii. Puse să scoată sania; se supără pe slugi; se umplu de zăpadă. De sus de la o fereastră, băiatul îi făcea semne să vie la dînsul.

Se sui din nou sus, sărută copilul, glumi cu Mia, se mai învîrți fără rost pînă ce se îmbracă și iarăși ieși.

10 Unde se ducea?

Își aduse aminte de vizita pe care trebuia s-o facă Uraniei Vucos.

Deși era încă devreme, ea îl primi.

15 într-un salonaș, plin de flori, de cutii de argint, de pernițe împomponate, Comaneșteanu așteaptă cîteva minute, cu fruntea lipită de geam, uitîndu-se lung înainte.

Urania veni, sunînd din brațele și foșnînd din rochii:

20 — Căpitane, am auzit că te cheamă Cinel-Cinel.

— Cine mă cheamă Cinel-Cinel plătește amendă.

— La cutia milelor?

— La cutia milei... de mine.

— Gata. Cît trebuie să vărs?

25 — O sărutare.

Urania făcu o comică strimbătură din nas, parcă i-ar fi mirosit a amoniac:

— Dată sau primită?

30 — Ca să fie întreagă, urmează să fie și dată și primită.

— Atunci nu mai întrebuițez cuvîntul.

— Pentru viitor. Dar pentru trecut?..-

Ea se uită la dînsul cu o ușoară umbră de melancolie.

35 — Vrei să o socotesc ca o adevărată amendă?

— Orcum o fi.

Ea se uită din nou la el, nedomirită și tristă. Apoi se plecă ușor spre dînsul, dîndu-i părul să i-l sărute:

— Iată, — fără consimțimîntul meu.

Tînărul se opri. Era atît de enervat, încît actul acesta de supunere gentilă îl făcu să-i dea lacrămile. Îi luă mîna și i-o sărută:

— Nici cu consimțimînt, nici fără consimțimînt. Și iartă-rnă că nu știu ce fac.

Urania îi arătă un fotoliu:

— Șezi, te rog, și spune-mi ce ai. Ești nenorocit.

— Nu. Sunt enervat.

Ea dete din cap necrezătoare.

— Aprinde o țigară. Fum... de multe feluri. În toate cazurile, ești interesant. Pentru că ai tot ca să fii fericit, și nu ești fericit. Sau, cel puțin nu pari...

— Nimeni nu este totdeauna fericit.

Ea se gîndi un moment:

— Așa este.

După aceea, urmă, zimbînd:

— Cu toate astea, ai ceva. Îmi dai voie, mie, care, după cum spune unchiul, sunt o așchie din dumneata, să mă interesez de starea d-tale sufletească...

Apoi se apropie cu scaunul de el.

— Spune-mi ce ai?

— N-am nimic.

— Nu cred.

— Sau ce am nu se poate tîmădui.

— De ce?

— Fiindcă mai întii nu se poate cunoaște bine.

Dumneta nu ești niciodată nedreaptă? nu te simți, fără să vrei, cauza suferinții altora? nu te mîhnește sufletul d-tale însuși, care, cîteodată este lacom și foarte adesea nelogic?...

— Al meu, nu.

— Atunci ești fericită.

— Asta e altceva.

— În toate cazurile, ești liniștită. În mine e contradicția ciudată, că sunt în mod pozitiv și real fericit, și sunt idealmente nenorocit.

Urania se apropiase atît de mult de tînăr, încît acesta mirosea parfumul părului ei, care aducea a mîrgăritărel, cu o adiere de personalitate omenească vie, ce pare cîteodată înfăptuirea cea mai deplină a poeziei.

El se dete ușor la o parte și se uită în ochii ei:

— Iată, bunăoară, și acum: doream cinstit să nu-ți ies din voie, și n-am putut.

— Cum?

5 — Mi-am luat amenda pe cale de furtișag.

Ea dete din eap:

— Faptul nu-i bine caracterizat.

El o prinse de git și o sărută cu putere.

Dînsa sări în picioare:

10 — Asta e furt cu efracțiune!

După aceea, privindu-l cu seriozitate:

— Nu mai ești cuminte. Du-te, ca să putem rămînea prieteni.

— Mă duc.

15 — Îi luă mîna și i-o sărută:

— E o infinită delicatețe într-o sărutare. Eu ți-am displăcut. Am fost violent, și-mi pare rău...

— Dacă te duci, uit și te iert...

20 — Ochii ei păreau înecați în visuri. Umbrele genelor lungeau marginea expresivă a personalității îndurate. Mîna îi tremura.

Comăneșteanu se plecă spre dînsa.

— Ești o așa de curată expresie a poeziei, încît mă tem să mai insist, ca să nu turbur lumina lăuntrică.

25 — Dar acum înțelegi ce vrea să zică a fi fericit și idealmente nenorocit!...

— Da, roști ea încet. Asta ai vrut să dovedești?

— N-am vrut să dovedesc nimic. Ce se poate dovedi în mișcările ascunse ale sufletului?...

30 — Așa este.

Urania zîmbi, recăpătîndu-și libertatea cugetului:

— Prin urmare pot să-ți zic Cinel-Cinel...

— Poți. Dar de ce „prin urmare”?

— Fiindcă am plătit amenda.

35 — A fost o execuție silită.

Ea dete din cap cu înțelesuri, îndrumîndu-l spre ușă:

— La revedere. Nu uita, cînd ești nenorocit, că poți veni să plîngi la mine... La revedere.

IV

Pe masa lui de la regiment erau două scrisori ale Annei, una *urgentă*, alta *ff urgentă*-

„Mi se spune că te-ai bătut în duel. Doresc să te văd numaidecît. Am fost la d-ta acasă. Nimeni nu știa nimic. Dacă nu poți veni, scrie-mi un cuvînt, spune-mi că nu ești rănit.”

A doua scrisoare:

„Aflu că ești eroul unei drame mișcătoare. Singele nobil nu minte. Ai luat apărarea unei femei insultate, și prin urmare ți-ai făcut datoria de cavaler.

Inima mea nu poate decît să se bucure, iar strămoșii d-tale tresar în morminte de mindrie.

Ai rănit pe un nefericit, care își cîștiga piinea cu brațele; l-ai rănit după ce l-ai batjocorit. Eu mă întreb cîte o dată ce trebuie să fie lumea ecelaltă, dacă d-ta ești așa de jos!... în cine să mai cred? Cum să te mai văd, dacă te-ai coborît pînă la treapta cea mai din urmă?

Orcît de mizerabilă e viața, ea are totuși o licărire de ideal, către care tind cei ce nu sunt cu desăvîrșire stricați. De ce uiți cine ești? Ți-am deschis inima întreagă, ți-am spus că mă faci să sufăr nu numai cu iubirea mea de femeie, dar în toate visurile și aspirațiile mele omenești, în onoarea și demnitatea vieții.

Altceva nu pot să-ți spun.”

Comaneșteanu aprinse un chibrit, iar la flacăra lui anină colțul scrisorilor Annei, cari arseră pînă sus, răsucindu-se ca de durere.

Era nedreaptă și violentă.

El își căută de treabă. Zbuciumările sentimentale fac pe oameni să se întorcă eu plăcere la ocupațiile lor zilnice și să găsească în ele pace. Un miros de măr-găritărel îi adie prin minte și cu dînsul parfumul părului ce sărutase. În adevăr, firea omenească e infanvă!...

Ieși de la cazarmă și se duse să vadă pe rănit.

Aci, spre marea lui mirare găsi pe general și pe Berta.

Violonistul locuia în două odăițe joase, în fundul unei curți, unde putea curta toată ziua, din piano sau din vioară, fără a deștepta protestările nimănui. Acum avea puține friguri. Generalul și Berta umblau în vîrfurile picioarelor, serioși și preocupați, parcă un frate sau un copiii al lor ar fi fost bolnav.

Cînd intră Comaneșteanu la violonist, figura acestuia se luminează ca de o bucurie lăuntrică. El se ridică pe un cot, zîmbi și întinse mîna tînărului, rugînd pe ceilalți să-i lase singuri.

— A trecut și asta, d-le căpitan.

— Și va trece și rana, iubite d-le Hermann.

Violonistul îi luase mîna și i-o ținea într-ale lui.

— Vă sunt recunoscător că ați primit a vă bate cu mine.

— Ce fel de vorbă!...

— Mă rog, eu știu. Nu era caz de duel. Dar eu sufeream atît de mult, mă simțeam atît de ridicol și de nefericit, incit dacă n-ați fi primit a vă bate, m-aș fi împușcat.

Comaneșteanu dete din cap, în semn de protestare. Violonistul urmă:

— Așa este. Femeia asta nu e atît de vinovată cit pare, eu nu sunt atît de prost cît m-arăt, și cu toate astea ne chinuim amîndoi.

După aceea adaogă, dînd trist din cap:

— Eu o iubesc, fiindcă are temperament, e iute și nedreaptă, dar pentru muzică e ca lemnul de la o vioară veche: vibrează. Iar dînsa nu mă poate iubi, fiindcă eu sunt un biet neamț, ce e drept cu oarecare bun-simț și cu suflet, dar fără talent, urît și nesuferit. Ah, domnule căpitan!... Ce bine e să fii tînăr și frumos!...

— Dumneata ești tînăr...

— Tînăr nu mai sînt, iar frumos n-am fost nicior dată.

Apoi se uită în podele, lung:

— Femeile iubesc pe oamenii tineri, fiindcă iubesc puterea creatoare. Iar eu nu am nici asta. Am scris vrafuri întregi de muzică. Nu-i nimic de ele. Și cu toate astea, domnule căpitan, simt frumosul în toate

lăraurirele lui, știu cum ar trebui să fie bine ceea ce e rău, înțeleg lumea și aspirațiile ei, mi-e milă de ea că suferă, — și totuși nu pot îndrepta nimic din ceea ce e urât sau nedrept, fiindcă nu e în mine nici o scinteie
5 createoare. Sunt spirit critic, domnule căpitan, cu alte cuvinte nenorocit! Vedeți pe Berta. E o biată ființă banală. Când carnea albă de pe dînsa se va zbîrci, va rămînea oase și noroi, cum zice Leopardi*. Și cu toate
10 astea, în sufletul acesta mărginit vibrează cîteodată ceva atît de personal și de nou, încît eu rămin uimit: e scînteia createoare!

Comăneșteanu se uita la el mirat:

— Cunoști pe Leopardi?

— Cine din gloata noastră nu cunoaște pe Leopardi?

15 Nici acesta **mi era** creator¹⁰, dar era așa de adine nenorocit, încît din nefericirea lui a izbucnit, ca dintr-un vulcan, lava, lava durerei... Pietre prețioase, domnule căpitan.

— Și trecu mîna pe fruntea caldă:

20 — De cîte ori nu mă gîndesc eu la Leopardi și AspaBia lui, și apoi la mine cu Berta mea...

Comăneșteanu, intrat în sufletul acesta necăjit, se simțea mic și vinovat. Violonistul interpreta, oarecum, pe Anna... De la Anna, gîndul lui sări la general. Cu nedomirire și părere de rău se uită în ochii violonistului, parcă ar fi dorit să afle cum stau lucrurile despre partea asta. Nimic. Tocmai **în** momentul plecării, rănitul păru mai neliniștit, chemă pe Comăneșteanu mai aproape și **îi** zise:

30 — Am să vă fac o mărturisire și să vă cer iertare de o greșeală... Alaltăieri am pus pe cineva de a scris o scrisoare anonimă d-lui general... E o infamie!...

Apoi căzu pe perne, ținînd mîna lui Comăneșteanu cu amîndouă minile lui:

35 — E o infamie, domnule căpitan. Vă urez însă să nu fiți niciodată gelos. Sentimentul cel mai dezgustător, care înjosește pe om...

— Liniștește-te, d-le Hermann, generalul nu crede, fiindcă nu e adevărat.

40 — De altminteri, am să îndreptez tot eu lucrurile, am să spun d-lui general adevărul.

Cînd ieși de la violonist, nu mai găsi decît pe general, care aștepta cu nerăbdare impresiile lui Comăneșteanu. Berta plecase.

5 Generalul Villarâ părea a înțelege lumea mai înțelepțește decît toți, nejudicînd pe nimeni, rîzînd de mulți, fiindu-i milă de mai mulți încă. El își înșela nevasta, pe el îl înșela Berta, pe Berta o înșelau probabil alții; goana oamenilor după fericire, cu o vorbă, ce-i rămăsese lui din citania unui crimpei din **Faust**: „nimeni nu zice momentului trecător: oprește-te, ești frumos”¹¹.

15 Întrebă pe Comăneșteanu de starea violonistului, nerăbdător de a auzi o vorbă bună. Îi era milă de neamț și totodată îi părea rău că risipește, sub formă de milă, o părticică de energie sufletească pentru o prostie.

20 Cu toate astea nu se depărta de la căpătîiul rănitului decît numai cînd se întorcea Berta. Dar Berta trebuia să se întoarcă neapărat la ora clubului, fiindcă altfel, cu tot altruismul lui, pleca.

35 Cînd ieși Comăneșteanu, ningea din temei. Fulgi enormi de zăpadă se vînturau prin aer, vîrîndu-se prin toate ungherele. Din fundul curții unde locuia violonistul, pînă în stradă, nu se vedea decît o pinză mișcătoare de fire albe. Cînd să pună piciorul în scara trăsorei, Comăneșteanu dete cu ochii de Berta, care bătea zăpada pe loc. Ea îi trecu pe dinainte, zîmbînd, și sări în trăsură.

30 — Nu-i pentru cine se gătește, ci pentru cine se nemerește.

El se uita la dînsa nedomerit. Berta rîdea.

— Poftiți, poftiți. Vă ofer un loc.

După ce Comăneșteanu se urcă în trăsură, dînsa deveni serioasă:

35 — Doream să vă văd, ca să vă arăt o scrisoare anonimă pe care a primit-o generalul. Dacă nu sunt indiscretă, vă rog să mă conduceți acasă.

— Cu cea mai mare plăcere.

40 Berta să înfășură în blană pînă peste ochi și nu mai zise nimic. Tremura. Căpitanul o acoperi peste picioare, supunînd învelitoarea prin toate colțurile

pe unde putea pătrunde frigul, cu felul de preoepare și de îngrijire caracteristic unor bărbați bine crescuți, ce atât de mult place femeilor și explică succesele oamenilor mediocri¹².

5 în frigul din trăsura, ei își simțeau corpurile calde și parcă o vinovată apropiere sufletească se statornicea între dînșii.

De îndată ce ajunseră acasă, Berta se făcu nevăzută câteva minute. Când veni, părea serioasă și gravă. Dete scrisoarea lui Comaneșteanu și așteptă. Dînsul i-o inapoie fără a o ceti.

— E de prisos s-o citesc; toate scrisorile anonime sunt la fel.

— Bine, dar știți ce spune într-însa?

15 — îmi închipuiesc, de vreme ce mi-o arătați.

— Că sunteți amantul meu.

— îmi pare rău că nu e adevărat.

Ea privea înaintea ochilor, pe ginduri:

20 — Lucrul cel mai ușor, domnule căpitan. Nu vreau să mă dau drept ceea ce nu sunt.

El o apucă de mîna și o sili să șeadă Ungă el, pe canapea. Berta șezu, de-a dreptul pe brațele lui, luîndu-l de gît:

25 — A fi amantul meu, e lucrul cel mai ușor din lume... Ești tinăr și frumos. îmi placi. Si cu toate astea...

Tremura și se stringea de el:

— Speram să te pot iubi. Am simțit zilele trecute, cînd ai venit la mine, ceva nou, atât de dulce, încît poezia și muzica din cintec se coloraseră de poezia sufletului meu.

Răsuflă adine, dînd din cap cu disperare:

— Ah, domnule căpitan, ee greu e a iubi!...

El o sărută voinicește:

35 — Nu găsesc.

Berta Încercă să rîdă, simțind că el nu răspundea vibrărilor ei sufletești și că n-o înțelegea. Sari de pe brațele lui, și rămase în picioare, dînd din cap lung. După aceea, încet, se așeză pe scaunul de la piano.

40 Comaneșteanu pricepea că în minutul acela Berta era în puterea unei simțiri înălțătoare. Pornirile lui,

de tînără voluptate, păreau a aluneca pe fața lucie a unui suflet străin. Pianul și muzica să înfățișau pentru amîndoi ca o punte de scăpare. El se apropie de dînsa:

5 — îți mai aduci aminte de bucata de zilele trecute?

Ea dete din cap, pe cînd minile alergau pe clavir. Cîntă, oarecum pe socoteala ei, parcă ar fi fost singură:

„îți aduci aminte, îți aduci aminte.

10 Cîm'd veneai la mine, vara, pe-nserat,
Și în umbra porții, schimb de jurăminte
Se urinau pe zborul unui sărutat?"

Comaneșteanu și de astă dată se simți prins de farmecul cu care elnta Berta. în cele trei cuvinte „îți aduci aminte" pornea parcă de departe toată părerea de rău a celor ce nu mai trăiesc decît din amintiri, „îți aduci aminte cînd veneai la mine, vara pe-nserat?" Deodată idila lua forme. Parcă, în adevăr, se vedea un tinăr coborînd la vale către porțița cu streășină, în umbra căreia aștepta fata, singurică.

Comaneșteanu întinse brațele în jurul coapselor Bertei și se lipi cu capul de umărul ei. Ea cînta, repetînd aceleași vorbe, pleelndu-se către el, tremurînd de emoțiune: „îți aduci aminte cînd veneai la mine, vara, pe-nserat, și în umbra porții schimb de jurăminte se urinau pe zborul unui sărutat?" Ea se lipea cu obrazul de obrazul lui, se intrerupea, uitîndu-se lung în ochii lui, cum te-ai uita pe o fereastră, departe, în fundul orizontului.

30 Cînd se opri, se întoarse către el, îi puse amîndouă brațele pe umăr, își rezemă fruntea de propriile ei brațe și rămase astfel nemișcată. După câteva minute se scuiă, puse pe Comaneșteanu să șeadă ca mai înainte pe canapea și se aruncă în brațele lui, făclndu-se mititică, luîndu-î de gît, vorbindu-i într-aiuri:

35 — înțelegi ceva?... simți cit e de dulce a iubi?... cită poezie se ascunde în sufletele noastre?... Nu-i așa că parcă îți aduci aminte că veneai la mine, vara, pe-nserat? Eu parcă sunt sigură că te-am așteptat la o porțiță...

— Pe vreme de iarnă.
Berta pufni de rîs, îl sărută lung și apoi se uită la el.
— Ce păcat că ești om real.
5 — De ce? !
— Dacă ai fi un vis sau o poezie, te-aș putea cînta...
Comaneșteanu o privea acum ca pe o revelație extraordinară. Vorbele ei delicate îl mirau și-l fermecau. Se uita la dînsa nedormit, pe cînd Berta închi-
10 dea ochii, fericită, căutînd parcă să prindă acolo, ca într-o raclă de aur, frumusețea trecătoare a momentului.
— Cine poate crede!... zise Berta.
— Cită frumusețe în sufletele oamenilor... Asta
15 voiai să zici?
— Tocmai asta. Cu adăogare că aș fi dorit ca aceea ce a fost în realitate să fi fost un vis. Cu alte cuvinte, rosti ea încet, aș fi dorit ca existența d-tale să fie un lucru nematerial.
20 El zîmbi. Berta ti puse două degete pe gură:
— Un lucru nematerial. Degeaba zîmbești.
— Iubirea poate deveni orice lucru nematerial: muzică, poezie, eroism.
— Da, zise ea, dar nu mă înțelegi.
25 După aceea, dînduse la o parte:
— Nu mă-nțelegi. Dacă ai fi un vis sau o poezie, te-aș putea cînta... eu singură.
— Atunci o poezie inedită. Cam greu.
— Nu-i nimic greu. Cînd cineva iubește, viața
30 toată se luminează. Ceea ce e greu e tocmai de a putea iubi.
— Și de îndată ce începi a iubi cu adevărat, încolțește în suflet îndoiala și nefericirea.
Ea se uita la dînsul, înduioșată:
35 — Nu zice așa vorbă!...
— Nefericirea ideală: sau ești gelos, sau simți că alții sunt geloși. San suferi tu, sau suferă ceilalți. Și chiar cînd nu ești gelos și nu suferi, e un colț ascuns al sufletului, în care parcă s-ar adăposti scinteia dî-
40 vină a conștiinței: acolo suferim cu toții. Ce să-ți fac!...

Berta se uita pe gînduri la mina lui; apoi, dispera-
rată, îl întrebă:

— Ești cu adevărat pătruns de ceea ce zici?
El înălță din umeri.
5 — Ce să-ți fac!...
Ea dete din cap, zîmbind, cu ochii adinei și triști:
— La cine iubește, nu mai rămîne nici un colț al sufletului care să nu fie în puterea amorului.
— Cu alte cuvinte, nu mai e loc pentru conștiință.
10 Ea ti luă mîna și i-o lipi de sinul sting, sub care bătea inima eroic:
— Nu mai e loc pentru nimic!

v

De la podul Dîmboviței, Comaneșteanu dete dru-
mul trăsurei și porni pe jos către casă.
15 Ce ușor curge vremea citeodată !
Nu mai nîngea. Pe la magazinele din strada Carol începeau să se aprindă luminele. Lumea umbla forfota pe **Btradc**, parcă fericită; desigur **voioasă**. De ee n-ar fi fost voioasă? La urma urmei, omul **Irăiește** numai o dată, iar dacă ai căuta bine, traiul acesta e
20 îneîntător. Își simți parcă în căldura mînei, sinul Bertei; văzu aieva ochii ei adinei, străbătîndu-i sufletul; era puterea fericirii lui individuale care înfrumuseța lumea.
25 Cum mergea **pe** trotuar, voios, văzu o trăsură că i se oprește drept în **coaBte**. Un geam se coborî repede, iar în cadrul lui se ivi capul rotund al prințesei Smaranda Dudescu.
— Unde mergi, Alexandre?
30 — Unde vrei, prințeso.
— Urcă-te.
El se urcă lingă dînsa, bine dispus, gata a-i spune vorbe galante. Sabia nu prea intra **în** cupeu. El o zmuci punînd un picior peste dînsa.
35 — Nu necinsti sabia, dragă. Multe **din** succesele tale i le datorești **ei**. Nu te mihni. Ești nostim și fără dînsa, dar cu dînsa la briu, vai de bărbații însurați!...

El se uită în ochii ei, parcă i-ar fi zis: „răposatul e liniștit acolo unde se află acum”. Ea îl privea zîmbind:

— Desigur, dragă. Îmi ești foarte simpatic, dar atât și nimic mai mult.

— Niciodată n-am îndrăznit să sper altceva.

— Prea bine ai făcut. Asta dovedește că ești bine crescut, și adăogă un farmec mai mult la acela al săbiei.

10 El li luă o mină și i-o sărută. Prințesa adăose:

— Negreșit. De aceea ești primejdios cu adevărat: înspiri încredere deopotrivă femeilor ca și bărbaților. Din fericire, sau din nenorocire! — zise prințesa rîzind— majoritatea tinerilor de la noi sunt vano-glorioși, batjocoritori și îndrăzneți fără vreme... Și îți vorbesc
15 de cei din lumea hună. Ceilalți sunt un dezastru; prost-crescuți, vulgari, plebei în toată puterea cuvîntului, la fiecare vorbă și la fiecare mișcare rănesc pe femeia care are nenorocirea să ție la ei...

20 Căpitanul se gîndea, fără voia lui, la un oarecare locotenent, voinic și mitocan, ale cărui mustăți teribile comandau în casa prințesei.

— De unde vii? îl întrebă ea deodată.

— De la o vizită.

25 — Miroși a femeie nostimă.

— Da.

Prințesa pufni de ris.

— Da? Ia spune-mi, zău, cum s-a petrecut.

— Cum se petrece totdeauna.

30 — Ești nesuferit!... Parcă totdeauna se petrece iot la un fel.

— Cu mici variante, — da.

— Vreau să cunosc variantele.

35 — Variantele sunt îneintătoare, fiindcă femeia are suflet.

— Da? Va să zică sentiment... german.

Comăneșteanu se simți turburat. Prințesa înțelese și îl chinui mai departe, pricepînd că a atins o rană, dar neștiind care. Îi privea lăturiș, cu felul de dispreț
40 al femeilor semețe și vanitoase, care nu îngăduiesc unui bărbat să iubească alte femei decît pe ele.

— Brună? blondă?

— Și una și alta.

— Brune aux yeux bleus?

— Da.

— Atunci ca mine.

El zîmbi, fiindcă prințesa uitase că-și văpsise părul.

— Acum patru ani, adăogă ea repede, încercînd să suridă, dar roșindu-se.

10 Lui îi fu milă de dînsa, și îi zise încet:

— Un petit air de doute et de melancolie, vous le savez, Ninon, vous rend bien plus jolie¹³.

Ea se uita pe fereastră. Apoi se întoarse prelung și se gîndi:

15 — De cîte ori am auzit versurile astea!... cînd eram brună. Generalul Cindescu mi le spune și acum.

— Are haz bietul general.

— E ramolit complet. Cu toate astea, dacă nu vine într-o zi la masă, îmi lipsește ceva.

20 — Displăcerea asta nu ți-o pricinuieste des.

— O dată pe lună, regulat; cînd își ia pensia. Se duce de prlnzește la Herăstrău cu mai multe onorabile persoane de sex femeiesc. Pauvre vieux satyre!...

25 Apoi, rîzind, cu ochii ștregărești fixați pe Comăneșteanu.

— Așa sunteți cu toții: asanarea moravurilor, în vorbe, iar în fapt, harem.

Căpitanul se înclină.

30 — Un om care iubește mai inulto femei aduce omagiu speciei.

— Vă foarte mulțumim, în individ. De altminteri, dumneta te-ai cam deprins ca pisica la oala cu smîntînă.

35 El ridea de amestecul umoristic pe care-l făcea prințesa, de vorbe românești neaoșe, cu pocituri franțuzești. Se plecă spre dînsa:

— Se vede pe mustăți?

Ea îl lovi ușor peste gură, cu ochii vii și poftitori:
— Haide, hai, craiule!... Are să meargă așa pînă te-o prinde lăptărița.

— Mă păzesc. Dar care?

Prințesa ridea cu o poftă nespusă, fiindcă ea se gindea la Mia, pe cind lăptărița cea adevărată părea a fi Anna.

— Prea ai multe încurcături, dragă... Dar, in fine, spune-mi cum s-au petrecut lucrurile cu femeia... cea cu suflet.

Pe cînd ei vorbeau astfel, trăsura mergea la pas, prin neregula celorlalte trăsuri de pe Calea Victoriei.

10 Comaneșteanu sări într-un magazin pe nevastă-sa și, fără a se gîndi, făcu semn să oprească.

— Mă ierți, prințese.

— Cum nu, dragă. Cînd vii la mine?

— Cît de curînd. Cînd mi s-o face dor de ceai bun.

— Nu de mine?

15 — De d-ta mi-e totdeauna dor.

Prințesa închise dintr-un ochi, ștregărește:

— Mazette!

El zîmbi, într-aiuri, cum se întîmplă oamenilor preocupați, și se dete jos.

20 Nevastă-sa era într-un magazin, unde cumpăra ceva. Sta pe un scaun, serioasă, așteptînd să i se dea lucrurile cerute.

Felul cum se ținea pe scaun, dreaptă, cu minile pe genunchi, era atît de cinstit, încît da un aer cumsecade întregului magazin. Cu pălăria elegantă, așezată cuminte pe buclele firești ale părului, Mia nu mai era fata greoaie de altădată, ci parcă personificarea estetică a cuviinței femeiești.

30 Căpitanul se uită la dinsa, și avu un moment de sălbatecă bucurie văzînd-o atît de departe de nebunia erotică a celorlalte femei: era satisfacerea deplină a egoismului bărbătesc.

Se depărta de la geamul magazinului și se duse la deal pe Calea Victoriei.

35 O pornire de afecțiune către nevastă-sa îl făcu să se întoarcă înapoi, cu gîndul de a intra in prăvălie și a lua pe Mia cu dînsul. Pe drum însă se răzgîndi: era o copilărie sentimentală. Ca toți bărbații, făcea și el greșala de a socoti pe nevastă-sa ca o persoană pe deplin fericită cu proza zilnică a vieții, față de care mi era nevoie de nici o înălțare poetică.

40

M2

Contrazicerea sufletească îl ținea în loc, nehotărit. Îi veni în minte să se ducă la Anna; dar cuviința lui intimă îl depărta de ideea asta. Atunci se gîndi Bă se ducă la Elena Milescu.

T 5 Elena locuia în aceeași casă din strada Batistei, în care trăise fericită cu bărbatu-său. De la cea dinții treaptă a scării pînă în unghiurile cele mai îndepărtate, plutea în aer stăpînirea unui lucru nematerial, ceva ce s-ar fi putut chema în nenumărate feluri, eroism, glorie, patrie, fără să lege bine Înțelesul aceluia *ceva*, care mai era amor și poezie, durere și șupunere, ideal tangibil al unui suflet ce trăia numai din trecut. Aici locuia Elena, dar aici stăpînea Milescu.

10 Arme, tablouri, cărți, mobile, vitrine întregi cu amintiri de-ale campaniei din 77; totul fusese adunat cu iubire în acel altar al războiului.

15 Cînd intră Comaneșteanu, un fecior servea ceaiul. Elena îi sărută pe frunte și-l prezentă unei doamne ce era de față, elegantă, fină, cu părul aproape alb.

20 Cînd Comaneșteanu se întoarse către dinsa, doamna încercase să se scoale, și era gata să cadă. Cu o mină dusă la ochi, iar cu eelaltă căutînd sprijin, ea se rezemă de Elena și rămase un moment în mijlocul salonului. Apoi, cu încetul, păru a-și reveni în sine, întinse mina lui Comaneșteanu și se uită lung la el, cu o infinită poezie în privire:

— Alexandru Comaneșteanu?

Căpitanul se înclină.

30 - Fiul Sașei?...

Ea nu-si credea ochilor.

- Al Sașei?

- " " -

— Ce bine am făcut că am venit astăzi la tine, Eleno l... Darn-o sătesuperi dacă mă duc... Domnule Comaneșteanu, vrei să vii să mă vezi?...

35 Căpitanul se înclină din nou.

După ee doamna ieși, Elena veni la el, il luă de braț, cu un aer tînăr de viclenie:

— Ami, tu ressemble â ton oncle.

40 El se uita la ea, nedomerit:

— Voyons, Tantzi, ce comedie e asta.
 — Şezi, că-ţi spui. Dar ce te-duce la mine?
 — Ceea ce m-duce întotdeauna.
 Ea ridică ochii:
 5 — Ceaiul?
 — Nu, Tanti dragă. Poezia.
 Elena făcu o mişcare din ochi şi din gură, parca ar fi zis: „cine-mi eşti!...”
 — Vezi, Tanti, când te văd făcînd la mofturi ca
 10 celelalte femei, îmi vine eă mă supăr pe dumneata.
 — De ce?
 — Fiindcă cu viu pe aici cum se vine la altarul
 Patriei, al Frumosului şi al Poeziei.
 Ea se uită lung la el:
 15 — Al Patriei, poate. Al Frumosului şi al Poeziei,,
 îmi pare că sunt zălogite la tine.
 — Lasă, Tanti dragă, că nu sunt fericit.
 — Cred.
 — Atunci?
 20 — Ia ceaiul. Doamna care s-a dus este Natalia.
 Ganta.
 — Da?
 — Da. Când te plingi că eşti nefericit tu, tinăr,.
 Inimos şi bogat...
 25 - Domol, Tanti.
 — Nici un domol, așa este, — atunci ce să zică Na-
 talia?... şi altele ca dînsa?...
 — Ai dreptate, floare, florica mea, Tanti dragă...
 Şi zicînd astfel, veni lingă dînsa, şczu jos pe covor,,
 30 ii luă o mîină şi îşi lipi obrazul de ea.
 — Cine te-a făcut așa de minunată, Tanti dragă!...
 nici prea bătrînă nici prea tinără; nici prea caldă,,
 nici prea rece...
 — Gomme les bons diners.
 35 — Nu, Tanti dragă, ci ca armonia, ca suavitatea,,
 așa ca să te pot iubi fără gînduri ascunse.
 — Foarte-ţi mulţumesc.
 — Vrei să te iubesc cu gînduri ascunse?
 — Vreau să mă iubeşti ca un copil cuminte. Şezi
 40 şi lasă-mi mîina...

— Tanti... Vrei să-mi iai mina?!... Apoi nu ştii
 că pe Întreg bietul pămînt nu e o mină ca asta? Uite,
 mi se pare că mîngîi sinul unei muze...

Elena ridea, căutînd să-şi retragă mîna.
 5 — Lasă-mi mîina, dragă, şi nu mai spune prostii,
 că te-ai deprins cam rîu cu mîngîiatul sinurilor.
 — Tanti, Îmi eşti dragă, îmi eşti dragă, Tanti, ca
 o zi caldă de toamnă, cînd s-aud cucorii pe sus; ca o
 batistă ce miroase a sulfină, ca im parfum de persică...
 10 Elena zimbea cu capul pleat pe o parte şi uitin-
 du-se la el lung:
 — Alex, tu spui prostii.
 — Nu, Tanti dragă.
 — Sau mai bine umbli cu focul prin paie.
 15 — Nu.
 — Ei, cum nu? Ce, mă crezi de petică?
 — Nu. Te cred făcută din armonie şi suavitate, şi
 te iubesc deja, şi sunt fericit că pot să ţi-o spun...
 Tanti, inima noastră e ca fluturul, o biată omidă cu
 20 aripi. Aşa de puţină lume ştie să umble cu fluturii, fără
 să rămină cu polenul pe degete !... Dumneata Iaci parte
 din acea puţină lume.
 — Bine. Dar lasă-mi mîina să-mi torn şi mie ceai.
 El ii lăsă mina şi se invirti un moment, prin salon;
 25 apoi veni din nou lingă dînsa:
 — Tanti, doamna asta era şi dînsa la Calafat cînd a
 murit unehhi?
 — Nu la Calafat; la Măgurele.
 — Da la Măgurele.
 30 — Era.
 — Şi l-a văzut pe unchiu in ceasurile din urmă?
 — Cum să nu-l vadă, dragă!... Doar Natalia a iu-
 bit pe Mihai, cum te iubeşte... nevastă-ta pe tine.
 Era să zică „cum te iubeşte Anna”, dar i se păru așa
 35 de ciudat să amestece numele sacru al mortului in răz-
 boi, cu Anna de acum, Încît o înlătură fără voie.
 — Se cheamă Natalia Cînta, Tanti?
 — Da, dragă.
 — Şi ce face?
 40 — Ce să facă... Trăieşte. Vara stă la moşie, acolo
 unde cred că a cunoscut-o Mihai; iarna in străinătate.

— O fi avlnd ceva de la uncbiu, Tanti?
— İmi închipuiesc că da.
— N-o fi oare de la dinsa?...
— Nu... T/i-am apus, dragă, că portofelul ii fusese
5 dat de maiorul Şonţu.
— Dă-mi cheia.
Elena îi dete o cheiţă mică. Tînărul se duse la una
din vitrine, luă o cutie de marochin negru, o aduse
pe masă si o deschise. Într-insa era o altă cutie de lemn
10 de trandafir, iar în aceasta, pe un fond de atlas, un portofel.
Comăneşteanu îl luă uşor, tremurlnd, şi-l desfăcu.
Atunci se văzu un mic pachet de hîrtie, legat cu o panglică
roşie decolorată de vreme. Căpitanul se făcuse palid.
Şezu pe un scaun, lingă cutii, şi se uită lung în
15 pămînt.
— Şi, cînd ți I-a dat, Tanti dragă, ți-a spus că nu era al lui?
— Mi-a spus că i-l dase maiorul Şonţu... cred că
în noaptea ce a precedat atacul de la Griviţa. Dar
20 cine mai înţelegea atunci ceva? Noi toate îl vedeam că se stinge,
şi căutam să-l liniştim, fiindcă rupea bandajele,
întindea braţele, strigînd „înainte!”
Elena îşi ridicase părul de pe frunte, privind ţintă
un punct din aer, parcă ar fi văzut şi atunci scena din
25 ambulanţa de la Măgurele.
Comăneşteanu se apropiase de ea, se lăsase pe un scaunaş
de la picioarele ei, o înconjurase aproape toată în braţele
lui puternice, şi asculta cu nesaţiu, îi bea cuvintele:
30 — Da, Tanti, striga mereu „înainte”.
— Striga „înainte”, fiindcă din toate părţile cădeau soldaţii...
şi fiindcă unchiu-tău avea suflet de erou. Tu ce fel de suflet ai?
Şi grăind astfel, îndemnată de propria ei aprindere,
35 Elena puse amSndouă mîinile pe umerii tînărului, il sili să se uite la dînsa, şi 11 sărută lung pe ochi, parcă ar fi fost sora lui.
— Ce fel de suflet ai?
Comăneşteanu privea un nasture de la haina Elenii
40 fără să-l vadă.
— Nimica toată, Tanti dragă.

— Suflet de ştrengar.
— Mare lucru!...
— Nu zic că-i vreun lucru mare... Dar ştrengarii
5 au unele părţi bune, sunt în genera) dezinteresati, se înflăcărează repede, — le şi trece repede — dar, în fine,
sunt în stare să moară pentru ceva, pentru o idee mare sau pentru o nebunie...
Vorbindu-i astfel, îi mîngîia obrazul parcă ar fi
10 fost un copil, il săruta pe frunte, zîmbea lung şi intr-aiuri.
— Sunt sigură, Alex, că tu ai fi in stare să-ţi dai viaţa,
dacă miine s-ar întîmpla ceva...
Tînărul o strlncse în braţe şi săruta haina de pe dînsa.
15 — Ah, da. Tanti!... Mi-aş da viaţa miine, astăzi, acum...
— Încet, dragă. Tocmai asta ziceam: sunt sigură că ți-ai da-o,
si nu trebuie să ți-o dai. Tu ești o minunală operă a naturei:
20 suflet cald, gînd bun, ochii şi fruntea asta... Nume mare, avere mare, tinereţe, voi-
nicie — ce vrei mai mult? Tu nu trebuie să-ţi dai viaţa pentru nimic.
— Cum pentru nimic?!
— Nu te lurbura. Unchiu-tău a murit ea un adevărat erou.
25 Tot așa a murit şi Milescu! Tu nu trebuie să mori așa.
— Pentru ce?!
— Aceia au murit așa, pentru că era datoria lor de boieri să moară
cei dinţii. Tu nu mai ai de dovedit ceea ce trebuiau să dovedească ei.
30 — Şi, la nevoie, să şi mori — pentru o altă idee.
— Care, Tanti?
Ea se plecă binişor la urechea lui şi îi spuse ceva.
El ridică fruntea. Eiena se uita în ochii lui paJpî-tind,
35 aşteptînd un răspuns, o vorbă.
— Nu înţelegi?... zise ea lung.
— Ba înţeleg, dar mărturisesc că nu m-am gîndit la asta.
— Foarte rău ai făcut. La asta să te gindeşti, fiindcă
40 toţi suferă, şi sunt fraţii noştri, şi în Transilva-

T

nia ai in Bucovina. [...] Ne trebuie «n om. Omul acesta să fii tu...

Și fiindcă tînărul tăcea, Elena tăcu și dînsa un moment. Dar după aceea urmă mai departe, hipnotizată parcă de icoanele ce-i răsăreau în minte.

— Ce chemare măreață!... Dacia lui Traian!... Ai fost tu prin Dacia lui Traian?... Te-ai gîndit vreodată cum s-a format poporul nostru de astăzi, la începutul vieții lui românești, trăind pe corhane, luptîndu-se cu jivinele, reepingînd năvălirile barbare și propagîndu-se în timp, curat și frumos ca o legendă?... Lumea întreagă ar trebui să se intereseze de soarta românilor din munți, fiindcă acesta este cel mai frumos popor de pe glob... Tu ai fost parcă pe la dînșii...

— Da, Tanti.

— Eî, atunci?!...

— E foarte complicat.

— În ce stă complicația?

— Nu e destul să găsești un om... Idealul trebuie să fie tangibil în toți și să aibă puterea de a deveni realitate. Trebuie să ai mijloace multe, bani și iar bani.

Elena sări de jos.

— Bani! I Trebuie să ai bani!! Să ne dăm tot ce avem, fiindcă avem cu mult mai mult decît ne trebuie. Să ne dăm moșiele, să ne vindem giuvaerurile, caii, nimicurile care ne îmbată și ne strîng de gît.

Comaneșteanu se sculase și el în picioare, cam stîngaci și cam nedomirif de forma declamatorie sub care vedea pe Elena. Sta cu mîna la gură uitîndu-se în pămînt.

Elena se oprise și se uita la el lung. Făcu un pas către el, se înălță în vîrfurile picioarelor și-i puse amîndouă minile pe umeri.

— Mă crezi poate cam sărită... Cînd stau prea mult singură, mă apucă visuri de astea eroice. Sunt aiurări... Ceea ce însă e pozitiv și foarte serios, e voința mea de a dispune chiar de acum de toată averea în favorul unui om care să încerce realizarea visului acestuia.

Apoi p^ru a se îneca.

— Si omul acesta esti tu...

— O, Tanti!...

— Tu, sau fiul tău... Lasă mă. Mi-e așa de bine aici!...

Și se lipi cu fruntea de pieptul lui voinic. El o strinse în brațe, ca pe o soră nenorocită, care caută scăpare 9ub aripa fratelui mai mare. Dînsa se făcuse mititică, vorbea și rîdea într-aiuri și parcă ar fi voit să rămînă acolo cit de mult.

— A personifica dorurile unui neam Întreg... a fi tînăr și iubit... a muri pentru reîntocmirea unei patrii ideale... o, tu, care nu înțelegi nimic!...

Dînsul se dete cu un pas înapoi și se uită la ea, mirat, într-o clipă, Elena își revenise în sine, zîmbea, cu aerul ei dulce de enigmă:

— Acum refă ceea ce ai desfăcut, zise ea, arătînd către cutii.

— Numai să pot.

— Sărută, adaogă, ridieîndu-i către gură hîrtia subțire a pachetului.

Comaneșteanu se plecă, smerit, și sărută panglica roșie. Îi flutură pe margina depărtată a gîndului o icoană ștearsă și un parfum nehotărît de păr blond...

VI

După ce tînărul plecă, Elena rămasă singură, se duse în odaia ei de culcare. Aprinse luminările și se uită lung în oglindă. Era pieptănată ca totdeauna, eu părul în bucle liniștite, ce-i făceau coroană în jurul capului. Se pieptăna așa de o grămadă de vreme. Era ostenită de a fi aceeași și iar aceeași. Luă pieptenele și încercă să-și facă o cărare la dreapta. Dar părul era legat tare. Atunci scoase panglicuța din păr și-l lăsă să cadă pe spate; apoi îl aduse pe un umăr. Era alb mai tot.

Mai tot era alb!...

Dînsa căzu pe un scaun, cu brațele pe genunchi.

Luă o oglindă mică de pe masă, se uită din nou la păr, îl trase de pe frunte în sus, îl dete înapoi pe frunte. Vedea bine că era încă frumos. Dar avea ceva inexpli-

cabi] de lucru cinstit, care, In loc de a o mulțumi, o rănea.

întinse mină către o policioară pe care erau câteva volume mici. Se înnemi să ia poeziile lui Musset.

5 Se uită la volum, lung, fără a-l deschide.

In ce sta farmecul tinereții, se întreba Elena, când ea îmbătrînea și totuși se simțea așa de caldă la gînduri, cumpănită, fără nici un fel de durere, fericită cum nu fusese niciodată!...

10 Și cu toate astea, o deznădejde surdă, o frică superstițioasă de viitor, o poftă sălbatecă de carne tînără, de depravare ideală îi răsăreau citeodată în suflet, ei, Elenei Milescu, căreia, cu toate astea i se urca sîngele în obraz numai cît gindea la ele.

15 Puse volumul lui Musset la loc și luă un altul, care se deschise din întîmplare la versurile:

Tonta dinanzi al mio pensier talora
II tuo sembiante, *Aspasia**

Așa parcă își aducea ea aminte de dînsa, tînără.

VII

20 Pe scările otelului umbla lumea forfota. Un miros greu, de sală de mîncare amestecat cu fîm de tutun, se urca pînă la etaje. Sunetul unui piano, cam dogit, da casei aerul pretențios dar nestatornic pe care-l au în general toate otelurile și în particular cele românești.

25 La o masă din vestibul vorbeau trei samsari; stăpînul otelului striga la slugi; ușele se izbeau, clămpănind ca o limbă de clopot ce nu atinge arama; o doamnă, sulemenită, se cobora pe scări, foșnind din rochii cu neonestitatea mătăsurilor false. Peste tot, aerul indiscret al lunei semicivilizate.

30 Pe cînd căpitanul se urca la doamna Cînta, Elena Milescu tocmai ieșea. Suavitatea ei îmblinzi gîndurile tînărului, pe care le zbîrlise doamna ce foșnea din rochii. Elena îi zîmbea din capul scării:

* Întoarce citeodată înaintea gîndului meu/ Imaginea ta, *Aspasia* (Leopaidi, *Aspasia*).

— Foarte bine că vii.

— De ce?

— Ca sa liniștești o criză de nervi.

Comaneșteanu o privi lung.

5 — Eram sigură că ai să vii.

— Firește că trebuia să viu.

Elena se uita la tunică lui.

— Dacă îi vei plăcea o punem și pe dînsa pe listă: și ea caută un erou...

10 In fuga impresiilor, Comaneșteanu simțea o trudă ascunsă în Elena lui, dar nu pricepea ce.

— Ia ascultă, Tanti dragă, de cîtva timp te depravezi. Și îți șade așa de rău!...

15 Ea'înălță din umeri, ca o persoană stăpînă pe sine; se înroșise însă pînă în firele părului.

— Mi s-a urît cu drumul drept. Aș vrea ceva nou.

— Fă-ți pe moșie un drum strîmb...

— Am să-mi vâpsesc părul.

20 — Dacă vei face una ca asta, nu-ți mai calc prin casă.

Dînsa mișcă din ochi în neștire. El o luă de braț. Avea ceva, o durere ascunsă.

25 — Tanti dragă, eu pe doamna asta de-abia o cunosc. N-ai vrea să te-ntorci cu mine, ca să mă mai prezinți o dată?

Ea stete un moment la îndoială.

— Da, pentru un minut.

Apoi intră din nou la Natalia.

30 Doamna Cînta era dintre acele femei pîrtinite de fire, ce rămîn cu inima caldă pînă la bătrînețe, și păstrează un rătăcit parfum de tinerețe, chiar în viața lor fizică. De cînd trăia singură la moșie, se apucase de afaceri, plantase pomi roditori, adusese cuptoare sistematice, înființase școli de meșteșuguri, de țesut,

35 de împletit, de crescut glandaci de mătasă. Averele sale, foarte mare, devenise enormă. Ceea ce o deosebea de semenele sale, cari, cînd se apucă de afaceri, devin bătoase și agresive, era o neîndemînare firească în socoteli, o sfială poate mai mult aparentă decît reală în planuri și hotărîri, ceva ce nu se prinde și nu se notează în cifre, acea imponderabilă copărtășie a oame-

40

nilor fericiți și bogați, la nenorocirea și greutățile celor nevoiași. Venise Ja București să ceară Ministerului de Finanțe anumite înlesniri pentru atelierile ei de la țară, iar Ministerul refuza. Asta era criza de nervi.

5 Elena îi prezentă din nou pe Comaneșteanu.
— Ți-a trecut, Natalio?... Iată pe d-l Comaneșteanu, pe care ți l-am mai prezentat la mine. Dacă vrei, să teplingi și Jui... M-a întâlnit pe scară și a ținut cu orice preț să-l însoțesc pină la tine. E un tinăr foarte sfios.

10 Natalia râdea, Elena urmă:
— Deși seamănă cu unchiu-său, eroul, acesta bate mai mult a călugăr. Nu-l iubește nimeni, nu se interesează nimeni de el... N-ai vrea tu să-l adoptezi?... că poate ți s-a urît cu binele.

15 Căpitanul se plecaser pe mîna Nataliei.
— Toate, infame calomnii, doamnă.
— Ar fi foarte urît dacă ar fi așa.
El stăruia a nega din cap.

20 — Încearcă, zise Elena. La revedere.
După ce Elena ieși, doamna Cântă își pus[^] un ochelar subțire, căută soneria în zid și sună; apoi se întoarse către tinăr și se uită la el lung.

25 — E adevărat.
Apoi își ridică ochelarii, șezu jos și păru a se gândi.
— Am lost bună prietenă cu mama d-tale, d-le căpitan, și imi aduc foarte bine aminte de dumneata, copil. Ce bizară este viața! D-ta te-ai schimbat cu desăvirșire, iar eu am rămas întocmai cum eram acum 20

30 de ani, — cel puțin așa cred, zise ea, rîzînd.
La zîmbetul acela, tîrziu, Comaneșteanu înțelese că și el își aducea aminte de dinsa, de surîsul ei, de fugara umbră a trecutului, ce se depărta tot mai mult în uitare. Zîmbetul ci părea a veni, în amintirea lui,

35 din farmecul ce-l simt copiii precoci pentru femeile frumoase.
Intră un fecior și aduse apă pentru ceai.
Natalia se uită la Comaneșteanu, dusă pe gânduri.
— Cunoști, poate, pe ministrul Finanțelor.

40 El răspunse într-aiuri, mirat și nedomerit:
— Puțin.

— Aș avea nevoie de cineva care să-l cunoască bine.
— Poate oamenii politici din județul d-voastre.
— Sunt toți guvernamentali.
— Tocmai de aceea.

5 Natalia servea ceaiul. Se opri un moment și se uită la el fix.
— Obții mai mult prin oamenii însemnați din opoziție.
— Da?

10 — Noi avem toate cochetăriile țărilor civilizate. Ești liberal sau conservator?
— Nici una, nici alta.
— Vrei lapte sau lămîie?
— Nici una, nici alta.

15 Ea se uită la el, domoală.
— Faci parte din vreo societate de temperanță?
— Nu. Sunt dispeptic.
— îmi pare bine. Poate mergi la Vichy.
— Nu mai e la modă. Un om modern, bolnav de

20 stomah, merge la Polul Nord.
— Sau la BiarriU.
— Dacă este cap încoronat.
— Aceia merg pe lumea cealaltă.
— Nihilistă?

25 — Nu. Ceva mai rău.
— Vegetariană?
— Și mai rău.
— Milionară?
— Mai rău.

30 — Mai rău nu se poate.
Natalia începu a rîde.
— De ce nu se poate?
— Fiindcă, în fond, milionarii sunt ființele cele mai îngrozite din lume. Toți fac parte din societăți de săraci.

35 Natalia rise mai departe:
— Ești plin de contradicții.
— Eu!?

40 Tocmai asta gindea el de dinsa, că era bizară, milionară și socialistă, cheltuind cu drumullaBucurești mai mult decît făceau taxele la Finanțe.

Ea îl privea cu stăruință:
 — Am auzit că ești un om plin de succese...
 Comăneșteanu vru să protesteze. Ea îl opri cu o mișcare a minii, parcă ar fi zis: „atita lucru pricep și eu”. Apoi, Încet, liniștit:
 5 — Nu ai voi să faci o dată curte, pentru o operă de binefacere?
 — Cu plăcere. Cui?
 10 Graba și siguranța cu care răspunse tînărul, părădă a întrista pe Natalia. Deși erau zise în glumă, cuvintele acelea dovedeau o închipuire de sine nesănătoasă. Ea se glîdea.
 — Poți face curte oricui?
 — Pot face curte oricînd, dar **nu** oricui.
 15 — Și asta e prea mult.
 El începu a ride.
 — Bine, doamnă, îmi ceri un serviciu... Sa-I fac sau să nu-l fac?
 — Ai dreptate. Să-l faci. E vorba să străbați pînă
 20 la o doamnă de la Finanțe și să obții o reducere de taxe.
 El ridea cu hohot. Natalia ridea și ea, dar cam stîngace.
 — Și e mare taxa?
 25 — Cîteva sute de lei.
 — Foarte bine. Am s-o obțin.
 Se sculă și se închină înaintea ei, voind să plece. Ea îl ținu.
 — Domnule Comăneșteanu, am înțeles toată filozofia d-tale. Să-mi dai voie sa-ți spun că e cam simplistă. E vorba să plătești d-ta acele taxe și să zici că ai făcut o faptă bună. Ba chiar te miri că **nu** le plătesc eu...
 30 Comăneșteanu voi să protesteze. Ea îl întrerupse.
 35 — Te rog. Cunosc pe români: orientalismul a rămas în sîngele lor. Ei admiră pe un pehlivan care din nimic face avere și își bat joc de **un** om cumsecade care se ruinează.
 — Noi nu suntem nici Într-un caz, nici într-altul.

— *Noi*. Adică vrei să zici *eu*. Și mai cu seamă vrei să zici că nu mă ruinez de loc.
 Comăneșteanu Încercă iarăși să protesteze.
 — Te rog. Dacă nu abuzez de timpul d-tale, mai
 5 stai un moment. Eu nu mă ruinez, — este adevărat. Și nici nu vreau să mă ruinez. Dar tot venitul meu se duce, iar mie personal îmi trebuie foarte puțin. E atîta lume care suferă, domnule Comăneșteanu l...
 — Suferim cu toții, cari mai mult, cari mai puțin.
 10 — Firește. Dar complicațiile dumatile sufletești nu mă interesează.
 — Cu toate astea sunt suferințe.
 — Sunt amor-propriu rănit. Eu vorbesc de suferințele fundamentale ale vieții: foame neîndestulată,
 15 boală necurarisită, tinerețe înșelată și pierdută.
 — Legendă. Nu moare nimeni de foame în țara românească.
 Natalia se dete cu un pas înapoi și se uită la el semeț.
 20 — Se vede că nu ai suferit cu adevărat!
 — Ce-are a face?
 — Foarte mult. Cine are *ireparabilul* în inimă, descoperă seria nesfîrșită a durerilor omenești.
 Părea a se ineca.
 25 — Sunt nesfîrșite, d-le Comăneșteanu !
 Era atît de Încredințată de ceea ce spunea, încît tînărul nu îndrăzni a o mai contrazice.
 Ea se simți cam declamatorie și prinse a vorbi încet.
 30 — Oamenii se trudesă în nenumărate feluri, și de aceea e greu de umblat cu sufletul lor. Eu am făcut tot ce am putut la mine la țară. Dar nu e destul să dai, ci trebuie să și știi să dai. Atelierele mele merg cu propria lor putere. Acolo sunt oameni, cu înțelegere și cu
 35 demnitate, cărora nu poți să le dai de pomană¹⁴. Ei cred că au dreptul la o scutire de taxă. Prin urmare, asta îmi trebuie, iar nu 300 de lei.
 Ciudată era !... ciudată și plină de contraziceri. Dar atît părea de convinsă, încît tînărul se sculă hotărît
 40 s-o ajute.

— Am să încerc... fără a face curte nimănui.

Ea îl opri un moment, ținându-l de mină. Părea că voiește să zică ceva. I se umplură deodată ochii de lacrimi.

— Atit de mult semeni cu mama dumitale!... Ai zis „am să încerc” întocmai ca Sașa.

VIU

Căpitanul cobora scările gândindu-se la Timoleon Vucos, mare financiar și destul de parvenit, ca să aibă dreptul a cere un serviciu ministrului de Finanțe. Se hotărî să se ducă numaidecît la biroul lui.

Cînd să iasă pe poarta otelului, îl apucă cineva de braț. Era Elena Milescu.

— De unde răsări, Tanti?

— Te-am așteptat, ca pe o domnișoară de la pension, să te duc acasă. Ei, te-a adoptat?

— Nu încă, dar dacă îi voi obține o reducere de taxe de 300 de lei, l'affaire est dans le sac.

— Să trăiești!

încercă să-și potrivească pasul pe al lui.

— Umblă mai domol, ca să mă pot ține de tine.

El își micșoră pasul. Ea sări într-aiuri fără să găsească măsura.

— Ah, Tanti, așa ești de stîngace și de nostimă, că-mi vine să te sărut în mijlocul drumului.

Ea păru a nu-i auzi.

— Va să zică treaba e gata. Prințesa Smaranda, una; eu, două; Anna, firește, trei...

La numele Annei ridică ochii către el, atît de comîci, încît îi bufni rîsul pe amîndoi. Lumea se uita după dînsii, zîmbind. Ea urmă:

Anna, trei, Natalia Cînta, patru; Borta Villară, cinci... Acesta este fondul de război sigur. Fără a mai număra cazulul.

— Bunăoară?

— Bunăoară... Urania Vucos.

— Foarte bine. Și cit faceți toate la un loc?

— Asta știi tu mai bine decît mine.

Tinăvui se opri.

— Tanti!

Ea ridică ochii către el, rîzînd:

— Ce este?

— Te-ai făcut o vicleană și jumătate. Asta te întreb eu?!

— Mă întrebi cit facem toate la un loc. Să numărăm: prințesa face multe parale... Ha? Ce zici?

— Pe dinafară, da. Vreo zece milioane ca nimic.

— Dar pe dinăuntru?

— Face mai mult decît tine, pentru că ea nu ar pune asemenea întrebări.

Elena Milescu se iacu a nu-nțelge.

— Pe Anna cu cit s-o punem?

— Știu eu!

— S-o punem în raport invers cu Berta.

— Adică?

— Cu cit punem pe Anna mai mult, cu atit o să punem pe Berta mai puțin. Dar e mai sigur să facem contrariul, potrivit socotelilor lui cumnată-meu.

Rîdeau amîndoi. Ea urmă:

— Cît să punem pe Anna? Vreo cinci milioane global.

— Ce vrea să zică *global*?

— Adică ea și cu gloaba ei.

Căpitanul se opri din nou. Era umflat de rîs, dar își mușca buzele. Elena rîdea cu o poftă nespusă, îl strinse ușor de braț:

— Te rog să mă ierți.

Apoi, sărind lingă el, ca să prindă pasul:

— Este adevărat că ești și amantul Bertei?

— Dacă urmezi așa, te las.

— Nu fi copil, că glumim.

— Glumești, dar îmi strici gîndurile.

— Trebuie să fie foarte curios să aibi șapte amante. Înțeleg că e pentru scopuri superioare... Fondul războiului...

îl strinse de braț, cu amindouă minile, fără a-l lăsa să răspundă:

— Alexandre, mais tu es à moi aussi! Cela fait huit.

— Și cu reverența nouă.

Își scoase chipiul:
 — Te las, Tanti! Mă scandalizezi și mă indignezi!
 — Pentru ce?
 — Pentru că n-ai măsură la vorbă.
 Ea se uită la dtnsu):
 — Am la fapte. De aceea mă și iubești. Egoismul bărbătesc este nemărginit ca văzduhul. Tu ai vrea ca fiecare femeie care îți vorbește să fie un înger.
 — Firește.
 — De ce *firește*?
 — Fiindcă un înger e mai frumos decât o cocotă.
 — Ai văzut îngeri vreodată?
 — Te-am văzut pe tine pînă acum.
 — Ca c'est gentil. Dar să ne urmăm socoteala. Va să zică: prințesa Smaranda, 10; Anna, 5. Pe mine cit mă taxezi?
 — Știu eu'....
 — Să zicem tot 5.
 — Se vede că ai și tu vreo gloabă.
 Elena rise cu poftă:
 — **INJC** una.
 — Atunci să zicem 6.
 — Să zicem 6. Fac pînă acum 21. Pe Natalia cit s-o punem?
 — Să n-o punem nimic. Știi că mi s-a părut foarte curioasă...
 — în ce fel?
 — Preocupată de fericirea universală, adică de himera cea mai absurdă.
 — De ce *himeră*?
 — Pentru că fericirea este totdeauna himeră.
 — Nu e adevărat!
 El se U'tă la dinsa.
 — Protestez din toate puterile, zise Elena cu convingere.
 Curios lucru!... Căpitanul își aducea aminte de Berta, de amorul ei absolut și de fericirea desăvirșită. Se vede că femeile au facultatea fericirii durabile.
 — Fericirea este o himeră, Tanti.
 — Protestez I

— Protestează, dar socotește-te. Tot ce este nu mai e. Și e un noroc că nu mai e așa, fiindcă altfel sufletul nu ar mai avea avinturi. A dori pururea e facultatea cea mai nobilă a omului.
 5 — Nu și a femeii.
 — Nu se poate. Femeia este fiica omului.
 — Esle fiica omului, dar e *fiică* iar nu *fin*, și din feminitatea ei, trage statornicia simțurilor...
 io — Noroc sâ dea Dumnezeu,
 Elena bātu din picior.
 — Așa să știi. Natalia Cânta trăiește de 20 de ani cu imagina unchiului tău în suflet!... Iar cu a ta irăii'Ste atita lume!
 — Tanti!
 15 — Ce este?
 — Ți-e frig, că tremuri.
 — Tremur dar nu mi-e frig. Natalia Cânta a iubit pe unchiul tău, a suferit, dar a rămas nestrămutată în simțirea ei adîncă. A ars ca o flacără curată, iar acum mai pîlpiie din ultimele adieri ale sufletului... întrebă pe Anna, să-ți spună. S-a petrecut între ele drama cea mai mișcătoare.
 — Cînd, Tanti?
 — Pe vremea războiului.
 25 El se opri locului.
 — Cp râu îmi pare că nu suntem la tine, Tanti dragă! Vezi, acuma te-am regăsit, dulce ca o mamă tînără, iar nu cucoană cu nervi.
 — Se întîmplă și așa. Mi se urăște să par mamă,
 ău cînd... n-am fost niciodată. Dar să Înveți să respectezi pe Natalia Cânta. E un suflet înalt, care ar voi să facă bine omenirii întregi, pentru purificarea imaginii lui unchiu-tău.
 — Purificarea lui unchiu meu!... Acela s-a purificat singur, fiindcă a știut sâ moară.
 35 — Am zis a *imaginei* lui. Cine n-a avut în viață o durere mare nu pricepe cite lucruri sunt legate de o imagine, și cum ea poate conduce pc vii in toate no-tăririle lor.
 40 — începi să semeni la vorbă cu Natalia Cânta.
 — Firește.

— Atunci te las, fiindcă mă tem să nu ai și tu vreo taxă pentru care să fac curte.

Elena se uită la el, cu capul pe o parte.

5 — Te-ai învățat rău, băițaș... Sărută-mi mîna și mai las-o cu făcut curte. Cînd vii la mine?

— Cînd mi-o fi dor.

— Și chiar cînd nu ți-o fi.

10 Despărțindu-se de dînsa, i se păru că se desparte de prințesa Smaranda. Se vede că aceleași persoane, în aceleași împrejurări, fac totdeauna același lucru.

Elena Milescu era pentru el o creatură aparte, plină de poezie, care nu avea dreptul să semene cu prințesa Smaranda.

13 Se gîndi îa maică-sa, și-i veni deodată în minte imaginea Sașei, cu tîmplele negre și ochii albaștri. Avea dreptate Elena, vedea și el o imagină. Și, ce e mai curios, îi era milă de ea, ar îi voit să-i facă bine, s-o imblînzească, s-o purifice, s-o găsească în lumea viitoare, surîzînd, așa cum plecase din lumea prezentă.

IX

20 Timoleon Vucos nu era la biuro. Comăneșteanu voi să se ducă la el acasă. I se spuse că nu era nici acasă și nici în țară. Era plecat la Berlin, ca orce bancher serios".

25 Asta îl încurca. Se gîndi să se ducă la Urania.

îi răsări deodată în minte numele femeii tinere, extravagant și nepotrivit cu ființa ei rotundă și diminutivă, Urania!...

Sări într-o trăsură, ca să ajungă mai repede.

30 Ajuns la dînsa, i se spuse că doamna plecase la țară.

- De mult?

— Uite, chiar acum, nu sunt cinci minute. Dacă vrea cuconașii, o găsește la gară — zise feciorul.

Sări din nou în trăsură.

35 — La gară, și mină!

Birjarul se repezi pe străzile înghețate, izbind roatele de marginele trotuarelor. Ninge ușor.

Comăneșteanu intră în gară din fuga, lovindu-se de călători, trîntind ușile, sunînd sabia. Un tren pe linia a doua, părea nerăbdător să plece, bufnea pe nări, gîlgiia fum, iar roatele, la cea mai mică mișcare, scrișneau pe șinele înghețate.

5 Tînărul trecu repede prin dreptul vagoanelor, cercetă cu ochii lumea, se uită de mai multe ori la ceasornic, și tocmai la urmă îi veni în minte să întrebe de ora plecării. Mai era vreme. Atunci se liniști, parcă turburarea lui sufletească ar fi atirnat de un lucru dinafară.

10 Pe cînd mergea către fundul peronului, văzu pe Urania care ieșea de la biuroul telegrafic. Ea îl văzuse de departe și venea acum către el, cu pasul pripit al oamenilor ce nu se simt stăpîni pe sine.

15 — Unde mergi? întrebă ea, veselă, scuturîndu-l de mină.

— Nu știu unde merg. Știu de unde viu.

— De unde?

20 — De la d-ta.

— Și unde mergi?

— La Crivina.

— Serios?

— Foarte serios.

25 — Atunci mergi cu mine.

— Iți mulțumesc de invitație. Primesc.

Ea începu să rîdă.

— Mergi să inspectezi garnizoana?

Tînărul bufni de rîs:

30 — Da.

Ea tremura de frig. Il luă de braț:

— Nu știu de ce tremurăm aici. Haidem în vagon.

El o luă voinicește sub braț și porniră către compartimentul ei. O simți deodată că-l oprește locului:

35 — Ba zău, serios, unde mergi?

— La Crivina.

— La cine?

— La d-ta.

Ea se plecă sub obrazul lui, rizînd cu ghidușie:

40 — Mai intîi de unde știi că eu merg la Crivina?

— Mi-ai spus-o d-ta; m-ai și invitat.

— Arn glumit.
 — Atunci mergem la Hălăuești.
 — Ai garnizoane peste tot...
 Apoi, pe cind se suia in vagon, se întoarse către el:
 5 — Asta nu se poate,
 El o simțise caldă, rezemîndu-se de el, și parcă un
 val de poezie îi inundă sufletul.
 — Guvintul „nu se poate” nu există în limba noas-
 tră.
 10 — Ba există, dc vreme ce-l rostim. Ajută-mă.
 Căpitanul pusese deja mîna pe blana ei și o ajuta să
 se dezbrace.
 — Parcă asemenea lucruri n-am mai mirosit pe
 lume.
 15 — Ce fel de lucruri?
 — Nu știu. îmi dai voie?...
 Și fără a aștepta voie, o răsuci pe loc, cum făcuse
 cînd o ajutase să se dezbrace și aspiră din părul ei eu
 putere. Ea se întoarse repede, uitîndu-se la el:
 20 — Ei?!
 — A sîn de mamă și a miros de floare.
 — Frumos lucru!...
 — Nu știu cum să spun.
 Ea se așezase într-un colț, iar el in față, cu blana ei
 25 in brațe.
 — Ce bine ar fi dacă n-ar mai veni nimeni, zise ea.
 EI tăcea, liniștit, cu obrazul ascuns în gulerul blă-
 nei ei.
 — Ai mai găsit ceva?
 30 — Văd o mulțime de lucruri incintătoare... Nu gă-
 sesc care e anume mirosul,
 — Eol.
 — Nu spune nimic.
 — Vîntul aduce miros de grădini.
 35 El dete din cap cu obrazul în blana ei.
 — Da, ar fi ceva... Dar aici e parfum de ființă vie.
 — Știi că e frumos ce ai zis: „sin de mamă și miros,
 de floare”. Aș putea scrie unui fabricant la Paris, să
 inventeze ceva cu numele ăsta.

— Da. Ar trebui însă ca fabricantul să aspire din
 farmecul persoanei dumatiale, — ceea ce este material-
 mente imposibil.

— Pentru ce?
 5 — Pentru că i-aș tăia nasul din rădăcină.
 Ea rîdea cu poftă, îndreptîndu-și căciulită pe cap.
 El veni lîngă dînsa preocupat, îi luă o mîna, dete
 minușa la o parte și încercă să miroase.
 — Păcat. E ceva; dar mirosul de minușe omoară
 10 parfumul brațului.
 — Oare, cum s-ar zice pe franțuzește „sin de mamă
 și miros dc floare”.
 El se apropiase de dinsa, îi ridicase vălul de pe ochi
 și părea a căuta parfumul fugăr de pe ființa ei.
 15 Trenul plecase.
 După cîteva minute, Urania se înclină ușor către
 tinăr:
 — Știi că nu se poate.
 — Știu.
 20 Ea se dete la o parte.
 — De unde știi?
 — îmi închipuiesc.
 — Ce anume?
 — Atit: că nu se poate,
 25 Ea zimbi și îi apucă mîna; apoi se întoarse către
 el:
 — Ești bizar. Vii ca o vijelie, pleci ca ea, nu știi
 nici unde mergi, nici pentru ce mergi...
 — Cel mai îneîntător lucru !
 30 — Dar mergi fără preget — sigur, cu toate astea,
 că la capătul drumului eu iiii voi spune: *nu se poate*.
 — Da.
 Ea îl privea cu toată încordarea și pe cît putea să
 pătrundă în ochii lui prin lumina slabă a vagonului.
 35]n zgomotul trenului, voi să ridice vocea, dar se sfii
 de a vorbi tare; de aceea se lipi cu totul de el:
 — Nu te pot înțelege. Ce vrei de la mine și de la
 noi toate? Vrei să fim toate ale dumatiale? Probabil că
 da. Cu toate astea s-ar zice că nu ești îndestulat, fiindcă
 40 pari a căuta un lucru pe care nu-1 găsești niciodată. Dar
 a căuta, în amor, altceva decît amor, mi se pare o ne-

bunie. Amorul este poezie, este farmec, este muzică. Eu, dacă te-aș iubi, m-aș teme că toată lumea ar pricepe.

— De ce?

5 — Pentru că s-ar ceti pe obrazul meu bucuria imensă a sufletului.

— Și ce-ar fi?

— Ar ride lumea de mine. Dar puțin mi-ar păsa. Dacă nu aș vrea să știe lumea ar fi pentru că bătăile
10 inimei mele sunt secretul meu. Fiecare din noi are un colț al sufletului în care nu admite să pătrundă nimeni: acolo se ascunde personalitatea rănită.

Trenul intra într-o stație. Urania își coborî vâlul pe obraz, jenată oarecum de lumina puternică a felinarelor și de liniște. De îndată ce trenul se puse din nou
15 în mișcare, el se apropie iarăși de dinsa, îi ridică vâlul de pe ochi și rămase lângă ea.

— Ai un nume de muză¹⁸. Așa se și cuvine. Dar ar fi fost mai potrivit să te numești Clio sau Erato. Mi se pare eă între aceste două cuvinte stă și numele par-
20 fumului d-tale.

Ea rise cu plăcere.

— Ești foarte curios. Ce găsești atât de interesant în
25 parfumul meu?

— Nu știu. Poate poezia personalității. îmi dai
voie?

Și, fără a aștepta răspunsul, îi lăsă vâlul pe ochi, la loc, și se dete la o parte. Peste o secundă intră con-
30 ductorul, pentru controlul biletelor. După ce ieși, dinsa îl întrebă rîzînd:

— Acum pot să-l ridic?

— Acuma și oricînd.

— Oare ai fi gelos...

— Nu cred.

35 — Unde mergi?

— La Crivina.

— Nu se poate.

— De ce?

40 — Pentru că nu se poate. N-ai nici unde să dormi, nici unde să măninci.

— La d-ta.

— Știi bine că nu se poate. Șezi lingă mine. Tînărul veni lingă dinsa.

— Spune-mi drept, pe cine căutai la gară?

5 — Îți spun foarte drept: pe d-ta.

— Nu se poate.

— Acest continuu „nu se poate” dovedește că ești
Înșelată și nenorocită.

Urania rămase încremenită. El se uita la dînsă, mirat și trist de a fi forțat o mărturisire. îi fu milă de
to ea.

— Te rog să mă crezi. Am fost la d-ta acasă pentru a-ți face o rugăminte. Cînd mi-a spus feciorul că ai plecat, mi s-a părut că a plecat tot orașul, și am alergat)
15 la gară fără să știu ce fac. Sunt însă gata să te ascult: vrei să mă întorc înapoi sau să mă duc înainte?

Tînără femeie se retrăsese în colțul cel mai întunecos al compartimentului.

— Nu ai nimic cu d-ta, zise ea încet.

20 — Nu.

— Trenul acesta merge în Moldova. El se oprește la Ploiești, iar peste două ore vine trenul la Predeal.

— Care trece pe la Sinaia.

Ea zîmbea în manșon.

25 — Unde sper să viu mîine, tot la ora asta, pentru a schimba aerul, după cum mi-a prescris medicul. Dacă mă lăsai să vorbesc de la început și nu-mi răscoleai sufletul cu parfumul, ru Clio și Erato, era să-ți spun că ți-e frig și să-ți oier tartanul meu, pe care te rog să-l
30 iai fără vorbă.

— E cam puțintel la întindere.

— E mai mult decît nimic. Acum te rog să dormi în colțul dumatilă, fiindcă eu am ajuns. Visuri plăcute.

Apoi, întoreîndu-se repede:

35 — Cu ce trăsură ai venit la gară?

— Cu o birjă.

— I-ai dat drumul?

Căpitanul se atinse cu mîna de frunte.

— Ai dreptate I

1

Ea zimbî, uitîndu-se la dinsul, cu ochii pe jumătate închiși, îngrijorată, dar cu sufletul plin de lumină. Intr-o clipă înțelese avîntul puternic ce-l mina pe tînăr către dinsa, și-i fu recunoscătoare.

X

Anna Villarâ nu se-nțelegea cu generalul. Ea arendase o moșie pe care el voia s-o caute singur, și, după spusa tuturora, o arendase prea ieftin. Generalul citea *Independența*" și printre rînduri își vărsa focul pe nevastă.

M — Vai de românul pe care-l duce femeia de naa!
— Așa gîndesc!
El citea încet.
— S-a făcut și ăsta om mare!...
Ea, care se simțea vinovată, vrea să aibă dreptate:
t5" — In ce te duc de nas?
— In toate... O interpelare în Camera poate s-o tacă orice caraghios. Țsta e băiatul unui sergent-major de la mine.
— Ei și? Fiul unui sergent-major nu poate să devie
20 un om cumsecade?
Generalul zbîrci din nas, parcă i-ar fi mirosit rău:
— In prima generație sunt toți niște pehlivani¹⁸.
— Vorbă să fie.
— Așa cum îți spun eu. Onorabilul său părinte da
85 bani cu camătă la băieți, iar ilustrul său fiu interpelează pe ministru asupra furniturii ovăzului in armată.
— Poate să aibă dreptate...
— Țară de ariviști, in care puținii oameni cumsecade stau la o parte, iar îndrăzneții, ignoranții și pehlivanii sunt în frunte.
30 — Ești exagerat. Așa-i peste tot. Dar să nu schimbăm vorba: in ce te duc de nas?
El părea cufundat în citirea ziarului. Deodată se puse să cînte, fals și fără a-și ridica ochii din gazetă.
35 — Connais-tu le pays ou fleurit la crapule..."
Anna își mușcă buzele, ca să nu rîză. El tăcu un moment; apoi, cufundat în citire, o întrebă:

— In ce mă duci de nas? în toate, soro. La moșii, la vizite, în politică, în lume. Dumneata crezi că ești Stana lui Ion. Ei, nu-i adevărat! Eu sunt Ion al Stanei.

5 Vorbea așa de firesc și de simplu și părea a nu voi să mai repete greșeala cu arendarea moșiei, încît ei i se făcu milă. Rămase cu capul pe mină, uitîndu-se lung la fața de masă și din cînd în cînd aruncîndu-și ochii la el. I se păru cam îmbătrînit. Cine știe! Oricît era de ușurel, poate că nici el nu era fericit... își aduse
10 aminte de Berta, care-l înșela, desigur, și apoi de Comăneșteanu. Deodată inima i se băt看 așa de tare, încît își duse mîna la piept.

Tocmai intra feciorul cu cafeaua și cu o scrisoare de la Porția.

15 — Așteaptă răspuns?
— Da.

Anna deschise scrisoarea repede, o ceta și rămase pe gînduri. Generalul nu văzuse nimic. Ea se uită la
20 dinsul, cu o expresie atît de încordată, încît îl sili parcă să vorbească:

— Ce este?
— Porția scie.
— Ce spune?
— Întrebă de bărbatu-său, care n-a venit la masă
25 pînă acum.

Ochii Annei scinteiau. Era încredințată că în momentul acela, Comăneșteanu petrecea la Berta. Bărbatu-său i se păru acum mărginit.

Generalul dete din mîna fără grije:
30 — Ge-are a face !... O fi rămas omul la vreo partidă mai serioasă, la club.

Pe cînd Anna se pusese să scie, intră feciorul din nou, cu altă scrisoare, tot de la Porția, prin care spunea că în ultimul moment primise o telegramă de la bărbatu-său, din Ploiești, unde se găsea în interes de
35 serviciu.

Anna dete din cap:

— în interes de serviciu!... Trebuie să fie cineva
40 prost ca luna știrba, ca să creadă asemenea născocii L Auzi, interes de serviciu!...
Feciorul aștepta.

— Nu eBte răspuns! strigă Anna.

Se primbla de colo pînă colo, frîngîndu-și minile, scoțîndu-și inelele și pîntîndu-le la loc, mototolind batista.

5 — Porția asta e o nesimțitoare! Cum se poate să nu înțeleagă ea că o înșeală; că acum, în momentul ăsta, el e la masă cu Berta, la Ploiești!...

10 Căzu pe un fotoliu și urmă să privească țintă înaintea ochilor, parcă, în adevăr, ar fi văzut pe căpitan față în față cu Berta, zîmbindu-și unul altuia. Se auzea generalul tușind din sala de mîncare. Ea făcu o mișcare, parcă să se ducă spre el, să-l întrebe, să-i ceară socoteală de modul cum își chivernisea amanta. Un surl amar îi flutură pe buze. Rămase unde se afla, 15 mută de durere. Își răsturnă capul pe spatele fotoliului și se zări, ca în vis, într-o oglindă. Mișcarea ei proprie îi aminti de gîtul Bertei, alb și moale, pe care, probabil căpitanul îl cunoștea în toate mlădierile lui. La ideea asta nu mai putu răbda. Sări de pe scaun, hotărîtă să se ducă la Berta și, de va fi fost nevoie, chiar la Ploiești. Trecînd pe lîngă oglindă, se opri. Își răsturnă capul din nou, ca să-și vadă gîtul, și deodată, îi sări în minte noaptea fantastică de la Stănești, cînd 20 Natalia Cîntă, geloasă ca și dînsa acum, o picase cu ceară și o deșteptase din somn. Rămase cu mîna la gît. Geloasă! Va să zică era geloasă!... Se uită în oglindă și se recunoscă. Îi fu parcă rușine de liniile severe ale propriei sale imagini. Este ceva mai degradator decît gelozia?!

30 Un simțimînt de demnitate rănită îi dete o putere extraordinară, f se păru deodată că nu se mai interesează de căpitan, că Berta îi este indiferentă, că viața nu o doare. Pierdută în contemplația spațiului din oglindă alunecă pe el pînă departe, la Stănești, unde 35 vedea linia plopilor de pe apă. Era acolo liniște, primăvară, marginele lucrurilor de o suavitate încîntătoare, iar ea, în mijlocul farmecului naturii, fată tînră. Se înțelegea atît de bine! Li era mila de ea, așa cum era acum, cu sufletul plin de necazuri.

40 Se întoarse, și ochii îi căzură pe un portret. Se uită la el de departe, apoi făcu un pas către masă: era por-

tretul căpitanului. Anna păru că se gîndește la ceva. Privea lung, dincolo de carton. Îl vedea într-o lume ideală, corectat, după fantezia ei, de toate năzuințele 5 către alte femei, și oarecum întărit în singura năzuință către ea. Îi veni un moment să zîmbească. O nemărginită libertate sufletească îngăduia făurirea a tot felul de ipoteze: cum ar fi fost oare căpitanul, dacă n-ar fi alergat după prea multe femei? Cine știe?!... Îi răsări deodată în minte ascensorul cu care se lăsase, 10 acum în urmă, într-o salină; groaza și farmecul prăpastiei, bolta imensă în care plutea, fantasmagoria luminelor. Sufletele noastre sunt insondabile. Berta era salina, prăpastia; era aproape o necesitate ideală, care nu devenea *suferință* decît în expresia ei fizică, 15 în adevăr, cînd i se înfiripau în minte brațele, gîtul, sinul Bertei, dînsa, Anna, își pierdea liniștea. Va să zică gelozia era, în esența ei, animalitate. Dar amorul?... Anna se gîndea cu o tresărire fermecătoare la iubirea ei. Nu era animalitate. Era ceva unic, profund și personal; o vibrație armonică a individualității, care 20 ajunge citeodată să stea de sine, fără legătură cu lumea din afară și deci cu omul iubit.

25 Astfel, bătută de vînturi, plină de contraziceri, hotărî să se ducă la Berta. Desigur, ea era la Ploiești, ca dînsul...

Se îmbracă în pripă, mulțumită că luase o hotărîre.

30 Cînd ajunse la Berta, găsi casa luminată. Nimic neobișnuit nu apăru ochilor Annei. O slugă discretă îi deschise ușa, iar Anna se găsi deodată față în față cu Berta, care citea liniștită, întinsă într-un fotoliu.

Cum văzu pe Anna, Berta sări de pe scaun, îi ieși înainte, li sărută mina, cu o reverență grămădită în fuste, plină de grație și de smerenie.

— Vă rog, doamnă, îmi faceți prea mare onoare...

35 O duse la o canapea, o așeză în colț, punîndu-i perne la spate, scăunaș sub picioare.

— Trebuia să mă chemați. Aș fi fost fericită și alerg la ordinul d-voastre.

40 Anna pornită de-acasă cu gînd bun, se îndîrjise de îndată ce dăduse cu ochii de Berta.

— Vă temeți să nu vină bărbatu-meu?...

Berta rămase locului. O clipă se uită în ochii Annei, înfricoșată. Ea îi luase și bărbatul și amantul, dar îi era dragă Anna, cu simțimintu) mizeriei noastre omeștești, când facem rău fără a fi răi.

— În adevăr, d-l general vine citeodată la mine, — dar nu seara... Un gând bun, de protecție și de milă pentru fiica fostului său șef de muzică...

Berta se făcuse mică. Glasul ei tremura. O clipă se simți, față cu Anna, cea din urmă dintre femei, și îi veni să-i cadă în genunchi și să-i ceară iertare.

10

Anna părea că înțelege ceva, simțea că ființa aceea suferă, și nu știa cum să-și ia vorba înapoi.

Se sculă, o luă de mână și o puse să șadă lângă dtnsa, pe canapea.

15

— Vă rog... Am venit pentru biletele de concert. Vreau să avem o lume nebună... Am să pun în picioare lot orașul... Vă rog...

Berta sta pe marginea canapelei, cu mâinele adunate în poală. Picături mari de lacrimi îi se inundau în coada ochilor.

20

Anna îi luă o mână:

— Te rog... Nu am voit să te rănesc. Și nu aș avea nici un drept...

Berta da din cap, cu înțeles că nu a rănit-o.

25

Anna îi ținea mâna în minile ei. O jenă nespusă plutea peste întreaga situație.

— Te rog, domnișoară...

— Vă cer iertare, doamnă, de scena asta. Vă asigur, însă, că e peste puterile mele de a trăi mai departe o asemenea viață...

30

— Ce are viața?

Berta își șterse ochii.

— Viața cred că nu are nimic rău, dacă este trăită cum se cuvine. Dar viața mea este insuportabilă. M-am gândit de-atâtea ori să vin la d-voastră, să vă cad în genunchi, să vă cer iertare de răul ce vi-l fac și să vă rog să mă ajutați să ies din infamie... Mi-a fost frică de ridicol. Acuma, însă, nu mai pot!...

85

Berta izbucni în plîns. Tot corpul îi se cutremura de violență și durere. Căzu grămadă la picioarele Annei, sărutîndu-i genunchii.

40

— Nu merit să veniți la mine... Aici e casa infamiei... V-am înșelat: d-l general este amantul meu. Nu mai pot!

Anna se lupta s-o ridice de jos, mișcată ea însăși, nedomirită și tristă. Berta îi luase o mână pe care i-o săruta cu pasiune:

— Vă rog să-mi lăsați mina asta, care e curată, să mi-o lăsați s-o sărut, că poate să mă purifice.

Anna se uita la ea, lung, dînd din cap:

— Crezi că e așa de curată?...

— Vă rog, doamnă, eu știu ce spun. Mîna asta «curată». Sufletul, care o face citeodată să tremure, e limpede. Poate că nici el nu e totdeauna fericit, fiindcă sunt în lume ființe ca mine...

15

Anna dete din cap, cu exasperarea eelei mai adinei convingeri: dacă nu va fi fost Berta, erau alte femei. Amindouă se gîndeau la Comaneșteanu, fără să-i rostescă numele.

Berta ridică ochii către Anna:

20

— D-voastră nu cunoașteți setea de onoare, dorința aprigă de a simți respectul altora!... Nu pricepeți poate dorul de naivitate, aspirația către idilele vieții, către acele stări sufletești pasive, ale femeilor ce muncesc!... Acele minunate lucruri, la cari eu nu pot să ajung niciodată!...

25

Tăcură un moment amindouă. Anna se simțea mișcată, nedomirită, căutînd parcă o explicație acceptabilă acelei situații. Ea zise încet, ca pentru sine:

— Ciudate lucruri.

30

Berta dete trist din cap:

— Adevărat, doamnă. Vă par poate și acum comediantă...

Anna încercă să protesteze.

— Vă rog!... Ar fi fost firesc să mă supăr cînd ați pomenit de d-l general: sunt în casă la mine... Cu toate astea, sunt atît de sătulă de a minți, incit prefer să mă umilesc. Am înșelat pururea și nu vreau să mai înșel l

35

Anna se uită în ochii ei, adine:

40

— Dumneata iubești pe cineva, zise ea cu «voce stinsă».

Berta își pleca fruntea pe genunchii Annei.

— Credeam ca a fost numai un capriciu trecător...

Glasul Annei, rostind acele cuvinte, era atât de straniu, corpul întreg i se mișcă de un fior așa de perceptibil, încât Berta o strânse în brațe, dorind, parcă, s-o apere de nefericire, care, pentru toată lumea, plutește în aer. Berta ridică ochii, cu încetul, către Anna. I se luminase chipul.

10 — A fost un capriciu... A fost o greșeală... Dacă cel puțin l-aș fi iubiți... Dar n-am avut nici scuza asta...

Pe când Berta vorbea, Anna se uita la un tablou de pe perete. Un zîmbet flutura pe buzele sale, enigmatic.

— Și ce așa putea să fac eu?...

15 Berta zîmbi și înălță din umeri:

— Nimic. Ceea ce mi-ar trebui, nu puteți să-mi dați...

— Va să zică n-a fost numai un capriciu?!... rosti Anna repede.

20 — Nu vreau să zic asta, doamnă. Ceea ce mi-ar trebui mie, ar fi să reîncep viața de la început.

— Scoală-te, te rog, și să vorbim.

Berta se așeză lângă dînsa:

— Aveți oare darul acesta?

25 Anna înclină capul:

— Dacă l-aș avea, l-aș începe cu mine.

— Nu văd pentru ce. Viața d-voastră e curată ca o floare. A mea ar trebui reîncepută... Și m-am gândit serios s-o reîncep: m-am gândit să plec în America. Dar ce știu eu să fac, decît să dau concerte... mediocre?

30 Anna voi să protesteze.

— Vă rog, doamnă. Știu foarte bine cîte parale îmi face aiLa. Am oarecare putere emoțională în timbru, dar vocea e puțină. În toate cazurile, a trăi din concerte, însemnează a duce mai departe viața de astăzi...

85 — Foarte interesantă.

Berta se uită la dînsa lung:

— Găsiți?

40 Anna pricepu, în fugă, că vrea s-o trimeată în America. Se înroși și zise repede:

•32

— Ca artă, • e interesantă; altfel, firește, nu e toemai de invidiat.

— Eu aș vrea, doamnă, să mă ajutați a ieși din pîcla în care trăiesc astăzi. M-am gândit să mă duc la o mînăstire.

Anna zîmbi ușor. Berta adaogă:

— Vreți să ziceți „motanul călugărit”.

Zimbiră amîndouă, cu nevoia de a se înșela a oamenilor ce văd primejdia.

10 — De aceea m-am și oprit, adaogă Berta, cu toate că viața monacală nu m-ar speria... Și atunci m-am gândit la o jumătate de măsură, care să-mi permită a rămînea în lume și totodată să mă ajute a mă purifica: sororă de caritate.

15 — Ne-ar trebui un război.

— În timp de pace.

Anna se uita la dînsa, zimbînd.

— Va să zică biletele de concert...

20 — Așa este: sunt unele vindute.

Părură a se gândi amîndouă. Berta era fără voință, cam tristă, ca oricine și-a destăinuit sufletul poate degeaba.

Anna se sculă. Părea preocupată.

— Firește, zise ea. Nu se poate trece atît de repede de la o stare la alta... Să renunțăm la concert. După aceea vom examina situația din nou. Îmi dai voie să mai viu?

30 — Cu cea mai vie recunoștință. Dacă mi-ați permite să vă iubesc puțin, aș crede că încep să fiu mai bună.

Anna rîdea.

— Prietena generalului...

— Să rămîn?

35 — Nu zic asta: prietena generalului este și prietena mea.

Berta îi sărută mîna și o duse pînă la trăsură. Apoi se întoarse în casă zimbînd.

I se păru Anna încintătoare, fină, caldă, cu un farmec fizic, pe care, ea, ca femeie, îl înțelegea cum

poate nu-I înțelegea Comaneșteanu. La gândul acestuia, se opri locului, se uită înaintea ochilor și ise încet:

— II iubește, săraca, și . geloasă.

XI

Ieșind de la Berta, Anna merse la Elena. Pe drum se simți cuprinsă de frig și oarecum slăbită în resorturile ei sufletești: Berta o dezarmase cu totul.

Elena se pregătea să se culce. Primi numaidecît pe soră-sa, care o sărută din fuge, fără s-o vadă, așezindu-se apoi într-un fotoliu, în fața sobei.

— De unde vii, dragă, așa de tîrziu?

— De la rivala mea.

— Ai fost la Urania?

— Am fost la Berta.

Elena își desfăcea părul, încet, domol, cu acel simțimînt bizar, de înjosire și deznădejde, ce-l dau semnele aparente ale bătrîneții. Soră-sa o interesa foarte mult, dar gândurile ei alergau pe departe, după lucruri nelegate IrArp ele, cari, totuși, se adunau într-un punct ascuns al conștiinței, unde se adăpostea personalitatea. Fusese totdeauna copărtașe Ia simțirile altora pe calea destăinuirilor. Avea o haină largă pe care o oferea prietenelor sale:

— Viens pleurer dans mon gilet.

Și, cum femeile sunt în general trudite de gândul suferinței și al tainelor, mai toate se destăinuiiau ei, eu speranța înșelătoare de a găsi mîngiere și cu încredințarea sigură de a se mări pe sine, povestind întîmplările vreunui biet amor. Căci așa e de vafit egoismul omenesc, încît toate neajunsurile noastre personale devin calamități publice.

Anna zări pe soră-sa într-o oglindă, cum își învîrtea bucele albe, în mină. Zădărnicia întipărită pe chipul surorii sale o izbi atît de puternic, încît fu mișcată ca de o descoperire dureroasă. Se sculă ușor din fotoliu și veni lîngă dinsa. O sărută pe umeri, cu insinuarea caldă a unei mame.

Elena tresări, surprinsă parcă într-o pornire sufletească criminală.

— Imbătrinesc, zise ea, dînd din cap.

— Imbătrininim toate, dragă. Tu mai puțin decît noi.

— Crezi?

— Sunt sigură.

— Am albit de tot.

— Nu face nimic; un farmec mai mult.

10 Elena zîmbi. Anna ii mîngiia părul căutînd mijlocul de a risipi tristețea adncă ce-i sta pe chip.

— Cu atît mai mult pari tînră, dragă Eleno, cu cit te preocupi mai puțin de tinerețe.

— Ceea ce însemnează?

10 — Că dacă n-ai nici un cuvînt de a voi să rămîi tînră, nu pari niciodată bătrînă.

— Eu am o mie de cuvinte pentru a voi să rămîn tînră.

— Firește, ca toată lumea.

20 — Mai mult decît toată lumea.

— Da. Inșă nu te compară nimeni cu femeii rrtai tinere.

— De unde știi?

25 — Știu eu. Tu ești Elena noastră, suavitatea, blindețea și iertarea. Gine zice „Tanti”, zice tinerețea veci nică.

— Așa îmi zice Comaneșteanu. Apropoa: ce încurcături mai aveți?

Anna dete din cap.

30 — Viu de Ia Berta.

Se opri și, dusă pe gânduri:

— M-ai întrebat parcă dacă viu de la Urania... De ce?

— Ca să zic ceva.

35 — Viu de la Berta. Trudă și la dinsa.

— De ee?

— Ai crede că femeile ușoare au mai puține necazuri ca femeile cinstite.

— Și nu e așa?

40 — Femeile ușoare doresc să devină femei cinstite.

— Și vice-versa, zise Elena Încet.

595

— Serios?!

— La ce servește cinstea?... Să-ți scoată păr alb, crețuri pe obraz și nume bun.

Anna se uita la ea. Elena se grăbi să adauge:

— Și ce cântai la Berta?

— M-am dus să constat dacă e plecată la Ploiești cu... el.

— Cu generalul?

Anna înalță din umeri enervată:

10 — Mult mă interesează generalul l

— Cu Alexandru?

— Se înțelege.

— Si nu era plecată?

— Nu.

15 — Era acasă, singură?

— Da.

— Săraca!... E prinsă și ea.

— De unde știi? -

20 — Sta acasă singură; vrea să devie cinstită... E grav. Femeile astea nu prea stau singure... Și el unde-i?

— La Ploiești.

— De unde știi?

— Mi-a scris Porția că i-a telegrafist de acolo.

25 Să-ți spun drept: bună fată, dar proastă!

Elena se uita la dînsa cum își frîtîgea minile, umblînd de colo pină colo, ca o fiară în cușcă.

— Tot ce-i spune e sfînt. Dacă vrea să vină la masă, vine. Dacă pleacă la Ploiești, e bun plecat. Da* de re? Cu cine? Cînd? Nimic.

30 — Telegrama e din Ploiești, dar omul e numai la Crivina.

— La Urania! strigă Anna.

— Desigur. Avea o însărcinare.

— De la cine?

35 — De la Natalia Cînta.

Anna se uita cu ochi mari la soră-sa parcă n-ar fi priceput-o bine. Tot sîngele îi fugise din obraz, arcul sprincenii i se încordase. Apucă pe Elena de mină.

— Ce-i de făcut?

40 Soră-sa o privea cu milă. Parcă o ușoară nuanță de dispreț se amesteca cu simțimentul ei pentru

Anna, care, într-o clipă, uitase tot, coprină de nebunia ei personală: gelozia.

— Ce-i de făcut, Eleno?

— Știu eu I...

5 Anna își duse un pumn la gură și își ridicase umerii, gata să se arunce pe cineva.

— La Crivina!... exclamă ea.

Stația drumului de fier, pacinică, devenea o grozăvie.

10 — Auzi, să se ducă la Crivina!

— Da, e foarte primejdios să se ducă un om singur la Crivina.

înțelesul ironic al cuvintelor Elenei exaspera pe Anna.

15 — Omul nu e singur, zise ea, apăsător. Iar omul acesta e un infam, și femeia o curcă murată.

Elena își mușcă buzele.

— Comparația nu e fericită- Urania seamănă mai mult cu o presură-

20 — Un porumb gușan, dacă vrei cu orice preț să rămii în ornitologie.

— Eu nu vreau nimic. Tu vrei ceva și nu știi ce.

Anna se gindea; gîndurile îi umblau în același drum, iar imaginile, clarificate de pasiune, deveneau puternice și evidente.

25 — Sigur. Sunt amîndoi la dînsa.

— Dar dacă or fi la moșia eelaltă?

— E prea departe.

Elena se uita fix la Anna,

30 — Pune pe Porția să-i telegrafieze.

— Ai dreptate.

— Sau telegrafiază-i tu.

— Mai bine.

Nehotărîte amîndouă, se gindeau.

35, — Dar dacă or fi rămas la Ploiești?... zise Elena, preocupată de problema celor doi fugari.

— Se poate foarte bine.

— Or poate la Sinaia?...

— Și asta se poate.

40 — Dacă totul se poate, nu-i nimic sigur.

— Atunci de unde știi c-au plecat?

— îmi închipuiesc. Timoleon Vucos e amicul ministrului de Finanțe, iar Urania este soția lui Timoleon. S-a dus s-o roage pe dînsa, pentru iertarea amenzilor. Ea tocmai plecase la gară, *singură*²⁰. Intr-o săritura, el a fost după dînsa la gară. Iți închipuiești ce foc ardea în el, în ochii aceia ca diamantele albastre-

— E o nenorocire! zise Anna, deznădăjduită.

— Sau o fericire.

— O nenorocire! O mizerie înjosoare! Ajungi să urăști iot, și chiar pe el.

Tăcu un moment, disperată. Apoi păru a găsi firul logice» lucrurilor.

— Despre ce amenzi e vorba?

— Nu ți-am spus? F, vorba de niște amenii ile la Ministerul de Finanțe, pe care Natalia Cântă ar vrea să le reducă în folosul unor lucrători ai săi.

— Natalia Cântă!...

— Da.

Anna se uita înaintea ochilor: ce surprinzătoare e viața citeodată ! Natalia Cântă!... îi trecu pe fundul sufletului, ca într-o apă adîncă, urma unui nour de amintire tristă: trudise pe Natalia Cântă cu mulți ani în urmă, atunci cînd Mihai Comaneșteanu părăsea pe Natalia, pentru dînsa; iar acum, ea, Anna, era părăsită rle nepotul eroului, pentru alta!... Și cum, în nenorocire, oamenii doresc să se găsească pe sine țuvați, pentru a putea să strige împotriva sositei, Anna se simți umilită. De aceea, spre marea ei mirare, Elena o văzu că pleacă fruntea cu smerenie t-âie pămînt.

— Cîteodată nu mai înțelegi nimic din rostul vieții, zise Anna. Dacă trăiești cuminte, ți se pare ca trăiești degeaba; dacă nu trăiești cuminte, suferi. Așa că, e mai bine să nu trăiești.

— Peste de la philosophie!...

Anna șezuse pe un scaun, cu brațele pe genunchi, cu capul plecai jos și ascuns în mîni. Soră-sa o atinse pe umăr:

— Poate tot e mai bine să trăiești cuminte.

Ea sări ca o panteră.

— Da' ce! eu nu trăiesc cuminte!?...

Elena mișcă ușor din cap. Anna izbucni:

— Eu nu trăiesc cuminte?

— Ba da...

5 — Fiindcă iubesc pe un om care nu e bărbatul meu?

Elena, iritată, răspunse neted:

— Firește.

Anna se uita lung la dînsa:

10 — Presupune că ar fi bărbatul meu legitim. Aș suferi oare mai puțin, cînd m-ar înșela, ca acum?

— Ai suferi poate mai mult, fiindcă ai fi rănită și în amorul propriu.

— Atunci?

f5 — Da. Dar el te-ar înșela mai puțin, sau poate nu te-ar înșela de loc.

Anna bufni de ris, într-aiuri.

— Așa gîndești!... Privește la Porția.

20 Elena se uita la dînsa, cu o expresie acută de ironie și de milă. Dete din cap și tăcu.

— Nu-i așa?

— Nu.

Anna ridică ochii, mirată:

— Găsești că nu-i așa?

25 — Găsesc că nu-i așa. Numai, e foarte greu de vorbit cu tine, fiindcă dacă ți-aș dovedi că el iubește pe nevastă-sa, deși o înșeală, tu ai suferi și mai mult...

30 Anna plecă ochii din nou. Tăcură amindouă. După cîteva minute, sora mai mică își întoarse privirile către sora mai mare, cu atita expresie de durere, incit păru a o birui:

— Spune, Eleno: crezi, în adevăr, că iubește pe nevastă-sa?...

— Nu știu, dragă...

35 — Atunci cum de o înșeală?

— Poate că nu o înșeală.

— Nu o înșeală !?

40 în ochii Annei străluci o rază vicleană și trecătoare ca un fulger de secetă. Ea zise inect, convinsă, dar disperată:

— O înșală.

— Se poate.

— Atunci?

— Ar trebui să hotărîm rare este înțelesul vorbei
a înșela în amor.

— A nu se ține de euvini; a spune una și a face
alta; a jura și a fi sperjur; a minți.; a umbla cu încurcături;
a face pe toată lumea să sufere...

— Amesteci multe la un loc. Să le luăm pe rînd:
cînd nu s-a ținut de cuvînt?

10 — În toate zilele, în toate ceasurile și în toate
minutele vieții lui.

— Cam mult, zise Elena domol. Dar să vedem mai
de aproape.

15 — N-ai ce să vezi. Iese de la mine și se duce IH
nevasta colonelului; iese de la omida aceea și se dîne
la amica mea Berta; pleacă de la Berta și aleargă
după muza astronomiei; se întoarce de la Urania la
Natalia Cîntă... Toate stările sociale, toate virstele...
E o plăcere I...

20 — Uită pe nevastă-sa, zise Elena rîzînd.

— Pe ea și pe altele.

— Da? Și' pe altele?

Anna înălță din umeri. Elena urmă:

— Foarte bine.

25 — Adică foarte rău.

— Rău. Cu toate astea m-aș mira să-ți fi făgăduit
vreodată „credință pînă la mormint”. Sau și dacă
ți-ar li făgăduit, în amor și în vis nu se ține seamă.

— Frumoasă morală !

Elena se uită la soră-sa cu coada ochilor:

— De, dragă, moralamea este îngăduitoare. A ta e
mai severă.

— Eu sunt o biată ființă trudită, Eleno. Nu mai
am odihnă, nu mai am demnitate.

35 — Se opri un moment, dusă pe gînduri.

— Dar dacă o fi iubind pe nevastă-sa!...

— Ar fi o nenorocire... firească.

— Firească!?

40 — Neapărat. Acolo și-a dat cuvîntul și acolo ar
fi vinovat dacă și l-ar călca.

— Dar dacă o fi iubind și pe Urania?

— Nu se poate.

— Ești sigură?

— Sau se poate, i-un, țc poate și muște cineva
dintr-o pară și dintr-o pieiskă în același timp.

— Dintr-o pară mălăiață și dintr-o scorușe.

Elena zîmbi.

— Omul este mincător de fructe. Tu ce-ai fi?

— O castană, care mă frig pe cărbuni singură...

10 și care mă duc la Porția să aflu ceva. Xu mai pot trăi
în nesiguranța asta: o fi la Ploiești, o fi la Sînaia?...

Și, înălțînd din umeri, ieși.

XII

Anna iabă pe Elena nedomirită, și se urcă în trăsura
fără a simți frigul. I SP așezase acum în suflet credința
că fugarii sunt ascunși la Ploiești. Capitala Prahovei
15 devenea Sodoma zilelor noastre, iar Urania o prăpas-
tie. Zgîrie cu unghia pe geamul trăsurei. Îi veni deodată
în minte să se ducă la Ploiești. Ultimul tren era la
10 și 10 — prin urmare prea tîrziu !...

20 Se supără pe Direcția generală a drumurilor-de-fier;
cu toate astea, strigă la vizitiu să meargă la gară.

25 Ajunse în fuga cailor, sări pe peron, dete năvală
în gară, și numai cînd i se spuse că ultimul tren era
la 11 și 20, păru a se dezmetici. Mirosul de bucate
din restaurant, trivialitatea oamenilor nevoiași, pla-
titudinea generală din aer o întoarseră la realitate.
Ce bine e cîteodată tă există și realitatea !

Anna se zări din luga într-o oglindă și i se păru
bătrînă. Făcu un pas înapoi. Nu era adevărat. Se găsi
numai ceva cam semeață, portul sever, ochii cruzi.

30 Oare așa era ea? Se urcă în trăsura, de astă dată încet,
și se strînse într-un colț. Nu era de loc așa. Ea își
simțea în inimă o comoară de afecțiuni, din care să
reverse asupra lumii dragoste și iertare. Cum sta
ghemuită în frigul din trăsura, i se păru că este o

35 biată ființă mititică, fără putere. O nevoie dea se lipi de
cineva îi alerga prin oase. Șerpuia, prin nervii femeii
părăsite, durerea universală a existenței, acel răbdător

vinovat, care răspunde de toate greșelile și pasiunile noastre.

Îi veni în minte Berta. Cu o luciditate rară, înțelese că și ea iubea pe căpitan. Era oare cu puțință? O asemenea femeie, ridicată prin sinceritatea simțurilor, la cultul adevărului, iubea desigur.

Se strinse și mai mult în colțul cupeului și se gândi la el. De câte ori nu se gândea la el! Ce avea omul acela, pentru a prinde atâtea suflete? Anna nu știa anume ce avea.

Trăsura se încurcă între două birji și un tramvai, așa ră rămase câteva minute pe loc. Anna nici nu băgă de seamă. Preocuparea ei de a ști ce avea acel om, pentru a fi iubit de toate femeile, o ținea cu mintea rătăcită în depărtarea gândurilor.

Deodată i se păru că a găsit o explicație: femeile toate iubeau în el amorul, iar nu omul. Poezia sufletului femeiesc este infinită; este hlamida de aur cu care invelsc umerii bărbaților sau ai copiilor. Iar amorul este cea mai deplină formă a poeziei.

Ea își aduse aminte că unii filozofi plicticoși pretind că natura este atit de șireată. încit învăluiește propagarea speciei în cele mai înșelătoare farmece; că amorul naște poezia, iar nu poezia amorul. Vorbe!

Poezia este frumosul și adevărul; poezia este necesară și este încântătoare; poezia este cea mai înaltă aspirațiune a sufletelor și este adăpostul celor răniți și a celor sfioși.

Își aminti de Faust, bătrîn, care, înainte de a muri, înțelege că rațiunea și mîngîierea vieții este poezia.

Mai cu seamă, credea Anna, este în însușirile femeii a pricepe lucrul acesta. Femeia caută amorul, fiindcă aspiră către ideal⁸¹, și natura și-a pus propagarea speciilor în amor, tocmai pentru aceea, adică pentru că amorul stă în poezie, după cum poezia stă în femeie.

Dar deodată i se iscă în spirit o îndoială: pentru ce toate femeile năzuiesc către *același* om?

Îi răsăriră în minte ochii albaștri ai căpitanului, fruntea cam semeață, zimbetui, pieptănătura, tunica

lui; tunica aceea care părea vie, plină de parfumul personalității celui ce o purta. Un simțimînt brutal, ca de ură și amețală, o • oprinse deodată. Îi venea să muște, să strige, să rupă ceva. Ori de câte ori se gîndea că o altă femeie poate să se apropie de omul iubit de dinsa, să-l îmbrățișeze, să-i mîngîie hainele, să-l vadă și să-l priceapă așa cum îl vedea și îl pricepea ea — i se făcea negru înaintea ochilor.

— Porția aceea este cu adevărat o nesimțitoare.'
10 își **2**ise ca tare.

Și, fără a se gîndi mai mult, deschise ușa tr-5torei și porunci vizitiului să meargă la Porția.

XIII

Deși era tîrziu, Porția nu se culcase.

15 Sub o lampă, cu abat-jour mare, stau întinse cărți de contabilitate și vrafuri de hirtii, pline de socoteli. Tînără leraeie scria.

După un paravan copilul dormea în patul său cu gratii.

20 O tăcere adincă umplea odaia. Căldura sobei părea că revarsă pace în toate cele, iar portretele de pe ziduri, așezate sus, în penumbră, se plecau sfioase către lumea reală.

25 Anna intră iară a se anunța. La vederea ei, Porția se sculă repede, își ridică ochelarii și se duse într-o împinșare de amiciei sale, înereînd s-o oprească la ușe, spre a o trece în salonașul de alături. Anna se opuse. De la prima ochire, înțrlesese deosebirea fundamentală ce era între aerul acelei camere și sufletul ei. Dar, poate tocmai de aceea, se simțea atrasă către el. Sărută în fugă pe Porția, și cu felul ei autoritar, ridică abat-jour-ul de pe lampă și se apropie de patul copilului.

35 Băiatul dormea liniștit, purtînd pe chipul său frumusețea nevinovăției. Era încmător, prin toate înțelesurile somnului copilăriei, cufundat în perne fără sfială, **M**înotă greutatea rotundă a corpului, cu pacpa iugentor întipărită pe frunte.

Anna se simți pătrunsă de un fior cald, de o dorință neînfrinată de a săruta carnea albă a brațelor copilului. Ceva străin și dulce îi încolți în inimă, simțimintul că era al ti. într-o clipă i se desfășură în mme o viață nouă. nemărginită de fericire, tn care ar fi trăit, slringind la piept candida înfiripare a acestei viețe de copil blond. Un val de ceață i se sui în ochi, pe cind pieptul i se umplea de gilgiitul lacră-milor.

Porția, care era la spate, urmărea slările ei sufletești și înțelegea tot ce se petrecea într-insa. Cînd o simți că e gata s-o înece plînsul, i se făcu milă de ea, se plecă pe umărul ei și se lipi de dînsa.

Anna își șterse ochii și veni încet către masă. Fără înconjur și fără vorbe de prisos, întrebă pe Porția:
— Unde-ii"

Porția se așezase pe im scaun. Se uită la Anna lung, își strinse mîinile una intr-alta, apoi plecă ochii în jos, fără a răspunde.

— Te înșală, zise Anna.

Porția se uită în pămînt. Se făcuse galbenă și bătea ușer din gene.

— Fiindcă nu te interesează, să nu mai vorbim.

Porția se sculă:

— Nn mă interesează.

— Nu te interesează faptele bărbatului tău?!

Porția înălță din umeri și, cu un suris de o infinită tristețe:

— Fiindcă știi că mă înșală, de ce nu-i spui să nu mă mai înșele? E păcat să ne trudim unii pe alții, cind suntem cu inima curată.

Anna se uita la dinsa, lung, dusă pe gînduri.

— Il iubești, nu-i așa? îi zise, luînd-o de mînă.

— Foarte mult, răspunse tînără femeie.

In cele două cuvinte ale ei, era mai mult o rugă-minte decît o afirmațiune. Inima Annei se strlungea de durere și de milă. Va să zică suntem făcuți pentru a ne chinui? Ne temem unii de alții, suntem geloși de cei mai buni ori mai frumoși, rldem sau umilim, și totuși ne e milă... Contradicție eternă a inimei noastre!"

Și, totuși, truda Annei era covîrșitoare. Porția își iubert bărbatul. Firește. Cu toate astea, o femeie care își iubește bărbatul cu o altt de oarbă supunere soartei, ascunde o taină mai mare decît amorul conjugal, 5
acel liniștit și pedestru obicei de a fi fericit pe de-a-n-tregul. Porția părea a iubi ca dinsa, cu alte cuvinte a cunoaște fugara năzuință către tipul ideal, erou, poet și stăpln, acel generos produs al foiței creatoare, ne-statornic prin legea firei sale. Și ea și Porția iubeau, 10
și amindouă sperau că eelaltă se Inșală. Nici una nu se credea mai bună, dar fiecare rștepta mai mult de la soartă. *Ceea ce nu se poale.*

Față cu tăcuta supunere a Porției, Anna se revoltă:

— Nu te mai înțeleg, Mio.

15 Porția ridică ochii întrebători.

— Nu înțeleg cum poți răbda atîtea lucruri. Asta nu mai e amor, — e umilință.

— Eu nu știu nimic, zise Porția.

— Fiindcă nu vrei să știi.

20 — Nici nu vreau, și nici nu e nimic.

— Am înțeles!... la întrebă pe soția colonelului.

— Nu cred.

— Fiindcă nu vrei să crezi.

— Fiindcă nu e nimic.

25 — Chiar acum, cind noi vorbim și ne zbuциumăm aici, dînsul e la Ploiești.

— Foarte firesc.

— Cu amanta sa? !

30 Porția făcu o mișcare in lături:

— Ce cuvint urît!...

— Urît sau frumos, e adevărat.

Ceelaltă păru a se gîndi un moment; apoi, un dezgust rîu ascuns, întrebă:

— Și cine ar fi... amanta?

35 — Urania Vucos.

Porția dete din cap lung.

— Nu pot să cred o asemenea faptă din partea sa. Aceea este *doamnă* adevărată și nu poate săvirși necinstirea casei altora.

40 Arma ridică din umeri:

— Ești o naivă, care te imbeți de cuvinte.

— Nu mă îmbăt de nimic, ci numai nu cred în gura luraei.
— Râu faci.
— Socot că nu. Lumea zice același lucru și de
5 d-voastră. Pot eu crede o asemenea poveste?
Anna își simți obrazul în flăcări. Fără să-și dea seama, ridică glasul într-aiuri:
— Cine spune astfel de infamii?
10 — Lumea cea proastă. Fu nu cred, fiindcă nu trebuie să cred, zise Porția, cu o ușoară tremurare în voce. Ar fi cu puțință ca doamna care m-a luat sub ocrotirea sa, care m-a îngrijit în vremuri grele, care m-a dat după Alexandru, să fi făcut toate astea ca să-mi ia bărbatul? Nu se poate. Ar fi rușinos și nelegiuit. Nu se poate, nu se poate!... strigă Porția izbucnind în plîns.
15 Anna, încremenită, încercă să zică o vorbă de pace:
— Lmiștește-te, dragă.
Vocea înă îi sună fals. O muscă greoaie de iarnă i se încurcă în vălul de pe frunte.
— Ai dreptate să nu crezi în ceea ce se zice despre mine, fiindcă pe mine mă cunoști...
— Este drept.
20 — Cunoști însă pe toată lumea?
— Cunosc pe Alexandru.
Anna dete din cap. Acum nu mai era nici scandalizată, nici încremenită. Atita vînjoasă credință, atita naivitate, răsturnau orice plan de apărare sau de atac.
30 — Ascultă, Mio dragă: tu ești îneîntătoare, dar lumea rpelaltă nu e ca tine. Bărbații sunt mizerabili, toți bărbații.
Porția ridică ochii umezi către dînsa.
— Nu pot crede. Tatăl meu este bărbat... și (iul meu de asemeni.
35 — Firește. Dar părinții și fiii noștri sunt altceva.
— Nu sunt altceva.
— Și cine știe ce a suferit și mama ta!
— N-a suferit nimic. Tata a poruncit și noi am ascultai. In romanuri, bărbații zic acelaș lucru despre
40 femei: că sunt niște mizerabile toate.

— Și adesea au dreptate și ei, zise Anna, dînd trist din cap.
— Nu au dreptate. Femeile ca și bărbații cari au sufletul curat sunt lăsați in pace de scriitorii de romanuri, și deci pe aceia nu-i cunoaștem.
5 — Îi cunoaștem din viață: sunt puțini.
Porția plecă din cap, fără a mai răspunde. își șterse ochii, puse abat-jour-ul la locul lui, pe lampă, și așteptă.
10 Anna simțea că trebuie să plece. Se ridică de pe scaun, și, ca sa facă un lucru natural, se duse către patul copilului.
Porția tresări. O mișcare instinctivă, de apărare, o îndreptă spre copil. Anna ghici mai mult decîl văzu mișcarea. își stăplni revolta lăuntrică, se uită la copil, fără a se apropia prea mult, apoi se întoarse către Porția și o pnv», din înaltul trufiei sale, uiatita mustre, încît tinăra femeie o îndemnă către patul fiului său, parcă ar fi rugat-o s-o ierte. Atît e de sfioasă
20 virtutea adevărată!
Anna ieși de la Porția.
Frigul de afară o dezmetici. Se simți umilită și necăjită. Pentru întîiaș data se gîndi serios să-și scoată din inimă acel amor vinovat, care o eliinuia pe ea și chinuia și pe alții.
25 Dar era oare cu puțință?
Înlăuntrul trăsorei i se păru că recunoaște fumul țigării căpitanului, și allta ajunsese ca să-l revadă deodată ca aievea, cu chipiul drept pe frunte, nalt și măreț ca o legendă universală.
30

XIV

Era la Sinaia un după-prînz de zi de iarnă.
Vremea era doinoală. Ninsese de eurînd, așa că toate drumurile, toate pirtiile și toate cărările păreau acoperite de un strat de puf. Brazii uriaș: de-abia țineau pe ramuri greutatea zăpezii, pe dedesubt verzui ca fundul apelor, pe deasupra albi ca spuma lor, cu trunchiul pe o lăture tencuit de chiciură, peste care
35

- se lipeau fulgii căzuți atunci, iar pe laturea cealaltă scrijiliți de frig. Castelul Peleş răsărea pe colină, ca o sentinelă trufașe, ce se uită în jos. Deasupra, munții, ce se uneau cu cerul.
- 5 — Viața noastră e o greșală continuă, cum e și natura, zicea Urania, umblînd domol.
— Viața noastră e muzică și lumină.
— Natura cere vieții noastre jertfirea celor mai nobile hotărîri. A nu înșela pe nimeni este elementar; dar a nu înșela pe *aproapele* tău este fundamental. Și
- 10 cu toate astea, iată-mă!...
Treceau pe un pod. Pe marginele lui de fier, zăpada, candidă, sta grămădită ca un raft de flori de crin. Urania își îndesă trântea în stratul moale, lăsîndu-și imagina în el:
- 15 — Iată chipul cel mai mizerabil.
Căpitanul zîmbi, uitîndu-se la dînsa. Ea ridică ochii spre el:
— E o întîmplare banală: o femeie cumsecade care greșește și care nu-și mai găsește liniștea dinainte. Dar nu de asta mă tem...
- 20 Ea se opri, așteptînd parcă să fie întrebată de ce se temea. El urma s-o privească.
— Nu mă Întrebi de ce mă tem?
25 — Nu.
— Pentru ce?
— Pentru că știu.
— Ce știi?
— De ce te temi.
- 30 Se uită ea acuma la dinsul, lung:
— Dacă știi, explică-rni, de ce e atît de aproape amorul de suferință?
— Pentru că ești făcută greșit.
Ea îl privi pieziș, cu un surîs plin de spirit; apoi, scandîndu-și cuvintele:
- 35 — Eu sunt făcută greșit!?
El se plecă spre dînsa:
— Ești iăcută încintător. La greci ai fi fost muză, iar la romani, vestală.
- 40 Urania strîmbă ușor din nas:
— Mai bine la greci.

îi bufni risul pe amîndoi.
 — E o infamie, zise tot ea, după o mică pauză.
 Spiritul și sufletul sunt două noțiuni fundamental
 deosebite, — cel puțin în înțelesul de toate zilele. Dar
 5 amîndouă sunt eu. Cum poate, atunci, spiritul să
 rîdă, iar sufletul să plîngă?
 — Fiindcă Îți plac antitezele.
 Ea dete din cap.
 — Sunt rănită... crede-mă. Nu-mi plac antitezele,
 10 ci am nevoie să înțeleg. În amorul cel mai mare, tre-
 buie să fi rămas din fundul vremilor, necesitatea
 moleculei de a se distruge, după ce s-a reproduc.
 Tînărul se uita la ea cu stăruință. Urania plecă ochii.
 — Știu ce vrei să zici. E altceva. Eu îți vorbesc
 15 de amor, nu de funcțiunea lui brutală. Bărbatul meu...
 sau soția d-tale... sunt necesități fiziologice.
 Cuvintele de „bărbat” și de „soție” îi încremeniră
 pe amîndoi. Ei simțeau că înțelesurile acelea nu re-
 prezentau numai „necesități fiziologice”, ci entități
 20 morale, care îi nelinișteau și îi împiedicau de a fi fe-
 rieși.
 Dar femeia, doritoare de necunoscut, lupta să iasă
 din pîcla noțiunilor elementare de „bine” și de „rău”,
 și căuta explicări filozoficești unei stări a sufletului
 25 ce o nelinișteau. Un gust bizar de moarte, o poftă de
 distrugere o făceau să tremure.
 — Să mergeam la deal, zise ea.
 Și porniră la deal. Osteneala drumului îi împie-
 dica de a vorbi. Gîndurile, însă, gligiau în scocul vie-
 30 ții, mai evidente ca oricînd. Ea dorea să plece, să se
 ducă undeva, departe. Își simțea în inimă o comoară
 caldă, și vrea să fugă cu dînsa.
 Merșeră mereu la deal, pînă ce ieșiră din drumul
 bătut. Cărarea ce ducea mai departe, pe Caraiman, era
 35 cu desăvîrșire acoperită cu zăpadă. Copacii se răreau,
 în urma lor, se vedea pădurea, sub haina albă a
 iernii, cu pete cenușii ici și colo. Cite o roată de fum,
 din valea Prahovei, se ridica pînă în pinza depărtării,
 ca o încrustare de marmură într-o stîncă de sare.

Pe cind ei stau tăcuți, se ivi din deal un grănicer, Deși soldatul era o a treia ființă vie, în pădure, părea așa de singur, că oarecum mărea singurătatea locului. El trecu, salutînd.

5 Urania se uita către zidul de munte ce li se ridica în cale.

— Aș dori să mergem mai departe.

- Să mergem.

— Crezi că nu e pericol^{re}?

10 — Nu știu. Cînd vom da de pericol ne vom opri.

— Cunoști drumul?

— Nu-1 cunosc.

— Atunci cum vrei sa mergem?

El se uită la dînsa.

15 — Eu nu vreau; d-ta vrei.

— Atît de mult aș dori să mergem mai departe, să mă urc mai sus, tot mai sus!... Te temi?

— Mă tem să nu ne rătăcim.

— Rătăciți suntem deja.

20 — Să ne întoarcem la calea dreaptă.

Dînsa făcu o mișcare din mină:

— Tirziu.

— Atunci să mergem înainte.

în ochii ei străluciră două adieri de lumină meta-
25 Hcă:

— Să mergem înainte.

Căpitanul se gîndi un moment să cheme pe soldat înapoi, dar se opri: ar fi fost un martor nefolositor, care le-ar fi ușurat drumul, iar nu sufletul.

30 Ea porni înainte, pe marginea unei văi, merg'nd pe de-a-ntregul.

— Te rog, ține urma soldatului, zise Comăneșteanu.

Ea făcu un pas la dreapta, intră în zăpadă pină la genunchi, se sculă și căzu. Apoi luă urma soldatului

35 și merse înainte tăcută. Drumul se furișă prin crăpăturile muntelui, pe după stînci și copaci, ridicîndu-se cîteodată drept în sus, cu scări nesigure, pe cari se vedea cum lunecase soldatul. Tînăra femeie înainta cu greu. Din cind în cind se oprea, privea la deal, apoi

40 se întorcea și privea la el pe furiș.

610

Ajunseră pe un tăpșan, de unde începeau să se vadă culmile altor munți. O desfășurare de coline și de văi, ce se pierdeau în estompa cenușie a zilei de iarnă, da o uniformitate tristă priveliștei. Zidul în fața lor era enorm.

5 Urania se așeză jos, în zăpadă.

— Ești ostenită, îi zise tînărul.

— Da.

10 — Atunci odihnește-te uu moment și să ne întoarcem.

— Da.

Nu mai avea voință și părea a nu rnaî avea nici noțiunea sigură a lucrurilor. De sub rochia scurtă ieșia piciorul, strîns în ghetre de postav, ce desinau pulpa cu o rară înțelegare de eleganță. Cizmele groase o țineau încătușată. De talpa lor, bătută în cuie, se lipise zăpada înghețată.

Urania, palidă, privea în întinderea depărtării.

— Ești cu adevărat ostenită.

20 — Da. Sunt ostenită și nefericită.

— Cum se poate?... Nu ziceai în tren că dacă ai putea iubi, te-ai simți ființa cea mai fericită, atît de fericită, încît te-ai teme să nu priceapă lumea întregă?...

25 — Da, ziceam...

— Iar acum?

— Nu știu...

30 El o simți, în adevăr, nenorocită, lipsită de nădejde, părăsită și singură, și i se făcu milă de ea. Parcă era o lege comună, pentru toți acești oameni de treaba, sa alerge după himere și să se trudească.

Mila căpitanului se prefăcu într-o nevoie de protecție și de mîngîiere. Se așeză lingă dinsa în zăpadă; prinse piciorul subțire, de sub pulpă, și-1 așeză pe genunchi; apoi, eu garda săbiei, se puse să eurețe gheața de pe tălpile cizmelor ei.

— Trebuie să ne pregătim de întoarcere: coborîșul va fi mai greu decît suișul... Afară numai dacă nu vrei să ne statornicim într-o peșteră... Domnul și doamna...

40 „schimnici", cum ai zice, bunăoară, „pianiști".

811

El vorbea singur, lucrînd. Glumele uşurau parcă povara Împrejurărilor. După citeva minute, căldura binefăcătoare a vieţii trecu prin toate stofele, filtrindu-se, din coapsa ei în inima lui. Căpitanul se întoarse către dînsa.

5 Urania se răsturnase cu capul pe spate, cu braţele întinse, albă ca zăpada pe care sta, cu liniile obrazului fixate într-o nemişcare de piatră. Arcul sprîncenii părea a se repeta mai departe, în unda graţioasă a părului, ce cădea de pe temple spre umeri.

10 El se aplecă şi o sărută. Un fior trecu prin ramurile nervilor, colorînd uşor obrajii. Ea deschise ochii, se uită la el lung; apoi se uită în slava cerului.

— Vrei să mergem? îi zise el încet.

15 Ea dete din cap.
— Vrei să stăm?
— Da. Vreau să stăm. În marginea cea mai de sus a muntelui creşte un molift: sub el, prăpastie; deasupra, neant. Ce pasăre se va urca pînă la dînsul să-i mîngîie ramurile? Din ce nor vor bea rădăcinele lui? Cu toate acestea, el ţine de inima pietrii şi năzuieşte către lumină: palid şi singur, tremură de vînt.

20 — Ceea ce însemnează pe româneşte?
— Că nu eşti poet.

25 El îi ridică templele de pe frunte, cu violenţă; îi sărută ochii şi sprîncenele; o acoperi de nebunia tinereţii, pînă s-o înăbuşe. Urania făcu o efortare şi se ridică pe un cot. Zîmbea luminată de bucurie:

30 — Mă strîngi de gît!...
— Fireşte că te string de gît.
— Şi eu ce să fac?
— Să închizi ochii.
— Pentru ce?
— Ca să-i pot săruta.

35 Ea închise ochii, domol, şi urmă a zîmbi ca în vis. Vrea să spună, cu parabola moliftului, că așa era viața ei acum; atîrnată de prăpastie și totuși năzuind către lumină. I se păruse că dînsul n-a înțeles-o. Descurajarea blajină a neînțelegerii părea că mărește starea de beatitudine în care plutea sufletul ei. Sărutările plouau. Era o infinită bucurie peste toată întinderea cu-

40

getului, peste tot cuprinsul vieții ei nemateriale, o bucurie ce o învăluia de toate părțile, o ridica din forma ei pămîntească. I se păru deodată că are să leșine, și, în adevăr, simți momentul cînd pierea. Leșină.

5 Fu numai o clipă. Cînd deschise ochii, căpitanul o privea. Ea se sperie de focul ce ardea în ochii lui. Luă o mîină de zăpadă și se frecă pe frunte. Apoi se ridică pe un cot.

— Mi se pare că ți-a fost frică...
io — Da.
— Ce-ai fi făcut dacă leșinam de-a binele?
— Te-aș fi dus la otel.
— Și altceva nimic?
— Poate ți-aș fi tăiat hainele strimte.

15 — Haine strimte?!... N-am nimic strîns, nimic fals, nimic fățarnic.
— Știu.
— Nu știi îndeșt. Ca orice om politicoș, taci. Ți-i frică să vorbești ca să nu pari fals. Cu toate acestea,
20 trebuie să vorbești. Eu acasă nu mă mai pot întoarce...
— Înțeleg.
Ea se gîndea.
— Și totuși, n-am nici un cuvînt să nu mă mai întorc.

25 — Firește.
— Cum „firește”?
— Adică firesc este și așa și altminteri.
— D-ta ce ai face în locul meu?
— Nu știu.

30 — Eu știu.
— Foarte bine.
— Iată ce aș face.

Strîngîndu-și rochia împrejur, ca sări de jos, și într-o clipă, lu pe marginea prăpăstiei. Adîncimea spăimîntătoare o opri un moment. Un strigăt de groază răsună și o mîină puternică o ridică pe sus și o aruncă la cinei pași în urmă.

35 Totul se petrecu cu repeziciunea lulgerului.
Urania sta căzută grămadă, ca o pasăre împuşcată. El se uita la dînsa în tăcere, nedumirit și trist de a nu pricepe nimic din biata viață omenească. Cu

40

un minut mai înainte o văzuse pierind de fericire, iar acum alergînd la moarte. Se uita la ea încruntat. I se părea un lucru mititel, delicat, spiritual, din care lipsea sufletul robust al doritorilor de a trăi. Și cu toate astea, avusese energia de a voi să moară!...

La ideea morții, se înduioșe. Se apropie iarăși de dînsa, îi luă miinile să i le încălzească, și, fiindcă i se părea că e rece toată, se dezbracă de manta, o întinse jos și înfășură într-însa corpul, acum ascultător, al tinerei femei.

Cu încetul, Urania își reveni în simțiri. Cu vocea slabă, îl rugă să o ierte. El ridică din umeri:

— Firește că te iert; dar să nu mai faci asemenea lucruri.

— Nu mai fac. Nu ți-e frig?

El dete din mâini că nu se gîndea acum la frig. Ea insistă să ceară iertare:

— Ar trebui să mă ierți, chiar dacă mă disprețuiești puțin.

— Nu te disprețuiesc și te iert. Doresc însă să știi din ce amestec de contraziceri ești făcută?

— Din slăbiciune și neștiință. E adevărat că iubești pe Anna?

El tresări. Atîta îndrăzneală îl scandaliza.

— Nu răspund la o asemenea întrebare. Poți Răumbli?

Ea dete din cap, umilă:

— Nu pot.

— S-apropie noaptea și trebuie să plecăm.

— Lasa-mă aici.

Cuvintele acelea erau zise cu atîta putere de adevăr, încît tînărul se înfiora. Și atunci, fără vorbă, o ridică de jos, o strînse bine în manta, o luă în brațe și porni cu ea.

Drumul la întoarcere, fu mai greu decît la ducere. Cu toată povara ce purta cu sine, tînărul cobora încet dar sigur. O putere uriașe părea a se fi înfăptuit în el; brațele, piciorul, vederea, căpătaseră siguranță desăvîrșită. Nici un pas greșit, nici o mișcare necumpănită.

Cînd ajunseră jos, Urania apucă din nou drumul prin zăpadă. Merga tăcută înaintea lui; din cînd în cînd se întorcea să-l vadă.

De îndată ce cărarea se lărgi, ea îl luă de braț. O dorință neînfrînată de a-l încălzi, de a-l apăra, de a-i face bine, îi umplea sufletul. Nu-și închipuise niciodată că un om poate ascunde în mușchii săi eleganți atîta putere și mai cu seamă în firea Ba, oarecum efeminată, atîta bărbăție. Vorbe calde îi veneau pe buze, dar nu îndrăznea a le spune. Acesta era tipul bărbătesc curat, în care trăia noblețea unei rase superioare, rasă în care mai cu seamă puterea trupească, îndrăzneala și hotărîrea stăpîneau totul. Era și cam ștregar... Urania își aduse aminte de Anna, și o umbra de tristețe întunecă lumina ei sufletească. Dar își aduse aminte și de Berta și de nevasta colonelului, de cîte se știau și nu se știau, și atunci păru a găsi o explicație firească acestui nărav bărbătesc, care, într-o oarecare măsură, devenea o sarcină publică, o necesitate și o bucurie națională.

„b
li veni să zîmbească. Ridică ochii pe furiș către el, și-l simți mai mult decît îl văzu, îl simți frumos și tînăr, vinovat dar generos, gata la orice sacrificiu; și atunci, fără să știe ce face, se lipi de brațul lui și sărută tunică. I se părea că postavul acela nu era la fel cu al celorlalte haine omenești. La urma urmei nici nu era la fel. Ii veni în minte fracul lui bărbatu-său, și nu numai că nu regretă nimic din ceea ce se întîmplase acum în urmă, dar încă se simți jenată și umilită de a fi legată, prin cele mai tainice legături ale vieții, de un om vulgar în toată puterea cuvintului, plebeu, pretențios și egoist.

Și iarăși ridică ochii către ei:

35 — Îmi dai voie să-ți turbur gîndurile cu o întrebare?

El zîmbi:

— De ce solemnitatea asta?

— Fiindcă văd că ești preocupat.

— Sunt ostent.

40 Ea îi strînse brațul sub al ei:

— Pot să vorbesc?

— Te rog.
 — Aș vrea să mă înscriu și eu în societatea doamnelor care vor să te adopteze.
 Căpitanul se opri pe loc:
 — În care societate?!...
 Urania îl sili să înainteze.
 — Nu te încrunta. Elena Milescu mi-a vorbit...
 — Elena Milescu a glumit.
 — Mi-a vorbit cu atîta foc, incit credeam că suntem
 10 in preziua unui război...
 — Ne apropiem de oțel.
 — Cine este prezidentă?
 — Mama pădurii.
 — Ești crud pentru prințesa Smaranda.
 15 — Nu zic asta.
 — Membre suntem noi toate... fiicile pădurii.
 Tăcură cu desăvîrșire. Noaptea cădea cu încetul,
 într-un amurg de februarie molcom. Brazii mișcau bolta
 ramurilor tinere, ale căror vîrfuri, înfiorate ca de re-
 20 înviere, se scuturau pe vînt. Venind către oraș, amîndoi
 tinerii se simțeau stîngaci și nereali, parcă s-ar fi
 coborît dintr-un vis.
 Cum ajunseră la otel, portarul le spuse că îi căutau
 două doamne. Urania încremeni. Cine puteau să fie
 25 acele două doamne?
 ^ Cît stătu un moment să se gindească, toate prăpă-
 tiile li trecură prin minte.
 — Cum se numesc acele doamne? întrebă ea.
 — Nu știu. Erau foarte grăbite. Voiau cu orice
 30 preț să întîlnească pe d-l căpitan... Atunci, firește,
 le-am spus că d-l căpitan a plecat la Bușteni...
 Cuvîntul „firește” îl făcu să zîtnească. Apoi urmă:
 — Le-am oferit o trăbură, cu care au plecat și d-lor
 la Bușteni.
 35 — Dar altă trăsură ai? Întrebă căpitanul.
 — Am chiar două.
 — Pentru ce două?
 — Una pentru gară și alta pentru Comarnic.
 Urania, îngrozită de apropierea primejdiei, se uita
 30 la portar lung, căutînd parcă sase bu cure și să profite
 de șiretenia lui. Acesta li făcu să înțeleagă că nu

aveau vreme de pierdut. Căpitanul porni spre Comarnic, iar Urania se urcă să-și ia lucrurile și porni la gară.

XV

5 Ieșind de la Porția, Anna veni acasă. Slugile dormeau. Odăile păreau încremenite în atmosfera caldă a sobelor, în care lămpile, pe jumătate stinse, răspindeau o pîclă gălbuie. Singurătatea umplea saloanele și coridoarele.
 Anna își scoase blana, ridică lumina de la lampă și chemă o slugă.
 10 În odaia ei de îmbrăcăminte, femeia din casă. lucra. Un vraf de albituri se ridica lingă lampa strălucitoare, mirosind a sulfină. Cum văzu pe stăpînă-sc, femeia lăsă lucrul, îi scoase șoșonii, îi luă hainele, o
 15 deschise, umblînd cu îndemănare.
 — Nu-i nimic pentru mine, Mărio?
 — Nimic, cuconiță.
 Anna se dezbracă încet. Dusă pe gânduri, vedea în oglin dă cum cădeau lucrurile de pe dînsa și cum ea,
 20 Anna, ieșea ca un fruct copt, din bumbacul unei cutii exotice.
 — N-a venit nimeni în lipsa mea?
 — Nimeni, cuconiță.
 Femeia știa bine cine era acel „nimeni”, și, dacă
 25 ar fi fost în puterile ei, i l-ar fi adus pe aus. Dar nu putea.
 — Du-te de te culcă, Mărio. Ți-ai cîntat cîntecul?
 Femeia zîmbi cu supunere. Cîntecul ei era cam ca și al stăpînei sale. Se măritase, coptuță, după un băiat
 30 tinăr, pe care-l luaseră la armată, și acum, scara, cîndi lucra, repeta aceleași versuri, cu glas molcom:
 „Un orologiu au-u-nă
 Noaptea jumăta-a-te
 La castel în poa-a-artă
 35 Oare cine bate?...*™”

Și nu bătea nimeni în poartă, iar ea ofta.
 Sărută mâna stăpînii sale și se duse să se culce.
 Anna se giodea la femeia ei, cum s-ar gîndi un doctor bolnav la bolnavul lui. Se isprăvi de dezbrăcat, se
 5 culcă, ridicîndu-și capul sus pe perne, ca să poată citi; luă o carte, încercă să citească, dar peste tot intilnea cuvintele Porției: „nu se poate, nu se poate!”. Porția zisese și mai mult. Oare cum zisese?... „Doamna care m-a luat sub ocrotirea sa, care m-a îngrijit în vremuri
 10 grele, care m-a dat după Alexandru, să fi făcut toate astea ca să-mi ia bărbatul?” I se suia tot singele în obraz. Porția îndrăznise să-i spună astfel de cuvinte? !... Îndrăznise. Dar ce era mai rău era lucrul în sine, era faptul că-i luase bărbatul, că o înșelase și o înșela pe
 15 fiecare zi și pe fiecare ceas; că Porția avea dreptate să-i spună ca „era rușinos și nelegiuit” ceea ce făcea ea, Anna.
 Și așa era. Era rușinos și nelegiuit.
 Anna se ridică pe un cot și se uită țintă înaintea
 20 ochilor; trebuia neapărat să-și smulgă din suflet amorul vinovat, care o trudea pe ea și trudea și pe alții. O umilise și o degradase acest amor; o umilea faptul părăsirii și o degrada gelozia.
 Se gîndi să plece; și, în dorința ei de a fugi de sine, se văzu strîngîndu-și lucrurile și pleclnd. Se ducea la
 25 gară, ieșea pe poartă... Dar, la ideea de a se despărți de locurile unde trăia el, i se strînse inima cu atîta putere, încît se înecă. Aruncă învelitoarea de pe piept, răsufală adînc; apoi se lăsa iar pe perne și prinse a-și asculta bătăile inimei. Săraca inimă!...
 30 Își plecă ochii către pielea albă a sinului, sub care zvîcnea eroc singele. Se simțea curată! Singele acela ardea de patimă, dar era generos. Ea știa că nu făcuse niciodată rău nimănui, că nu înșelase pe nimeni, că nu se murdărise, nu avusese amanți, nu mințise. Iubea
 35 pe un om. Ea îl iubea înainte de al fi iubit Porția. Dar, apoi, ea, Porția, îl iubea oare cu adevărat?... Își aduse aminte de felul cum îi vorbise Porția: „îl iubea!”
 Se sculă din pat, se duse la o măsuță, deschise un sertar și se întoarse înapoi cu o cutie plină de scrisori. Erau tot felul de bilețele de la Comăneșteanu, răspun-

I
>
i

i
l
i

I
I

j

'

suri la invitații, mulțumiri pentru concerte, glume, dar mai cu seamă scuze că nu putea veni. Adevărat: el
 niciodată nu venea destul de des și niciodată nu răs-
 5 pundeau la scrisorile ei pasionate.
 Invîrți din nou biletele lui în mină, se uită lung la literile lor, citi pe unele și sfîrși prin a lua creionul de pe masă și a se pune să-i scrie. În trebuința ei absolută de a-i vorbi, pretextul era acum nou: îi spunea că vrea să-l uite.
 10 „Sunt hotărîită să fug, să mă duc undeva, prin stepe sau prin ghețari, de unde să nu mă mai pot întoarce, cînd slăbiciunea mea sufletească m-ar îndemna să mă întorc. Știu bine că din două ființe care se iubesc, numai una iubește cu adevărat, și primesc să fiu cu această
 15 una. Dsr cu o condiție: să nu mă umilesc și să nu mă degradez”.
 Ii aducea aminte de cîte ori avusese ocazie să-l ierte, și-] iertase; cum sperase că, o dată însurat, se va liniști; cum avea pe conștiință pe Porția; cum descoperise pe Berta și o tolerase. Din toate, amorul ei propriu ieșise rănit. Iar acum, ultima lui nebunie cu Urania era dovada hotărîitoare, nu numai a unei absențe complete a simțului moral, dar încă a unei lipse de
 20 cavalerism elementar, ce se găsește le toate clasele de oameni, la boieri, la țărani, la turci și lakafri.
Lipsă de cavalerism elementar i se păru cam tare. Cu toate astea era adevărat! Lăsă creionul din mină și se plecă pe pernă închizînd ochii.
 25 Firește că era adevărat! Ce scuză pot avea oamenii care înșală în amor? Nu numai că n-au nici o scuză, dar încă sunt mai vinovați decît cei ce Înșeală în afaceri, fiindcă la cei dinții răul nu are îndreptare. Pentru ceilalți, *plaie d'argent n'esf pas mortelle*.
 I se păru ciudată zicătoarea *plaie d'argent*, „rană de hani”... Mîntea i se fixă pe cuvîntul *rană*. Lumea întregă este o rană enormă. O rană...
 35 Simți că adoarme.
 Cînd deschise ochii, Urania îi sta înaintea, ca aievea. Un simțimînt de neliniște cuprinse pe Anna, față de un

alt simțimînt tot al ei, despre Urania, că era plăcută, elegantă și sinceră. Cum să lupți cu propriile tale convingeri?

5 în liniștea nopții, firea ei semeată era biruită de judecata nepărtinitoare ce i-o impunea fondul nobil al inimei. Urania era nevinovată, ca și dinsa; poate că suferea și ea.

10 Amorul ei era o povară prea mare pentru un suflet curat. De ani întregi, trăia neliniștită, micșorată, turbure. Nu se putea merge mai departe. Adormi din nou. De îndată însă ce adormi, o luară visurile. îi visă pe amîndoi, pe Comaneșteanu și pe Urania, fugiți în lume, rătăcind pe malul mării. Vedea apa cum le sărută urmele pe nisip, iar ea se visa pe sine nenorocită

15 că nu putuse să guste niciodată dintr-un asemenea fel poetic de a trăi. Sau îi regăsea la Crivina, lipiți umăr la umăr, în fuga săniei. Sau la Sinaia. La Sinaia îi vedea, parcă ar fi fost lîngă dînșii. îl vedea pe Comaneșteanu intrînd semeț la Urania, apoi lăsînd deodată

20 orice forme la o parte și ridieînd în brațe corpul delicat al tinerei femei. Atunci, ea, Anna, se visa că țipă. Și țipa. În adevăr, dar cum se țipă în vis, strînsă de gît, pătrunsă de fiori.

Se deștepta tremurînd.

25 împrejurul ei, noaptea adîncă. în gerul de afară se auzea scîrțlind pasul vreunui trecător întlrziat. Un gol imens, ca prin văzduhul fără de țărături, i se așeza în suflet, și atunci nu mai înțelegea nimic: de ce trăia? unde era amorul? ce simțea ea?

30 li era frică...

Se învelea pînă peste ochi, încerca să se gindească la altceva, pînă ce-o fura somnul din nou. Atunci iar începeau visurile, iar revedea pe Comaneșteanu cu Urania, iar se deștepta tremurînd.

35 In fine, cu prima lumină a dimineții adormi de-a binele; în depărtarea voinții sale ostenite se așeza hotărîrea că trebuie să uite pe Comaneșteanu. Cu ultima licărire a înțelegerii gusta din plăcerea de a adormi, de a dormi adine, de a uita și a nu mai suferi.

Cînd se deșteptă, a doua zi, o hotărîre nouă se statornicise în gîndul ei: plecarea la Sinaia- Trebuia să plece la Sinaia cu orice preț. Ura pe Comaneșteanu. detesta pe Urania. Somnul binefăcător îi dăduse violenta dorințelor reale. Vrea să-i întîlnească pe amîndoi. Vrea numai atît: să-i întîlnească...

5 Înainte de a pleca la gară, o idee ciudată îi încolți în minte, care i se păru cu totul strălucită: de a lua pe Berta cu sine. în unghiurile ascunse ale sufletului. în

10 bunul-simț protesta împotriva călătoriei la Sinaia. De aceea, trebuința unui tovarăș. Berta o garanta în contra dojenelor lui bărbatu-său; apoi Berta era prinsă și ea, zicea Elena.

15 La idea că Berta era prinsă și ea, Annarămtnea locului, cu nesiguranță în suflet și ură împotriva Bertei. Ură, dezgust și nesiguranță! La atîta ajunsese.

Cu toate astea, o putere mai presus de puterile sale,, o mina la Sinaia. Și la Sinaia nu se putea duce singură, nu îndrăzne, nu știa cum să umble, ce să facă.

20 La primele cuvinte ale Annei, Berta înțelese tot. Se hotărî numaidecît să plece, făgăduindu-și să ajute pe toată lumea a ieși din încurcătură.

25 Drumul fu o pedeapsă pentru amindouă- Anna se deștepta din cînd în cînd din nebunia ei, și atunci se întreba ce caută lîngă ea, în public, amanta bărbatului său; Berta, care spera să liniștească lucrurile, se simțea luată de apă, gîndindu-se necontenit la Urania.

30 Trenul ajunse în gara Sinaia cam sub seară. Anna se dete jos din vagon, dirză, dar atît de mișcată, încît de-abia respira. Berta venea după dinsa.

35 Se urcară amindouă într-o trăsură, cu vălurile groase-trase peste obraz și porniră către otel. Cu cît înaintau, cu atît Anna își pierdea cumpătul; Berta o simțea,, o înțelegea, și se substituia, cu voința ei, voinței ce- leilalte. Anna tremura. S-ar fi întors înapoi, dacă nu i-ar fi fost frică de a părea ridiculă Bertei. Cu atît mai mult s-ar fi întors înapoi, cu cît (și da seama că, acum, Berta lucra oarecum pe socoteala ei personală» era geloasă pentru sine...

— Aș dori, dacă se poate, să nu mergem de-a dreptul la otel.

Berta clipi din ochi. Înțelese că era surprinsă în propria ei pornire, și îi fu milă de Anna.

— Să mergem la otel, liniștite. Vă încredințez că nu vă recunoaște nimeni...

Anna nu mai zise nimic. Ajunseră la otel. Berta umbla cu îndemânare, alese două camere, dete un nume închipuit: „domnișoarele Keller”, apoi se cobori, ceti lista călătorilor, care se reducea la câțiva lunateci de iarnă, printre cari numele Un Comaneșteanu; întrebă foarte firesc despre el și despre doamna ce-l însoțea, și, află că plecaseră amândoi la Bușteni.

Va să zică știa tot.

La un moment dat, gândul ei bun era să încurce ițele, căci, spre a nu întâlni pe Comaneșteanu cu Urania, voia să schimbe adresa dată de portar și să meargă tocmai pe urmele lor. Ispita însă fu mai puternică decât gândul bun. Astfel se suiră amindouă într-o trăsură și porniră către Bușteni.

Pe pîrtia albă, ochiul lor cerceta drumul de departe. La fiecare sanie, Anna tresărea, și numai după ce se încredința că nu erau ei, răsuflea. O trăsură ce venea dinspre Bușteni, cu coșul ridicat, o făcu să tremure câteva mari minute, iar cind ajunseră în dreptul ei, să închidă ochii:

— Ei erau? întrebă ea, galbenă ca ceara.

Berta, care nici ea nu trăia mai bine, dete din cap că nu erau ei.

În fine, ajunseră la Bușteni. Lume puțină, oameni ce munceau; nimeni care să semene cu cei doi călători.

Trebuiau să se întoarcă.

Preocupate amindouă, tăceau, neștiind ce să creadă. De unde pînă aci, Anna dorea să nu-i întâlnească, — acum, cind știa că nu-i mai poate întâlni, voia să alerge după ei.

Stau în mijlocul drumului:

— Dar dacă vor fi mers pînă la Predeal, ca să li se piardă urma !...

— Se poate, răspunse Berta.

— Sau poate chiar pînă la Brașov.

— Nu cred. D-l căpitan era în uniformă...²*

— Ce e de făcut?

— Să ne întoarcem.

Trebuiau să se întoarcă!...

Tăcute, singure, aproape urîndu-se, umblau pe valea Prahovei în lumina îndoielnică a serii, mirate de întinderea nesfirșită a drumului, care, cu puțin înainte, le păruse atît de scurt. Roatele scrișneau pe zăpada bătătorită, înfiorînd nervii cei mai sănătoși. Căii erau osteniți. Birjarul se oprea la fiecare cinci minute.

Cînd ajunseră la otel, exasperarea lor era la culme.

Trecînd pe lingă loja portarului, Anna luă numărul camerei lui Comaneșteanu, și se duse drept la el. Berta se ținea după ea.

Prin coridorul întunecos, se vedea pe geamul de sus al ușei, pîlpîind o lumină ușoară. Anna bătu la ușă. Era galbenă ca făclia de ceara. Inima ei zvîcnea ca în pieptul unei turturele prinse.

Așteptă câteva secunde. Dacă s-ar fi deschis ușa atunci, ea simțea că s-ar fi prăbușit ca o zidire fără temelii. Dar ușa nu se deschise. Așteptă încă puțin. Apoi iarbătu.

Auzea înăuntru — sau i se părea că aude — zgomot surd, șoapte. Iși lipi urechea de lemn: desigur. Făcu un semn mut Bertei să asculte și ea. Berta răspunse din cap că auzea zgomot.

Atunci se statornici în mintea Annei ideea că erau acolo amândoi, Comaneșteanu și Urania, și fără a mai ține socoteală de nimic, bătu violent în ușe. I se părea că aude șoapte și rise te. Se retrase cu un pas, ca să vadă dacă odaia era în adevăr luminată. Încredințindu-se că era luminată, reveni și bătu cu pumnul. Bătu și zgudui ușa atît de tare, încît chemă luarea-aminte a oamenilor din otel. Veni o chelnăriță, mirată, cu un aer batjocoritor:

— Ce poftiți, cuconiță? De ce scuturați ușa așa?!... Anna era cu sufletul la gură:

— Să deschidă!

— Cine să deschidă?

Zicînd astfel, femeia luă o cheie de la briu, descuie și trînti ușa de perete:

— Pofțiți.

Înăuntru nu era nimeni. Soba ardea duduind, iar pe
portița de jos lumina un colț al camerei. Berta, rămasă
la o parte, zîmbea încremenită.

x v i

Pe o dimineață limpede de februarie, Anna, sin-
gură In odaia ei, se uita din pat la munții din față, aco-
periți de zăpadă, cum se luminau de fișii de aur, pe
cînd alții, în fund, ieșeau din umbra violetă a depăr-
tării. Era singură, tristă și bolnavă. Dar, de cîteva
10 minute, de cînd plecase Berta, parcă se liberase de o
greutate. Se ridicase pe un eot să audă cum pornea tren-
ul din Sinaia către București. Plecase!...

De la scena de pe coridor, cînd chelnărița își bătuse
joc de sufletul ei, iar Berta găsise mijloc să zîmbească,
15 Anna nu mai putea s-o mai vadă. Ca să se scape de
dinsa, o trimisese cu un bilet către Elena.

în mizeria ei, cea dinții ființă la care se gîndi, fu
soră-sa. Tanti era delicata, blinda, iertătoarea Tanti.
Ceru hîrtie și se puse să-i telegrafieze. După ce expe-
die telegrama, îi veni în minte să-și facă testamentul,
20 pentru Tanti. Ce copilărie! Parcă Tanti nu era moște-
nitoarea ei firească! Da. însă Tanti avea niște idei
extravagante, vrea să-și lase averea pentru 'scopuri
războinice, [...] iar, în fond, Comăneșteanu.

De cîteva ceasuri nu se mai gîndise la el, preocupată
25 de a se desface de Berta. Acum li răsărea în minte,
deodată, infam și măreț cum era. O trebuință absolută
de a-l vedea, prinse ființă în sufletul ei, o trebuință
de-al vedea și de-ai spune liniștit că „s-a sfîrșit”, că pu-
tea să se întoarcă acasă la soție, fără ca ea, Anna, să
30 mai roșească. își aminti de Porția și de scena de la ea.
Tot singele i se sui în obraz. "Vorbele Porției o răniseră
adînc și o răneau și acum. Era aproape o fericire ceea
ce se întîmplase acum la Sinaia: umiliința ei definitivă.
Se sfîrșise tot. Se sfîrșiae sau trebuia să se sflrșească.

35 Dar Urania?

La urma urmei, ce dovadă avea că Urania fusese la
Sinaia? Nici una. Nu-l mai bănuise și altă dată de-

«24

geaba, cînd cu femeia colonelului? Intr-o clipă de îm-
bunare, își zise că adevărata cauză a nefericirii sale era
ea însăși; că el era un om ca toți oamenii.

Zîmbi. Se judeca singură și se găsea fără caracter.
Dacă ar fi venit atunci el, și i-ar fi cerut iertare, măr-
turîsîndu-i adevărul, ea l-ar fi iertat. Atîta era de
slabă!...

Anna ridică fruntea.

10 Nu ! Nu mai era slabă! Nu trebuia să mai fie slabă!

Cînd își aducea aminte de camera goală In care du-
duia focul din sobă; de vorbele femeii de serviciu „ce
scuturi ușa așa?"; de zîmbetul Bertei; de popasul din
Bușteni — se simțea acoperită de ridicul, acoperită,
copleșită, îngropată în ironia șuierătoare a soartei și a
oamenilor.

O durea capul și cădea pe pernă. Dar se scula, in-
dignată.

Nu mai era slabă !

20 Suna și cerea jurnalele toate, românești, străine,
de mode, de sport. Apoi își comanda masa.

Orcé s-ar fi întîmplat cu ea, vrea să iasă din robia
în care trăia. Și nici nu era nevoie de atîta zbuçium.
Trebuia să se hotărască, și nimic mai mult.

25 își aruncă ochii pe zidurile odăii. Erau cenușii.
Niște biete întorsături de linii, ce s-ar fi chemat pro-
babil *liberty*, dar căroră le era frig, făceau un chenar să-
răcăcios pe la colțurile bagdadii.

Băgă de seamă că geamurile nu se lipeau. Sări din
pat și strînse bine ivorul. El... dacă ar fi putut ea să
30 mai înceapă încă o dată a trăi, ce bine ar fi știut să
trăiască !... Mai intii de toate nu ar mai fi iubit. Sau,
în toate cazurile, ar fi iubit pe un om care să nu fie
iubit de toate femeile, li veni să surîdă de eazuistica
asta: „In toate cazurile". Nu. Era mai sigur să nu iu-
bească de loc.

35 Pe la 12 primi răspuns la telegrama sa urgentă.
Elena venea cu cel dinții tren.

40 Știrea asta o neliniști. Elena era sora ei, singura ei
rudă de sînge; era Tanti; curata și suava Tanti, pe
umărul căreia plîngea, cînd nu mai putea să lupte; care
o mînglia sau o dojenea, — dar care mai cu seamă o

C25

4*

ierta. Însă viața surorii ei, netedă ca o apă, era o protestare veșnică împotriva vieții ei turburate.

Către seară sosi trenul de la București. Anna îl pîndea de sus, nerăbdătoare de a vedea pe soră-sa cit mai curînd.

5 în fine, se auzi bătînd la ușe; și Elena intră. Era palidă, nedomirită și nerăbdătoare, neștiind nimic de plecarea Annei. Se aruncă de gîtul soră-si, o mîngiie, îi strînse minile într-ale sale întrebînd-o necontenit:

— Ce este? Ce s-a întîmplat?

Anna plîngea, încet, prelung, cu deznădejdea oamenilor pierduți fără speranță.

— Ce s-a întîmplat, dragă? întreba Elena.

15 — N-ai văzut pe Berta?

Elena se opri, serioasă, și se uită la Anna.

— Care Berta?

Anna, ca atinsă de sfîrcul biciului, ridică ochii.

— M-am rătăcit de tot, nu-i așa?

20 — Nu zic că te-ai rătăcit, ci numai întreb.

— Berta, amica mea Berta... soția nelegitimă a soțului meu.

— A!... Amanta lui Iorgu.

— Dai Amanta lui Iorgu.

25 Elena începu să priceapă.

— Și doamna asta trebuia să vină la mine?

— Doamna asta trebuia să vină la înălțimea-voastră, da.

— Ca să-mi spună?

30 — Că ai o soră pierdută.

— Știam.

Anna, biruită, se lăsă pe perne și închise ochii. Elena se uita la dînsa, țintă, așteptînd. După o clipă Anna întinse minile.

35 — Eleno, nu mai am pe nimeni decît pe tine. Fie-ți milă.

Elena își aruncă mașonul și pălăria și veni lîngă soră-sa, îi luă mîinile și i le sărută:

— Spune, dragă, spune. *

40 Anna dete din cap:

— Tu nu-nțelegi.

— Totuși spune; poate să înțeleg.

— Mă înșală.

— Știu.

— Acum de curînd, nou de tot, aici.

5 — Știu.

— Cum știi? Va să zică e sigur.

— Știu că ai bănuiala asta!

Anna se uită la soră-sa.

10 — Ah, Eleno, te joci cu mine. Cum se vede că n-ai iubit niciodată!

Elena se înroși:

— Cel puțin o dată, zise ea, încercînd să glumească.

— Pe Milescu. E cam de mult.

— Și de unde știi că n-am mai iubit de-atunci?...

15 Anna dete din cap:

— Dacă ai fi iubit, m-ai înțelege. Nu se poate să iubești, fără să fii geloasă.

— Și de unde știi că n-am iubit și n-am fost geloasă?

— Fiindcă nu se poate să îi geloasă în gînd.

20 — Trebuie numaidecît să faci scandal prin oteluri?

Anna se încruntă:

— De unde știi că am făcut scandal?

— Îmi închipuiesc.

— De unde-ți închipuiești?

25 Elena înălță din umeri. Anna urmă.

— N-am făcut nici un scandal, ci numai am suferit. Am suferit toate chinurile geloziei, toată mizeria inimii sfărîmate, toată umiliința femeii părăsite. Și nu mai pot. Nu mai pot. Vreau să uit, vreau să fug.

30 Apoi cu glas stins, Anna urmă:

— Dacă tu ai fi iubit, m-ai înțelege, m-ai ierta și m-ai ajuta.

Elena se uita la dînsa, ca în vis, roșie la chip, cu mîinile tremurînd. Apoi, încet, plecîndu-se pe genuchii Annei:

35 — Liniștete-te. Eu am iubit și iubesc și acum.

— Tu!!

— Da, eu.

— Nu se poate!

40 — Se poate atît de mult, încît, dacă n-as fi curată la suflet, aș fi în drept să te urăsc.

— Iubești pe Alexandru?!

— Da.

Elena căzu cu capul pe brațele Annei. Anna, încrun-
tată, sălbatecă, se ridică pe perne:

5 — Nu se poate! Nu e omenește cu putință!... Și de
cînd asta?...

Elena nu mai răspunse.

— El știe ceva?

10 Elena se cutremură cu tot trupul, parcă ar fi răs-
puns cu un *nu* formidabil.

Atunci Anna, uitindu-se la soră-sa, căzută pe bra-
țele ei, la bietul ei păr, împrăștiat în bucle timide, pe
învelitoarea neagră, la corpul delicat, în care inima
bătea să rupă pieptul, — îi înconjură capul cu brațele

15 și o sărută îndelung. înțelese că pot fi taine și dureri
mai mari decît ale sale, cu atît mai mari, cu cit sunt
mai ascunse.

Dar Anna nu pricepu niciodată că poate fi o plă-
cere, pentru unele suflete rari, de a nu mai ascunde
20 taina vieții lor, pentru a înlesni pe a altora.

- Pe poarta deschisă, conu Ghiță Dedulescu intră ca la el acasă, cu minile la spate, fluierind încet și uitându-se în dreapta și în stînga, la butucii plini de struguri. Pe aleea împietruită, copacii **plini** de fructe
- 5** se urcau la deal, acoperind drumul, ca o boltă, cu ramurile lor încărcate de mere și de pere. Conu Ghiță Dedulescu se oprea în capul **liniei**, se **uita** la vița răstienită, la pămîntul zdrumieat, pe care **nu** se zărea nici o buruiană, la sîrma întinsă deopotrivă, cu cheile
- 11** la rînd și tîmuri trași la sfoară. Ei da din cap, ca un om cuminte ce era, și mergea la deal, uimit de regula, de îngrijirea și de florile ce creșteau pe marginea haturilor. Plantația se urma pe coasta răsturnată în soare, pînă sus, în preajma pădurei. Nu mai era o vie,
- 15** ci o moșie plantată cu viță americană.
- Pentru conu Ghiță Dedulescu, care nu numai nu se lăcomise să cumpere viile filoxerate ale vecinilor, dar nu-și replantase nici partea de pămînt rămasă de la părinți, ideea fratelui său, Lascar Dedulescu, de a
- 20** pune o avere întreagă în vie americană, era nebunie curată'. El băgă de seamă cîteva **rînduri** de butuci, cu frunza tîmîioasă, dar cu strugurii **roși**. Se opri să guste. Atunci, ca din pămînt, ieși **un** turc, cu pușca în spate și hamgerul la brîu.
- 25** — Puftiți, buiarule: asta busuioaca roșcovana. Scrie la tablă.
- Conu Ghiță Dedulescu ceti pe o tinichea văpsită:

„muscat de Frontignan". Gustă din strugure și-l găsi minunat. Dete iar din cap, ca un om cuminte, la nebuniile femeilor.

— Bun, turcule, dar scump.

5 — Scump, buiarule, a ma face.

Conu Ghiță se uită la turc. Era tinăr și părea de treabă. Iți aduse aminte că-l cunoscuse și că-l chema Mustafă.

— Iar ai venit în serviciu la frate-meu?

10 — Ai venit.

— De la Turtucaia?

— Turtucaia.

— Ce-ți face cadina?

— MulBiumeste. Si cocona boiarului?

15 — I, a București, Mustafă.

Acest fel prietenesc de a **Be** întreba unul pe altul de cadinele lor, făcu pe Ghiță Dedulescu săsurîdă. A lui era rămasă la București, și, la drept vorbind, nimeni nu se plingea. Mergînd înainte, cu turcul după el, conu Ghiță dete de altă tăblie vâpsită: „cabernet sauvignon"; mai la deal, alta: „chasselas rose"; mai sus, alta: „merîot"; in fine, altele: „semillon, clairete, foile blanche". Toate pe franțuzește.

— Oaie ce scrie aici, Mustafă?

25 Turcul se uită înapoi, la fiecare tarla, și încercă să explice:

— Asta, boiarule, *cărbnet*; asta, *ciauș-ață*; asta *mierloî*; asta *sisa ctpri*; asta *crăcănătă*, boiarule.

— *Crăcăna*, Mustaiă?

30 — *Crăcăna*, boiarule.

Conu Ghiță rîdea și gusta din struguri cu poftă, uitînd că erau străini și mai cu seamă „franțuji". Dete peste o tăblie cu nume nemțesc: „Rhein Riesling"; apoi altele cu nume românești, necunoscute prin podgoria lor: „gordan, crîmposie".

35 „Fleacuri", gîndi el, și merse mai departe.

Aleea se urca în linie dreaptă, pină la un cot, de unde se ivea casa boierească, așezată pe culmea dealului, în răscrucea vederilor, înainte de-a coti la stînga, conu Ghiță Dedulescu auzi pasul unui cal și se

pomeni cu un cîine în spate, care era să-l dea jos. Turcul strigă la cîine:

- Torni! GeanabetM

Dar cîinele se juca. Era un brac irlandez enorm, cu pete negre-violete, cu un piept voinic, cu nările tremurînd în vînt. El se uita la conu Ghiță, parcă așteptînd o vorbă prietenească, pentru a-i sări din nou în spate. Tot atunci ieși de după cotul aleii, calul care suna din copite, umblînd la pas și legănlîndu-și cavalerul pe șoldurile lui puternice. Era o frumusețe. Negru-rotat, cu pete luminoase în păr, cu ochiul viu și nările aprinse, își purta stăplul cu un fel de mîndrie voinicească, parcă s-ar fi coborît amîndoi de la curțile domnești ale lui Paloș-vodă. Cavalerul, un tînăr modern, cu pantaloni englezești strînși de genunchi, cu fișca sub braț, era atît de bine așezat în șea, încît făceau un tot unic, ca un singur ins pornit să cucească fericirea de veci.

Conu Ghiță își recunoscuse nepotul și deodată i se umplură ochii de lacrimi. Băiatul, de îndată ce văzu pe unchiu-său, sări jos și veni la el:

— Bonjour, oncle.

— Bravo, Alecule!... Ești de două zile la Faraone și nu te-am văzut încă!...

25 — Tocmai la dumneata veneam.

— Vorbe!...

— Uite caietul...

— Bravo.

30 Cuvintele se înecau în sărutări și îmbrățișeri. Bătrînul se da la o parte și se uita la băiat, de sus și pînă jos:

— Te-ai făcut mai frumos!...

— Merci pour le „mai".

— Nasul cam strîmb...

35 Băiatul se uită, rîzînd, la unchiu-său, fiindcă se zicea că-i semăna în toate, dar mai cu seamă la nas.

— A cui e vina?

Bătrînul rîdea cu poftă, și se pleca spre băiat să-l sărute, turburat de plăcere și de emoția artistică a lucrurilor frumoase ce sunt ale noastre. Calul, ținut

T M ^ / V - W
Cy***-

de turc, se fărîma pe loc, muscîndu-si zăbalele și chemind dintr-un picior, ca-n poveste.

— Încalecă, Alecule.

— Mergem pe jos, unchiule.

5 — Nu se poate.

— Ba se poate foarte bine. Trimit calul la grajd cu Mustafâ și noi mergem pe jos.

— Încalecă, îți spun... Du-te de-ți fă primblarea și apoi vino.

10 Băiatul nu mai zise nimic. Apucă friul, puse piciorul în scară și încăleca, cu o atit de elegantă îndeminare, încît unchiul rămase încremenit de frumusețea mișcării. Se luă după el, pe jos, rîngîind gîtul calului și vorbind:

15 — Ai intrat la minister?

— Da.

— Unde-i frate-tău?

— În Dobrogea. Se pregătește de scoală militară. - D a ? !

20 — Trebuie să-și facă serviciul militar... Sans compter, mo» oncle, qu'il faut battre les boches...

Rostind aceste cuvinte, tînărul dete pinteni calului, care sări ca o panteră. Bătrînul, jumătate supărat, jumătate rîzînd, îl chemă înapoi:

25 — Sunteți niște nebuni!...

— La Alha-lulia, unchiule!

Conu Ghiță dete din cap:

— Te-ai molipsit de la nevastă-mea.

30 Apoi, rupînd din cărare două crisanteme, se apropie de capul calului și i le înfipse la ureche, sub cartame.

— Mergi sănătos... la Alba-lulia. Dir nu intirzia.

Și cum tînărul se pregătea să plece, unchiul îl mai chemă o dată:

35 — Alecule, toate sunt în regulă. Am dres clapele și am ridicat pedala.

— Singur?

— De ce nu?

— Foarte frumos. Viu numaidecît.

40 — Vino. Lasă-mi caietul de note.

Frații Dedulești, Ghiță, Take și Lascăr, învățaseră carte în străinătate. Cei doi dinții fuseseră trimiși de tatăl lor, Iordake Dedulescu, în Germania; cel din urmă mersese singur în Franța, după moartea tatălui său¹.

5 Conu Ghiță învățase dreptul și ajungese la cele mai înalte trepte judecătorești; iar acum, retras de la Curtea de Casație, trăia la țară, în însăși casa în care se născuse, el, și tatăl său, și tatăl latălui său, toți boierii Dedulești de dreaptă pomenire.

10 Conu Take, fratele de-al doilea, învățase medicina. Dar să vede că n-o învățase toată, or că nu bătea cu doftoriele, — fapt este că se ținea de vinat și numai de vinat. Așezat la altă curte boierească, pregătită de tată-său, în preajma așezămîntului de baștină, ducea o viață de burlac, neînsurat, nedăscălit, liber ca ciuta din munți.

25 Conu Lascăr, cel de-al treilea Dedulescu, învățase tot **dreptul**, dar la Paris, — prin urmare puține **Partidecte** și multă **procedură**, care, unită cu ceva politică, îl dusesse în Parlament. Se însurase bine, cu avere mare, și avusese doi copii, pe tînărul ce-I întîlnim călare la începutul povestirii și pe fratele lui, ce sta să intre în școala militară. Și acest de-al treilea Bedulescu trăia tot în preajma așezămîntului de baștină din Faraoane, unde își zidise curțile lui și-și plantase o moșie întregă cu viță americană, după povața francezilor.

30 Conu Ghiță și conu Take nu replantaseră nimic, mai întii fiindcă nu aveau nevoie, apoi ca să nu să zică că s-au luat după fratele mai mic și după maimuțările lui franțuzești.

35 Acești trei vlăstari ai unui neam mare nu se înțelegeau între ei. Conu Ghiță ridea de conu Take, de caii, de cîinii și de prepelițele lui; conu Take ridea de conu Ghiță, de cucoana, de Casația și de justiția lui: amîndoi rîdeau de conu Lascăr, de politica lui, dar mai cu seamă de via americană plantată de franțuji, păzită de turci și euleasă de jidani.

F)

Singurul punct asupra căruia se înțelegeau pe tăcutele, era dragostea de cei doi băieți, fiii lui conu Lascăr și nepoții lui conu Ghiță și conu Take. Pentru aceea, fiecare, pe față sau pe ascuns, se întrecea să-i
5 alinte, să-i atragă la sine, conu Ghiță cu muzica, cu astronomia și cu *Pandectele*, conu Take cu vânătoarea și cu caii. S-ar fi zis că natura omenească era cu hotărâre păcătoasă, deoarece conu Take avea mai multă trecere decât conu Ghiță. Cu vremea însă, băiatul cel mare
10 începu să priceapă firea unchiului muzicant. Se apropia de el pe fiecare zi mai mult, atras de marea căldură sufletească a bătrînului, de îndemnarea lui. Ia toate încercările de artă, de naivitatea cu care credea că *Pandectele* sunt izvorul întregii înțelepciuni omenești, iar astronomia muza singurătății.
15 Pe casele bătrînești de la Faraoane, cu zidurile de mănăstire, conu Ghiță ridicase o turlă cu patru raiduri, de se vedea din malul Rimnei pînă-n malul Șiretului, iar din cimpie, tocmai de la Hanul lui Conaki.
20 Cînd privea din balconul de sus, podgoria toată, Odobeștii și Panciul la stingă, pe malurile Milcovului, ale Șușiței și ale Putnei; cînd vedea, în față, orașul Focșani, gările de pe calea ferată, podurile de pe ape, munții de peste Dunăre; cînd se întorcea spre apus și
25 coprindea cu ochii codrul, pînă la Malul Caprei, plin de văi întunecoase, de corhane rupte, de taină și de turturele conu Ghiță știa cu siguranță că acesta era locul cel mai frumos de pe pămînt⁵, iar omul fără nevestă un împărat.
30 Cum se topea zăpada și începeau piersicii să înflorească, conu Ghiță își lăsa cucoana la București și venea la Faraoane. Mai întotdeauna venea cu el o fată a neveste-si din prima căsătorie⁶, care trecea drept lunatică. Ea, săraca, era numai ostenită de suceala
35 mă-si, de goana ei după mode și de minciunile lumii. Cum venea la țară, se ducea la schit, unde maicile o chemau Evlampia, deși ea se numea Eliza.
Rămăsă singur, conu Ghiță deschidea ferestrele, să iasă mirosul de femeie, care mîzgălește văzduhul.
40 Apoi prindea să citească sau să cînte, or se uita în lungul vremei călătoare.

Turla avea trei odăi, una peste alta: jos era bibliotecă, la mijloc muzica, iar sus, odaia de culcare, cu un balcon în răsărit și miazăzi, sub arcuri și stîlpi, ca la Cozia. Toată vara, boierul dormea aci, răsfațat în
5 boarea pădurilor. De cu primăvară, îl adormeau privighitorile și-l deștepta cucul, iar prin iunie, cînd înfloreau via, aproape nu mai închidea ochii. Atunci se urca în pod unde-și avea astronomia și se cufunda în lumea stelelor. Cîteva cunoștințe căpătate din cărți
10 porane îl ajutau să găsească partaluri de cer cunoscute, constelațiuni prietene, pe Jupiter strălucitul'. Cînd se lumina de ziuă, se cobora, ostenit, pe treptele de piatră și, înainte de a se culca din nou, se uita, încremenit, la redeșteptarea măreață a naturei. Cum se
15 poate să îmbătrînească, el, omul, care citește în stele și are suflet pentru tot restul universului?! Cîteodată, Venere, în chip de luceafăr al dimineții, sclipa din focul făpturei sale neprihănite, inotînd prin nemărginire către Soare.
20 Către Soare!
Și fiindcă în fiecare om arde propria lui năzuință către lumina unui ideal, bătrînul își legase cugetul său curat de adolescentul ce părea că întruchipează
25 arta și tinerețea, tinerețea în sine și tinerețea în neamul lui, al lui, de boier Dedulesc, cu nasul cam strîmb, dar cu sufletul drept.
Cînd, dar, se auzi tropotul calului în curte, conu Ghiță se repezi pe scări, dar, pînă să se foiască el, pîntenii sunau pe treptele de piatră, iar glasul tînărului
30 ridea, răspunzînd la mîngîierea bătrînului fecior polonez, care, cu mina la gură, rostea încet: „nu s-a mai puminit așa ceva”. Conu Ghiță strigă la el:
— Heinrich, dă drumul băiatului... și trimite susdulceață.
35 „Trimite” În Bemna să nu se urce el, care, din dragoste de băutură, suferea de șale.
Bătrînul și nepotul intrară într-o cameră boltită,, cu pereții albi, aproape fără mobile, în care domnea un piano, în mijlocul a tot lelul de instrumente cu
40 coarde, violoncele, vioare, viole, mandoline de toate

mărimile, o balalaică, o țitera, și teancuri de note pe stranele de lemn dintre ferestre*.

Conu Ghiță puse minile amindouă pe umerii băiatului, se uită la el cu nespuse dragoste și zise:

— Ei, bre omule!?!...

— Până acuma, pace, unchiule.

— Iar bine. Credeam că ați înnebunit cu toții.

— Încă nu. Dar sper că în curînd o să luăm cîmpii.

10 Unchiul da trist din cap. Tînărul se uita cu plăcere la instrumentele ce umpleau casa și glumi mai departe:

— Mergem drept la Budapesta* I

— Mergeți la Golia.

Tînărul se uită la el zîmbind:

-& — Ce oraș din Transilvania e acesta?

Unchiul rîdea cu poftă:

— Turnul nebunilor de la Iași¹⁰.

— Numai la Iași sunt asemenea clădiri?

20 Bătrînul se făcu că se repede la el. Tînărul îl primi în brațe, rîzînd:

— Ți-am comandat luneta la Paris: 108 milimetri, aceea cu care se servea Napoleon în 1804.

— Chiar aceea?

— Ga focar.

— Ce lungime?

— Un metru și 60. Picior de fontă, greu. Va trebui să mai zidești ceva, ca să o așezi bine. Umbli cu dînsa prin cer, ca prin Odobești. Ce-i cu mandolina asta în trei colțuri, unchiule?

30 — O balalaică.

— Acea despre care vorbește Tolstoi?

— Acea.

— Cînți dintr-însa?

— Zdrăngănesc.

35 — Ia cîntă din țiteră, te rog.

— Nu mai cînt.

— Te rog.

— Nu mai vor degetele.

— Închipește-ți c-ai fi la Miinchen, cu Hilda.

40 Bătrînul făcea un haz nespuse, fiindcă povestea cu Hilda era o comicărie sentimentală, pentru care pă-

răsise *Pandectele*, iar conu Iordake Dedulescu era cit pe-aici să pornească de la Faraoane în Bavaria.

— Era blondă, unchiule?

Bătrînul deschise cutia țiterii și umbla cu minerul pe cheile coardelor, vorbind încet:

— Era cum era. Ce-a fost s-a dus.

10 Deodată coardele începură a tremura, cu o vibrație argintie atît de transparentă, încît tot Tirolul răsărea din visuri. O dulce îngîmăre de sunete duble înfiripa pe Hilda, „blondă cu ochii negri și albă ca o fee”, de s-ar fi zis că amindoi, unchiul și nepotul, o vedeau aidoma.

— Parcă o văd, unchiule.

Bătrînul dete din cap. Tînărul urmă:

— „Un cap frumos de înger, pe umeri de femeie”.

— Versuri de Nicoleanu.

— De la Domenii?

— Nu. De la Băzboi. Asta se face în armata noastră: poezie.

20 — Ce bine!

— Poezie în armată?

— Da. Mai cu seamă¹⁸.

Bătrînul se opri din cîntat:

25 — O Bă vă bată ungerii ca pe voi.

— Te duc în triumf la Alba-Longa carpatină, te duc pe malurile Streiului, unchiule, să cînți din țitera la Sarmizegetuza.

Apoi, apropiindu-se de el și atingîndu-l de braț:

30 — Unchiule, oare ce-ar fi făcut tanti Florica, dacă ar fi cunoscut pe Hilda?

Bătrînul se scutura tot, de ris, punînd țitera în cutie:

— Nu mai spune prostii, Alecule, și treci la piano.

— Cum edumneaeibunălasuflet, i-ar fidat stricnina.

35 — Treci la piano.

— Ai dres pedala?

— În regulă.

40 Tînărul se așeză la piano și trecu cu minile pe clape, deșteptînd parcă sufletul adormit în el. Instrumentul răspunse cu supunere, înșirîndu-și sunetele ca mărgăritarele din mătăniele unui mag.

NOTE ȘI VARIANTE

Ideea unui ciclu de romane s-a precizat în conștiința lui Duiliu Zamfirescu mai târziu, după ce primul dintre ele, *Viața la țară*, era aproape de sfârșit. Chiar atunci, el nu intenționa propriu-zis un ciclu, ci o continuare a romanului aflat în lucru, pentru care biografiile eroilor și întâmplările se dovedeau prea abundente. Abia cînd scrierea lui *Tănase Scatiu* n-a izbutit să rezolve decît «na singură dintre liniile acțiunii rămase în suspensie în romanul anterior, ciclul s-a conturat, deocamdată cu trei romane, care se opreau o dată cu moartea eroului central, Mihai Comăneșteanu. În acest moment, ciclul purta, în mîntea autorului, titlul generic: *Istoria Comăneștenilor*, menționat ca atare în prefața primei ediții a romanului *Viața la țară* — 1898 — moment în care și cel de-al treilea roman al ciclului era scris și publicat în *Convorbiri literare*. La această dată autorul nu mai intenționa, deci, să continue ciclul, lucru care rezultă clar și din scrierile sale către Titu Maiorescu. Lucrarea rămînea acum ceea ce el însuși definea: un document social și uman al vieții contemporane, al participării categoriilor fundamentale, considerate de scriitor ca alcătuitoare ale poporului român, la războiul din 1877, cel mai mare act din istoria Ilomânici moderne, după revoluția de ia 1848.

Trecerea anilor de o parte, iar de alta faptul că lăsase totuși neclaritate destinele citorva din personajele feminine din romane, fiecare dintre ele cu caractere interesante și cu drame intime distincte, l-au determinat să reia ciclul, mai întîi din perspectiva evoluției acestora; curînd însă faptele au impus desfășurări epice mai mari, și în primul rînd axarea întâmplărilor pe o problematică de primă importanță, de felul celeia din primele trei romane. Social-național în acestea, sensul ciclului întreg devine predominant național în următoarele două romane și cu atît mai mult în cel de-al treilea (oprit la primul capitol), astfel încît scriitorul avea dreptate să formuleze în aceste cuvinte obiectivele ciclului său, în prefața ediției din 1914 a *Vieții la țară* : „în glandul meu se statornicise de mult hotărîrea de a înjgheba ceva trainic, care să fie icoana vieții noastre românești [...] Am scriscinci romane, și anume: *Viața la țară*, *Tănase*

Scatiu, In război, Îndreptări și Anna, care se pot ceti fiecare aparte, dar cari coboară, unele din altele, ca rudele aceluiasi neam. Firul conducător al acestor cinci lucrări apare astăzi destul de limpede: voiam să întorc dragostea românilor către pământul lor din valea Dunării și, cu ei, să iau Ardealul".

Încă de atunci, romanul readucerii Transilvaniei în hotarele firești ale țării îi apărea problematic scriitorului, pentru că imaginația realistului nu făcea ciare căile concrete ale desăvirșirii proiectului. Nici o buni bucată de vreme după ce evenimentul s-a petrecut în realitate, planul romanului nu s-a încheșat. Scriitorul vorbea în continuare despre ciclul său ca despre o serie de romane, „care trebuiau să sfîrească, în cel din urmă, cu luarea Transilvaniei", dar nu mărturisea intenția de a mai da viață vechiului proiect: „Pe acesta ou l-am scris, căci l-a scris poporul român" (*Îndreptami*, din 16 iunie 1919).

Există temeieri să presupunem că noul roman era început la această dată, dar el se încheșă încă greu, de aceea scriitorul nu socotea potrivit să anunțe și, în același timp, nu nega cu totul posibilitatea de a-l realiza: nu-l scrisese încă, dar nu însemna că nu avea de gînd să-l scrie — acesta trebuie să fie sensul citatului de mai sus.

Cu toată schimbarea numelor — care, după cum rezultă din fragmentul existent, nu mai aparțin familiei Comăneștenilor, deci în chip normal exclud romanul din ciclul consacrat ei — am înțadrat aici cele câteva pagini existente, pentru că descoperim o înrudire clară în conceperea personajelor (între Matei Damian și bătrînul Dedulescu există aproape identitate caracterologică, precum și între Mihai Comăneșteanu sau nepotul său Alexandru Comăneșteanu și tînărul Alexandru Dedulescu din fragment), și întrucît continuitatea de problematică situează noul roman în succesiunea celorlalte cinci: el trebuia să fie, după toate cîte le anunță, acela al readucerii Transilvaniei în hotarele firești ale țării.

De la prima știre despre intenția romanului *Viața la țară*, din mai 1892, și pînă la moartea scriitorului — care va fi purtat ani lungi în inimă ideea noului roman — pe parcursul a trei decenii întregi, s-a încheșat areșt ciclul de romane, cel mai amplu din cîte s-au scris în literatura noastră pînă atunci, elaborat pe cea mai mare durată de timp și cuprinzînd o epocă de jumătate de secol, între 1868 și 1918.

Fiecare dintre ele are însă o istorie proprie, urmărită, în liniile ei esențiale, în *notele* care urmează.

Titlul *Romanul Comăneștenilor* figurează în mai multe din scrierile publicistice ale lui Duiliu Zamfirescu, în ultimii ani ai vieții sale, și a fost înșcrit pe contrapagina copertei interioare a ediției din 1922 a romanului *Viața la țară*, unde sînt transcrise în ordine — ca și pe o pagină interioară a ediției 1911 a romanului *Anna* — toate cele cinci componente ale ciclului, numerotate fiecare de la I la V. Deosebirea este că, în 1922, titlul romanului *Îndreptări* nu figurează între ghilimele ca în edițiile apărute anterior, iar pentru *Anna* nu se mai păstrează explicativul: *Ceea ce nu se poate*, înșcrit între paranteze pe copertele edițiilor din 1911 și 1916. Ediția prezentă păstrează, ca atare, formele din 1922 ale titlului fiecărui din romane.

VIAȚA LA ȚARĂ

Convorbiri literare, XXVIII, 3 — 8, iulie-decembrie 1894 și XXIX, i — 5, ianuarie-mai 1895.

În aceeași perioadă, în revistă au mai fost publicate două poezii ale autorului: *Sărmanul vultur* (decembrie 1894, cu prilejul apariției volumului *Alte orizonturi*, și *Pe mare* (aprilie 1895).

Apariții în volum în timpul vieții autorului: Ed. I — col. „Biblioteca pentru toți", nr. 162—165, Ed. Carol Muller, 1898, cu o *Prefață* a autorului; Ed. II - Idem [f.a.]; Ed. III - Idem, 1907; Ed. IV — Idem, 1914, cu o nouă *Prefață* a autorului; ed. V — col. „Scriitori români", Editura „Cultura națională", 1922, cu o a treia *Prefață* a autorului și cu reproducerea *Prefetei* la ed. IV.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA I (1898)

Este prima oară cînd Duiliu Zamfirescu își anunță public ideile viitoarelor articole din *iVoua revistă română* și *Revista idealistă* și, îndoosebi, a discursului de recepție la Academie, *Poporanismul în literaturi*. Ele figurau la această dată — 1898 — și în articolul rămas oeterminat și nepublicat, după cit știm — *Romanul și limba ronidnă*, manifest antimaioreșcian, intenționat poate, la origine, să devină chiar *Prefață a Vieții la țară*. Analizate cu atenție, tezele *prefetei* publicate descînd totuși din cele maioreșciene, întîlnite în stadiile intitulate *Direcții nouă*, din 1872; dar, venînd cu un sfert de secol după acestea și ia cu totul alte condiții, au deșteptat, cum era și firesc, împotrivirea lui Maioreșcu. Polemica scriitorului vîza o literatură constituită în cadrele trasate de Maioreșcu (Slavici, Caragiale), cea ce nu putea să nu atragă dezaprobarea criticului, vizibilă în toată corespondența sa cu Duiliu Zamfirescu și ajunsă la punctul suprem, final, în 1909, cu prilejul discursului academic, *Poporanismul în literatură*. Dar tocmai prin această polemică, Duiliu Zamfirescu își detașează într-o bună măsură literatura proprie, înepînd cu ciclul Comănește-

nilor, de principiile maioresciene, în interiorul cărora se mișcase gândirea sa estetică. Distincția se va accentua mereu de aici încolo. Reluarea IQ presă și în prefețe a argumentației epistolare către Maiorescu, față de care criticul își comunicase neaderența, nu poate fi interpretată altfel decât ca o manifestare de emancipare hotărâtă a scriitorului de tutela teoretică a acestuia, adept al formulelor clasicismului și tolerant, din motive de morală, cu literatura pitorescului rustic, premergătoare semănătorismului (Coșbuc, Slavici). Duiliu Zamfirescu era acum partizanul realismului, al tablourilor sociale vaste — de aici apelul la frescă — dar accepta și tipul literaturii clasicismului, ceea ce explică adversitatea sa față de naturalismul lui Zola. Totuși, consecvența ideii scriitorului e cel puțin discutabilă, în diferite momente și componente ale ei, fără a mai vorbi de punctele de vedere înseși privind pe scriitorii menționați, nu mai puțin controversabile, iar uneori direct nedrepte.

Ceea ce va fi de reținut, însă, e revenirea sesizantă asupra aprecierii date la apariție *Făcliei de Paște*, adică opt ani mai înainte, în scrisorile către Maiorescu. Atunci o găsea „slabă, cu o invențiune absurdă și cu o totală lipsă de estetică” (scrisoare din 11 septembrie 1889). Trecerea timpului mai netezise din asperități și limpezise judecata obiectivă, astfel că acum eroul caragealean din nuvelă era socotit de lip shakespearean; dar pentru *Năpasta* aprecierile rămân aceleași și, cu o necesară lipsă de părtinire, trebuie subliniat că Duiliu Zamfirescu numește unele caracteristici reale ale dramei. Dar tot aici devine vizibilă teza scriitorului despre lipsa de complexitate psihologică a țaranului — reluată mai târziu de Lovinescu, Camil Petrescu, Corneliu Moldovanu etc, favorizind, pentru mediul rural, pictura unei psihologii colective a personajelor-sinlează, fără o individualitate pronunțată, fără psihologie distinctă. Proza de analiză, atunci când și-o îngăduie, scriitorul o vede posibilă numai pentru mediul citadin, punct de vedere cu importanți aderenți în veacul următor.

Distanțarea de pozițiile maioresciene este deei tot niai clară și, probabil, mai ales acest rost îl are publicarea unei prefețe la prima ediție a romanului *Viața la țară*, cu delimitările atât de precise pe care și le stabilește autorul. Direcția principală a demonstrației sale rămâne aceea a promovării spiritului național, în cadrul unei literaturi realiste, departe deopotrivă de naturalism (socotit de scriitor ca funciar străin eticii românești), ca și de artificiozitățile frecvente la semănătoristi, încă nenumiți ca atare, dar genul exista în epocă și era intuit cu exactitate de scriitor.

1 — R intructva neclar ce înțelege Duiliu Zamfirescu prin lipsa „invențiunii” — numită mai jos lipsa „intrigii”, considerată drept „o țesătură de fapte îndelungate, pregătită de minți rafinate și decadente”, așa cum spune în prefață, câteva rânduri mai departe. Formulele au probabil în vedere romanul romantic, cu epică declanșată de o problemă concretă a unui personaj, de un sentiment, de un conflict intim, și încheiata, rezolvată o dată cu finalul cărții. De pildă, în genul nuvelei *Amintiri din vremuri*, care e un astfel de mic

roman cu „intrigă” și cu „invențiune”, acum depășit de scriitor. Termenii săi indică, deci, pentru primele trei romane din ciclul Comăneștenilor, intenția sa de a realiza *frescă realistă*.

2 — Duiliu Zamfirescu n-a mai scris, la apariția în volum a romanului *In război*, articolul sau articolele promise aici, despre *întreaga literatură română*; însă unul despre utilizarea limbii în scrierile de proză, a realizat: *Romanul și limba română*, rămas neterminat, luare netă de poziție în problema literaturii transilvănenilor, deschizind dezbateră ce va fi continuată în *Literatura romană și scriitorii transilvăneni (Revista idealistă)* și în *Poporanismul în literatură*.

3 — *Ponte di Rialto*, cel mai mare din podurile Veneției, având pe mijloc, de-a lungul, galerii de mici magazine, în primul rând giuvaergerii. Eroul shakespearean al dramei *Negustorul din Veneția* face parte dintre locatarii acestor prăvălioare, unde se adăposteau bogății imense.

4 — *Verona Scaligerilor* este renumitul centru arhitectonic și cultural din Italia de nord, reședință a familiei della Scala (Scaliger), care a dat numeroși seniori și primii magistrați ai cetății, în secolele X-XIV.

5 — Nicu Gane, I. Slavici sînt cei mai vizați în literatura de „dulcegării sentimentale”, „haiducisme” și „doine”. E de la sine înțeles că, din același unghi, Duiliu Zamfirescu nu va putea să aprecieze multe din nuvelele viitorului Sadoveanu, pline cu haiduci și doine, și nici întreaga literatură semănătoristă. Dar literatura folclorică și muzica populară le va prețui din plin. Scriitorul era împotriva lirismului acut în proză. Teza o vom reintîlni în scrisorile către Maiorescu, de mai târziu, când, la auzul unor doine românești, în Transilvania, rămînea ta continuare nereceptiv la proza lui Slavici și I. Popovici-Bănățeanul, însă înțelegea tentația lor de a deduce sufletul țaranului din inflexiunile și timbrul cîntecului popular: „Atita erau do frumoase și de nouă doinele acestea, atita străină (stranie?, n.n.) melancolie tremura în sfiosul lor grai, încît parcă un vis norocit ar fi venitsă-mi mîngîie în zori auzul” (scrisoare din 29 aprilie/12 mai 1902).

PREFATĂ LA EDIȚIA A PATRA

În volum poartă semnătura: D.Z.

1 — Revizuirea anunțată este de mică însemnătate, putem spune că esențială, așa cum rezultă din examinarea variantelor.

2 — „Drama de la Veneția” este formula utilizată intructva în epocă, dar aparținînd mai mult lui Duiliu Zamfirescu, pentru a denumi urmarea episodului politic foarte întortocheat, căruia scriitorul i-a fost martor, într-un fel chiar participant, și care a avut ecou și consecințe dintre cele mai neașteptate în viața sa.

Iată cum caracterizează el însuși „drama de la Veneția” într-o însemnare, purtând acest titlu, rămasă neterminată, de prin 1914—1915, deci contemporană cu prefața în cauză:

„Intr-o bună dimineață se zvoni că principele moștenitor, Ferdinand, era înamorat de d-ra Văcărescu și că vrea s-o ia de soție, cu consimțământul și sub îndemnul reginei și, ceea ce era mai grav, cu consimțământul regelui”

Lucrurile se petreceau în 1891, la sfârșitul primăverii și în vară; Ferdinand de Hohenzollern, ales de Carol drept succesor al său în tron, venise în țară în 1889 și o cunoscuse pe Elena Văcărescu (1866—1947), viitoarea poeză, din 1888 domnișoară de onoare a reginei. Duiliu Zamfirescu era foarte la curent cu toate acestea, între altele și fiindcă tatăl Elenei Văcărescu, fostul ofițer și aghiotant domnesc Ion Văcărescu, fusese numit recent șeful legăției din Roma, unde se afla scriitorul.

„O campanie violentă începu în presă. Mu erau invective, trivialități și minciuni de care să nu fie acoperită această familie. Este adevărat că reprezentat unea sa actuală nu era atrăgătoare. Viitoarea regină ar fi avut de unchi pe ilustrul Claymoor, cronicarul lumesc de la ziarul francez *L'Independance roumaine*, un personaj incredibil, care purta brațele ca femeile, unghii roze, un smoc de păr menit să-i astupe chelia de pe vârful capului, și despre care unchi se spunea că se gîdilă. Un alt unchi al viitoarei regine era căpitanul Văcărescu, un scandalagiu înfumurat, chemat de Domnul la sine. Nu mai vorbesc despre rudele colaterale de sex frumos.”

Claymoor (Mișu Văcărescu) era deținătorul *Carnetului High-Life* din *L'Independance roumaine*, de multe ori țintă a lui Caragiale (tipul cronicilor sale a fost unul din modelele rubricii *Palabras* a lui Duiliu Zamfirescu).

„Dar, în fine, aceștia erau români — continuă scriitorul — aveau adică marea calitate de a fi produsul pămîntului nostru. În copiii Elenceuței Văcărescu ar fi putut să reînvieze calitățile strămoșești, iar familia noastră domnitoare ar fi devenit, cu timpul, Hohenzollern-români.”

Scriitorul ironizează, dar proiectul regal chiar acesta era: să mai atenueze asperitățile între dinastie și țară, prin căsătoria cu o localnică (pentru „a strecura sînge românesc în vinele unei dinastii străine, destul de mediocră prin propriile sale însușiri”, cum apreciază tot Duiliu Zamfirescu în aceeași însemnare), ceea ce a stîrnit o triplă dihonie: una la ideea „împămîntenirii” familiei regale, ținută prin însuși actul aducerii ei în țară să rămînă străină, adică imparțială în principiu față de toate grupările interne; a doua în rîndurile burgheziei, care vedea tronul alunecînd spre boierime (de o înrudire-regală cu o familie burgheză nu putea fi vorba, desigur, ci doar cu una din boierime), din rîndurile căreia se recrutaseră, pînă la 1856, foștii domnitori ai țării; a treia în rîndurile boierimii însăși, toate familiile acesteia coalizîndu-se din invidie împotriva aceleia asupra căreia căzuse alegerea regală.

„Oricum ar fi, rezumă Duiliu Zamfirescu situația, la București toată lumea era de acord pentru a striga împotriva Văcăreștilor. Regele, care la început fusese «pentru s, de îndată ce prinse de veste

curentul ostil ce se forma în clasele dominante — cu intuiția simțului lui practic, schimbă hotărîrea și se declară cu holărire «contra».” Ceea ce însă n-a potolit lucrurile, deoarece fiecare șef de grupare politică vroia cu acest prilej să dea o lecție regelui — care încercase să-și creeze de unul singur alianțe interne — și totdeodată să diminueze influența lui în viața politică, influență în creștere de la proclamarea regalului și de la dotalia cu domenii în deplină proprietate. „Toate partidele se rosteau în contra căsătoriei românești (cu o româncă, n.n.) prin șefii lor Carp, Cantacuzino, Sturdza, Florescu etc; (Florescu — generalul Icn Elf), 1819—1893 — era atunci chiar prim-ministru al unui guvern în esență conservator; la el se referă Duiliu Zamfirescu în primele rînduri ale *Prefetei* la ediția a patra, n.n.); toate ziarele talmăceau «u răutate gîndurile reginei; toți folkularii și toți oratorii de cafeana invoc au, t a niște inconștienți, divanul ad-hoc (în divamirile ad-hoc se preconizase aducerea prințului străin, n.n.), soarta Poloniei și alte asemenea ineptii .. În aceste împrejurări, regina, părăsită de toate lumea, piei a din țară. Nervii săi zdruncinați: îi pricinuiau o bizară paralizie infantilă, împiedicînd-o de a umbla; de aceea ceru Bă meargă la Veneția, unde gondola permite tuturor schiopilor să creadă că nimeni nu se servește de picioarele sale”.

Scriitorul îndulcește aici lucrurile întrucîtva, dar de fapt situația ajunsese la o asemenea tensiune, încît nu era cu neputință un divorț. Sub presiunea grupărilor politice, Carol era gata să devină neînduplecat cu regina, întrucît aceasta stăruise în ideea ei cu căsătoria proiectată, ceea ce crea aproape necesitatea unei separații răsunătoare; Elisaheta însăși, jignită de zarva declanșată și de cedarea regelui, nu s-ar fi dat nici ea în lături, la un moment dat, de la o separație definitivă.

În însemnările sale zilnice din 1891, Titu Maiorescu rezuma în acest fel situația: „Vineri 14/26 iunie: Preocupări politice contra maritajului nebunește împins de regina între moștenitorul Coroanei. Ferdinand și Elena Văcărescu. Mitică Sturdza scris regelui în privința aceasta. Regina amenință divorțul, dacă nu primește regele; Ferdinand cu sinucidere.”

„Luni 17/” - Aceași căldură. Ieri S/a-^/j audi-ența lui Carp la rege, trimisdenoi în chestia Ferdinand-Văcărească. Regele a declarat că nu se va face căsătoria și că Ferdinand va pleca marți în străinătate.”

Divorțul n-a avut loc, nici sinuciderea. S-a ales soluția cea mai calmă: un exil al reginei, parte voluntar, parte silit, era salvator și Sutea atenua lucrurile. La mijlocul lui iulie 1891, Elisabeta ajunsese la Veneția, sub pretextul îngrijirii sănătății, în realitate pentru a lăsa timpul să tempereze toate patimile. „Noi, cei de la legăția de la Roma, primim ordin să ne punem la dispoziția majestății-sale” — notează scriitorul. Aparent era un serviciu diplomatic, impus de prezența în Italia a suveranei; în realitate erau trimiși oameni socotiți „de încredere” pentru a supraveghea mișcările exilate și lumea cu care venea în contact. Duiliu Zamfirescu a aflat aici un bun prilej de a cutreiera zilnic minunatul oraș, reîntînd scene cu totul sugestive, pe care însă trebuie să regretăm că nu ni le-a lăsat consemnate deeft, cu totul fugar, și ducînd o viață de farniente, scăpat pentru prima.

dată pentru o perioadă mai lungă da atmosfera căminului, socotit de el, oricum, o constrângere.

În ce privește „drama” reginei la Veneția, ea s-a rezolvat cum se rezolvă de obicei astfel de conflicte în familiile monarhice: mama Elisabetei vine în orașul lagunelor să medieze împăcarea, Carol vine de asemenea aici, după ce în țări chestiunea se aranjase convenabil și se făcuseră promisiunile de rigoare, iar în septembrie același an perechea regală era prin orașele Italiei într-o vizită neoficială, împăcată după „drama de la Veneția”. Un an mai târziu se hotărî căsătoria principelui moștenitor, care avu loc la sfârșitul anului 1892 cu Măria de Maraa Britanie și Irlanda, nepoata reginei Victoria a Angliei.

Pentru scriitor, însă, intimplarea capătă cu lotul alte proporții și are consecințe dintre cele mai neprevăzute; adevărata „dramă de la Veneția” este a sal

Mai întâi, încă de la Roma, o suspiciune planează asupra tânărului diplomat; aceea de insubordonare față de cerințele ministrului. Duiliu Zamfirescu refuză rolul de informator în slujba oficialilor din țară, cu privire la activitățile familiei Văcărescu, aflată la Roma, rol pe caro i-l impuneau serii săi ierarhici. Ciorna unui raport confidențial din această perioadă (datată 29 noiembrie 1891) ne arată ci diplomatul înțelegea sa rămîn3 in limitele atribuțiilor lui propriu-zise și respingea orice misiune subsidiară, îndeosebi aceea de agent însărcinat cu urmărirea familiei Văcărescu: „Negreșit, înfîlnjndu-se cineva în toate zilele cu aceleași persoane — spune Duiliu Zamfirescu, apelînd la logica simplă a lucrurilor — nu se putea să nu se vorbească si de chestiunea ce le interesa mai presus de toate (logodna lui Ferdinand cu Elena Văcărescu, supărarea regelui cu regina etc, n.n.); dar convorbirea aceasta era o luptă continuă de ambele părți, între dorința de a afla și la rlndul său de a nu spune decît generalități — așa încît, în fond, era o paralizare reciprocă a oricărui fel de confidență... Afară do aceasta, d-le ministru, chiar presupunînd că s-ar fi putut afla ceva, aceste lucruri se puteau ele scrie? Și dacă, mai mult, am admite că se puteau, nefiînd menite arhivei (deci Duiliu Zamfirescu presupunea că raportul secret va fi imediat distrus de adresant, n.n.) — nu mai puțin rămînea faptul moral de a raporta confidențele unei terțe persoane, pentru care trebuie să aibă cineva aptitudini speciale ca să-l poată face. Eu nu le am, și chiar dacă le-aș avea, ar fi inutile, fiindcă nu știu nimic important.”

Este de înțeles că Văcărești! n-ar fi trecut la destăinuirii intime în fața tînărului de abia 30 de ani, necunoscut lor, decit dacă și l-ar fi știut prieten — ceea ce Duiliu Zamfirescu nu era. Mai sigur e deci eă scriitorul nu știa „nimic important”, cum spune el însuși, dar numai atitudinea rebelă față de ordinea ministrului (C. Esarcu) era un argument serios In defavoarea sa.

Dacă trebuia să aibă o opinie proprie — între punctul de vedere al regelui și cel al reginei, cu privire la căsătoria lui Ferdinand — scriitorul era de partea Elisabetei, și această poziție o subliniază și In însemnările menționate, din epoca 1914—1915, iar raportul din septembrie 1891 nu face un secret din ea. Căci, în continuare, el apără pe Văcărești de suspiciunea unor manopere și-i prezintă ca pe niște oameni loviți nedrept de o întîmplare în care ei nu au vreo vină.

Insubordonarea față de poruncile ministrului se adaugă la fapte mai vechi ale diplomatului, anume de pe cînd era ziarist la *România liberă* și, de exemplu, îl ataca pe rege în chestiunea dotației. Față de Carol și D.A. Sturdza, Duiliu Zamfirescu se afla încă o dată de cealaltă parte a baricadei. Plecarea la Veneția — din ordin și cu aceeași misiune de urmărire polițienească a comportărilor reginei

— l-a pus în alt conflict cu oficialii, căci și aici trimisul guvernului se dovedește neguvernamental. Totuși, și aceasta s-ar fi trecut cu vederea, dacă n-ar fi început să apară în ziarul *Constituționalul* un șir de corespondente venețicne, despre regină, semnate Loredano — In care oficialii și o mare parte a presei cred a ghici mîna lui Duiliu Zamfirescu. Duiliu Zamfirescu semnaleză lui Fsarcu că nu e el autorul și-i cere voie să dezmință public, ceea ce ministrul nu îngăduie, ea ulterior bănuiala să se întărească și tînărul diplomat să fie sancționat. „Nimeni mai bine decît cei de la *Constituționalul* nu poate ști cît e de falsă și de absurdă această acuzare, prin urmare să răspundă cu seriozitate că nu șade frumos să se lege cineva din senin de capul unui om” (scrisoare către Titu Maiorescu din 26 septembrie 1891), se plînge Duiliu Zamfirescu de afirmațiile că el ar fi una cu „ticălosul de Loredano — cum ar fi zice Caragiali.”

Constituționalul dezmente el însuși știrea, prin note scrise chiar de mîna lui Maiorescu — ziarul era organul grupării junimiștilor, apărut în urma fuzionării *României libere* cu *Epoca* (1889) — în termenii următori: „Față cu știrile neexacte care tot se mai răspîndesc prin unele ziare, declarăm din nou și pentru a treia oară că d-l Duiliu Zamfirescu, secretarul legațiunii de la Roma, nu este și nu a fost niciodată corespondentul ziarului *Constituționalul*, că nici un rînd nu ne-a venit vreodată de la d-sa, nici direct, nici indirect, că

Pîn urmare și îndeosebi corespondențele noastre din Vnezzia și Pallanza, semnate Loredano, nu sînt nici scrise, nici inspirate de d-l Zamfirescu” (*Constituționalul*, III, 16 sept. 1891).

Chestiunea, trebuie recunoscut, rămîne întrucîtva încurcată — și nu e exclus ca, totuși, Loredano să nu fie cu desăvîrșire străin de Duiliu Zamfirescu, cu toate dezmințirile din ziare. Cum ziarul era junimist, o înțelegere a scriitorului cu Maiorescu nu este exclusă — deși documente scrise nu avem. Adresările aluzive și cu ton de împuțare ale lui Duiliu Zamfirescu către Maiorescu, dezmințirile atît de categorice ale acestuia In ziar, pot fi și adevărate, dar tot atît de bine și indiciile unei convenții excelent păstrate de ambii. Fapt e că această nouă disciplină — aparentă sau reală — nu mai este atît de lesne trecută cu vederea, și diplomatul, încă o dată aflat în direct conflict cu regele, este, la prima mișcare în corpul diplomatic, mutat mai întli la Atena (iunie-decembrie 1892), ceea ce era echivalent cu o retrogradare și în orice caz cu o sanliune, apoi, — cu toată explicația pe care o dă chiar regelui (în cursul unei audiențe, în noiembrie 1892)

— la Bruxelles, adică tot departe de familia rămasă la Roma și sporiță, în martie acel an, cu încă un copil.

De aci înainte, tăierea consecventă de la avansări, respingerea la Academie, represiuni care vor continua, mai fățiș sau mai pe oculte, încă mai bine de un deceniu, sînt ultimele consecințe ale „dramei de la Veneția”, datorite nu faptului că scriitorul o văzuse „prea

de aproape", cum însuși spune, ci pentru că în această chestiune luase atitudine într-o direcție care nu coincidea cu a regelui și a frunțașilor guvernului.

3 — *Tricupis*, Gharileos, om politic grec (1832—1896), ministru de externe, șef al guvernului, bun organizator, însă și-a atras nemulțumirea naționaliștilor pentru politica sa de apropiere față de turci.

4 — *Gherasim Safirim* (Saffirinu) zis *Craioveanul* (1849—1922), figură bisericească în țara noastră, a cărui carieră a făcut vîlvă la începutul secolului XX. Originar din Oltenia, a fost mai întii profesor la Tg. Jiu, apoi, intrînd în viața monahală (1873), urcă toate treptele ei, iar după ce face studii teologice la Atena, se întoarce în țară (1894) și e numit episcop de Roman (1900); se remarcă prin viața sa corectă și prin reformele încercate dar neizbutite, în urma cărora intră în conflict cu sinodul bisericesc din România. Anatemizîndu-l și fiind anatemizat de acesta (1911) se retrage la schitul Frăsinet. Chestiunea în litigiu se referea la raporturile între biserică și stat. Ierarhia clericală înaltă constituise un „consistoriu superior” al episcopilor, organ bisericesc de control, care urmărea să devină for autonom, detașat de stat, ceea ce-i dădea o mare autoritate în interiorul țării, dar îi scădea capacitatea de influențare în viața publică. Safirim a sesizat aici un prim pas către separarea între stat și biserică, pas real dacă se constituia „Consistorial”.

5 — *Lepanu*, localitate situată în sudul părții continentale a Greciei, nu departe de Missolonghi, port la strîmtura dintre golful Patras și golful Corint, locul unei excepționale victorii a flotei spaniole, condusă de Don Juari de Austria, asupra celei turcești, în 1571. Aici s-a acoperit do glorie și a fost rănit Cervantes, „ciungul de la Lepanto”.

6 — „Regele Lsopold” este Leopold al III-lea, aflat pe tronul Belgiei între 1865 și 1909, organizator iscusit și apărător al independenței țării.

7 — „Regele erou” al Belgiei a fost Albert I (1875—1934), remarcat prin opoziția față de cererile prusace. În 1914 s-a împotrivit cu armele trupelor invadatoare. Duiliu Zamfirescu își scria prefața chiar în zilele cînd se duceau luptele pe teritoriul Belgiei.

8 — Numele ministrului belgian era „mare cît pămîntul”, în sensul că familia Merode era una dintre cele mai vestite ale țării, veche de peste opt secole și remarcată prin răsunătoare fapte de arme în trecut. *Henri comte Merode*, marquis de Rubempre (1856—1908), de care e vorba aici, a fost una din figurile centrale ale politicii belgiene în epocă, îndeosebi în urma retragerii sale din funcția de ministru de externe, ca urmare a neînțelegerilor cu regele în privința atitudinii față de Congo.

9 — *Dupahpre*, ortografiat mai departe: *Rubanpre* (sau prima dată e greșeala de tipar?) se potrivește cu al eroului balzacian Lucien Chardon *fLes Illusions perdues și Splendours et miseres des courtisanes*), care și ia numele *Luciet de Rubempre*, cel veclii fiind banal și lipsit de rezonanță: chardon = ciulin.

10 — *Bxarku* (Esarcu), Constantin, om politic, animator cultural și publicist (1836—1898), a fost diplomat, ministru, președinte al numeroase societăți înființate de el — între acestea „Ateneul Român”, în care a activat și Duiliu Zamfirescu; el era ministru de externe în perioada cînd scriitorul a fost învinuit de a fi autor de corespondențe nesemnate în ziarul *Constituționalul*. De atunci datează animozitatea.

11 — „*Je ne suis pas Varon*” — pronunția greșită (V în loc. b) a personajului îl făcea să numească un *baron* cu numele consulului roman Varron, înfrînt de Hanibal la Cannae (216 î.e.n.), sau al poetului Varon (116—27 î.e.n.), cunoscutul enciclopedist al antichității romane.

12 — D.C. Ollănescu murise în 1908; Duiliu Zamfirescu îl succedase în fotoliul Academiei.

PREFAȚĂ LA EDIȚIA A OINCEA

1 — În realitate au fost peste 16, nu 15 ani de stagiul românesc; scriitorul se referă numai la aceștia, din perioada diplomatică de peste 18 ani, petrecută în străinătate, întrucît numai ei — nu și cei doi ani de la Atena și Bruxelles — repreiintă legătura cu solul de unde au pornit cuceritorii Daciei traiane, adică „sursa” idealului național al Unirii.

2 — „Literatura sublocotenenților de pe front”. Ostilitatea scriitorului e împotriva unei pseudo-literaturi, jumătate senzațional-exaltată, jumătate de lamentații sentimentale, în întregime lipsită de idei și de patriotism, care făcuse epocă, dar din care nimic n-a înfruntat trecerea timpului. El nu are eituși de puțin în vedere scrierile cu caracter militant, exprimînd spiritul revendicativ al soldaților din tranșee — ci se referă la o categorie intermediară, cu o poziție socială și politică nedecisă. La data cînd se scria prefața prezentă, nici unul din romanele importante de război nu apăruse: *Pădurea spinzuraților*, *Intunecare*. *Ultima noapte de dragoste, intia noapte de război* etc.

3 — Polemica deschisă cu punctul de vedere al lui Spencer asupra patriotismului o făcuse Duiliu Zamfirescu în din romanul *In risboi*, în convorbirea dintre Mihai Comăneșteanu și maiorul Șonțu, în ajunul atacului de la Grivița.

4 — Scriitorul nu era de acord cu științele sociale cu preocuparea de a descoperi caracterul legic al unor fenomene ale dezvoltării sociale, de a formula legile economice etc. Se observă numai deocamdată că el lasă intenționat la o parte numai această latură a științelor sociale, adică cea esențială și care conferă ciclului respectiv de preocupări și activități rangul de știință. Reducerea științelor sociale la biologie, religie, geografie, psihologie, etică, lingvistică etc. este nu o simplă îngustare a sferei noțiunii, ci o înțelegere a ei într-un sens care nu are nimic de-a face cu realitățile domeniului. Totuși, definiția dedusă aici pentru patriotismul privit în funcție de entitățile și condițiile mediului concret de viață, de tradiție, istorie, geografie, limbă etc. este logică, realistă.

5 — Fie că este considerată, desigur, epopea *întregului* război troian, dar Duiliu Zamfirescu caracterizează opera homerică prin titlurile ei versuri, din invocația către muză, și prin titlul primului cînt: *Furia lui Ahile*.

*Cîntă, zeiță, mînia ce-ai aprins pe-Ahil Peleanul,
Patima trudă ce-aiheilor mii de amaruri aduse.
Suflete multe viteze trimise pe lumea cealaltă.
Trupul făcîndu-le hrană la dîni și la feluri de paseri
Și împlinită fu voia lui Zeu*, de cînd Agamemnon,
Craiu născut din Atreu, și dumnezeescul Akile
- | S-au dezbinat după cearta ce fuse-ntre dînșii iscată.*

(Trad- George Hurnul)

Furia lui Ahile, următoare acestei dispute, este cea care inaugurează lungă serie de episoade ale 1 ?gendarei și eroicei tragedii consumate în ultimul din cei zece ani ai asediului Troiei.

VIATA LA TARĂ

Procesul de elaborare a romanului *Viața la țară* — primul din ciclul Comăneștenilor — a fost mai îndelungat decît s-ar bănuși și mai complex. Cea dintîi mențiune concretă, care nu lasă nici o îndoială că este vorba despre acest roman și nu despre vagi proiecte, o găsim în scrisoarea trimisă la 12 mai 1892 din Roma, lui Maiorescu; „Citesc jurnale, foiletoane, mai cîte un eapitol din Gregorovius, fără șir și fără vlagă. O veșnică neliniște mă stăpînește. Întrevăd niște crîmpeie de roman, cu lungi șesuri de țară, dar toate învăluite într-o piclă ca de Bărăgan”. Starea sufletească din acel moment trebuie să fi fost destul de apăsătoare, de vreme ce el întrerupe chiar aici scrisoarea către Maiorescu ca să n-o reia decît la 29 mai (s-ar putea ca prima din cele două date să fie stil vechi, astfel că diferența n-ar fi, în acest caz, decît de 5 zile), iar primele cuvinte care urmează atestă continuarea aceleiași stări; „Reiau firul întrerupt. Ceasurile trec, pline de huietul vieții, și nimic statornic nu se împînzuește.

M-am hotărît să le las să treacă fiindcă altfel ajung la «cînd n-avem ce face», fel de literatură la care îmi pare că s-au oprit Caragiale și Alecu Vlahuță”. Literatura de felul „cînd n-avem ce face”, adică fără profunzime, de care îi învinuiește pe cei doi scriitori, vizează îndeosebi conferința de orientare antijunimistă *Găște și găște literare* a lui Duiliu Zamfirescu e nedrept cu ambii confrăți atribuindu-le calificarea de mai sus, dar ceea ce merită reținut e că, în ce-l privea, dorea să realizeze o literatură *de profunzime*. Hotărîrea sa e cu atît mai meritorie, cu cît în cei aproape patru ani de cînd era la Roma nu dăduse o lucrare mai substanțială despre țară. Romanul *Lume nouă și lume veche...* era apreciat de el însuși ca fiind slab, iar în poezie îl ispiteau tot mai mult privescările și legendele Italiei.

Dacă trebuie căutat un fapt din viața care l-a zguduit, cristalizîndu-i frămîntarea și neliniștile amintite, acesta trebuie să fi fost constituit de urmările călătoriei în țară, din ianuarie-februarie 1892, prima după plecarea în misiune diplomatică. Revederea țării i-a deșteptat senzații foarte contradictorii, dar ele s-au compus într-o viziune în care lucrurile cețoase, chiar negre, constatate în țară, sau împrăștiate în memorie din ceea ce știa dinainte, se amestecau cu privescări dragi, prilejuitoare de amintiri plăcute, cufundate într-o atmosferă de cald lirism. Peste toate acestea se suprapuneau peisajele admirabile ale Italiei și o iarnă splendidă, văzută la Graz, în drumul spre sau dinspre țară. „Cu ce nespuse dorință de țaiă pornisem! îi scria el criticului, la cîteva zile după sosirea la Roma, la 2 martie 1892. După ce dărimasem o parte din iluziile asupra Italiei, veneam cu imaginea țării idealizată poate prea mult, văzînd în minte zăpadă, sănișii alunecătoare, virfuri de nasuri femeiești ieșind anonime din gulere de blană, și, mai restrîns, prietene, prieteni, slrade, case, lume, birjari, pecari-i cunoșteam și pe care acum ori nu-i mai găseam, ori Si găseam schimbați. Și astfel, o nouă operație de distrugere: noroiul dărîma imaginea zăpezii, trăsurile și caldarîmul prost pe aceea a sănișilor, nasurile întregi iluzia virfurilor anonime”.

Prima concluzie este, deci, nefavorabilă peisajului social și uman natal și aceasta îl face să prefere mai întîi peisajul roman, apoi iarna văzută la Graz, ambele străine. Nesiguranța temeiniciei acestei concluzii îl face totuși să șovăie a se așeza la scris — rezultatul trebuind să fie în acest caz o carte de acută critică socială — în schimb îi creează o detașare de multe lucruri scrise pînă atunci, îndeosebi de romanul *Lume nouă și lume veche...* și de studiul despre Tolstoi, rămas de altfel neterminat. „Tot aștept să se așeze drojdiile drumului, ca să reîncep a lucra, notează în scrisoarea amintită, din 2 martie 1892. Pînă acum nu numai că nu mi se limpezește nimic în minte, dar încă *Lumea* cecăeetc. îmi face silă și Tolstoi mă descurajează”.

Așteptarea unui a) doilea copil îl pasionează și-i prelungeste neliniștea, iar sosirea lui pe lume (e vorba de viitorul scriitor, Al. D. Zamfirescu, n. 6/18 martie 1892), în loc să-l lege și mai mult de pămîntul Italiei, cum ar fi fost de așteptat, îi sporește nostalgia patriei. Iar aceasta îl face să adopte o atitudine de rezervă, de intelectual sceptic, o filozofie țărănească, după cum însuși spune într-o altă scri-

soare către critic (20 martie 1892), și să se aplice intens asupra activității curente.

Frământarea prin care trece îi aduce așadar în minte mediul rural idealizat, sublimat în figuri pure. Evenimentele sînt interpretate din această perspectivă. Prezența la Roma a lui Iacob Negruzzi și a soției sale, în această perioadă, îi reînvie în amintire nu doar cadrul cultural, cunoscut de la București — ci icoana țării. „D-lor purtau spre mine nu numai persoanele proprii, ci un mediu local incîntător”, „parfumul țării... venise cu d-lor” (scrisoare către Titu Maiorescu din 12 mai 1892).

Viața la țară și celelalte două romane următoare, cu sensul lor deosebit de al prozei anterioare a scriitorului, sînt prin urmare rezultatul unei vii intensificări pe care au cunoscut-o în primii ani ai stagiului italic sentimentul tragic al depărtării scriitorului de patria sa și senzația unei singurătăți de un chip anumit, o înstrăinare pe care, pe căi diferite, scriitorul voia să o compenseze. Lucrul se va petrece mai întîi în ceea ce privește necesitatea utilizării limbii românești, în formele ei socotite cele mai pure: vorbirea țaranilor sau acelor din imediata lor apropiere — moșierii legați de pămînt. „Vorbesc românește ou oamenii pe cari îi înfiripează fantazia în romanul de care vă rscriam” — se confesa cu căldură scriitorul iui Maiorescu (scrisoare din 2/14 august 1893); compensarea amintită se petrece însă, cu atît și mai mult, în latura ei majoră, prin idealizarea acestor moșieri legați de pămînt (Dinu Murguleț, Sașa Comanășteanu), a țaranului care-si iubește instinctual, inconștient, locurile natale și pămîntul pe care-l lucrează (baciul Micu, alți țărani din Ciulniței și Balta), a intelectua-lului fin din speța lui Matei Damian, care se stabilește în satul părintesc și se leagă de „viața la țară”.

O altă mențiune, deasemenea concretă, despre noul roman, apare UV toamna lui 1892, cînd pare că proiectul se închegease, deoarece îl comunică din Atena lui Maiorescu în acești termeni: „Viața actuală, apropiere de lume, puțină. În schimb, multă seninătate sufletească, fel de fel de visuri și de planuri a dormîr debut, proiecte de romanuri a căror pinză se desfășură întregă, așa că, dacă aș avea un mijloc de a le scrie deodată, aș împăna lumea cu comedii pe perete” (scrisoare din 28 septembrie /10 octombrie 1892). Romane „a dormir debut” se poate înțelege: plicticoase — dar va trebui să admitem mai degrabă: lungi, deci e potrivit să credem că e vorba tocmai de ciclul în cauză.

Ceva mai tîrziu îi comunica lui Iacob Negruzzi dorința și satisfacția de a lucra la „un crlmpei de roman, început demult” (scrisoare din 14/26 decembrie 1892). De mult — să însemne oare numai intervalul mai-decembrie? Faptele arată că e vorba de o durată cu mult mai mare.

Că proiectarea, în linii mari, a romanului este mai veche decît anul 1892 o dovedește și următoarea mențiune dintr-o scrisoare către Titu Maiorescu, care arată că primele coordonate, scheme ale romanului *Viața la țară*, datează cel puțin din vara 1891, adică sînt vechi cu încă un an față de mai 1892: „Vă făgăduiesc un roman (pe care nici nu l-am început), foarte frumos pentru capul meu, care îl cuprinde vag, întreg, cum noaptea cuprinde toate constelațiunile cerești. Sunt

de o lipsă de modestie infamă, dar vă spui ceea ce este; eu îl văd foarte interesant, și asta și e, în fond, fericirea de împînzii nevoi omenești pe firul fantaziei noastre” (scrisoare din 31 august 1891). Ideea de bază i-a încolțit însă chiar mai înainte, căci iată cum se sugerează ivirea în mintea sa a unei problematici sociale complexe, din care se concretizează ochilor noștri măcar unele din personajele ciclului întreg și în orice caz intenția, nemărturisită încă, de a scrie un fel de cronică a momentului:

„Eu socotesc că niciodată societatea românească nu a înfățișat un mai mare interes din punct de vedere literar. Pe temelile unei idei politico-sociale a răposatului Brătianu, s-a ridicat o lume aproape nouă: lumea arendașilor. La început discuții, și prin urmare liberali, deveneau treptat conservatori, cu cît își măreau averile” (scrisoare din 21 mai 1891). Urmărind în continuare, nu fără întemeiere, conștințele fenomenului, el descoperea că, pe plan social, a fost „reaacțiunea țărănimii care în 88 și 89 s-a manifestat printr-o răscoală agrară”, pe plan politic a doblndit avînt aripa junimistă a partidului conservator, iar în plan literar s-a ivit o bogată sursă de inspirație, în viața categoriilor mijlocii, nu cu totul rupte de psihologia satului, dar și fără să mai aibă legăturile puternice cu satul, care să le dea echilibru și perspectivă — și în același timp, nici îndestul de pătrunse de cultură și civilizație. „A studia lumea asta ar fi interesant”, adaugă scriitorul, trecînd apoi la o idee pe care o crede a lui Titu Maiorescu, scrisă sau rostită undeva, că „povestuci poporane, novelele... nu mai răspund lumii cetitoare de la noi”, deci e nevoie de „o lucrare temeinică și absolut personală”, de natura să umple acest gol. Cu abilitate, Duiliu Zamfirescu formulează că această lucrare el o vede realizată nu în domeniul eseisticii, al sociologiei, și nici de un om ca Maiorescu, „âruia îi era rezervat domeniul „criticei senine, pătrunzătoare”; trebuie să înțelegem că înfăptuirea operei respective viza *literatura* și ea stătea, în acest caz, în sarcina altcuiva. Iar cum într-un paragraf anterior arăta, cam nebulos, că nuvelistii epocii — Odobescu, Caragiale, Delavrancea — sau poetul Coșbuc nu puteau fi cei presupuși a da oglinda perioadei, ne rămîne să deducem că el însuși, Duiliu Zamfirescu, ar fi putut nutri acest gînd. Ceea ce se concretizează în scriso-

rile menționate din august 1891 și martie-mai 1892, cînd notează, atît de frămîntat, neliniștile care-l stăpîneau.

Cum *Lume nouăsi lume veche...* era terminat încă din primăvara 1891, cînd și începe să apară în *Convorbiri literare* (aprilie-decembrie 1891), înseamnă că scriitorul era acum cu totul disponibil pentru a trece la noul roman, a cărui elaborare va dura doi ani: prima parte, în formă socotită definitivă, era expedită *Convorbirilor literare* în ultimele zile ale lui 1893. „Eu, de Anul nou, am trimes *Convorbirilor* întîia jumătate a romanului, pe care mi-o ceruse d-l Negruzzi; în -curînd voi trimite și restul. E probabil că voi fiace cu protagoniștii din romanul de acum, *Viața la țară*, un al doilea, *Viața la oraș*, sau «eva asemenea. Co s-o alege din munca mea nu știu. Dar nimic n-o să mă răsplătească de vremea pierdută și ideenergia cheltuită, mai mult decît însăși această cheltuială. Am trăit un an și jumătate cu lumea mea Închipuică, în așa bună prietenie încît acum îmi pare rău că mă despart de dînsa” (scrisoare către Titu Maiorescu din 2/14 ianuarie 1894).

Este în afara oricărei îndoieli că închegarea *Vieții la țară* și chiar a tuturor primelor trei părți ale *Romanului Coniănepților* s-a petrecut paralel cu pregătirea și cu scrierea studiului intitulat *Leon ToUioi, (Convorbiri literare din august-octombrie 1892)*, întrerupt și nemai-continual, probabil și din cauza muncii la roman, care-l absorbea pe de-a-ntregul.

Prima intenție de titlu a fost *Viața la țară*, dar eurînd apare o alta. *Pe arătură* (scrisoare către Titu Maiorescu din 20 iunie 1892), desigur ca să sublinieze și mai viu legătura cu pămîntul și accentul pus de scriitor pe raporturile boier-țăran, socotite drept esențiale pentru atmosfera mediului rustic al epocii. Aceasta atmosferă devenea la el tot mai mult idilică, privită și ca un refugiu din lumea în care trăia, de care era legat și unde avea destule neplăceri: era exclus mereu de pe lista înaintărilor, alții inferiori trecîndu-i înaintea, era persecutat stăruitor de minister (mutarea întempestivă la Atena în vara 1892 și de aici la Bruxelles, după șase luni, apoi manevrele lui D.A. Sturdza la Academie, pentru a-i împiedica alegerea ca membru corespondent, unele neînțelegeri cu prietenii intimi D.C. OHănescu, N. Petrașcu) etc. Prin contrast cu astlel de neplăceri, romanul îi prilejuia retragerea într-o zonă socotită pură: „Acum trăiesc cufundat în atmosfera romanului pe care-l scriu, o atmosferă limpede, de țară, în care găsesc scăpare de toate mizeriile vieții” (scrisoare din 5/17 iunie 1893), „Lucrul avea să-l confirme și un an mai tîrziu, tot către critic, cînd «imanul era gala și începea să apară în *Convorbiri literare*: „Veți cel» *Viața ta țară* și veți vede» cSmi are nimic a face cu preocupările în care am trăit cînd am scris-o, după cum va fi, sper, cu noul roman pe care voi să-l încep: *Viața la oraș*” (scrisoare din 20 mai / 1 iunie 1894).

Pe parcursul lucrului la roman, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu ne țin mereu la curent cu ritmul scrisului și cu problemele *ivite*. „Pentru iarna viitoare, veste bună: romanul gata [va fi gala] și s& vedeți că are să meargă poate mai bine ca celelalte” (scrisoare către Iacob Negruzzi din 7/19 iul. 1893); „Eu scriu romanul cel neisprăvit, care, dacă n-o fi nimic tot are să fie ceva: o icoană adevărată a cîmpului, sau poate și mai puțin decît aît: o iluzie a mea despre asta” (scrisoare către Titu Maiorescu din 6 aug. 1893). I se releva, pentru autenticitatea cărții, necesitatea de a stabili felul cum vorbesc țărani, eliminînd pe l final la substantivele articulate (scrisoare din 2/14 aug. 1893). Stă la îndoială dacă să căsătorească pe Sașa cu Matei, sau să-i despartă (scrisoare din 3 oct. 1893] — deci nu înaintase prea mult dincolo de jumătatea cărții, situație care se menține și în noiembrie („Romanul e la pagina 135 și încet, încet, merge înainte... Sper pînă la finele anului 6ă-l sfîrșesc”; — scrisoare către Titu Maiorescu din 13/25 nov. 1893). Și tot fișa. în continuare, pînă Urziu în 1894.

Dintre toate chestiunile pe care romanul i le ridică prin cea inerentă, continuă modificare a profilurilor eroilor și a desfășurării scenelor, care se petrece totdeauna pe parcursul elaborării unei scrieri de proporții, este cu deosebire semnificativă, sub raportul teoretic și sub acela al definirii unei tonalități generale în literatura lui Duiliu Zamfirescu, corespondența cu criticul privitoare la relațiile Sașei cu Matei Daiaian. Ajuns la momentul cînd aceștia își dau seama că se

iubesc, scriitorul a avut ezitări în a hotărî cursul destinului lor viitor în roman. El a stat la îndoială dacă să dezvolte mai departe în chip fericit povestea celor doi, dîndu-i o coloratură optimistă, adică făcîndu-i soț și soție — sau să-i despartă, lăsînd prin aceasta și eroilor și cititorilor insatisfacția lucrurilor pozitive posibile dar ratate, din voința oamenilor sau din felul cum viața răstoarnă intențiile lor cele mai bune. Problemei el îi acordă o importanță estetică hotărîtoare, implicînd sensuri adinei ale romanului și ale mediului abordat. I se adresează deci lui Maiorescu specificînd că-i cere „povețe în materie de estetică”*: „Am ajuns cu romanul la o răscruce dedrumuri, de unde nu știu bine încotro să apuc. Sunt două căi deschise' una verde, senină, pe care ajungi la limanul fericirii; alta tristă, uscată, pe care nu ajungi nicăierea. În cîteva cuvinte, e vorba de o femeie care a iubit întotdeauna pe un om. pe tăcute, de departe — și de un om, care, spTe a implini dorința mame-sei moartă, vrea să ia pe această femeie. Un unghi al omului, care era prieten și tutor moral al femeii (orfane) pune lucrurile bine la cale, dar caută să intln.ieze căsătoria, spre a-i lăsa lui *limp* să se încredințeze că. Insurîndn-se, nu implintșle numai dorința mă-sei, ci și pe a lui proprie. E vorba de a ști dacă îi înșor sau nu. împrejurările'sunt astfel încît amîndouă soluțiile pot deveni logice. Caracterele sunt rezervate, suflete întoarse spre ele însele, așa incit o lipsă de explicare completă, le plus petit froLisement, poate împiedica apropierea lor — deși ea îl iubește și el nu e departe de a o iubi.

Astfel se prezintă problema. După tonalitatea generală a romanului, ar trebui să-i fac sa apuce drumul cel verde, fiindcă pînă aci totul e limpede și lipsit de histerism. Scena se petrece la țară. Sentimentul dominant este pietatea filială, dorința de a intra adine în firea noastră romanească, atît ca natură cit și ca psihologie. Femeia care e pe drum de a deveni *femeia iubită* stă și ea la țară, e lipită de pămînt prin tradiții de familie, prin creștere și prin legături de rudenie. Astfel cî, insurîndu-i, nota de pînă aci se păstrează, lucrurile se sfîrșesc cu bine într-o fericire temeinică, serioasă. Dacă nu-i înșor, nota se cernește, firea dă în iarnă și se îmbrumcăză, sufletele se ascut în durere și priod mai cu înlesnire farmecul trist al vieții noastre romanești.”

Argumentația autorului pare să nu aibă deocamdată în vedere o direcție, să nu atirne mai greu în nici o parte, cu toate că el singur recunoaște că ar Ji mai în nota atmosferei de pînă aici a romanului ca Sașa și Matei să se căsătorească. Tentația modului cum a rezolvat pîuă acum astfel de împrejurări, în nuvelele anterioare, *Blaue Donau. Amintiri din vremuri. Spre mare. Un trandafir* etc, îl purta către a-i -despărți, așa cum avea să facă, *di* altfel, cu Tincuța și Mihai „Natura mea, scrie el în continuare, mă poartă către a doua soluție. Dar eu foarte adesea mă păzesc de natura mea, în estetica'. Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporția în care iulră căldura în dinamică, să fiu adică tot, dar să n« *par* nimic” (scrisoare din 3 oct. 1893).

Definirea în acest chip a sensului și limitelor prezenței concrete a scriitorului în opera literară indică din plin o concepție realistă, pe artistul realist. Scriitorul se ferea, prin urmare, în această perioadă, să creeze eroilor centrali deznodăminte către care înclina firea sa — în adevăr întreapa sa nuvelistică de început e un lung șir de astfel

d« iubiri nedecarate, neîmpărtășite, nefericite (ca a scriitorului însuși, în tinerețe, pentru Eliza Ioanid). Episodul Mihai-Tincuța rămâne o firzie prelungire a unor finaluri tragice, preferate mai înainte de scriitor, în rezolvarea raporturilor între îndrăgostiți. Că la aceantinuă tristețe, la „a doua soluție” decare vorbește, recurgea mai frecvent scriitorul, o dovedește și marea majoritate a poeziilor sale. Întrebarea pusă criticului nu era așadar o cochetărie, ci era una din probele importante ale scopului urmărit de scriitor cu romanul său — un scop educativ, am spune chiar transformator: aducerea în fața cititorului a unui exemplu de „fericire temeinică, serioasă”, realizată prin ceea ce Duiliu Zamfirescu socotea drept soluția pentru o întreagă categorie socială: legarea de pământul strămoșesc, de tradiții* de mediul considerat a fi cel mai nepervers în contactul cu capitalismul, cu burghezia — deci do mediul rustic. Este exact ideologi* populară care începe de la 1848, în forme felurite, prin Alecsandru Eminescu, Creangă, Caragiale, desigur și prin Slavici, Coșbuc, Delavrancea — contestați de Duiliu Zamfirescu sub acest raport — ideologie în succesiunea căreia autorul *Vieții la țară* își are un lot important.

Maiorescu, dîndu-și părerea în problemă, va confirma intenția — nedecarată dar subîțtească — a lui Duiliu Zamfirescu, d« a da un sfîrșit favorabil dragostei dintre Matei și Sașa. „Cum să sîrșească romanul? — întreabă criticul. Din cele scrise impresia mea o foarte hotărîtă: *eu bine!*” Demonstrația sa, orice s-ar spune, susțin pe un sens educativ al romanului — ideea necesității unei soluții exemplare, deci, în termeni mai direcți, militarea într-o direcție precisă, socotită mai apropiată de firea românească, ai cărei specific și ale cărei împrejurări sufletești nu sîni tragice, spune Maiorescu, confirmînd de fapt o aserțiune a scriitorului însuși, din scrisoarea menționată. „Cel mult o blînda melancolie”, adaugă el în final (scrisoare din 26 sept. / 8 oct. 1893). Duiliu Zamfirescu va rezolva în acest chifî episodul Maiei-Sașa, dar va copleși de tragism cealaltă iubire înmugurii^ în roman, între Mihai și Tincuța.

Iarăși demn de relevat: Maiorescu dă nume și unei alte idei subîțtelese de scriitor, aceea a opoziției față de școala naturalistă, îndeosebi față de zolism. criticat acerb de Duiliu Zamfirescu în articole și scrisori — finalul nescris al studiului despre Toistoi trebuia să conțină răfuiala supremă cu zolismul, calificat și de criticul *Convorbirilor literare* drept „pretins realism”, „unilateral, prin urmare fals”. Ezitarea scriitorului de a alege una sau alta din cele două căi nu e, deci, oscilare în fața alternativei idilic-tragic, ci expresia unei căutări estetice derivată din conștiința unui mare rol social-educativ al literaturii — înțelegere venind nu o dată în contradicție cu teze teoretice ale sale despre arta în genere. Scriitorul intersecta în mod evident teritoriile lui Gherca despre arta tendențioasă, programatică.

Argumentele lui Maiorescu par să fi fost cele hotărîte pentru alegerea de către autor a căii care ducea chiar direct, fără amînările plănuite de Dinu Murguleț, la căsătoria celor doi eroi.

Începutul anului 1894 (2/14 ianuarie) îl găsește cu prima jumătate a romanului trimisă la *Convorbiri literare* (fără să o mai fi tran-

sris, așa cum obișnuia adesea chiar cu corespondența, nu numai cu nevelele și poeziile). Avea gata și alte trezeci de pagini, dar îndemnul de a scrie mai departe îi slăbește în urma dușului rece administrat de Iacob Negruzzi care-i restituie manuscrisul și-i critică „din zbor” lungimile din partea trimisă. „Cît despre romanul meu din «rină — i se plînge criticului — începe să-mi pară rău că l-am scris, după cum îmi pare rău de alte multe lucruri acrise și publicate. Dacă cel puțin vi-l trimeam întreg, ca să-i înțelegeți structura!... Pare că a ieșit cu totul altceva decît coca ce voiam cu. Si ce stranii sunt impresiile scriitorului! atît tuă Încălzisem de mult, încît mi se părea că nota sentimentală ȘL a (emiuității umple toate rîndurile. Iar acum, în urma aprecierilor din zbor ale d-lui Negruzzi, Sini pare dimpotrivă că aceea prună jumătate pe care o aveți c plină de lungimi și de descrieri zadarnice. Și totuși, n-aș fi în stare schimb nimic, numai cu de la mine putere. Eu văzusem lucrurile foarte limpezi, cu un ochi înamorat de întinsa pace a cîmpurilor, cu silueta înfîntătoare a Sașei, cu capul fierbinte al lui Micu ciobanu (a cărui adevărată fire se vede bine în partea a doua), și cu alte fâp'uri, de mîna a doua, ce-mi păreau așa do naturale!... Închipuire de sine...” (scrisoare din 22 febr./S mart. 1894).

Ce-i obiectase Iacob Negruzzi? Scrisoarea nu o cunoaștem, dar din răspunsul scriitorului deducem obiecțiile, care nu erau, probabil, numai ale redactorului perpetuu al *Convorbirilor literare*, ci și ale unora dintre junimiști — nu însă și ale lui Maiorescu. „Cît despre observațiunile ce binevoîți a fac», eu am vorbit (aluzia e la practica junimislă, care interzicea autorului să mai dea explicații în legătură cu lucrarea proprie: „autorul a vorbit” prin lucrare !, n.n. și orice tîlmăcire pe cale do scrisori e de prisos. E drept că discursul meu e numai Ja jumătate. Dar dacă așteptați dramaturgie și psihologie (aceasta din urmă vorbită de autor), socot că lucrarea mea are să vă displacă, fiindcă psihologia, așa cum se face astăzi, am lăsat-o sistematic la <> parte.

Dacă persoanele din roman sunt vii iar acțiunile lor firești, psihologia e satisfăcută. Pot iarăși să v-asigur că limba și viața țărănilor mei este limba și viața lor cea adevărată, acolo unde sunt puși. •Dacă, după cum îmi spuneți, am reușit să dau o puternică și sănătoasă notă a pămîntului nostru românesc, țelul meu este atîns. Două lucruri ro-au îndemnat să aleg subiectul acesta:l-a) iredințaces-a întemeiat în mine că romanii din straturile de sus devin, pe zi ce merge, mai vagabonzi iar spiritul lor mai internațional (în sens cosmopolit, n.n.): idealul orcării boiernaș este să-și arendeze moșioara cîm s-o nutea mai scump... și si sa statornicească în străinătate sau cel puțin la București; 2-a) dorința de a da notă exactă a naturii noastre românești, atît în țaran cît și în lucrurilo dimprejurul lui. Poate să greșesc, dar siruțimînlul meu este că atît novelele lui Slavici, cu dulcegiriele feților și flăcăilor tui, cît și ale lui B, Ștetănescu (Delavrancea, n.n., cu mahalagii bucureșleni dați drept plugari și cu sultănicele de carnaval, au falsificat notiunile ce aveam noi despre populația noastră rurală”. În continuare aduce drept garanție a autenticității «omanului amintirile copilăriei proprii, trăite mult în țară, și cunoașterea exactă a limbii vorbite de eroi.

„Cit despre Matei, socoteam că el și cei dimprejurul lui explică îndeajuns pentru ce se lasă de medicină, Tăcută alene și numai ca să facă ceva, spre a sc statornici la țară.

În mintea mea, el însuși era unui din nenumărații români, înstrăinați de țară, pe care o împrejurare așa de puternică cum e moartea maică-sei și amorul lui pentru Sașa, îl hotărâsc să rămîie acolo și să deschidă ochii cu interes la priveliștea naturii și a lumii de la țară” (scrisoare din 13/5 ian. 1894).

Scritorul atacă prin urinare idilismul de tip sămănătorist, acum încă în fașă, în ce privește înfățișarea țăranului și a modului său de viață — fără să bage de seamă că el însuși cădea într-un idilism de altă natură, în problema raportului boier-țăran. Punctul de plecare al acestui idilism era însă, cum vedem, unul cu multe dreptăți.

În aceeași lună, ianuarie 1894, cînd își explica atît de interesat și pasionat romanele, mai avea de scris toare puțin („Romanul meu e aproape gata. Cred că mai am vreo 20 de pagini și-t sfîrșesc”; — scrisoare către Iacob Negruzzi din 29 ian. / 10 febr. 1894), dar era aproape și de isprăvitul transcrierii parțiale a primei jumătăți, cu care prilej adusese textului numeroase transformări: „Vă rog sănii lăsați citeva zile ca să recopiez paginile de la început, scrise foarte de mult și în mare parte schimbate”. În martie 1894 trimite continuarea pînă la pag. 181 și anunță încă 30 pagini, care tot nu însemnau încheierea, și abia la 24 iun. / 6 iul. 1894 îl anunță pe Maiorescu că romanul e gata și poate să-l trimită spre publicare. Toții încă nu-l trimit, lucrul îl face abia în toamnă, din cauza unui accident neprevăzut: redactorul perpetuu al *Convorbirilor literare* era în neputință de a citi lucrarea, și de el depindea, în ultimă instanță, publicarea ei, în lipsa lui Maiorescu- Iacob Negruzzi era însă la Sinaia, apoi prin străinătăți — bolnav: își înfipsea „un tuteur” (un țărșuș) „în singurul ochi cu care vede” (scrisoare a lui Titu Maiorescu din 4/16 iul. 1894). În fața acestei situații, scriitorul amină trimiterea romanului pînă la întoarcerea lui Iacob Negruzzi de pe unde se dusese să se caute. „Socotesc că v-ați întors din Italia — îl vestea el la 12 oct. 1394 — și de aceea vă scriu, spre a vă trimite sfîrșitul romanului *Viața la țară*... Nu vă mai cer părerea asupra acestei noi încercări, pe cit timp n-o fi publicată în întregul ei”. Pătit cu opiniile redactorului de la *Convorbiri literare*, care-i criticase începutul romanului, scriitorul îi comunica delicat, dar neted, că nu e dispus să moidiseute despre eventuale modificări, că deci lucrarea trebuia publicată așa cum se găsea.

Spre deosebire de cazul altor scrieri de amploare ale lui Duiliu Zamfirescu, oferite *Convorbirilor literare*, publicarea *Vieții la țară* nu începe decît după ce întregul manuscris se află în mîinile redacției — pe de o parte pentru a se evita repetarea nedoritei situații din cazul articolului despre Tolstoi rămas neterminat, lucru care i se notifică explicit autorului — „ca cel pătit”, îi zice Iacob Negruzzi în scrisoare din 30 apr. 1894 — drept răspuns la îngrijorările, oarecum ultimative ale autorului, că apariția în revistă încă nu începea, deși o bună parte din manuscris era trimisă; pe de altă parte avusese loc, chiar la începutul anului 1894, prima dezertie a convorbiristului către citadela vrăjmașă: Duiliu Zamfirescu acceptase să colaboreze la *Ateneul român*, revista lui Esarcu și Trandafir O. Djuvara, ceea

ce junimiștii n-au putut privi cu ochi buni și nu au întîrziat de ai-o spune tăios, numind revista drept o „colecție de maculatură” (scrisoare a lui Titu Maiorescu din 13/25 mai 1894). Probabil și din această cauză, Maiorescu nu citește romanul în manuscris, ci numai după ce apare prima parte — deci prin iulio-august 1894 — și se pare că lectura lui a mers un timp cam în paralel cu publicarea în revistă. Observațiile sale o arată — ele privesc doar primele capitole și au un caracter de amănunt; o frază care i-a plăcut, expresii sau cuvinte care nu i-au plăcut, o scenă care putea fi ușor corectată, o pronunție etc. (scrisoare din 18/30 septembrie 1894); abia mai tîrziu el va cerceta în adiacinie lucrarea și-și va comunica opiniile, firește tot favorabile (scrisoare din 20 mai 1895).

Dacă în prima din cele două scrisori menționate aprecierile criticii erau foarte subiective și mai mult rezervate, în orice caz S judecări de valoare cu implicații mai generale — „Mie îmi place. Impresia «la țară», și anume la noi la țară, *ă la campagne*, o primește cetitorul pe deplin și frumos” — în cea de-a doua el se referă mai concret la plasarea romanului într-un anumit context literar, dar, nu lipsit de semnificație, prin formulări mai mult evazive, în ce-l privea, și prin reproducerea opiniilor altora. „Am recitit cu nevasta-mea Sn întreg și fără întrerupere romanul d-tale *Viața țătară*, acum că a apărut tot în *Convorb.* Am făcut mult însemnări de amănunte, cu creionul, și aștept revederea noastră ticnită pentru discutarea (or. Vrei să nu-l publici în volum, pînă nu vom fi vorbit împreună asupra lui?”

După părerea lui Dragomirescu, Rădulescu, Evolveanu (cei trei tineri critici ai revistei, n.n.) e cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește.

E evident că are părți de o căldură delicată, de o tensiune a interesului, de o frumusețe a desirierilor, care îl fac — în aceste părți — *gai cu bunele romanuri occidentale.

Dar în privința conducerii *unitare* a evenimentelor sunt obiecții de făcut. Cum rămîne cu istoria țăranilor? Cum rămîne cu Tincuța și tînărul de la Paris?

Aceste și mai multe, cînd ne vom revedea.”

Începută cu anunțarea a „multe însemnări de amănunte” și terminată cu obiecții de construcție, de structură a subiectului, acestea fiind și ele „mai multe”, iar intra unele și celelalte găsind că stnt de valoare doar „părți” — putem conchide că aprecierea lui Maiorescu despre roman e destul de rezervată. „Revederea ticnită” pe care o aștepta criticul a avut loc ceva mai tîrziu. Scrisoarea de mai sus a lui Maiorescu venea la aproximativ două săptămîni după ce se despărțise de Duiliu Zamfirescu, care-l însoțise o vreme în Italia, unde criticul își făcea voiajul de Paști. Prnhabil că și drept urmare a gen-tilejilor de tot felul, pe care diplomatul le avusese acolo, Maiorescu se socotise obligat să-i citească romanul în întregime, ceea ce făcuse îndată după întoarcerea la București, cu concluziile care s-au văzut. Însă discuția rezervată pentru „revederea ticnită” n-a avut loc decît abia în ianuarie-aprilie 1897, cînd Duiliu Zamfirescu a venit în țară pentru trei luni și mai bine și s-a văzut de multe ori cu criticul. Rezultatele discuției despre amănuntele și problemele dd ansamblu ale

romanului trebui* - să le socotim totuși minime, judecând după faptul că diferențele stilistice dintre forma romanului apărută în *Convorbiri literare* și cea a primei editări în volum sînt neînsemnate. De altfel între timp se petrecuseră destule evenimente care vor fi împușinate dorința de discuție a ambilor: se publicase și *Tănase Scatiu*, Duiliu Zamfirescu apăruse în scris cîteva principii urmărite de el în construcția romanului, făcuse cîteva aprecieri foarte apăsate cu privire la nivelul *Convorbirilor literare* în anii respectivi, și, mai ales, începuse să apară *Literatură*: artă română, rivali revistei junimiste, și la care scriitorul era un asiduu colaborator. Astfel, sau criticul a comunicat mai puține din observațiile sale, sau scriitorul n-a ținut scama de ele — de cele referitoare la lingvistică, intrucit pe cele de construcție le respinsese încă prin scrisorile din 1895—96 — [apt e că romanul a rămas, la editarea din 1898, aproximativ același din *Convorbiri literare*.

Sînt, însă, elocvente argumentele de mult bun-simț și cu bogat implicații teoretice, pe care autorul le opune obiecțiilor lui Maiorescu, privitoare la probleme de ansamblu. Nemulțumirea acestuia vizase în primul rînd „conducerea unitară a evenimentelor”, adică susținerea în ce privește ridicarea țărănilor împotriva lui Scatiu (din *Viața la țară*), apoi suavia lui numai, precum la studii în Franța. „Negreșit că nu voi publica *Viața la țară* decît după împreună citire — îi scrie el criticului, drept răspuns la observații ca acestea. Deie Domnul să ne vedem cît mai curînd și să ne notăm în scris”. „... JIU IV JIU id. vreme noastră, că despre tăiere, cit poștiți I” (nu s-a tăiat aproape nimic, n.n.). „îmi pare bine că place *V. la țară* domnilor de la *Convorbiri*, (Părerile acestora o aflase Duiliu Zamfirescu parte din opiniile lui Maiorescu — arătate mai sus — și Iacob Negruzzi, parte din comunicarea amabilă a soției acestuia, Măria Nefcruzzi, că romanul place, totuși, junimiștilor, deși aceștia sînt supărați pentru «trădarea» scriitorului de a fi colaborat” la *Ateneul roman*.) Rezervele d-voastre, cu privire la desfășurarea lăaturalnică a caracterelor secundare, le împărtășesc și eu, ba încă atît de mult le împărtășesc, încît am început să lucrez la ridicarea lor: d-1 Negruzzi știe de mult de planurile mele machiavelice <U a, scrie o urmare la *V. la (...)*” (scrisoare din 21 iunie 1895). Și da în continuare schița celorlalte două romane ale ciclului, *Tănase Scatiu* și *In război* (vezi notele la acestea). Totuși, problema nu poate fi lăsată de scriitor în afara preocupărilor teoretice, deci o reia chiar în aceeași scrisoare: „Însă, revenind la *V. la țară*: credeți că toate evenimintele incidentale dintr-un roman trebuie duse la o soluțiune? E vorba de viața la țară, prin urmare de o mulțime de nimicuri, care rămîn pe planul al 2-a și al 3-a și care stau acolo numai ca să întregescă tabloul. Printre acestea trebuie socotită revolta țărănilor. (De fapt, ea va avea o urmare în *Tănase Scatiu*, însă nu fiindcă nu poate rămîne astfel, ci pentru că merge treptat eu desfășurarea firii lui Scatiu.)

Dar asta se cheamă vorbă de clacă. Vom schimba tot ce veți vrea.” Problema îl frămîntă pe scriitor în continuare și, trei luni mai urziu, în urma unei alte lecturi a obiecțiilor lui Maiorescu („recitînd scrisoarea d-voastră din mai”), nu se poate abține de a nu releva din nou răceala criticului în aprecierea romanului și de a nu insista

asupra laturii teoretice a problemei: „Văd că d-voastre vă place *V. la țară* ci măsură. Așa e și drept, și tot așa îmi place și mie. Cu dragă inimă voi tăia și voi schimba orice... Cred însă ca. În ceea ce privește conducerea unitară a evenimentelor, bine e să așteptăm urmarea” (scrisoare din 13/25 septembrie 1895).

Ceea ce — din punctul de vedere al celor urmărite aici — e mai important chiar decît apărarea teoretică de către scriitor a procedurilor proprii, este sublinierea continuă a ideii că *Viața la țări* formează un tot unitar cu ceiajlc două *VoJume*, *Tănase Scatiu* și *In război*; ele au fost concepute odată și considerate mereu de autor ca o singură „impînzuire”. Mai urziu, de asemenea, scriitorul va accentua asupra acestui lucru înglobînd în ciclu, de la un anumit moment, romanele *îndreptări* și *Anna*, dar cu atît mai mult icsistînd asupra primelor trei.

În cîte o scrisoare, apoi, el reia în treacă unele din obiecțiile criticului, exprimîndu-și opoziția față de ele, mai mult indirect. La 13/25 septembrie se ocupă de problema înfățișării țărănilor ca masă și mai puțin în individualități concrete, distincte („țărăni se mișcă numai ca mase colective, fiindcă așa îi cred eu interesanți, așa sunt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da nota caracteristică a unui țărăn. Altfel, individual, ei nu pot forma subiectul unui roman”) — teză întîlnită în secolul următor și la E. Lovinescu și la Camil Petrescu (Caragiale, Slavici aplicau în practică o teză opusă, asemănătoare cu cea a lui Sadoveanu și Rebreanu de mai urziu.) La 6/18 octombrie se referă la caracterul patriarhal al raporturilor boier-țărăn și la atmosfera prea „sentimental-dulcagă” din unele pagini ale lui *Tănase Scatiu*; o luna și jumătate mai tirziu compară limbajul din cele două romane, acum fiind încheiat și *Tănase Scatiu* (scrisoare din 23 noiembrie 1895) etc. Constatăm în toate aceste scrisori un proces creator continuu, de la 1891 pînă la 1897 — cînd se sfîrșește *In război* — proces dominat de personajele Matei și Sașa, Mihai, Tincuța, Dinu Murguleț, baciul Micu și Tănase Scatiu, protagoniștii primelor trei romane ale ciclului Comăneștenilor. În realitate, ei sînt personajele unui roman unic, care începe la cîteva ani după căderea lui Cuza și se încheie o dată cu războiul din 1877. Acesta este, fără discuție, cel mai mare roman al literaturii române înainte de 1900 și, împreună cu *Ciocoii vechi și noi* al lui Nicolae Filimon, apărut cu trei decenii mai înainte, reprezintă cele mai bune piese ale speciei în proza secolului XIX la Romînia.

Elaborarea propriu-zisă a romanului *Viața la țară* a avut însă cea mai lungă durată dintre primele trei ale ciclului. Ce a determinat acest ritm — căci, se știe, Duiliu Zamfirescu scria relativ repede? Faptul că în intervalul de doi ani — și, după o afirmație a scriitorului, chiar trei ani — cit a durat munca la *Viața la țară*, el a publicat numeroase poezii, unele compuse chiar atunci, nu explică decît parțial lucrurile. Tot parțial explică lucrurile și necazurile, neliniștile de altă natură decît cea strict literară, anume preocupările materiale — avea, de exemplu, doi copii și încă unul al soției, în grija sa (scrisoare din 20 mai / 1 iunie 1894 către Maiorescu), apoi mutările la Atena și Bruxelles, teama de viitor. În fața schimbărilor de guvern din țară, care-i puteau aduce pe nepregătite chiar punerea în disponibilitate,

apoi menținerea în grad, respingerea de la Academie etc. Este drept că lungimea *Vieții la țară* ar putea (i «na din explicații — dar/n război are o întindere (măsurată în n-rul de pagini) egală, și elaborarea acestuia n-a depășit proplu-zis câteva luni.

Principala cauză a duratei lucrului trebuie deci căutată în altă parte. Mai întâi în responsabilitatea pe care și-o luase «concepând acest roman; apoi, romanul *întreg* — din structura căruia făcea parte, la început, și ceea ce avea să fie lăsat pentru celelalte două, ulterioare, *Tânase Scatiu* și *In război* — se constituie o dată cu elaborarea *Vieții la țară*. Tema, pe de o parte, îl obligase ia o muncă de altă natură decât romanele anterioare (*în fața vieții. Lume nouă și lume veche...*), - exigența proprie față de obiectivul propus îl determina, de altă parte, la un efort incomparabil mai mare, pe care nu-l destășurase cu prilejul romanelor de mai înainte. Apoi chiar subiectul, mult mai complex, acțiunea cu mai multe planuri, cu conbiuarea în alto romane, cu un număr relativ mare de personaje centrale, cele mai multe circulind dintr-un roman în următorul — toate acestea i-au dat motive de meditație. Munca literară, clarificarea deplină a eroilor, relevarea liniilor lor esențiale, ca și a unora mai concrete, pentru 3 crea impresia de autenticitate, au avut de asemenea un rol anumit în determinarea ritmului lent de înaintare la primul roman al ciclului.

(n legătură cu unele aspecte concrete ale romanului *Viața la fură*, merită în primul rind semnalatăgeografia proprie construită de Duiliu Zamfirescu pentru necesitățile acțiunii, așa cum vor face ulterior mai mulți prozatori. Teatrul întâmpiărilor din *Viața la țară* și apoi parte din *Tânase Scatiu* este undeva în cîmpia Bărăganului, iu latura ei mat dinspre nord, prin fostul județ Ialomița, dar cu detalii care situează satele respective încă mai sus — în fostul județ Brăila și în Rlmnkul Sărat.

Satul Ciulniței, unde se află moșia lui Dinu Murguleț și cea a lui Matei Damian. e la câțiva kilometri mai la nord de apa Ialomiței, pe al cărei mal sting merge o linie ferată. Ciulniței, care au și stație de cale ferată, nu trebuie confundați cu gara Giulnița, cunoscută, rață de care se situează mai spre răsărit. Din apa Ialomiței, urmînd spt nord albia pîriului Ciulnița, foarte sărăcăcios, un fel de gîrlă umilă, mai mult veacă în timpul verii, se ajunge în sat, la al cărui capăt vestic se află conacul lui Dinu Murguleț, pe care ni-l închipuim cu lața spre răsărit, adică spre PunăTC. Prin laturra conacului trece deci Ciulnița, pe lingă care se desfășoară satul, avînd în celălalt capăt, spre soare-răsare, conacul coanei Diamandula, sora lui Dinu Murguleț și mama lui Matei. De aici mai departe, în aceeași direcție, este moșia acestuia, învechiindu-se cu moșia Comănești, a Sașei Comăneșteanu. Un lac, lung de câțiva kilometri, se întinde pe ambele moșii, jumătate și jumătate. De la Ciulniței la Comănești se ajunge trecînd un deal, cale de 4—5 kilometri.

La o anumită wistanță, pe aproape de Dunăre, deci la 15—20 kilometri spre răsărit, se află Balta, orașelul unde-și are casa Tânase Scatiu. Aici este tactul subprefecturii. O plasă Balta era în ființă,

În perioada tinereții scriitorului, amintind desigur vecinătatea bălților Dunării. De altfel, din Balta, calea cea mai la îndemînă spre Brăila e tocmai Dunărea. Reședința administrativă a județului unde se află cele trei comune ale romanului, este orașul Călărași — cel mai important centru comercial al regiunii, datorită plasării sale pe malul fluviului — dar nici acesta nu este totuna iu Călărașii reali, care sînt mai la sud decât cei din roman. În acești Călărași imaginari va locui și Scatiu însuși în al doilea roman al ciclului, fără să fie foarte clar că s-a mutat acolo, că și-a schimbat casa din Balta cu una din capitala județului — adică și aici poate ti vorba de una din acelescă-pări, frecvente la Duiliu Zamfirescu, cînd cronologiile, geografia locurilor nu au rigoarea necesară și se suprapun iau se contrazic cu dezinvoltură. întreaga dispoziție a acestei geografii nu respectă dect cu totul aproximativ datele realității, astCfl că încercările de a te face identificări de locuri precise sîni de prisos.

Scriitorul a pornit, totuși, de la unele modele reale. în descrierea topografiei Ciulnițeiilor s-a călăuzit după anumite detalii ale satului Bălești, din Rîmnicul-Sărat, unde-și avea moșia Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, rudă prin alianță cu familia scriitorului: Elena, soția lui Dumitru S.-R., era nepoată de soră a Sultanei Zamfirescu, mama lui Duiliu.

Pe cuid era elev și apoi student, viitorul scriitor a petrecut la Bălești mai multe iile, în vacante. Cea mai veche scrisoare cunoscută, care ni s-a păstrat de la el, din adolescența (adresaată colegului de liceu și prietenului Duiliu Ioanin) e trimisă din Bălești: „Înțelegi că-ți scriu de la Bălești — unde portretul Mariii, înconjurat de foi de stejar cari deja s-au uscat... e pus pe piano, de draga ei Lina — și unde am venit, sătul de zgomotul orașului, să-mi petrec citva timp; dacă ai veni și tu aicea, poate ț-ar trece mai ușor orele cu toții“ (scrisoare din 19 august 1876). „Zgomotul orașului“ e al capitalei, și mai puțin al Focșanilor - scriitorul își luase recent bacalaureatul la București. Lina este tocmai stăpîna Băleștilor. Băleștii mai revin în scrisorile lui La 3 august 1880 îl înștiința din Focșani pe același Ioamn: „JB-am dus la Bălești cu scop de a seri mai în tihnă; am terminat actul întii - (E vorba de traducerea dramei lui Hugo, *Hernam*, începută mai demult.)

Satul se află la nord-est de Rîmnicul-Sărat, la aproximativ 10 kilometri, și la aceeași distanță spre sud-est de Plăinești, comuna — azi orașel — unde s-a născut scriitorul. Dar împrejurimile Băleștilor nu se potrivesc decât parțial cu ale Ciulnițeiilor. Se pare că, pentru acestea, Duiliu Zamfirescu a pornit de ia priveliștile altei moșii ținute de același Dumitru S.-R., anume Drăgești, din apropierea Șiretului, ta nord de Tecuci. (Poezia *Curgea Șiretul liniștit* ar putea avea punctul de plecare în reminiscențele de aici.) Lacul care se întinde pe moșiile Ciulniței și Comănești, deopotrivă, ar ti deci mai curînd unul de ia Drăgești sau din apropiere, nu cel de la BăleșU — afirma criticul de artă Marin Simionescu-Rîmniceanu, fiul stăpînilor Băleștilor și Drăgeștilor, rudă deci cu scriitorul. Modele pentru astfel de lacuri se aflau însă și în Rîmnicul-Sărat, spre Dunăre, astfel că identificarea precisă nu poate fi făcută — și de altfel Duiliu Zamfirescu

însuși nu a acordat niciodată atenție esactității detaliilor, respectării aidoa a realității.

Geografia imaginați de scriitor drept cadru rustic al romanelor sale rămâne deci una construită, fără corespondențe precise, cu toate sursele aproximative care se pot stabili.

Este firesc să nu întrebăm.-. în ce rnoment din istoria social-polilică a României se situează primele trei romane din ciclul Comăneștenilor. Răspunsul pare ușor de dat la prima vedere: *cu câțiva ani înainte de 1877* — de vreme ee întâmplările din al treilea roman, *În război*, se petrec în 1877. O cercetare mai amănunțită ne arată că problema e ceva mai complexă și merită atenție sub mai multe raporturi.

O precizare din manuscrisul romanului *Tănase Scatiu*, păstrată și la publicarea în *Convorbiri*, și la prima apariție în volum, dar lipsind din ediția 1914, deci și din cea finală (1322), ne ajută să calculăm cu destulă exactitate în timp cronologia propusă de autor, rezultată din datele *declare* ale romanelor — mai exact, ale celor dintți două romane, intvucît al treilea, *în război*, este foarte precis plasat chiar dintru începutul întâmplărilor. In cuprinsul tiradei sale politice, incultul avocat Alexandriu afirma, în manuscrisul romanului *Tănase Scatiu*, că el i-a văzut „pe vodă cind a venit acum 8 ani”. De ce a înlăturat Duiliu Zamfirescu această precizare e greu de știut, dar ceea ce e neîndoielnic e că socoteala n-are de ce nu fi exactă: cum venirea lui Cacol avusese loc în 1866, acțiunea din al doilea roman al ciclului Comăneștenilor are loc, prin urmare, în iarna 1873 — 1874, adică, mai exact, începînd din noiembrie 1673pm în ianuarie-februarie 1874.

De aici, făcînd calculul după anii petrecuți de Mihai Comaneșteanu la Paris și după cei de la întoarcerea în țară, sau după vârsta fetei Tincuții, putem data aproape exact și primul roman:

În *Tănase Scatiu* se precizează la un moment dat că Mihai s-a întors de la Paris după cinci ani („Mă gîndesc la plimbarea dumitale pe lac... acum cinci ani” — îi zice Tincuța); întâmplările din acest roman au loc după alți doi ani de la întoarcerea personajului în țară; acest lucru e iarăși spus foarte răspicat: deci cele două romane sînt despărțite între «le de 1 ani. Cifra se potrivește și cu legisaturile, două la număr, ia care se alesese Scatiu deputat (alegerile aveau loc între 3 și 4 ani), precum și cu vârsta Zoiticăi, fetița Tincuței — cam 5 ani, și se născuse la doi ani după plecarea lui Mihai. Așadar, întâmplările din *Viața la țară* încep în iunie-iulie 1867 și se termină în octombrie același an.

Dacă e așa — și altfel nu are cum fi, după cum spun datele înscrise în romane — se ivesc tot felul de întrebări. Mai întii vârsta Sașei: în *Viața la țară*, se precizează că părinții fetei *nu erau cităloriți ta 1848*. In acest caz, așa nu putea veni pe lume mai devreme de începutul lui 1850, astfel că, în 1867, ea dacă împlinise 17 ani. De ce atunci ea se jîlînge că e fată bătrlnă, lucru pe care ar avea dreptate să-l declare cineva ajuns la 27—28 ani — ceea ce din calcul nu rezultă. (O astfel de vârsta ar avea abia la 1877, cînd însă are un copil

mărișor, lucru de asia dată oarecum plauzibil, căci între 1867, cînd se căsătorește cu Matei, și 1&? sini 10 ani»

Deci, în legătură cu vârsta eroilor raportată la datarea acțiunii, trebuie sa presupunem o scăpare din vedere a scriitorului — departe de a fi singura, tn fond, cîți ani are Matei Damian în vremearăzboiului de la 1877? Logic nu poate avea mai mult de 36 ani: în 1867 — dată pe rare o socotim începutul acțiunii — se întorcea de la studii, unde stătuse 6—7 ani; la plecare nu putea avea mai mult de 18—19 eni, care, adunați cu anii de studii și cu cei zece dintre 1867 și 1877, fac chiar mai puțin de 36. Să spunem, totuși, 40! Cum se potrivește aceasta virată, cu portretul pe care i-l [ace autorul în romanul *În război*, unde amănuntele ne lac să-i dăm eroului vreo 50 de ani?

O afirmație din acest roman Încurcă și mai mull lucrurile. În-tîlnindu-se — în 1877, căci atunci se petrec faptele — cu prietenul său Nicolae Milescu, Mihai Comaneșteanu afirmă că acesta arată aidoa cum „il lăsase” cu 10 ani în urmă. *il lăsase*, adică el, Mihai, plecase, iar Milescu rămăsese. Vnde? — fără îndoială ia Paris, unde se cunoscuseră și se împrieteniseră. înseamnă că eroul se întorsese de la Paris în 1867 — dar, după celelalte socoteli, atunci abia pleca t Altfel ar însemna că plecarea la studii avusese ioc fn 1862 — cu cinci ani înainte de întoarcere — deci în timpul lui Cuza, ceea ce nu se verifică In nici un fel din atmosfera romanului, acțiunea acestuia fiind situată, clar, cu cei puțin câțiva ani *după reforma* din 1864, care a dat pămînt țăranilor băragăneni —altminteri toate raporturile-dintre Scatiu și țărani n-ar putea avea loc.

Situarea exactă în timp a primelor două romane relevă anumite inadvertențe și sub raportul acestei problematice sociale. Conflictul fundamental din carte, între Scatiu și țărani, este de fapt unul de *după 1877* și nu *dinainte*. Ca lucrurile să ajungă la stadiul din cele două romane, adică la tensiunea care se descarcă periodic în răscoale, au trebuit să treacămacar 10—15 ani *după* împrumietărirea lui Cuza, ba chiar in *Viața la țară* st vorbrt-le de două betârnnicirj — una veche, desigur, cea a lui Cuza, din 1864, și a doua nouă, iarăși sigur, cea din 1887, care a și creat nemulțumirea țăranilor din Balta. Acestea puteau avea loc *după 1877* — vom vedea că modelul *reni* al celei din roman s-a desfășurat In 18831 — dar Dinu Murguleț află cu îngrijorare de la judecători, tot în *Viața la țară*, că elr- se repetau în diferite puncte din țară. Fenomenul nu putea să se petreacă plauzibil decît *ulterior* cronologiei stabilite de scriitor in roman, pentru că și condițiile lui sînt ulterioare — dar Duiliu Zamfirescu îi plasează absolut arbitrar, pentru necesități *estetice*, în perioada 1867 — 1874. Prin urmare, in mod paradoxal, in ce privește problematica social-poliică și numeroase elemente de cadru istoric, primele două romane ale ciclului sînt de fapt *ulterioare* cronologic celui rle-al treilea, deși sînt plasate anterior. Mutația s-a petrecut datorită faptului că scriitorul a urmărit tn principal, drept axă a construcției sale epice, o problematică *umtnă* și nu una socială sau politică. Iar exactitatea istorică *strictă* era ultimul considerent de care ținea seamă realismul său în primele două romane ale ciclului și chiar — deși în măsură mai mică — în al treilea și următoarele.

Consecința practică a acestei demonstrații este că trebuie să considerăm, într-o privință, detașate între ele, de sine stătătoare sub raportul cronologiei, romanele în chestiune și să nu le căutăm o plasare prea exactă într-un moment istoric foarte exact determinat, ci să le situăm în cadrul unei perioade cu mult mai largi.

Dacă așa stau lucrurile cu cronologia — încercarea de a afla — care au putut fi sursele; reale, modelele din viața ale personajelor ciclului e și mai complicată. Ne interesează, desigur, cele principale, în speță: Matei, Sașa, Tincuța și Mihaj, Tănase Scatiu.

În familia scriitorului s-a aflat un unchi al său, Dumitru, frate — cu Lascăr Aamirescu, care, ca și Matei Damian, și-a luat un doctorat, la Lipsea, după care s-a stabilit la o moșie, o vie din nordul județului Rimnicul-Sărat, Cotești, și nu a mai plecat de acolo (este modelul lui Dumitrache Teodorescu din nuvela *Spre Cotești*). Uii alt unchi, de astă dată din ramura maternă, Neculai Mincu, frate cu mama scriitorului și cu arhitectul Ion Mincu, a împrumutat și el, se pare, multe trăsături lui Matei.

Despre Sașa Comăneșteanu, tradiția familiei are de asemenea unele presupuneri. Tot Marin Simionescu-Rimniceanu crede a ști că modelul Sașei a fost mama sa Elena — numită Lina în cea mai veche scrisoare păstrată a lui Duiliu Zamfirescu (rea către Duiliu Ioanin — Jiinlă cu vederi largi, cultă, modernă, iubitoare de lecturi și de muzică, prietenă cu scriitorii și artiștii din epocă, parte prietenii ai scriitorului, parte ar fraților artiștii Mincu — Ioan, arhitectul și Stefan, pionierii, unchi ai ei, însă cam de-o vîrstă cu ea, cum era și Duiliu Zamfirescu. Delavrancea ar fi notat într-un album al ei parte din reflecțiile trubadurului. Ca și Sașa, Elena S.-R. era și ea abonată la ziare și reviste, vorbea franceză etc., ceea ce dovedește o atmosferă prielnică artei, astfel că e explicabil de ce Duiliu Zamfirescu venea la Bălești pentru „a scrie în tihnă” mai mult decît acasă la Focșani, unde mai erau și mulți cupii mici. Elena S.-R. a murit relativ înătră, la București, după o operație, nu ru mulți ani înainte de perioada cînd se scria *Viața la țară*.

Toate acestea pot fi adevărate. Autorul însă îndreaptă atenția cercetătorului în alte părți. Odată către o belgiană frumoasă și spirituală, soția contelui de Merode de Westerloo, prinț de Rupanpre. (sau Rubampre), ministrul de externe al Belgiei în timpul stagiului său diplomatic la Bruxelles: „O adorabilă creatură, spune el în pre-lata ediției a IV-a a romanului *Viața la țară* (1914) — chip femeiesc din acele ce par alcătuite din suflet și linii armonice, așa cum visam eu de mult pe Sașa Comăneșteanu”. Pe de altă parte, scriitorul însuși îi spune lui Maiorescu în plini muncă de elaborare a romanului: „O să faceți cunoștință cu o pereoaană de acolo, Sașa. Eu am trăit cu dînsa în foarte bune raporturi, așa de bune încît mai de nu mă înamorasem de ea. Și, ciudat: toate celelalte figuri din încercările mele precedente, se legau, ca umbrele, de cîte o ființă reală, văzută sau întrevăzută; aceasta nu are nici un raport cu nimeni. Ea s-a înfiripat pe paginile albe, cu de la sine putere” (scrisoare din 2/14 ianuarie 1914). Sașa ar fi deei-curată imaginație, lucru iarăși greu de presupus. Mai probabil, ea e un amestec din mai multe filoane, reminiscențele

adolescenței și chiar ale copilăriei alcătuite cu efluvii ale vîrstei mature, într-o figură diferită substanțial de modelele reale posibile. Anumite elemente din biografia Elenei S.-R. au trecut fără îndoială și în portretul Tincuței: diferența de vîrstă dintre Elena și soțul ei, Dumitru, era cam aceea dintre Tincuța și Scatiu — și e sigur că Scatiu a avut una din sursele incontestabile chiar în soțul Elenei, adică, pe Dumitru Simionescu-Rimniceanu.

Prin Elena, modelul posibil al Sașei, în orice caz nici unic model și nici numai al Sașei, ajungem la Tincuța, personaj care străbate în chip tragic situații rezolvate fericit de stăpîna Comăneștilor. Personajul Tincuța ar putea fi și el un omagiu adus de Duiliu Zamfirescu mai multor ființe reale, care au avut parte de o căsătorie nepotrivită și au sfîrșit tragic, înainte de vreme (Elena Simionescu-Rimniceanu) Eliza Ioanid-Dănescu).

Recent a fost propus un alt model pentru această eroină, în articolul *Corespondența inedită a lui Duiliu Zamfirescu* de Ion Ciucbi. (*Lușul literar*, XII, iunie 1961, p. 85—87). Este vorba de o anume Ecaterina Munteanu, născută, se pare, Mincu, deci înrudită probabil cu familia mamei scriitorului, care era fiica (ui Pavel Mincu. Faptul că Duiliu Zamfirescu i se adresează cu apelativul Tincuța, aduce în minte direct personajul din *Viața la țară*. Biografia acestei Tincuțe din realitate — rare la 18?&. anul începerii corespondenței, av«a 20 ani — se potrivește cu a Tincuței din roman poate numai în ceea ce privește nemulțumirea față de condițiile în care trăia. Tragismul eroinei din *Viața la țară* rezultă însă din răsturnarea totală produsă în viața ei: dragostea pentru Mihai ultragiată prin mărișul silit cu Scatiu, conviețuirea cu acesta ajunsă un chin din cauza apucăturilor lui de bădăran, apoi boala ei, boala tatălui ei, a lui Dinu Murgileț — toate sfîrșesc prin a o distruge. Frămîntarea Tincuței Munteanu — presupusul model al eroinei din roman — este de altă natură, aceasta era sau o tînără ce ația o simplă poză, sau o veritabilă bovarică. „Spune-mi pentru ce treci prin lume atît de sătulă de dînsa, cînd nici n-ai cunoscut-o?” o întrebă scriitorul la 18 martie 1881. „Viața, să mă crezi, draga mea, își are partea ei frumoasă, deliciul, poezia, cerul său. De ce nu vrei să le cunoști?” „Tu ești dezgustată de lume, fiindcă, în două cuvinte, nu ai iubit încă. Pentru ce nu iubești?” o întrebă în continuare (într-o perioadă cînd el însuși e nefericit din cauza pierderii Elizei]. Intre cele două Tincuțe — din realitate și din *Viața la țară* — deosebirea de biografie p radicală și ne îndeamnă mai degrabă să căutăm modelul personajului literar în altă parte. Apropierea de nume îl va fi făcut desigur pe Duiliu Zamfirescu să se gîndească la corespondenta lui din tinerețe, dar potrivirea e un motiv să credem mai mult că nu există apropiere între cele două Tincuțe decît că există — întrucît scriitorul se ferea de reluarea aidoma a unui model din viață. „J'ai horreur des personnages à clef” — obișnuia el să spună, și acesta a fost unul din principiile construcției personajelor în opera sa. „Groaza de personajele cu cheie”, neputința copierii aidoma a modelelor reale, J-a urmărit și în ce privește „situațiile cu cheie”, adică transcrierea prea fidelă a unor împrejurări cunoscute. De aici și lipsa de grijă pentru exactitatea detaliilor. Scrierile sale sînt realiste în substanța lor, pleacă de la o problematică reală,

concretă, realizează un cadru social și uman veridic, dar rămân opere de imaginație, constituite după necesități launtrice ale subiectelor, ale logicii eroilor, ale ideilor urmărite.

Pentru Mihai. de asemenea, nu se pot face identificări cu persoane reale, sau, dacă astfel de elemente vor fi existat, ele nu ne sunt cunoscute. Trebuie să presupunem aici, însă, numaidecît și un ușor aer autobiografic: Spulberarea primei iubiri, fata iubită (Tincuța) căsătorindu-se cu altul, risipa erotică în care-și înecă dezamăgirea, firea sa independentă, nobilă, înzestrarea spirituală doosebțită, simbolica legare a personajului do răzeșii din Vrancea (Dui-liu Zamfirescu era el însuși coborîtor din aceștia), toate acestea și alte gesturi mărunte (ii plăcea să locuiască la hotel, era cheltuitor etc.) ne duc la Încheierea că. elementele de bază ale structurii lui Mihai Comaneșteanu aparțin lui Dui-liu Zamfirescu însuși. Sugerarea că Alexandru, fratele scriitorului, ofițer, ar fi dat unele din trăsăturile sale tînărului Comaneșteanu, merită numai a fi notată; Alexandru Zamfirescu, puțin potrivit pentru armată, deși a fost un militar cu bogată activitate în materie, avea, după cite și-au amintit contemporanii, mai degrabă o fire de artist, era poet și interpret fin al muzicii lui Beethoven — el va fi maicurind modelul lui Nicolae Milescu din *în război*.

Problema lui Tunase Scatiu poate fi socotită și ea mai complexă decît s-a păstrat în tradiția orală și în oarecare documente scrise, încă din epoca în care romanii apărea în *Convorbiri*, unii din apropiția scriitorului, cunoscători ai familiei sale și ai celor înrudite, au descoperit cu destulă ușurință în stăpînul moșiei Balta pe Dumitru Simionescu-Rimniceanu. Scatiu, scria Ollănescu-Ascanio, „seamănă cu c.c. Dumitru ca două picături de apă. Am ghicit, ori nu? De ar ti da, eu t^ aprob grozav, fiindcă ai un lip ce nu trebuie lă^at în voia lui, și pus în relief să-1 aînțescu lumea de viitor, precum și dînsul pe multă lume... a dus la adine” (scrisoare către Dui-liu Zamfirescu, nedată, dar putînd fi plasată cu siguranță la 24 decembrie 1895). Cum Ollănescu era el însuși focșănean și deci bun cunoscător al împrejurărilor unora din localnici, < de presupus că nu se înșela Să identificări Ui' altfel, fiul lui Tînuse Sc^liu cel din realitate, criticul de artă Marin Simionescu-Rimniceanu, recunoștea el însuși, în eroul romanului, pe tatăl său. Asemănările trebuie privite totuși, și aici, ea și în celelalte cazuri, ca fiind relative, cu puțință de făcut ori do cite ori apare un tip de o mare frecvență în viața reală. Maioreșcu, de exemplu, considera pe unii din contemporani drept veritabili Scatii. „Ce tipic pentru telul unor oameni din țara noastră e Scatiu! — exclama ci, citîndu-t apoi pesciitor; «Zgircițiși fanfaron în același timp» — asta e, și nu numai)t a moșici Tot așa e d.e. și Iorgu Filipescu, fostul mareșal (al palatului regal, — e vorba de Gh.C. Fiiipescu, 18°—1902), n.n., și alții din cunoștințele noastre comune” (scrisoare din 0/18 nov. 1895). Ceea ce trebuie reținut din aceste încercări de a găsi modelele inițiale ale personajului, sau asemănări cu oamenii reali, este că Tănase Scatiu își trage rădăcinile din mai multe soluri. Cel mai important rămîne, probabil, acela identificat încă din epocă și păstrat în tradiția cercului de cunoscuți. Dumitru Simionescu-RimiiWvnu. Faptul nu trebuie privit ca o nerecuno-

ștință față de acela în a cărui casă scriitorul a găsit adesea inimi prietore și atmosferă prielnică lucrului, ci ca o procedare literară' cu atît mai mult cu cît el n-a copiat biografia și portretul unui anume om.

Însemnările de mai tîrziu ale scriitorului ne arată clar acest lucru — anume că personajul Scatiu e o confluență de mai multe surse, nu copia unui singur om. Figura lui Iancu Marghiloman, tatăl cunoscutului om de stat, pare să fi avut nu puțină contribuție în conturarea personajului. Într-un portret (pînă acum inedit), pe care-l face tîrziu, în perioada de la sfîrșitul primului război mondial, lui Alexandru Marghiloman, pe atunci șef al partidului conservator, Dui-liu Zamfirescu îl caracterizează pe tatăl «cestuia inir-un chip care aduce aminte direct de Tănase Scatiu: „Părintele d-lui Marghiloman, «Conu Iancu*, era un fel do californian, arendaș, antreprenor, vinător de Bărăgan, jucător de cărți, prefect — în cele mai bune relații cu lumea din București, miniștri, deputați și senatori, și cu lumea din provincie, alegători, suhprelecți, hoți de cai”. Tipul „vînătorului de Bărăgan”, cu aer de „colon californian”, era mai răspîndit în epocă, atunci cînd marea cîmpie românească din sud încă nu se afla întru totul cuprinsă do capacitatea decontrol a administrației de stat. Jaful și fărădelegea puteau fi pe atunci practicate „ca în codru” și „ca pe Bărăgan”, deopotrivă. Ceea ce Scatiu și face, de altfel.

Ceea ce e mai interesant e că dincolo de aceste considerații și speculații pur literare, și personajul și întîmplările pe care le străbate el au avut un cu totul alt model, aproape aîdoma, în viața reală. Pentru toate acestea avem nu ipoteze, ci mărturii autentice, de cea mai mare însemnătate, a căror cercetare dă bogate sugestii și cu privire la realismul scriitorului. Dui-liu Zamfirescu a cunoscut el însuși, direct, un șir de întîmplări care au constituit substanța episodului lui Scatiu, atît din primul cît și din al doilea roman al ciclului Comăneștenilor. Imaginația scriitorului s-a exercitat pe un material autentic și putem afirma că, în liniile esențiale, el nici n-a fabulat prea mult. Biografia concretă a lui Scatiu, amănuntele strict particulare, individuale, și mai ales plasarea episodului în contextul cunoscut, acestea sînt plăsmuite de autor; însă procesul țărănilor cu Scatiu, încercările acestuia de a-i intimida, de ai înșela, aducerea judecătorilor pentru a-l pune în stăpînirea pămtnturilor jefuite țărănilor, apoi revolta acestora, chinuirea lor de către jandarmi și în fine uciderea arendașului, toate s-au petrecut aîdoma, în august 1883, au fost cunoscute de Dui-liu Zamfirescu, chiar anchetate de c), în calitate do corespondent de presă, și relatate într-un document elaborat împreună cu alți ziariști, apoi comentat în note și articole, unele nesemnate — pe care cu destulă îndreptățire i le putem atribui, dacă nu reproducîndu-le în ediție, cel puțin în cadrul explicațiilor de față .

Faptele au fost următoarele:

Țăranii din satul Bordeni-Prahova erau de mai mult timp în proces cu proprietarul moșiei, Scorțpanu, stăpînitor și al moșiei învecinate, Scorțeni (ambele localități sînt în apropiere de Cîropina).

Ridicat dintre moșneni, Scorțeanu a ajuns la înții arendaș, apoi a cumpărat terenuri mai mari și mai mici de la moșierii din jur

încropindu-și o moșioară, pentru ca apoi, pe diferite căi, să încereze a pune mâna și pe pământurile ale moșnenilor. Apărindu-și petecele de ogor, aceștia au deschis judecată, ceea ce a adus la Scorțeni, unde se aflau și primăria și conacul proprietarului, un magistrat pentru anchetă, în vederea procesului și a punerii lui Scorțeanu în posesia pământurilor, adică aproape la fel cu situația din *Viața la țară*. Nemaiașteptând pe avocatul țaranilor, magistratul, om al proprietarului, a început cercetările, bazându-se pe mărturiile — false — ale câtorva greci, ailnși în arest scop de proprietar de la Ploiești.

Răzmerița a pornit de aici, ajungându-se la o primă încăierare în momentul când fiul mai mare al lui Scorțeanu a tras un foc de pistol, ca să intimideze pe țaranii adunați în fața primăriei. Departe de a se speria, aceștia au vrut să năvălească în primărie, jă se răfuiască după cuviință cu cei dinăuntru, fiind sosirea avocatului așteptat a calmat spiritele. Incercând să valorifice în folosul său răgazul croat prin domolirea țaranilor agitați și să asigure punerea sa în stăpânirea pământurilor, Scorțeanu și judecătorul au trimis după jandarmi și armată. A fost seinteia care a făcut ca incendiul să izbucnească brusc și, când proprietarul a ieșit din primărie, țaranii s-au năpustit asupra lui și l-au făcut una cu țărîna — ca pe Scatiu în al doilea roman al ciclului.

Venirea călărașilor, 120 la număr, a creat panică în sat. Oamenii erau arestați cu zecile, participanți și neparticipanți la singerosul episod de la primărie, bachiari și martorii care depuseseră favorabil țaranilor în procesul cu Scorțeanu — și erau chinuți îngrozitor, nu atât pentru a le smulge mărturisiri, cât pentru a reprima începutul de răscoală. Torturile sînt în majoritate cele din capitolul respectiv al romanului *Viața la țară*: legarea cu ochii în soare, răstignirea cu capul în jos, strîngerea cu virtejul, bătaia sălbatică, pînă la leșinul învinuitului.

Intimplarea a creat, cum era de așteptat, vilvă, s-au iscat proteste, care au ajuns pînă la guvern. Ministrul de finanțe, George Lecca, a luat în guvern poziție contra țaranilor, deși opinia generală era alături de ei. *Monitorul oficial* dezmente mai întîi atrocitățile și jafurile săvîrșite de călărași, care în realitate au trăit cîteva săptămîni, ei și caii lor, din ceea ce au smuls cu forța de la săteni. O comisie — avînd în componență pe magistratul Ciru Oeonomu, scriitor și junimist, atunci procuror general — se mărginește la a face afirmații vagi și, practic, contestă, pe baza unor informații culese în cîteva ceasuri, samavolnicile autorităților și călărașilor — care între timp izolaseră cele două sate și arestau în continuare cu nemiluita; în schimb relevă, pîrtinitoare, numai uciderea lui Scorțeanu de către țarani. Atunci presa cu poziție mai liberă față de guvern — era în timpul guvernării de 11 ani a lui I.C. Brătianu — ia inițiativa constituirii unei comisii de ziariști, alcătuită de reprezentanții a cinci gazete bucureștene — *Românul* (libera), rosettist, deci guvernamental!), *L'Independance roumaine* (conservator moderat, aici va publica Duiliu Zamfirescu, un an mai tîrziu, articolele sale anlidinastice și anti-monarhice, în problema dotației regale), *România liberă* (organul de fapt al grupării junimiste), *Națiunea* (independent, cu simpatii totuși liberale) și *Telegraful* (independent de nuanță liberală radicală,

apropiat de rosettisti) — și două ploieștene: *Democratul* (guvernamental) și *Vocea Prahovei* (independent).

Din această comisie, ca reprezentant al *României libere*, făcea parte și Duiliu Zamfirescu, atunci redactor cu atribuții nu doar literare, ci chiar predominant politice.

Comisia se deplasează la Bordeni și Scorțeni între 3 și 5 septembrie 1883, în contact cu autoritățile, dar mai ales cu țaranii, notează exact spwsete acestora și cere să [ie dusă, pentru a sta de vorbă cu arestații. Puternicii locali promit inițial să fixeze întîlnirea cu deținuții pentru a doua zi, dar peste noapte, în urma dispozițiilor de la guvern, nu mai îngăduie confruntarea. Orice demersuri și insistențe în acest sens rămîn zadarnice, astfel încît comisia încheie un proces-verbal despre cele constatate pînă atunci, care e publicat în ziarele centrale, împreună cu un certificat medical atestînd schingiuirile.

România liberă dă faptului o amploare ce nu trebuie detașată de rolul avut de Duiliu Zamfirescu în chestiune. Concomitent cu procesul-verbal al afacerii Scorțeni-Bordeni, ziarul publică o lungă relatare — fără semnătură, puțin aparține chiar lui Duiliu Zamfirescu, care acum pare a fi redactorul de resort cu mișcările țărănești — o lungă relatare a unor atrocități asemănătoare, care avuseseră loc recent în comuna Arțari-Ialomița; săptămîni la rînd, apoi, știri — de asemenea nesemnate — din diferite puncte ale țării, apar în coloanele ziarului, găzduite cu generozitate, ceea ce denotă o atmosferă cu totul favorabilă țaranilor loviți de proprietari și arendași.

Putem deci afirma că acum se încheagă în mintea scriitorului conflictul de bază al romanului, acela dintre țaranii aduși la sapă de lemn și stăpînitorii samavolnici de moșii — și, prin opoziție, germinează în imaginația sa „soluția” boierilor legați de pămînt.

Pentru o și mai precisă paralelă între faptele autentice și cele din romanul scriitorului, cităm cîteva pasaje din documentele apărute în *România liberă*, deci elaborate de Duiliu Zamfirescu sau cu participarea lui.

Mai întîi un mic reportaj despre Ploiești, numit ironic „patria libertății”, în contrast cu drama care avea să fie relatată curînd, și care e prevestită prin numeroase elemente exterioare. „După masă, spune scriitorul, plecarăm să facem o mică excursiune prin oraș. Luna trecea prin văzduh, albă și melancolică ca o Ofelie cerească, uitîndu-se la noi cu mila unei surori care-și privește fratele în nenorocire. Ea avea aerul a ne zice:

«Nebunii... Voi căutați pe pămînt un lucru despre care a ajuns să se ndoiască însuși cerul: dreptatea... Nu-l găsiți pe aceste locuri!» (Don Padil, *Correspondența particulară a „României libere”, Români liberă* din 7 septembrie 1883).

Acest preambul fatidic de pe pagina întîia este urmat de largul reportaj anchetă din pagina a 1[^]-a, *ToriureU de la Bordeni*, consemnat sub formă de proces-verbal de cei șapte corespondenți de presă. Prima discuție se poartă cu „Petre Ioniță, rașnean locuitor în Bordenii de sus, care ne-a spus că marți, la 23 august, au sosit în sat: d.d.prefect, polițai, jude instr., prim-procuror etc, însoțiți de un escadron de călărași, sub comanda unui căpitan. îndată după sosire, au fost date ordine să se strîngă toți locuitorii la casa mortului (a lui Scorțeanu,

n.n.). Ordinele s-au executat. Pe dînsul, narează el, l-a luat îndată d. căpitan de piept și l-a privit drept în (ață, lung. Apoi l-a dat la călărași de l-au dus într-o bucătărie, unde l-a luat la cercetat. De aci, după ce domnul care-l întreba a rupt hîrtia — zicîndu-i că spune minciuni — a fost dus în casele de sus, unde nu l-a mai cercetat nimeni. Puțin mai tîrziu a fost coborît în curtea vacilor, unde sergenții și călărașii l-au legat peste piept cu frînghii și l-au înțepenit cu mîinile la spate de un copac, de care, cu un vîrtej, îl strîngeau cît puteau". Este cliiar scena din roman, unde se spune, aproape cu aceleași cuvinte: „Matei, nerăbdător, plecase înainte, către finăria din care veneau gemetele... Aci, priveliștea era și mai tristă... De trei gîrnete desfrunzite erau legați trei țărani, supuși la tortura «vîrtejului»... Fiecare om era legat de brațe și lipit cu spatele de trunchiul copacului..."

„Am constatai — continuă reportajul-anchelfi — pe trupul său urmele de răni și rănile următoare (urmează relatarea exactă, în termeni voțiți de specialitate, în realitate sugestiv literari, n.n.). L-au ținut legat, adaogă, de dimineața pînă seara, cu ochii în soare, fără să-i dea apă. Cu el erau legați dp același copac: Badea Enache Nițu și Florea State din Telega. Spre seară a venit căpitanul și a spus călărașilor că pînă a doua zi să găsească îl înși morți. După ce l-a dat drumul de la copac, l-a palmuit și l-a legat cot la cot cu alți 20 de inși. și în această stare au petrecut toată noaptea în genunchi, în oborul vacilor, fără să aibă dreptul a se scula în picioare. Legați împreună cu el la coardă, erau..." și urmează o lungă listă de nume. Spicuim în continuare mici fragmente din același reportaj-anchetă, din care s-a alimentat vizibil scena din roman: „Lixandru Vasile, moșnean din Bordeni, spune că îndată ce l-a dus în curtea caselor boierești, a venit d. căpitan Gongopolu, zicînd: «luați-l și duceți-l la coardă de-l botezați»... Spre scară adaogă că l-a dus în oborul vacilor, unde l-a legat la coardă cu ceilalți douăzeci."

„Grigore Ion Dragomir, moșnean din Bordeni, ... spune că l-a luat d. Ioniță Constantinescu și l-a dat pe mîna d-lui căpitan. Acesta a zis călărașilor: «Duceți-l, băieți, la botez». în adevăr, l-au dus în oborul vacilor, unde călărașii au luat un par în patru muchi, t l-a trecut pe sub subțiori, după ce i-a întins minele în SUB, și i l-a rezemat de ceafă. Astfel răstignit, l-a îndoit cu gîtul în jos. El a căzut la pămînt. Atunci a sărit pe dînsu Ștefănaș Const. Bolocan, care e nepotul lui Scorțeanu. Călărașii l-au apucat de gură și de nas ca să nu țipe. În momentul acela a venit d. Roinanescu, rudă cu mortu, și l-a strîns de gît. Apoi a urmat a-l slrînge cu vîrteju la copac, ca să spuie adevărul. Pe la ziua jumătate a venit căpitanul Gongopolu și i-a dat un ghiont în falcă ca să-și îndropteze capu. Tot atunci s-a pomenit cu un soldat, căruia îi ziceau Corlătescu, că-l frige cu lumina sub barbă ca să stea drept."

Pe Toma Stan, moșnean din Bordeni, „d. subprefect l-a luat singur la palme, apoi a poruncit șefului garnizoanei, Gh. Ioniță Petre, de l-a bătut. După aceea l-a dat călărașului să-l lege și să-l ducă în beci..."

Const. Tăbîrcă a fost lovit cu ciomagul în cap, pe Mihail Ștefan l-au bătut și chinuit cu lemne după cap și l-au legat de o furcă în

șopron. L-au strîns cu un „presucel" (vîrtej) și apoi sergentul l-a lovit peste piept cu un baston „cu măciuliță". Pîrvu Marin se plînge că l-a bătut „d. căpitan în persoană", iar pe Const. Ioniță „l-a prins după aceea și l-a bătut hoțesfe". „Mihalache Antonescu, notarul satului, spune că i-a pus printre degete un instrument, pe care-l descrie foarte bine, ca fiind compus din patru bucăți de lemn de fag, legate împreună la un căpătii, iar la cellalt puțindu-se strînge sau lărgi după voie — care i-a zdrelit mina... îndată ce i-am arătat un astfel de instrument, pe care putusem a nil procura, și-l avem în posesiunea noastră (a ziaristilor, n.n.) îl recunoscun numaidecit, declarînd că întocmai astfel era acela cu care fusese torturat".

Toate acestea s-au petrecut între 23 august și 1 septembrie 1883. Notăm aici și alte nume reale ale conducătorilor represiei de la Bordeni: polițaiul Dumacof și prim-procurorul E.Jculerescu, ei înșiși figuri în roman, cu sau fără nume, în orice caz prezenți prin faptele lor și prin ceea ce au prilejuit scriitorului ca material documentar și puncte de pornire pentru geneza romanului.

Procesul întîmplărilor de la Bordeni-Scorțeni s-a deschis în Ploiești la 20 septembrie 1883, cu un complet de judecată adus de la București, pentru a asigura obiectivitatea judecării (președinte C. Cîmpineanu, procuror fiind procurorul general Cîru Oeconoinu, cel ce participase și la prima — ineficace și pîrtinitoare — anchetă, ordonată de autoritățile centrale, în urma căreia s-acreatapoi comisia de ziarști). Duiliu Zamfirescu este din nou corespondent de presă, semn că întîmplarea devenea pentru el o preocupare constantă, explieînd în bună parte locul pe care i l-a rezervat în opera sa. Reportajul său de la prima ședință a procesului apare în ziar două zile mai tîrziu [*România liberă* din 22 septembrie 1883] cu accente de ascuțită ironie la adresa tribunalului și a familiei Scorțeanu și apărătorilor ei etc.

Iată cîteva crimpeie din reportajul, semnat iarăși Don Padii: „Intră (în sala de judecată, n.n.) d-na Scorțeanu, în doliu, însoțită de d-na Gogu Rădulescu și de fiul său. Sunt asistați de d-nu Stanian. Venerabilul pair al Ploieștilor intră cu un aer de strengar, și face președintelui curții o rugăminte numai în vîrfu lîmbe'i: «Vă rog să fasesi a ni se pune la dispozisie o masă». Curtea îl ascultă cu respect și îndată o masă este întoarsă cu picioarele în sus, și adusă val vîrteju peste capetele publicului, pînă la bară, unde idealul bărbat se așază cu toată gravitatea reclamată de situație...

...Se face apelul nominal al martorilor. Așteptîndu-i să vie, fără voie ochi-ți fug pe diferite ornamente, ce se găsesc în sala liceului, unde Curtea-și ține ședința sa — precum și pe figurile publicului...

...Pe ziduri se citesc inscripții în stihuri, de natura acesteia:

Junime, te silește, știința-aprofundează,
Viitor ferice țării să croiești
Căci Ploeștul falnic cu dor privegăza
Ale lipsei chinuri tu să nu simțesti.

Cine să fie autorul acestui delict, cu *Ploeștul falnic și privegăza* scris ungurește?... O justiție conștiincioasă îl poate lua la cercetări, lucru care ar avea avantajul de a procura d-lui Cîmpineanu plăcerea unei noi vizite în patria libertății."

Procesul, încă la prima ședință, se amină din cauza neprezentării martorilor apărării — ai țăranilor: veniseră 9 din 66, spre deosebire de cei ai familiei Scorțeamii, prezenți 23 din 39, și de acuzatori, aproape toți în sală. Pățiți o dală cu călărașii, pedepsiți și pentru faptul de a fi fost de față cînd avusese loc încăierarea unde Scatiu de la Bordeni și pierduse viața, țăranii erau lipsă de la judecată, dacă nu cumva vor fi fost pur și simplu împiedicați să vină.

Cînd Maiorescu îl întreba prin urmare pe scriitor dacă are de gînd să lase suspendat firul epic privind soarta țăranilor din Balta, care în *Viața la țară* izgoniseră de pe pămîntul lor pe Scatiu și pe judecători — nu intervenția criticului determină continuarea ciclului cu un nou roman ci, în chip evident, realitatea cunoscută direct de scriitor săvîrșea acest lucru.

Singura transformare importantă operată de scriitor în povestirea faptelor, față de adevărul celor petrecute la Bordeni, este plasarea uciderii lui Scatiu drept un final, o consecință a schingiuirilor dezlănțuite de autorități și armată; în rest, episodul respectiv din *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* este un dramatic „tablou după natură”.

Elementele prime ale romanului au, prin urmare, în mîntea autorului o vechime încă mai mare decît anul 1891, cînd descoperim primele atestări despre conflictul din *Viața la țară* și chiar indicația unui adîntipurile fundamentale — Tănase Scatiu. Că e așa o dovedește și drama *Prea tîrziu*, scrisă în colaborare cu Ștefan Velleșcu, și reprezentată o singură dată, la 17 ianuarie 1884. Apare aici un personaj, Sotir Micronoff, primă versiune a lui Scatiu din roman. Ostilitatea scriitorului față de el este totală și în piesă, ra și în viitorul roman. Grec de origine, personajul amintește prin numele mic pe Scatiu — al cărui nume e Tănase Sotirescu — în timp ce numele de familie e derivat bulgărește după grecesul original (de la micro = mic), pentru a sugera fără echivoc proveniența lui străină. Aciuat pe lingă moșierul Luchianu, „fanfaronul bogat”, cum e caracterizat în piesă — Scatiu va fi „zgîrcit și fanfaron”, îi va zice așa chiar scriitorul — Micronoff îl jefuiește pe protectorul său de avere, prin manopere de tipul celor pe care le va folosi copia lui din *Viața la țară*, ajungînd din ve.mil și arendaș — proprietar și deputat. El l-ar ruina de tot pemoșier dacă un salvator ideal n-ar interveni oportun să îndrepte lucrurile, punînd cu devotament ordine în afacerile încurcate ale lui Luchianu; dacă însușirea averii acestuia nu-i reușește prin necinste, el încearcă să i-o capete prin căsătoria fiului său, Luca cel prost și neajutorat, cu frumoasa Măria, întîia ipostază a viitoarei Tîncuța. Raporturile acestui Micronoff cu Luchianu, mezalianța pusă de el la cale — și acceptată de moșier, — atitudinea țăranilor față de dînsul și a lui față de țărani, toate acestea pot fi considerate, în măsuri diferite, drept elaborări prime ale unui material, care în roman se va organiza în alt chip, dar care e vădit același.

Trilogia inițială din *Romanul Comăneștenilor* are în Mihai eroul central pozitiv, iar în Scatiu principala figură negativă, dar și cea cu rolul principal în legarea ciclului de realitatea epocii, cea care polarizează prin opoziție — și coagulează energiile potrivnice, idealizate de scriitor în Dinu' Murguleț, Sașa Comăneșteanu, Mihai, Matei

Damian. Aceștia din urmă aparțin unei perioade totuși incerte și în orice caz mai întinse, pe cîtă vreme Scatiu este omul unei categorii sociale care cunoștea, în momentul apariției romanului punctul maximei sale dezvoltări și a cărei existență nu avea să dureze mai mult decît cîteva decenii. Duiliu Zamfirescu își țînuse deci promisiunea făcută față de Maiorescu în scrisoarea din 21 mai 1891, de a se ocupa cu deosebire de acea „lume aproape nouă- lumea arendașilor”.

V a r i a n t e

- p 32, r. 2 - pui^a a dorului de fiu-său {C.I., 1898}; puterea fiului
- p. 34, r. 3 să cer pardon. Soră-sa. (Ci.),
- p. 34, r. 32 toată urca lui (C.I.).
- p. 36, r. 33 Matei, țată, s-aude [C.I.].
- p. 36, r. 36 protestează. Ion, vâtaful [C.I.].
- p. 38, r. 16 marginea pogoanelor de porumb (Ci., 1898)
- p. 40, r. 7 batistă de mătase filfîindu-i (CL, 1898).
- p. 41, r. 2 • trăsuri trecînd și copitele (Ci.),
- p. 42, r. 9 sufletului său mișcat (C I.)
- p. 42, r. 21 lingă matală. Ea (C.I.).
- p. 42, r. 23 să și-l anine de corpul (Ci.); anine sufletul de coruul (ed. 1898, 1914).
- p. 42, r. 27 - în care ea regăsea (CL, ed. 1898); în care se regăsea (ed. 1914).
- p. 46, r. 8 aducea o eclipsă de vitalitate (CL, ed. 1898 joi-l).
- p. 46, r. 36 șorț alb pe dinainte (CL, ed. 1898)
- p. 48, r. 20 fie. bine. Sașa (CL, ed. 1898).
- p. 50, r. 25 27 — gîndurile sale nehotărîte... ocupată, și ocupată de lucruri reale și imediate (CL, ed. 1898).
- p. 50, r. 36 — Apoi, luă chitara din cui și, dîndu-i ei parcă sufletul vorbelor sale, o făcu să răsune de o vibrație lungă. Coardele argintii tremurau una după alta sau cîte două împreună, imhinind sunete suave și atît de mișcătoare, încît Sașa ridică glasul și prinzînd *terza* pe care i-o da una din coarde, zise întregul cîntec; La izvor... (CL).
- p. 51, r. 13 - Sașa, sta pe sofa cu picioarele sub dînsa, «ilindu-se la ei (CL).
- p. 51, r. 14- 15 — ... apoi, scoțîndu si panglica chitarei de după
- p. 52, r. 2 - ei. Apoi rămase astfel mai multe minute. Pe cînd (C.I. ed. 1898).
- p. 52, r. 19 trăiesc măcar două-trei (CL, ed. 1898).
- p. 52, r. 38 • toate. Nu zise nimic de banii cheltuiți de el în străinătate. După (Ci.).
- p. 53, r. 7 • dori matală. Tîncuța (Ci.).
- p. 51, r. 1 - [ngroap.l-mă lingă părinți și lingă... (Ci.).

- p. 54, r. 28 carp dormita într-un {CI-, ed. 1898, 1914).
p. 54, r. 30 vino, te rog, de vezi ce are mama. Bătrînul (C.L).
p. 55, r. 28 pînă peste gură (C.L., ed. 1898, 1914).
p. 55, r. 34 frică de mneata, mă nea {C.L}; frică de mneata, nea (ed. 1898, 1914).
- p. 56, r. 7 bombănind întrerupt rugăciunea morților. Prapurii (Ci.).
- p. 57, r. 15 mamă pe care n-o văzuse șapte ani; și se despărți pentru (Ci.).
- p. 57, r. 17 casele mame-sei... Moșia (C.L.).
p. 59, r. 14 vesel, aproape fericit {C.L).
p. 59, r. 16 sălciilor întinzindu-i-se în cale (Ci., ed. 1898).
p. 59, r. 27 socotită de cineva ca un (Ci.).
p. 59, r. 30 trecea un asemenea lucru. Și (C.L., ed. 1898).
p. 61, r. 34 astea, decît doar pentru o scurtă călătorie. Sașa {C.L).
p. 63, r. 7 8 — acuma.
Nu la dumneata acasă, la bora.
Da, foarte bine. Și după {C.L).
de sine, cu atîta natural vorbea {C.L).
p. 64, r. 9 16 — zîmbind:
p. 64, r. 15 De la cine? Sașa... (C.L).
p. 64, r. 15 alintat. Zise pe același ton: De la flori... (Ci.).
p. 65, r. 28 29 — Sașei. Capul lui aducea aminte tipurile frumoase ale adolescenței, atît de iubită de statuaria antică. Sașa părea (Ci.).
p. 69, r. 8 arătorei, pe pămîntul lor ca să fie (Ci., ed. 1898).
p. 71, r. 3 4 — și se trase puțin înapoi. El (Ci.).
p. 71, r. 14 j5 _ 'sărute ca pe o icoană. Ce fericit (Ci.).
p. 76, r. 4 Da. Vrei să zici steaua polară? Acu (Ci.).
p. 77, r. 33 biserică cu duducele, iară {C.L).
p. 79, r. 7 nprî la femeii să mai (Ci., ed. 1898).
p. 80, r. 5 Matei. Matala nu poftesti cafea (Ci.).
p. 80, r. 21 el rîzînd:
A !... Știi eă e adunată de albine. Ridean (Ci.).
atingea ușor peste (G.L., ed. 1898).
p. 80, r. 27 Maman, te strînge poate roclia?... ce ai? (Ci.).
p. 81, r. 29 34 — Poate, mă cam strînge rochia. Du-te (Ci.).
p. 81, r. 33 amanet, ori furați de ia {C.L).
p. 83, r. 1 n-ar fi putut fi așa (Ci.).
p. 83, r. 2 gîndi un moment. Matei (Ci., ed. 1898).
p. 84, r. 19 curci cu urzici bătute cu făină de mei. Argații (Ci., ed. 1898, 1914).
p. 86, r. 30 ed. 1898, 1914).
p. 88, r. 21 muncească? cine-o să-ți vadă de interese? bagabonțn (Ci., ed. 1898).
p. 93, r. 31 duci la el și să-i (Ci., ed. 1898).
p. 94, r. 15 pepeni. Matei își legă calul de un par și se așeză pe o laviță. Lipoveanul (Ci.).
p. 94, r. 17 Omul cu pălăria în mină și cu (Ci., ed. 1898, 1914).
p. 94, r. 36 îngălbenește pustiirile, da (C.L).
p. 95, r. 6 înainte, tot înainte. „O fi” (C.L., ed. 1898).
- p. 98, r. 3 • Da. Și mecanicește, percepțiunea gradelor de creștere a unei lumini puternice e mai mică decît a gradelor de scădere. În sfîrșit (C.L).
p. 101, r. 37 știi matala; pînă (Ci.),
p. 101, r. 40 trebuiască poate vreo (Ci., ed. 1898)
p. 102, r. 25 Știi, ducă Alexandrino? (Ci.)
p. 105, r. 21 uitîndu-se la el pe sub (Ci., ed. 1898]
p. 106, r. 30 așteptînd numai fericitul (Ci., ed. 1898)
p. 107, r. 2 apă adusă de la (Ci.).
p. 107, r. 6 gol, sub umbrela dc soare sta... el foarte rcsnectuos (Ci., ed. 1898).
p. 108, r. 22 orice urmă de părere (Ci., ed. 1898)
p. 108, r. 28 lege poate pentru (C.L).
p. 109, r. 22 are mai toată (Ci., ed. 1898).
p. 110, e. 25 numaidecît. N-aveam decît să mă duc la Credit Nu
r-n-am dus însă fiindcă (Ci.)
p. 118, r. 41 că tot el (C.L., ed. 1898, 1914).
p. 119, r. 13 *să-l mai vadă? {C.L., ed. 1898),
p. 119, r. 17 și fără multă gîndire zise (C.L., ed. 1898).
p. 119, r. 36 un adverb incoherent (C.L).
p. 120, r. 13 aici, aici aproape (Ci., ed. 1898, 1914)
p. 121, r. 7 ș^zi cof^a să (Ci., ed. 1898).
p. 123, r. 24 glște sălbatece, și (C.L).
p. 124, r. 6 adevăr, de la gura unui izvor o batistă (Ci. ed. 1898).
p. 124, r. 22 opriră în stușiul de lîngă cel (Ci., ed. 1898).
p. 127, r. 34 - iar lîngă el. Dacă (Ci.).
p. 128, r. 29 30 — atunci... — Pină atunci, nu (Ci., ed. 1898); ed. 1914 contaminează din două replici una: — Da' Cîna atunci? ...nu știu, o să-ti scriu numai eu Că chiar gîscă! (Ci., ed. 1898).
p. 129, r. 12 trimise încă o sărutare (Ci., ed. 1898)
p. 130, r. 21 mîna lui dreaptă (C.L., ed. 1898).
p. 131, r. 2fi ținea și mai {C.L., ed. 1898, 1914).
p. 132, r. 3 despre duduca Tincuța (C.L).
p. 133, r. 35 de duduca Tincuța (Ci.).
p. 134, r. 14 firească. La ideea că se petrecuseră în casa lui lucruri necuviincioase, tot sîngele i se sui în obraz.
p. 136, r. 18 Dar oare adevărat să fi fost?... Trebuie să fi fost adevărat: baciul era un om drept și Aglaia avea un aer așa de ...puțin cucernici Dar' (Ci.),
păru venită de (Ci., ed. 1898, 1914).
p. 138, r. 7 scrisoarea ei din (Ci., ed. 1898).
p. 139, r. 4 veselia naturii și a vîrstei (Ci., ed. 1898).
p. 139, r. 21 preocupat. „Maman, îmi zise, cred că nu mai avem mult pînă la Paris”. „Ba tot mai avem”. El își plecă ochii în jos, roșindu-se și apoi îi ridică iarăși către mine, plini de vioiciune. „Maman (C.L).
p. 139, r. 39 — unui asemenea sentiment | Ci., ed. 1898).
p. 141, r. 6 — nenorocire... E o nenorocire fiindcă sunt (C.L).
p. 141, r. 8 — urîta a vieții din acest oraș (C.L., ed. 1898).

- p. 141, r. 29 — dimpotrivă, încercînd să aduc eu (C.L., ed. 1898).
 p. 142, r. 23 — uită bine la (C.L., ed. 1898).
 p. 142, r. 35 — fereastră și zări înăuntru pe (C.L., ed. 1898).
 p. 144, r. 24 — 25 — grecului. Dar asta (Ci.).
 p. 145, r. 14 — sluji, coane, mi-au (Ci., ed. 1898).
 p. 148, r. 26 — extraordinare: după cum Napoleon cel mare comanda tovarășilor săi de școală de cînd era mic, tot așa Corcoduș (Ci.).
 p. 155, r. 14 — fiind și al statului, era îndoit interesat să ciștițe procesul. De aceea venise (Ci.),
 p. 155, r. 38 — Citit în *Universul* că (Ci.),
 p. 156, r. 19 — vătău! Ca loti oamenii d-l Aronovici (Ci.)
 p. 158, r. 29 — cu doi juncani (Ci., ed. 1898).
 p. 160, r. 35 — trecu împrăștiindu-i și făcînd loc trăsuri. Trăsura trecu iar (Ci.).
 p. 162, r. 18 — ha!... Dați-vă jos. Președintele (C.L., ed. 1898).
 p. 162, r. 18 — 19 — ha!... Supleantul era alb ca hirtia. Președintele (C.L., ed. 1898).
 p. 163, r. 10 — 11 — Ce să hie, coane, ia, cu boierul ăsta al nostru, zise Stoica. Matei (C.L., ed. 1898).
 p. 164, r. 6 — alți cîțiva mai colțați (Ci., ed. 1898).
 p. 165, r. 18 — duce imediat la fața (Ci., ed. 1898).
 p. 166, r. 15 — 16 — trăsura... Bătrînul rămase cam nedumerit. Atunci (C.L., ed. 1898).
 p. 167, r. 28 — ce trebuie să (C.L., ed. 1898).
 p. 172, r. 12 — Dovedește-mi și dumneata acuma (Ci., ed. 1898).
 p. 174, r. 2 — toți nerușinații ăștia (Ci.).
 p. 171, r. 12 — bieții oameni chinuți. Dezbrăcîndu-se (Ci., ed. 1898).
 p. 176, r. 2 — eu, te asigur că (Ci.).
 p. 177, r. 11 — boabă albă de (C.L., 1898, 1914).
 p. 177, r. 16 — 17 — rîdea: Ia uită-te bine la dînsa. Dacă (Ci., ed. 1898, 1914).
 p. 177, r. 30 — lui cu partea ei obiectivă, aceea din reprezentare, senină (Ci.).
 p. 177, r. 32 — ei subiectivă în voință. Sașa (Ci.); ei subiectivă în rsalitate. Sașa (ed. 1898, 1914).

1 — *Ciulniței* este un nominativ, și nu un genitiv, cum s-ar putea crede din construcția frazei. Încă din 1893, pe cînd titlul cărții nu era stabilit și romanul figura în corespondența scriitorului sub numele *Pe arătură*, satul unde avea să se afle teatrul principal al acțiunii se chema clar Ciulniței: „La Ciulniței, unde se mișcă lumea mea închipuită...” (scrisoare către Titu Maiorescu din 5/17 iunie 1893).

Titu Maiorescu întreba, un an mai tîrziu, la apariția primelor capitole ale romanului în *Convorbiri literare*, dacă în scrierea numelui satului nu s-a strecurat o greșeală tipografică: „Cum se cheamă moșia aia: Ciulni'n sau Ciuhmei? pag. 193 în rîndul dintîi al romanului pare Ciulnifa, asemenea pag. 311. Dar 316 e Ciulnifici, și 392 idem. Erori de tipar?” (scrisoare din 8/20 sept. 1894. Paginile la care se referă criticul sînt cele din *Convorbiri literare*). Scriitorul însuși clari.

fica această chestiune comunicîndu-i lui Iacob Negiuzzi răspunsul la întrebarea lui Maiorescu, în aceste cuvinte: „O U murire; În *Viața laț.*, *Ciulnița* se cheamă pîrîul care trece pe *n.b* sat, *Ciulnițile* thesmă satul și moșia” (scrisoare din 12 oct. 1894).

2 — *Apă de vals* (bătrîna va zice: de *Vacs!*), o apă minerală gazoasă, alcalină, provenind din stațiunea balneară Vals-les-bains (Franța). „Răul” de care suferea mama Scatiului eta prin ut mare pricinuit de un număr prea mare de mîncăiuri, nu de oboeala drumului și nici de prea mare arșiță a soarelui, așa cum delicat sugerează Sofia Murguleț, cunosătoare, desigur, a suferințelor Profirei Sotirescu. Ridiculizarea Scatiilor e urmărită de scriitor în toate direcțiile, de la felul cum pocesc numele proprii, pînă la bolile care-i lovesc.

3 — „Doftotu Draci”, Aloisius Drasch, austriac de origine, stabilit pe la 1860 în Muntenia, unde a întemeiat tratamentul bolilor interne prin hidroterapie. A murit la București în 1891, odiiă exact pe cînd apărea în *Convorbiri literare* remsnul *Viața la țară*.

4 — *Eforia*, cu numele intrig *Eforia spitalelor cwilc*, era fundația pentru administrarea și dotarea instituțiilor sanitare mari, creată în vremea Regulamentului oigj-nic, pe h" 1831. Legiurile lui Cuza o recunosc drept regie autenonă (1864), ceea ce o fsec să devină una din uriașele întreprinderi dătătoare de beneficii membrilor consiliului ei (aleși aproape numai dintre descendenții fondatorilor), în special datorită întinselor ei domenii. Eforia era, de fapt, un consorțiu care, în domeniul agricol, aduna jămînturi ptntiu a le da în arendă.

Stațiunea Eforie de pe litoral aparținuse acestui consorțiu, cu toate instalațiile -- nu numai spitalicești — ea avea de asemenea restaurante, gali de spectacole, giădini de vară etc. în toată țara.

5 — Una din inadvertențele atît de frecvente la Duiliu Zamfirescu; normal, întregul episod al plecării la gară, cu așteptarea trenului, sosirea lui Matei etc. nu avea cum să se petreacă astfel, de vreme ce înainte de 1877 — și cu atît mai mult în 1867-68, cînd se plasează concret acțiunea din *Viața la țară* - nu exista linia de tn n București-Fetești, construită abia în 1885. De altfel, în mc meniul rezultat din calcule ca dată a situării acțiunii romanului, nu funcționa nici linia București-Giurgiu, prima din Muntenia, proiectată încă în timpul lui Cuza, dar inaugurată abia în 1869.

6 — Tabloul acesta este socotit drept una din < ele mai expresive pagini despre cîmpia Rărăganului. Prezența lui aici trebuie măcar în parte pusă în legătură cu privilegiile admirate de scriitor în Italia, în „Campania romana”, cîmpia din apropierea Rcmcî. O astfel de privilegii întilnim în sonetul *Boul*, apărut la doi ani dură plecarea scriitorului în misiune diplomatică:

*De-a paruri trist, în mijlocul cîmpiei,
 Voinicul bou privește înainte.
 Cu ochii mari, cu sufletul cuminte,
 Ca un simbol antic al poeziei.
 Etc.*

Bănuie de inspirație prea apropiată după Carducci, Duiliu Zamfirescu a remarcat, într-o scrisoare către Maioreșcu (din 26 oct. 1890), asemănarea dintre peisajul Bărăganului și acela din „Campania romana”. Că sursa inițială a tabloului o constituie cele două imagini suprapuse, cea italiană peste cea românească, nu rămâne îndoială. O dovadă însă că icoana cimpiei românești este cea mai veche și mai statornică, generind deopotrivă elementele descriptive și din sonet și din roman — și excluzând ideea inspirației directe din Carducci — o avem în acest început de poezie, anterior cu câțiva ani sonetului — deci și cunoașterii „Campaniei romane” și poeziei lui Carducci — după cum arată caracteristicile scrisului:

*Prin aburul cald al zilei ce moare
Mirosul de fin se urcă spre soare
Flăcâii cosesc și fetele cîntă:
Amurgul s-a-ntors cu pocea lui sfîntă I*

*Buhaiul voinic, cu stemă în frunte
Iși poartă domol privirile-i crunte
Spre roții aprins din soare-apune.*

*Ce dragă mi-ai fost, viață lienită
A șesului trist cu vadul de glră.
Cu turma de oi trecînd ostenită.*

Poezia trebuia să se intituleze: *Imn către tinerețe*. Înrudirea cu tablourile din ciclul *Lunile*, și cu alte priveliști din *Viața la țară* este evidentă; Duiliu Zamfirescu se afirma, încă înainte de scrierea romanului, ca un cîntăreț al „Campaniei române” — Bărăganul.

7 — în epoca 1860, săpăturile specialiștilor au căpătat o mare intensitate la Pompei, practic abia acum se dezgroapă de sub lavă orașul, de aceea prietenii lui Matei Damian, arheologii, stăteau Lot timpul între resturile, foarte bine conservate, ale construcțiilor de odinioară.

8 — Paestum (sau *Pozstum*, cum s-a ortografiat în toate edițiile romanului, inclusiv în *Convorbiri literare*), localitate în Italia centrală, la 100 km sud de Napoli, celebră colonie sibirică, vechea Poseidonia, sec. VI î.i.n., după un frumos templu al lui Neptun — Poseidon. Matei Damian îl consideră drept un centru de atracție pentru numismați, dar aici fusese în antichitate centrul fabricării obiectelor din pământ ars și faianțelor decorate.

9 — *Calendarele lui Nickipercea*, almanahuri editate ani la rînd de revista satirică și umoristică *Nichipercea*, apărută în 1859 și continuată sub diferite nume: *Coarnele lui Nickipercea*, *Coada lui Nickipercea*, *Oohial dracului*, *Ghmrele lui Nickipercea*. După un scurt stagiul sub numele *Sarsailă*, revista apare, prima dată sub un titlu nedivole, *Ghimpele*, la 29 mai 1856. Aici avea să debuteze unsprezece ani mai târziu Duiliu Zamfirescu. Între redactorii foii, în ea de la apariția ei, s' aflu cunoscutul pamfletar N. T. Orășanu. *Calendarele lui Nickipercea* constituiau o lectură de calitate cu totul îndoielnică, din aceeași categorie cu revista *Cimpoiul*, a lui Frederic Dame.

10 — Versurile recitate de Sașa sînt din poezia *Der Jungling am Bache (Copilul la pîriu)* de Schiller. Lui Duiliu Zamfirescu îi rămăsese în minte din *Convorbiri literare* (martie 1869), unde le citise în traducerea lui N. Schelitti (1837—1872): *Copilul la izvor*. Pe cînd lucra la roman îl scria următoarele lui Iacob Negruzzi: „Vă mai rog să aveți bunăvoința de a căuta în colecția *Convorbirilor* de la Iași și a-mi trimite copia unei poezii ce începe astfel:

*La izvor ședea copilul
El cunune împletea
Și privea la floricele
Cum izvorul le ducea.*

lini pare că originalul este de Goethe iar traducția publicată în *Convorbiri* de Scheletti" ("scrisoare d n 26 mai ,7 iunie 1893J).

Iacob Negruzzi, el însuși autor al unei versiuni a aceleiași poezii, intercalată în articolul *Primblări (Convorbiri literare, ianuarie 1869)*, anterior cu numai două numere traducerii lui Schelitti, îi răspunde făcînd precizarea necesară desne autor. Cum însă între timp prima parte a romanului fusese trimisă la *Convorbiri*, Duiliu Zamfirescu îl roagă pe Iacob Negruzzi să facă cl convenită schimbare a autorului, din Goethe în Schiller. „Nu știam că ați tradus-o și d-voastră, adaugă ei scuzîndu-se — neîndeminatec însă, de vreme ce mențiunea despre traducerea lui Negruzzi figura chiar în subsolul paginii unde se publica versiunea lui Schelitti. Ea a ajuns pînă la mine pe calea unui cîntec și nici chiar de versuri nu sunt sigur de sunt întocmai așa" (scrisoare din 13/25 ian. 1894). În adevăr, ultimele patru versuri sînt întrucîtva modificate în versiunea din *Viața la țară*, după cum traducătorul însuși transformase strofa de 8 versuri a originalului în două de cîte 4 versuri (totuși în roman se spune că Sașa „deschizînd gura, mai mult în gînd, zise o strofă”).

Merită notată aici o probabilă valorificare proprie a acestei poezii. Între manuscrisele rămase din epoca 1880, aflate la Eliza Zamfirescu, cumnata scriitorului, se află următorul început de poezie, consemnînd un tablou foarte apropiat aceluia din amintitele versuri ale lui Schiller în versiunile Schelitti-Negruzzi și scrise cam o dată cu ele:

*Pe-ale lalomiței maluri
Spuma albă de pe valuri
Scaldă iarba mătăsoasă tremurînd-o fir cu fir
Iar pe punte visătorii
Ascult glasurile horii
Aruncînd în cursul apei foi de rumân trandafir.*

*Se aud sunînd pe dealuri
Mult duioasele cavaluri
Cari-n umbra dulce-a serii chem la dulce adormit.*

Poezia trebuia să se cheme *Idilă*; nu știm să fi fost dusă pînă la capăt.

11— După cum se observă din frazele care figurau în *Convorbiri literare*, dar au fost eliminate la tipărirea în volum, scena fusese concepută inițial și realizată în alt chip. Ea păstra aerul cam vechi al

salonului boieresc de tradiție fanariotă sau turcească, în care mai ales statul pe sofa cu picioarele încrucișate și subpuse fsau neîncrucișate, cum pr»tmbil sta eroini) era nslipsit. Modificată, scena sugeraază o atmosferă mii niierenă, contemporană cu epoca, ghitara a fost înlocuită cu piinul, iar poziția Sisei nu m n « precizată, rămânind ca cititorii și idțil'.i;! o alitidin; roîdiUtivă, de contemplare a portretului din perele. *Dir* „modernizarea” scenei păstrează totuși din vechea formă un element, gr^u de sesizat pentru cititorii edițiilor tipărite, însă vizibil pentru cina aro în față și frazele din *Convorbiri*. După ce acum se scoală de la pian, Sașa „veni să șează pe sofa ca mai înainte, cu brațele încrucișate pe genunchi”, poziție de femeie hârlină, aplecată ds spate, destul de nefirească pentru temperamentul și vârsta eroinei, dar explicabilă dică. ea ar fi stat turcește „ca mai înainte” — adică așa cum se petrecuseră lucrurile în textul din *Convorbiri literare*. Se pntî presupune că Djiliu Zamfirescu n-a urmărit să-i dea Sașei un aer cam bătrînesc — așa cum are coana Diamandula, care își ajtepta feciorul, pe Matei, „sfînd grecește în fundul patului” — ci că la modificarea ulterioară a fostsiăpat un amănunt, care era firesc numai primei înfățișări a scenei.

Criticul de artă Mirin Si.Tiione32u-Rimbeana, pornind de la convingerea că modelul Sisei fusese chiar mama sa, Elena, considera scena n;potrivită în forma din *Convorbiri*. „Mama rnea nu era o orientală”, spusna el, b'eîind să se înțeleagă că ideea modificării scenei a pornit și de la modelele eroilor, oameni din familia scriitorului însuși. Eliminările sînt sugerate însă de mult de Maiorescu, care, la lectura primei părți a romanului, apărută în revistă, îl sfătua pe scriitor astfel: „Acum puțin observări critice, spre a le cumpăni d-ta pentru o ediție a romanului în volum, adecă spre eventuală schimbare. Iți dau iute și fără înconjur părerea mea:

1} Pag. 315. Propun ca rîndurile de la «Apoi luă gîtuțară din cui...s pînă dincolo la pag. 316 «mișeînd-o pînă la lacrimi* să so su-prime. O sentimentalitate fadă, gîtuțară — bună în Italia-Spania — ridiculă la noi, tot Sciuller demodat astăzi în Occident și prea străin în cîmpia noastră, cacofonia *lea cununî* din izvor»" (scrisoare din 8/20 septembrie 1894).

Pasajul propus spre tăiere cuprinde și cele două strofe din poezia lui Schiller și în general tot episodul liric al Sașei, agrementat de autor cu poezie și cu muzică de ghitară, pentru a-i da un aer întrucîtvă desuet și curios. Prin sentimentalismul cam prăfuit al eroinei erau însă marcate oarecum legăturile, existente dar fragile, ale personajului cu capitala, unde locuia mai multe luni pe an. Duiliu Zamfirescu n-a acceptat decît să înlocuiască ghitara — în adevăr cam venetiană, napolitană sau andaluză — cu pianul, dar a păstrat și pe Schiller în Bărăgan, și versurile cîntate recitativ.

12 — *Cimpoiul*. Cu acest nume au apărut mai multe publicații; cea li cire se referă scriitorul aici este *Cimpoiul* lui Fr. Dame, revistă pîntra uî public a-nHor de ramans ujurele, oferind o lectură captivantă, senzațională, însă fără adîncime. Părerea scriitorului despre *Cimpoiul* era destul de critică, mii mult chiar, el ar fi fost de părere să s* piră=ească formula traducțiilor de literatură ieftină — care

alcătuiiau cea mai mare parte a sumarului — în favoarea unei structuri mai viu axată pe literatura română de calitate. Socotind că aceasta e și dorința redactorului, îi trimitea acestuia următoarea scrisoare, păstrată într-o ciornă, de prin 1882 (revista apare cu primul număr în martie 1882):

„Nu nc cunoaștem personal. Fiindcă însă mă adresez d-lui Dame, redactorul, cred că ceremonialul prezenfațiunei poate fi lăsat la o parte (poetul se socoate deci îndestul de cunoscut ca să-și închipuie că simpla menționare a numelui său va lămuri pe Dame). Am văzut de citeva zile un nou jurnal literar botezaL *Cimpoiul*. Se zice că este finul d-voastră. Aș dori să știu în ce condițiuni tralali cu autorii lucrărilor originale. Nici vorbă că romanurile cu care ați început nu sunt decît o introducere la o literatură mai aleasă și mai națională. Poeziile d-lor Serbănescu și Pleșoianu (c vorba de poezii Th. Serbănescu și Const. C. Pleșoianu, ambii convorbiriști) sunt o dovadă a țelului ce urmăriți.”

O colaborare a lui Duiliu Zamfirescu la *Cimpoiul* nu știm să fi avut loc; sau va fi fost sub pseudonim, deci greu de identificat. În 1883 apare aici doar libretul — tradus dc sriitorul nostru — al operei *Haiducul* (30 ian. — 20 febr.) dar aceasta se datorește faptului că originalul, în (ranțuzeșfe, îi aparținea lui Dame.

Revista a rămas în forma inițială — un fel de magazin literar fără pretenții, dar eu cititori mulți din categoriile cu gust artistic îndoielnic, cum e Aglaia — și nu s-a orientat spre „o literatură mai aleasă și mai națională”, cum atît de imperios îi recomanda scriitorul, sub forma unei suhtile propuneri.

El avea să-și verse năduful asupra acestui ziar nu numai în roman, ci și într-o scrisoare către Maiorescu, trimisă la două-trei luni după ce terminase *Viața ta țară*. „Literatura noastră trebuie — declara el — să tîmăduiască pe cetitori de gustul romanelor pornografe franceze, traduse de *Cimpoiul*” (scrisoare din 6/18 iulie 1894). Dar, ca și în alte locuri ale romanului — și aici e o inadvertență istorică: prin 1868 — 1869, cînd se plasează logic acțiunea din *Viața la țară*, *Cimpoiul* lui Dam6, de care e vorba, încă nu-și începuse apariția.

13 — De fapt, meditația cu aer filozofic de aici îi aparține în întregime scriitorului însuși, nu lui Matei Damian. Poezii ca *Palinodie* sau *Că poate-atunci*, publicate ulterior romanului, conțin versuri ce ne trimit direct la cugetările noptatice ale eroului din *Viața la țară*. Sursa lor se află, desigur, în acest tablou.

Rădăcinile cele mai îndepărtate ale unor formulări ca „a pricepe pentru ce nu poți pricepe” ajung la Socrate — Duiliu Zamfirescu se îndeletnicea cu studiul lui Platon, din al cărui *Simpozion* a și tradus fragmente; mai multe astfel de meditații aflăm în *Lydda* și în ciclul de cugetări consemnate, după plecarea la Roma, în caietul intitulat *Măsura dreaptă a vieții*.

Componentele peisajului admirat de Matei Damian le regăsim aproape aidoma și în versurile din *La lună* („E noaptea caldă”...), scrise cam o dată cu peisajul și cu meditațiile la care ne referim (au și fost publicate în vara lui 1894).

14 — *Bolivard*, pronunție greșită, ca a personajelor caragialești. E vorba de „Grand Hotel Boulevard” — ținut de italianul Bertola și situat la întretăierea actualului bulevard Gheorghe Gheorghiu-Dej cu Calea Victoriei. Clădirea există și astăzi, la parterul ei se află Librăria Academiei. În epocă era cel mai mare și mai modern hotel al Bucureștilor; scriitorul stătea aici de câte ori venea din Italia, iar după 1909 tot aici locuia, — i se rezervase un apartament — deoarece nu avea casă în capitală. Multe din scrisorile sale poartă adresa acestui botei, ca loc de expediție; unele sînt așternute chiar pe hîrtie cu efigia respectivă.

Însă, dacă plasăm acțiunea romanului în 1867—1868, nici această construcție nu exista. Ea e ulterioară cu cîțiva anii

15 — *Apă de Buda* este o apă gazoasă (cu gaz carbonic) de proveniență budapestană, astfel de izvoare aflîndu-se în insulele din cursul Dunării, în perimetrul capitalei ungare.

16 — Poezia, atribuită aici lui M. hai Comaneșteanu, a fost inclusă, sub titlul *S-aud, ia Alte orizonturi*, primj volum de poezii al scriitorului după plecarea în Italia, apărut chiar în vremea cînd se publica în *Convorbiri literare* romanul *Viata la țară*, adică în 1894.

17 — Precizarea: „pe care o auzise de prin snoave”, dacî îi aparține în adevăr lui Duiliu Zamfirescu și nu vreunui adaus străin, face ca întreaga scenă a bătăii țiganului la han, de către baciul Micu, să devină inutilă în roman. Grecul povestește că întîmplarea s-a petrecut sub ochii lui — deci specificarea că ea e luată din snoave nu-și are nici un rost. Să se fi petrecut episodul într-altfel iar grecul să-l fi adus pe albia snoavei românești — deși grecul nu are cum fi atît de familiarizat cu folclorul romão — iar nu pare verosimil, căci Matei Damian, căruia îi este povestit, îl ia cu totul în serios și-l muștră pe Micu ca pentru o faptă reală, iar acesta nu ripostează — deci bătaia s-a petrecut chiar în acest fel.

Mai degrabă adausul cu trimiterea la snoavă a fost făcut cam pripit — ca și alte modificări ulterioare — fără casase ia în considerație toate consecințele literare ale intervențiilor, asupra textului inițial.

18 — Aluzia e ironică și-i vizează în primul rînd pe I. Slavici și pe Ciragiule. Scriitorul nu adera la modul lor de a zugrăvi personajele țară iești; obiecția sa implică însă și eroine de felul Sașei. Duiliu Zamfirescu considera țăraniî lui I. Slavici și Caragiule (din *Năpasta*) drept niște „țărani de carnaval sau ființe isterice și neromânești... cari vorbesc și se agită ca la țară, dar ale căror resorturi sunt false” (scrisoare către Titu Mliorescu din 13/25 septembrie 1895).

În fond, ce inouă aici scriitorul celor doi confrăți? Un singur lucru: complicațiile sufletești — astrel că îi atribuie silui Matei Damian, persiflindu-l ușor, dorința de a găsi la viitoarea lui soție complicații asemănătoare, „cum citise el în cărțile ce se ocupă de țăraniî noștri”. Dar scriitorul, evident, n-are dreptate, problema nefiind de repartitie a complexității psihologice după ranguri, stare sau clasă socială, ci de reușită sau nereușită literară. Inimicitiia față

de cei doi venea din alte direcții, mai ales personale și dacă, în ce-l privește pe Caragiule, pornirea lui Duiliu Zamfirescu se atenua pînă la dispariție spre 1900 — față de I. Slavici ea va spori pînă la forme agresive, pe cît de pătimașă pe atît de nedreaptă.

19 — *Parnell*, Charles Stewart, patriot și luptător social irlandez (1847—1891), conducător al unei acțiuni revendicative și de rezistență împotriva exceselor și spiritului acaparator al proprietarilor de moșii englezi cu posesiuni în Irlanda.

Ca și în alte împrejurări, scriitorul nu respectă nici aici cronologia, întîmplările la caro se referă personajul Aronovici — primarul zh socialist din orașul unde locuiește Scatiu — adică inițiativa de a-l înzestra pe vajnicul luptător irlandez cu o moșie, creîndu-i deci cale nstedă spre foștii lui adversari — s-au petrecut la mai mulți ani după momentul cînd au loc întîmplările romanului *Viata la țară*, prin 1890, deci cam atunci cînd romanul se scria. Scriitorul dă o replică, obișnuită la el. unor probleme care-l preocupau în acel moment, dar plasîndu-le la intimplare, într-un timp istoric arbitrar.

În *Convorbiri literare*, personajul afla știrea despre patriotul irlandez din ziarul *Universal* — care însă avea să apară abia la 20 august 1884, deci la peste un deceniu și jumătate după momentul cînd a putut avea loc discuția dintre Scatiu, avocatul său și primarul Aronovici.

20 — *N'tttr.* nunele sub dr.¹ era cunoscut celebrul fotograf, pictor, desenator, caricaturist, scriitor francez și constructor de baloane (I) Feiix Tournaehon (1820—1910). Era fără îndoială cel mai celebru fotograf parizian, un veritabil artist în domeniu, creatorul, între altele, al unei colecții de portrete ale contemporanilor iluștri, denumită *Panteonul Nadar*.

21 — Ușoară — și probabil ironică — cochetare a lui Duiliu Zamfirescu cu schemele lui Schopenhauer (mai precizată încă în forma din *Cynvyrhiri literare*): faptul că Sașa îi plăcea lui Matei mai mult ca reprezentare decît ca voință, e o aluzie chiar la titlul fundamentalei lucrări a filozofului idealist german — *Die Welt als il'ttle tind Vârsteilung* (*Lwn? a ca voință și reprezentare*). Din voia autorului, imaginea *inchipuit* îi apărea eroului drept cea obiectivă, drept adevărata existență a Sașei, iar voința ei concretiza subiectivul I Maiorescu publica în aceeași vreme traducerea celebrei lucrări a lui Schopenhauer, deci s-ar putea ca aluzia să-l privească delicat și pe dînsul.

22 — *filu:k*, ortografiere greșită — dar foarte frecventă — a nuaîului *-ornpozitorului german Christoph Willibald von Gluck (1714-1787). FWERirca la muzica acestuia subliniază eu o trăsătură în plus intenția lui Matei de a o asemui pe Sașa eu un personaj mitologic zeiesi\, „ea într-o feeric”, cum zice el — dc unde și menționarea lui Homer și a Clmpiiilor Elizee. Gluck este autorul operelor *Orfeu*, *Al-este*, *Ifigenia în Aalida*, *Ifigenia In Taurida* etc., cu subiecte din mitologie. Muzica sa era apreciată în epocă pentru reforma înfăptuită

în direcția simplității și naturaleții, trăsături pe care eroul din *Viata la țară* le descoperă adesea la viitoarea sa soție.

23 - *Cimpîite Elizee*, în mitologia greacă: refugiul subpământean al sufletelor pure, pline de toate virtuțile, pașiți Incintătoare, locuri de neînchipuite frumuseți, de liniște și împăcare, eu primăvară veșnică. Paradisul vechilor greci și romani.

24 — Informația primită de Dinu Murguleț de la judecători că „agenți străini” ar fi cutreierat satele, îndemnînd pe țărani la revoltă împotriva Lăpînitorilor de pămînturi, este una din temele preferate ale propagandei antisocialiste, mai ales după 1888, cînd pornește, de fapt, lanțul de răscoale ce va culmina cu cea din 1907. Socialiștii, în genere, erau dați drept „agenți străini”, ceea ce era un neadevăr, dar că în epoca respectivă ei începuseră să pătrundă și la sate, aceasla se verifică. *Manifestul Partidei Muncitorilor* din 1888, cînd cercurile socialiste și muncitorești participă înția oară în alegeri cu liste proprii, spune direct că, referindu-se la reprezentanții socialiști „poliția și subprefecții îngrozesc norodul” fexact cum se petrece în *Viata la țară*. „Partida muncitorilor stăruie să-și întemeieze bresle atît în orașe cit și în sate. Aceste bresle, în înțelegere unele cu altele, v.r. lupta pe calea politică pentru a pune stăpînire pe consiliile comunale, județene și pe cameră și folosindu-se de această putere politică vor desființa robia și vor lărgi drepturile lor” (*Dmviwntt din miscaiea muncitorească*, 1872 — 1916, Ed. C.O.M., 1947, p. 92 — 97).

Faptele relatate de judecători lui Dinu Murguleț sînt deci într-o privință exacte, dar Duiliu Zamfirescu săvîrșește iarăși una din încălcările cronologiei, atît de frecvente la el: acțiunea romanului *Viața la țară* se desfășoară prin 1868, deci cu două decenii înainte de momentul în care cercurile socialiste și muncitorești își încep acțiunea lor în mediul sătesc. Problema era însă foarte la ordinea zilei în perioada cînd se scria *Viața la* (orii (partidul socialist luase ființă chiar în 1893), perioadă plină de răscoale, fie de unele cu caracter local, ca aceea de la Scorțeni-Bordoni (1883), unde scriitorul fusese martor și descoperitor al ororilor săvîrșite de autorități, fie pe plan mai larg, ca acelea din 1888 și 1894.

T Ă N A S E S C A T I U

Convorbiri literare, XXIX, 11 — 12, noiembrie-decembrie 1895, și XXX, 1—2, ianuarie-februarie 1896.

În aceeași perioadă au mai fost publicate în revistă două poezii ale autorului: *Preludiu* și *Către Diana* (ianuarie 1896).

Apariții în volum în timpul vieții autorului: Ed. I — „Biblioteca pentru toți”, nr. 259 — 2130, Ed. Alcalay, 1907, cu o *Prefață* a autorului; Ed. II — Idem, 1916; Ed. III — col. „Scriitori români”, Editura „Cultura națională”, 1923 (o notăm aici, deși postumă, ca dată strictă a apariției, pentru că a fost pregătită de aut ir însuși).

PREFĂȚĂ LA E U I T I A Î N H I

în volum poartă semnătura: *D.Z.*

1 — Romanul si-a găsit cu greu editor, în primul rînd din cauza finalului atît de semnificativ, cu nimicirea lui Scatiu de către țărani. Scriitorul omite să spună că, între timp, îi apăruse *În război* (1902), Ceea ce arată nu că publicului român îi displăceau romanele sale, așa cum avea să noteze ceva mai jos în prefață, ci că anumiți editori fuseseră rezervați cu *Tănase Scatiu*. La ei, desigur, face el aluzie cînd spune: „Trebuie să cred că deocamdată publicului român nu-i plac romanele mele. sau că n-are cine să se ocupe de tipărirea și risplindirea lor”. Duiliu Zamfirescu se stabilește în anul anterior, 1906, în București, ea ssecretar general al Ministerului de Externe și împrejirarea, ca și situația sa nouă — postul era și politic — îi creau unele posibilități sporite de a-și vedea lucrările mai repede scoase în librării. Ceea ce și valorifică numaidecît și își pune de urgență sub tipar noi ediții din toate trei romanele ciclului Comăneștenilor.

2 — Lucrurile au fost întrucîtva forțate de convorhiriști, care au sărbătorit jubileul de 40 de ani cit un *an mai inninte*, ca să fie o dată CU aniversarea regală (*Convorbiri literare* ieșise cu primul său număr la 1 martie 186?. nu 1866) și l-au și numit într-un chip deosebit de cel practicat d; obicei. Numărul festiv al revistei (3—5, martie-mai)

a apărut în mai și s-a intitulat *Număr jubiliar pentru intrarea în anul al XL*, ceea ce, evident, e o potrivire silită cu cei 40 de ani ai domniei regelui. Anterior, în cazuri asemănătoare, ca de exemplu la împliniri.» unui sfert de veac ol revistei, s-a procedat corect: la 1 martie 1892 a apărut numărul dublu 11 — 1j (revista își continua atunci numerotația nu după ordinea firească a lunilor, ci socotea pe martie drept luna întâia, fiindcă în martie apăruse primul număr al *Convorbirilor literare*), cu specificarea: *Număr jubiliar pentru împlinirea a 2-5 ani* — adică la încheierea exactă a ciclului, nu la intrarea în ultimul an al perioadei sărbătorile, cum avea să se facă în 1906.

Totodată, omagiul adus de scriitor *Convorbirilor literare* — neobișnuit într-o prefață de volum, cu tot jubileul care avea loc — trebuie să aibă altă semnificație: Duiliu Zamfirescu acceptase să dețină în continuare un post *politic* — secretariatul general al Ministerului de Externe — într-un guvern liberal nou venit la putere, în martie 1907, în timp ce conservatorii trecuseră în opoziție. Surprinzătoarea dezertie va fi nemulțumit pe toți junimiștii, acum frunțași conservatori, și în primul rând pe Maiorescu, Carp și I. Negruzzi, de unde nevoia la scriitor a unei declarații publice, întrucîtva solemne, de credință statornică față de vechea revistă (acum concurată serios și de *Viata romanească*). Dar o critică amestecă aici, ca în multe scrieri ale sale: cînd spune despre *Convorbiri literare* că „au trecut din mîna în mîna (adică au avut conduceri diferite, n.n.) dar n-au căzut; iar astăzi sub direcțiunea unui om de talent vor merge mai departe”, scriitorul își exprimă do fapt chiar aici dezaprobarea pentru orientarea „istorică” dobîndită de revistă, prin I. Bianu, I. Bogdan, ambii istorici. De altfel și colaborarea sa fusese în ultimii doi ani slabă: o schiță (*Petrică*) și o poezie (*Crinul*) în 1905 și o jumătate din romanul *Anna* (*Ceea ce nu se poate*), împreună cu un articol (nesemnlat) în 1906. Puțin, dacă ne gîndim la frecvența sa anterioară în paginile „bătrînei reviste a «Junimii””.

3 — „Omul de trlenl” vizat, care avea însușirea să ducă revista „mai departe”, era Simion Mehedinți, proaspăt numit la direcția *Convorbirilor literare*. Succesul lui n-a fost însă superior în raport cu al înaintașilor imediați, deși revista și-a mai accentuat profilul literar față de perioada anterioară.

4 — În „Biblioteca pentTM toți” aveau să-i apară scriitorului în acest an toate trei primele romane din *Istoria Comăneștenilor* — așa numea el acum întregul ciclu (spre deosebire de *Romanul Comăneștenilor*, în 1922). Dar colecția nu-și începe ariția în 1907, așa cum ar rezulta din formularea lui Duiliu Zamfirescu — de vreme ce, în 1898, *Viata la țară* apărea tot în „Biblioteca pentru toți”, iar *Nuvela romane* fusese publicată tot aici, în 1894, puțin după fundarea colecției. „Minerva” era și ea mai veche decît 1907,

5 — Tabloul succint al societății românești din epocă, în acest paragraf de cîteva rînduri, este desigur fals. El este însă explicabil prin aceea că Duiliu Zamfirescu lua abia acum și pentru prima oară un contact direct și îndelungat cu realitățile țării, după cei 18 ani do

L' stagiu în diplomație, cînd scurtele călătorii la București sau la Focșani nu i-au lăsat răgazul să cuprindă în profunzime toate laturile vieții sociale românești. Amețeala primă, ireală de uimirea și iritarea în fața a ceea ce era impostură autentică și agresivă, l-a făcut să generalizeze pripit și să vadă greșit allea lucruri, ca de exemplu că românii sînt „risipitori și fanfaroni” și că „mai toți sunt bogați” sau „își închipuiesc că sînt” — ceea ce se potrivește resturilor aristocrației, burgheziei și cel mult faunei de Mitici, Lachi și Machi, nu majorității populației; la lei de eronată este și viziunea despre o fărâname care strigă după pămînt, dar are car cu patru boi în ogradă — semn de avuție — și de asemenea este insolită ironia la adresa „țirgoveților”, care „nu știu să iscălească, darcerdrepturi”, sau a femeilor care „nu știu să coasă, dar știu să stenografieze”. între demagogie și revendicări juste, între fanfaronadă și lipsuri materiale, scriitorul încă nu știa — sau nu mai știa — să distingă cu obiectivitate, el care fusese de partea bacului Micu, a vizitiului Stoica și se declara încă alături de categoria lor.

6 — Duiliu Zamfirescu nu ora singurul utopic care să creadă că soluția relelor sociale ar putea veni prin înșănătoșirea morală a claseilor de sus. Caragiale în 1997 din primăvară pînă în toamnă va gîndi destul de asemănător. Totuși, utopia aceasta, cu toată lipsa ei de eficiență, izvorăște în ultimă instanță dintr-o poziție critică față de clasele diriguitoare, a căror carență este constatată permanent de scriitor.

TĂNASE SCATIU

Despre cea de-a doua carte a ciclului *Comăneștenilor* mențiunea cea mai veche o avem în amintita scrisoare di» 21 mai 1891 către Maiorescu, acolo unde se referea la „lumea arendașilor”, ridicată „pe temelile unei idei politico-sociale a răposatului Brătianu”. Aceștia, „la început discuți, și prin urmare liberali, deveneau treptat conservatori, cu cît își măreau averile”. Tănase Scatiu se alege ca deputat cu liberalii, dar își schimbă poziția „după cum bătea vîntul” — se spune în roman, trecînd cu ușurință de partea altor formații politice.

Dacă tipul exista acum în mintea scriitorului, proiectul romanului autonom, care să-l aibă în centru, a venit cu aproape doi ani mai tîrziu. La 2/14 ianuarie 1894 îl anunța pe critic că „e probabil că voi face, cu protagoniștii din romanul de acum, *Viata la țară, un &l doilea, Viata la oraș*, sau ceva asemenea”. În vară însă nu trecuse la scrierea lui: — „nou! roman pe care voi să-l încep: *Viata la oraș*” — îi scria tot criticului (scrisoare din 20 mai / 1 iunie 1894).

Planul acestui nou roman, continuare a primului, dar gîndit do sine stătător, era însă clar acum, cînd se pregătea să trimită la *Convorbiri* finalul *Vieții la țară*: „Cu o parte din persoanele de aci — îi scrie Duiliu Zamfirescu lui Iacob Negruzzi — sper să scriu cîndva

volumul al 2-a: *Viața la oraș*. (De vă aduceți aminte, Tincuța, Scatiu și Mihai protagoniști. Scatiu, arendașul îmbogățit și mitocan izbutește să ia de nevastă pe Tincuța; ae alege senator; se mulă la București; continuă a fi mitocan mai mult ca oricând; își chinuiește nevasta-votează cu guvernul; dă sindrofii etc. etc.) Cu alte cuvinte, de studiat pătura nouă a arendașilor îmbogați de agricultură și de răposatul Brătianu, care vrea să facă din ei clasa mezină asociației românești și sprijinul partidului liberal. Ar putea i-ă fie interesant, nu e așa? (scrisoare din 4/16 iulie 1894). Adică aceleași idei și aproape aceleași formulări din scrisoarea anterioară cu pești.- trei ani, trimisă lui Maiorescu la 21 mai 1891. Pe parcursul elaborării, și romanul și personajul au dobândit individualizări întrucâtva deosebite — în amănunte — de programul anunțat mai sus. *Viața la țară* fixase momente esențiale numai din parvenirea lui Scatiu; romanul care-i poartă numele în titlu trebuia să înfățișeze scene ne periodice când personajul se și afla ajuns aproape de vârful piramidei.

Părea că nimic nu va împiedica pe scriitor să treacă neînfriziat la realizarea proiectului. În interstițiu a existat însă. Căci de întârziere a fost lot literar și de loc de ordin secundar, însă din păcate rezultatul nu ne este cunoscut decât cu totul fărâșat. În *Viața la țară și Tănase Scatiu*, Duiliu Zamfirescu a lucrat o piesă de teatru, *Thargelia din Milet*, dedicată unei frumoase curtezane mișesice din antichitate, despre care va fi aflat din lecturile romane, sau la fața locului, cit se afla diplomat la Atena, în vara anului 1892 (nota ia *Cîntul Thargeliei*, ed. prezentă, voi. i). Remușările scriitorului de a se fi lăsat sedus de apriga milesiană — în loc să fi urmărit în continuare destinele eroilor din *Viața la țară* — dacă vor fi fost, au apărut mai târziu, abia după ce Maiorescu i-a comunicat opiniile sale despre piesă, cu totul negative; când o terminase reent, dar se afla încă sub farmecele Thargeliei și ale timpurilor ei, Duiliu Zamfirescu 'și mărturisise un entuziasm deplin: „Și, spre a sfârși, o bună noufiite: vă voi trimite în curînd un act în versuri *Thargelia din Milet*. Ce-o ieși cu dînsul nu știu. Dar, povestea veche: nu e pentru voi, ci e pentru mine. Thargelia mi-a ținut de urît o vară întreabă... evviva Thargelia!...” (scrisoare din 2/14 septembrie 1894).

Deci, în vara anului 1894, nu scrisese la noul roman; de el se va apuca însă curînd, după ce trimite piesa — cu oarecare fast fi cu anumite explicații — la *Convorbiri literare* (la 14/26 septembrie 1894). O dată „eliberat” de sub vraja de-o vară a milesienei, prozatorul își reia cu hotărîre uneltele: „Thargelia a fost, Thargelia a trecut. Acum reiau de pe o parte limba engleză, iar pe de alta urmarea la *Viața la țară*, într-un alt roman, *Viața la oraș*” (scrisoare din 14/26 septembrie 1894). Titlul noului roman nu este definitivat nici acum, dar putem deduce, din paralelismul titlurilor, intenția unei desfășurări epice oarecum echivalente, o acțiune, aspecte, probleme mai ample decât sint. elr, în forma finală, deci lot un fel de frescă, nu un simplu episod, consacrat personajului central, cum e romanul *Tănase Scatiu*. Că e așa o dovedește evoluția proiectului romanului, care se schimbă de la lună la lună, inițial el trebuind să înglobeze și acțiunea romanului *în război*. „Cu persoanele din acest roman (cele tinere) — e vorba de *Viața la țară*, n.n. — încep un al doilea, care se va petrece

parte în provincie, parte în război (77—78)” (scrisoare către Iacob Negruzzi din 12 octombrie 1894) — deci acum începeau să se înfiripe chiar concret primele capitole din *Tănase Scatiu*, relund și ducînd mai departe fire ale acțiunii rămase suspendate în romanul anterior.

„In privința conducerii unitare a evenimentelor sunt obiecții de făcut. Cum rămîne cu istoria țeranilor? Cum rămîne cu Tincuța și tinărul de la Paris:” întreba Maiorescu la lectura întregului text al *Vieții la țară* (scrisoare din 20 mai 1895). „Rezervele d-voastre, cu privire la desfășurarea lăaturalnică a caracterelor secundare, le împărtășesc și eu — îi răspunde scriitorul numaidecît — ba încă atît de mult le împărtășesc, încît am început să lucrez la ridicarea lor: d-l Negruzzi știe de mult de planurile mele machiavelice de a scrie o urmare la *V. la r.* care, atunci, trebuia să se cheme *Viața la oraș*, iar acuti cheamă *Tănase Scatiu* (scrisoare, din 9/21 iunie 1895). (Referirea la Iacob Negruzzi este o delicatețe din partea scriitorului față de neatenția lui Maiorescu, căruia el îi menționase de cîteva ori pe parcursul corespondenței că scrie *Viața la oraș*, dar criticul se vede treaba că uitase!)

În acest loc, în scrisoarea către Maiorescu, apare prima oară titlul romanului așa cum el va rămîne definitiv. Tot aici scriitorul discută în principiu și chestiunea episoadelor colaterale într-un roman, întrebîndu-se cu naivitate simulată dacă Maiorescu este convins de obligativitatea romancierului de a duce pînă la ultima încheiere toate lrele acțiunii, inclusiv episoadele secundare, incidentale, „care rămîn pe planul al 2-a și al X-a și care stau acolo numai ca să întregască tabloul”. Concepția scriitorului asupra structurii romanului este, cum se vede, mai modernă decât a criticului, care prefera formele închise, clasice, perfect rotunde, în care se dă răspuns la toate întrebările esențiale sau neesențiale, puse în lucrarea literară.

Scrisoarea din 9/21 iunie 1895 este interesantă și pentru că arată că nu numai curteza milesiană aminase începutul lucrului la noul roman, dar, în toiu elaborării lui *Tănase Scatiu*, Duiliu Zamfirescu a fost ispitit de o tragedie, din care a și scris pe loc prima parte: „În mijlocul vieții de provincie a junelui Tănase, a căzut din văzduh *Doctorul Ver'a*, un lei de nebun foarte interesant, care m-a chinuit vreo zece nopți, de m-ă durea șira spinării stînd pe scaun cîte 18 ceasuri din 24. Acest doctor ar năzui să iasă la iveală într-o tragedie în 4 acte, din care unui și jumătate sunt deja scrise (va fi drama în titlulată inițial *Ilypnoticii*, iar mai târziu *Lumină nouă*, 1912, n.n.). Dar și tragedia închipuită a fost întreruptă de o alta reală, petrecuta la Napoli...” (E vorba de un înec).

În iunie 1895 *Tănase Scatiu* era „împînzuit deja”. Era acum clar delimitat episodul privitor la arendaș, care avea să constituie substanța romanului aflat în lucru, de cele ale viitorului roman, *În război*. Deocamdată, în romanul la care lucra, „e vorba... de Tincuța, de Mihai (în parte) și de mitocanul Scatiu, devenit om grozav. Am să judec pe pîrljii de arendașei, ajunși bogați, deveniți factori politici, falși în înția și a 2-a generație”. În adevăr, cartea așa se definește, dar planul anunțat în scrisoarea către Iacob Negruzzi în iulie 1894 se modifică acum destul de mult, căci personajul nu se mai mută la București, ci avansează numai pînă în orașul de reședință a județului, nu

se ridică la treapta de senator, ci rămâne deputat, adică nu depășește, totuși, nivelul provincial. Mentalitatea lui va fi aceea a clientelei politice, a trepădușilor cu ifose, nu a ministeriabilului, acesta având în concepția scriitorului o stabilitate economică și morală mai mare.

În continuare, elaborarea lui *Tănase Scatiu* decurge fără prea multe greutăți. Acest roman reprezintă în compoziția ciclului numai o treaptă intermediară între ampla frescă socială din *Viața la țară* și între evenimentul — capital pentru existența personajelor de pînă atum — care va fi cuprins în al treilea roman, *In război*. Întru existența *tuturor* personajelor — „» excepția lui Scaliu, căruia îi e consacrat un roman, dar nu și cinstea de a fi confruntat cu marea piatră de încercare a conștiințelor; războiul de independență din 1877-78! încît, cu toată autonomia sa în structura ciclului, cu toată, importanța sa ideologică, romanul *Tănase Scatiu* are mai ales rolul de a răspunde, pe planuri multiple, întrebării: re-s-a întimplat și cum s-a rezolvat răscoala țărănilor din Halta, deci clarificarea destinului arendașesc. Acest lucru îl și anunța scriitorul- „*T-inase Scatiu* e tocmai viața Tiniuței cu arendașul îmbogățit și, în a) doilea plan, cu Mihai... Conflictul dintre țărani și arendași se rezolvă, pe aila lătore, iu romanul de acum" (scrisoare rărc Titu MaiorrrMU din septembrie 1895). La această dată era „pe drum departe în al 2-a roman dîn cele trei al căror început este *Viața la țară*"; mai exact, avea gata 80 de pagini, iar o lună mai tîrziu îl trimite în întregime *Convorbirilor literare* — fiind și mai puțin întins ca număr de pagini: jumătate față de *Viața la țară*.

„Tot astăzi, îl scria lui Maiorescu, trimit d-nei Mărie Negruzzi noul roman *Tănase Scatiu*, pentru *Convorbiri*. Va fi mult de zis și în privința aerstuaia, ca m privința tuturor lucrurilor ce pornesc din larilaziazia omenească. Sunt t-iteva pagini de sentimentalism dulceag, caie, probabil, n-au să vă placă. Dar ce poți să taci cu firea cinului? Restul cred că merge" (scrisoare din 6/18 octombrie 1895). Paginile de „sentimentalism dulceag" trebuie să fie cele relative la ultimele întâlniri dintre Mihai și Tincuța.

O lună mai tîrziu, Mărie Negruzzi, pe cale neoficială și oarecum familiară, îi comunica — ea și nu Negruzzi însuși! — părerea junimiștilor, anunic că *Tunase Scatiu* era apreciat ca superior *Vieții la țară*, cu singura observație că e „prea scurtat" (scrisoare din 15 noiembrie 1895) — ceea ce ar însemna, ținînd seama de limbajul neteoretic al corespondenței, sau „schtmatk" sau de „construcție clasică". Punctul de vedere cficial al Junimii î) transmitea Maiorescu însuși cam în aceeași timp, dar numai privitul" la prima parte, publicată în *Convorbiri*: „Foarte bun începutul lui *Tănase Scatiu*, cit a apărut în *Conv.* de la 1 noiembrie. Am numai cîteva observări de cuvinte, dar situația și caracterele sunt clare și interesante. Ce tipic pentru felul oamenilor din țara noastră e Scatiu!" (scrisoare din 6/18 noiembrie 1895). După care Tace cîteva considerate-ii și apropieri între personajul central al romanului și unele persoane, cunoștințele comune, considerații care dovedesc o dată mai mult autenticitatea tipului, dar și faptul că sursa reală a lui Scatiu nu poate fi redusă la un singur model <

Observațiile de text ale lui Maiorescu privesc exclusiv un număr de expresii, puse în gura lui Scatiu, sau formulări ale scriitorului în-

susii despre acest personaj, socotite de critic drept prea triviale, vulgare. „Realism, realism, notează el, dar artistic! Deja limba noastră devine ușor bătărană, cînd vrea să fie familiară..." „Olisseret nepas-appuyer" — îi sugerează Maiorescu, ceea ce este desigur just în principiu, fără să însemne însă ci dreptatea s-ar afla de partea sa în cazurile concrete menționate în observații — de altfel acceptate numai parțial de autor, după cum ne încredințează confruntarea între textul din *Convorbiri* și acela apărut la prima publicare în volum. Căci criticul avea și alte obiecții de text, de loc puține, „Am multe însemnări cu creionul. E o lucrare *impvrtuntă și mrrită* să fie cu toată luarea-aminte revăzută" (scrisoare din 8/20 martie 1896).

„Sunt mulțumit că vă place începutul lui *Tănase Scatiu*, îi răspunsesse scriitorul. Primesc foaie observările și le-am notat deja în numărul *Convorbirilor*, spre a le avea sa vedere la publicarea în volum. E adevărat că limba lui Scatiu e cam bătărană, dar cu socotesc că asta e vina lui Scatiu, nu a limbei. Îmi pare că în *Viața la țară* graiul intim e cu totul altul dect în *Scatiu*. Ce credeți? Au ceste, glisser et ne pas appuyc-r: parfaitement vrai" (scrisoare din 2i nov. 1895).

V a r i a n t e

- p. 188, r. 39 40 — vreo două glastre (Ms., CL, ed. 1907).
p. 192, r. 19 Așa am fost crescut de cînd sunt și mi-a (Ms., CL, ed. 1907).
p. 192, r. 30 bătrîno, strigă el (Ms., CL, "d. 1907).
p. 193, r. 29 era tot bolnavă (Ms., C i., ed. 1907).
p. 193, r. 15 risipiți. După ce-și bău sticla întreagă de vin și se încălzi bine, începu să povestească din ale politiceii Fusese (Ms., C-I, ed. 1907).
p. 194, r. 39 l-ai cap, domnule (Ms., C.I., ed. 1907, 191G).
p. 196, r. 29 căutat acolo urmele (Ms.)
p. 198, r. 27 - genunchi și se uită țință în ochii bătrînelui (Ms.)
p. 198, r. 35 - pârul spre a căuta mătreațu. Bătrînel (Ms., CL).
p. 203, r. 19 - noaptea la romane, și (Ms.' CL, ed. 1907).
p. 204, r. 1 pocnind din buze și scrișnind (Ms.j; pocnind din gură și scrișnind (CI, ed. 1907).
p. 204, r. 2 pană din grămadă și se punea sâ-si curele (Ms., CI.)
p. 206, r. 31 ed. 1907, 1916).
p. 209, r. 11 - doi auguri. Lesne (Ms., CL, ed. 1907).
- minte cu o putere de reprezentatiune extraordinară. Un moment . . . spune lui Njclitachi că nu (Ms., C.I., ed. 1907).
p. 210, r. 17 - or e încă aici? (Ms., CL, ed. 1907).
p. 213, r. 3 - marea ei mirare că (Ms., C-L, ed. 1907).
p. 213, r. 23 - fac: s-o iau, îmi e că se supăra soră-sa eîndoalla; s-o las [CL, ed. 1907).
p. 215, r. 40 - urechea de ușori și ascultă (C.I., ed. 1907).
p. 217, r. 6 - trăsură și plecă. în magazinul {CL).
p. 219, r. 11 - auzi șopăind în cealaltă ICI.).

- p. 220, r. 25 — îmbătătată de farmecul înmii elegante, de farmecul {Ci., ed. 1907).
- p. 221, r. 6 — e cam așa, cam bălrior (C.L., ed. 1907).
- p. 225, r. 6 — că e cam târziu. -Și (Ms.).
- p. 225, r. 10 — Amurgul scurt punea (Ms.).
- p. 225, r. 11 — putere în pînza clarului (Ms.).
- p. 223, r. 20 — Vodă cînd a venit acum 8 ani și cînd a primit (Ms., ed. 1907).
- p. 229, r. 1 — curte umflați și grași ca și vremea cea bună... I se [Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 235, r. 15 — neobicinuite din zilele din urmă (Ms., C.L.).
- p. 235, r. 26 — franci'... Vezi, de aia (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 235, r. 35 — rînd să ia trăsura (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 236, r. 22 — erau la început mărețe (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 236, r. 36 — erau mai mulțumiți (Ms., C.L., ed. 1907, 1916).
- p. 238, r. 40 — lui Ioanovici, ti-ra-ra (Ms.).
- p. 240, r. 14 — la domiciliul lor (Ms.).
- p. 243, r. 1 — Cum, nu mai ai moșie. Conu Dinu (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 245, r. 15 — indoindu-se ca u bucal-, de sticlă și lăslnd (Ms.).
- p. 246, r. 16 — pînă lupta cu tot restul vieții, numai să pot trăi (Ms., C.L.).
- p. 246, r. 20 — copilărie... Și cu toate astea cit de dulceceea de acum!... Ascultă-mă (Ms.).
- p. 247, r. 9 — mișcă bucele în sus (Ms.).
- p. 248, r. 25 — 26 — repede. De altfel n-aj putea să-mi ascunzi nimic, fiindcă știu tot ce faci. Te rog de-acumasă nu mă mai părăsești ca în trecut, luni și ani întregi. Ți-am spus tot ce am putut să-ti spui. După (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 248, r. 30 — studiu, să-i deschidă cărțile, să-i atingă (Ms.).
- p. 249, r. 35 — dantelă, prin ochiurile cărora se zărea inoglințăfla-căra din sobă. Se mișca (Ms.).
- p. 249, r. 17 — aceea mai înaltă (Ms.).
- p. 250, r. 4 — că vede pentru (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 250, r. 32 — ascultă. Era adevărat, plecase. Ise părea (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 251, r. 40 — pe o parte, rcezemîndu-și barba în piept (Ms.).
- p. 256, r. 34 — ivși înainte cu asemenea (Ms., C.L., ed. 1907, 1916).
- p. 257, r. 22 — ușă, roșu, cu ochii (Ms., Ci., ed. 1907, 1916).
- p. 257, r. 26 — pat. El gemea și bolborosea că nu are nevoie de pat. Se zbătea (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 257, r. 32 — curaj pe care-l dă stările sufletești disperate, păru (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 258, r. 30 — odaia ei fără scop și rămase (Ms.).
- p. 259, r. 5 — partea reprezentativă a vieții (Ms., C.L.).
- p. 259, r. 1a — umilită, înjosorată; cit (Ms., G L, ed. 1907).
- p. 259, r. 30 — mai de departe i se (Ms., C-L, ed. 1907).
- p. 260, r. 1 — repede; să înceteze de a mai vedea; să înceteze (Ms., C M).
- p. 261, r. 10 — II — toate celea. Ulițele (Ms.).

- p. 261, r. 11 — celea. Prin gară umbla lumea nepăsătoare Ulițele (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 263, r. 22 — uita lung la dinsa (Ms.).
- p. 265, r. 3 — 4 — pace. Se gîndea în toate felurile cum să fugă. Era (Ms., C.L., ed. 1907, 1916).
- p. 268, r. 37 — scoate afară plapăma (Ms., C.L., ed. 1907).
- p. 268, r. 40 — minie. Dacă Scatiu era stăpîn pe veniturile moșiei, Aglaia (C.L., ed. 1907, 1916).

1 — încă unul din exemplele lipsei de preocupare a scriitorului pentru exactitatea riguroasă a datelor istorice și a celor geografice: Tânase Scatiu putea fi conservator sau liberal, „după cum bătea vîntul” — în momentul cînd se petrece acțiunea romanului — nu însă și junimist, întrucît junimismul se constituie ca grupare politică după 1881!

2 — *Gambetta*, Ueon (1838—1882), una din cile mai cunoscute personalități politice ale Franței în perioada 1870, avocat ilustru, orator cu reputație în toată Europa epocii cînd a trăit. Legenda oratoriei sale a avut cea mai mare circulație, lui Gambetta atribuindu-i-se adesea lucruri pe care nu le spusese, pentru a li se da mai mare greutate. Cațavencu va pune pe seama „nemuritorului Gambetta”, în *Scrisoarea pierduta*, cunoscuta expresie machiavelică „scopul scuză mijloacele”; pe aceleași urme, un Cațavencu al lui Duiliu Zamfirescu, din orașelul bărăgănean, îi atribuie lui Gambetta o expresie a lui Floquet.

3 — *Floquet*, Charles (1828-1896), figură interesantă a politicii franceze la sfîrșitul secolului trecut, a fost și șef al guvernului în 1888. S-a remarcat prin opoziția „fîc” ^e tendințele naționaliste ale cercurilor conducătoare. Strigătul „Vive la Pologne”, invocat de eroul din roman, se referă probabil la atitudinea lui Floquet în 1863, favorabilă răscoalei cu caracter național a „secerătorilor” polonezi. Înăbușită în slnge după un an. Simpatia pentru Polonia i-a rămas aceeași și mai târziu.

4 — Reforma bisericească a avut loc ca urmare a proclamării, în 1885, a „autocefaliei” bisericii ortodoxe române, adică a neatîrnării ei față de patriarhia din Constantinopol, de care ținuse pînă atunci ecole la rînd. Dar și aici scriitorul încalcă, în maniera sa cunoscută, cronologia: întimplările din roman au loc cu un deceniu mai înainte de a se fi petrecut „reforma” în chestiune, pe care-o ironizează.

5 — *Mascota*, operetă în trei acte de Edmond Audran (1842—1901), lucrare frivolă, dar cu o muzică ce s-a bucurat de mare popularitate — a avut peste 500 reprezentații succesive. A doua zi după premieră, cum se spunea, Parisul întreg fredona pe străzi ariile principale, între care duetul *Curcanii*, la care se referă personajul lui Duiliu Zamfirescu, Alexandriu, re! care încurcase pe Gambetta cu Floquet. Numai că această premieră a avut loc la Paris la 15 decembrie 1880, adică la 6 sau 7 ani după momentul cînd se petrece acțiunea

din *Tănase Scatiu!* Opereta o cunoscuse scriitorul încă de la București, unde câteva arii din faimoasa operetă au fost cînlate încă în februarie 1832, de către o trupă franțuzească, în sala „Dacia”.

6 — „Valsul lui Ivanoviei” este *Valurile Dunării*, datorit lui Ioan Ioanovici — sau Ivanovici — șef de muzică militară la Galați și compozitor (1844—1902), rămas în amintire îndeosebi prin această piesă de succes, realizată de el la 1880 (deci și aceasta la cîteva ani după momentul cînd se petrece acțiunea romanului!) și pus în circulație după doi ani, în 1882, de către editorul Gebauer (prieten cu scriitorul) — soției acestuia, Emma, liindu-i chiar dedicat. Versurile aparțin poetului ofițer Carol Scrob.

7 — *Ehsahetk Vîgee Lebrun* (1755—1842), pictoriță de portrete, pariziană, populară în epocă prin reproduceri fotografice și litografii după lucrările ei.

8 — „*Der Gräfin Julie Guicciardi gewidmet*” („închinată contesei Julia Guicciardi”) — o dedicația lui Beethoven pe *Sonata la lumina lunii* (opus 27 No. 2) în do diez minor.

9 — Muzica lui Chopin se remarcă adesea prin tonalitatea ei melancolică, atît de potrivită stării sufletești a Tincuței în acest moment. În casa scriitorului, la Focșani, pe cînd era tînăr, se cînta mult Chopin, începînd de la piesele liii de virtuozitate. „Vei observa că pentru exercițiile lui Chopin există o ediție mică, format în octavo, ca cele pe cari le-am luat noi fetelor acum doi ani...” — îi scria prietenului său Duiliu Ioanin, prin 1882. Tot pe atunci, în altă scrisoare, îi comanda cu insistență aceluiași prieten „*Etudes de Chopin, Im-promptu și celelalte*”.

10 — Cuvîntul, transcris direct în grecește, are o semnificație deosebită pentru autor, decurgînd din ideea de bază a romanului. Ge (Gea, Glicia) a fost prima zeităte a pămîntului, soția lui Uranos-cerul și mama lui Cronos-limpul; ulterior, Gea-mater a devenit Demoter, personificarea și zeița pămîntului. Transcrierea directă în ortografia greacă a noțiunii pămînt, împreună cu gîndurile lui Dinu Murguleț relative la legăturile lui cu locurile de baștină, sugerează vechimea memorială a acestor legături, cu neputință să fie rupte de exilul, la care personajul fusese obligat de trecătorul Scatiu.

I M R Ă Z B O I

Convorbiri literare, XX.X 1, 10 —12. octombrie-decembrie 1897 și 1 — 4, Ianuarie-aprilie 1898.

Apariții în volum în timpul vieții autorului: Ed. I — Ed. tip. Clementa, J902 (Ediție populărară, t-u o Prefață a autorului; Ed. II — „Biblioteca pentru toți”, nr. 326—327, Ed. Alcalay, 1907, cu o nouă prefață la ediția cf fală; o probabilă ediție a treia a apărut în 1916, fără specificarea anului de apariție.

În limba franceză: *Temps de guerre*, Ed. Ollendorf, Paris, 1900. Trad. Dem. I. Ghici..

P U E F A Ț A L A E D I Ț I A 1302

Opinia lui Duiliu Zamfirescu despre traducerea în franțuzește a romanului *În război* este destul de moderată, chiar negativă, așa cum rezultă și de aici. dar mai ales dintr-o scrisoare către Maiorescu, anterioară publicării romanului la Paris.

„Impresiunea mea (despre traducere, n.n.) e mai mult rea decît bună; dar nu face parale, deoarece autorul e alipii de gîndurile sale românești, pe care nici un grai altul nu le poate exprima cu valoarea

public” (scrisoare din j leoruane iau-/, „^.,t^., ... „.....” traducătorul, e, cum spune Duiliu Zamfirescu în aceeași scrisoare, „Dem- J. Ghika, secretar II-a la legațiune, cunoscător al limbii franceze mai mult deții al limbii române”: editorul este OJlenfdorf.

Este semnificativ de semnalat că apariția în limba franceză a romanului *În război* precede cu doi ani tipărirea volumului în românește — și ea ar fi apărut mai repede chiar, la Paris, dacă nu s-ar fi petrecut un fel de sabotaj din partea traducătorului prim, *La0* Bachelin. Om cu studii serioase în Occident, elvețian de origine, Bachelin, de 45 de ani la 1900, a fost din 188U profesor la licee bucureștene și bibliotecarul lui Carol I. A fost autor al unui mare număr de tradueții din literatura romană în franțuzește (e primul traducător

ai teatrului lui Caragiale) și al multor prezentări de opere românești pentru publicul francez. Se pare că renunțarea lui la traducerea romanului *în război* e datorită presiunilor palatului și lui D.A. Sturdza în special, romanul fiind socotit de rege ca potrivnic lui, iar de liberali ostil și lor. „Dacă ați ști ce stranie purtare a avut domnul acesta cu mine, v-ați cruci. Trebuie să v-o spun odată, când s-o prezenta ocaziunea, deși nu intră în firea mea să vorbesc de rău oamenilor. Am impresiunea că e la mijloc Sturdza, Nerodul de Bachelin trebuie să fie intrat în coteria de la palat ce are în frunte pe D-na Ies, care doamnă lucrează pentru introducerea aceluia la putere (a lui D.A. Sturdza, n.n.). Bach est traducătorul chestiunii Dunării și al ultimului volum al lui St. asupra regelui (e vorba de lucrarea *Charles I, roi de Rotimanie*, tom. I, 1899, n.n.). Prin urmare, neapărat, tot ce vine de la junimiști, bun sau rău, este rău și nu se cuvine să fie tradus. Dar dacă va îndrăzni vreodată să sufle, acest trivial șoaacă, îl iau de urechi.

„Și când mă gândese că vi l-am prezentat ca pe un om cumsecade 1 ...Se vede că tot mai sunt naiv în aprecierea oamenilor” (scrisoare către Titu Maiorescu din 20 februarie 190^j).

O primă parte a traducerii romanului, sub titlul *Temps de guirre*, apare în *Literatură și artă română* (IV, 5—7, martie-mai 1900), numărul festiv inițiat de expoziției române de la Paris, concomitent cu ieșirea volumului în librării, în luna aprilie.

ÎN RĂZBOI

În jurul locului unde trebuia să apară acest roman a fost o oarecare dispută surdă, între *Convorbiri literare* și recent apăruta *Literatură și artă română* a lui D.C. Ollănescu și N! Petrașcu; Duiliu Zamfirescu «ra prieten apropiat al acestora și făcea parte, oricum, din gruparea revistei lor, ceea ce ar fi însemnat pentru ei ca de la sine înțelegea încetarea colaborării lui la organul Junimii și trecerea cu arme și bagaje de partea cealaltă, — îndeosebi în ce privește operele esențiale, cum era rumânul *În război*. Un articol plin de aluzii, apărut în *Convorbiri literare* (*Direcții literare, Studii de critică generală*, de M. Dragomirescu, XXXI, 2, februarie 1897), cu privire la *Literatură și artă română*, qvind câteva referiri injurioase la Duiliu Zamfirescu însuși — fără a i se pomeni numele, însă ușor deductibil în context — părea să vină în sprijinul lui N. Petrașcu, netezind drumul noului roman al scriitorului spre revista sa. N. Petrașcu n-a întârziat să-i releve scriitorului că a fost umilit, că trebuie să o rupă definitiv cu revista Junimii etc, lucru pe care îl repetă și D.C.-O. lăncscu (scrisoare nedată lă, dar cert din 14 și oct. 1897). Incidentul, început cu fulgere și cu amenințări de duel, s-a închis însă cu scuze din partea lui M. Dragomirescu, cerute în scris, la intervenția personală a lui Maiorescu, pi-ntru a aplană tensiunea ivită și a evita

o nouă dizidență în tabăra junimistă. Totuși, chiar dacă întâmplarea ar fi avut ecouri de presă mai largi, este puțin probabil că Duiliu Zamfirescu ar fi părăsit *Convorbiri literare*, între altele și pentru că n-avea încredere în existența de durată a revistei celor doi prieteni (care, contrar prezicerilor sale, a durat peste zece ani!).

Apariția romanului în *Convorbiri literare* trebuie însă legală în primul rând de o anumită obligativitate, impusă de structura înteroară a ciclului — el e legat organic de celelalte dmăi anterioare — apoi de statornicia prietenie a autorului pentru revista Junimii și abia în al treilea rând de îndoială față de durabilitatea celeilalte publicații, la care colabōra, totuși. „Dumneata crezi că m-a chemat Maiorescu înapoi la *Convorbiri*, îi scria lui Petrașcu la 10/22 oct. 1897. Te înseli: nu m-a chemat nimeni. Când am plecat din București, Negruzzi, care știa că scriu un nou roman, m-a rugat să-l dau acolo unde s-au publicat și celelalte doua, din cari cei de acum nu este decît o parte.

„Asta e s'înlul adevăr.”

„Sfîntul adevăr” era însă iitrucifva mai complex. Anul 1897, început sub zodia furtunii declanșate de arlieolul lui Mihail Dragomirescu, continuase rece după plecarea scriitorului din București (aprilie) pînă la începutul toamnei, cînd cel care rupe gheața i' tot mai tinărul diplomat roman, car”, între timp, măsuras^ vinile șt și-o găsisse pe a sa oarecum mai mare. „Se pare că o umbră de nor s-a lăsat peste noi în vremurile din urmă, nor de neînțelegere, de amor propriu — poate exagerat — din partea mea” (scrisoare din 1/18 septembrie 1897). Fără a mai sta să drămuiască pricini și răspunderi, gata să-și recunoască irascibilitatea și să ierte cu generozitate, însă apărîndu-și în continuare amorul propriu, el arată cu claritate că vrei să trimită noul roman tel la *Convorbiri*. Inițiativa fidelității fală de revista Junimii îi aparține, prin urmare. Dar și criticul înțelegerea prompt ce era de înțeles și, apreciind cum se cuvine reîntoarcerea fiului risipitor („Foarte gentilă scrisoare de la Duiliu Zamfirescu, din Roma”, își nota la 9/21 septembrie 1897 în *însemnările zilnice*), depeșează neîntîrziat: „Trimite urgent primele capite pentru numărul octombrie” — și semnează cu apelativul utilizat numai între intimi: *Juvenil*, ceea ce însemna restabilirea completă a relațiilor.

Urmarea scrisorii către Petrașcu e, pe dreptate, o admirabilă lecție de elirfi scriitoricească dală prietenului, cam nestatornic în materie de relații literare. „La 10 d^ ani, declară Duiliu Zamfirescu, oamenii încetează de a mai bătători locul 'a să-și găsească de șezut. Eu m-am statornicit cu casa, cu familia, și vreu să mă statornicesc și cu prietenii. Pe Maiorescu, pe Ollănescu, pe dumneata și aiți uortrei, nimeni nu mi-i scoate din suflet. Că parcă m-aș jena și mi-ar fi rușine. (Și aici, proorocirea scriitorului a fost înfirmată — relațiile cu cei trei s-au răcit pînă cînd si i-a scos din suflet“ el însuși, n.n.). Iar cît despre întoarcere la unii sau la alții — continuă el - nu mă voi întoarce, ci voi rămnea, dacă mă veți primi. Însă de intrat l.tr-o gașcă (cum zici), mai degrabă decit în alta, nu intru — cel puțin pe cît timp voi sta în străinătate.

În aceste condițiuni, vom răminea prieteni nu numai personali, ci și de literatură. Zic asta, fiindcă prietenia personală nu se schimbă

după articolele de gazetă, orcî ai crede dumneata că amorul propriu este una din însușirile mele sufletești fundamentale. Nu se schimbă, chiar cînd se amestecă alte slăbiciuni omenești, mai grave. Credeam că asta o știi de mult."

Deci, ca să prevină orice zvonuri contrarii, provenind dinspre *Literatură și artă română*, cu privire la locul unde va apare romanul, îi scrie criticului foarte clar acest lucru: „Romanul merge înainte. El va trebui să se publice tot în *Convorbiri*, unde au văzut lumină și celelalte două, cărora cel de acum le e urmare și încheiere. Deși nu e încă terminat, aș dori ca publicarea lui să înceapă numaidecît” (scrisoare din 6/18 sept. 1897). Tonul atît de imperativ e datorit, desigur, necesității de a dezminți eventualele știri lansate de N. Petrașcu, pe care nu-l mai numește, dar amîndoi știau la ce se referă! Tot de aici și graba de a se începe publicarea înainte de a se fi terminat romanul — lucru iarăși acceptat la *Convorbiri* — deși în cazul *Vieții la țară* Iacob Negruzzi ceruse imperios întîi tot manuscrisul, fiind „pățit” de la studiul despre Tolstoi. Motivarea grabei scriitorului prin „mulțimea”, „de alte proiecte, alte tipuri, alte gînduri [care] bat la ușa fabricii”, rămîne astfel o amabilă convenție — în fond asistăm la un act de fidelitate din partea vechiului colaborator al bătrînei reviste a Junimii, în momente cînd alții dăduseră bir cu fugiții și acum o loveau, deși ea îi adăpostise și-i lansase cu generozitate.

Patru ani după apariția în revistă, romanul se publică într-o „ediție populară” în editura — destul de improvizată — a tipografiei „Clemența”, la aproape doi ani după ce ieșise mai întîi în franțuzește. Proiectul inițial, de a scoate cartea la Soceo sau la Miiller, a fost părăsit din motive ce nu ne sînt cunoscute, dintre ele nu vor fi lipsit cu totul acele considerente care dădeau, patru ani mai tîrziu, la respingerea de la premiul Academiei.

O declarație autografă a autorului, înscrisă pe manuscrisul romanului numaidecît după apariția în *Convorbiri literare*, deci în 1898, specifică locurile unde a avut loc elaborarea propriu-zisă a textului: „Scris, parte la Tivoli, villa Gregoriană, parte la Roma, Via Condotti 61, în anul 1897. Micele semne cu cerneală roșie sunt puse de d-l Maiorescu”. Urmărind mai departe mersul lucrului la roman, vor putea fi văzute mai concret fazele elaborării; în ce privește „micele semne”, acestea privesc paragrafele indicate de critic spre a fi înlăturate la publicarea în revistă.

Ideea de a scrie romanul *In război* a apărut, se pare, o dată cu planul inițial al ciclului, dar ea s-a precizat pe parcursul elaborării, mai exact, la terminarea *Vieții la țară*.

O știre precisă despre cea mai veche intenție de a redacta romanul, o avem dintr-o perioadă mai tîrzie, cînd acesta era încheiat și trimis în întregime la *Convorbiri*. La 30 octombrie / 11 noiembrie 1897 îi scria criticului: „Sunt aproape patru ani de cînd citesc și recitesc istoria războiului (de Ia 1877, n.n.). Dacă vă aduceți aminte, v-am scris în 93 din Bruxelles (pe cînd pregăteam *Viața la țară*), rugîndu-vă să-mi spuneți ce lucruri însemnate avea literatura noastră militărească

asupra campaniei din 77.” Scrisoarea respectivă către Maiorescu s-a pierdut — sau poate Duiliu Zamfirescu face o confuzie? — căci în corespondența către critic nu aflăm o astfel de cerere sau întrebare, decît la 5/17 septembrie 1896, și nu de la Bruxelles ci de la Roma: „Vă rog să-mi spuneți ce valoare istorică are cartea d-lui Th. Văcărescu, pe care ați premiat-o la Academie: *Luptele românilor*. De valoarea ei literară imi cam dau eu seama. Graeve (este editorul, n.n.) mi-a trimis acum trei ani, la Bruxelles, ediția din 87. Puteți să-mi recomandați și altă scriere?” (Maiorescu scria el însuși atunci la *Istoria contemporană a României* și nu putea să nu aibă pe masa de lucru, după părerea lui Duiliu Zamfirescu, toată bibliografia evenimentului). Dacă, deci, corespondența către critic nu atestă preocuparea pentru roman în 1893, în schimb la 12 octombrie 1893* îi cerea lui Iacob Negruzzi părerea „despre *Luptele românilor* de Th. Văcărescu”, întrucît cu personajele din *Viața la țară*, trimis atunci la *Convorbiri literare*, „încep un al doilea (roman, n.n.) care se va petrece, parte în provincie, parte în război (77 — 78)”. La această dată, deci, Tănase Scatiu și în război constituiau — încă — un roman unic. Lucrul rezultă și mai clar dintr-o scrisoare anterioară către critic, în care nu-i vorbește decît despre „noul roman pe care voi să-l încep: *Viața la oroș*” (scrisoare din 20 mai / 1 iunie 1894). Imprecizia intențiilor cu privire la „nou! roman” continuă să lie aceeași (scrisoare către Titu Maiorescu din 14/26 septembrie 1894), pînă cînd il anunță pe Tănase Scatiu, separat, precizîndu-se clar planul unui alt roman, distinct de acesta. „Apoi, cu Baciul Micu vreau să scriu un al 3-a roman; *Poetul*” (scrisoare către Titu Maiorescu din 9/21 iunie 1895).

3

Nu trebuie să se înțeleagă, totuși, că baciul avea să fie poet — rolul acestuia și locul principal în roman fiind rezervate lui Comaneșteanu, revelat ca atare încă din *Viața la țară*. „Un poet va fi viața lui Mihai, în fund cu umbra lui Micu, baciul” (scrisoare din 13/25 septembrie 1895). Schimbarea titlului (*Poetul — Un poet*) arată tocmai nesiguranța desfășurării întîmplărilor. Cum însă Tănase Scatiu era gata la mijlocul lui octombrie acel an, nimic nu-l mai împiedica pe autor să treacă numaidecît la continuarea ciclului — care trebuia să însemne și încheierea lui — adică la romanul *în război*.

Referindu-se mai tîrziu la perioada cînd se clarificau liniile romanului, Duiliu Zamfirescu avea să-i explice lui Maiorescu, la sfîrșitul anului 1897 — cînd cartea era gata încheiată — că în 1895 îi pregătise acestuia o scrisoare, expunîndu-i subiectul: „Acum în urmă am regăsit printre hîrțile mele o altă lungă scrisoare către d-voastră, din 95, pe care nu v-am trimis-o (cum mi se întîmplă cîteodată) și în care vă expuneam planul romanului” (scrisoare din 30 octombrie / 11 noiembrie 1897). Tot din această scrisoare rezultă că subiectul suferise o transformare substanțială: din viața unui erou, a lui Mihai Comaneșteanu, cartea devenise romanul războiului, cu părți de cronică de campanie, ceea ce explică prezența unor ordine de zi reproduse în întregime și apărute apoi cu atita insistență în fața opoziției lui Maiorescu. „În planul de la început (deci cel din scrisoarea *neîrmisă* în 1895, n.n.) romanul de astăzi trebuia să se cheme *Divizia a 3-a*. Am părăsit titlul acesta, pîrîndu-mi-se că nu e destul de elastic. Prin urmare, datele istorice, acțiunea propriu-zis militărească fac parte

dintr-un lot, la care nu pot renunța decît în mici lucruri." De renunțat, scriitorul avea să renunțe, totuși, cu multă neplăcere însă, la reproducerea a două ordine de zi.

Întîmplarea a lăcut ca scrisoarea netrimisă din 1895 — datată; noiembrie 1895 — să se păstreze între manuscrisele scriitorului, e drept că numai sub forma unei ciorne, cam telegrafic exprimată, dar suficient de explicită, pentru a avea, declarate direct, de către însuși autorul, obiectivele sale din roman și desfășurarea acestuia:

„Doresc să scriu al 3-a roman din seria *Viața la țară și Tănase Scatiu*. Se va chema, probabil, *In război* (nu *Divizia a 3-a*, cum avea să spună mai tîrziu, n.n.).

îmi propun două lucruri:

a) Să arăt iniurierea binefăcătoare ce a avut războiul asupra claselor conducătoare de la noi, prin aceea că a oprit pentru cîtva timp dezvoltarea caracterului sceptic și zeflemist al acestei clase, moștenit m origine de la latini și agravat de fanarioți, punînd-o față cu primejdia și mai cu seamă cu firea puternică a țărănilor;

bl Să încerc a dovedi că (este de nefirescă și neumană instrucțiunea curat mecanică, re se dă soldaților noștri, și cît ar fi de folositor, pentru apărarea țării, să se scoată din popor întreagă energia națională pe calea educativă." („Să seseoată din popor" — în sensul: să se valorifice, să se obțină de la — în nici un caz: să se înlătore, să se elimine!, n.n.).

Citea cu atenție în acest moment lucrarea lui Th. Văcărescu, fost ministru la Bruxelles — unde avea să ajungă și Duiliu Zamfirescu — și autorul studiului *Luptele romanilor în resbelul din 1877-78* (voi. I — 1886, voi. II — 1887); citea de asemeni pe Caesar: *De bello gallico*, cu mare admirație pentru marele general roman. „Tjn lucru mă neliniștește -- continua scriitorul — să nu fiu bănuit că imitez pe Tolstoi în *La guerre et la paix*. Ce să fac? Nu mă pot despărți de o idee ce mă încălzește, numai pentru a nu da loc la o bănuială "

În această privință, încă mai demult își făcuse o părere pe care și-o consemnase în studiul despre Tolstoi (*Convorbiri literare*, XXVI, 4-6, august-octombrie 1892), u comunicase lui Maiorescu în acea perioadă (scrisoare din 22 februarie 1893, pe cînd lucra la acest studiu), fixîndu-și punctul de vedere cu privire la deosebirea dintre latini și slavi. Este probabil că tocmai acum a apărut, în linii foarte mari, ideea romanului *In război*, de vreme ce scrisoarea respectivă se referă la *Pe arătură*, primul titlu al *Vieții la țară*. Teama de a nu fi bănuit de pastişă după *Război și pace* avea să fie îndepărtată de scriitor, căci iată ce-i scrie lui Maiorescu doi ani mai tîrziu, o dată cu trimiterea primelor pagini din manuscrisul romanului: „Fiindcă e treaba pe grabă („graba" era datorită, se vede, insistenței revistei de a trimite romanul - criticul i-l ceruse telegrafic, ca să împiedice trimiterea lui la *Literatură și artă română*), renunț de a explica mai pe larg cauzele cari mau făcut să scriu romanul de față. Tiu numai să vă spun că înainte de a începe, mi-am dat seama că se vor găsi oameni cari să zică - cum sunt oamenii - iă am imitat pe Tolstoi. Dar gura lumii cine o astupă?" (Referirea la proiectul de serisoaredin 1895 e clară și, de altfel, exprimările utilizează formulele de acolo, dar scriitorul nu mai înșiră și argumentele inițiale, obiectivele sale, de altfel)

foarte interesante.) „Ceea ce a încolțit de mult în sufletul meu și a prins rădăcini puternice, nu se poate da la o parte pe o simplă bănuială. Cine va ceti romanul meu, din cei ce au cetit pe, al lui Tolstoi, va vedea deosebirea esențială dintre amindouă: creațiunea mea e latină, pe etnd a sa e slavă. De vor fi asemănări, acelea vor fi datorite faptului că, la urma urmei, sufletul omenesc este același peste tot. Dar nu vor fi" (scrisoare din 10/22 septembrie 1897).

Anumite paralelisme — și încă mari — există, fără îndoială, și scriitorul e destul de conștient de ele, căci e în afara oricărei discuții că între modelele autorului a stat romanul tolstoian — dar nu numai el. Ideea unei cronici a războiului, a poziției principalelor categorii umane și sociale față cu un astfel de eveniment național plutea în aer în epocă și, așa cum Alecsandri dăduse cu ciclul *Ostașii noștri* cronică poetică a momentului, cum alți scriitori o Tăcuseră cu lucrări reușite sau numai cu improvizații, era firesc ca și Duiliu Zamfirescu să se apropie de această temă esențială a momentului, rămasă încă mult timp între cele atracțioase IQ. Coșhuc va da *Clntee de vitejie și Războiul nostru pentru neatîrnare*; M. Sadoveanu va da *Poveștiri din război* etc.); nu e deci obligatoriu să presupunem un model străin la izvorul inițial al romanului. De altfel, între primele sale ttuvelle, cînd probabil încă nu citise romanul lui Tolstoi, scriitorul publicase în *Convorbiri* o nuvelă pe care el însuși o dă drept prima sursă a viitorului roman. Este vorba de *Locotenentul Sterie (Convorbiri literare*, XX, 1, aprilie 1886). Există și alte antecedente în literatura scriitorului. Nuvela *Răvașe* (scrisă în colaborare cu A. Vlașuț, *România liberă*, VII, 1905,6 noiembrie 1883) e o astelde anticipare. Reproducerea corespondenței ostașului Ion Dumitru Nr. 1 cu logodnica lui, promisiunile pe care și le fac, știrile din sat pe care le comentează amîndoi, sînt un prim material pentru discuțiile soldaților pe front, în cadrul romanului. O altă nuvelă epistolară, intitulată *tot Răvse*, dar semnată de astă dată numai de Duiliu Zamfirescu (*România liberă*, VIII, 2034, apr. 1884) apropie conflictul și mai mult de unele episoade ale romanului. în Ion Roneanu, ofițerul care moare pe front ducînd cu el drama unei dragoste trădate, avem o variantă intelectuală a ostașului din nuvela anterioară, dar și schița unui germene posibil al aventurilor erotice ale lui Mihai Comaneșteanu din *In război*. Locotenentul Sterie din nuvela cu acest nume va avea și mai pregnante asemănări cu eroul romanului, începînd de la felul lui de viață și mergînd pînă la moartea eroică în război.

'Dar prima dată cînd intîlnim atmosfera războiului și scene de front în opera scriitorului e în nuvela *Natalia Anissimova (Războiul*, III, 6-9, 30 martie — 2 aprilie 1899; nu se păstrează decît patru foiletoane din finalul nuvelei), unde un alt intelectual, numit Filip Niculeanu — continuat în ipostaze felurite în *Răvașe*, *Locotenentul Sterie* — va prinde contur în Mihai Comaneșteanu. Așadar, putem afirma că literatura războiului reprezintă o idee continuă în scrisul lui Duiliu Zamfirescu și nu lectura scriitorului rus a declanșat-o, ci realitățile în care el însuși s-a dezvoltat. O va spune de altfel foarte explicit în corespondența sa.

Totuși paralelismele — fiindcă ele există, îndeosebi între Mifia și AndreiBolkonski — atestă o anumită apropiere, sub raportul pro-

blematicii uniane. Dar, cum s-a spus, e lot atit de sigur că scriitorul a avut și unele modele reale pentru eroii săi, deci și aici echivalențele trebuie privite cu măsură. Deosebirea menționată de Duiliu Zamfirescu drept esențială între *Război și pace* și *In război* ar fi, după părerea sa, că primul e slav, iar celălalt latin, ceea ce, raportat la natura caracterelor, e tradus de scriitor în următoarea formulă: „Echilibrul intelectual este complect la români (ca latini, n.n.) și incomplect la slavi” — de unde concluzia că drame ea a lui Raskolnikov (Dostoievski — *Crimă și pedeapsă*) sînt „cu neputință la noi” (scrisoare către Titu Maiorescu din 22 februarie 1893), unde fiul de țaran „ajuns” ia aere de parvenit (vezi Tănase Scatiu!), pe cîtă vreme un tip identic slav eșuează în muștrări de conștiință, săvtrșește fapte cumplite etc. Pe baia acestei demonstrații, cam încurcată în subtilități, Duiliu Zamfirescu afirmă că tipurile din *Năpasta* lui Caragiale sînt angajate într-o dramă falsă din punct de vedere al specificului românesc (caracterizare neadevărată, dar care anticipează, într-o privință, cu un deceniu, acușările pe care le va aduce Caion piesei, învinuind-o de pastişă după *Puterea întunericului* de Tolstoi).

O caracterizare, mai interesantă chiar, a felului cum și-a conceput scriitorul lucrarea în raport cu romanul lui Tolstoi, și concepția sa despre originalitatea literară, despre realismul lucrării și specificul ei național, le avem în scrisoarea citea.^..Petrașcu din 3/15 iunie 1897, în timp ce elaborarea romanului se afla în plină desfășurare. DS'îndată ce m-am întors (scriitorul revenise recent dintr-o călătorie în țară, prilej de a cugeta foarte realist asupra peisajului patriei, asupra țaranilor oropsiți, care „numai în fuga trenului apar pitorști”) — m-am adincit în scrierea romanului al 3-a din *Viața la țară*. Fericirea neșarmurită de a crea compensează de tot în lume. *In război* (cum se cheamă romanul de față) e o încercare de psihologie esențial românească. Ca fiecărui scriitor, tot așa și mie, lucrarea cea din urmă îmi pare totdeauna cea mai bună. Vei vedea tipuri înfîntătoare.

Un caz de conștiință, pe care ți-l supun și dumatile, ca amic și critic, este următorul: m-am întrebat de o mie de ori de se cuvine să încerc o asemenea lucrare, după ce Tolstoi a făcut *La guerre et la paix*, și mi-am răspuns că lotul depinde de valoarea și originalitatea lucrării mele. Dacă nu va semăna în nimic cu a autorului rus, lucrul se rezolvă de la sine. În toate cazurile, nu se poate părăsi, pentru un astfel de cuvint, o idee care te stăpînește cu putere. Nimeni pînă astăzi n-a încercat să dea suflu) entuziasmului acestei epopei trăite; să prindă personalitatea românească, în toate clasele, manifestată într-un moment de așa intensă viață. Intrați în război încet, fără pregătire în opinia publică, fără ură împotriva turcilor (ba poate chiar cu oarecare îndărătnicie contra rușilor), prin urmare fără ca ideea războiului să fie populară — românii au dat măsura puterii lor de rezistență și mai cu seamă nota exactă a sufletului tor. Pînă la Grivița, totul a mers liniștit, serios, cu gîndul ridicat de apropierea primejdiei, cu o oarecare țintă de naivitate ironică (atit de românească!). După asallurile de la 30 august, deodată s-au înălțat sufletele, s-au limpezii sunetele confuze, ca și cum o coardă patetică ar fi vibrat pe pieptul afon al țării. Îmi aduc aminte de parastasul de la biserica Sf. Ioan din Focșani, cind sora maiorului Șonțu intra nebună în templu; cînd

rnama locotenentului Botescu plîngea ghemuită într-o strană; cînd - țărance văduve se boceau la ușe. Mentea mea de tînăr de 19 ani rătăcea ' consternată prin văzduhul străveziu de toamnă, aninîndu-se de firele ' albe ce curgeau prin aer, și o vagă dorință de entuziasm îndurerat mă coprîdea încă de atunci, de a ajungă să scriu frumos, ca să imortalizez pe eroii putncni căzuți la Grivița. O tentativă de natura asta e novela mea *Locotenentul Sterie*, strînsă în volumul din 88. însă e numai o tentativă, scrisă prin 83: o goană a unui mînz zburdalnic, a cărui plămîni nu-l ajută să ducă cursa pînă la capăt. Romanul de față va'fi apoteoza Regimentului al 10-a de dorobanți." i

Deci, în afară de rezolvarea în principiu a dilemei ce i se ivise, datorită asemănării unor elemente din romanul său cu cele din romanul lui Tolstoi, reținem din scrisoarea aceasta alte citeva aspecte istorico-literare importante: mai intii caracteristicile războiului (două perioade, una mai de suprafață, chiar oarecum nepopulara, alta profundă, tragică etc.) nu au fost în realitate ceie indicate de scriitor, dar viziunea sa era, în scrisoarea către Petrașcu, pur artistică și trebuie reținută mai mult ca plan general al psihologiei eroilor săi, decît ca document istoric; apoi viziunea războiului ca epopee și a unora din erai ca apariții specifice tragediei: soia lui Șonțu (ea va fi prin urmare modelul prim al Elenei Mileșcu din roman) „întra nebună în templu” (nu în biserică!), masa femeilor din popor bocind în jur ca un veritabil cor de Eumenide, autorul însuși, în postura de martor și erou, jurtd simbolic eternizarea memoriei celor căzuți (la acea dată, Duiliu Zamfirescu abia publicase în *Ghimpele* primele sale versuri) .

Spre deosebire de scrisorile către Maiorescu, care accentuau asupra obiectivelor mai mult documentare și general-educative urmărite de autor, aceasta către N. Petrașcu relevă preocuparea..jestetici de mare înăljmie, tensiunea care l-a stăpînit permanent pe scriitor înFprocesuT"scrierii'româniului'Si chiar mai laaint*. Ceea ce explică dintr-un nou punct de vedere idealizarea acelora dintre personaje caro aveau să reprezinte pozițiile avansate și cele populare în roman: Mihai Comanășteanu, Matei Damian, baci) Micu, Sașa, apoi Mileșcu, Elena, soția lui, Șonțu etc. Puritatea și elevația acestora, *în raport cu epopeea națională*, trebuia să-și aibă originea într-o viață pură și elevată sufletește a înaintașilor lor — de aici idealizarea vieții patriarhale duse de Dinu Murguleț, idealizarea Tincuței și, prin contrast, zdrobirea, din punctul de vedere al umanității, a lui Scatiu, icoană a perversiunii, egoismului, trivialității etc. Tipologia specifică clasicismului și atmosfera corespunzătoare deveneau rele mai indicate în întregul roman care, în plin realism, reînvia procedeele clasicismului.

Tot lui N. Petrașcu ii expunea Duiliu Zamfirescu și ceva mai tîrziu (scrisoare din 4/16 mai 1898) semnificațiile romanului, insisfînd asupra laturii de etici socială și umană. „....Aș dori să-ți dai seamă de unitatea complexa a lucrării, spre a înțelege ideea fundamentală: un amestec, voi!, de date istorice și de înflăcărare patriotică, pentru a pune cel mai mare eveniment al vieții noastre românești din veacul acesta în lumină vie față cu generațiunile viitoare. Morala lui se poate rezuma în trei fraze, pe care le zice Comanășteanu murind;

«regenerați-vă în lacrimi, precum ne-am regenerat noi în singe», «o rectificare a conștiințelor părea că urmasa primului asalta. Despre valoarea etică a lucrării mele sunt absolut sigur. Cum însă nu despre asta e vorba într-un roman, ci despre valoarea sa estetică, rămîne ca d-voastră, criticii, s-o hotărîți. Eu am încercat, în cele două romane precedente, să pregătesc elementele (bune și rele) din care se compunea generația care ne-a dat războiul. Am reușit? Nu? Altelea întrebări cărora eu nu le pot da răspuns. Or cum arfi, asia este prima încercare serioasă și persistentă de a da imagina timpurilor noastre. Sunt lip-suri multe și inari defecte. Dacă sunt și oarecare calități, iar bine.»

Rămîne clar că cele două fraze pronunțate de eri u în chiar clipa morții — nu trei, ci două, o a treia aparținînd autorului însuși — reprezintă, așa cum declară scriitorul, tema centrală a romanului, ele îl slăpînesc pe tot parcursul scrierii cărții.

•

Conceptul scrisorii către Maiorescu — nelrimsă — din 1895, este important și sub alte raporturi. Acolo scriitorul face o interesantă definire a obiectivelor literaturii în genere, cu formulări care îl situează încă o dată între apărătorii unui sens social-educativ al artei, cu atît mai semnificativ, cu cît încă dăinuiau vii ecurile disputei între „artă pentru artă” și „arta cu tendință”, declanșată de A. Vlahuță în 1893, în ziarul său. *Viata*, împotriva lui Anton Bacalbașa și a presei socialiste, promovare a tendenționismului în artă. Vlahuță, detașat ia aceasta epocă de *Convorbiri literare* și de teoreticianul ei, Maiorescu, se situa însă pe pozițiile acestora cînd se războia cu socialiștii, ai căror crez artistic îl practica însă cu dezinvoltură. Duiliu Zamfirescu este și el departe de junimiști și de Maiorescu însuși... Cît despre teme-rea de a fi acuzat că scriu romane cu *tendințe* sau cu *teme* (e termenul său pentru formula gheristă „artă tezistă”, n.n.), nu mă preocup. Fiecare scrie ce crede și cum poate. De altfel, aș vrea să știu cine s-a încercat să facă ceva serios în proză (inițial, în loc de „proză”, figura în ciorna scrisorii „literatură”, care Jârgea cu totul sfera generalizării, n.n.), fără un scop determinat. Desfășurarea chiar a orcărui roman, a oricărei piese de teatru este o demonstrațiune”. Precizarea e, desigur, pentru Maiorescu, care negase deopotrivă și *tendința* și *tema* (*teza*), în opoziție cu Gherea. Ideea nu mai apare atît de precis formulată în scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, dar sensul ei va ficu-prinș în mai multe lucrări ale sale, pină după 1900.

O altă idee foarte importantă, cuprinsă în proiectul de scrisoare amintit, este aceea privind necesitățile evoluției limbii în raport cu perspectivele dezvoltării romanului citadin. Într-un articol publicat în 1895, criticul lăudase în *Convorbiri literare* limba „plină de miez” a lui Ioan Popovici-Bănățeanul, prozator mult apreciat de el, între altele autor al unor prime nuvele din viața meseriașilor. Duiliu Zamfirescu împărtășește aprecierile pozitive ale lui Maiorescu privind literatura bănățeanului — nu însă și afirmațiile lui cu privire la căile de dezvoltare a limbii literare. Foarte semnificativ, scriitorul exprimă aici dezideratul romanului din mediul urban, gen căruia avea să-i fie el însuși un reprezentant, începînd cu *Tănase Scatiu*. Pentru dezvoltarea romanului realist, care „încearcă... să dea viață unor ființe

luate din lumea reală”, spune el. limba cu prea mult izfolcloricnu mai e capabilă să exprime în dialog vorbirea tuturor categoriilor sociale, în special a celor urbane. Cerința esențială a literaturii realiste este să scrie despre „lumea noastră bucureșteană cu limba ei peștrită. Nu numai că se cuvine, dar *trebuie* să ne interesăm de ea. E curios cum s-a adunat într-un făgaș neiresc credința celor mai mulți dintre noi că societatea românească n-are caracter (el însuși afirmase aceasta în unele scrisori și avea s-o mai afirme, n.n.). Credința e falsă; după cum e falsă credința că noi nu avem o arhitectură, un stil al nostru. Negreșit că trăsăturile distinctive ale acestei societăți nu sunt așa de evidente ca cele englezești bunăoară; negreșit că zidirele din trecut lasă foarte puține semne de ceea co-au putut fi. Dar totuși sunt. Nu se poate să nu fie. Căci ce alta este caracterul în psihologie (Duiliu Zamfirescu vrea să înțeleagă aici psihologia în concretizările ei literare, n.n.) sau în arhitectură, dacă nu dezvoltarea într-o direcție constantă și consecventă? Dacă luăm în linia mente mari dezvoltarea poporului nostru și a societății noastre, trebuie să recunoaștem că obirșia, întimplările politice, nevoile de apărare, natura pămîntu. ui, clima, au imprimat ceva constant și consecvent sufletelor românești—caselor sauocioabelor în care au locuit românii. Nu se poate să nu fie așa.” Lectura proaspătă a lui Taine este vizibilă aici, dar e interesantă aplicarea la fenomenul românesc în general și la cel urban românesc în special. Și, totodată, străbate printre rinduri o hotărîtă, deși delicată, opoziție față de teza atît de scumpă junimiștilor, a formelor fără fond, împărtășită într-o măsură de Caragiale și de Gherea.

Pregătirea ideaiței romanului *In război* are loc așadar pe un fond mult mai amplu dect al unei simple continuări a ciclului inaugurat cu *Viata la țară*. Intervin complexe meditații privind destinele societății românești, specificul ei, căile de dezvoltare a romanului, esența social-u mana a literaturii, raportul între caractere și compoiiția literară, semnificația și proporția laturii documentare în roman etc.

În această din urmă privință, a existat un interesant schimb de scrisori între scriitor și critic. Cerîndu-i părerea asupra lucrării lui Th. Văcărescu și valorii ei istorice (scrisoare din 5/17 sept. 1896), Duiliu Zamfirescu u primește de la critic o opinie în doi peri, care nu semăna a apreciere: „Altă carte dect Văcărescu asupra războiului 1877 nu cunosc” (scrisoare din 19 sept./1 oct. 1896).

Călăuzindu-se de datele de aici, scriitorul pune într-un anumit fel — diferit de cel al lui Maiorescu, însă recunoscut de acesta de a nu fi totuși opus cu totul realității — problema intrării armatei române în luptele propriu-zise, pe cîmpurile de operații militare, și în primul rînd celebra telegramă trimisă de marele duce Nicolae, în numele comandantului suprem al armatei ruse din Bulgaria, către domnitorul Carol I (vezi mai jos, nota 35 pag 731). O dispută are loc cu privire la prezența în roman a unor amănunte cu caracter militar. Argumentele criticului au figurat în scrisorile sale, pierdute pentru totdeauna, probabil; ale lui Duiliu Zamfirescu ni s-au păstrat însă. Preocuparea pentru autenticitatea atmosferei momentului, realizată pe calea reproducerii unor documente de epocă, îl determină pe scriitor să introducă în roman două ordine de zi, caracteristice

pentru nivelul de pregătire și pentru strategia armatei romane în epocă. „IntrncH privește *ordinile de zi*, admit și aci reducerea celui dinții, așa cum îl cereți. Dați-mi voie însă să nu admit pe cel de al doilea. Ordinul de zi dat de generalul Cernat în prezia lui 30 august nu e pusde mine ca detaliu ostășesc, ci ca documentul cel mai suggestiv — artistic suggestiv — din toată campania. El e scris prost, redactat în pripă; dar proza lui copilărească dă detaliile cele mai emoționante ale organizării atacului." Si, după reamintirea antecedentelor elaborării romanului, citate mai sus, conchide; „Prin urmare datele istorice, acțiunea propriu-zis militărească fac parte dintr-un tot, la care nu pot renunța decit în mici lucruri" (scrisoare din 30 oct./II nov.] 897].

Totuși, romanul a fost privat și de al doilea ordin de zi, care însă, conform dorinței expresie a scriitorului, notate pe manuscrisul romanului, a fost integrat, în ediții postume, în textul lucrării, la locul respectiv. Ordinul anterior, prezent în roman printr-un singur fragment al lut, a fost șters cu tuș negru pe manuscris de scriitor însuși, astfel că el nu mai poate fi intercalat în această ediție.

Observațiile criticului priveau și eroinele, femeile din roman — Anna, Natalia, poate și Elena Milescu — a căror soartă rămânea din nou (ca a Tincuței în *Viața la țara*) suspendată.

Este curios cum de Maiorescu n-a înțeles, încă de la prima avertizare pe care i-a dat-o scriitorul, că el nu afla justificări *artistice* ca să rezolve, în același roman cu războiul, și problemele celor trei femei: „Credeam că (romanul, n.n.) o să iasă mai lung, în planul meu, Anna și Natalia trebuiau să ducă *Războiul* mai departe, pe o altă lăture. Însă temperatura la care s-au ridicat sufletele, în acțiunea propriu-zisă a luptelor militărești, nu îngăduie o mai departe dezvoltare, fără scoborire a căldurii" (scrisoare din 11/23 oct. 1897). Astfel că, la observațiile criticului care insistă tocmai în acest sens, Duiliu Zamfirescu nu face decît să reia mai apăsător cele spuse în scrisoarea anterioară, „înțelegeți cît de jos rămăseseră femeile, cît de banale îmi păreau de duplicitatea instinctivă a sufletelor lor. Singura care poate m-ar fi interesat ar fi fost Elenuța (Elena Milescu, n.n.) nebună. Dar atunci ne îndrumam spre melodramă. Nu mai rămânea nimic din gravitatea solemnă a morții eroului, diluată, *tillată*, cum s-ar zice italienește, prin toate filtrurile *mai binelui*" (scrisoare din 30 oct./II nov. 1897). În continuare, scriitorul își mărturisește indiferența față de opiniile publicului și criticilor cu privire la sfîrșitul romanului său. Spunînd: „publicul" și „criticii" el avea mai curînd în vedere doar pe critic însuși, pe Maiorescu, care nu se dovedise receptiv la semnificația supremă a momentului sacrificiului eroic, cu care se termină cartea, ci sugerase o ducere mai departe a destinului unor personaje secundare. „Dați-mi voie să vă spun acum — replică scriitorului — în oarecare apărindere sufletească, că foarte puțin mă interesează ce o crede publicul și cum so mulțumi el de sfîrșitul romanului; după cum foarte puțin mă importă ce vor zice criticii (se vede că Maiorescu îi invocase în scrisoarea sa, căreia scriitorul îi da riposta, n.n.)... Această cam neroadă închipuire de mine, mi-o dă nu conștiința valorii lucrărilor produse, ci conștiința valorii mele sufletești. Că multe din aceste lucrări nu corespund iconei dinlăuntru, o știu; și pentru cel ce citește numai icona dinafară există, iar o știu. Dar mai știu că, pentru

mine, numai lumea mea lăuntrică are valoare. Acolo stăp'mesc eu și acolo mă simt destul de sus ca să nu ajungă pină (amine glasurile de pe pîrînt."

Teza aceasta o aflăm în repetate rînduri în corespondența scriitorului; satisfacția unică a literaturii create el o află în însuși procesul și elortul de a o elabora, și aceasta ramine predominantă asupra rezultatului însuși și cu atît mai mult asupra obiecțiilor eventuale primite dinafară. Justificarea actului creator prin el însuși nu rămîne însă unica îndreptățire a scrisului la Duiliu Zamfirescu — ea se asocia, așa cum o declara în conceptul de scrisoare din 1895, și cu un țel educativ, deci avînd în vedere un public cititor receptiv: „Aș vrea să știu cine s-a încercat să facă ceva serios în proză, fără un scop determinat".

Pe măsura elaborării textului, acesta a fost trimis la *Convorbiri literare*, prima dată 47 pagini, la 10/22 septembrie 1897, apoi alle 62 la 4/16 octombrie același an și, în sfîrșit, restul la 11/23 octombrie, cu care prilej îi scria lui Maiorescu că, încheindu-l, n-a fost „niciodată mai sus cu sufletul".

Nu numai curiozitatea literară, dar și necesitatea de a verifica ce agonisise pentru revistă, cînd ceruse telegrafic romanul, l-a făcut pe Maiorescu să-l citească numaidecît după primire. Și l-a luat deci la Iași, unde însoțea pe rege și guvernul, la inaugurarea noului local al universității și a citit în întregime „romanul războinic al lui Duiliu Zamfirescu" (*însemnări zilnice* din 26/27 octombrie stil vechi, 1897). E probabil că entuziasmul său pentru roman a fost cu atît mai mare — și l-a transmis pe loc autorului — cu cît a avut prilejul să compare chiar în acel moment demnitatea eroilor lui Duiliu Zamfirescu, patriotismul lor, ținuta lor morală — ca rezultate ale dragostei și respectului autorului pentru țară și popor — cu manișlarea incredibilă a șelului guvernului față de rege: „Țările noastre nu erau țări înaintea domniei lui Carol", a declarat D . A ' . Sturdza în toastul său și i-a sărutat rege-

lui mîna! „Toast... bun, dar prea înjosit" notează Maiorescu, subliniind ostentativ cuvîntul *sărutat* (*însemnări zilnice* din 21 octombrie/2 noiembrie 1897).

Deosebirea de atitudine nu mai are nevoie de comentarii și criticul a apreciat, desigur, lucrurile cum se cuvenea.

Starea de puternică înălțare sufletească din momentul elaborării, l-a stăpînit pe autor multe zile, căci, cu o zi înainte de scrisoarea către Maiorescu, îi mărturisea lui N. Petrașcu o tensiune interioară asemănătoare, pricinuită de finalul romanului: „Scrisoarea dumitale m-a găsit într-un moment de rară înălțare sufletească, cînd, sfîrșind romanul războiului, vibram încă de emoțiune" (scrisoare din 10/22 octombrie 1897). Ea avea să reinvie patru luni mai tîrziu, cînd citește în *Convorbiri literare* pasajele respective — nu numai cel al morții lui Mihai în spital, ci și altele anterioare — și rămîne tot atît de emoționat, cu toată detașarea pe care timpul nu putea să n-o aducă. „Astăzi am primit în fine numărul *Convorbirilor* pe ianuarie. Dați-mi voie să vă spun numaidecît impresiunea ce mi-a făcut-o *Războiul*. Uitasem cu desăvîrșire ceea ce scrisesem, ca un somnambul, așa încît am cîștigat partea publicată acum, cu temerea de autor dar și cu impresia de noutate a unui străin. EA bine, cinstit, lucrarea e bună.

Ceea ce mi s-a părut exagerat lți scrisoarea d-voastre, cind ziceți că romanul de astăzi e cea mai de seamă înjghebare din ultimii zece ani, acum mi se pare natural. Mai ales scena dintre Natali și Anna, noaptea, e bună de tot" (scrisoare -:ătre Titu Maiorescu din 7/19 febr. 1898).

Chiar opt ani mai tâniu, evocindu-și momentele cind scria la roman, le retrăia cu aceeași intensitate: „Mărturisesc că nicișeful arvernilor închis în Alesia (referirea e la Vercingetorix, conducătorul galilor în războaiele cu Caesar, n.n.). nici *An țigana*, nici *Alle fonti dî Clitumno* nu mă răscoleau sufletește cum mă răscolea descrierea pozițiilor noastre de la Grivița, apoi asaltul, apoi moartea lui Șonțu și a mocanilor săi din Vrancea, eroi necunoscuți..." (*Lucașfărul*, IV, 15-16, aug. 1905).

Teama că nu va mai putea da ceva pe măsură îl stăpîneste („inii pare că s-a sfîrșit cu mine, că n-am să fac ceva mai bun") intrucît, încă dinainte de încheierea romanului, mai exact cînd ajunșe pe la pagina 100, în mintea sa începeau să apară elementele continuării ciclului: „O nouă pacoste se ivește pe orizont: romanul viitor..." (scrisoare către Titu Maiorescu din 2/14 oct. 1897). Continuarea aceasta este, probabil, romanul *îndreptări*, nu sugerat de suspensia soartei eroilor de pînă acum, nici de observațiile criticului, ci de sensurile majore ce i se relevă pe parcursul elaborării romanului — în primul rînd necesitatea urmării în timp a idealului pentru care cădeau Mihai Comăneșteanu și Mileșcu. Așadar, tentația ducerii mai departe a ciclului, care fusese socotit chiar de autor, inițial, ca încheindu-se cu *In război*: „De acumă mă aștern pe romanul cel demult mîngîiat în gînd (se atestă și aici vechimea proiectului prim, n.n.). Acesta va fi al 3-a și ultimul din lumea *Vieții la țară*, și cine știe dacă nu și ultimul din încercările mele" (scrisoare din 2/14 mai 1897).

În ce privește soarta romanului *fn război*, ecoul său în presă a fost mai mic decît profetiza Maiorescu și decît socotea autorul însuși, între altele și pentru accentul pus de el asupra eroismului și contribuției unor oameni reprezeatînd diferite categorii fundamentale ale maselor; se situa într-o evidentă contradicție cu versiunea oficială asupra războiului, care acredita rolul regelui și scotea în primul rînd în evidență persoana lui, cum tăcuse și D.A. Sturdza la Iași, în cerc restrîns. Goșbuc, în *Povestea unei coroane de oțel*, narațiune cu intenții documentare, apărută în 1899, căzuse în aceeași eroare și cartea sa, susținută discret de oficialități, avea parte de aprecieri mai bune decît romanul lui Duiliu Zamfirescu. „Nu va voi ascunde — îi scria el cu amărăciune criticului, la 13/25 nov. 1899 — că mă simt vexat de entuziasmul pe cari-l dezvăluie gazetăria noastră față de *Istoria unei coroane de oțel*, carte convențională, scrisă într-o limbă moartă, jumătate de cronicari și jumătate de provincialisme. TS'ft'il mm *Război* a trecut nebăgat în^seamă, deji parcă aci oamenii sunt vii^sj 'trrtțTnpJăirj&' ^<d<^ nu era apărut în volum —

avea să se publice abia peste trei ani, în 1902 — și aceasta poate explica parțial tăcerea „gazetăriei"; însă chiar atunci zodiile n-aveau să tic mai bune și, în 1903, este respins de la premiul Academiei, unde se preferă povestirea istorică a lui Slavici, *Din bătrîni*, apărută o dală cu *tn război*.

împrejurare,] meriiă iarăși a ii notată, întrurit se leagă direct de poziția scriitorului în legătură cu versiunea oficială a războiului, favorabilă regelui în special, dar și partidului liberal.

În septembrie și octombrie 1902, scriitorul a vizitat, localitatea Saint-Moritz din Elveția pentru a se intîlni cu Maiorescu, prilej tu care a discutat cu acesta despre eventualitatea prezentării romanului *în război* la premiul Eliado Radulescu al Academiei. Dintr-o scrisoare ulterioară a scriitorului rezultă că răspunsul criticului n-a fost destul de clar negativ, de vreme ce el a înțeles că are chiar un acord de a se număra printre candidați. „Scrisoarea d-voastre cere un răspuns imediat, din cauza nedomiririi în care mă pune nedomirirca d-voastre — avea să-i scrie criticului la 18/31 dec. 1902. Nu v-am înștiințat că prezint *Războiul* la un premiu al Academiei?... Apoi doar am făcut drumul la St. Moritz în mare parte pentru asta, și am vorbit, și ne-am înțeles, ba încă eram foarte fericit de a fi găsit în spiritul d-nei Maiorescu ecoul exact al situațiunii mele... Nu aș fi făcut pasul de azi dacă mi-ați fi zis nu. Atita este de adevărat, incit, chiar acum, sunt gala să retrag cartea de la premiu, fără părere de rău." Încă o dată, însă, răspunsul lui Maiorescu n-a fost clar, ceea ce Duiliu Zamfirescu declară răsopicat. „Am primit răspunsul d-voastre. îmi pare rău că este sibilin, nn pentru ceea ce am eu de lăcut de acum încolo, ci pentru corectitudinea purtării mele față de d-voastră" (scrisoare din *ii* ian. 1903) — formulă care implică regretul pentru șovăiala criticului în problema respectivă. Căci, după cît rezultă din scrisoarea anterioară a lui Duiliu Zamfirescu (din 18/31 dec. 1902), criticul formulase un fel de aforism: „Dacă te prezinți la un premiu, trebuie să reușești" — ceea ce poate fi interpretat cel puțin în două feluri: (1) cind prezinți ceva la premiu, faci totul ca să reușești, adică tți asiguri condiții, bunăvoințe etc. — sau (2) prezinți ceva la premiu numai cînd, sub raportul valorii literare, sau din alte considerente, ești sigur că reușești. Ori, Duiliu Zamfirescu era convins că *în război* va avea o reușită neîndoielnică prin însăși valoarea sa literară, prin conținutul său. Și tocmai aici el s-a dovedit din nou slab cunoscător a) unui anumit spirit și al unor împrejurări precise din acel moment — pe care însă le cunoștea bine criticul. Acesta a știut că lucrarea nu va putea fi premiată în respectivele condiții, nu sub raportul valorii, ci pentru că în competiție se mai aflau alte două cărți, față de care romanul *In război* se afla în dezavantaj. Una era un fel de reportaj exaltat, consacrat regelui și rolului său în războiul de la 1877 — rol socotit a fi fundamental! — și a doua era povestirea istorică a lui toan Slavici. Din bătrîni. Prima din ele este desiiimtală literalmente de VuHiT- "Zamfirescu într-o scrisoare către critic, de mare frumusețe, vibrantă mărturie a patriotismului scriitorului și, indirect, o confirmare a intenției sale din romanul *în război* de a sublinia ca esențială participarea *populară* în istoricul moment 1877, în contrast cu versiunea oficială, despre rolul regelui. „Este un domn maior, Ncgreau la nume, care a comis o biografie a regelui. Cartea e proastă la sufletul ei, dar e impusă de St. la premiul Academiei (e vorba despre D.A, Sturdza, atunci din nou prim-ministru și, în continuare, secretarul general ai Academiei, n.n.) ca una ce cuprinde adulațiuni de lacheu. Noi am primit la ieğațiune notă formală din partea ministeriului prin care

suntem invitați a cumpăra opul d-lui maior. Iar opul în sine o plin de inexactități, comic și mitocănesc. La sfârșit el cuprinde (p. 259) următoarea nerușinare: «Și am insistat așa de mult asupra proprietăților și tuturor bogățiilor familiei princiare, pentru ca poporul român să prețuiască și mai bine sacrificiul cel mare făcut de MS. Regele, cînd de bunăvoie a părăsit toate aceste bunuri pămîntesti, pentru a veni să lucreze fără preget *pentru bine și ferivire-a unui popor aproape istovit de suferințele unui trecut plin de nenorociri-*» (sublinierea în scrisoare este a lui Duiliu Zamfirescu, n.n.).

Domnul care vorbește, astfel este militar, este român și cere aprobarea semenilor săi... Cîteodată ți se pare în lume că visezi, atîta de nelogică și stupidă se înfățișează viața.

Parcă' *Războiul* cîntat de toți cei ce au cald sufletul lor românesc nu l-ar fi făcut poporul acesta, pe care un ignobil lacheu îl crede istovit!... Parcă trecutul poporalul român nu are pagini de o nespusă frumusețe, cînd, singur, neajutat de nimeni, ținea frunte uraganului de invazii, cum numai peste cîteva veacuri sârmanii buri au fînit frunte invaziei engleze.

Eu înțeleg să respectăm și să iubim pe rege, dar nu cu prețul de a ne mînji trecutul și poporul nostru" (scrisoare din 14/27 nov. 1902).

Cînd critica atît de întemeiat pe acest „cavaler de anticameră”, scriitorul își amintea, desigur, și de vechea sa campanie antimonarhică din 1884, în problema „dotației” regale, dar mai ales ți erau permanente scopurile urmărite în romanul său, în care prezența unor scurte episoade, cînd regele apare pe cîmpul de luptă de la Grivița, nu pun în umbră cîtuși de puțin superioritatea maselor de ostași și ofițeri, participanți la lupte.

Cartea lui Negreanu n-a fost premiată de Academie, dar nici în *război* (raportor a fost D.C. Ollănescu), ri lii-rarpa ^mințită, q lui Slavici, ceea ce provoacă la Duiliu Zamfirescu o reacție de altă natură, oarecum în suită în ce privește raporturile și aprecierile sate pentru autorul *Marei*, totuși nepotrivită cu situația. Subiectivitatea sa, alimentată pe de o parte de poziția lui D.C. Ollănescu și a lui Maiorescu însuși, favorabila romanului *In război*, în ședința Academiei, pe de altă parte de argumentele lui D.A. Sturdza, veșnic opozant cînd era vorba de Duiliu Zamfirescu, îi dau acestuia imboldul unei apărări publice a cărții sale. Este articolul *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* (*Revista idealistă*, 1,7.1 sept. 1903), una dintre cele mai nedrepte scrieri ale lui Duiliu Zamfirescu sub raportul obiectivului polemic, cu toate că numeroase observații pe care le conține sînt judicioase. Nu ne vom referi decît la chestiunea care privește romanul *în război*, acuzat de D.A. Sturdza — și respins de la premiu — pentru... inexactități de ordin istoric! Ținta atacului declanșat de scriitor era deci, în speță, Sturdza; însă demonstrația se face prin disecarea lucrării lui Slavici, care e pur și simplu desființată, prin manevrarea unor criterii și aprecieri lipsite de valabilitate, dar de aceeași speță ca și ale lui 3 tu raza față de *In război*. Duiliu Zamfirescu o și spune: „Să aplicăm deci romanului d-lui Slavici același sistem critic ce a fost aplicat romanului meu”. Operația este însă greșită de la bază și scriitorul n-ar fi avut cuvînt să aplice altuia

un tratament pe care-l socotea nedrept cînd îi era aplicat lui însuși; dar, pentru a dovedi eșecul logicii lui D.A. Sturdza, el îl putea folosi — cu condiția să nu cadă, la rîndu-i, în eroarea aceluia, ci să denunțe numai procedeul, nu și piesa asupra căreia el se exercita. Însă, deși convins că „sistemul critic” al adversarului era fals, și-l însușește totuși în propria apreciere făcută lucrării lui Slavici, fără să observe că, pe această cale, confirma practic și-și însușea concluzia lui D.A. Sturdza în privința propriului roman. Contradicția n-a scăpat însă scriitorilor și în primul rînd lui Maiorescu, care, într-o discuție cu D.C. Ollănescu, i-a comunicat acestuia întreaga sa dezaprobare pentru articolul din *Revista idealistă*. Episodul este unul dintre cele cu mai mare greutate în viitorul conflict dintre scriitor și critic, dreptatea fiind aproape în întregime de partea celui de-al doilea. În acest articol, îndreptat împotriva transilvănenilor, pentru a lovi în D.A. Sturdza (!), stă sursa principală și schema argumentației viitorului discurs de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură* (1909), atît de categoric executat de Maiorescu și de numeroși alți scriitori ai epocii, între care de întreg grupul *Vieții românești*. Deocamdată, în 1903, D.C. Ollănescu îi relatase lui Duiliu Zamfirescu nemulțumirea criticului, probabil cu toată severitatea expresiilor și aprecierilor acestuia, căci înverșunatul polemist ține să mai aplaneze ce putea fi aplanat — nu fără o iritare și un aer de totală independență, sub recunoașterea străvezie a pripelii care-i fusese prost sfătuitor — și-i trimite lui Maiorescu următoarele rînduri, final al episodului cu respingerea de la premiere a romanului:

„Iubite domnule Maiorescu,

Primesc din pârlea lui Ollănescu o scrisoare prin rare îmi referăz convorbirea ce ați avut cu privire la articolul meu din urmă.

Întîmpinarea mea este următoarea: lucrarea lui Slavici e atît de nevrednică, încît eu consider hotărîrea Academiei ca o insultă — ?i la insulte răspund eu vîrfului biciului.

Subiectiv sunt gata să recunosc vanitatea întregii mele acțiuni și regret că de la început m-am vîrît între lupii hămesiți; obiectiv, însă, cred că am făcut bine: hotărîrile au să se pondereze pe viitor mai cu înare-aminte. Oamenii sunt proști, vicleni și lași. De prostie nu-i poți lecui; dar îi poli tîmădui de viclenie prin frică.

Pe d-voastră, personal, vă rog să nu mă judecați rău: am fost rînit în fundul sufletului de parțialitatea scandaloaasă cu care lucrarea mea a fost primită în Academie și moi cu seamă de persecutarea lui St., care devine monomanie.

Vă mulțumesc de interesul ce mi-l purtați și vă făgăduiesc să m-astîmpăr, deși, drept vă spun, sunt scandalizat de incoerența, de inconștiența și de ineptiile pe care St. le-a debeat în Academie și pe care *Analele* le reproduc acum... St. n-a cetit romanul meu, ei s-a sugerat de cei interesați cum să prezinte lucrurile. Asta se cheamă pehlivănic; iar pentru pehlivani trebuie bici, nu condei" (scrisoare din 25 oct. / 7 nov. 1903).

În rest, scrisoarea mai conține cîteva cuvinte despre necesitatea „spargerii” unui grup — de transilvăneni — pe care se baza mereu D.A. Sturdza în Academie și în presă împotriva junimiștilor — și, ciudat, o promisiune care sună ca o amenințare: „Am încă doi ani.

pînă ce afacerile mele se vor pune la cale, așa ca să pot părăsi cariera în orice moment. De acolo înainte n-o să vă mai ascult în toate, dar o să vă iubesc poate și mai mult". Nu peste doi, dar peste trei ani, scriitorul se întorcea în țară, iar după alți trei ani avea loc acea definitivă, formală și de data aceasta publică detașare de punctele de vedere maioresciene, conținută în discursul de recepție la Academie, în care, din nou, dreptatea nu se afla întreagă de partea scriitorului, cu toate observațiile întemeiate semănate de-a lungul discursului.

Disputa cu criticul se mută, încă din 1903, în planul politicii de stat, esența poziției lui Duiliu Zamfirescu rămînînd aceeași din *în război*, în ce privea raporturile între factorii conducători și problemele diverse ale specificului românesc. Analiza pe care el o face chiar în scrisoarea următoare adresată lui Maiorescu (6/19 dec. 1903), este o continuare directă a spiritului polemic antimonarhic implicat în roman și atât de clar formulat în scrisoarea din 14/27 nov. 1902, privitoare la lucrarea lui Negreanu. Procesul făcut lui Carol de Hohenzollern este de o violență și profunzime în care răzbate și spiritul polemic al tînărului din 1884, care discuta constituționalitatea monarhiei și a actelor ei, cu prilejul instituirii „domeniilor coroanei”. Există în această privință o consecvență a scriitorului, căreia *în război* îi este cea mai elocventă expresie literară, în timp ce articolele din *L'Indipendance roumaine* îi fuseseră cea mai directă expresie publicistică.

Acuzînd, în menționata scrisoare din 6/19 dec. 1903, direct pe rege de „dispreț față de trecutul nostru”, îi imputa „o mulțime de fapte de o importanță capitală”, din care menționăm numai cîteva din acelea relevante pentru gîndirea politică a scriitorului (există, firește, în scrisoare și numeroase confuzii, erori de apreciere a situației etc.); încercarea regelui de a determina „decăderea caracterului românesc”; preocuparea lui pentru o „formațiune artificială economică-politică”; aprecierile făcute de rege în 1866 despre domnia lui Cuza sînt declarate de scriitor drept „imbecile și criminale” și cu atît mai „imbecile” și infame, cînd sînt reluate de Sturdza în 1903; regele e declarat inovat de „o atingere gravă a instituțiunii strămoșești a poporului”etc.

Aceste aprecieri, care nu pot aparține numai momentului 1903, ci decurg desigur dintr-o concepție mai veche, cristalizată în perioada 1896—1897, cînd scria romanul *în război* — par să contrazică afirmațiile făcute chiar în perioada elaborării romanului, cînd îi anunța pe critic că, trebuind să alcătuiască planul de desfășurare a romanului a fost nevoit să lupte împotriva tentației unei prezentări prea favorabile a regelui, „spre a nu fi bănuț de adulațiune” (scrisoare din 4/16 oct. 1897). Să fie chiar aceasta părerea scriitorului despre rege, sau e o explicație ad-hoc pentru a justifica prezența slabă a monarhului în roman? Cursul ulterior al faptelor confirmă această din urmă alternativă.

Ele atestă că romanul, cu întreaga lui demonstrație literară, avea caracterul unui document neconvenabil pentru oficialitate, ceea ce explică atmosfera înghețată care i s-a creat la apariție și respingerea de la premier; autorul însuși își atrăgea cu aceasta un nou motiv de opoziție deschisă a liberalilor și, în măsura în care partidul junimist se orienta în acra vreme încă spre liberali — Dui-

liu Zamfirescu și reproșează în scrisoarea din 6/19 dec. 1903: „Cred... că ceea ce face d-sa IP.P. Carp, șeful partidului junimist, n.n.) astăzi este o eroare... D1. Carp... se simte mai aproape de Slurdza decît de conservatori” — în aceeași măsură își atrăgea și ostilitatea, deocamdată nedeclarată dar reală, a cel puțin unora din junimiști. Poziția antiliberală, antiburgheză a lui Duiliu Zamfirescu — vizibilă și în *Tănase Scatiu* și, acum, și în noul roman, *în război* — rămîne astfel una din direcțiile principale ale literaturii scriitorului; participarea la dezbaterile fundamentale în epocă este incontestabilă, ea e desfășurată și dintr-un unghi conservator, patriarhalist, dar se petrece permanent și dintr-o perspectivă populară, democratică.

O ultimă observare, referitoare la roman, e în legătură cu rolul important acordat femeilor, atunci prea rar prezente în literatura noastră, în probleme depășind sfera eroticului. (Vidra lui B.P. Hașdeu, Doamna Chiajna a lui Odobescu fac parte dintre excepții, dar și ele sînt proiectate în trecutul istoric.) Duiliu Zamfirescu creează un tip de femeie cu capacități cetățenești (Sașa, Anna), mișcată de resorturi ce întrec simplul rol de soție sau mamă; criticul înțelegea mai strîmt problema, astfel că, între obiecțiile lui, e și aceea a necesității de a se lămuri ce fac femeile rămase rară bărbați în uim . boiului. Scriitorul răspunde cam în doi peri și ironic (scrisoare din 30 oct./11 nov. 1897), totuși dă explicația amintită, că, fațade tensiunea scenelor cu asaltul și cu agonia principalului erou al romanului, soarta ulterioară a femeilor rămîne o chestiune secundară. Problema însă avea să capete un răspuns în următoarele două romane ale ciclului, unde, în special în *Anna*, sînt urmărite eroinele din romanul *în război*. Totuși, imboldul scriitorului de a continua acțiunea în această direcție nu poate fi legat de necesitatea completării unor personaje, fie ele și feminine, punctul său de vedere în această direcție fiind clar încă de la *Viața la țară*, cînd criticul îl întreba, între altele, „cum rămîne cu Tincuța și cu tînawl de la Paris” (scrisoare din 20 mai 1895). Scriitorul nu socotea, pentru romanul realist, drept o obligație rezolvarea tuturor lirelor de plan secund ale subiectului „care stau acolo numai ca să întregească tabloul” (scrisoare din 9/21 iun. 1895). În scrisoarea către N. Petrașcu din 4/16 mai 1898, aflăm chiar

o subliniere a preocupării de a tempera sfera eroticului și de a intensifica rolul și prezența persoanelor feminine în cîmpul ideilor — cel puțin în cazul unora din ele. „Dacă vei binevoi să recitești *în război*, vei vedea ce liniște intensă sufletească se resfrînge asupra lumei de acolo, din acest punct de vedere. De unde toate încercările noastre de romane și romanele urmează încă mai departe cu exploatarea notei erotice, *în război* (de altminteri ca și în *Viața la țară*) se răspîndește o suavitate infinită din blîndețe chipuri ale Elenei, Sașei etc.” De aici, disputa Natalia-Anna în jurul dragostei amhelor pentru Mihai Comanășteanu nu mai are caracterul unei rivalități între două femei pentru un bărbat, ci a unui conflict între două moduri de a înțelege viața și iubirea. La fel, poziția Sașei în *Viața la țară* dobîndește semnificații simbolice, personajul proiectîmîu-se amplu în afara domeniului casnic, la care l-ar restrînge eroticul pur.

Romanul *în război* aducea și în această direcție o notă originală, proprie.

O chestiune care merită măcar menționată este în legătură cu mulțimea numelor proprii — de localități și persoane — prezente în roman. Cele referitoare la geografie și istorie sînt reale — toate sau aproape toate avîndu-și sursa în lucrarea lui Th. Văcărescu, care a constituit sursa principală de documentare pentru scrierea romanului, în consecință, notele explicative ale prezentei ediții nu mai aduc alte referințe despre orașele și satele pomenite de autor, nici despre comandanții de unități militare — români, ruși și turci — informațiile cuprinse în textul lucrării fiind edificatoare. Excepție se face pentru cîteva figuri de eroi de mare circulație: Șonțu, Valter Mărăcineanu, pentru care se fac și altfel de precizări.

În acest cadru, cu topografie, onomastică și fapte autentice, se mișcă eroii centrali ai cărții, fictivi după cum declară autorul, deși cu modele identificabile. „In *Războiul* despre care vorbești — îi scria prietenului N. Petrașcu — am trăit prin anticipație o viață intensă de prietenie și de patriotism arzător, punînd încrederea mea reală în ființe fictive...” (scrisoare din 4/16 mai 1898).

Pentru majoritatea acestora s-au sugerat anumite corespondențe cu sursele concrete, în paragrafele anterioare, de prezentare a celorlalte două romane. Singurul personaj fictiv — cu un loc important în roman și pentru care nu s-au dat anterior sugestii suficiente privind eventualele sale modele din viață — Nicolae Milescu, s-a bucurat de multă atenție din partea autorului. Ceva mai tîrziu, tipul uman respectiv avea să fie reluat, într-o viziune diferită, în lucrarea următoare a scriitorului Lydda. *Scrisoari romane*, un fel de roman original, amestec de eseistică și epică, realizate pe cale epistolară. „Ceea ce „era Milescu” sub învelitoarea lui B.TiofToasT'ie bărbat” „este Lydda, în haina delicată a adevărului feminității”, îi explica, la 2 apr. 1905, lui Simion Mehedinți, pe atunci redactor al *Convorbirilor*, trimițîndu-i o parte a lucrării respective (I. E. Torouțiu—*Studii și documente literare*, XI, p. 104).

Milescu n'î e, totuși, un „scorțos” ci un om cu multă energie, prea risipit și contradictoriu, un pătimaș, boem, plin însă de virtuți un patriot, un erou, chiar și un artist, poet și compozitor în același timp. El e declarat autorul poemului atît de interesant, *Preajma codrilor*, din roman și al melodiei respective; tot el, mergînd în fruntea «inității pe care-o comandă, compune în minte strofe patriotice.

După toate probabilitățile, modelul acestui personaj a fost frațe mai mare al scriitorului, colonelul Alexandru Zamfirescu, om” cu vocație total depărtată de îndeletnicirea” militară, dar care ”a făcut și aici o splendidă carieră. El era, după cît se spune, un veritabil” „talent muzical, uimindu-și contemporanii cu prodigioasa-i memorie și cu cunoștințele în materie, ca și cu proverbiala capacitate de a uita, de a sări cu pasiune egală de la una la alta, zgomotos în vorbire, exploziv în comportări, generos pînă la dăruirea de sine. (Să fie ale lui cele două poezii, *Amoroso...* și *Cîntec*, semnate Alexandru Zamfirescu, în *Literatură și artă română*, III, 6, mai 1899?)

Lydda, ca și Milescu, are o uriașă putere de a trăi cu intensitate, de a arde cu egală combustie în diferite împrejurări ale vieții.

Curînd după apariția în *Convorbiri*, așa cum s-a arătat, romanul a apărut în limba franceză, sub titlul *Temps de guerre*, în traducerea lui Dem. I. Ghica.

Trebuie să regretăm un lucru important cu acest prilej: că Maiorescu, întrebând de scriitor dacă să publice în ediția franceză „cîteva vorbe de introducere — desigur proprii, n.n. — prin care să explice geneza lucrării” (scrisoare din 7 febr. 1900), l-a sfătuit negativ, astfel că sîntem lipsiți de cîteva considerații și informații, care ar fi fost, desigur, de mare importanță istoric-literară.

V a r i a n t e

- p. 280, r. 23-24 - chemat. Se gîndi (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 286, r. 2— 5 — Ce prietin?
- Mii de bombe (C.I. și ed. 1902, 1907).
p. 289, r. 38 — atîta patriotism (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 295, r. 22 — ești între noi persoana (ed. 1902, 1907).
p. 305, r. 21 —întinsă zîmbind (ed. 1902, 1907).
p. 307, r. 38 - scrie. — Zi pe slovă (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 309, r. 22-24 — dropicos”. După aceea (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 313, r. 6 - nu? Poale fiindcă (ed. 1902, 1907).
p. 313, r. 7 - lipsește în ed. 1902, 1907.
p. 314, r. 23 — simpatice. Rezerviștii (1902, 1907).
p. 316, r. 23 — lanurilor. Ajunseră, în fine, în preajma (ed. 1902, 1907).
p. 319, r. 2 — Golesc. Și numai (ed. 1907).
p. 319, r. 40 - Custîndin - Ce-ai făcut (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 323, r. 34— 35 — tiraniei și mai miselească (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 325, r. 13 — cineva de aproape făcea (ed. 1902, 1907); cineva de mîna făcea (C.L).
p. 326, r. 15 - între în luptă (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 342, r. 14—15 — ea. Milescu zise ceva mai tare: Un castel (ed. 1902, 1907).
p. 343, r. 6 - 8 - 0 dată. Milescu sullă (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 345, r. 38-39 — alături. Am înțeles (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 351, r. 30 — p. 352, r. 5 do la „voie” pînă la „Milescu izbucni”
textul lipsește în întregime (1907).
p. 352, r. 13 - s e face (ed. 1907).
p. 353, r. 5 — sunt lucruri (ed. 1907).
p. 353, r. 10 — altceva, cel puțin pentru ca să nu (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 353, r. 26 - război, urmărind (ed. 1902, 1907).
p. 360, r. 6 — chipul celei ce dormea, — marmură (C.L, ed. 1902, 1907). (Adaosul „celei ce dormea” este făcut cu creionul chiar din manuscris de o mîna străină.)
p. 360, r. 16 — picătură de stearină căzu (ed. 1902, 1907),
p. 362, r. 27 - stete lîngă (C.L); stete lîngă Natalia pînă (ed. 1902, 1907).
p. 364, r. 22 - Anicuta se înroșise (C.L, ed. 1902, 1907).
p. 369, r. 20 - evrei, armeni (ed. 1902, 1907).

- p. 369, r. 33 — era un grecotei de la /C.I. ed. 1902, 1907).
 p. 369, r. 35 — ofiterii unui regiment din (ed. 1902, 1907).
 P. 373, r. 26 — lipsește (CL, ed. 1902, 1907).
 P- 377, r. 39 — supune comandantului rus /C.L. ed. 1902, 1907).
 p. 379, r. 35-36 — arc moderat, era /CL.; naturi modestă era (ed. 1902, 1907).
 P- 381, r. 13 — la el mirat, pînă (C.I., ed. 1502, 1907).
 P- 390, r. 35 - p. 391, r. 5 - de la „hui” pînă ia „O dată cu”, testul lipsește /C-L, ed. 1902,190”).
 P- 391, r. 5 — Apoi la 27 august, o dată cu /C.I., ed. 1902, 1907).
 P. 393, r. 3 - p. 396, r. 11 — testul lipsese în întregime /CL, ed. 1902, 1907).
 P- 409, r. 14 -glasuri în locul /C.I., 1902. 1907).
 p. 410, r. 29 — uită în tavan: un /CL, ed. 1902. 1907).
 p. 415, r. 22 — făcuse rău (ed. 1902, 1907).
 P. 415, r. 29-32 - spital. Mihai (CL, ed. 1902, 1907).
 P- 418, r. 5 — războiului și a patriei într-inșii [ed. 1902, 1907).
 P- 418, r. 18 — Elena rămăsese singură de tot. /Avi se încheie ed.1907.)

1 — *România liberă* nu apărea încă la data menționată aici — 11/ 23 apr. 1877 — primul ei număr va ieși cu o lună mai Urziu. Dacă e totuși menționată, faptul trebuie pus pe seama frecvenței încălcări, din partea scriitorului, a exactității stricte a faptelor. E și un omagiu adus ziarului, la care fusese redactor cu 15 ani înainte.

2 — *Podul calicilor*, vechiul nume al uneia din principalele artere ale Bucureștilor do altădată, azi Calea Rahovri, în amintirea luptei de la Rahova (Bulgaria), la 21 nov. 1877.

3 — *Podul Mogosoaiei*, arteră principală a vechiului București de la 1878: Calea Victoriei.

4 — *Piața Teatrului* era locul principal de adunare al birjarilor, fiind cel mai întins loc deschis din centrul capitalei, în apropierea marilor hoteluri și restaurante.

5 — *Dumitru C. Brătianu* (1818 — 1890), frate mai mare al lui T.C. Brătianu, șeful partidului liberal. Dimitrie C. Brătianu a fost el însuși prim-ministru liberal, în locul fratelui său. pe care la părăsit, provocînd căderea lui, în 1888, cînd a și reluat cunoscuta formulă magagică: „hoții la pușcărie”; orator îndrăzneț dar fără controlul vorbeii, a rămas de pomină prin absurditatea formulărilor sale.

6 — *„Tratatul de la Paris”* (Convenția de la Parisi, s-a semnat în 1858, în urma războiului Crimeii (1853—1856) și privea situația Țărilor române. Speculînd prevederile acestui „tratat” s-a realizat Unirea (1859). Printr-o serie de acte succesive de guvernămînt. Convenția a fost practic scoasă din uși și înlocuită, dar prevederile ei, care stipulau și garantau neutralitatea României, erau considerate în vigoare; ele fundamentau o anumită independență a țării. înainte de proclamarea neatîrnării, la 9 mai 1877.

7 — Este neclar la care Mihnea se referă scriitorul, deoarece nici unul din cei patru domnitori cu acest nume nu s-au ridicat la nivelul marilor personalități menționate mai înainte, în luptele pentru independența țării, îndeosebi față de turci — cu excepția, firește, a imaginilor „Asanachi Vrînceni”, înaintașii familiei Comăneșteanu!

8 — *Andretasi*, de data aceasta nomenclatura utilizată de scriitor pare să se refere la geografia reală: Andrieșu de jos și Andrieșu de sus sînt două sate în apropierea izvorului Milcovului, așa cum se spune în roman. Natalia Cîntă, originară din aceste locuri, unde se află și una din moșiile Comăneștenilor, ar putea aparține de asemenea familiei reale, Cîntă, de bogată tradiție moldoveana.

9 — Necesitatea retragerii lui Comăneșteanu în munți se va lămuri ceva mai tîrziu, atunci cînd va apare în toată amploarea dragostea Nataliei Cîntă pentru el. Soțul acesteia îl și roagă pe erou să plece din București, pentru a curma o legătură cam de scandal. „Cauzele de ordine publică” ar fi deci intenția de a *îeri* O căsnicie de primejdia destrămării. Mihai Comăneșteanu e și el de acord cu solicitările ce i se adresează și pleacă, mai întii ta moșie, apoi la regiment.

10 — Cu privire la ascendenții Annei Villarâ se impun cîteva precizări. Oarecum scăzută în ochii proprii pentru faptul că e grecoaică — în romanele următoare ea va afla chiar un prilej de mîndrie în origina sa — fata își declară meritul ei de a fi, după mamă, descendentă din familia Goleștilor. Anna avea deci de ce somindri cu strămoșii după mamă — dar este evident că scriitorul îi alesese cu grijă și ascendența după tată: un Villarâ, Alexandru, grec de origine, făcuse parte din Societatea Filarmonică (1827) și era destul de legat de mișcarea de la 1840, cînd a avut și rol politic în Adunarea Obștească. „Au fost și boieri patrioți pe vremea fanarioților”, spune cu dreptate Milescu, în cursul exploziei sale retorice, care, cu toate confuziile și exagerările vorbitorului, are un punct de plecare curat patriotic.

11 — Cu numele *Orientul* au apărut mai multe ziare în București, dar scriitorul se referă la *L'Orient*, care apărea în limba franceză, începînd din 1877 și care, peste doi ani, se va transforma în *Vîndîpandance roumaine*, unde va publica și scriitorul celebrele articole împotriva „dotației” regale. Astfel de amănunte explică de ce Mihai Comăneșteanu e pus de autor să citească tocmai *V'Orient* — dar, ca și în alte împrejurări, și aici apare una din nepotrivirile atît de frecvente la scriitor: scena din roman se petrece precis la 12/24 aprilie 1877, pe cînd primul număr din *L'Orient* apărea o lună și jumătate mai tîrziu — la 2 iunie 1877!

12 — Deși avea trei surori în București, Mihai Comăneșteanu, în trecerile sale scurte prin capitală, „sta liniștit la hotel” — așa cum va face mereu și Duiliu Zamfirescu. Hotelul în care locuia tînarul Comăneșteanu se numea „Broif” și era în fața fostei clădiri a Teatrului Național. Este „Continentalul” de mai tîrziu.

13 — „Răscoala din Herțegovina și războiul sîrbilor”, expresia nu are în vedere marea răscoală populară din 1804 sub conducerea lui Gheorghe Karagheorghievici, continuată ani la rînd și ajunsă la apogeu prin cea condusă de Milan Obrenovici (1815), în urma căreia s-a dobîndit autonomia Serbiei. Cruzimile turcești îngroziseră și atunci iumea; ca și în tulburările cele mai recente, din 1876, care zguduiseră Bosnia și Herțegovina, sîrbiilor interveniseră, fără succes însă, în favoarea răsculaților. Duiliu Zamfirescu se referă la acestea.

14 — Una din scîpările de altă natură, mai puțin întîlnite la Duiliu Zamfirescu: de ce, tocmai atunci Elena băgă de seamă* prezența lui Comaneșteanu în cameră, dacă, doar patru rînduri mai sus, ea privea „și la unu și la altul aiurită”? Lucrul nu se explică altfel decît prin ceea ce însuși scriitorul spune: că n-a mai citit nici manuscrisul cărții — ci l-a trimis direct la *Convorbiri* — nici edițiile ei ulterioare.

15 — *Vaiahia mică*, nume sub care era cunoscută, uneori, pînă în secolul trecut. Oltenia, spre deosebire de Muntenia, care era *Vaiahia mare*.

16 — Condițiile erau acestea, intrucît România nu era atunci un stat beligerant, ci își păstra neutralitatea față de Rusia. Dar, prin însuși faptul că permisesse trecerea trupelor rusești peste teritoriul ei, și chiar în condițiile schițate de scriitor, România își declara din capul locului *n* atitudine ostilă față de turci, ceea ce explica schimbările de focuri, uneori chiar canonade, și incursiunile unor mici unități otomane, sau simple bande, pe malul stîng al Dunării — de unde teama unor bucureșteni de invazia armatei regulate. Tocmai pentru a preveni astfel de acțiuni, cele două corpuri de armată menționate luau poziție pe malul Dunării, iar aceasta echivala, în anumite limite, cu o stare de război.

17 — „Putem iubi și uita de atîtea ori?”, se întrebă Mihai Comaneșteanu, cu gîndul la numeroasele sale amoruri trecute. Ceva mai departe el își aduce aminte cu melancolie de Tincuța, acum moartă, care „rămăsese întregă în sufletul lui”, „fără nici o știrbire” dar și „fără nici o durere în aducere aminte”. Ceea ce poate însemna că cu lusele propriu-zis o dragoste profundă?

În legătură cu întrebarea dacă „putem iubi și uita de atîtea ori”, Duiliu Zamfirescu a fost în mai multe rînduri — ultima oară la 60 de ani — în împrejurarea de a-i da răspuns. Într-o perioadă de început, însă, nu mai tîrziu de 1883, el avea să noteze: „Musset a spus că omul poate muri de mai multe ori, fiindcă poate iubi și uita de muș multe ori. În această privință, eu cred că omul nu poate muri decît o dată”.

Problematika erotică a eroului izvorășle, într-o bună măsură, din experiența proprie a scriitorului, foarle bogată la acest capitol.

18 — *Fanny și ftr. rbeits*, din formula de aci, nu sîni două persoane diferite, ci una singură, cîntăreața de muzică ușoară *Fanny Marleni*, de origine franceză. Stabilită de o vreme în țara noastră. Împreună

cu sora și cu (atît său, tirolez de origine, a dat recitaluri nu numai în București, ci și în alte orașe. Cînd Duiliu Zamfirescu avea 23 de ani, adică în 1881, ea a fost chiar la Focșani, unde a rămas mai mult timp. La ca se referă pe l-irg corespondența scriitorului de atunci.

19 — *Bichei* (Bechet), localitate de peste Olt, deci la destulă depărtare de locurile unde se întîlnește Mihai Comaneșteanu cu ceata de fugari speriați. Lucrurile sînt cam amestecate în roman, în legătură cu Bechetul; aici, în adevăr, o unitate turcească mai mare a trecut Dunărea și a prădat satul, dîndu-i foc — dar aceasta se petrecea la 11 mai, deci la cîteva săptămîni după sosirea lui Mihai la Giurgiu; Sn roman, însă, acțiunea cade, dacă ținem scama de datele romanului, exact la 14/26 apr. 1877 și nu în m.ii.

20 — „Bine, zău, e-au venit ai noștri la guvern...”, aceste cuvinte ale lui Ion Paraipan sînt cam fără obiect, sau cu o bază neclară pe fondul evenimentelor. „La guvern” se afla I.C. Brăliau, încă din 24 iulie 1876, iar în acel moment — mai exact; la 3 aprilie — nu se făcuse decît o singură schimbare în componența cabinetului — la externe venise Kogălniceanu, în locul lui Nicolae Ionescu.

21 — *Gheorghe Șonțu*, maior (n. 1851), originar din jud. Putna, chiar din Focșani, de unde era și scriitorul. La 25 ani este avansat maior și moare, în fruntea batalionului pe carp-! comanda, acoperit de glorie. Personajul e construit însă cu destule elemente imaginare, în orice caz urmînd numai aproximativ datele exacte ale realității. La discuțiile cu Mihai Comaneșteanu, și ca urmare a faptului că acesta e doar locotenent, iar celălalt maior, se înțelege că Șonțu e mai vîrstnic bine decît Comaneșteanu — de altfel, în roman, are și mai multă experiență, li și spune lui Mihai: „Ești tînăr, totul te leagă de viață. Pe mine, la drept vorbind, ce mă costă să mor? Sunt singur. Am trăit destul...” însă, Șonțu nu avea atunci decît 26 de ani, pe cită vreme, calculînd datele oferite de roman, Mihai ar trebui să aibă cel puțin tot aceeași vîrstă, de vreme ce în *Viața, la țară* era prezentat drept „un tînăr ca de 20 de ani!”

22 — Este unul din discursurile cele mai semnificative din carte, în ce privește viziunea lui Duiliu Zamfirescu asupra războiului, diferită de cea oficială. Scriitorul întemeia dobîndirea succesului nu pe contribuția regală sau guvernamentală, ci pe „valoarea oamenilor, a ofițerilor și a soldaților”, aceasta fiind singura care „hotărăște de soarta războaielor” (în speță, a celui de la 1877-78). Superioritatea „prin lorie morale” a ostașilor îi apare scriitorului hotărîtoare. „Ștefan cel Mare? întrebă retoric Șonțu. Are să se nască!...” -- ceea ce, tradus, înseamnă curat că un mare comandant *nu exista* la 1877, el abia trebuia să apară! — deci în nici un caz *nu era regele*.

23 — Ideea rousseau-istă despre pervertirea omului în contactul cu societatea este acceptată parțial, după cum se vede, de Șonțu, adept straniu al unei teorii despre necesitatea de a distruge prin forță, dar care nu e totuși anarhismul clasic, confundat dezinvolt de erou cu nihilismul.

24 — Versurile citate sînt din poezia *La izvoarele Cîtumno de Carducei* (strofa 22, vers. 3—4). Duiliu Zamfirescu a tradus această poezie, care l-a impresionat nespuse, și a publicat-o, cu trei ani înainte de scrierea romanului *In război*, în revista *Ateneul român*.

25 — Este vorba de *Sonata la lumina lunii* (opus 27 no. 3) în *do die: minor* de Beethoven, dedicată Julietei Guicciardi (cea la care se pîndește și Tincuța în *Tănase Scatiu*). Despre un *allegro* al acestei *Sonate*, Liszt spuse că seamănă cu „o floare între două abisuri”, ceea ce se apropie de comparația scriitorului: „cîteva note... păreau ca niște petale de flori pe un mormînt”. *Sonata* este, deci, una din bucățile muzicale cele mai apreciate de scriitor.

26 — Cum s-a văzut și în *Viața la țară*, și în nuvele, Duiliu Zamfirescu obișnuia adesea să introducă poezii proprii în lucrările sale în proză, dar mai pe toate le-a introdus și în volumele de versuri. De data aceasta, poezia numită mai tîniu de Mihai Comăneșleanu *Prajma codrilor*, a rămas numai în paginile romanului și n-a fost cuprinsă în sumarul volumului *Poezii nouă*, scos la doi ani după apariția romanului. Explicația poate fi căutată în faptul că, în liniile ei mari, poezia pare un fel de replică la balada *Zorelei* a lui Heine.

În legătură cu această poezie, li. Petrașcu istorisește următoarea scenă: „În vara anului următor (1896), Duiliu, invitat de mine, îmi întoarse vizita ce-i făcusem la Roma, venind cu d-na Zamfirescu la Bellagio, pe lacul de Como... Într-o seară, pe lună, ne plimbam cu barca pe lac; într-un moment, ne ajunse și trecu pe lângă noi o altă barcă cu doi inși, femeie și bărbat, italieni din popor cari cîntau în duo romanța: *Vieni sul mar...*”

...Cu pălăria pe genuchi, cu fața emoționată, Duiliu mă întrebă:

— Cum poți traduce în cuvinte astfel de momente, atît de simple și atît de puternice în același timp? Totcevei încerca să sîrîngi în vorbe, în vorbe reci, uscate, strimte, nu va da nici pe departe o idee de puterea de fascinație a momentului... Cînd ar ști lumea ce chinuți sunt bieții poeți.

Și deodată, fără nicio tranziție, prin o asociație de idei lăuntrice, Duiliu începu a recita rar și cadentat:

*Un castel pe malul mării
Prajma codrilor o ține etc...*

(Urmează imoacrierea ir.irtpli Poezii, n.n.)

Cînd termină și tăcu, el era cu ceva de copil nevinovat în figură. Retrași într-un boschet, într-o dimineață, Duiliu îmi vorbi dîc noul său roman *In război*, în care intrau versurile de mai sus” (N. Petrașcu; *Duiliu Zamfirescu*, „Cultura națională”, 1929, p. 126 și 133—135).

Dacă amintirea lui N. Petrașcu este exactă, înseamnă că poezia este cu cel puțin un an anterioară scrierii romanului.

27 — Această declarație a lui Milescu e o destăinuire, dar mai curînd obetărire, un program de viață, aparținînd mai mult autorului decît eroului său. În epoca respectivă scriitorul fusese bîntuit, după cît se înțelege din corespondența sa, de o pasiune extraconjugală, dar în nici un caz de natură să-i pericliteze căsnicia. Scrisorile către Elena Miller-Vorghi o spun aproape clar; cele către Maiorescu de asemenea (scrisoare din 9/21 și 12/24 martie 1895). dar veselie („Bate vîntul a tinerețe, cît o mai bate”) se amestecă repede cu melancolia, vîrsta — scriitorul era lotuși tînăr, avea 38 de ani — își spune cuvîntul și episodul se încheie repede, și datorită tactului soției, care și-a meritat astfel din plin, ea însăși, elogiul adus de scriitor prin cuvintele profunde ale atît de nestatornicului Milescu. (Vezi nota la poezia *Phenix*, în voi. I al prezentei ediții.)

28 — *Mingrelia*, nume vechi al regiunii din nordul Caucazului, în Oeorgia, unde se afla astăzi teritoriul Republicii Autonome Abhazia, regiunea Kutaisi etc.

29 — *Bimbașa Sava*, șef al gărzii de arnăuți, în timpul mai multor domnitori fanarioți, la începutul sec. al XIX-lea, a rămas vestit prin luxul dar și prin îndrăzneala sa. A murit tăiat de turci în 1821. „Bimbașa” era un rang militar superior la turci.

30 — *Figaro*, cunoscut periodic francez, numit astfel după personajul principal al pieselor lui Beaumarchais. Inițial săptămînal satiric — ceea ce justifica titlul — ulterior cotidian de informații, *Figaro* a apărut din 1854 pînă azi (cu excepția anilor 1942—1944).

31 — *Școala soldatului*, titlu) unui „reglement interior”, pentru instrucția militară în cazarmă. În conceptul scrisorii din nov. 1895 către Maiorescu, netrimisă în cele din urmă, Duiliu Zamfirescu cerea un „tractat de șinotru” pentru soldați, intitulat tocmai: *Școala soldatului* — pentru toate armele, chiar și administrație. Aceasta pentru a dovedi, după cum își fixa în același concept de scrisoare, „cît este de nefirească și neumană instrucțiunea, curat mecanică, ce se dă soldaților noștri...” Latura aceasta este cu mult mai palidă în roman, semn eă autorul a mai temperat primele impulsuri, foarte crilice.

32 — *Ojujdă* pseudonimul scriitoarei Marie Louise de la Ramce (1839—1908) de origine franceză după tată, engleză după mamă; stabilită în (Italia) la maturitate (1868); romancieră, s-a bucurat în! epocă de popularitate, datorită literaturii sale de orientare realistă; însemnînd o rupere cu tradiția literaturii „feministe” a epocii, Duiliu Zamfirescu i-a consacrat una din scrisorile sale către N. Petrașcu, cea din 18 septembrie 1888, adică nu mult după sosirea la Roma, cînd își propusese să realizeze o literatură epistolară. _____^

33 — Cit'c izolai, versurile par să fie un fragment de marș, în realitate ele fac parte dintr-o poezie neterminată și nepublicată. care nu are comun cu marșul decît două strofe — a 3-a și a 4-a — restul fiind un admirabil tablou montan, unul din puținele de acest fel din

filtratura lui Duiliu Zamfirescu, recunoscut ca scriitor a! peisajului cimpenesc.

Iată textul integral, păstrat între manuscrisele poetului și din care, în *Convorbiri literare* și în toate edițiile succesive, n-a apărut decât o strofă, a treia:

*La umbra pădurii, în limpede aer.
Se văd de departe ciobănit la tirlă.
Pe vale se mișcă un nor ca un caier;
În cîmp se zărește un prund alb de gîrlă-*

*Și ochiul coprinde priveliștea toată,
Iar tu, grănicere, vezi toate și taci.
Cît ține pămîntul, în jurul tău, roată,
E țara ta, țara străbunilor daci.*

*O, tu, ce din cetini auzi-le cîntul,
Stăpîne, stăpîne, cu brațul de fier,
O, Decebal, scoală, răetoariță-ți mormîntul,
Și umple tot golul din munți plî'n'a ter.*

*Iar tu, strălucite și dulce părinte,
Traiane, eroul atîtor eroi,
Îndreaptă-ne brațul și adu-ne-amin te
De urma de singe ce curge în noi.*

*Din codri sihastri un vultur s-aetnă
Și falnic plutește spre granița țarei,
Îl vede din tirlă ciobanul ce cîntă
Și, palid, își uită de focul cîntărei-
Și cornul de bivol desprinde din țîntă
Isi ia gluga-n spate cu țira de hrană,
Șin coardă ridică rugina de flintă
Și merge să sune pe-un dîmb de corhană.
Și huițe Ceahlăul și Bistrița kuite.*

Notăm și aici cîteva forme intermediare ale unor versuri, caracteristice fie pentru tonalitatea mai personală a poeziei, fie pentru legătura ei mai strînsă cu momentul cînd se zămislește în mintea personajului — acela al războiului — fie, în sfîrșit, pentru accentuarea mai deschisă a latinității noastre:

- V. 9 : O, tu, ce din vremuri străbați pîn'la mine.
- V. 14 : Traiane, întoarce-ți privirea spre noi.
- V. 15 • Armează-ne brațul și adu-ne-aminte.
- V. 16 : a. De nobilul singe ce curge în noi;
b. De urma romană rămasă în noi.
- V. 17 • În manuscrisul poeziei, cuvîntul *sihastri* lipsește; textul se restabilește după transcrierea strofei în manuscrisul romanului *În război*.

După caligrafie, manuscrisul poeziei e anterior romanului, deci aceasta a fost concepută separat, ca și *S-atid*, și aceasta dedicată

tot peisajului montan, dar atribuită lui Mihai Comăneșteanu (*Viata la țară*).

În forma inițială a romanului, trimisă la *Convorbiri literare*, după ce se reproducea strofa existentă, figurau următoarele rînduri: „Dar Trăiau parcă nu merită și el patru versuri.”... Copilăros și sentimental, se gîndi la chipul bărbătesc și trist al marelui nostru împărat. (Urma strofa a patra a poeziei — cu o singură modificare: V. 2 : *tulpină* în loc de *eroul* — după care continuau gîndurile lui Milescu, n.n.) Nu prea era mulțumit de strofa închinată lui Traian. Ce-ar fi zis Annicuța de tulpina care Îndreaptă brațul?... Eh! Annicuța n-avea entuziasm de două parale...” Spiritul critic al Annei este invocat pentru că, puțin mai înainte, ea analizase amănunțit, deși cam fără o bună receptivitate, metaforele cumnatului său din poezia *Preajma codrilor*.

Din scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu către Maiorescu [30 oct./II nov. 1897] deducem că acesta i-a cerut reducerea textului improvizat de personaj în timpul marșului, ceea ce scriitorul a acceptat, desigur nu destul de convins. „Admit cîteva propuneri și anume: reducerea poeziei...” etc. Criticul a operat reducția corespunzătoare și aici, împreună cu textul de proză aferent, dar și ceva mai departe, unde conlucrau alte două strofe din poezia pe care o reproducem mai sus, anume a 5-a și a 6-a. La primirea romanului, după apariția acestuia în *Convorbiri literare*, Duiliu Zamfirescu a șters el însuși, apăsător, textele respective, cu tuș negru, interzicîndu-le deci pentru totdeauna dreptul la acces în versiunea publicată a cărții sale.

Ansamblul tabloului cu grănicerul din virful muntelui — poate un grănicer real, pe creasta Carpaților trecînd atunci vechea frontieră cu Austro-Ungaria, poate numai ciobanul comparat cu un grănicer — apropie poezia de *Sentinela română* a lui Alcesauari, și aceasta un imn al latinității noastre. Intercalată în contextul întregii construcții, strofa din roman nu ne mai apare ca una de marș, ci ca o invocație patetică, promițătoare de ample desfășurări. Simbolistica poeziei ne duce cu gîndul la sensurile celorlalte două volume ale ciclului, *Îndreptar* și *Anna*, orientate spre ideea unității românilor, a cărei viziune o are de pe acum grănicerul.

34 — Strofa aceasta avea să fie reluată, după un deceniu, în poemul *Mirișă*, unde va inaugura cîntul XVI, invocarea maselor la luptă pentru apărarea hotarelor.

Și în acest punct al romaanelor fuseseră intercalate mai multe strofe, care au fost apoi înlăturate de la publicare, La cererea lui Titu Maiorescu, iar apoi șterse de scriitor în manuscris cu tuș negru.

Înainte strofei apărute în *Convorbiri literare* figurau deci strofele 4 și 5 din poezia cu Decebal și Traian, reprodusă de noi integral în cadrul notei anterioare; după strofa cu sunetul coarnelor — care se lega numai aproximativ cu celelalte — urmau alte 13 versuri, care multiplicau sunetul de alarmă al coarnelor și buciurilor, reproducînd chemarea poporului la luptă;

*„Măi pescar, ce dai cu plasa la ostreț, cînd api crește
Și prinzi felele la horă mai ușor decît prinzi pește;*

*Pdgonzr, ce prin podgorii cit îi ziui nu miî taci.
Că doar dragostea de viță mișt'ni't-ai de la daci;
Tu ce ptiyți buhau noaptea, la întiul sfert de lună.
Și-ți s'rîngi pletele pr creștet ca o falnică cunună;
Măi plugir, ra spete late și chimirul lat la briu,
Ce dt-abia te călare prin mînosut lan de griu;
Măi, lăsați-vă dc glume, și dc muncă și de horă.
Că vă cheamă peste graniți glas de tinără suroră.
Ridieatu-s-au dat *stupă hoardeIs de căpcăumi
Și călări pe decelate vin (cuvînt indescifrabili că
Și-mpreună să rezeze osiile mării-sale." tre huni*

*Și de mersul înainte
Al atitor ginte arii.
De prin funduri de morminte
Se ridic tejonarii.*

Se ohsen-fl numaidecit că succesiunea celor cinci fragmente, din care pe buna dreptal" numai una a rezistat foarfecelui exigent al criticului, era o improvizație a scriitorului, care urmărea să sugereze că lui Milescu îi trec prin minte versuri în tot felul de cadențe, fără a realiza cel puțin o unitate de conținut cu sensul momentului din roman. Alăturarea hunilor cu ridicarea legionarilor, „gintele arii" și glasul de „tinără suroră" (care uu poate fi Bulgaria, ci ne duce mai degrabă cu gîndul la Transilvania!), creează i> confuzie care arată concret un singur lucru; că începuturile respective existau în mintea poetului, dar încă nu se încadrau într-o construcție de ansamblu. Ulterior, invocă iadin cele 13 versuri („Măi pescar, ce dai cu plasa" etc.) va fi introdusă în cap. XVI, amintit, al poemului *Miriță*, capitol care începe chiar cu strofa reprodușă în roman: „Sună coarbele pe dealuri" etc. Finalul invocației avea să fie modificat și extins în *M iriță*.

la ce privește ultima strofă, la care scriitorul a renunțat după sfatul criticului, aceasta va deschide și ea cîntul XVtf al poemului *Miriță*, cel în care se adună oastea chemată la arme în invocația interioară.

Poeniul *Miriță st zămislea*, prin urmare, în perioada cînd erau așternute pe hîrtie piesele de bază din ciclul Comăneștenilor.

35 — Privitor la aceasta depeșă au circulat în epocă mai multe versiuni, din care două sînt mai importante. Scriitorul a vrut să treacă repede peste această chestiune, astfel că n-a dat în roman textul întreg al telegramei, în forma găsită la Th. Văcărescu. Un fapt, însă, l-a determinat să analizeze mai în amănunt problema, anume publicarea, aproape concomitent cu romanul, a *Discursurilor parlamentare* ale lui Maiorescu, cărora criticul ie-a alcătuit o introducere, intitulată *Scurtă privire istorică asupra ultimilor 30 de ani din istoria politică a României*. În acest compendiu, textul „faimoasei depeșe" era diferit de cel din *In război*. Iată ce-i scria în această privință criticului: „Rezultă din studiul d-voastre istoric asupra războiului că telegrama marelui duce Nicolae, așa cum era cunoscută pînă acum, e apocrifă. Vă mărturisesc că și eu am avut impresia asta, și, cu toate că, în scurta.

mea trama istorică, aveam nevoie să o reproduc întregă, m-am mîrginii a da numai o parte dintr-însa ; dar partea asta r esențială: «Treci Dunărea, unde v<i voi, cum vei vot și sub orice uondiliu'ni vei voi'. În urma textului aulciuic pe care-l ținti în studiul de acum, aceste grele cuvinte ar trebui înlocuite cu următoarele: "Turcii ne zdrobesc. Te rog să te unești cu noi, să faci demonslrațiuni e(c.»

IDaînte însă de a stabili textul pe care ar trebui să-l admitem, îmi pare că se pune pentru mine o altă chesliune:

Pini asiăzi nimeni nu poseda versiunea oarecum oficială a depușii. D-voastră o dați cel dinții. Studiul d-voastre și romanul meu apar în același timp, în aceeași revista. D-voastră spuneți lui St. [eternul D.A. Slurdzfi, n.n.) adevăruri crude: eu, fără să mi fi gîndit la dinsul, am pus în aceeași bolgie a *Infernului* lui Dante pe tOși cei ce erau potrivnici războiului. Dacă și în încercarea mea s-ar insera textul rectificat al depeșii marelui duce, am avea aerul că am fost în înțelegere. E bine să avem aerul că am fost de arerd, *cînd nu am fost.*' sau mai bine: *ayons l'air de ne pas aiair Vair?* Știți cum stau cu Stz.

Îmi pare mai înțelept să se scoată cu lotul din roman rîndurile cu depeșă. Dacă în> adui; aminte bine, alineatul LU textul telegramei începe așa: «Atunci, în locul d-lui de Nelidof, luă condeiu marele duce N. și scrise domnitorului nostru acea faimoasă depeșe etc.» Să rămîie așa, fără să se mai pună între ghilmete textul *treci Dunărea* etc." (scrisoare din 21 oct. / 2 nov. 189:).

Care a fost răspunsul la această scrisoare nu știm. Fapt e că și puținele cuvinte din telegramă, notate de scriitor în roman — așa „apocrife" cum erau — au fost păstrate de critic.

Problema în litigiu era aceea a păstrării bazei proprii de atac a armatei romane, după declararea războiului, și a comandamentului propriu; neadmițînd trecerea armatei române sub comandament rus și împărțirea unităților ei printre cele rusești, s-a ajuns la situația neparticipării noastre Ja prima fază a operațiunilor militare. Dar condițiile războiului au fost curînd altele, devenînd indispensabilă participarea românească. De aceea era necesară precizarea, în telegramă, a felului cum înțelegea comandamentul rus să aibă loc intrarea în loc a armatei române. Aceasta primea satisfacție integrală-

Iată textul telegramei, reproduc de Maiorescu în lucrarea sa (*Convorbiri literare*, XXXI, 10, oct. 1897), acela în jurul căruia scriitorul a purtat discuția epistolară cu criticul: „Les tures avânt amasse les plus grandes masses a Plevna, nous abîmenl. Prie de faire fusion, demodstration et, si possible, passage du Danube que tu dSsires faire. Entre le Jiul et Corabia celte demonstration n est indispensable pour faciliter nies mouvements Nicolas".

Meritul acestei politici a guvernului roman revine în primul rînd lui Kogălniceanu, chemat la Ministerul de Externe chiar la Începutul stării de război, la 3 aprilie 1877. Istoriografia oficială relevase, mai cu seamă în acest moment, rolul regelui.

Romanul lui Duiliu Zamfirescu este una din primele cărți care se apropie de realitatea propriu-zisă, exaitînd rului și patriotismul maselor de ostași și ofițeri, sugerînd simțul politic al unora din gu-

vernauți. cum era Kogălniceanu. Este de înțeles, încă o dată, de ce lui Sturdza și palatului nu putea să le convină orientarea generală a romanului în această privință.

36 — Atmosfera întregă a acestei scenă, cu soldații care slau de vorbă despre ale lor — munci de toamnă, datorii rămase neplătite etc. — este cea care va domina mai târziu în balada de război a lui G. Coșbuc, și în *Povestiri din război* ale lui Sadoveanu, ulterioare romanului. Scriitorul inaugura o nouă tradiție în evocarea războiului, cu soldați plini de autenticitate, țărani purtați pe front, dar rămași ancorați la viața lor — imagine diferită de a lui Alecsandri, cu țărani eroici, patetici, ca Feneș Curcanul.

37 — „Venii Șiretul mare pantru Gir:iu și Toader”, iarăși oscăpare a scriitorului — de ordin literar, nu istoric. Gorciu, cel cu boii neplătiți, era din *Călieni*, după cum s-a spus cu o pagină mai înainte — iar Călieni p un sat în fostul județ Mehedinți, spre nord-est de Turnul Severin. Șiretul putea veni mare cel mult pentru Toader, despre care nu ni se spune de unde este — deși, după cum se alcătuiau pe atunci regimentele, cam pe regiuni, nici el nu era, probabil, de pe Șiret.

38 — „Seriile evoluționiste” ale lui Herbert Spencer (1820 — 1903), contemporan cu scriitorul, au atras intelectualitatea epocii, cea cu elemente materialiste în gândire. Duiliu Zamfirescu îl admira pe filozoful englez, îl citea și în traduceri franceze dar și în traducerea românească a lui Maioreșcu, care îl aprecia în chip deosebit. „Foarte interesantă, foarte limpede traducerea din Spencer”, îi spune scriitorul, mirându-se, „ce cap minunat are creștinul ăsta” și apreciindu-i „valoarea, curat științifică, a observărilor sale, sinceritatea cu care recunoaște lipsurile actuale” (scrisoare din 11/23 oct. 1893). Dar, numai după patru ani, Mihai Comanășteanu va critica pe celebrul englez, pentru deprecierea patriotismului și excluderea acestuia din noțiunea „omului complet”.

39 — Scena poate avea și o bază reală. Șonțu va fi lăsat cuiva să transmită surorii sale din Focșani documentele, unele lucruri personale etc. Legînd-o de eroul său, scriitorul a introdus în acest fel în roman și pe sora maiorului, pe care, în timp ce lucra la roman, și-o amintea zguduît, intrînd „nebună în templu” — în biserica Sf. Ioan din Focșani, la parastasul pentru cei căzuți la Grivița (scrisoare către N. Petrașcu din 3/15 iun. 1897).

40 — Imnul la care se referă scriitorul este una din compozițiile cele mai populare ale lui *Haydn* (1772—1809); a fost închinat patriei sale (pe care o identifica cu imperiul habsburgic). faptul că Milescu cîntă tocmai acest imn e semnificativ. Cîteva rînduri mai jos, se face referire la „melodia poetului de la Rohrau” — este tot acest imn, poetul de la Rohrau fiind Haydn, care se născuse în mica localitate austriacă.

4, - Strălucită figură a medicine.roma, ^Jf^
domeniul

a venit R ^ n i a £ « M , ^^Se și a învățămîntului medical,
ajutefr răniților în războiul de la I*;/,8.

Î N D R E P T Ă R I

Literaturii și artă română, V, 11 – 12, septembrie-octombrie 1901 și VI, 1—6, ianuarie-iunie 1901.

Apariții în volum în timpul vieții autorului; Ed. I. — „Biblioteca pentru toți”, nr. 424-425; Ed. Aicalay, 1908; Ed. II - idem, 1916.

Este singura lucrare de proporții a lui Duiliu Zamfirescu publicată în alt loc decât în *Convorbiri literare*, de la începutul colaborării sale la revista Junimii. N. Petrașcu și D.C. Ollănescu speraseră și chiar ceruseră ca în război să apară tot în revista (or, pentru care scriitorul avusese cuvinte bune, trimițându-i cu destulă regularitate lucrări literare. Pentru cei *d-n* conducători ai publicației și amici intimi ai scriitorului, părăsirea *Convorbirilor literare* de către acesta și publicarea noului roman din ciclul Oomăneștenilor în revista lor păreau mai mult decât o datorie.

Duiliu Zamfirescu a judecat însă altfel și a dat foarte decis *In război la Convorbiri literare*, rezervând abia pe următorul pentru *Literatură și artă română*, spre supărarea tăcută a lui Maiorescu. Motivarea scriitorului se baza mai mult pe faptul că, în primele pagini ale romanului, se tac aprecieri atii, de elogioase despre Maiorescu, încât ar fi fost nefiresc — spunea Duiliu Zamfirescu — să se publice în revista la care, oricum, criticul era socotit în continuare du toată lumea drept mentorul necontestat — deși, practic, el se ocupa mai puțin de ea.

Vom aprecia, cu acest prilej, cu atit mai mult devotamentul lui Duiliu Zamfirescu față de „bătrîna revistă a Junimii”, cu cit „dezertăia” la publicația adversară are loc silind-o pe aceasta, în calitatea ei de citadelă antimaioreșciană, să publice romanul care conținea, chiar de la primele capitole, unul din cele mai entuziaste elogii din câte se aduseseră criticului în acei ani.

„Tot nu te-ai convins că avem dreptate în ceea ce gindim și în ceea ce năzuim?! insista N. Petrașcu în chemările la revista proiectată. Bine, omule, crede-mă, e cu totul altceva în aer, nu mai e ce a învățat X și Y la Tere-sianum, acum 40 de ani. X și Y au o poetică veche, cu dogme răsuflete, au păreri adevărate până în capăt. Trebuiește altceva, ceva nou” [scrisoare din 2 aprilie 1896]. O astfel de părere despre „X” și „Y”, adică despre Maiorescu — el e cel care învățase la Teresianum cu 40 de ani înainte! — și discursul părintelui

L^upu din roman, puse față în față, măsoară o admirabilă consecvență a lui Duiliu Zamfirescu.

Promisiunea de a da și revistei lui Petrașcu un roman, o făcuse prima dată în 1897, cînd îi scrie acestuia următoarele: „Îți făgăduiesc că cea dinții lucrare a mea serioasă, ce va veni după aceasta, o închin revistei d-tale” [scrisoare din 2/14 octombrie 1897]. Serioasă — adică de proporții, lungă. Deci, să fi considerat scriitorul că *Lydda Scrisori romane* era mai puțin „serioasă” de vreme ce o dă tot la *Convorbiri*, deși o termină înainte de îndreptări? Mai sigur e că nu-i întrevedea o continuitate certă, număr de număr, cum de altfel nici n-a avut, și astfel a dat-o tot revistei junimiste.

Pe o pagină de gardă a manuscrisului scriitorul a consemnat, desigur după apariția romanului în revistă — poate chiar cu cîțiva ani mai tirziu — următoarele: „Notă. Romanul acesta a fost scris la Roma, via Condotti 61, în anul (900. După dînsul vor urma alte două, cu același erou. Am nevoie de a statornici un caracter, care să poată la nevoie să ridice Transilvania”. însemnarea lasă a se înțelege un proces neted, deplin clar de ia început, în realitate, elaborarea acestui al patrulea volum din ciclul Comăneștenilor a fost cu mult mai complicată și îndelungată, asemănătoare întrucîtva cu a *Vieții la țară*.

Prima mențiune concretă despre noul roman, chiar cu titlu, datează din 31 octombrie /13 noiembrie 1900: „Două cuvinte de literatură. Sper în curînd să vă pot trimite prima jumătate a noului roman îndreptări. Vom vorbi atunci de multe lucruri, unele chiar personale”. Romanul era destinat, la această dată, tot *Convorbirilor*, căci scrisoarea cu știrea de mai sus e trimisă lui Maiorescu. Sugerări anterioare par să ducă, și în același timp să nu ducă, la concluzia că romanul nou se contura. încă pe cînd scria la *în război*, îi spunea lui Maiorescu: „Mărturisesc că încep a avea oarecare grabă. O mulțime de alte proiecte, alte tipuri, alto gînduri bat la ușa fabricii. Cu cît merg mai înainte în viață, cu atît ea îmi pare mai bogată în subiecte interesante, în oameni și lucruri demne de studiat” (scrisoare din 6/18 sept. 1897). Ceea ce nu exclude primele însăilări din noua narațiune, dar nici nu le implică. „O nouă pacoste se ivește la orizont: romanul viitor” — exclama cu veselă înfrigurare o lună mai lîrziu [scrisoare către Titu Maiorescu din 2/14 octombrie 1897]. „Noua pacoste” poate

fi tot atit de bine *Lydda*, însă nici presupunerea că apar elementele *Îndreptărilor* nu trebuie îndepărtată de tot, de vreme ce, o dată cu sfîrșitul romanului *În război*, mărturisește clar: „Credeam că o să iasă mai lung. În planul meu, Anna și Natalia trebuiau să ducă *Războiul* mai departe, pe o altă lătura. însă temperatura la care s-au ridicat sufletele, în acțiunea propriu-zisă a luptelor mililărești, nu îngăduie o niai departe dezvoltare, fără scoborire a căldurei” (scrisoare către Titu Maiorescu din 11 /23 oi-t. 1897). Este adevărat că reca ce autorul nu dusesse mai departe în romanul terminat nu se ieagă decât foarte aproximativ cu acțiunea din *îndreptări* sau din *Anna*, intrucit, dincolo de moartea eroică a luptătorilor de la Grivița, nu părea să-l fi preocupat în continuare, în acea „altă lătura” a romanului, derit cel mult „duplicitatea instinctivă a sufletelor” feminine și,

poate, „Elencuța, nebună” (scrisoare către Titu Maiorescu din 30 oct. / 11 nov. 1897) — deci motive destul de diferite de substanța celor două romane ulterioare. Totuși, însăși ideea urmăririi mai departe a ce s-a întîmplat cu femeile de pînă atunci — Anna, Elena, Natalia, despre care îl întrebasese insidios și criticul — e o dovadă că între proiectele care băteau „la ușa fabricii” se aflau potențial *Îndreptări* și *Anna*.

Toate acestea sînt presupuneri ce trebuie făcute, fără teamă de a contrazice ceea ce declarase scriitorul cînd începea să elaboreze romanul *În război*: „Acuma mă aștern pe romanul cel de mult miogiit în gînd. Acesta va fi al 3-a și ultimul din lumea *Vieții la țară* și cine știe dacă nu și ultimul din încercările mele” (scrisoare din 2/14 mai 1897). Nu e o contrazicere, pentru că *În război* fusese conceput inițial, pare-se, cu un subiect care să cuprindă și destinul ulterior al femeilor, după moartea eroului central.

Acțiunea concretă și eroii *îndreptărilor* s-au conturat deci mai tîrziu, constituindu-se ca substanță a unui nou roman. Avem însă cuvînt să afirmăm că motivul central al cărții este cu mult mai vechi, și datează cam din primii ani ai stagiului roman. Atunci însemna, în ciclul de meditații *Măsura dreaptă a vieții*, în nota cu nr. X: „Unul dintre puținele idealuri ale românilor este *Dacia viitoare*. Ou toate astea, nici un român pînă astăzi nu-l încarnează într-m>ul. Asta dovedește că ideea nu are încă puterea fenomenalității—ceea ce e grozav de trist.” *Dacia viitoare* este tocmai idealul eroilor centrali din *îndreptări*; pe de altă parte, însăși problema unui tip specific de literatură morală — în sensul clasic al cuvîntului — îl urmărea de mult pe scriitor, lucru vizibil chiar în titlul ciclului amintit de meditații: *Măsura dreaptă a vieții*. În general, ideea unui *îndreptar* în viață îl preocupă, în jurul lui 1900, mai mult ca oricînd pe scriitor, care își făurește un cod propriu de etică socială și umană. „Este adevărat că întreaga mea viață actuală este guvernată de ideile expuse în prima parte a *Scrisorilor romane*, și că acest fel de *îndreptar* m-a liniștit și m-a așezat în scaunul de a trăi pentru tot restul zilelor. Așa cred cel puțin” (scrisoare către Titu Maiorescu din 21 iul. / 2 aug. 1899). *Lydda* conține elementele concrete ale unui atare comportament în planul vieții individuale; *îndreptări* este expresia lui în raport cu problemele fundamentale ale poporului întreg, cu conștiința colectivă, cu istoria etc. De unde, concluzia la el a necesității lucrului permanent pentru o redresare, pentru o regenerare în ordinea eticii sociale și individuale, deopotrivă. Mihai Comanășteanu, în finalul romanului *În război*, recomandă și el o „regenerare” a societății post-belice — altă dovadă că ideea îl stăpînea mai demult pe scriitor.

Dorita regenerare trebuia să se raporteze, în noul roman, nu doar la valori umane eterne, ci la obiective concrete naționale și sociale, ca și în cele trei romane anterioare. Care putea fi, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, cel mai important obiectiv de acest fel? Răspunsul e ușor de dat: unirea tuturor românilor. Romanul închipuit de scriitor trebuia să-și dezvolte deci rapt și eroi în această direcție. Totuși, dacă ideea centrală era clară, acțiunea nu se închegea atît de ușor. În mulțimea de „alte proiecte”, declarate cu doi ani înainte, se pare că nu figura destul de clar și scheletul noului roman, căci, la mijlocul

lui 1899, spunea cu mîhnire: „Cîteodată mai bate vîntul a poezie, apoi a roman, apoi a nimic și trece vremea” (scrisoare către Titu Maiorescu din 27 mai / 8 iunie 1899). Romanul amintit e însă *Lydda* și nu *îndreptări*; abia la sfîrșitul lui 1899 avem mărturia unei clarificări adînci a acestuia, cînd, o dată cu trimiterea poeziei *Bucovina la Convorbiri literare*, anunță în următorii termeni poziția sa mai generală în problema politică fundamentală a epocii: „Cred că prima poezie, *Bucovina*, e bună, sau, mai exact, răspunde unei stări sufletești a tuturor românilor. La mine cel puțin a ieșit dintr-o adîncă indignare și face parte din visul vieții mele mature, din aprinderea închipuirii bărbatului întreg, care nu vede alt ideal în viitor decît al unirei. Nu știu dacă ne despărțim sau nu în simțimîntul acesta. El este, însă, pentru mine, un izvor de limpede veghere a sufletului, și cred că în partea asta are să se îndrumeze adevărata literatură a românilor. Eu mîngii de multă vreme un roman prin Bucovina sau Transilvania. Din nenorocire nu le cunosc decît foarte puțin, și dorul meu cel mai mare, cînd voi ajunge cap de misiune este de a puteapleca vara în concediu și a lua în șir munții noștri, din Bucovina pînă la Severin” (scrisoare către Titu Maiorescu din 13/25 noiembrie 1899). Ce înseamnă că „mîngîie de mult” noul roman? El scria, sau numai îl elabora mintal? E clar că abia și-l alcătua, în linii mari, în gînd, căci

I
^
•
5

altfel ar fi fost clară prezența personajelor transilvănene. Trebuie chiar să presupunem că partea finală — cu drumul printr-una din provinciile aflate în imperiul habsburgic — a fost imaginată înaintea începutului, dar pentru ea îi trebuia o „documentare” la fața locului, unde nu fusese încă niciodată, decît cel mult în trecere cu trenul; pentru a începe romanul era necesară însă o întregă motivare, care s-a ivit cu o anumită întîrziere, după cum constatăm, de aproape un an. La 23 sept. / 5 oct. 1900 îi scria astfel criticului — tot lui și nu lui N. Petrașcu, căruia îi promisese romanul mai demult; „Și deocamdată trebuie să vă spun că din mulțumirea mea se înliripează un nou roman. Sunt vreo 3 săplămini de cînd s-a legat gîndul lui de mine și paginile curg una după alta: o adevărată anghina galopantă! Nu știu de ce, cred că o să vă placă. Sunt în el 4 persoane: Anna Villară, generalul bărbatu-său, Alex. Comanășteanu (fiul Sașei) și fiica unui preot din Transilvania, aflată la învățătură în București. Firul moral al romanului este coeficientul de rectitudine sufletească pe care-l aduce fiica unor oameni săraci în intrigile și complicațiile celorlalți, care-i deșteaptă pe toți ca dintr-un vis rău. Parcă subiectul ar fi bun”

Încheșat în acest tel, romanul nu pare să aibă mai limpede decît cu un an înainte partea a doua, adică un drum al eroului printr-o provincie aflată sub dominația străină, provincie acum precizată: Transilvania.

Totuși ideea aceasta alimentase de mult imaginația scriitorului, nu numai în cadrul ciclului de romane, căci între încercările tinereții găsim această patetică adresare, în cadrul poeziei *Glasul unui bătrîn (Literaturul, II, 12, dec. 1881)*:

Români, cu simt prin aer c-adir. vînt de munte
C> ne-ale fale aripi ne-aduce din Carpați

*Scrisoare că acolo mor înfierăți pe frunte
Romanii, frații voștri... mor robii nevinovații*

*Copii, aud cavaliul clintnd pe-an vîrf de stîncă
Un clntee de jelire, de dor de libertate.
Ciobanul care-și cîntă durerea sa adîncă
Copii, vă este frate.*

*Români, vestiți prin munte, prin vîrtut de la baltă,
Că-n patria romană sunt inimi care saltă
La glasul înfrățirii etc...*

Însuflețirea poeziei („Români, eu simt prin aer miros de praf Je pușcă”, „Români, săriți în lături”, „Am o veche șuşanea / Și-ag vrea... să dau proașcă cu ea” etc.) se consumă în cele din urmă în violente apeluri agresive, de ordinul pamfletului politic, dar trebuie remarcată vechimea preocupării de loc inexplicabilă în epocă, fiind seamă că problema transilvăneană era mereu acută, de un secol, și avea să mai fie încă patru decenii după publicarea poeziei. Romanul I *îndreptări* polariza prin urmare tendințe latente sau fățișe foarte ample; este perfect explicabil de ce el nu putea lipsi din opera unui scriitor ca Duiliu Zamfirescu.

La 31 oct. și 13 nov. 1900 spera să poată trimite *Convorbirilor literare* „prima jumătate a noului roman *îndreptări*”, care, cinci luni mai târziu, rămăsese tot „la jumătate” din cauza ameteților pricinuite, de fumatul excesiv — spune scriitorul (scrisoare către Titu Maiorescu din 23 apr. / 6 mai 1901) — în realitate, probabil, mai ales pentru că scriitorul nu făcuse încă proiectata călătorie prin Transilvania, pentru a putea cunoaște direct cadrul necesar, înfățișarea locurilor și oamenilor etc. Este de înțeles că figurile unor personaje locale abia acum trebuiau să se configureze. Deși oprit la jumătate, romanul li apărea superior celor anterioare; „Unde mai pui că românului nerod i se pare că ceea ce face acum e mai bun decît tot ce a făcut înainte...” ; aprecierea este reluată și șase luni mai târziu, cînd scria la a doua jumătate a romanului, și cînd spune, iarăși lui Maiorescu: „Acum scriu romane, negreșit foarte gheniale” (scrisoare din 9 / 22 nov. 1901).

Care e momentul din roman cînd se produce întreruperea de un an în elaborare? Se poate deduce, chiar fără alte argumente, că e acolo unde necunoașterea directă a Transilvaniei nu putea fi suplinită cu inspirația, pentru realizarea unei atmosfere adecvate — deci la sfîrșitul cap. VII. Cîteva elemente noi întăresc această afirmație, în cap. VI se spune clar că sosirea la Roma a tinerilor căsătoriți avusese loc „într-o dimineață de martie”; la plecarea lor e tot „o zi de martie plină de lumină”. Drumul pînă la Sibiu nu putea dura mai mult de două zile, pentru că ei nu se mai opreau nicăieri, deci ajung tot în martie sau cel mai târziu în primele două zile din aprilie. Totuși, în jurul Sibiului, „familii întregi de muncitori stringeau maldărul de pe cîmp”, „fînul cosit umplea aerul de miresme”, adică un peisaj de luna iulie, nepotrivit cu cronologia dedusă din detaliile anterioare. Autorul le putea uita, datorită faptului că, timp de un an, nu mai scrisese la roman, iar cînd condeii i se dezlegase, în toamna

anului 1901, el înlățișase exact anotimpul cunoscut în cursul călătoriei din Transilvania, care avusese loc, în adevăr, în luna iulie acel an.

Trecerea unui an a făcut ca și tonalitatea, ritmul narațiunii să se deosebească de la cap. VII la cap. VIII. Atmosfera e mai vie acum, mai veselă, proaspătul însurat a biruit mîhnirea apăsătoare ce stăruia în capitelele anterioare (V—VII), mîhnire pricinuită de căsătoria impusă de Anna; Mia s-a apropiat și ea de soțul ei; raporturile dintre dîșii nu mai au răceala celor dinainte, ei sînt ca doi tineri căsătoriți din dragoste reală. Două zile, cîte despart în epica romanului cap. VI de următorul, nu puteau justifica o asemenea profundă schimbare, care implică o oarecare conviețuire mai lungă — însă un interval de un an între elaborarea unui moment și a celui alt, realiza în memoria scriitorului ștergerea distanțelor de felul celor menționate. Mai mult, în capitolele celei de-a doua jumătăți, apar scene de-a dreptul destinate, pline de umor sau de șarjă veselă, cum sînt întîlnirea lui Alexandru Comanșteanu cu băiețașul pe cîmp, sau simularea fricii de către personajul central în scena sosirii notarului.

Duiliu Zamfirescu n-a mai recitat textul primei jumătăți, din care trimite la *Literatură și artă română* 29 de pagini la 4/17 oct. 1901, în urma unei probabile discuții avute cu N. Petrașcu în august-septembrie acel an, cînd venise în țară; un nou transport de alte citeva zeci de pagini urmează la 3/16 nov., cînd romanul se afla scris pînă la pag. 100. Acum aflăm din scrisoarea către N. Petrașcu că intenția sa era să publice cartea direct în volum, ceea ce nu se potrivește cu știrile pe care i le-a dat mereu criticului, deci trebuie acceptată concluzia că dorința sa intimă fusese de a da romanul tot la *Convorbiri* și numai vechea făgăduință din 1897, reînnoită mai mult de nevoie în 1901, i-a schimbat adresa. La începutul anului 1902, cînd romanul începuse să apară în revista lui N. Petrașcu, îi trimite acestuia alte 22 pagini, pînă la 73, împreună cu o semnificativă recomandare: „Cit despre *îndreptări* sper că va fi bine primit de public. Nu e un roma» scris cu toptanul, ci a ieșit din maturitatea cugetului și a sufletului, cu absolută sinceritate de emoțiune” (scrisoare din 23 ian. / 15 febr. 1902). Patru luni mai târziu, adresîndu-se aceluiași N. Petrașcu, scriitorul avea să explicitizeze mai bine titlul și sensul lucrării: „Dată d-ta recunoști o valoare romanului meu — care nu uita că se cheamă *îndreptări* — eu mă socotesc fericit că între alte schimbări ce aș dori să aduc curiosului nostru suflet românesc, ar fi și aceea de a nu mai calomnia, de a nu mai desprețui tot ce răsare și se distinge în viața publică a țării ” (scrisoare din 8/21 iun. 1902).

La 15/22 febr., apoi la 25 apr. / 18 mai, pleacă spre revistă alte pagini, dar la această dată următoarea dată manuscrisul pare să nu fi fost încă terminat, căci autorul îl vestește pe N. Petrașcu că „zilele astea mă pun pe lucru și sper să te ajung cu manuscrisul”. Deci, cum ultimele pagini ale romanului se publică în iunie 1902, înseamnă că ele au fost scrise în luna mai, probabil pe la jumătate. Dar cu aceasta romanul nu se încheie, căci în nr. 7 (iun. 1902) capitolul linal purta mențiunea: *Sfîrșitul volumului I*, specificație de două ori importantă, o dată pentru că, La această dată, *îndreptări* era socotit un roman autonom iață de cele trei anterioare, a doua oară pentru că se vestește continuarea unui ciclu. În ultima din scrisorile menționate, trimise

lui N. Petrașcu, rezultă că, de fapt, romanul nu e terminat. „In mințea mea el se continuă încă mult — prea mult pentru un singur volum — deci urmează să fie tăiat în două, iar din partea a 2-a nu am nici o linie gata” (scrisoare din 8/21 iunie 1902). „Partea a 2-a” e romanul *Anna*, care, prin urmare, trebuia să facă inițial corp comun cu *Îndreptări*.

La apariția în volum, în „Biblioteca pentru toți” spre sfârșitul anului 1908, titlul romanului este pus între ghilimele, pentru sublinierea mai accentuată a sensului social urmărit, și se va menține ca atare pînă la transcrierea lui pe pagina interioară a romanului *Viața la țară*, ed. 1922, din „Cultura națională”, cînd ghilimelele se pierd. Ca subtitlu figurează, încă din 1908, mențiunea: „Al 4-a din seria *Comăneștenilor*”, prin care romanul e situat direct în succesiunea primelor trei, renunțîndu-se definitiv la ideea unui ciclu deosebit.

Prin urmare, *Îndreptări* a fost conceput inițial ca un roman unic și abia apoi ca piesa de pornire a unui nou ciclu, avînd la bază un eveniment diferit de al celui alt anterior, dar o problemă echivalentă: pregătirea cugetelor și atmosferei pentru idealul unirii tuturor romanilor.

Dacă am încerca să datăm momentul întîmplărilor, acesta se situează în primăvara și vara unui an distanțat cu aproximativ două decenii de vîrsta copilăriei lui Alexandru Comăneșteanu, așa cum reiese dintr-o replică a lui Matei Damian, care-i spune într-un episod de la început al cărții: „cînd mă jucam cu tine acum 20 de ani”. Cum părinții săi se căsătoriseră prin 1868—1869, iar în 1877 el era destul de mărișor ca să poată ieși în oraș cu tatăl său, la plimbare, înseamnă că putem bine plasa acțiunea *Îndreptărilor* după 1895, dar desigur înainte de 1900, eroul urmînd decisa aibă aproximativ 23—24 ani.

Geografia noului ciclu este, într-o parte a ei, cea cunoscută, de la Comănești; decorul se schimbă repede, Eucureștii apare cu lotul trecător, faptele plasîndu-se în continuare la Roma, apoi la Sibiu, Seliște și Poiana. Spre deosebire de *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*, topografia este acum reală în întregime, cu excepția Comăneștilor. Modelele eroilor centrali sînt însă mai greu de reconstituit și e mai probabil ca menajul Alexandru Comăneșteanu—Mia să fie pur de-a-ntregul imaginar. Perorația părintelui Lupu și apoi tezele despre specificul populației din diferitele provincii românești aparțin, în sensul direct sau *à rebours*, tot lui Duiliu Zamfirescu. În genere, în acest roman autorul a imaginat mult. Însă la construirea personajelor Zgurea, protopopul, episcopul, a contribuit substanțial cunoștința cu un grup de intelectuali arădeni și sibieni, în popasul transilvănean al scriitorului, din vara anului 1901. „Încălătoria ce-am făcut astă vară în Transilvania (prin urmare și la Arad), s-a întîmplat să mă găsesc de o masă cu mai mulți români din partea locului: directorul societății de credit «Victorias», pare-mi-se d-rul Oncu; locțiitorul de episcop Mangra; secretarul Consistoriului, Goldiș, și alți popi și protopopi” (scrisoare către Titu Maiorescu din 29 apr. / 12 mai 1902). Preocupările lor sînt asemănătoare cu ale personajelor transilvănene din roman („Oamenii aceștia cetesc tot ce se publică la noi”) și, la fel, iau cu pasiune apărarea a tot ce poate reprezenta contribuție spiri-

tuală românească — în discuția de la Arad, după cum rezultă din scrisoarea menționată, era sprijinit Slavici împotriva unui articol al lui Duiliu Zamfirescu însuși (probabil, cel din *Noua revistă română*).

Un model generic pentru părintele Lupu trebuie să admitem că a existat în memoranaiștii condamnați și apoi eliberați cu puțin înainte de momentul cînd se plasează aproximativ acțiunea romanului. Cunoscutul document — *Memorandul românilor din Transilvania și Ungaria* — fusese hotărît în conferințele din 1887 și 1890 și predat, după mai multe amînări, de o delegație compusă din 300 persoane împăratului de la Viena. Împăratul n-a primit delegația, iar cancelaria sa a trimis *Memorandul* la Budapesta, unde nu s-a luat niciodată în mod oficial act de conținutul lui — dar cum comitetul românesc l-a dat publicității, membrii acestuia au fost dați în judecată și condamnați în 1894 la pedepse între 2 luni și 5 ani. Grația de împărat în urma intervențiilor și protestelor din mase și ale unor oficialități — între care și Carol I — memorandiștii au devenit eroi naționali. Nu e exclus ca figura preotului din roman, cu patriotismul ei dur, inflexibil, să sintetizeze în ea mai multe modele reale dintre luptătorii amintiți; pe de altă parte, intelectuali transilvăneni persecutați, arestați, erau numeroși în epocă, deci modelul poate fi de proveniență mult mai largă. Însă evenimentele legate de *Memorandum*, atît de apropiate, nu se poate să nu fi germinat în roman, în prima sa parte. Aceasta explică viziunea personajului total idilică, atunci cînd e vorba de oamenii din capitală — viziune neconcordantă cu realitatea din București — scriitorul își închipuia însă că în acest mod privesc și apreciază transilvănenii capitala țării. Critica preotului țintește foarte puțin faptele negative și pe oamenii negativi și foarte mult pe cei care îi critică pe aceștia, deci pledoaria lui este pentru o înțelegere prin „îndreptări”, fiecare om contribuind în acest chip la idealul național. Admirația scriitorului pentru părintele Moise Lupu pare totală, însă opiniile acestuia diferă adesea substanțial de ale lui Duiliu Zamfirescu și anume în probleme de esență: aprecierea onora din oamenii politici (D.A. Sturdza, P.P. Carp etc.), a unor instituții (Ateneul român, Academia, Liga pentru unitatea culturală), a diferitelor publicații etc. Pe de altă parte, o serie de idei cu caracter declarat teoretic, din partea finală a cărții — discuțiile lui Alexandru Comăneșteanu cu Zgurea, cu episcopul sau protopopul — vor figura în articolul lui *Literatura românească și scriitorii transilvăneni (Revista idealistă, 1, tom. iif, 7, 1 sept. 1903)*, deci avem de-a face cu o mai directă identificare între autor și personaje. Unghiul de vedere al acestora asupra evenimentelor și oamenilor este într-o bună măsură diferit de al transilvănenilor inițiali — Moise Lupu și fiica lui — aceștia erau gata să absolve de vină pe bucureșteni, în favoarea unei solidarități generale pentru unire; lucru pe care nu-l mai acceptă nofarul, el dezvoltă împotriva corupției, politicianismului, o diatribă de o violență egală celor din scrisorile autorului. Trecerea de la o atitudine la alta s-a petrecut tot în cursul pauzei de un an în elaborarea romanului și fundamentală pentru această schimbare a fost călătoria lui Duiliu Zamfirescu prin Transilvania. „Ce bine ar fi — îi scrie lui Maiorescu la 10 dec. 1901, deci în plină reluare a lucrului la roman — dacă dumnealor (e vorba de mai multe cucoane ale convor-

bjriștilor, n.n.) ar avea simțimentul românesc mai puternic și iar aplica în mai multe direcții. în privința asta, călătoria mea prin Transilvania și Ungaria m-a pus pe gânduri despre atâtea și atâtea lucruri, ce, reunite, alcătuiesc caracterul nostru național." Probabil că în legătură și cu aceasta sînt în *îndreptări* atîtea critici la adresa femeilor și vor fi și mai multe în celălalt roman.

Prilejurile de meditație ivite în cursul călătoriei amintite au devenit materie propriu-zisă a cărții, contribuind și ele la diferența de tonalitate între primele șapte capitole și următoarele cinci. Spiritul polemic al scriitorului era mult mai viu la sfîrșitul romanului decît la începutul lui, și anume în privința coordonatelor esențiale din viață și societate; „îndreptările” rîvnite de el întrziiau, ceea ce explică virulența și directă și subterană a criticii din noul roman. Dar mai tîrziu, în perioada cea mai grea a războiului, după pacea de la Buftea, cînd perspectiva împlinirii idealului se îndepărtase din nou pentru o vreme, Duiliu Zamfirescu, întors de curînd la Iași, cu disperarea înfrîngerii speranțelor, propune drept nume pentru ziarul grupării politice a guvernului Averescu, titlul vechiului său program de întregire a hotarelor țării și de prefacere a conștiințelor; *îndreptarea* (aprilie 1918).

Suplimentul literar săptămînal al acestui ziar, scos cîteva luni mai tîrziu, avea să fie, de asemenea, *îndreptarea literară*.

Rațiunea acestui gest o explică patetic în articolul *Academia română și sentimentul național*, unde afirmă, între altele: „(îndreptarea) nu este numai un nume de ziar, ci un cuvînt cu înțeles profetic.” „De treizeci de ani de cînd scriu, adaugă el mai departe, preocuparea mea a fost de a întoarce sufletele românilor către iubirea de propria lor țară și către înfăptuirea idealului național.” „îndreptările” preconizate rămîn, prin urmare, submuate unui ideal pofitic: „Visez o Românie Mare de cînd eram tînăr”, încheie el vibranta rînturisire (*îndreptarea*, 1, 150, 16 oct. 1918).

V a r i a n t e

p. 427, r. 6 — născuți în apartamentul de porfir. Comaneșteanu (ed. 1908, 1916).

p. 437, r. 3 — nu sunt trebuincioase (ed. 1908, 1916).

p. 447, r. 4 — lor. Bărbatul (ed. 1908, 1916).

p. 456, r. 14 — Bre, mare (ed. 1908, 1916).

p. 469, r. 4 — atît de străină, cu o căutătură (ed. 1908, 1916).

p. 473, r. 11 — mirat și mulțumit de stîngăcia (ed. 1908, 1916).

p. 475, r. 3 — că viața ei (ed. 1908, 1916).

p. 476, r. 40 — care am scris-o. Fata (ed. 1908, 1916).

p. 479, r. 37 — venea cu o azalee... (ed. 1908, 1916).

p. 486, r. 7 — nevastă-sa și peste tot (ed. 1908, 1916).

p. 192, r. 30 — tavan de scînduri, o talpă... (ed. 1908, 1916).

p. 496, r. 5—6 — burtă! — Rogu-le (ed. 1908, 1916).

p. 507, r. 24 — sară peste zid (ed. 1908, 1916).

p. 515, r. 8 — Și-o suci (ed. 1908, 1916).

p. 518, r. 19 — împotrivire la dorințele lui (ed. 1908, 1916).

p. 519, r. 25 — muncă. Insemnează-ți mîntea (*Lit. și artă rom.*).

1 — Scriitorul avea dreptate: rubrica pseudonimelor formate cu ajutorul *lut de la...* este efectiv uriașă. între cei care semna în acest fel, în epoca sa, mai cunoscut totuși era Cincintul Pavelescu — *Dela Mileov* — aparținînd școlii lui Al. Macedonaki, ceea ce ar explica asprimea sulțelor lui Duiliu Zamfirescu. G. Ranetti semna și el adesea cronicile sale satirice cu *Ghiță deus cooperativă* (adică de la „Berăria cooperativă”, vestită bodegă din centrul Bucureștilor, peste drum de Teatrul Național, pe strada Cîmpineanu; deasupra ei s-a aflat redacția ultimei serii a *Moștului romdn*) sau *Ghiță Delagambrianus* (berăria <Iambrinus era apropiată de cea de mai sus). Desigur nu cu Victor Vlad *dela Marina* se răfuia scriitorul în roman, acesta murise la 1896, iar pentru el Maiorescu avusese cuvinte de laudă. Acel „umil de talent” la care pseudonimul „s-a potrivit” este desigur B. Delavrancea.

2 — Motivul pentru care transilvănenii își botezau copiii cu nume romane era dublu: unul era acesta, declarat aici de scriitor, adică „trebuința sufletească de o zilnică amintire a originii lor”; al doilea, menționat mai departe în roman, era folosirea acelor nume care nu aveau echivalent în nomenclatura maghiară, deci nu puteau fi menționate în acte, în mod oficial, după „traducerea” în această limbă, așa cum devenise obligatoriu de la un moment dat. Și unul și celălalt dintre motive aveau deci un substrat național.

3 — Bunăvoința amuzată a familiei Villară pentru grija cu care Porția „învirtea frazele ca nu cumva să pătrundă vreo vorbă străină în grai” capătă rolul confirmării unei particularități stilistice: scriitorul a urmărit să sugereze prin grupul personajelor din Transilvania (părintele Lupu, fiica lui, iar mai tîrziu notarul Zgurea, protopopul din Săliște și ceilalți), tipul vorbirii locale, cam artificializată prin efectele cuvintului latinizat. Totuși, elementele prin care el sugerează aceste caracteristici lingvistice sînt foarte reduse: un număr de expresii cu caracter mai specific (dragă domnule, mă rog, d-apoi, particula *că* introducînd replici noi), cîteva cuvinte cu iz mai popular, local și un număr de pronunții — din care, la tipărire, cele mai multe n-au fost respectate de editori — cum s-a văzut în scrisoarea către N. Petrașcu din 25 apr. / 8 mai 1902. (Vezi noU asupra volumului de față.)

Vorbirea prea dialectală, acel conglomerat de reziduuri latinizante, cu traducții sau adaptări forțate din maghiară și germană, este dezaprobată de scriitor, care, în partea a doua a romanului, o va ironiza și direct și indirect, iar în articolele din presă o va condamna cu vehemență. În orice caz, în roman el n-o introduce decît o singură dată, și atunci sub forma unei mostre de deformare a limbii.

4 — *Propaganda* (colegiul *De propaganda fide*), numele strălucitei școli confesionale din Roma, fondată în 1622 de papa Grigore al XV-lea, pentru pregătirea misionarilor catolici trimiși în toată lumea cu scopul propagării credinței (de unde și numele). Aici indeo-

sebi au rost admiși și tineri români, după înfăptuirea „unirii” tu Roma a unei părți din biserica ortodoxă din Transilvania (1698 și 1700). Micu-Ciain, Șincai, Petru Maior și alții au studiat la *Propaganda* devenind, ca și personajul lui Duiliu Zamfirescu mai târziu, nu fanai tici misionari catolici, ci militanți activi ai spiritualității naționale românești.

5 — Termenul *Ligă* indică asociația culturală creată la București, în 1891, sub numele „Liga pentru unitatea culturală a românilor” (sau „tuturorromânilor”), cu un comitet foarte larg, dar având printre sprijinitori mulți factori guvernamentali și chiar pe rege, care nu putea să nu dorească lărgirea hotarelor țării pe al cărei tron se afla.

Constituirea „Ligii” în acel an nu e independentă de formarea comitetului transilvănean pentru „Memorandumul românilor din Transilvania și Ungaria” (1887 și 1890), care, depus după tergiversări curții de la Viena, în mai 1893, a constituit obiectul vestitului proces de trei săptămâni, din mai 1894.

„Liga” activa îndeosebi prin conferințele articole de presă, însă da și asistență organelor de publicitate din Transilvania, aparent numai în probleme culturale, practic în cele politice, în scurt timp ea a avut secțiuni în toate județele țării; în 1896 și-a înființat un organ propriu de presă, săplăminal, *Liga romană*. Perioada celei mai vii activități a asociației este tocmai aceasta, când se petrec și faptele din romanul *Îndreptări*. „Liga” avea să continue decenii la rând, datorită lui N. Iorga, care a preluat conducerea ei curînd după 1900, schimbîndu-i numele în „Liga culturală”.

Înainte de 1900, însă, ea era un domeniu de activitate nu numai pentru patrioți și oameni serioși, dar și punctul de atracție al unor doamne dornice de popularitate ieftină, care găseau aici un, teren fertil și un prilej de trecere a timpului. Maica Smara (poetă, atunci în vîrsta de 40 de ani) era una din protagonistele acțiunii pentru Transilvania, călătoria ei în Italia — făcută cam în perioada cînd își plasează Duiliu Zamfirescu acțiunea romanului — cu discursurile prin gări despre latinitatea românilor etc. au banalizat în destul scopurile — totuși înalte — ale asociației, astfel încît scriitorul ironizează „Liga” și pe cei ce participă la ea.

Nu e exclus ca numele dat în roman prințesei Smaranda Dudescu și pronunțarea lui ușor ridicolă, Smasmi, să fie prilejuate chiar de Maica Smara (Smaranda Gheorghiu).

6 — De data aceasta se pare că e vizată chiar asociația care scoase revista *Literatură și artă română* — unde avea să se publice *Îndreptări* — asociație constituită în 1895, sub denumirea „Cercul amicilor literaturii și artei române”, din care făcea parte și scriitorul.

Perioada a cunoscut un mare număr de societăți de acest fel, care își propuneau patronarea literaturii și artelor, și — cu toată ineficiența practică în acest domeniu, unde se încerca atragerea inițiativei private în locul celei de stat, absente — nu puține publicații literare au putut fi scoase numai în acest chip. Al. Maedonski u apelat adesea la astfel de mijloace pentru a și putea tipări revistele. Duiliu Zamfirescu ironizează însă cu dreptate parada guralivă care

înlocuia faptele concrete. De altfel, nici Caragiale nu cruțase demagogia care prindea aici tot mai mult teren și pamfletul său *O conferință* (1909) este o dovadă. La celebra sa S.P.M.D.R. (Societatea pentru protecția muzelor daco-romane) viceprezidentă este madam Parigi, o făptură care aduce mult cu prințesa Smasmi.

7 — „Sunt ce sunt și nu mă pot schimba”, aceste cuvinte ale Annei se referă, ca o scuză, la dialogul anterior, în cursul căruia ea, ca grecoaică, ironizase patriotismul tînarului Comaneșteanu, spiritul său de solidaritate cu transilvănenii. Această pornire cam zeflemistă a Annei fusese violent combătută încă de vijeliosul Milescu (*În război*), dar trecerea anilor, vreo douăzeci, nu atenuaseră înstrăinarea ei de poporul român, de care era totuși legată prin mama ei, Golească..

Va fi unul din motivele îndepărtării tot mai accentuate de dînsa a tînarului patriot, căruia ea îi va lace, ceva mai departe în roman, o excesivă demonstrație despre originea ei nobilă greacă, uitînd-o cu totul pe cea românească.

8 — Ironia rea a Annei e la adresa lui Alexandru Comaneșteanu, coborîtor din răzeși ridicați mai de curînd la boierie, pe cîtă vreme familia ei, va pretinde ea, avea înaintași între împărații bizantini și era veche de aproape un mileniu. Săgeata Annei va viza și pe prințesa Smaranda Dudescu, care, deși cu o obîrșie mai veche decît a tînarului, nici ea nu se compara, totuși, cu spița foștilor împărați de la Bizanț.

9 — *Imperiul roman de orient* avea capitala la Constantinopol, spre deosebire de cel de „occident” cu reședința la Roma. Separația se făcuse la 395, la moartea lui Teodoric cel Mare (379—395), între cei doi fii ai săi, Honorius și Arcadius.

10 — Vasile al II-lea cel mare a fost unul din cei mai importanți împărați ai Imperiului roman de răsărit (957—1025); el a încheiat acțiunea de cucerire a Peninsulei balcanice, supunînd pe bulgari. Ascendența bizantină a Annei trebuie privită cu rezervă, dar în perioada respectivă Duiliu Zamfirescu însuși era preocupat de propria genealogie, pe care o cobora din Lascarizi, familie cu reprezentanți pe tronul imperiului bizantin cu capitala la Niceia în sec. XIII. O polemică în acest sens va avea loc în 1909, cu prilejul discursului *Poporanismul în literatură*.

11 — Paleologii și Cantacuzineslii dăduseră și ei împărați imperiului roman de răsărit; ultimul dintre ei, mort chiar în lupta care a dus la căderea Constantinopolului (1453), era un Paleolog (Constantin al XI-lea, zis Dragassos), de unde marea faimă a acestei familii, socotită apoi secole de-arîndu drept moștenitoarea de drept a tronului Bizanțului.

Răspunsul lui Alexandru Comaneșteanu e însă tot ironic, căci Paleologii și Cantacuzineslii sînt ulteriori cu cîteva secole lui Vasile al II ba.

12 — *Ietiom* și *Callieraies* — arhitecți greci, sec. V i.e.n., au construit împreună Parthenonul, templul zeiței Pallas-Athena, de pe Acropolea Atenei.

13 — În ocupațiile succesive care au trecut peste Atena — venețiană, turcă, engleză — au fost răpite numeroase comori de artă antică și duse în toată lumea, iar altele distruse, împușcând astfel mărturiile gloriei de odinioară a cetății.

14 — încă la 313, împăratul Constantin cel Mare (274-337) a acordat creștinilor din întregul imperiu roman libertatea cultului prin „edictul de la Milan”. Transformarea templelor păgâne în biserici creștine a fost una din cele mai mari acțiuni care au urmat.

15 — *Ohrida* fusese centrul politic și, desigur, religios al Bulgariei în timpul țarului Samuil (977—1014); cetatea avea o fortăreață puternică — unde se puteau bine adăposti legendarele averi atribuite curții împărătești — ultima înainte de căderea statului bulgar sub turci, care au jefuit cu sălbăticie frumosul oraș (1014).

16 — *Panagkia*, supranumele grecesc al fecioarei Maria, în traducere liberă: preasfânta-, cuvântul a devenit cu timpul un adevărat nume propriu.

17 — *Achaia*, regiunea Greciei de la nordul Peloponezului (patria legendarului Achile) a devenit o provincie a imperiului latin de răsărit în sec. XIII.

(8— Expunerea Annei este, în fond, nu o explozie de șovinism, ci o lecție de sentiment național, dincolo de vicisitudinile istoriei. Un paralelism cu situația românilor, aflați și ei în acel timp, dacă nu „rătăciți prin lume”, ca elinii din demonstrația Annei, în orice caz separați filii de alții, datorită împrejurărilor politice. Eroina lui Duiliu Zamfirescu rostește deci o seamă de adevăruri, pe care scriitorul le dorește însușite de tânărul ofițer și, firește, de cititori. Alexandru Comăneșteanu simte trezindu-se în el mindria ongiilor și rasei lui, conștiința vechimii acestora și, dacă nu-i replică Annei cu brutalitatea de care e clar ispitit, aceasta e numai din delicatețe superioară față de o femeie. I-o și sugerează direct, cînd îi spune: „Adeea mi se face milă de dumneata. Îți trăiești viața în gînd, în loc de a o trăi în trai”. El, Alexandru Comăneșteanu, e pregătit descriitor pentru « misiune mare: „Am nevoie (de el, n.n.) mai tirziu, cînd va merge să Tăscoale Transilvania” (scrisoare către Titu Maiorescu din 15/23 dec. 1905) și atitudinile sale, cum e cea de mai sus, sugerează întrucîtva acest rol viitor.

19 — E în fond o atitudine patriotică la tânărul Comăneșteanu «ie a-și simți legături adinei cu țara, și în sfere diferite de aceea a superficialităților și adversităților constatate în societatea contemporană. Este exact poziția lui Duiliu Zamfirescu din scrisoarea către Maiorescu (23 apr. / 6 mai 1901), chiar pe cînd scria

la roman: „Eu însă sunt ahliat de pămîntul noslru românesc, de căldura lui, de chipurile oamenilor săi, pină chiar și de mitocănia acestora cînd se pretind subțiri”.

20 — Participarea lui Alexandru Comăneșteanu în „Ligă” și în Comitetele patriotice îi solicitau deci nu numai timp, ci și bani, care se cheltuiau pentru asistența celor veniți din Transilvania la București, dar și pentru ajutorarea într-ascuns a tipăriturilor, mișcărilor de pe teritoriul Transilvaniei, a celor arestați — pentru a putea plăti avocații — sau a articolelor de protest în presa occidentală etc. Se explică astfel mai bine o afirmație a Annei: „În calitatea d-tale de june boier român vrei să joci rolul de protector al literelor și fraților ghe ghincolo?...” De asemenea „congresele patriotice urgente”, cu care Ji tachinează Anna, cereau ele însele contribuții bănești. E interesant numai cum Duiliu Zamfirescu sugerează că ar fi existat o categorie de boieri, patrioți dar nepricepuți în afaceri, care puteau sărăci datorită acestor contribuții; ciudăteniei acestei judecăți trebuie să-i adăugăm însă admirația scriitorului pentru categoria respectivă.

21 — Nu este de loc clar la ce se referă generalul Viliară cînd îi numește pe Alexandru Comăneșteanu, „junele noslru soția l-democrat”; activitatea lui nu părea să se lege de mișcarea socialistă, ea era patriotică în genere și cel mult se încadra în diferitele comitete culturale de sprijinire a mișcării naționale din Transilvania, așa cum va rezulta numai de cît, din aluzia la reîntemeierea Sarmisegetuzei. Să tip numai o exagerare glumeață a vorbărețului general, sau scriitorul avusese o clipă intenția să-și apropie eroul de orientările de stingă?

22 — Duiliu Zamfirescu caracterizase de mult, într-o scrisoare către Titu Maiorescu, o anumită tendință zeflemistă, pe care o constatase la români, „un scepticism curios, spune el, cu o ironie cam trivială, bon enfant și fără rezistență, *spanac* (cum îl numesc d-lor) în toată puterea cuvîntului”. Acest scepticism, continuă el, este „împrumutat de la rasele străine”, întrucît românului îi este specific „un fond de naivitate”, o candoare care dă frumusețe și puritate, avînt și sinceritate tuturor pornirilor și întreprinderilor, chiar atunci cînd nu sint, prin ele însele, pure și candid.

Ideea acestui „fond de naivitate” trebuie să fi încolțit de mult în sufletul scriitorului, de vreme ce-o aflăm încă între primele însemnări din ciclul *Măsura dreaptă a vieții*, notate îndată după sosirea de la Roma și necunoscute pînă acum. „O caracteristică în straiile de sus ale societății românești este lipsa totală de naivitate sufletească, scrie Zamfirescu, în cea de-a XIV-a însemnare — după caligrafie datînd de prin 1889—1890. Lucru comun tuturor popoarelor de vîță latină, și mai comun încă coloniilor grecești. Această mare calitate se întîlnește numai la popoarele noi, în special la germani și la ruși și, din fericire, și la poporul nostru. Ceea ce face că societatea românească e foarte banală, iar poporul foarte original”. O lectură atentă a paragrafului descoperă cel puțin citeva contradicții, sau numai confuzii: cum poate fi calitate pentru un popor ceea ce dă banalitate unei societăți? Scriitorul considera oare „stratele de sus ale societății

româneșU" drept alcătuite numai din străini? Cîtuși de puțin, căci Milesu și Mihai Comaneșteanu din romanul anterior le aparțineau și ei dovedeau un asemenea „fond de naivitate”, care a' stat la baza eroismului lor, cu toate rătăcirile lor anterioare, cu toată fanfaronada unuia și ușurătatea celuilalt în viața intimă. Matei Damian, mama sa, unchiul său, Sașa făceau parte din aceeași categorie. În noul roman, părintele Lupu, Porția, Alexandru Comaneșteanu fixează alte imagini „naive” în sensul numit de scriitor, adică pure. „Fondul de naivitate — continuă el — e exploatat de șarlatani cu mult succes, și pe el se reia mă reputațiile lase, în politică, în literatură, în tot. Scepticismul și ironia, dimpotrivă, par a voi să dărlme tot ce e serios” (scrisoare din 2 /14 mai 1897). Din acești sceptici și ironici fac parte generalul Villară și soția sa, lor le opun o Duiliu Zamfirescu candoarea, puri, tatea celorlalte trei personaje, iar, în acest început al romanului, in, deosebi pe aceea a părintelui Lupu. Ceea ce e important de subliniat” e că, deși contrași atît de absolut de către preotul ardelean, deși oarecum dezavuați în roman, generalul și Anna au parte de un credit special, deși aici nedecarat, din partea autorului, care oscilează, după cum rezultă din corespondența sa și din cîteva articole, între „scepticism” și „naivitate” (în sensurile date de el însuși).

Încă o dată e de reținut că scriitorul e numai pațial exprimat do aceia din eroii săi, care par a-i comunica punctele de vedere intime; în același timp; chiar cei ironizați în roman reprezintă, măcar în parte, propriile sale convingeri. Duiliu Zamfirescu experimenta această curioasă dedublare încă în *Lydda*. *Scrisori romane* și o făcea în continuare în acest nou roman *îndreptări*.

23 — Memoria o trădează adesea pe Anna, cit privește literatura — începutul versului eminescian e într-altfel:

...Iară noi? Noi, epigonii?

Părintele Lupu nu va fi, desigur, de acord cu sensul acestui vers, deci cu al întregii poezii, în virtutea aceleiași poziții fundamentale: oricît de rău ar fi politicianismul românesc, oricîtă perversitate ar fi în viața publică de dincoace de munți — *dincolo*, zice el, totul e înzecit. „Pentru o întimplare păcătoasă de la noi — spune el — vă dau zece de acolo”, adică din Transilvania, aflată sub dominație străină.

Am văzut însă că opinia reală a scriitorului despre fapte și oameni «ste exact opusă eroului său și, dimpotrivă, aidoma celei a lui Eminescu din *Epigonii*. Părintele Lupii e admirat de Duiliu Zamfirescu pentru idealismul său în materie politică, ceea ce nu implică și acordul față de convingerile personajului, așa cum se va vedea numaidecît, în discursul său următor.

24 — Prima parte a discursului părintelui Moise, Lupu este o surprinzătoare pledoarie în favoarea unor teze, în care scriitorul însuși nu credea, dar caro apar în roman drept crezul său profund. Personajul fiind eminent pozitiv, spusele sale dobîndesc aparența opiniilor scriitorului însuși. În realitate, Duiliu Zamfirescu face într-O'mare măsură și polemică vie cu el însuși, dar aceasta rezultă numai dacă punem față în față textul romanului cu scrisorile proprii trimise Jui Maiorescu și lui N. Petrașcu, sau cu cîteva pagini publicistice

ale sale, cum sînt *Romanul și limba romană* sau *Literatura romanească și scriitorii transilvăneni (Revista idealistă)*, scrise într-o perioadă destul de apropiată de romanul *îndreptări*. Cu toată ironia cu care înconjoară autorul spusele Annei și ale generalului Villară, acestea reproduc mai exact propriile puncte de vedere ale lui Duiliu Zamfirescu decît înflăcăratul discurs al preotului ardelean. O declară scriitorul însuși lui N. Petrașcu: „Iată însă că d-ta hotărăști că prin gura popii nu vorbește popa, ci vorbesc eu. De fapt, te înșeli: omul pus acolo există în realitate, și nu în pielea unui singur individ, ci în foarte mulțimomâni transilvăneni... Dacă d-la recunoști o valoare romanului meu — care nu uita că se cheamă *îndreptări* — eu mă socotesc fericit că între alte schimbări ceas dori să aduc curiosului nostru suflet românesc, ar fi și aceea de a nu mai calomnia, de a nu mai desprețui tot cc răsare și se distinge în viața publică a țării” (scrisoare din 8/21 iun. 1902). Moralistul dovedea brusc în roman conștiința unei înalte meniri a literaturii. în slujba căreia își călca eroic pe inimă, călăuzit de idealul mare al unirii tuturor româjiilor — dar în scrisori particulare își declara neadeziunea față de oamenii slăviți în literatura sa. Astfel, iu scrisoarea menționată, către N, Petrașcu, se spune ritos: „Cît au trăit Catargiu și AL Lahovary, toată lumea i-a tratat de hoți, i-a calomniat, ia injuriat surugiește; cît a trăit Brătianu asemenea. Acuma, că sînt morți, au devenit martiri” și oameni de geniu, în realitate n-au fost nici una nici alta — afară poate de Brătianu care, în momentul războiului, a avut o inspirație genială.”

Mai explicit în aprecierea *intimă* a oamenilor politici priviți cu exaltare de părintele Moise Lupu în *roman*, e Duiliu Zamfirescu în scrisorile către T. Maiorescu: „Despre politica făcută de alții sunt dezgustat”, declara el la 10 dec. 1901. Tot atunci caracteriza astfel situația în domeniul literaturii: „Cine se scoală mai de dimineața, are dreptul, în țara lui vodă, să hotărăscă despre meritul și soarta scriitorilor, impunînd acestora tăcere, sub cuvînt că ei au vorbit. Simțiminul de dreptate se răscoală cînd vezi neputincioșii poniifi-cînd, orbii vorbind de lumină și surzii de armonic.” Dar, spre deosebire de aceste cuvinte sincere, indignate, în roman părintele Moise- se entuziasmează în fața acelorași fenomene și manifestări, declarînd ferm: „Aveți instituții culturale foarte interesante, aveți o literatură și mai interesantă; le cunoașteți?” — o întrebă el patetic pe Anna. Pentru același părinte Moise, „d-nii Sturdza și Carp sunt două adevărate caractere, cel dinții prin patriotismul său ridicat la cea mai înaltă expresie, prin munca sa fără preget, prin puritatea vieții sale; cel de al doilea prin claritatea și înălțimea ideilor, prin farmecul persoanei și al graiului său, prin aceeași viață exemplară ca și cel dinții.” Iar în scrisoarea către Maiorescu din 6/19 dec. 1903, deci cîteva luni după apariția romanului în revistă, iată un alt portret al lui D.A. Sturdza: „Deasupra tutulor planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată; un reman născut boier, cu instincte de țircovnic, fățarnic, inzeștră d” natură cu o încăpăținare de măgar, neavînd nimic din ca litățile și cusururile rasei, fără nici un fel de talent, orator prost, scriitor infam, dambialfu înainte de vreme, rezistînd numai cu o jumătate a sistemului nervos, vindicativ, crud și

mai presus de orice antiestetic în toate actele morale și materiale ale vieții." Iar despre Carp, înșirînd în aceeași scrisoare o serie de samavolnicii ale lui D.A. Sturdza, spune următoarele: „Dacă dl. Carp vede toate acestea și totuși se simte mai aproape de Sturdza decît de conservatori e o nenorocire." Cu variante de ton și de expresie, și alți bărbați pomeniți admirativ în roman de patriotul transilvănean sint evaluați cu un ochi acid atunci cînd scriitorul își spune deschis propriile impresii, dar sint idolatrizați cînd vorbește părintele Lupu. Chiar față de Maiorescu, cel mai admirat în roman de către preotul ardelean, publicistica scriitorului și scrisorile sale intime sint cu mult mai severe, adesea necruțătoare. Articolul din *Noua revistă română*, apărut în 1901, e o mostră; dar, mai apropiat și mai elocvent, prin adresa directă, ostentativă, este exemplul conținut chiar în scrisoarea din 10 dec. 1901. Cînd Duiliu Zamfirescu se referă la cei care au dreptul „în țara lui vodă să hotărască despre meritul și soarta scriitorilor, impunîndacestora tăcere, sub cuvînt că ei au vorbit", e lesne de văzut direcția atacului: la Junimea era lege ca autorul să nu aibă dreptul de a-și explica sau apăra lucrarea, de vreme ce el o vorbit *anume prin opera sa*. În totul, așadar, părintele Lupu este purtătorul de cuvînt al unor puncte de vedere care nu coincideau, ba chiar erau opuse opiniilor scriitorului despre persoanele și fenomenele social-culturale abordate.

Este aceasta o falsificare? E romanul dovada unei disimulări? Citiuși do puțin! Consecvent programului enunțat în prefațași în paragrafele anterioare, scriitorul propune prin gura eroului său exemple de comportament civic, patriotic, de simț național, construind o imagine *ideală* a unor oameni și a unor fapte, un deziderat — nu o realitate — cu nădejdea că cei vizați vor trage concluzii pozitive și vor străbate drumul „îndreptărilor" enunțate în titlul romanului. Acesta devine deci expresia unui crez de reforme sociale și politice obținute prin convicție și dojana, de fapt expresia unei desăvîrșite, surprinzătoare autoiluzionări. Scriitorul dădea încă una din dovezile totalei sale lipso de spirit practic în materie politică și, de la distanță, construia încă unul din tablourile idilice, nerealiste, dar reprezentînd nu mai puțin credința sa fermă că înnoiri și îmbunătățiri trebuie obținute, întrucît „niciodată țara românească n-a trecut printr-o criză morală mai curioasă, în care toate acțiunile ce formează etica unui popor să fie nesocotite sau răsturnate ca acum."

Retorul transilvănean nu face distincție între liberali și conservatori, acordîndu-le tuturor deopotrivă aureola unui patriotism și a unei înțelepciuni „mai presus de orice îndoială". Dar, dacă despre Marghiloman, Take Ionescu, Nicolae Kilipescu și alți conservatori părerile scriitorului sint, în general, favorabile și în scrisori — față de liberali, cu toată recunoașterea meritelor lor personale, opinia sa «ste necruțătoare: „Ds la 1876 încoace partidul liberal începe a se constitui în partid burhez și, sub farmecul personal al lui Brătianu, se formează sindicatul economico-politic, care are drept scop îmbogățirea discuțiilor prin toate mijloacele, conruperea și dezagregarea partidului conservator, decăderea adevărată a caracterelor. De atunci încoace apar instituite financiare care sunt coterii politice, milionari

mitocani, muieri și fete de parveniți ce-și schimbă religia ca să pară civilizate; de atunci ies la iveală nulițăți pomădate, avocați fără scrupul și fără talent, cari umplu provinciile și de acolo vin la centru să umple parlamentul, tripourile și saloanele."

Taiioul construit de scriitor este vrednic de bolgiile infernului, explicînd alarma sa sinceră și dorința de a întreprinde o operă de purificare — „îndreptări"! — deocamdată pe calea literaturii, urmînd ca el însuși să încerce curînd să pună umărul la o redresare morală, cum va spune, cît în glumă cît în serios: „Cred însă că nu e departe ziua în care să pot trimite stăpînirii expresia dezgustului meu de mutrele ce o reprezintă, și atunci o să viu în țară să îndreptez lumea cu umărul" (scrisoare din 15/28 dec. 1905). Pentru o astfel de activitate voia să-și pregătească pe fiul său mai mare — „îl pregătesc pentru politică de pe acum (avea 10 anii, n.n.) și, dacă voi trăi, voi să-l arunc în lumecuoaputere inițială mai mare decît a ceea ce a pe care am avut-o eu la început" (scrisoare către Titu Maiorescu din 6/19 dec. 1903) — ca să devină un „om politic... care... să înțeleagă rarmecul țării și demnitatea de a fi român" (scrisoare către Titu Maiorescu din 5/18 apr. 1904) — adică un program identic cu al părintelui Lupu, dar obținut nu prin exemple frumoase, ca în cuvîntarea personajului din roman, ci prin educarea spiritului în luptă.

Alexandru Comanășteanu era deocamdată numai schița incertă a ceea ce ar fi trebuit să fie, în concepția scriitorului, omul activ visat de părintele Lupu.

26 — Portretul acesta făcut lui Maiorescu este o reluare foarte apropiată a unuia din scrisoarea către Mihail Dragomirescu, trimisă cu vreun an mai înainte, cu prilejul alcătuirii volumului aniversar în cinstea criticului, la împlinirea a 60 de ani, unde Duiliu Zamfirescu participa cu poemul-elogiu intitulat *Fragment* (vezi nota la această poezie, în volumul prim al acestei ediții).

27 — Ca și în alte chestiuni abordate în discursul său, părintele Lupu nu exprimă aici punctele de vedere ale autorului, sau în orice caz nu în întregime. Un an și ceva după apariția romanului, Duiliu Zamfirescu își comunica foarte mari rezerve cu privire la raportul între dinastia Hohenzollern, respectiv Carol I, și poporul român. Apreciînd în termeni moderați, într-o scrisoare către Maiorescu, „întreaga noastră dezvoltare politică de la 66 încoace" și „evoluțiunea personalității regelui", el se oprea pe larg asupra celor „două defecte (ale regelui n.n.) care au trebuit să rănească pe orice român cu sufletul" la locul lui: a) disprețul pentru trecutul nostru; b) catolicismul" (scrisoare din 6/19 dec. 1903). Analiza consecințelor acestor „două defecte" îi prilejuiește cîteva aprecieri remarcabile din care rezultă rezerva sa față de rolul dinastiei în trecut și în anii respectivi.

28 — încă mai vizibilă depărtare a părintelui Lupu de punctele de vedere proprii ale lui Duiliu Zamfirescu; a afirma că, după 1866, „trebuia mai întii dărîmat tot", iar apoi „trebuia reconstruit tot", fie și „luînd de la țaran forma colibei sale", înseamnă a ataca pozițiile conservatoare în însăși baza lor, în re privește accentul pus pe

restructurarea integrală social-politică, și pe țăran — nu și pe boierime! Inșă pentru Duiliu Zamfirescu era clar că Maiorescu. nu reprezenta o astfel de poziție și nici el însuși nu socotea că evoluția societății românești a decurs astfel.

29 — „Șandramilele latino-blasiane” e o formulă mult prea dură din partea scriitorului, pentru a denumi exagerările latinizante ale succesorilor școalei ardelenne, în ce privește limba. E îndoielnic, de altfel, ea un transilvănean autentic să fi fost un atât de înverșunat adversar al bătrînilor luptători de la Blaj. Excesul scriitorului decurge din marea admirație proprie pentru Maiorescu, ne care i-o atribuie eroului său. Nu e mai puțin adevărat că articolul criticului, pe care îl are în vedere personajul — *Limba română în jurnalele din Austria* (1868) — are exact violența expresiei utilizate și în roman și, cu toată justețea lui de principiu, el nu s-a bucurat de adevăta egală a tuturor oamenilor de cultură, chiar apropiați de pozițiile junimiste. Eminescu, de exemplu, a fost rezervat și, chiar mai mult, în opoziție cu limbajul dur al criticului, într-o problemă unde se cerea un tact deosebit, date fiind condițiile luptei naționale duse de transilvăneni. Nici Maiorescu, nici eroul lui Duiliu Zamfirescu nu țin seama tocmai de acest lucru. „Șandramalele” în chestiune erau mai multe decât de peste munți, între care *Gazeta Transilvaniei*, *Albina*, „*Telegraful român*”, *Federațiunea*, *Transilvania*, *Concordia*, *Familia*, *Foaia pentru minte*, *inimă și literatură* — dar în cea mai mare parte ele nu apăreau la Blaj, deci erau socotite drept partizane sau reprezentante ale curențului „latinist-blăjan” („blasian” spune personajul, ironizîndi).

30 — Formula denumește o altă direcție critică a lui Maiorescu, reprezentată de cele două articole ale sale din 1873: *Beția de cuvinte în Revista contemporană* (cu subtitlul: *Studiu de patologie literară*) și *Răspunsurile Revistei contemporane* (subintitulat: *Al doilea studiu de patologie literară*) — în care erau denunțați înșă nu numai „franzuziții”, cum afirmă personajul, ci și toți adepții stilului pletoric, diluției verbale, excesului de erudiție, cilărilor necontrolate, referințelor arbitrare ele.

31 — Ar fi exagerat să se atribuie lui Maiorescu „luarea <u> asalt a întregii lumi românești”, așa cum spune părintele Lupu, la care nu mai focul perorației explică exagerările și amplificările. Opinia lui Duiliu Zamfirescu în aceste chestiuni este tot plină de admirație, dar întemeiată pe realități, fără locvacitatea de tribună a personajului din roman. În orice caz, înșă, definirea în acest chip, metodic, a fronturilor de luptă maioresciene, este una din contribuțiile valoroase ale scriitorului la conturarea personalității criticului. Ea are destule surse în scrierile apărute cu puțin înainte, cu prilejul aniversării acestuia, la împlinirea a 60 de ani, dar nu puține opinii sînt datorite observațiilor personale ale scriitorului. Și totuși, chiar acum, începe marele asalt antimaiorescian al lui Duiliu Zamfirescu, continuat metodic pînă în 1911!

32 — În organizarea Junimii rolul lui Maiorescu este, desigur, esențial, dar nu trebuie diminuați ceilalți fondatori, în special I.V.P.

Carp^—Vasile Pogor, Th. Rosetti, I. Negruzzi. Purtaț înșă de oratoria sa — În care, de astă dată, îl simțim din plin pe Duiliu Zamfirescu însuși — părintele Lupu exagerează, reducînd totul din Junimea și din cultura română la Maiorescu. Pentru necesitățile literare ale romanului lucrul poate fi explicabil; ca adevăr istoric el este susceptibil de corectări, care, departe de a umbri figura lui Maiorescu, dimpotrivă, o detașează pe un fond de personalități marcante, nu într-un mare gol intelectual, cum lasă oratorul să se înțeleagă, în patetica sa alocuțiune.

33 — Referirea e la studiul lui Maiorescu *Asupra, poeziei populare* (1867).

34 — Eminescu, istoricul A.D. Xenopol (1874-1920) și gazetaurul George Panu (1848—1910) au fost în adevăr beneficiarii unor liurse de studii. Ultimii doi au valorificat la maximum stipendiile acordate de junimiști — Xenopol luînd două doctorate, în drept și în filozofie, la Berlin, Panu de asemenea luîndu-și doctoratul în drept la Bruxelles. Ambii, în perioada apariției romanului, erau depărțați de junimiști, deci rememorarea vechilor burse are din nou rolul unei delicate dojene — în vederea unei „îndreptări”!

35 — În cã în prima perioadă a Junimii s-a pus problema ortografiei, pozițiile fundamentale adoptate de publicație fiind în acest domeniu ale „fonetiștilor” și nu ale „etimologiștilor” (în majoritate latinizanți). Junimea și Maiorescu s-au situat de partea fonetiștilor — „să scriem cum vorbim” — determinînd activ curentul de opinie în această direcție. Întregul volum al doilea al *Criticelor* este consacrat acestei probleme și conține, în primele sale patru mari capitole, lucrarea lui Maiorescu din 1866, *Despre scrierea limbii române*. Aplicate în principala revistă literară românească a timpului, care se bucura de colaborarea celor mai importante figuri virslnice și tinere ale literaturii din epocă, începînd cu Negruzzi și Alecsandri, și continuînd cu Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici etc, principiile lingvistice ale Junimii au devenit preponderente asupra latinistilor și tuturor etimologiștilor.

36 — Maiorescu nu era un orator în sensul obișnuit al cuvintului, adică elocința sa nu era de tribună, cum va fi a lui Delavranca. de exemplu, sau a lui Take Ionescu („gură-de-aur”). Maiorescu impresiona auditoriul printr-o excepțională capacitate de argumentație, printr-o arhitectură desăvîrșită, cuvințările sale erau adevărate cursuri, pledoariile erau lecții de nivel înalt, el nu subjugă publicul și nu-l captiva ci îl convingea. Patos, gesticulație, punere în scenă — nimic din toate acestea la el, ci putere de convingere adevărată.

Nu e mai puțin adevărat că, ulterior, direcțiile activității sale oratorice, semnalate de preotul transilvănean — universitatea, tribuna parlamentului, incinta tribunalului — au sprijinit fiecare și au alimentat faima celorlalte. Oratoria primă a criticului s-a dezvoltat în cadrul cursurilor universitare și ca avocat pledant; de păstrat s-au păstrat înșă *Discursurile parlamentare!*

37 — Care să fie tei doi urmași ai lui Maiorescu la Ministerul Învățămintului Public (pe atunci: al cultelor) la fel de buni ca el? Unul e probabil Vasile Conta; celalalt trebuie ales dintre Gh. Chiții, V. Alexandrescu-Urechii și P.S. Aurelian, to(i) trei cu un stagiul mai îndelungat în guvern. Cum primul era mort la scrierea romanelor, e de presupus că „îndreptările” sperate nu se refereau la el, ci la ceilalți doi și mai ales la ultimul, căci V. Alexandrescu-Urechii era în acel moment ca și în afara vieții publice. Avea să si moară în noiembrie 1901.

38 — La 9 ian. 1874, cind avea 34 de ani, Maiorescu a devenit prima oară ministru, în cabinetul Lascăr Catargiu, ocupînd departamentul cultelor. La remanierea din 30 ian. 1876 în locul său a venit P.P. Carp, lot junimist, înlocuit și el după numai două luni și citeva zile.

Între „necazurile” acestei perioade, la care face aluzie părintele Lupu, a fost și procesul din 1876, în urma căruia criticul a fost scos din învățămînt, pentru o lungă perioadă, dar mai ales un vot de blam în senat pentru „călcarea legii instrucțiunii” care a atras demisia lui Maiorescu și a întregului cabinet ministerial. O serie de atacuri au urmat în parlament, toate acestea contribuind enorm la formarea grupării junimiste, distincte de partidul conservator.

39 — Părintele Lupu nu știa, și probabil că lui Duiliu Zamfirescu însuși îi era necunoscut faptul că „seninătatea sufletească” aeritului era grav tulburată în acel timp de necazurile politice și de cele familiale, care-l duceau pînă la a nota în jurnalul său următoarele la 1/13 martie 1876, o lună după ieșirea din minister: „Sînt așa de iritat încît am dureri de inimă de această rănire sufletească (neînțelegeri cu soția, n.n.) și probabil din cauza supraincordării politice, nu mai pot păstra vechea răbdare.” Li treceau prin minte „tot felul de gînduri”, între care și „uneori chiar să-mi iau viața”.

40 — Replica, în formularea ei succintă și dură, mai mult exclamativă, definește însă exact leza junimistă a „formelor fără fond”. Pusă în gura generalului, nu a soției sale, ea apare drept o flecăreală, un rezultat al zeflemei, al „scepticismului Tals”, de care acuză preotul pe bucureșteni.

41 — Noua perorație a preotului, în apărarea instituțiilor, practicilor, relațiilor atît de criticate de Junimea și Maiorescu, în lupta lor contra „formelor fără fond”, lungul discurs care combate teza evoluției lente în favoarea trecerii printr-o „epocă de salturi”, indispensabilă — spune părintele Lupu — la popoarele tinere, vine în conflict cu întreaga ideologie junimistă. Oncît n-ar vorbi aici scriitorul prin gura eroilor săi, totuși replicile celorlalți sînt atît de firave, de mîntuială, mai mult șicanări care provoacă torențele de argumentație ale transilvăneanului, încît acestea apar drept propria concepție a lui Duiliu Zamfirescu. Este, de altfel, încă o dată explicabil ac ce romanul nu a fost dat la *Convorbiri literare* — pentru a nu sili „bătrina revistă a «Junimii»” să adăpostească în paginile ei opinii atît de ico-

K. noclasc față de teoria care-i adusesese nu puțină faimă cu ani în urmă.

R' 42 — Oricum, și Duiliu Zamfirescu însuși se numără printre
W aceștia, căci nici el nu și-a cruțat săgețile împotriva Academiei. Dar
H referirea e mai ales la A. Vlahuță, Caragiale, Macedonski. recunoscuți
B ca adversari declarați ai Academiei — din care nu făceau parte — și a
B căror polemică îndrîjise un număr de membri, iar aceștia se opuneau
• sistematic primirii lor acolo. O „îndreptare” în ambele tabere e sugerată și aici de scriitor.

' • 43 — Este versul inaugural al celei do-a doua satire antijunimiste
u lui Hasdeu, *La nai*, trimisă *Convorbirilor literare* sub semnătura
P.A. Calescu (Păcălescu!) și publicata de redacție, care n-a observat
K la timp farsa. „Unde e putred mărul?” — trebuiau să întrebe cititorii,
K o dată cu ultimul vers al păcălelii („E putred, putred mărul din sim-
V bure la noi!”); Hasdeu îi avertiza numaidecît în *Revista literară și*
S *științifică*, îndrumindu-i să citească acrostihul, care dădea răspunsul:
S *La Convorbiri literare!*

44 — Foarte semnificativă replica vorbitorului aici: Duiliu Zamfirescu condamnă și el reprezentațiile teatrale străine, date în dauna celor românești, chestiune care va lua proporții ample în 1906, cînd așa-numita „mișcare de la 13 martie”, avînd pe N. Iorga în frunte, va scoate studentimea bucureșteană în stradă pentru a împiedica societatea „Obolul”, formată de doamne din protipendadă, să joace niște piese în limba franceză la Teatrul Național. După cum se vede, nu e o simplă manifestare naționalistă, cum s-a spus adesea, ci o problemă de spirit patriotic, de apărare a patrimoniului și valorilor naționale în fața ofensivei snobismului și cosmopolitismului. Părintele Lupu o va declara ritos mai departe în cuvîntarea sa.

* 45 — Este vorba de artistul *Grigore Manoilescu* (1857—1892),
i primul interpret român de scamă al lui Hamlet, rol realizat după
? zece ani de studii și pregătire asiduă. Scriitorul l-a elogiat adesea în
|t articolele sale anterioare.

ii 46 — *Ștefan Iulian*, artistecomie, stîns și el destul de tinăr (1853—
† 1892).

† 47 — De o mare faimă se bucurau în acei ani actrița Agatha
i Dirseseu, — care juca pe scenele din Austria și Germania, dar era invi-
J tată în toată Europa și în America — și cîntăreața de operă Darclee
(Harclicia Hartulari), primită cu un excepțional entuziasm în Italia; desigur, mai ales la aceasta din urmă se referă părintele Lupu, care, ca transilvănean, era cu ochii ațintiți spre Roma. Asupra împrejurărilor de aici era mai informat scriitorul însuși, aflat în continuare în capitala peninsulei. Începea de asemenea să-și cîștige faimă Stan Golestan, tot cîntăreț de operă.

48 Duiliu Zamfirescu însuși lusu-se inltre criticii societății .. Ueneul român”, cu toate că ținuse mai demult citeva conferințe în cadrul ei și fusese prieten și colaborator al redactorilor revistei scoase

de respectiva societate. Animositatea sa decurgea din rezervele față de președintele ateneștilor, G. Esarcu, fost o vreme ministru de externe și apoi șeful său delegație la Roma, într-un moment greu, acela al presiunilor făcute asupra scriitorului, de a-l transforma în agent guvernamental, mai întâi pe lângă familia Văcăreștilor și apoi pe lângă regina Elisabeta, la Veneția, cu prilejul căsătoriei ratate între principele moștenitor Ferdinand și Elena Văcărescu (1891)- Esarcu e pictat foarte acid de scriitor în scrisorile Către Maiorescu. În satira *Către Cleobul*, la „Ateneul român” se referă versurile:

*Sub ciuperca răsărită pe ruina unui circ
Bion și cu logografii să-mi dezvolt astfel gustul*

Rion puțin fi Esarcu. iar „logografii” numind pe atenești și pe diferențiarii „Ateneului”,

49 — Față de Enescu, scriitorul a avut o prețuire excepțională, remarcând talentul lui și asistând cu entuziasm, ori de câte ori a avut prilejul, la concertele lui. În 1906—1908, ca secretar la externe, l-a sprijinit în multe manifestări peste hotare.

50 — Pentru regina Elisabeta avea prețuire și preotul dar și Duiliu Zamfirescu se aflase în câteva rânduri de partea ei, de pildă în chestiunile legate de „drama de la Veneția”, exilul ei venețian, pentru oă sprijinise, în 1891, proiectul de căsătorie între Ferdinand și Elena Văcărescu.

51— E cel puțin ciudată formularea scriitorului! Anna nu putea fi „aproape de capătul vieții”, de vreme ce, la începutul romanului *In război*, ea abia trecuse de douăzeci de ani, iar de atunci până în momentul când au loc întâmplările noului roman au trecut, cum spune scriitorul însuși, doar alți douăzeci — deci avea în jurul a palruzeti de ani. Departe de a considera această vîrstă drept „capătul vieții”, ea îi apărea scriitorului însuși drept o maturitate deplină, plină de un farmec nou, în locul celui de până atunci; în cel mai rău caz, el măsură faptul că, la patruzeci de ani, „mai mult de jumătatea vieții s-a dus” (scrisoare către Titu Maiorescu 'lin 30 oct./11 nov. 1893) — dar atît. adică în nici un caz nu împărtășea funebra formulă din roman.

O explicație în sensul celor puse de scriitor în gura eroinei există totuși: el nu stabilea o cronologic exactă între un roman și celălalt, astfel că orice socoteală a trecerii timpului trebuie făcută pentru fiecare roman în parte, nu raportată exact la ciclul întreg.

52 — *Munții Albani* sînt în Lațiu, în apropierea Romei. Duiliu Zamfirescu a păstrat priveliștii montane a acestei regiuni o amintire mereu vie. O găsim adesea în opera sa: palatele împărătești, acum ruinate, ale Romei i se părea că privesc cu ferestrele lor oarbe spre munții Albani (scrisoare către Titu Maiorescu din 27 apr. 18M1; „partea înimoasa a Romei, contururile munților Albani, priveliștea de la Pincio sau de la San Pietro în Montoriose încălzeau înfanlazi...” (idem din 2 martie 1892) ; schița *O scenă antică* dă o patetică descriere a aceleiași priveliști. Sînt elementele care vor popula și tablourile oferite de p?isaj celor doi eroi ai romanului.

P» 53 — *Vilta Aldobrandini* îl impresionase de mult și pe scriitor
lxr care i-a dedicat, cu zece ani înainte de roman, un frumos sonet.

A 54 - *Turla lui Nerone* este numele popular al unei frumoase
K construcții în apropiere de piața Magnanapoli și de Via Nazionale,
K adică în plin centrul Romei, clădită la începutul sec. al XIII-lea,
• reconstituindu-se un edificiu vechi. Legenda afirmă că, din vârful
B acestui turn, împăratul Neron (54—68) a privit incendiul Romei —
'I dezlănțuit, se spune, chiar de el — cîntînd cîteva versuri proprii
despre arderea Troiei.

W 55 — *Coliseul* era un uriaș amfiteatru roman, în plin centrul
B Romei, început de împăratul Vespasian, în 72, și terminal de urmașul
m său, Titus, în anul 80. Se mai numea *amfiteatrul Flavio*, cei doi îm-
fi parați făcînd parte din familia Flavia. Putea adăposti 80.000 spec-
B tatorî. Avea formă de elipsă, cu diametrul mare de 187, iar cel mic de
2 152 metri. Emoția celor doi eroi care-l vizitează e datorată nu numai
fi dimensiunilor și singurătății, ci mai ales conștiinței scriitorului că
V' de acest mare edificiu se leagă cele mai multe evenimente din istoria
• Romei, ulterioară construcției lui, amfiteatrul fiind considerat
• apoi, secole de-a rîndul, drept simbolul cetății și al existenței ei.
• În secolul VIII, un bard popular (II venerabile Beda) cînta astfel:
m „Finche starâ il Golosseo, stara Roma; quando cadra il Colosseo,
I cadra anche Roma, ma quando cadra Roma, cadra anche il mondo”
'i („Cît timp va dura Coloseul va dura Roma ; cînd se va prăbuși Colo-
W seul, se va prăbuși Roma, dar cînd se va prăbuși Roma, se va prăbuși
și lumea”).

1 De aceea și călătoria celor doi vizitatori prin Roma începe de la
f celebrul amfiteatru „cel dinții monument pe care voia să-l vadă fata.”

t 56 — Comaneșteanu nu putea avea conștiința de „viitor erou”,
I cum fi numește romanul — de altfel, nimic din ce gîndește și face el
* acum nu îndreptățește o atare denumire; formula îi aparține deci
"X scriitorului, care-i rezerva un asemenea rol în viitoarele sale lucrări.
| Intr-oscrisoare de pesle cîteva ani către- Maiorescu (4 iul. 1906) îl
| desemnează cu cuvintele: „un erou, care, în romanul viitor să ia
Transilvania”.

• 57 — *Pineio*, cea mai frumoasă și mai elegantă grădină a Romei,
construită de Valadier, la începutul sec. al XIX-lea, de pe a cărei
terasă se deschide una din cele mai cuprinzătoare priveliști, spre catedra
Sf. Petru și spre Vatican.

'i 58 — Itinerariul prin Roma al lui Alexandru Comaneșteanu și al
Miei urmează, probabil, pe cel al lui Duiliu Zamfirescu — din 1888 —
care însă, atunci cînd ajunsese în cetatea eternă, știa că avea în față
sa un răgaz de luni și ani întregi ca s-o viziteze, pe cită vreme tei doi
nu puteau să rămînă mai mult de cîteva săplămîni. Cum la Coliseu
n-au rămas decît un ceas sau două, ar fi fost firesc să meargă în aceeași
zi și la forul lui Traian, aflat foarte aproape de marele amfiteatru.
Dacă n-au făcut-o e pentru că ei voiau să dea vizitei la vechea coloaună

semnificația pelerinajului suprem, de aceea romanul nu mai prezintă, practic, și alte locuri văzute la Roma de tinerii căsătoriți. Ceea ce mai urmează, înainte de plecarea lor spre țară, e numai clarificarea subtilă a relațiilor dintre ei.

Piazza di Spania, menționată și ea în acest itinerar, e situată în centrul Romei, era în apropiere de punctul unde locuia în acea vreme scriitorul; plimbarea celor doi tineri se desfășoară deci nu numai în locurile celebre ale Romei — de altfel ei vizitează prea puține din vechile monumente și ruine — ci și pe ruta străbătută zilnic de Duiliu Zamfirescu însuși, în drumurile sale de acasă la legație.

De la Coliseu la Forul Imperial — cum mai era numit Forul lui Traian — duce Via dei Fori Imperiali, pe unde au venit cu trăsura eroii romanului. Construit în amintirea victoriei asupra lui Decebal și a cuceririi Daciei, de către arhitectul Apollodor din Damasc (creatorul podului peste Dunăre de la Severin, forul fusese conceput în așa fel, încât să întrecă în frumusețe și măreție toate celelalte piețe asemănătoare, și a și devenit cel mai important sistem monumental al Romei antice. Ansamblul era alcătuit din două biblioteci, o bazilică, un templu, o uriașă statuie ecvestră a împăratului, un arc de triumf și celebra Columnă, singura păstrată pînă azi întreagă. „Coloanele frînse și întinse la pămînt”, pe care Je văd vizitatorii, *sînt* resturile vechilor construcții; astăzi ele sînt ridicate la verticală, dar pe peluza din jur se află semănate numeroase pietre, păstrate din monumentele de altădată ale forului, care — după cum spune legenda — l-a făcut pe împăratul Constantin cel Mare să exclame: „Mi-ar fi cu neputință să fac unul la fel: singurul lucru pe care m-aș fi cucerit să-l încerc oarecum asemănător ar fi calul.”

Coloana — „columna noastră”, cum îi zice Mia — e clădită din 19 blocuri de marmoră albă, sculptate într-o lungă spirală, cu scene din luptele romanilor cu dacii, monografie sintetică, în imagini, a unei pagini de istorie, document unic al vieții și înfățișării concrete a dacilor. Baza coloanei — în roman: „cubul” — era de asemenea de marmoră, iar în vîrfurile ei arhitectul așezase statuia lui Traian.

59 — Biserica Sfinții Apostoli, reconstruită în 1702 de arhitectul C. Fontana, pe locul uneia din sec. al VI-lea, are în porticul ei, în stînga, *stela funerară* a lui Giovanni Volpato, iar în dreapta *o acvilă imperială* (despre care vorbește Mia), aflată inițial, împreună cu o a doua, tot în Forul lui Traian.

60 — Pe Via Condotti, la nr. 61, se afla și locuința romană a poetului, în Palazzo Caffarelli.

61 — Duiliu Zamfirescu vizitase Transilvania în iulie 1902, oprindu-se însă abia la sfîrșitul călătoriei în Comitatul Sibiului, pe unde au loc înfățișările romanului de aci încolo, dar inițial în ținutul Aradului „anume prin podgoriile de la Cuvîn și Ghioroc, pe la Panliș și Măghirat” (scrisoare către Titu Maiorescu din 29 apr. /12 mai 1902). Această călătorie avusese loc după ce scrisese jumătatea întia din *Îndreptări* — lucrurile care se petrec aici nu sînt în totul imaginare de scriitor. Locurile acestea le văzuse însă mai înainte, adesea, din goana trenului, în drumurile din sau spre Italia.

62 — Mică demonstrație amabil-ironică la adresa vorbirii cu prea multe ardelenisme, formații hibride, neologisme de proveniență franceză, latinizate artificial (a exopera, subșternere) și etimologisme puro tpraxâl. Iată cum ar suna fraza în românească, netedă: „Și astfel se grăbește încă și astăzi aprobarea *hotărîrilor*, te obține acordul ministerelor, se corectează exemplarul pentru înfățișare la majestatea sa; iar *împuterniciții* pot *astfel* întregi *cercetarea* lor în această *priviință*, parte în *praciivă*, parte în teoria ” Transilvănenii Moise Lupu și Mia nu vorbeau așa, ci ocoleau un astfel de vocabular; rudele lor sibiene, socotite de autor ca aparținînd poporului, vor face la fel, pe cîtă vreme diformările sînt atribuite de el funcționării sau intelectualității lipsite de spirit critic.

Duiliu Zamfirescu își pusese încă de mai înainte problema acestui grai și, într-o scrisoare către Maiorescu, din 13/25 iun. 1898, pe cînd terminase romanul *în război*, își expunea sumar punctul de vedere în problema unor excese „ardeloniste”, asupra cărora avea să revină explicit în articolul *Romanul și limba română* și mai ales în *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*. Deocamdată, în menționata scrisoare, el era cu totul rezervat față de părerea favorabilă a criticului, privind capacitatea dialectului bănățean de a putea exprima literar o acțiune întinsă, mai cu seamă a unei cînd se urmărește să se obțină „rezultatul colectiv al românismului”, adică o limbă românească unitară, pe tot teritoriul locuit de români. „Noi trebuie să lăsăm urmașilor o limbă în care să se miște liberi, limba vie a graiului nostru, fără expresiuni moarte, împrumutate din cronicari, fără curiozități dialectale” — spune scriitorul, cu o dreptate relativă, căci prezența echilibrată a unei vorbiri cu elemente cronicărești — nu neapărat moarte — sau dialectale, nu dăunează limbii operei literare, ci îi sporește capacitatea de sugesție. Creangă o dovedise, la fel va face Sadoveanu, ofăcea Slavici, cu care Duiliu Zamfirescu nu era însă de acord, și din păcate toată teoria sa, nu lipsită de o

anumită justete de principiu, e domnată de un subtext polemic pătimaș, împotriva autorului *Morii cu noroc*, ceea ce-l duce la exclusivism și aparentă lipsă de nuanțare. „Negreșit că noi suntem mai banali decît frații de dincolo în graiul nostru — adaugă scriitorul. Bar tocmai banalitatea aceasta este dovadă de o absolută comună înțelegere între toți românii din regat și din ea va ieși, printr-un procedeu de eliminare, limba clasică a românilor.” Chestiunea aceasta va face obiectul unor interesante observații și analize în articolele amintite — prea pătimașe, din păcate, sub aerul lor de generalitate — și, într-o măsură, în *Lydda. Scrisori romane*, la care scriitorul lucra în perioada cînd scria rîndurile de mai sus.

63 — „Buba românilor de peste munți”, cum spune Mia despre biserica unită, constă în faptul că amestecul de ortodoxism și catolicism al acestui grup rîndurii făcea mai lesnicioasă influența oficialității maghiare (catolică) decît în rîndurile celor rămași ta ortodoxie. Existența unor deosebiri de religie în rîndurile românilor făcea ca și anlivitățile culturale, și cu atît mai mult întreținerea unei acțiuni politice naționale, să fie într-o măsură stînjenele-

64 — Legătura „vieții naționale” cu biserica era mai puternică ia ortodocșii transilvăneni, întrucât constituia unul din factorii unificatori cu românii din Muntenia și Moldova. Biserica unită, reprezentată și ea un astfel de factor cu substrat politic național, cu toată apropierea ei de pozițiile catolicismului oficial. Incit, întărind biserica ortodoxă și cea unită în Transilvania, însemna implicit adoptarea unei atitudini politice, integrarea în mișcarea națională de eliberare de sub dominația străină și pentru revenirea la România.

65 — Mia se referă la rolul cărturarilor transilvăneni de felul lui Gheorghe Lazăr, Simion Bârnuțiu, Aug. Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, veniți la București și lași și participând aici la mișcarea culturală. Dar afirmația eroinei este desigur exagerată cind susține că numai datorită transilvănenilor s-a înlăturat limba grecească din Muntenia și Moldova și s-a introdus cea românească, întrucât mișcarea națională din aceste provincii era — încă de secole — în plină avânt, iar limba comună dobîndea teren încă de mult în domeniul culturii. Mia pornește mai ales de la extinderea pe care a luat-o în principate române unite curentul latinist, datorită unora din corifeii Școlii ardelenilor refugiați dincoace de munți, în fața valului de persecuții la care erau supuși. Cuvintele ei trebuie deci privite în latura lor simbolică, nu ca un adevăr istoric integral,

66 — Nepotrivire evidentă: aici oamenii „strîngeai: maldărul de pe cîmp”, adică recolta, dar nu poate fi mai tîrziu de 1 sau 2 aprilie, de vreme ce eroii plecau din Italia spre Sibiu în martie. Inadverența este datorată, desigur, pauzei de un an în scrierea romanului, ajuns la jumătate (vezi și nota generală asupra romanului *îndreptări*).

67 — Prezența bustului lui I.C. Brătianu avea în casa protopopului român din Săliște o semnificație națională și cituși de puțin sensul unei aderențe politice. Brătianu fusese și el unul din promotorii politicii de sprijinire a mișcării naționale din Transilvania.

68 — *Ciocolii vechi și noi* — nu *Boieri și ciocolii*, aceasta e a lui Alecsandri.

69 — Primele versuri din poezia lui N. Nicolescu *O victimă*, invocate de scriitor și în poezia omagială închinată lui Maiorescu în febr. 1900. Dar personajele modifică puțin textul original, dovadă că scriitorul îl reproducea din memorie. Nicolescu spune:

*Albă ca ochii negri și dulce ca o fee,
Un cap blondin de inger pe umeri de femeie.*

Repetarea, de care se va vorbi numaidecît, a cuvîntului *blond*, e deci numai în conștiința autorului, căci Nicolescu spune în primul vers *albă*, nu blondă, rezervîndu-și epitetul pentru al doilea.

70 — Prima strofă din poezia *Vara la Jară* a lui Al. Depăreașanu.

71 — Mihai Viteazul n-a avut clară conștiința, atribuită de scriitor, a unității naționale a românilor, deși practic a înfăptuit unirea.

72 — „Teoria” care urmează, declarată de autor ca aparținînd notarului Zgurea e, dedată aceasta, în întregime a sa proprie. O înălțare

nim tale-quala în articolul din *Revista idealistă*, la UD an după apariția romanului în *Literatură și artă română*; formulările sînt uneori atît de apropiate între ele, încît este clar că un text îl parafrazează pe celălalt, nu numai în ce privește ideea, dar și în expresie. Cum nu e de crezut că un articol și-ar fi luat paragrafe întregi din roman, ba încă din dialoguri, rămîne să admitem că, măcar în parte, articolul fusese scris sau înaintea romanului, sau în spațiul anilor 1900—1901, cînd are loc lunga întrerupere în scris, mărturisită lui Maiorescu la 23 apr. / 6 mai acel an, în acești termeni: „Eu am rămas cu romanul meu la jumătate. E un an de cînd sufăr de amețeli și doctorii mi-au interzis orice fel de lucrare mai lungă” — deci și continuarea romanului.

Ideea că oltenii și transilvănenii reprezintă direct descendența latină, și anume venită chiar de la Roma, o găsim în articolul amintit, la începutul cap. II; acolo e explicată mult mai clar ideea deosebiri între lipul „brun” și cel „blond”, pe care o sugerează în roman Alexandru Comăneșteanu drept „teorie nouă”. „Oamenii bruni trec drept inferiori”, și de aici, spune el, consecința lipsei de „putere inventivă”, incapacitatea de a da artiști și poeți. Duiliu Zamfirescu se consideră pe sine moldovean, ca și eroul său, așa încît, ținînd seama de subiectivitatea sa cunoscută, nu putem erede că s-ar fi împăcat cu ideea apartenenței sale la o grupare „inferioară”; precizarea din articol rezolvă lucrurile: transilvănenii și oltenii, spune el aici, „sunt și unii și alții superiori moldovenilor în organizarea vieții practice, dar le sunt inferiori în atributele vieții ideale.” Scriitorul își declară el însuși, de atîtea ori, o dezarmantă nepricepere în „organizarea vieții practice”, încît din tot jocul de superiorități și inferiorități, expus în roman și articol. Înțelegem că el se înscriseră cu satisfacție pe sine între cei caracterizați de „atributele vieții ideale”, pe cîtă vreme Slavici, Coșbuc, oricît de latini — „romani de la Roma, crescuți în munții Carpați” — rămîneau destinați superiorității în treburile practice, într-ale politicii, nu într-ale artei și poeziei.

E «el puțin ciudată această naivitate a scriitorului, teza sa este evident artificială, ea avea să-i aducă în curînd mari adversități, la apariția romanului, apoi a articolului din *Revista idealistă* și, în sfîrșit, în 1909, cu prilejul discursului *Poporanismul în literatură*. Impregnat de toate ideile amintite, duse de data aceasta la limita lor extremă și afirmate cu o încredințare vrednică numai de un artist.

Un paralelism de teze și formulări între articol și roman, în replici aparținînd cînd notarului Zgurea, cînd lui Alexandru Comăneșteanu. iar uneori prezente chiar în relatări ale autorului însuși, poate fi urmărit, întărind de fiecare dată presupunerea că romanul le preia dintr-o primă elaborare a articolului. Astfel e deosebirea făcută de Zgurea între Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, de asemenea ampla expunere a lui Comăneșteanu despre tipurile „brachicefale” și „doli-cocefale”, sau cea a notarului despre geniul creator, apoi constatările și descrierile patetice făcute de scriitor ciobanilor în satul Poiana a afirmațiile lui Comăneșteanu despre lipsa artiștilor plastici la romani și spiritul lor de imitație în poezie față de greci etc. E interesant însă că, în articol ca și în roman, nu se conchide cu fermitate despre doli-cocefalia dacilor și a slavilor, dar scriitorul e mîndru „că mocanii din Vrancea și de pe Ceahlău, moldovenii de prin văi și de pe șesuri

sunt în parte blonți („în parte“, n.n.); că nu au spiritul întreprinderilor comerciale...; că în Vrancea și pe Ceahlău e leagănul poeziei populare românești...” etc. etc.

Mai interesant e că, într-o scrisoare către Maiorescu, din perioada cind ultimele capitole ale romanului apăreau în *Literatură și artă romană*, este răsturnată întreaga teorie despre contemplativitatea și finețea moldovenilor, în schimb are loc o anumită apropiere de spiritul „practic” al transilvănenilor — în care scriitorul viza mai ales pe Slavici. Deducțiile stabilite din perspectiva polemicii cu Slavici sufăr în scrisoarea aceasta o dezmințire categorică și dau teoriei lui Duiliu Zamfirescu un aer de totală aproximație, care, de fapt, salvează și articolul și părțile respective ale romanului de la caducitate, tocmai înscriindu-le între metaforele poetice, nu între lucrările științifice propriu-zise. Va fi, într-un fel, cazul unora din tezele etnografiei teoretice a lui Blaga de mai târziu.

„Curios e articolul lui Slavici din numărul din urmă al convorbirilor — își începe el scrisoarea — curios și nelogic în tălmăcirile firei lui Eminescu — dar atât de interesant, încât parcă de mult nu am cîștigat o proză românească mai emoționantă. E un accent de sinceritate ce străbate și deșteaptă în conștiință răsunetul unor adevăruri pierdute.

Slavici e pentru mine, de mai mult timp, o enigmă, în toată complexitatea lui sufletească, dar mai ales în felul lui literar de a fi” [scrisoare din 29 apr. / 12 mai 1902).

Ceea ce-i reproșează scriitorul lui Slavici, în construirea tipurilor sale de țărani, este „nota molcomă, aiurită”, adică poetică, notă care n-ar sta „în moravurile poporului românesc, cînd el, poporul, e pus în acțiune”, adică atunci cînd devine eroul literaturii.

Pornind de la premisa că esența sufletului românesc este „forma vagă a dorului”, scriitorul e mîhnit că prozatorii noștri — între care se situează și pe sine — „am creat pînă acum tipuri de români derivate din aceasta notă colectivă aprioristică”, și nu reprezentări ale unei ipostaze active a românului, părerea programatică fiind că „a venit, vremea să lăsăm dulcegăriile artificiale ale țărănilor amorați și blegi, și să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici și cinstiți, dacă nu vițioși sau sceptici, dar vii, cu voință și mușchi.”

Luat în înțeles absolut, dezideratul îngustează sfera de investigație a literaturii și scoate dincolo de granițele acesteia, de pildă, aproape toată populația rurală a povestirilor lui Sadoveanu. Privit însă din perspectiva scopului avut în vedere de scriitor, acela al realizării idealului național, căruia îi o închinat romanul, cerința e legitimă și justifică tipul sau tipurile cu care Duiliu Zamfirescu voia „să ia Transilvania”, pe care le pregătea pentru mari acte eroice. Extinzînd, putem deduce că „îndreptările” urmărite în această direcție ținteau la transformarea întregii societăți românești în sensul unor voințe active, gata pentru lupta în slujba unui ideal înalt.

73 — E vizat mai ales Coșbuc, trecut în adevăr din Ardeal la București; St.O. Iosif făcuse la fel, ca și Harie Chendi și, desigur, ca și Slavici. Pe Goga nu-l avea în vedere Duiliu Zamfirescu, acesta

abia acum își începea cariera poetică. În *Revista idealistă* va fi mult mai dur și mai precis la adresa lui Chendi și Coșbuc. Pe acesta din urmă îl va numi „poetul eroic în timp de pace al cronicarilor”, iar pe primul îl va acuza că a părăsit Ardealul pentru a veni la București „să se înscrie într-o bisericuță literară, de unde primește inspirații”. Scriitorul își exprima dezacordul cu cei care, abandonînd — cum spunea el — lupta dusă la fața locului pentru idealul național și trecînd peste munți, i se înfățișau „sub forma afit de antipatică și de falsă a profesorașilor de gimnaziu, a poezilor de gazele, a criticilor de gașcă.” Scriitorul e, desigur, în bună măsură nedrept, fiindcă cei vizați do el nu-și părăsiseră și idealul o dată cu plecarea din ținuturile natale, dimpotrivă, ei au dat o operă literară ce slujea — ca și a lui Duiliu Zamfirescu — același scop național și social.

Dar în roman el pune în gura frunțașilor sătești din Selișteea cuvinte, ca acestea-, „Gîndul îl avem noi neadormit, și lîră dînșii (e vorba de idealul național și de rolul poezilor, n.n.); iar cît despre faptele mari, ne-ar trebui mai întîi bărbați care să le facă și apoi cîmpoieri care să le cînte.” Din astfel de afirmații vor rezulta peste un an și mai bine tezele din *Revista idealistă*.

74 — Deosebiri între cele două tipuri umane, le găsim aidoma în *Revista idealistă*, însoțite chiar de precizarea: „am mai expus aceleași păreri fundamentale” — ceea ce o trimitere clară la romanul *îndreptări*.

75 — Iată aceeași teză în formularea din *Revista idealistă*: „Ceea ce mai e frapant în poporul român de peste munți este îndemnarea în ale comerțului, priceperea trebilor, învîrtirea a tot felul de afaceri, alergînd lumea, prin țara noastră, prin Rusia, și mai departe, și revenind pururea la obîrșie (cum fac și oltenii).”

IM — *Costobocii* locuiau în nordul Moldovei și în partea ei răsăriteană, dar autorul îi plasează chiar către centrul Daciei ca și pe *carpi* (carpodacii, carpini) și *teuriști*, cu toate că și aceștia erau situați mai spre nord și răsărit.

77 — *Appius Claudius Caecus*, patrician roman cu o strălucită carieră politică, în sec. IV—III î.e.n. (consul, tribun, censor, dictator). Mare organizator al vieții interne a cetății, a construit celebra Via Appia (351—310 î.e.n.). La bătrînețe a orbit — de-aci porecla Caecus (lat.; caecus = orb).

78 — *Gineas* (mort prin 277 î.e.n.), sftnic apropiat și demnitar al regelui Pîrrus al II-lea al Epirului, a fost trimisul acestuia la Roma pentru a propune pacea, în urma victoriei obținute de el la Heraclea (280 î.e.n.) dar dezastruoasă pentru el. Pledoaria solului, strălucită, ținută în senat, a rămas zadarnică, romanii dîndu-și seama de sensul și cauzele intervenției.

79 — „Un al treilea semn caracteristic al poporului român de peste munți este puterea cu care se înmulțește și se întinde în paguba

sașilor și chiar a ungarilor" - scria Duiliu Zamfirescu în *Revisia idealistă*. Extensiunea aceasta era înțeleasă nu numai în sensul creșterii demografice, dar și a capacității economice, prin cumpărarea pământurilor nobililor ce se ruinau, prin achiziționarea unor întreprinderi industriale și comerciale etc. „Astra” (Asociațiunea transilvănească pentru literatura și cultura poporului român), fondată în 1861, avea între scopurile ei, nemărturisite, și pe acela al sprijinirii inițiativelor de felul celor notate de scriitor în acest punct al romanului: obținerea de contribuții populare pentru plata nenumăratelor amenzi aplicate ziariștilor români sau altor oameni de cultură, cumpărarea de către unii a unor terenuri scoase în vânzare de proprietarii străini etc. În aceste direcții participarea „Ligii”, amintită în roman, era netăgăduită și explică necesitatea contribuțiilor bănești ale unor oameni ca Alexandru Comanășteanu.

80 – Formulărie pripită, ducind la o eroare de informație istorică: Mihai Viteazul n-a fost „ucis de bathorești” ci de imperialii aflați în slujba curții do la Viena și trimiși de aceasta împotriva „bathoreștilor”, recte a lui Bathory Zsigmond, care a fost înfrânt de ostile unite ale lui Mihai și ale generalului Basta la Gorâși.

Sumoul murit de scriitor prin tabloul voievozului-boier și cele ale iobagilor țărani e astfel întrucâtva zdruncinat, de vreme ce numai ultimii sînt victimele groșilor, nu și primul. Totuși, și unul și ceilalți au murit în luptele pentru libertatea națională și socială a secolului Transilvaniei, către care țintește sensul romanului *Îndreptări*.

81 - Altă eroare de informație, datorită conțutului pe care o face scriitorul între Radu al III-lea cel Frumos — frate cu viteazul Vlad Țepeș și domnitor în Muntenia între 1462 și 1474, dar reprezentînd politica turcească, deci dușman al politicii naționale a lui Ștefan cel Mare, izgonit chiar de pe tron de acesta - și alți voievozi cu numele Radu: fie pașnicul Radu al IV-lea cel Mare (1495-1508), fie Radu al VI-lea de la Afumți (1522-1529). Mai curînd el se referă la acesta din urmă, om (Jirte ambițios, bătăios, ca și Vlad Țepeș și Mihai Viteazul, ducînd nu mai puțin de 2J de lupte în scurta sa domnie de vreo șapte ori întreruptă.

82 – „Liga” nu era omorîtă, cum afirmă vajnicul luptător din seliște, însă, datorită sforăriei politice și mai ales invadării ei de către patriotarzi, doamne iară altă ocupație etc, prestigiul ei primise lovituri serioase; diferite grupări politice căutau să o folosească pentru a-și spori clientela, abătînd în felul acesta „Liga” de la obiectivele inițiale, care urmăreau unitatea tuturor românilor. În această fază „Liga” a început să constituie un obiect de satiră pentru Caragiale, și pentru un public mai larg, așa cum vedem că se sîntîmpîă cu generalul și cu Anna la începutul romanului, cînd rid de agitația prințesei Smaranda Dudescu, care descoperise brusc ~ în străinătate unde se născuse, crescuseși prin urmare vorbea „limbile străine mai bine decît propria sa limbă” — „că este romîncă și romîncă neaoșă, de neam mare, și se puse a vorbi numai romînește, a se ocupa de Ligă,

a da serate literare...” În măsura în care o ironizează, în aceeași măsură o și aprobă, apreciind „îndreptarea” ei — Urzic, totuși o „îndreptare” — ceea ce însă nu admite și intransigentul Zgurea, care ar dori acțiuni solide, răsunătoare, cu rezultate vizibile și fără compromisuri.

83 — Supărarea notarului în privința multora din cei ce traversaseră munții e cît se poate de justificată — nu rare au fost cazurile cînd refugiați transilvăneni, o dată ajunși la București, părăseau impulsurile prime de luptă pentru eliberarea provinciei lor, dăruindu-se cu totul luptei politice între partide. Firesc, potențialul lor de luptă pentru idealul național scădea sau dispărea, spre supărarea celor rămăși în posturile de onoare din Transilvania.

84 — Opiniile notarului despre activitatea politică de la București, despre partide și atitudinea lor în problema Transilvaniei sînt, după cum se vede, mult diferite de ale părintelui Lupu, expuse la începutul romanului. Alexandru Comanășteanu va remarca acest lucru o jumătate de pagină mai departe. „E curios însă că socru-meu vorbește altfel”, va spune el. Zgurea exprimă deci mai direct și mai fidel opiniile scriitorului, foarte critic în această vreme în ce privește politica națională și cea externă a diferitelor guverne. Mai multe scrisori către Maiorescu o mărturisesc deschis, „Impresiunea mea cetînd jurnalele romînești, este că noi nu mai avem mîntea în scaunul ei” (scrisoare din 18/31 aug. 1900). „Noi” — adică guvernul din acel moment, condus de un jurnalist: P.F. Carp, cu Al. Marghiloman la externe, și Maiorescu la justiție (de aceeași libertatea dea condamna cu ațta asprime „rodomontadele noastre și toată tralalaua asta de acțiune diplomatică” în chestiunea bulgaro-macedoneană (o lună mai tîrziu, cînd criticul va lua și interimatul Externelor, tonul scriitorului va fi mai potolit, cu explicații și propuneri). Ștefan Mihăileanu, profetor și publicist macedonean (1859-1900), conducător al revistei

1 ~ - / > **Chirilă Ildin** #v# PC
bulgar, ceea ce a provocat încordare între Bulgaria și România. Turcii instigau și pe macedoneni împotriva bulgarilor și pe aceștia împotriva românilor, sperînd în posibilitatea unei intervenții militare românești din care ei să aibă de cîștigat. Scriitorul este categoric împotriva întregii agitații, condamnînd asasinarea patriotului macedonean, dar declarînd ferm că incidentul face parte din rîndul actelor teroriste „triste și reprobabile”, însă de loc de natură a „răni adînc simțimîntul național.” El preconizase constituirea unui comitet de inițiativă în Macedonia (scrisoare către Titu Maiorescu din 18/31 aug. 1900), ceea ce de fapt s-a și făcut și ceea ce condamnă notarul Zgurea în roman. Lucrurile s-au mal potolit o dată cu venirea lui Maiorescu interimar la externe, Al. Marghiloman plecînd diplomatic în concediu, pentru a lăsa colegului său mai vîrstnic și mai înțelept să potolească asperitățile, care merseseră pînă la rechemarea reprezentantului diplomatic român de la Sofia. Ceea ce a urmat au fost acțiuni de propagandă culturală între aromâni, care nu au dus decît la înființarea unor școli, la oarecare drepturi obținute de biserică, dar și la crearea unor grupări, reprezentînd partidele politice de la București. La aceasta se referă

îndeosebi Zgurea cînd acuză pe cei ce „v-ați viril coada în Macedonia, împărțind lumea în tabere.”

Notăm aici o identificare a personajelor centrale din această parte a romanului *Îndreptări*, tocmai pornind de la ideea reproducerii, mai mult sau mai puțin exacte, a opiniilor lui Zgurea, care a avut un model real, urmat probabil destul de aproape de autor. În realitate el se numea Nicolae Henț (sau Hențiu) și în sat i s-a ridicat ulterior o statuie. Protopopul Stamate se numea Droc, iar episcopul era Ion Meșianu, la 1900 în vîrstă de 70 ani. Precizările sînt făcute de presa sibiană la 1909-li, îti cursul polemicilor cu scriitorul, după discursul de recepție la Academie-

85 — *Alvinț*, numele unguresc al orașului Vințul de jos (Alvincz), atunci cu o vestită închisoare, adăpostită în corpurile încă neruinat ale urnii veclii castel feudal.

A N N A

Convorbiri literare, XL, 3—9, martie-septembrie 1906 și XLIV, 5—10, iulie-decembrie 1910.

În revistă titlul este: *Ceea ce nu se poate*.

Apariții în volum în timpul vieții autorului: Ed. I — Alcalay, 1911; Ed. II — „Biblioteca pentru toți”, nr. 1010—1011, Ed. Alcalay f.a. (dar probabil 1919, întrucît numărul 1000 al colecției apare în 1918, la sfîrșitul anului sau la începutul celui următor).

PREFAȚA LA EDIȚIA ÎNTIA

În volum poartă semnătura: *D.Z.*

1 — Criticii „ignoranți și de rea-credință”, la care se referă aici scriitorul, sînt întruchipați desigur de cei de la *Viața românească*, protagoniștii polemicii din 1909, în chestiunea discursului *Poporanismul în literatură*. Ilarie Chendi, în acea perioadă la *Luceafărul* din Sibiu, e vizat de asemenea. Apropierea „obligatorie” pe care o vor face acești critici cu *Anna Karenina*, nu lasă nici o îndoială cu privire la adresa săgeții, fiind știută admirația lui G. Ibrăileanu pentru eroina tolsloiană. Dar nu autorul adevărat avusese rolul principal în violenta dispută cu H. Sanielevici, deci se săvîrșește întrucîtva o nedreptate, nu prima-’etrecută în aprigul schimb de focuri de atunci.

Articolul lui Ibrăileanu, *Anna Karenina*, care începe cu fraza: „Fără îndoială că nici un roman din literatura universală nu întrunește atît de multe și variate însușiri ca *Anna Karenina*”, apărea în numărul 4/1911 al revistei *Viața românească*, adică aproximativ în momentul cînd Duiliu Zamfirescu își scria prefața romanului său *Anna*.

Ca și *Tănase Scatiu*, carp era mai mult un capitol de trecere intri; *Viața la țară* și *Ia război* — romanele socotite de scriitor fundamentale în ciclul respectiv — *Anna* sau *Ceea ce na se poate* este un interstițiu erotic între primul roman al noului ciclu proiectat, *Îndreptări* și între ceea ce trebuia să fie romanul înregistrării *țării*, nemaiscris de autor, dar purtat în minte ani de-a rândul, până la moarte. Mihai Comanășteanu în primul ciclu, Alexandru Comanășteanu în al doilea, străbat în chip asemănător un spațiu populat numai cu nestatornicie în dragoste, înaintea aflu drumul unor fapte mari, pilduitoare. Pentru Mihai Comanășteanu, eroul de la 1877, acestea au devenit cunoscute cititorului, astfel că întâmplările intime anterioare — în *Tănase Scatiu* numai sugerate, dar consumate amplu în primele capitole din *In război* — deveneau un element frivol, de-al doilea plan, potențind chiar mai bine, prin contrast, linia principală a personajului; pentru Alexandru Comanășteanu, întreruperea destinului său literar chiar în pragul înfăptuirilor pentru care scriitorul îl pregătea, îl lipsește de aureola dobândită de înaintașul său. Insa rolul acestui al doilea erou central din ciclul Comanăștenilor nu era eșrji de puțin mai mic în concepția lui Duiliu Zamfirescu, după cum o va spune «l însuși, între altele, în prelata ediției a patra din *Viața la țară* (1914): „Firul conducător al acestor cinc lucrări apare astăzi destul de limpede: voiam să întorc dragostea românilor către pământul lor din valea Dunării, și, cu ei, să iau Ardealul. Cine a cetit *Îndreptări* și *Anna* a înțeles că pregăteam pe tânărul Comanășteanu pentru acest stîrșit. Trebuia să^eriuai 6-lea și cel din urma volum...” Inc.1 din *Îndreptări*, personajul era numit de scriitor „erou”, deși faptele lui, încurcate între ițele amorului, nu-i dădeau de loc dreptul la astfel de titlu, dar Duiliu Zamfirescu mingia cu stăruință propriul proiect final și fii denumirea îi apărea firească — astfel că i-o dădea cu anticipație.

Dar totul rjm în e o promisiune și romanul proiectat nu se încheagă, între altele și pentru că, în momentul terminării *Annei*, scriitorul nu avea cum să vadă concret cum putea fi „luat Ardealul” cu tineri permanent înamorați ca Alexandru Comanășteanu, și cu femei permanent înamorate de el, ca Urania, Berta, Anna Villară, Natalia Cântă, Elena Milescu. Istoria însăși nu adusese în fața scriitorului încheierile rîvnite, deci, dincolo de intervenția spontană, mai mult temperamentală decît rațională, în conflictul permanent dintre transilvănenii asupriți și oficialitățile imperiului austro-ungar, soldată eu o arestare - cea din linalul romanului *îndreptări* — eroul nu are și nu promite nimic din lumina pe care scriitorul o proiectează asupra-i. Ba chiar și acest episod, care nu putea să nu devină pentru personaj prilejul unei zguduiri interioare, a unui proces de conștiință, nu * încă speculat artistic, în *Anna*; îl întllnim aici pe Alexandru Comanășteanu, eliberat din închisorile imperiului, fără o singură referire măcar la împlinirea străbătută — nici la el, nici la personajele din jur. Poate mențiunile fugare despre participarea lui la „Ligă” și la unele nedefinite comitete să închipuie consecințele episodului respectiv. Ceea ce pare a fi neîndoios, din această cauză. * că romanul

Anna s-a alcătuit după alte coordonate și proporții detil cele proiectate inițial, e>capadele erotice orupind un loc mult, mai marc decît li se rezervase și devenind prin ampoare ele inșele un roman, altul decît cel întrevăzut, dar, în orice caz, un roman în continuarea celorlalte, cu eroi comuni.

Correspondența scriitorului ne dă oarecari informații asupra acestei ajustări ulterioare a proiectelor; mult mai elocvent este chiar programul inițial fixat de scriitor pentru acest al doilea roman din noul ciclu, început cu *Îndreptări*, program aflat în sibița de plan, păstrată, din fericire, alfitiui de primele 64 pagini ale manuscrisului, cele apărute în *Convorbiri literare* în 1906.

Publiciud *Îndreptării*: în *Littratară și ană română*, Duiliu Zamfirescu le Întrerupea cam brusc, lăsînd finalul suspendat, ncccncludent pentru ceea ce, desigur, îl anunțase și pe N. Petrașcu, nu doar p” Titu Maiorescu, că va fi romanul (adică despre Transilvania).. N. Petrașcu și a și manifestat, se vede, sv-ipriza i« fata im.i final prea timpuriu, care-i și sosise cu mori întirzieii, iu doze inn.i, astfel că, deși cam de proporțiile lui *Tănase Scatiu*, publicat la timpul său numai în patru numere în *Convorbiri*, *Îndreptări* se lungise pe nu mai puțin de șapte numere. Oprirea romanului putea fi în teipretaiS deci ea un folde„refuz diplomatic” *ti I* <olaboării în contine.ar.; ia *Literatură*. și; *artă română*, urmarea lui fiind rezervată *Convorbirilor*. Cel puțin.

ada rctese cum raspunsul scriitorului: „A doua scrisoare (a lui N. Petrașcu, n.n.) m-a făcut să zîmbesc cu întrebarea: «E vreo diplomație în miiile?» Nu dragă nu e nici o diplomație, si nu mă mai bănuie, cî nici nu r- drept și ni.i nu sade frumos. Ajuși la vîrsta noastră,, fîpcare din noi are, dacă nu o onestitate fiurnală, pudoarea cel puțin, a onestității. Ți-ani dat romanul [*Îndreptări*, n.n.) să-l publici, fiindcăs am socotit C.L sfortările d-talc de a duce revista înainte merită să fie susținute. Pentru ce l-aș Întrerupe astăzi, dacă nu pentru o cauză coi^IKutha a lui?

În mîntea mea el se continuă încă mult — prea mult pentru un singur volum — deci urmează să fie tăiat în două, iar din partea a 2-a nu am nici o linie gata” (scrisoare din 8/21 iunie 1902).

Aceasta e și cea mai veche mențiune concretă, mai precisă, despre un roman rare să conflișuc *îndreptările*, im-heiate în revistă — nui și la apariția în volum! — cu mențiunea; „Sfîrșitul voi. I.” Spusele lui Duiliu Zamfirescu *Îndreptătesc* presupunerea că proiectata „r. arte a 2-a” a romanului publicat încă nu trebi.e identificată tu acttalul *Ann<r*, ci eă trebuia să fie ridicarea la un potiііііal superior, „de idealitate” cum ar fi spus scriitorul, a „îndreptării” prin care eroul erouu său, ajuns în închisorile habsburgice — adică ceea ce îi vestise lui Titu Maiorescu în scrisoarea din 13/25 nov. 1899: „Eu mîngii de multă vreme un roman prin Bucovina sau Transilvania”.

Un roman cum o *Anna*, caic să urmărească soaіla ftmeilor dini primul ciclu, modul cum s-a desfișuiat viala lui d/ j £ 1S;7, s-a ivit deci ca o pauză necesară, ca un corelativ u> afectivitate intima, între expunerea problemei idealului național, din *îndreptări*, și rezolvarea lui dorită de scriitor: întregirea hotarelor. Aceasta i-o spunea lui Maiorescu la sfîrșitul lui 1905: „Dacă este mare lips-i de manuscris,

pot trimite chiar acum începutul romanului; la din contra sunt mulțumit să înceapă publicarea cu numărul de la 1 martie.

Ce este el? E, direct, urmarea la romanul *îndreptări* {și, indirect, la celelalte: *Viața la țară, Tânase Scatiu și în război*} și veriga ce va lega pr toate acestea cu cei din urmă, care *cel din urmă*, va fi ce va fi, adică lupta pentru scoaterea Transilvaniei de sub jugul unguresc" (scrisoare din 15/28 nov. 1905). Deci, la această dată, planul romanului era definitiv fixat și el nu cuprindea încă partea esențială a noului ciclu, ce va fi anunțată în termenii următori, în aceeași scrisoare: „Eroul meu de astăzi (un Comăneștean, nepot al celui mort în *Război*) își desfășură facultățile sufletești în răsfrirarea dragostei, înprăștiind în jurul lui, ca un generator de lumină, căldura simpatiei lui personale (de care am nevoie mai tirziu, când va merge să răscoale Transilvania).”

Scriitorul însuși avea anumite îndoieli în privința extensiei date amorurilor lui Alexandru Comăneșteanu, căci iată ce-i scrie lui Titu Maiorescu, chiar în timp ce romanul se publica în revistă: „Dar eu romanul din *Convorbiri!*... Caspita! Devine o r-upăială universală îmi trebui

romanul se afla abia în proiect, și aceasta, când -l era la jumătate se petrecuse o modificare substanțială a structurii lui; pe parcursul elaborării acțiunii, o serie de fapte referitoare la evoluția eroului în direcția idealului național se diminuaseră amenințator sau chiar ieșiseră din atenția scriitorului, în aceeași scrisoare către Titu Maiorescu, din 15/28 dec. 1905, este transcris un scurt pasaj din roman, considerat de scriitor drept fundamental pentru sensul întâmplărilor — relatarea unei formulări a Annei, în primul capitol, cu privire la bărbații cure „pot Sj iubească d'idatit mai multe f'mei", fără a fi, totuși, prin aceasta „moi fericiti dect femeia caic iubește un singur bărbat”.

În continuare este citat ultimul paragraf din planul inițial, «uprinzînd și un grup de elemente care, în forma finită a romanului, nu mai figurează sau apar cu nuanțe și cu intensități diferite. Intrucît comparația între prima fixare concretă a liniilor romanului și rezultatul final este revelatoare, nu numai pentru cartea de față, ci în general pentru maniera de a scrie a lui Duiliu Zamfirescu, transcriem în întregime, și cu toată prescurtările autorului, acest plan, redactat, după cum arată manuscrisul, nu dintr-o dată în toate componentele lui:

Parg. I. Masă la gener. Elena Milescu, Anna, Smaranda Dudesiu și nepoata generalului, Uranie Voukos, greci bnași de la Odessa și Paris. Sosește cipit. Alex, Comăneșteanu. D^scrier^a eroului. Emoțiuno în femei Sosește gl. Villarâ și Timoleon Voukos. G&neraiul Villarâ zeflemiseșle pe Anna și pe Mia că sunt înamorate de Comăneșteanu; ride și de sine că și el e în aceeași stare sufletească.

Scrisoarea Annoi la regiment. Geloasă,

Parg. II, Ieșind de la Club, generalul duce pe Comăneșteanu la Berliia. Acolo găsesec pe neamțul, flautist la o orchestră, amant t

Berthei, care admite pe general dar e gelos pe Comăneșteanu. Muzica aceștia. Farmecul lucrurilor și puterea lor asupra oamenilor. Neamțul găsește pe Com. la Bert ha și vrea să facă scandal. În '4s--ază niște picioare în spate. Se plînge generalului și provoacă pe Corn. la duel. Explicație ciudată între general și Corn. Duelul cu neamțul, rănirea acestuia și părăirea de rău a lui Comăneșteanu. Simpatia neamțului p. Comăneșteanu.

Parg. III. Disperările Annei- Scrisorile ei. Intre Alina și Mia. Nedomirirea Annei de calmul nevestei.

Parg. IV. Mia. Viața ei. Copilul. H^târî>-a de a ple a la țară.

Parg. V. Elena Milescu. Contemplativitate și viață id>al. Corn. la Elena. Liniștea acestuia în amintirile Elenei. Trecutul- Comăneșt. și Milescu. Fericirea Elenei de H-1 vedea p^tînăr. (Acest „paragraf” e adăugat ulterior. Cel ce urmează p'artă tot nr. V și e vizibil din prima formulare a planului, n.n.)

Parg. V. Un bal la Prania Voukos. Corn. și Smaranda Dudescu. Aprinderea poetică a aceștia și fericirea ei.

Destăinuirea extravagantă cu Urania Voukos și destăinuirea aceștia cu Anna VilJară. Furiele Annei.

Parg. VI. Comăneșt. pleacă la țară, [ntîlnește la gara pe Urania V. Urania pledează cauza Annei și zeflemisește pe Corn. Nu pot vorbi liher din cauza persoanelor din vagon. Urania s^ aprinde. Se dau jos la Ploiești, unde, vorbind, pierd treimi. Pină la așteptarea altui tren se primbla prin oraș. Prania, luat'i cu asalt, rezistă și ride. În trenul de persoane în caru se urcă nu-i nimeni. Catastrofă.

Parg. VII. La țară. D-rul Damian. Fericirea și viața acestuia cu copilul, între tată și fiu.

Parg. VIII. Mia, rezistenta ei. Cedarea. Scrisorile sperate ale Annei, cîrn a aflat petrecerea (a Ploiești cu Urania. Suferințele Annei. Plecarea lui Corn. la Buc. Secii;* cu Anna.

Parg* IX. La țară (la Comănești). Intre Mia și Dr. Damian. Destăi. Miei. Mia vrea să plece în Transilvania dar se teme de talu-său. Doct. o îndeamnă să plece și scrie părintelui Lupu că el trimite pe Mia, Disperarea Dr. de a se despărți de copil- Din nou între tată și fiu

Parg. X. Tar Elena Milescu. Corn. la Elena. Discuții și disperarea lui Comăneșt. de a voi să îie un om cumsecade și de a nu putea. Poveștele Elenei de a-și aplica energia și puterea de atracție în altă direcție, de a face politică. Liniștea și fericire deplină nu se poate decât atunci cînd cineva a fost foarte nenorocit. Elena se emrîțiofie^ză și <ade pe pieptul lui Comâm-st. Nedomirirea acestuia și revenia ea îrt sine a Elenei. Cuvintele ei. Nevoia de poezie și de id^al în omenire. Bărbații ce reprezintă poeria și idealul. Melancolia și nefericirea lor, cînd au inim>a. Ultim>) îndemnal Elenei către Comăneșteanu de a se duce să aducă pe Mia înapoi și a-și închina viața l'mei rauze nobile, bunăoară dezrobirei românilor.

Deosebirele cele mai importante între proiect și roman stau 1> raporturile lui Alexandru Comăneșteanu cu sîi'ia sa. Tot ce privește;

acest capitol al acțiunii a fost lăsat la o parte sau amnat pentru viitorul roman. Poate tocmai plecînci după Mia, personajul, zguduit în urma întîlnirii cu Elena, ajungea „sa răscoale Transilvania”, cum se anunța în scrisoarea din 15/28 dec. 1905 către Titu Maiorescu. Au fost înlăturate — sau aminate — confruntările dintre tată și fiu și întreaga simbolică revenire periodică la Comănești, locul care sintetizează pentru Duiliu Zimfirescu permanențele populare din romanele sale. Alexandru Comăneșteanu trebuia să trăiască o dramă intimă intansă, ramplătată din slăbiciunea lui în fața tentațiilor omenesști, dramă multiplicată prin plecarea soției, prin lecția pe care i-o dă Elena, întorcîndu-l spre sensuri înalte ale vieții. Înlocui acestei drame și în locul pilduitoarei conduse a Elenei, din finalul planului, romanul aminunțește și extinde amorurile tînarului — „ceea ce este bolnav în tîrpidudinea prezentului”, cum spune scriitorul în prefața cărții. Scansle de încheiere de la Sinaia, cu Alexandru Comăneșteanu și Urania Vuko3, plecarea Annei și a Bertei în urmărirea lor, fără teama ridicolului, amîndouă orbite numai de dragoste, și întîlnirea celor două surori, Eterni și Anna, și una și cealaltă unite acum într-o singură dramă, a iubirii fără speranță pentru același bărbat, mai tînar decît amîndouă eu cincisprezece ani — măsoară în adevăr o coborîre generală către turpitudine, cum spune Duiliu Zamfirescu în prefața romanului. Un s'ns critic e=te den implicat în această țesătură d; poteațe siiltefești irosite fără folos. El rezultă mai ales dm r^ilruntarea romanului cu proiectul inițial mai puțin din formula lui finită. în loc să fie efectiv oglinda critică a unei lumi lipsite de ideal, romanul se prezintă cititorului, la o lectură curentă, mai mult ca o construcție ușoară, cronică lipsită de ideal a unei lumi mondene, comune.

Și totuși, un sens mii adînc, o filozofie a virstelor umane cu caracteristicile lor, verificate și pe lumea din jur dar și pe propria-i persoană, a intenționat scriitorul chiar aici, așa cum rezultă din corespondența sa. Disponibilitatea erotică a scriitorului însuși, crescută în p2rioadă 1896 — 1897, cînd se închegau romanele *Tănase v'aiiu* și *Îi război*, iiepe a oscila tot mai mult. îndată după împlinirea a pîlrucaci de ani, cînd către o sublimare ce idealiza dragostea, inu-tînd-o în zonele cele mai pure, cînd către o coborîre la realitățile cele mii terestre. „Trebuie să vă fac aici o mărturisire, îi scria lui Titu Maiorescu la 2.' aug. / 4 sept. 1904; parcă de la un cîrd de vreme încep să mă simt ușurat de povara nevoii de a iubi... Să fie acesta scm'iul pozitiv al declinului, sau aurora unei liberaliuni sufletești definitive?"; dar aproape un an mai tîrziu, constatînd că „deși pyrul alb înii scoate sufletul, tot se mai țin blestemățiile de capul meu” (scrisoare către Titu Maurescu din 2'15 mai 1805K aven astfel de «futii, care prevesteau furtunile amoroase ale eroului și eroinelor dm *Ceea ce nu se poiU*: „Trce vremea, se ridică nouri, se întuneacă. Ce admo omenesc este Gosthe cînd întinde brațele după tinerețe (refernra o la dragostele tîrzi ale lui Gaethe, cel de după 50 de ani, pentru lini-rmie Ctiristine Vulpius, Minna Ilcrzlieb, Maiianne von Willomcr Și JJirique von L'vetzow, n.n.f. Cred că noi nu plîngempe cea trecui'i, dar pe cea ideal viitoare, fiindcă, în adevăr, sufletul întreveđe puțința unei renașteri, cu de la sine putere, ca la acele focuri de artificii, care

fiecare se aprind de mai multe ori în spațiu, pînă se sfîrșesc înl-ro stea fugară pe cer.

Ați băgat, de scamă rit de simplu lumea colectivă rămîne tînară, cit de multe femei frumoase umblă pe drumuri, ce veeinică reînnoire de dorințe se propagă în spațiu.

Ei bine, pot cu zice că toate astea nu mai sunt pentru minei'1" (scrisoare către Titu Maiorescu din 24 iul. 190.ii- Brațele unui poet întinse „după tîneret e", nu una trecută, ci cea viitoare, „veșnica reînnoire de dorințe", multiplicată ca „focurile de artificii" repetate pînă cînd se sublimează într-uti ideal suprem, superior, fie el și trecător - „o stî'a (ugară pe cer" — iată exprimat, înl-ro cascada de metafore, un sens i;omplex al eternității iubirii, indiferent de virste și de categorii sociale, ci în Ir o dezlănțuită și continuă tinerețe a simțurilor. Primele romane ale ciclului relevaseră la Sașa și Elena Milescu o dragoste de altă natură, o dragoste a căminului, a familiei — ca la Mia din noie rommie — polemizînd cu literatura erotismului violent: „De unde toate încercările noastre de romane și romanele urmează încă mai departe cu exploatarea notei erotice, în *Război* (de altminterie și în *Viața la lard*) se răsplndcște o suavitate infinită din bliudele chipuri ale Elenei, Sașii etc." (scrisoare către N. Petrașcu din 4/16 mai 1398).

Însă chiar în război trebuia să facă Inc și pasiunilor arzătoare, de exemplu în rivalii a tea Natalia-Anna; astfel de iubiri vor continua și în *îndreptări*, iar în *Ceea ce nu se poate* vor ocupa aproape exclusivitatea planurilor cărții. Și totuși, deși pătimașe, aceste iubiri s'nl pure, nu din familia celor romwliee din prima fază a scriitorului, ci oarecum cavaleresști, cu o discretă interpretare modernă a atmosferei legendelor donjuanești. Numai prin patima devorantă, posesivă, egoistă, răzbunătoare a Annei, ele se mută în seria clasicismului, racinian sau shakespearean.

Iubirile concentrate, ca de un focar, de Alexandru Comăneșteanu sint .li cviștiința scriitorului tjt atîtea argumente ale encr.'i'i lui latente, m-nîte să s« convertească într-o murgură mare pasiune viitoare. — ac.ieu a luptei pentru dezrobirea fraților săi.

Cînd au loc întîmplările din *Anna* sau *Ceea ce nu se poate?* Juedicînd după vîrîta copilului Miei, încă mic, le putem situa la aproximativ doi-trei ani după cele din *îndreptări*, acestea plasate de noi după 1895, dar înainte de 1900. Cum Elena Milescu îi vorbește lui Alexandru Comăneșteanu despre trecerea a 20 de ani de la moartea setului ei, iaseamnă că faptele noului roimiu s-ar situa prin 1897 sau CMva mai tîrziu dar, probabil, tot nu după 1900. O situare mai precisă în timp trebuie, s't o socotim după cele două mențiuni din roman, prima referitoare la trecerea unui an de lu un concert al tînarului Eoescu, a duna privind o trupi. nemțescă opbr-r-tă care dădea spectacole la teatrul liric (și relatarea unuia din eh-, văzut de generalul Vi Ilară). Pe această cale ajungem la anul 1895.

Gio^rafiia romanului nu mîi are nevoie de alte precizări în afara celor date de autor.

Problematika gmerată siniplificîndu-sc față de cea proiectată inițial, elaborarea ar fi trebui să nu cunoas'-a dificultăți deosebite,

astfel ci, o data început lucrul, ar fi fost normal ca scenele să se fi înșiruit cu relativă repeziune, de care se și bucura față de Titu Maiorescu: „Am început a scrie cu o căldură, în care se topește mizeriile vieții” (scrisoare din 15/28 dec. 1905). Acum avea gata începutul, care se publica în numărul jubiliar, triplu, scos cu prilejul intrării în al 40-lea an al *Convorbirilor literare*, în martie 1906 — apariție festivă a revistei la împlinirea a 4 decenii de demnie a lui Carol I — și va continua pînă în septembrie același an, cu primele șase capitole. Este însă cu totul inexplicabilă întreruperea de aproape patru ani, pînă la reluarea publicării (mai 1910). Normal, trebuie să presupunem, elaborarea cărții nu era terminală, poate tocmai din cauza modificărilor față cu planul inițial. Lucrul e atestat de faptul că, din manuscrisul romanului se păstrează numai primele 63 pagini, adică exact cele șase capitole apărute în 1906, deci cele care au constituit un lot întreg — nu și cele ulterioare cu patru ani, care se vor fi rătăcit din scrisoritură se alia el însuși în țară). Alături de aceste prime 63 pagini existente, figurează și o a 64-a, începutul din 1906 al capitolului șapte, care avea să fie continuat în alt chip la reluarea din 1910. Iată primele rînduri, părăsite, care arată cum ar fi trebuit să continue romanul în 1906. „Cap. VII. De cîteva zile Comăneșteanu nu mai fusese pe la Anna. Fără nici un gând rău, ci numai prins de treburi, o uitase. Regimentul, afacerile lui personale, mai clubul, mai aghiută — Anna se odihnea în umbra celor fără ființă.

Ea simțea, ca toți cei ce iubesc...” — și manuscrisul se oprește. În versiunea dusă la capăt a capitolului — în 1910 — încep să capete extensie tocmai „afacerile personale” — amoroase — ale eroului, adică se petrece abandonarea definitivă a laturii politice, naționale, din proiect, amănarea ei pentru un roman ulterior, întrevăzut desigur încă de pe acum, de vreme ce aflăm atât de ferm înscrisă pe manuscrisul *îndreptărilor* intenția a două romane următoare acestuia.

Revenind la cauzele Întreruperii de patru ani, vom observa că numai *Lydda* va cunoaște o situație oarecum apropiată, dar aici era vorba mai puțin de un roman și mai mult de un ciclu epistolar, la care continuitatea număr de număr nu e pînă întru-atît obligatorie, iar pentru *Lydda avem* mărturia certă că textul nu se afla scris. Nimic asemănător în cazul romanului de față, nici o deosebire de ritm de tonalitate mare capitolul aparut în 1906 și este din 1910, că în *îndreptărilor*. Modificările de substanță, prin raport cu planul inițial, începuseră să fie operate chiar din primele șase capitole, deci ar fi natural să presupunem că nu ele explică intervalul celor patru ani în publicarea romanului. Și totuși altceva decît „o cauză constitutivă a lui” — cum se exprimase scriitorul către N. Petrașcu — nu pare a fi fost la mijloc (vreo stricare a relațiilor cu Titu Maiorescu sau cu revista) de vreme ce, în tot acest timp, numele său apare frecvent în *Convorbiri literare*.

Rămîne să constatăm totodată și spațiul apreciabil care separă romanul *Anna de îndreptările* anterioare, mai mare decît între romanele de pînă acum. Acest spațiu crește și mai mult dacă-) raportăm la *în război*, din a cărui substanță romanul *Anna* se trage mai direct, decît din *îndreptări*. Acolo, moartea lui Mihai Comăneșteanu făcea să rămînă suspendată situația femeilor, așa cum constatase cu umor

Titu Maiorescu și cum replicase, cu nu mai puțin umor, Duiliu Zamfirescu însuși. Atunci, personajele feminine din roman, cu excepția Elenei Milcîții, îi apăreau scriitorului „banale... de duplicitatea instinctivă a sufletelor lor” (scrisoare către Titu Maiorescu, din 30 oct. / 11 nov. 1897). După un deceniu, el relua, într-o formă desigur schimbată față de cea care ar fi putut conține totuși alunei, tocmai această „duplicitate instinctivă”, în romanul *Anna*.

Dar, cum s-a arătat, totul nu era decît „veriga ce va lega pe toate acestea cu cel din urmă” — din care însă Duiliu Zamfirescu n-a mai apucat să scrie decît primul capitol, și ai'ola profund modificat față de proiectul inițial.

V a r i a n t e

- p. 526, r. 37 — nevestă-sa. Nu avea și ca un bărbat? (ed. 1911).
 p. 531, r. 4—5 — cuviinței adevărate, îți... (ed. 1911).
 p. 555, r. 9 — citania unei cărți: „nimeni (ed. 1911).
 p. 561, r. 29 — femeii deodată aduce (ed. 1911).
 p. 565, r. 17 — ic cred din jirmonic (*CL*. ed. 1911).
 p. 574, r. 35—36 — români. Ei admiră (ed. 1911).
 p. 586, r. 15 — mută. Iși răsturnă (ed. 1911).
 p. 586, r. 13 — Certa ora prăpastia (ed. 1911).
 p. 589, r. 38-41 — ordinul d-voastre. — Vă temeți (ed. 1911).
 p. 597, r. 2 — nebulia ei: gelozia (ed. 1911).
 p. 597, r. 35 — preocupată.
 — 8c poate (ed. 1911).
 p. 597, r. 15 — mai puțin, S J U nu te-ar înșela (ed. 1911).
 p. 600, r. y — amesteci prea multe (ed. 1911).
 p. 600*, r. 51 — iubind și pe (ed. 1911),
 p. 612, r. 28—32 — sfioși. Mai cu seamă (ed. 1911),
 p. 639, r. 19 — ci adevăruri morale (ed. 1911).
 p. 620, r. 19 — intrind la Urania (ed. 1911).

1 — Aici Alexandru Comăneșteanu este numit mai firesc, de către Anna, naționalist — cu sens de luptător pentru idealul național — dar în romanul anterior generalul îl prezentase drept... social-democrat! Duiliu Zamfirescu nu putea să nu știe sensul exact al noțiunii utilizate acolo, cînd exista chiar un partid social-democrat. Ceea ce e clar e că soții Villarâ nu luau în serios participarea tinărului la acțiunile patriotice, socotindu-le pe acestea, deopotrivă cu cele revoluționare ale muncitorilor, drept un fel de părăsire a traiului comod în favoarea unui spirit aventurier. Atitudinea lor în discuția cu preotul Moise Lupu este concludentă în această privință (*îndreptări*).

Dar în cuvintele Annei poate răzbate o maliție de altă natură: activitatea lui Alexandru Comăneșteanu în direcția națională însemna participarea la „Ligă”, unde Smsranda Dudescu se agita fără conte-

niro. Deci aluzie la un posibil amor! Cuvintele poate sună deci în gura Annei ca o simplă manifestare a geloziei sale.

2 — *Miaouls-Vocos*, Andrea, amiral grec (1768—1835), comandant între 1822—1827 al forțelor navale ale patrioților luptători pentru independența Eladei, ajuns spaima turcilor pe mare, a incendiat flota lui Ibrahim Pașa la Modon, în Peloponez. Proclamat erou național, a fost înmormântat la Pireu, lângă Temistocie, eroul celei mai mari victorii navale grecești din antichitate, la Salomina.

3 — *Ibrahim Pașa*, general turc (1879—1848), fiu al viceregului Egiptului, a comandat între 1825—1828 armatele de uscat și de pe mare ale turcilor, trimise împotriva greoilor. Referirea e la lupta de la Monod (1827), unde a fost înfrânt de Miaoulis-Vocos.

4 — Cuvântul *ck'faloni* — indică originea din Chefalonia (Cefalonia), cea mai mare insulă a arhipelagului grecesc; dar amiralul Vocos se născuse în insula Negroponte (Euboea); Duiliu Zamfirescu dă însă termenului un sens mai general, utilizat în toponimia greacă: chefaloni, adică grec din arhipelag, insular, spre deosebire de cel născut în Grecia continentală.

5 — Istorisirea generalului va fi o reluare destul de exactă a versiunii date de Aristofan sensului iubirii în *Simpozionul* lui Plafon (cap. 14—15). Personajul lui Duiliu Zamfirescu își oprește însă expunerea tocmai acolo unde celebrul autor de comedii al antichității grecești explică amănunțit și concret aspectele libertine ale amorului, mult mai elocvent pentru situația din roman. Duiliu Zamfirescu a tradus el însuși din *Simpozion* fragmentul reprezentând povestirea Dîotimei, intercalându-l în *Lydda. Scrisori ivmane*.

6 — Introducerea numelui latin al lui Zeus (Jupiter-Joe) aparține desigur lui Duiliu Zamfirescu și nu Annei, grecoaică după tată și care deci putea citi în limba greacă textele clasice eline — acolo denumirile zeilor se păstrau după original! Scriitorul nostru amestecă adesea nomenclatura,

7 — Invocarea evangheliei alături de *Simpozionul* lui Platon se referă la legenda biblică — de unde s-a transmis și în evanghelia creștină — după care femeia e făcută din coasta bărbatului, ceea ce nu e departe de versiunea lui Aristofan, relatată de Platon, a existenței inițiale într-un corp comun a celor două principii genetice — masculin și feminin.

8 — Ciudată și semnificativă rememorare a unui moment din prima tinerețe a autorului. În 1881, la 30 octombrie, îi scria urmatoarele, din Focșani, prietenului Duiliu Ioanin rămas la București: „Aș voi să știu scrie cu mult mai bine decât știu, pentru a-ți spune ce senzațiuni curioase îmi tulbur pacea vieții de provincie; ce stranii mișcări de cugetare și de simț mă stăpînesc; ce tristeți și ce veselii mă apucă câteodată! Aseară Fanny Martens, care e la Focșani de cîtăva vreme, cînta, cu glasul ei simpatic, o romanță a cărei început e cam acesta:

Cu mai se ridică
Zăpada din munți
Și-apar ghiociei
Cu vesele frunți.

Fanny Martens, cîntăreața și curtizana, m-a făcut să plîng'.

Strofa apare puțin parafrazată, chiar în relatarea autorului, precedind versurile cîntate în roman. Sînt, prin urmare, din aceeași poezie și, după formularea din scrisoarea către Duiliu Ioanin j., a cărei început e cam acesta), nu este exclus ca traducerea să-i aparțină lui Duiliu Zamfirescu.

Paralelismul celor două scene — din tinerețea scriitorului și din roman — permite o ipoteză: că modelul, desigur îndepărtat, al Bertei este „cîntăreața și curtizana” Fanny Martens.

9 — Leopardi spune acestea în *Cîntul XXXIV* subintitulat *La portretul unei femei frumoase*. Duiliu Zamfirescu a tradus începutul cîntului, utilizîndu-l, cu puțin înaintea romanului, în *Lydda. Scrisori romane*. Iată începutul poemului leopardian, în expresia menționată de scriitor:

*Astfel fuși; acuma, înmormîntată,
Schelet și pulbere ești. Pe oase și noroi
în nemișcare zadarnic așezat...*

Iar în continuare versurile au același sens:

*Toate au fost etndva, acuma
Pămînt și pulbere ești: privesc
Tristă și dezgustătoare o piatră ascunde.*

10 — Este oarecum ciudată această caracterizare a poetului italian, chiar dacă ea aparține Bertei; cu un deceniu înainte, într-o poezie (*Sonet*) închinată „cătreghe Aspazia lui Leopardi”, Duiliu Zamfirescu îl numea pe acesta „geniul cel mai înalt”, implicînd deci tocmai nuanța de creator, contestată aici.

11 — Formula este cea pe care se întemeiază jurămîntul inițial al lui Faust față de Mefisto. Cînd Faust va spune unui moment trecător: „Verweile doch! Du bist so schon!” („Oprește-tel Ești atît de frumoși”), diavolul avea dreptul să-i ia sufletul.

12 — Totuși, Duiliu Zamfirescu nu-l considera pe Alexandru Comanășteanu un om mediocru. Dimpotrivă. Eroul era socotit de autor drept un om deosebit, bunele sale purtări erau rezultatul originii, finii, educației, tradiției în familie etc. Deci, referirea cu oamnei mediacri vizează pe altcineva.

13 - Sînt versurile 13-14 din poemul *Â Ifinon* de Alfred de Musset. Dar toată scena conține un duel cu explicații și aluzii referitoare la istoria acestui poem. Cînd, mai înainte, Smaranda Dudescu îl întrebă pe Alexandru Comanășteanu dacă iubește o brună sau o blondă, iar acesta răspunde că „și una și alta” — replica prîntesei e o

nouă întrebare, formulată cu ajutorul unui vers — al doilea — din același poem al lui Musset: „Brune aux yeux bleus”.

Însă, chiar acum, cei doi nu fac decât să reproducă o scenă legată în continuare de poemul mussetian. Numele Ninon ascunde pe cel real al destinatarului, Madame Jaubert, care mai întâi cochetase cu poetul în chip asemănător cu al Smarandei Dudescu față de eroul lui Duiliu Zamfirescu. Jocul părului vopsit al prințesei din roman e o traducere exactă a împrejurării că Madame Jaubert era în realitate nu „brună cu ochi albaștri”, ca în poem, ci blondă cu ochi negri, așa cum, de altfel, într-un nou poem *A Ninon*, avea să-1 și spună mai Uraiu Musset. „Un bel ange aux yeux noirs”.

În *Amințirile* pe care și le-a scris eroina lui Musset, este relatat un episod întreg cu ochii albaștri sau negri și cu versurile reproduce de Duiliu Zamfirescu în romanul său: aflându-se la castelul d'Angerville, gazda, Pierre Nkolas Berryer i-a recitat distihul, la care frumoasa franțuzoaica îl acuză de poltronerie, pentru că inima lui era totdeauna ocupată de o dragoste — în tocmă ca a eroului din romanul Anna. La care Berryer îi dă această replică: „M-ai privi oare cu atîta asprime, draga mea, dacă aș introduce drept variantă: «blondă cu ochi negri?»” „Ti-aș răspunde așa — se alintă Madame Jaubert — «Ceea ce dă farmec acestei delicioase declarații a lui Musset, este suplețea dedicației. Vedeți toate variantele la care se pretează: — Roșcată cu ochi verzi, blondă cu ochi albaștri, brună cu ochi negri...»” (Pierre Nicolas Jaubert, *Souvenirs*, 1839).

Practic, eroii lui Duiliu Zamfirescu interpretează la rîndul lor, în împrejurări destul de apropiate de ale modelelor mussetiene, scena amintită, dînd sens de adevăr și metaforei poetului francez, care inversa în poem culoarea părului și ochilor adorabile sale: prințesa Smaranda Dudescu este ea însăși, pe rînd, și blondă și brună, numai ochii îi rămîn neschimbați, de unde și sensul satiric al scenei la Duiliu Zamfirescu.

Scriitorul cunoștea, desigur, poemele lui Musset în original, însă e probabil că scona din roman și-a construit-o după *Amințirile* menționate, deci reluînd de aici și semnificația utilizării versurilor.

14 — Natalia se dovedește adepta unui socialism utopic, din seria fourrieristă. La moșie ea a înființat, după cum se vede, un fel de atelier de tip falansterian. Disponibilitatea ei erotică agresivă din *În război* s-a revărsat într-o preocupare de reformă socială. În același timp pur caritabilă și teoretică, de vreme ce luptă pentru recunoașterea unui drept de principiu: scutirea de taxe a ciudatelor ei întreprinderi. Ea în domeniul reformelor sociale, Elena Mileșcu în acela al idealului național, amîndouă și-au sublimat durerile, străbătute în trecut, în fapte eroice, pure, manifestîndu-și astfel superioritatea față de Anna, care a rămas ancorată în iubirea ei vinovată.

15 — E mai mult decît o aluzie — e o constatare amară, cu direcție critică precisă. Din 1883, de cînd făcea parte din „tripla alianță”, alături de Germania și Austro-Ungaria, România se înfeuda tot mai mult față de capitalul german, cel mai insistent la noi la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de aceea Vucos, „ca orice bancher serios”, avea

legături strînse de afaceri cu aceste țări. Abia după IW& I începe să fie gtras serios și capitalul olandez, francez, belgian, iar după 1920 și cel american. Berlinul era însă mai mult decît atît — era în acel moment centrul politic de influență în Europa, dominînd Viena Habsburgilor, mai ales în ce privește țara noastră, iar Duiliu Zamfirescu nu vedea cîtuși de puțin cu ochi buni acest lucru. Este încă una din explicațiile ascunse ale îndepărtării sale de conservatori, a căror politică, prin Marghiloman, Carp, Maiorescu, era tot mai pronunțat germanizantă și avea să se adîncească și mai mult cu cit timpul înainta spre cel dinții război mondial,

16 — Urania era muza astronomiei, invocată însă nu atît de oamenii de știință, cit de poeți, cărora ea le dezvăluia tainele spațiilor astrale, oarecum abstracte pentru galantul și veșnic înamoratul Alexandru Coma neșteanu. El ar fi dorit-o pe Urania Vucos să fie muza istoriei, Clio, pentru că aceasta inspira pe poeți să cînte isprăvile eroice ale oamenilor de altădată, deci să-i recheme în minte, lui însuși, chipul și faptele unchiului său, viteazul de la Grivița; sau Erato, muza cîntecelor pasionate (a poeziei lirice), care slăveau „dulceața căsniciei și fericirea de a iubi.”

17 — *Independența, Adică. L'Independance roumaine*, era, în momentul probabil al acțiunii romanului, adică puțin înainte de 1900, un ziar cu aparențe de independență, dar care se apropia serios de junimiști, ajunși aom aproape de șefia partidului conservator (Carp, Ftosetti, Maiorescu etc.). Duiliu Zamfirescu a mijlocit el însuși, într-o privință, integrarea în noul context junimisto-conservator a ziarului, care ceva mai înainte manifestase profesie de credință liberală, iar înaintea acesteia conservatoare. „Inactualele împrejurări politice *L'Indipendance* a rămas fără orientare... Eu am impresia că un semn din partea junimismului ar fi destul spre a atrage la sine foaia franceză” (scrisoare către Titu Maiorescu din 16/28 apr. 1899).

Ziarul avea să fie apoi oglinda „conservatorizării” junimismului, motiv pentru care îl și citește generalul Villară.

18 — Exact așa spusese Duiliu Zamfirescu cu aproape un deceniu înainte, cînd lucra la *Tănase Scatiu* (a cărei categorie o înfierează atît de violent generalul): „Am să judec pe pîrlîții de arendășei, ajunși bogați, deveniți factori politici, falși în înțîia și a 2-a generație” (scrisoare către Titu Maiorescu din 9 |21 iun. 1895). Cînd, 7—8 rînduri mai departe în roman, personal se referă la „puținii oameni cumsecade” care însă „stau la o parte” și lasă pe pehlivani în frunte, scriitorul se avea în vedere și pe sine însuși. Nu e singurul loc unde generalul expune din unghiul autorului aprecieri despre împrejurării 9 politice. O făcuse curent în romanul anterior.

19 — Generalul, destul de sumar informat în ce privește literatura, de vreme ce despre *Simpozionul* lui Platon li povestise soția sa, iar despre *Faust* nu avea idee, decît că era „o carte” — dovedește brusc subtilități nefirești, explicabile însă în context, întrucît, prin gura lui, Duiliu Zamfirescu însuși își manifestă o dată mai mult

nemulțumirea față de tagma parveniților. întrebarea lui pe franțuzește este o adaptare ad-hoc în franțuzește a celebrului vers german; „Kennst du das Land wo die Zitronen blühen?” al lui Goethe.

20 – O neatenție a lui Duiliu Zamfirescu: informațiile pe care Elena i le da Annei cu privire la plecarea lui Comaneșteanu la Crivina cu Urania „singură”, sînt nefirești, intrucit ea nu avusese de unde cunoaște faptele: Alexandru Comaneșteanu îl căutase pe Vucos la birou și, noaffindu-l, se duse la Urania acasă, ca să i se spună că aceasta tocmai a plecat la Crivina — astfel că, fără vorbă, el a luat o birjă și s-a dus direct la gară. Toate acestea cititorul le știe, nu însă și cele două surori, cărora pînă acum nu le-a spus nimeni cum se desfășurase împlinirea.

21 – Gu un deceniu mai înainte, în *Fiica haosului* poetul spusese cam la fel despre dragoste:

...*Tu, cgti forma ideală*
A suferinței de mai bine!

Căutarea dragostei *ideale* a fost una din permanențele interioare ale lui Duiliu Zamfirescu însuși, sursă a unei bogate poezii erotice.

22 – Pericolul ce putea surveni s-ar fi datorat interpretării de către grăniceri că cei doi îndrăgostiți caută să treacă fraudulos frontiera. Aceasta era aproape de Sinaia, la Predeal — vechea frontieră cu imperiul Austro-Ungar,

„Pteînsăfață deforma originală, înjumătățite
- sînt din balada lui D. Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare*.”

24 - În uniformă militară, Comaneșteanu ar fi fost desigur arestat de grănicerii austro-ungari; civil ar fi putut eventual trece spre Brașov, chiar fără pașaportul corespunzător.

[ROMANUL DE DULEȘTILOR]

Ce ar fi trebuit să cuprindă acest roman, pe care-l putem considera drept al șaselea din ciclul început cu *Viața la țară*, nu avem știri precise. O scrisoare către Maiorescu, din vremea cînd lucra la romanul *Anna* indica intenția unui erou central agitator Jerneraj, care cutreieră Transilvania deștepjTnOpwiteie./polarizîh3 energiile șrrăsculinorm" c^eT3illTirmă"Eeritoriile românești din imperiul habsburgic, pentru dobîndirea libertății naționale și alipirea la România. „Mai tîrziu, spunea scriitorul despre acest erou al său, va merge Să răscoale Transilvania” (scrisoare din 15/28 dec. 1905); „Îmi trebuie un erou — arăta el după un an — care în romanul viilor, să ia Transilvania” (scrisoare din 4 iulie 1906).

Rolul acesta îl rezervase lui Alexandru^ojnAnej^anu, precizare pe care o face prima oară într-o notă pe manuscrisul *îndreptărilor*, prin 1902, cînd se referea la noul ciclu inaugurat: acesta trebuia să aibă trei romane (*îndreptări*, *Anna* și un al treilea); a doua oară se referă la oi concret în prefața ediției a IV-a din *Viața la țară* (1914). Ce avea să realizeze eroul în mod concret aceasta era, probabil, o taină chiar pentru scriitor, ceea ce explică de ce al șaselea roman a înlîrziat atît și, în cele din urmă, n-a mai fost scris. În *Anna* există unele sugestii, în cadrul discuției dintre Elena și tînărul, etern îndrăgostit, Alexandru Comaneșteanu, în finalul capitolului V. Patosul eroinei o poartă pe aceaBta către viziuni care-l ridică pe Comaneșteanu la proporțiile unui Horia sau Avram Iancu. Nu e exclus ca un sîmbure al acestei înflăcărare închipuiri a autorului să se fi zămislit la lectura *Geniului pustiu* eminescian, publicat în 1904. Chiar dacă nu e nici o legătură de acest Iei, Toma Nour și ceea ce trebuia să fie Alexandru Comaneșteanu aparțin aceleiași simbolice do proveniență romantică.

Romanul era conceput, așadar, ca o proiecție simbolică; în jocul dintre ficțiune și realitate urma să stea și funcția național-educativă a cărții. „Voiam — declara scriitorul, în prefata oHițioL. din 1914 3 'Vf'' W* — să întorc dragostea românilor către pătînlnul lor din valea Dunării și, cu ei, să iau Ardealul. Cine a citit *îndreptări* și *Anna* a înțeles că pregăteam pe tînărul Comaneșteanu

pentru acest sfârșit. Trebuia să scriu al 6-lea și cel din urma volum..." Proiectul era deciderm încă de după apariția *Îndreptărilor*, după cum rezultă și din însemnarea autografa pe manuscrisul romanului.

Concordanța lui cu desfășurarea istorică nu preocupa probabil prea mult pe scriitor, «le vreme ce întâmplările trebuiau să reziste priu semnificații, nu prin strictetea documentară. Totuși, era o dificultate greu de depășit în a ști cum pulea Tirăsculata Transilvania și readusă în hotarele țării. Dacă proiectul n-a mai căpătat viață, aceasta se datorește și izbucnirii primului război mondial. „Poporul român, spunea scriitorul în aceeași prefață, pare că vrea să scrie el însuși această pagină. Ca patriot, mie nu-mi rămâne decât să mă închin lui și să-i dăruiesc cei doi băieți ce mii-a dat Dumnezeu". Ceea ce, din punct de vedere al romanului, suna, în acel moment — când România se menținea în neutralitate — ca o directă aminare a elaborării lui, pînă cînd istoria va fi rezolvat ea însăși, concret, idealul scriitorului patriot. Sfârșitul războiului, cu împlinirea visului încăliit ani de-a rîndul: revenirea Transilvaniei în hotarele țării — nu aduce însă nădăjduitele îndemnuri la scris, ba ctiar pare a pecetlui hotărîrea de a lăsa ciclul neterminat: „Pe cînd trăiam la Roma, eram mai de aproape preocupat de a deștepta în conștiința romanilor ideea reintegrării lor în Dacia traiană — ceea ce mi-a dat curajul să nu mă depărtez de la planul unei lucrări unitare, aceea a unei serii de jromane, care trebuia să sîrșească, k> cele din urmă, cu luarea Transilvaniei. Pe acesta nu l-am scris, căci l-a scris poporul românesc, cu singele lui" (articolul *Domnul Orlando și domnul Brătianu, Îndreptarea*, II, 145, 16 iunie 1919). „Căci l-a scris poporul" — e o formulă destul de clară pentru a numi renunțarea la continuarea proiectului inițial.

Astfel, ideea unui al șaselea roman din ciclul Comăneștenilor se oprește aici — nu însă și intenția unui roman al întregirii țării. Acesta îl urmărește pe Duiliu Zamfirescu — mărturie stă caietul cu cele 20 pagini de început (și în care se vor afla transcrise, către sfârșit, cele mai multe din poeziile episodului *Mahina*).

Faptele par să se grupeze, de data aceasta, pe șirul deevenimente care însoțiseră pe scriitor însuși în anii războiului, dar mai ales pe cei doi fii ai săi, Alexandru și Lascăr, „dăruiți" tncă din 1914, de părintele lui Mihai Comăneșteanu, cu generozitate de consul roman, pentru a contribui astfel la înfăptuirea marelui act. O poezie neterminată, tot de prin perioada sfârșitului războiului, vorbea despre armatele române care intrau biruitoare în Transilvania, avînd în fruntea lor „un general cu doi băieți" — fiii sSi, cărora încercatul comandant le vorbește cu patos despre idealul național. E o discretă sugereare a însăși prezentei scriitorului în evenimente, prin cei doi fii ai săi, ambii>frțeri în armata operativă, cel mare. Alexandru — Duiliu. co- "maudant f. "f916 al grupului de ștafete al Sîviziei din ariergarda retragerii spre Moldova, iar celălalt, Lascăr, rănit în luptele de Dragoslavele, la 18 noiembrie 1916. „Tu asfai ton devoiren brave, et je ne puis ne'pas etre fier de toi", !i scria acestuia, cu înduioșare, părintele patriot, la 2/15 dec. 1916, trimițndu-i schija de obuz extra-să din picior „L'extracion n'a pas eu Jieu sans douteur. ni sans jurons, mais le patien a ete brave", îi comunicase scriitorului prietena sa, doamna Rey, soția reprezentantului francez în Comisia

^
>
j
+
-
V

Europeană a Dunării, rămasă ca soră de caritate la spitalul militar din Galați (scrisoare din 5 dec. 1916). Pe hirtia respectivă, Duiliu Zamfirescu a făcut următoarea patetică însemnare: „Aceasta scrisoare fiad istorică, peatru a dovedi eroismul fiilor noștri, a celor ra mai cu seamă care credeau că nu suntem destul de pregătiți ca sfi intrăm în război, BB va păstra în familie, împreună cu schija de obuz, ca pildă generațiilor viitoare din neamul meu."

f

Dar între scepticii respectivi se număra și scriitorul însuși, deci Îngrijorările străbătute la rănirea unuia din fii și la gîndul ca celălalt se alia în primele linii acționaseră asupra sa, nu deprindu-l, ci tocmai întărindu-l, cu toate înfrîngerile armatei pe fronturi. Moralul său era ridicat în fața vitejiei soldaților, probă neîndoielnică pentru el a unei iminente redresări a situației militaro-politice. Tre-cătoarele exclamații de descurajare — „J'en ai jusque par-dessus la tete de la guerre et de SPS miseres" (scrisoare către fiul său Al. D. Zamfirescu din 18aug. 1918), — sînt inerente, ca și manifestul disperat din martie 1918, explicînd pentru ce fusese contra războiului, dar ele visează războiul, lipsurile, suferințele, nu și idealul final, Căci iată cum caracterizează el împrejurările ceva mai tirziu, în toiul unor succese militare din primăvara anului 1919: „Acum se explică substratul romanelor mele, care era scos din această virtute generoasă a poporului nostru, admirabilă ramură a trunchiului neolatin" (scrisoare către Al.R. Zamfirescu din 23 apr./6mai 1919). Este locmaie-poca apariției informației despre intenția unui roman al întregirii țării. Pe masa de lucru, sau numai în mintea scriitorului, revenise, desigur în această stare de exaltare patriotică, proiectul vechi, din 1900—1905, al unui roman închinat revenirii Transilvaniei în hotarele firești ale țării. Renunțînd la continuarea ciclului cu Comăneștenii, dar autorul încălzînd, totuși, ideea unui roman al războiului și al alipirii Transilvaniei, eroii trebuiau să fie de data aceasta nu Comăneștenii, ci alții, nnplicînd însă tot faptele oamenilor din propria familie a scriitorului. Ei trebuiau să fie numiți acum Deduleștii, așa cum rezultă din începutul de roman rămas la primul capitol. O întreagă serie de amănunte ale cadruului uman și geografic nu lasă nici o îndoială în privința sursei memorialistice a romanului.

Descrierea în roman a unei yjj Ja-EaxaoJUie.&ia iiLorifiLE', de la cumpără're'pînăTa plantarea cii viță americană, corespunde în linii mari cu detaliile privind via scriitorului din aceeași localitate; la fel înfățișarea casei de aici, mai puțin turla ei, reprezentînd un proiect de viitor al lui Duiliu Zamfirescu, nu o realitate concretă a locuinței de la Faraoane. Bracul irlandgz, „enorm, cu pete negre-violeta", e chiar cîinele scriitorului, păstrat cu numele real în fragmentul de ft>mafrTă^eT7^uT^ cu pete luminoase în păr" a existat

În realitate și la aparținut modelului lui Alecu din roman. Paznicul viei, turcul Mustafa și polonezul Heinrich, omul de credință din casă, au fost și ei reali. „Nasul cam strîmb" al Deduleștilor, caracterizează chiar familia Zamfireștilor; raporturile celor trei frați din roman, toția dunați la bătrlu ețe în locurile na tale de la Faraoane, sînt deduse și din situația propriilor frați, colonelul Alexandru Zamfirescu și inginerul Constantin Zamfirescu, dar și din a Înaintașilor scriitorului, tatăl său și frații acestuia — în orice caz din familie. Evident, exista

multe adaosuri și multe schimbări în biografia eroilor față de modelele reale, scriitorul neavînd în proiect a monografie a familiei, așa cum nici la *Viața lui Ștefan și Titu Maiorescu* sau *Sotia* au reprodusese adevăratele, da proveniență tot apropiată mamei lui de viață. Dar pasiunea lui Lascăr Dedulescu, bătrînul, pentru via, a lui Ghiță Dedulescu pentru astronomia și pentru muzică, sînt pasiuni ale lui Duiliu Zamfirescu însuși. Nerăbdarea celor doi tineri de a ajunge la Alba Iulia — locul unda Mihai Viteazul devenise voievod al teritoriului românesc visat de scriitor — răspunde unai situații asemănătoare din realitate: Duiliu Zamfirescu își chemase fiii de la Paris, unde se aflau la studii, pentru ca ei să-și facă în țară datoria, în cadrele armatei. Gel mai mic dintre ei avea să fie ofițer aviator, și, în proajma războiului, se afla în adevăr în Dobrogea la ruda, înainte de a intra în școala militară, întocmai ca în roman. Acțiunea fragmentului se petrece evident în vara anului 1914, puțin după declanșarea primului război mondial, dar înainte de a se fi decis definitiv asupra traiului în România, deci sfîrșitul lui august — ceea ce explică aluziile la necesitatea intrării armatelor în Transilvania (Alba Iulia) și hotărîrea celor doi tineri Dedulești „qu'il faut battre les boches”!

Deplasarea ca mii importanta da fapte în fragmentul de roman, față de cursul lor real este, deocamdată, cea privind pe frații Lascăr și Ghiță Dadulascu, bătrînii. Eroii cei tineri sînt fiii primului, care păstrează multe asemănări biografice cu Duiliu Zamfirescu însuși, dar tot ale scriitorului sînt în întreg scepticismul în legătură cu războiul, firea poetică, rătăcirile dese printre imagini și viziuni ideale, atribuite de data aceasta lui Ghiță Dedulescu. Amănuntele propriei viați a scriitorului urmau deci să se împartă între doi eroi, care însă trebuiau, probabil, să dobîndească și alte trăsături și detalii biografice, reale și imaginare, de natură să îndepărteze posibilitățile de identificare. Important este însă că procedarea sugerează metoda de lucru a scriitorului, chipul de a afla și utiliza datele necesare construcției personajelor și acțiunii romanului și nuvelor. Acestea erau de obicei din imediata sa apropiere, văzute sau trăite de el. Realismul lui Duiliu Zamfirescu se hrănea, prin urmare, din experiențe directe, cu toate afirmațiile sale despre rolul hotărîtor al ficțiunii. Singura excepție marcantă în tot ciclul de romane despre Gornășteni, pare să fie în cazul lui Alexandru Gornășteanu, începînd cu căsătoria și cu iubirile și terminînd cu întîmplările lui din Transilvania. Ceea ce și explică mai întii greutatea, încetineala, în elaborarea celor două romane care-l au drept erou central, apoi, desigur, nivelul literar scăzut al acestora, artificialitatea epicilor, cu tot interesul problemei și sensurilor intenționate de scriitor; se explică, tot pe această cale, și părăsirea, în cele din urmă, a proiectului celui de al șaselea volum consacrat Gornăștenilor și înlocuirea acestora cu o altă grupă de eroi.

Este limpede că, deși cartea nou începută era diferită de ciclul inițiat cu *Viața lui Ștefan*, Duiliu Zamfirescu ar fi construit în noul roman eroi cu psihologii și temperamente în mare măsură echivalente acelor din ciclul Gornăștenilor. Alecu din noul roman ar fi dus mai departe pe Alexandru Gornășteanu, păstrîndu-i vîrsta și entuziasmul din *ceea ce nu se poate*; conu Ghiță Dedulescu, mai presus de elementele biografice, comune cu ale scriitorului, e un Matei Damian, transpus

din școala lui, în 1914, cu anii pe care-i avea în ultimele romane ale ciclului. Atmosfera Faraoanelor din romanul rămas numai la început este cea pe care ne-o putem închipui vara la Comănești; raporturile dintre unchi și nepot nu diferă de loc de cele dintre tată și fiu din *îndreptări*.

Uită tot atîtea argumente să plasăm acest început de roman alături de cele cinci piese ale ciclului Gornăștenilor, față de care, dacă nu este o continuare propriu-zisă, este în orice caz o prelungire directă.

1 — „Nebunia curată” a lui Lascăr Dedulescu, de a replanta cu viață amărîtoasă o vie întregă, o săvîrșește Duiliu Zamfirescu însuși. Încă în anul 1901 el își anunța proiectul în astfel de termeni: „Pînă una alta, mi-am făcut o căsuță la țară, pe scoteala mea, și sunt pe cale să cumpăr niște vie mîncate de molii, pe care vreau să le replantas. Ge-o mii ieși și de-acolo vom vedea” (scrisoare către Titu Maiorescu din 9/22 noiembrie 1901). Îndoiiala de mai sus, cu privire la perspectivele întreprinderii, era transmisă scriitorului, după cum rezultă din fragmentul de roman, de către membri apropiați ai familiei, cum se întîmplă în cazul fraților Dedulescu.

Via de la faraoane, care aparținuse unui anume Tănase Goetaru, din Focșani, avea cam 40 de hectare, deci scriitorul avea dreptate să spună în textul său că „nu mai era o vie, ci o moșie plantată cu viață americană”. Ea se afla pe malul stîng al Milcovului, în Moldova, și se termina chiar „în preajma pădurii” — ca în roman — pădurea Nereju, cu care începeau codrii Vrancei.

Această situație, de viticultor cu anvergură, l-a determinat pe scriitor să participe activ la ciudatul „sindicat” al podgorenilor din Putna, înființat în 1906, sub președinția lui Duiliu Zamfirescu. La întoarcerea sa de la Roma, „sindicatul” a organizat chiar un congres, a scos un ziar, *Trebuința*, cu durată de cîteva numere, dar totul s-a destrămat ca urmare a dezinteresului manifestat de Duiliu Zamfirescu pentru întreprindere — se păstrează cîteva scrisori în această privință, concludente pentru întreaga situație.

Calitatea de mare viticultor i-a atras și destule atacuri din partea adversarilor literari, îndeosebi în 1909, cu prilejul polemicii în jurul discursului de recepție la Academie.

2 — Aici săgeata țintea pe sotia lui Alexandru Zamfirescu, colonelul, fratele scriitorului. Acoastă Horeroaică de viață, avea reputația de ființă foarte capricioasă, foarte certăreață și violentă la mînie — „sucită”, cum se va spune în roman, ceva mai departe.

3 — De data aceasta nu mai e identitate de situații biografice; studii în Germania făcuseră unchiul scriitorului, nu frații săi. Duiliu Zamfirescu însuși nu studiaseră în străinătate; prima sa ieșire peste graniță e cea din 1888, cînd pleacă la Roma. Dar tradiția plecării la universitățile apusene era vie în familia Zamfirescu, ca și în atîtea alte familii. Matei Damian învață în Italia, Mihai Comăneșteanu în Franța, Alexandru Comăneșteanu se pregătește tot pentru Franța.

4 — *Hanul lui Conaki* era în comuna Țigănești, situată la nord-est de Faraoane, dincolo de Șiret — deci formula „în eșiere

se referă nu la cicopia din sud, a Bărăganului, ci la cea mai nordică, a Moldovei de jos.

5 — Este chiar privilegiu pe care o' avea scriitorul din terasa casei sale — nu turlă cu patru etaje, cum se spune mai sus: cele „4 rînduri” erau numai în proiect.

6 — Iarăși o situație din familia scriitorului: Henriette Alievi avea, la căsătoria cu Duiliu Zamfirescu, o fată, Ida, dintr-o căsătorie anterioară.

7 — Pasiunea pentru astronomie era a lui Duiliu Zamfirescu însuși. Poezia *In ruine*, romanul *Viața la țară* etc. vor avea numeroase referiri la corpurile cerești.

8 — Pasiunea pentru muzică era în primul rînd a colonelului Alexandru Zamfirescu, fratele scriitorului; dar Duiliu Zamfirescu însuși era și el un fin cunoscător în acest domeniu și cînta bine la gitară.

9 — Replica tînărului e fără obiect în roman, deoarece, oricît de exaltată era propaganda favorabilă intrării României în război, ea nu avea în program un marș spre Budapesta; dar precizarea personajului devine prețioasă pentru istoria literară: ea fixează destul de probabil momentul după care Duiliu Zamfirescu a început scrierea fragmentului de roman neterminat — anume, la puțin timp după august 1919. Este neîndoios că, dacă scriitorul n-ar fi știut că lucrul a avut loc în realitate, el nu l-ar fi menționat în roman în termeni atît de preciși.

10 — La mînăstirea Golia din Iași era o casă de sănătate pentru alienații mintali (în *Scrisoarea 111* și Eminescu se referă la oamenii „vrednici ca să șază în zidirea sfintei Golii”).

11 — Versurile, citate de scriitor și în alte locuri în opera sa (în poezia *Fragment*, închinată lui Maiorescu în 1900, și în *îndreptări*, cap. IX) sînt din poezia *O victimă* de N. Nicolescu.

12 — Schimbul de replici între conul Ghiță Dedulescu și nepotul său, Alecu, are în vedere nu poezia propriu-zisă, ci lipsa de realism a comandanților militari, care nu înzestraseră și nu pregătiseră armata pentru o acțiune ca aceea ce avea să înceapă peste doi ani. Duiliu Zamfirescu susținea tot timpul necesitatea neutralității, tocmai convins de nivelul scăzut în ce privește dotarea și instrucția armatei, adică tocmai ce sugerează sau declară direct cuvintele personajelor din fragmentul de roman. În toamna lui 1920, între alte imputări pe care i le vor aduce liberalii, va fi și cea de defetism față de război. I se reproșează de a fi pronunțat alocuțiuni publice în acest sens — ceea ce era adevărat, anume comunicarea academică *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, ținută la 1 noiembrie 1914, și în care apar tocmai tezele enunțate de eroul fragmentului de roman.

G L O S A R

> r

V

g

\.

A intra platcă (în expr.) — a pierde o partidă la jocul de cărți.
Acciz, pl. accize, s.f. — impozit care se plătește odinioară pentru unele obiecte de consum la intrarea lor într-o localitate,

Baghiță, babiță, s.f. — pelican.

Baş, s. — diferența în plus dintre valoarea unei monede de aur față de echivalentul ei hîrtie — monedă.

Bașibuzuc, bașbuzuc, s.n. — nume purtat de voluntarii turci aparținînd trupelor neregulate (vestiți prin cruzimea lor).

Carboanță, s.f. — monedă veche de argint, egală în valoare cu o rublă, avînd odinioară circulație și în Țările Românești.

Cealma, s.f. — turban.

Cit., s.n. — stamba.

Cișlegi, s.f., pl. — interval de timp între două posturi, în care Creștinii mîncă de dulce.

Cîst, cîști, s.n. — sumă de bani platibilă la date fixe și reprezentînd o parte din arenda unei moșii.

Crișu, criș, adj. — norocos, fericit.

Dampf, s.n. — *Dampf* (germană) — abur. Prin analogie, mașină.
Drăgaică, s.f. — numele popular al tîrîgului sau al iarmarocului ce se ține la 24 iunie.

Dupcă, s.f. — pe vremuri, monedă de argint în valoare de 50 de bani.

Fanfleurii, s.n. — probabil de la fr. *fanfriluches* — podoabe fără valoare, nimicuri.

Ghiordum, s.n. — joc de cărți.

Hursuzlîc, ursuzlîc, s.n. — nenoroc, ghinion, piaș^rea.

Imam, iman, s.m. — preot musulman,

Indrișaim, tîndnisaim, s.m. — plantă agățătoare decorativă din familia leguminoaselor.

loglîndiși, eglîndisi, vb. refl. — a petrece, a se distra.

Jugfîrit, s.n. — taxa care se plătește pentru un car de lemne la ieșirea din pădure.

Locmă, s.f. — chilipir, ciștig.

Palian, s.m. - probabil paliativ, calmant. „
 P ^ P ^ z ^ o ^ t ^ i ^ m ^ - P ^ -) ~ ^ ride de cineva. jju. .
 Pojdic, poșidie, s.n.-gloată de copii, droaie
 Foștie, s.f. - glonte mijlociu pentru vinat
 Kavac, s.n. - vin limpede, separat de drojdie.
 Serdar-ecrem. s.m. (in expr.) - șeful cavaleriei la turci.
 Șarampoi, s. m. - par lung și gros.
 Tact, taht, s.n. - reședință a unei subprefecturi.

TABLA ILUSTRĂȚIILOR

Cea mai veche mențiune a liniilor directoare ale ciclului Comăneștenilor — scrisoare către Titu Maiorescu din 21 mai 1891.	96-95
Mărturie de laborator: scrisoare către Iacob Negruzzi privind cîntecul Sașei din începutul romanului <i>Viața la țară</i>	96-97
Precizare pentru junimiști: deosebire între pirful <i>Ciulnița</i> și gatul <i>Ciulniții</i> (scrisoare către Iacob Negruzzi din 12 octombrie 1894).	96-97
Știri despre încheierea <i>Vieții la țară</i> și trecerea la continuarea ciclului, deocamdată avînd în vedere un singur roman care să cuprindă deopotrivă substanța din <i>Tănase Scatiu</i> și <i>In război</i>	96-97
Prima pagină din manuscrisul romanului <i>Tănase Scatiu</i>	288-289
Ciorna unei scrisori către Maiorescu, netrjmisă, cu proiectul romanului <i>în război</i>	288-289
Texte eliminate din romanul <i>în război</i> : versuri patriotice, din cele compuse de Milescu, în timp ce mărșăluia, pe cîmpiile Bulgariei.	288-289
Pagină din manuscrisul <i>în război</i> , cu ordinul de ii al gen. Gernat, eliminat la publicarea în <i>Convorbiri</i> , și mențiunea marginală a lui Duiliu Zamfirescu.	288-289
Manuscrisul marșului războinic al lui Milescu — pe o pagină separată — din care în roman s-a păstrat o singură stroffă.	448-449

Legind In piele manuscrisul romanului, Duiiu Zamfirescu i-a desenat o frumoasa copertă in culori de auriu și albastru, notind în josul paginii; *L.S. fecit — Ipse solus fecit* — după modelul maștrilor din Renaștere. 448-449

Planul prim al romanului *Anna*. 448-449

Din corespondența către Maiorescu privind sensurile romanului *Anna* (scrisoare din 15/28 decembrie 1905). 448-449

începutul romanului *Anna*, cu titlul prim: *Ceea ce nu se poate*. Nota din capul paginii e a lui M. Dragomirescu. 608-609

Prima pagină a noului roman, despre Transilvania, început la sfârșitul războiului. 608-609

Coperta ultimei ediții a romanului *Viața la țară* (1922) apărut în timpul vieții autorului. 608-609*

Coperta ultimei ediții a romanului *Tănase Scatiu* (1923) , supravegheată de autor însuși. 608-609

S U M A R

Notă asupra volumului li 13

VIATA LA ȚARA. 181

TANASE SCATIU.

IN RĂZBOI.

ÎNDREPTĂRI.

ANNA.

[ROMANLL DEIR'LEȘTILCR]

Noti- si Variante 641

Viața la țară. 645

Tănase Scatiu. 691

In război. 701

Îndreptări. 734

Anna. 767

[Romanul Deduleștilor]. <>

”” 78<

Glosar 789

Tnbla (rafiilor.

Redactor : MARGARETA FERARU
Tehnoredactor : MINA CANTEMIR

Apărut 1970. Htrlic scris tip I A de 6 glm'. Format
«X840(16. Coli ed. iB.is. Côt tipar «,S. Plangé tpo. a.
A. nr. 20 659113S*, C.Z. pentru bibliotecile mari și mici
89—P.

Tiparul executat sub comanda nr. 90 ssi la I
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", piața I
Scînteii nr. 1. București — Republici So-
cialistă România